NİKOS KAZANCAKİS

EL GRECO'YA MEKTUPLAR

Usta bir yazar,
dolu dizgin bir yaşam,
çağıyla hesaplaşan coşkulu bir anlatım.
İnsan sıcaklığıyla damıtılmış,
Girit havasıyla yoğrulmuş,
Ege Denizi'yle yıkanmış anılar, düşünceler...

YAYINLARI

EL GRECO'YA MEKTUPLAR

NİKOS KAZANCAKİS

EL GRECO'YA MEKTUPLAR
NİKOS KAZANCAKİS
Çeviren: Ahmet ANGIN

Anafora Ston Greco
Copyright © Hélène KAZANCAKİS, 1961
E Yayınları, 1975

1. Baskı 1975

E Yayınları 1995

ISBN 975-390-117-8

Kapak Film ve
Baskı : Ebru Grafik
İç baskı : Özener Matbaası
Cilt : Umut Ciltevi

NİKOS KAZANCAKİS

EL GRECO'YA MEKTUPLAR

EL GRECO'YA
MEKTUPLAR / e yayınları

Nikos Kazancakis, 1885 yılında Girit'in Hèraclion şehrinde doğdu. Atina Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra Paris'e gitti, ünlü filozof Bergson'un derslerini izledi. Gönüllü olarak Balkan Savaşına katıldı, 1922 yılından sonra da sosyalizme yöneldi. Hayatı boyunca dünyayı dolaştı durdu. Romanlar, tiyatro oyunları, şiirler yazdı. Eserlerinden bazılarını —**Toda Baba, Kayalı Bahçe**— doğrudan Fransızca olarak kaleme aldı Dante'nin **İlahi Komedya**'sını Yunancaya çevirdi. İkinci Dünya Savaşı sonunda, Kazancakis, siyaset hayatına da atılmak istedi ve Yunanistan'da bir parti kurdu. Ama siyasi mücadeleler onu kısa sürede hayal kırıklığına uğrattı, beklediği ilgiyi göremeyince bir daha ülkesine dönmemeye karar verip Fransa'ya gitti ve Akdeniz kıyılarındaki Antibes şehrine yerleşti. 1957 yılında Almanya'da öldü.

Başlıca eserleri, **El Greco'ya Mektuplar, Kardeş Kavgası** (e yayınları, 19), **Aleksi Zorba, Yeniden Çarmıha Gerilen İsa, Toda Baba, Ya Hürriyet Ya Ölüm**'dür.

İÇİNDEKİLER

Greco'ya Dilekçe, 9

Önsöz, 11

Atalar, 18

Baba, 25

Ana, 28

Oğul, 36

İlkokul, 46

Dedenin Ölümü, 57

Girit'in Türkiye'yle Kavgası, 61

Azizlerin Hayatı, 64

Şiddetli Kaçma İsteği, 68

Katliam, 79

Naksos, 85

Özgürlük, **96**

Erginlik Huzursuzlukları, **101**

İrlandalı Kız, **118**

Atina, **123**

Girit'e Dönüş-Knossos, **130**

Yunanistan'a Tapma, **146**

İtalya, **168**

Şair Dostum Aynaroz, **179**

Kudüs, **226**

Çöl-Sina, **247**

Girit, **291**

Paris-Büyük Mazlum Niçe, **303**

Viyana-Hastalık, **325**

Berlin-Bir Yahudi Kızı, **344**

Rusya, **380**

Kafkasya, **410**

Kurtulınamışın Geri Dönüşü, **421**

Zorba, **431**

Odysseia Tohumu İçimde Oluşurken, **445**

Girit Bakışı, **466**

Sonsöz, **478**

GRECO'YA DİLEKÇE

GRECO'ya Dilekçe'm bir biyografi değildir; benim kişisel hayatımın, kendim için biraz, başka birisi için çok basit bir değeri vardır; bu hayata benim tanıdığım biricik değer şudur: Kişinin, basamaktan basamağa vé güçleriyle azminin kendisini götürebileceği kadar yükseğe çıkma mücadelesi; bu benim keyfi olarak GİRİT BAKIŞI adını verdiğim doruktur.

Yani sen okuyucu, bu sayfalarda benim insanlar, acılar ve fikirler arasında izlediğim yolu gösteren, kanımın damlalarından yapılmış kırmızı çizgiyi bulacaksın. İnsanoğlu adına layık her kişi kendi haçını kaldırır ve Golgotha'sına çıkar; birçoğu, genellikle birinci basamağa, ikinci basamağa varır, solar, yolun ortasına yığılır ve Golgotha'ya, —borçlarının zirvesine demek istiyorum—, çarmıha gerilmeye, dirilmeye ve ruhlarını kurtarışa kadar ulaşamaz. Bayılır, çarmıha gerilmekten korkar ve dirilişin tek yolunun çarmıha gerilmek olduğunu bilmez, bunun başka çıkar yolu yoktur.

Benim, yukarı doğru çıkışımda, dört tane basamak olmuştur ve her birinin kutsal birer adı vardır: İsa, Buddha, Lenin, Odysseus. Güneşin battığı şu anda, bu büyük ruhların birinden diğerine geçen kanlı ilerleyişimi, bu Yolum'da belirtmek istiyorum; canı burnunda bir insanın, kaderinin kötü ve kayalıklı dağında ilerleyen bir insanın gidişini... Benim bütün ruhum bir çığlık ve bütün eserim bu çığlıktaki nottur.

Bütün hayatım boyunca, yalnız bir kelime bana acı çektirmiş ve beni kırbaçlamıştır: Tırmanma... Ben bu Tırmanma'yı burada, gerçek ve hayalle karışık bir biçimde sunmak istiyorum... Tırmanışımın bıraktığı kırmızı ayak izlerini de... Ve "kara kafatası"nı giyip toprağa inmeden önce acele ediyorum, çünkü bu kırmızı çizgi yer-

yüzündeki yürüyüşümün biricik izi olacaktır; ne yazmış ve ne yapmışsam, hepsi su üzerine yazılıp yapılmış ve yok olmuştur.

Hatırlasın diye hafızamı çağırıyor; havayı, hayatımı toparlıyor, generalin karşısındaki asker gibi dimdik duruyor ve Greco'ya Dilekçe'mi yazıyorum; çünkü o benimle, aynı Girit toprağından yoğrulmuştur ve yaşayan yaşamış olan diğer mücadeleciler içinde beni en iyi o anlayabilir. Kendisi de taşların üzerinde aynı kırmızı çizgiyi bırakmadı mı?

ÖNSÖZ

ALETLERİMİ topluyorum: Görme, işitme, tat, koku, dokunma, beyin... Artık akşam oldu. Günlük iş bitiyor, tarla faresi gibi evime, toprağa dönüyorum. Çalışmaktan yorulduğum için değil, güneş battığı için.

Güneş battı dağlar gölgelendi, beynimdeki sıradağların tepesinde henüz biraz ışık var, ama kutsal gece bastırıyor, topraktan yükseliyor, gökten iniyor ve ışık teslim olmamaya yemin etti: Fakat biliyor, kurtuluş yok; teslim olmayacak ama sönecek.

Çevreme son defa bakıyorum; kime veda edeyim? Neye veda edeyim? Dağlara, denize balkonumda meyvalı asmaya, erdeme, günaha, serin suya mı? Boşuna, boşuna; bunların hepsi benimle birlikte toprağa iniyor...

Sevinç ve acılarımı, gençliğin esrarlı ve Donkişotça isteklerini, daha sonra Tanrı ve insanlarla olan çetin anlaşmazlığımı, ölüme kadar yanan, ama kül olmayı reddeden ihtiyarlığın sahip olduğu vahşi gurura mı emanet edeyim? Tanrı'nın, yamaçları sert yokuşunda el ve ayaklarımla tırmanırken kaç defa kayıp düştüğümü, kaç defa kanlar içinde ayağa kalkıp yeniden tırmandığımı kime söyleyeyim? Benimki gibi, defalarca yaralanmış ve rehbersiz bir ruhu, bir daha nerede bulup da günahlarımı ona itiraf edeyim?

Girit toprağından bir toprağı avucumun içinde yavaşça ve hırsla yoğuruyorum; bütün serserice dolaşmalarımda, bu toprağı daima yanımda bulundurur ve büyük mücadelelerim sırasında onu kuvvetle kavrayıp sevdiğim bir dostun eli gibi sıkardım. Fakat şimdi, artık güneş batıp da gündelik iş bittiği için, kuvveti ne yapayım? İhtiyacım yok ona artık; o Girit toprağını elimde bulunduruyor ve söylenemez bir tatlılık, yumuşaklık ve şükranla, sevilen bir kadının göğsünü avucumun içinde sıkıp veda ediyormuş gibi tutuyorum.

Ben ebediyen o oldum, o olacağım; sen, Girit'in vahşi toprağı, yani yumak halini alıp mücadele eden bir adam olduğun an, bir şimşek gibi geçti.

Bir avuç toprağın içinde, ne sıkıntılar, ne mücadeleler, ne görünmez, insan yiyici bir canavarın kovalayışı, ne semavi ve ne şeytani kuvvetler var! Kanla, göz yaşıyla terle yoğruldu, çamur oldu, insan oldu, ulaşmak için yokuşa sardı. Ama nereye ulaşmak? Karanlık Tanrı kitlesine soluyarak tutunuyor, ellerini uzatıyor, arıyor, arıyor ve kişiliğini bulmaya çalışıyordu.

Ve artık, bütün şu son yıllarda ümitsizlik içinde, o karanlık kitlenin yüzü olmadığını anladığı zaman, işlenmiş zirveyi yontmak ve onun üzerine yüz yapmak, kendi yüzünü yapmak için, sırf yüzsüzlük ve korkudan ibaret nasıl yeni bir mücadele idi o!..

Ama şimdi, günlük iş bitti, aletlerimi topluyorum; artık başka toprak topakları gelip mücadeleyi sürdürsün; biz ölümlüler, ölümsüzler taburuyuz, kanımız kırmızı mercandır ve uçurumun üzerinde bir ada inşa ediyoruz.

Tanrı inşa ediliyor, ben de küçük kırmızı taşımı koydum, beni desteklesin, kaybolmayayım diye bir damla kanımı ekledim, görevimi yaptım.

Sizler sağlıcakla kalın!

Elimi uzatıyor, açıp gitmek üzere toprağın mandalını kavrıyorum ama, ışıklı eşikte duralıyorum biraz. Gözlerin, kulakların, ciğerlerin, dünyanın taşıyla toprağından ayrılıp kopmaları güç; insan diyor ki: Benim karnım tok, artık hiçbir şey istemiyorum; görevimi bitirdim ve gidiyorum; ama yürek taşlarla otlara tutunuyor, direniyor, yalvarıyor: "Biraz daha dur!"

Evet'i rahatça söylemesi için yüreğimi teselli etmek üzere mücadele etmekteyim. Dünyadan dövülmüş, ağlamış, köleler gibi değil; yemiş, içmiş karnı doymuş, artık başka bir şey istemeyip sofradan kalkan krallar gibi kalkalım. Fakat yürek hâlâ göğüslerde çarpıyor, bağırıyor: "Dur daha!"

Duruyor, insanın yüreği gibi direnen ve mücadele eden ışığa son defa bakıyorum. Gökyüzünü bulutlar kapladı, dudaklarıma ılık bir damla düştü, toprak koktu. Topraktan tatlı, baştan çıkarıcı bir ses yükseliyor: "Gel... gel... gel..."

Damlalar çoğaldı, ilk gece kuşu içini çekti ve acı, nemli havanın içinde, geceleşmiş çok tatlı yapraklar üzerine yuvarlandı. Sessizlik, büyük bir tatlılık... Evde kimse yok ve dışarıda tarlalar susamış, ilk yağmuru şükranla, sağır bir mutlulukla içiyorlardı; toprak bir küçük çocuk gibi, meme emmek üzere gökyüzüne doğru uzanıyordu.

Gözlerimi kapadım; o Girit toprağından ibaret topak hep elimdeydi ve uykuya daldım. Uykuya daldım ve bir rüya gördüm: Sabah oluyormuş sözde. Sabah Yıldızı tepemde sallanıyordu, ben titriyor, kendi kendime "şimdi düşecek" diyordum. Ve kupkuru dağlarda, ıssızlık içinde tek başıma koşuyordum. Doğu'da, çok uzakta güneş göründü; güneş değil, içi yanan kömürle dolu bronzdan bir tepsiydi bu. Rüzgar fokurduyordu. Ara sıra gri renkli bir keklik kanat çırpıyor, ötüyor, gülüyor ve benimle alay ediyordu; dağın bir dönemicinde karganın biri beni görünce irkildi; her halde beni bekliyordu ve katıla katıla gülerek peşime düştü. Kızdım, eğildim, ona atmak üzere bir taş aldım; fakat karga şekil değiştirmiş, bir ihtiyarcık olmuş, bana gülümsüyordu.

Korkuya kapılarak yeniden koşmaya başladım. Dağlar kıvrılıyor, ben de onlarla beraber kıvrılıyordum; daireler birden daralıyor, benim de başım dönüyordu. Dağlar, etrafımda zıplayıp tepinmekteydi; birden bunların dağ değil, koruyucu bir beynin fosilleri olduğunu anladım. Sağımda, yüksekte, bir taşın üzerine kocaman bir haç dikilmişti ve onun üzerinde, tunçtan, canavarlaşmış bir yılan çarmıha gerilmiş duruyordu.

Beynimi bir şimşek yırttı, çevremdeki dağları aydınlattı ve gördüm: Binlerce yıl önce Yehova'nın öncülüğünde, İbraniler'in Firavun'un besili mutlu toprağından kaçarken daldıkları korkunç kıvrıntılı boğaza girmiştim. Bu boğaz, Beni İsrail'in aç, susuz kalarak, lânetlenerek çekiçle dövüldüğü ateşli dükkân olmuştur.

Korkuya kapıldım; büyük bir korku ve sevince; beyin Yumağının durulması için bir kayaya dayandım, gözlerimi yumdum ve birdenbire çevremdeki her şey yok oldu: Önümde bir Yunan kıyısı uzandı; koyu çividi bir deniz, kırmızı kayalar ve kayaların ortasında kapkaranlık bir mağaranın alçak giriş yeri. Havada bir el sallanarak avucuma yanan bir meşaleyi tutuşturdu. Emri almıştım: İstavroz çıkardım ve mağaraya daldım.

Dönüyor, dönüyor, buz gibi suların içinde çırpınıyordum; başımın üstünde ıslak, mavi sarkıtlar sarkıyor, yerden, parlak meşaleye gülerek kıvrılan taştan dev fallus'lar yükseliyordu. Bu mağara, büyük bir ırmağın kılıfıydı ve kılıf, yüzyıllar boyunca yol değiştirdiği için ırmağı bırakmıştı.

Bronz yılan kızgın bir halde tısladı; gözlerimi açtım. Yine dağları, boğazı, uçurumları gördüm; baş dönmem durulmuştu; her şey hareketsizleşti, aydınlandı; anladım: Yehova da aynı biçimde, geçmek için etrafında yanan sıradağları kazarak oymuştu. Ben, Tanrı'nın korkunç kılıfı içine girmiştim, onun ardından gidiyor, onu izliyordum.

Rüyamda bağırdım:

— Benim yolum budur; budur insanın yolu, başka yol yoktur!

Bu densiz söz dudaklarımdan çıkar çıkmaz, etrafımı bir yel hortumu sardı, korkunç kanatlarını kaldırdı ve birden kendimi, üzerinde Tanrıların yürüdüğü Sina'nın tepesinde buldum. Hava kükürt kokuyordu; dudaklarım sanki sayısız ve görünmez kıvılcımlar kaynaşıyormuş gibi karıncalanmaktaydı. Gözkapaklarımı kaldırdım; gözlerimle ciğerlerim hiçbir zaman böylesine insanlık dışı, yüreğimle bu kadar uyumlu olan susuz ağaçsız ve insansız bir manzara görmemişti. Hem de ümitsiz bir manzara. Ümitsiz ya da mağrur bir insanın ruhu burada mutluluğun zirvesine kavuşuyor.

Üzerinde durduğum kayaya baktım; granit üzerinde, acıkmış aslanın gelmesini bekleyen boynuzlu peygamberin ayak izleri olması gereken iki ayak izi vardı. O, burada, Sina'nın tepesinde beklemeyi mi söylemişti acaba? Bekle öyleyse!

Ben de bekliyordum. Uçurumun üstünde saklanıyor, dinliyordum; birdenbire uzaktan, çok uzaktan gelen ayak sesleri boğuk boğuk yankılandı. Birisi yaklaşıyor, dağlar sarsılıyordu; burun deliklerim oynamaya başladı: Bütün hava önde giden bir teke gibi kokuyordu. "Geliyor! Geliyor!" diye mırıldanıyor, kuşağımı sıkıyor, güreşmek için heyecanlanıyordum.

Ah, bu anı nasıl da özlemle beklemiştim! Araya, utanmaz görünen dünya girmeden, vahşi gök ormanının kudurmuş canavarıyla karşı karşıya, yüz yüze geleyim. Görünmeyenle!... Doymayanla!... Çocuklarını yiyen ve dudaklarıyla sakallarından, tırnaklarından kanlar damlayan iyi Baba ile!

Onunla yüreklice konuşacak, ona insanın kuşun, ağacın ve taşın acısını söyleyeceğim; hepimiz karar verdik; ölmek istemiyoruz, elimde bir dilekçe var, bütün ağaçlar, kuşlar, insanlar imza etti onu, bizi yemeni istemiyoruz. Baba!... Ben korkmayacak, bunu kendisine vereceğim.

Konuşuyor, yalvarıyor, belimi sıkıyor ve titriyordum.

Ben böyle beklerken, sanki taşlar yerinden oynadı ve büyük bir soluk işittim.

"İşte... İşte..." mırıldandım ve ürpererek döndüm.

Fakat gelen Yehova değildi. Yehova değildi sendin Dede; sevgili Girit toprağından sen... Ve sık, beyaz sakalın, birbirine yapışık kuru dudakların, alev ve kanat dolu esrimeli bakışınla karşımda duruyordun; saçlarına çalı kökleri karışmıştı.

Bana baktın ve bakar bakmaz bu dünyanın yıldırım ve yel yüklü bir bulut, insan ruhunun da aynı şekilde yıldırım ve yel yüklü olduğunu, onun üstünde Tanrı'nın estiğini ve kurtuluş olmadığını anladım.

Gözlerimi kaldırıp sana baktım. "Dede, sahiden kurtuluş yok mu?" Diyecek oldum sana ama, dilim gırtlağıma yapışmıştı. Dizlerim çözüldü.

O zaman, ben boğuluyormuşum da, sen beni kurtarmak istiyormuşsun gibi elini uzattın.

Elin beni, büyük bir özlemle yakaladı; birçok renkli boya bulaşmıştı eline; sanki hâlâ resim yapıyordu bu el; yanıyordu: Dokundum eline, yüz buldum, güç kazandım ve konuşabildim:

—Sevgili Dede, dedim, bana bir öğüt ver!

Gülümsedin, elini başımın üstüne koydun; bu el değil, çok renkli bir ateşti; alev beynimin köklerine kadar aktı.

—Gücünün yettiği yere kadar git, oğlum...

Derin ve karanlık sesi, toprağın derin gırtlağından çıkıyormuş gibiydi.

Beynimin köklerine kadar ulaştı onun sesi ama, yüreğim ürperdi.

Bu defa daha kuvvetle bağırdım:

— Dede, bana daha güç, daha önemli bir öğüt ver.

Ve ben bunu söyler söylemez birdenbire, bir alev havayı yırta-

rak ıslık çaldı; saçlarına karışmış çalı kökleriyle başa çıkılamayan ata, gözlerimden kayboldu ve Sina'nın tepesinde dimdik, öğüt dolu bir ses kaldı; hava titreşiyordu.

—Gücünün yetmediği yere git!

Korkuyla uyandım; artık sabah olmuştu. Kalktım, pencereye yaklaştım, meyvalı asmanın bulunduğu balkona çıktım. Şimdi yağmur dinmişti, taşlar parlıyor, gülüyordu; ağaçların dalları gözyaşlarıyla yüklüydü.

—Gücünün yetmediği yere git!

Senin sesindi bu; dünyada başka hiç kimse, böyle erkekçe bir sözü ağzından çıkaramazdı; yalnız sen çıkarabildin, doymak bilmeyen Dede! Benim seferber olmuş neslimin tapınılmayan, umut bağlanılmayan generali sen değil misin? Biz, iyi geçimi ve gerçeği ardımızda bırakan yaralı, aç, başı uğuldayan taş kafalılar değil miyiz? Sen başta değil misin ve sınırları kırmak için saldırılarda bulunmuyor muyuz?

Umutsuzluğun en parlak siması Tanrı'dır; Umudun en parlak yüzü de Tanrı'dır; umutla umutsuzluğun ötesine, en eski sınırların ötesine itiyorsun beni, Dede! Nereye itiyorsun beni? Çevreme bakıyorum içime bakıyorum; erdem delirdi, geometri delirdi, madde delirdi; kanun koyucu aklın gelip, yeni bir düzen, yeni yasalar koyması gerek; Dünyanın daha zengin bir ahengi olmalı!

Bunu istiyor, beni ona doğru itiyorsun; her zaman ona doğru itelerdin; gece gündüz senin öğüdünü dinlerdim ben; gücümün yetmediği yere ulaşmak için elimden geldiği kadar çabalıyordum; bunu görev olarak kabullenmiştim; ulaşıp ulaşmadığımı bana sen söyleyeceksin. Karşında, ayakta duruyor ve bekliyorum.

Genaralim, savaş bitiyor, dilekçemi yazıyorum; işte şöyle savaştım, yaralandım, tereddüt ettim, ama kaçmadım; korkudan dişlerim birbirine vuruyordu ama, kanlar farkedilmesin diye alnımı kırmızı bir mendille sarıyor ve saldırıya geçiyordum.

Kuzgun ruhumun tüylerini, senin karşında birer birer yolacağım, tâ ki o da göz yaşı, kan ve terden ibaret küçük bir toprak topağı halinde kalsın! Sana mücadelemi söyleyeceğim ki hafifleyeyim;

erdemi, utancı, gerçeği üzerimden atacağım ki hafifleyeyim. Sen "Kasırga İçinde Toledo"yu nasıl yarattın? Aynı şekilde benim ruhum da ağır siyah bulutlarla ve etrafı sarı şimşeklerle çevrili, ışık ve karanlıkta ümitsiz ve durmadan mücadele ediyor. Onu görecek kılıç gibi kesişen kaşlarının arasından tartacak ve hakkında hüküm vereceksin. Biz Giritliler'in söyledikleri ağır sözü hatırlarsın: "Başarısızlığa uğradığın yerde dön ve başarı sağladığın yerden kaç!" Eğer başarısızlığa uğradımsa, bir saatlik ömrüm kalsa bile yine saldırıya geçerim başarı sağladımsa yanına uzanmak için toprağı açıp gelirim.

Yani, Dilekçe'mi dinle General ve hükmünü ver, hayatımı dinle Dede ve eğer ben de seninle birlikte savaştımsa, eğer kimse, nasıl acı çektiğimi öğrenmeden yaralandımsa, eğer sırtımı hiç bir zaman düşmana çevirmedimse:

BENDEN, HAYIR DUANI EKSİK ETME!

I
ATALAR

KENDİ içime doğru eğiliyor ve ürperiyorum; atalarım, baba kökeninden denizde kanlı korsan, karada savaşçı, Tanrı'dan ve insandan korkusuz; anam soyundan, bütün gün güvenle toprağa eğilmiş, tohum eken, güvenle yağmurları ve güneşi bekleyen, ekin biçen ve akşam üzeri evlerinin eşiğinde kollarını kavuşturup Tanrı'ya ümit bağlayan esmer, basit köylülerdi.

İçimde seferber olmuş bu iki atayı, ateş ile toprağı nasıl uzlaştırabilirim?

Uzlaşmaz olanları uzlaştırmanın, koyu atasal karanlığı belimden indirip elimden geldiği kadar ışık haline sokmanın biricik görevim olduğunu hissediyordum. Tanrı'nın da yolu bu değil mi? Onun izlerinden giderek bunları izlemek bizim de görevimiz değil midir? Hayatımız küçücük bir şimşektir ama, bize yeter!

Bütün evren, bilmediği halde bu yöntemi uygular; her canlı, içinde Tanrı'nın gizlenerek çalıştığı ve çamurun tabiatını değiştirdiği bir tezgâhtır. Ağaçlar böylelikle çiçek açıp meyva verir, hayvanlar doğurur ve maymun da kaderini yenerek iki ayağı üzerinde ayakta durabilmiştir. Şimdi de, Dünya'nın kuruluşundan bu yana ilk defa Tanrı'nın tezgâhına girip onunla beraber çalışabilmiştir ve ne kadar çok ten, sevgi, yiğitlik ve özgürlük biçimine girebiliyorsa, o kadar çok, Tanrı'nın oğlu olabilmektedir.

Ağır, doyurulması imkânsız bir görev; hayatım boyunca savaştım, hâlâ da savaşıyorum, fakat karanlık hep kalıyor, yüreğin içine çöküyor ve mücadele yeniden başlıyor. Babadan yana en eski atalarım, birbirine karışmış ve içime gömülmüş bir haldeler; koyu karanlıkta yüzlerini birbirinden ayırmam çok güç. Ruhumun üst tabakalarını -vücudu, ırkı, insan soyunu - aşıp içimdeki kokunç Ata'yı bulmak için ilerledikçe belimden acıkan, susayan uluyan ve gözleri kanla dolu, iri çeneli bir ata silkiniyor. Bu ata bana, insan haline

sokma görevi verilen ağır, işlenmemiş bir canavardır ve yetişir de yapabilirsem, onu insandan da yukarıya kaldıracağım... Maymundan insana, insandan Tanrı'ya ne korkunç bir yükseliş!....

Bir gece, bir dostumla birlikte yüksek, karlı bir dağda yürüyordum; yolu kaybetmiş, geceye kalmıştık. Tepemizde ay sessiz, yusyuvarlak, gökyüzü bulutsuzdu ve dağın, üzerinde bulunduğumuz yakasından aşağıda ovaya kadar buğulu, mavi karlar ışıldamaktaydı. Koyu, huzursuzluk verici, dayanılmaz bir sessizlik vardı. Binlerce yüzyıl önce, Tanrı'nın kendisinin de böylesine bir sessizliğe dayanamayıp çamuru eline alarak insanları yaratmasından önce de böyle olmalıydı.

Arkadaşımdan birkaç adım önde gidiyordum, beynimi tuhaf bir sersemlik sarsıyordu; ilerliyor, sarhoş gibi sendeliyordum; ayda ya da çok eski, içinde oturulmamış, insandan öncelere ait, fakat çok bilinen bir şehirde yürüyorum gibime geliyordu; birden, dağın bir dönemeç yerinde, çok uzakta, uçurumun tâ dibinde küçük, birkaç solgun ışık farkettim; henüz uyumamış küçük bir köy olmalıydı. O an bende, hayret verici bir şey oldu. Bunu hâla hatırlar ve ürperirim. Durdum, yumruğumu sıktım ve kızgın bir halde, yumruğumla köyü göstererek bağırdım:

—Hepinizin kafasını keseceğim:

Bana ait olmayan boğuk bir sesti bu.. Ve ben, bu sesi duyar duymaz korktum, bütün vücudum titremeye başladı. Dostum endişe içinde koşarak beni kolumdan tuttu:

— Ne oldun, dedi, kimleri keseceksin?

Dizlerimin bağı kesilmişti; birden dayanılmaz bir yorgunluk duydum, ama dostumu görünce yatıştım.

— Ben değildim, diye mırıldandım, ben değildim, başka biriydi.

Başka biriydi? Kim? İçim, hiç bir zaman bu kadar derin, bu kadar karanlık bir şekilde açılmamıştı; bunu yıllardır anlıyordum ama, o geceden itibaren artık emindim. İçimizde kat kat karanlıklar boğuk haykırışlar, tüylü aç canavarlar var... Yoksa hiç bir şey ölmüyor mu? Biz yaşadıkça, bütün insan öncesi geceler ve mehtaplar ve yüzyıllar öncesinin açlıkları, susuzluk ve acıları yaşayacak, acıkacak, susayacak, bizimle beraber acı çekecekler. İçimde taşıdığım

korkunç yükün uluyuşunu duydukça korkuya kapılıyordum. Ben, hiç bir zaman kurtulmayacak mıyım? İçim hiç bir zaman arınmayacak mı? Seyrek ve bazen tatlı bir ses, yüreğimin ortasında duyuluyor: "Korkma, yasalar koyacak, düzeni getireceğim; ben Tanrı'yım, bana güven!" Fakat birden, belimden ağır bir uluma geliyor ve tatlı ses boğuluyor: "Böbürlenme, yaralarını yok edecek, düzenini yıkacak, seni yok edeceğim; ben kaos'um!"

Derler ki, güneş bazen şarkı söyleyen bir kızı dinlemek için dururmuş! Keşke doğru olsaydı! Aşağıda yeryüzünde şarkı söyleyen bir can tarafından büyülenmiş zorunluluk yolunu değiştirebilse! Ağlayarak gülerek, şarkı söyleyerek, kaos'a düzen getirecek bir yasayı yaratabilsek! İçimizdeki tatlı ses ulumayı bastırsa!

İçmiş ya da kızgın olduğum zaman ya da sevdiğim kadına dokunurken veya haksızlık beni boğup da asi başımı Tanrı'ya ya da Şeytan'a ya da Tanrı ile Şeytan'ın yeryüzündeki temsilcilerine karşı kaldırdığım zaman, içimdeki o canavarların uluduğunu ve engele doğru hamle ettiklerini, tekrar ışığa çıktıklarını, yeniden silahlarını aldıklarını duyarım. Besbelliki ben son torunum; benden başka ümitleri yok; ellerinde intikam almak ve sevinmek için daha ne kalmışsa, bunu yalnız benim sayemde yapabilecekler; ben yok oldum mu, onlar da birlikte yok olur. Bir tüylü canavarlar ordusuyla acılı insanlar, benimle birlikte mezara yuvarlanacak. Herhalde bana, bunun için çok acı çektiriyor ve acele ediyorlar; belki gençliğim bu yüzden bu kadar sabırsız, saygısız ve acılı kalmıştır.

Ne kendilerinin, ne de başkalarının canına saygı göstermeden öldüler ve öldürdüler; hayatla ölümü aynı savurgan saygısızlıkla sevip nefret ettiler. Ejderler gibi yiyor, danalar gibi içiyor, savaşa girececkleri zaman kendilerini kadınlarla kirletmiyorlardı. Yazın vücutlarının üst kısmı çıplak, kışın postlarla sarılıydı; yaz kış, iple dövülen canavarlar gibi kokarlardı.

Dedemin babasını hâla kanımda dipdiri hissediyorum, sandığıma göre kanımın içinde hepsinin en canlısı o... Başı, alnının üst kısmından tıraşlıydı, uzun saç örgüleri vardı; Cezayirli korsanlarla ahbaplık eder, açık denizleri harmanlardı. Girit'in batı ucunda, çorak Grabusa adalarında kamp kurmuşlardı ve oradan siyah yelkenlerini fora eder, geçen gemilere büyük hücumlar yaparlardı; bunla-

rın bazıları Müslüman müminlerle yüklü olarak Mekke'ye doğru gider, bazıları hacı olmaya giden Hıristiyanlarla dolu olarak Aylos Tafos yönünde yol alırdı. Korsanlar nara atar, ne İsa'nın, ne Muhammed'in hatırını sayar, ihtiyarları keser, gençleri köle olarak alır, kadınların bacaklarını yukarı kaldırır ve bıyıklarında kanla kadın soluğu olduğu halde tekrar Grabusa'ya sığınırlardı. Kimi zaman da, Doğu'dan baharat yüklü olarak gelen zengin tırhandillere saldırıyorlardı. Bu yüzden, bir zamanlar bütün Girit'in tarçın ve hindistan cevizi koktuğunun söylendiğini hâla hatırlayan ihtiyarlar kalmıştır; çünkü o uzun saç örgülü atam, baharat yüklü bir gemiyi korsanlıkla ele geçirmiş, bunları ne yapacağını bilemediğinden Girit'in bütün köylerindeki kubaros ve kubares (*)'lere hediye olarak göndermişti.

Ben yıllar sonra, bu macerayı, yüz yaşında ihtiyar bir Giritli'den öğrendiğim zaman heyecanlandım; neden bilmiyordum ama, bütün seyahetlerimde ve yazı masamın üzerinde bir çubuk tarçınla iki hindistan cevizini bulundurmayı severdim.

İçimdeki gizli sesleri işiterek, hızla soluyup duran beyni değil de, kanımı kaç defa izleyebildimse, esrarengiz bir kesinlikle, atalarımla ilgili en uzaktaki bir harekete ulaşırdım. Sonra zamanla, bu esrarengiz kesinliği, günlük hayatın belirtileri, elle tutulur bir şekilde güçlendirdiler; öncceleri bunların rasgele olduğunu sanarak önem vermiyordum; sonunda görünen dünyanın sesiyle içimdeki esrarengiz sesleri birleştirerek beynimin dibindeki en eski karanlığı açtım ve kapağı açıp görebildim.

Gördüğüm andan itibaren de ruhum güçlenmeye başladı; artık su gibi sık sık değişerek akmıyordu ve şimdi ışıklı bir çekirdekten, koyulaşmak suretiyle bir şekil, kendi şeklini meydana getiriyordu, Bundan sonra, hangi canavarlardan geldiğini bulmak için, bir sağdan, bir soldan, kararsız yollarda yürümüyor, güvenle ilerliyordum, çünkü gerçek yüzümün ve biricik görevimin ne olduğunu bilmekteydim: Bu yüzü, elimden gelen sabır, sevgi ve sanatla işlemek. Onu işlemek ne demek? Alevle Ecel gelmeden önce, vakit bulursam Alev'i ışık yapayım da Ecel geldiği zaman benden

(*) Bu kelime tekil olarak erkekte kubaros, dişide kubara'dır. Tükçede tam karşılığı yoktur. Vaftiz babası, vaftiz anası, dünür, sağdıç gibi birçok anlamlara gelir.

alacak bir şey bulamasın. Çünkü benim en büyük isteğim bu olmuştur: Ecel'e, benden alacağı hiç bir şey bırakmamak: Sadece biraz kemik...

Her şeyden önce de, bu kesinliğe ulaşma yolunda bana, baba tarafı atalarımın tutunup beslediği bu toprak yardım etmiştir. Babamın soyu, Mağalo Kastro'dan iki saat uzakta Varvarus adı verilen bir köyden gelmektedir; Bizans Kralı Nikeforos Fokas, X'uncu yüzyılda Girit'i Araplar'dan geri aldığı zaman, katliamdan arta kalmış ne kadar Arap varsa onları birkaç köyde toplamış ve bu köylerin adına Varvari denmiş. Babadan yana atalarım, böyle bir köyde kökleşti ve hepsinin ruhunda, Araplara özgü özellikler vardır: Mağrur, inatçı, az konuşur, az yer, uzlaşma bilmezdirler; kızgınlık ve sevgiyi içlerinde yıllarca tutarlar, susarlar ve şeytan birden sırtlarına atladı mı, çılgınca boşanıverirler. Onlar için en yüksek iyilik, hayat değil, hırstır. İyi ve derli toplu değildirler, gölgeleri ağırdır, o da başkalarından ötürü değil, kendilerinden ötürüdür; içlerinde bir şeytan onları boğar, tıkanırlar; korsan veya sarhoş olurlar, kanları akıp da hafiflesinler diye kollarına bir bıçak atıverirler ya da kölesi olmamak için sevdikleri kadını öldürürler. Ya da, ben çerden çöpten yapılmış torunları gibi, kara ağırlığı kaldırmak ve onu ruh haline getirmek için mücadele ederler. Benim, barbar atalarımı ruh haline sokmam, onları, en yüksek fedakarlığı tabi tutup yok etmemdir.

Bana, daha başkaları da gizlice ataların yolunu gösteriyor: Bir hurma ağacıyla karşılaştığım zaman yüreğim vatana, değerli, biricik süsü hurma ağacı olan susuz, tozlu bedevi köyüne dönüyormuş gibi sevinçle hoplar. Bir defasında, bir deveye binmiş olarak Arabistan çölüne girip de aşılmaz, umut vermez, sarı, kırmızı, akşam üzeri mavi ve hiç bir insan izi olmadan dalgalanan kumla karşılaşınca, garip bir sarhoşluğa kapıldım, yüreğim yıllar, binlerce yıllar sonra yuvasına dönen dişi bir şahin gibi bir çığlık attı.

Bir de şu var: Bir zamanlar, bir Yunan köyünün yakınında, yalnız kalmış, kulübemsi bir evde, tek başıma, Bizanslı bir çilecinin dediği gibi,rüzgarlara çobanlık ediyordum; yani, mısralar yazıyordum, demek istiyorum. Bu küçük ev, zeytin ve çam ağaçlarının içindeydi ve dalların arasından, aşağıda, masmavi, uçsuz bucaksız

Ege Denizi uzanıyordu. Yalnız sarı sakallı, iyi yürekli, her tarafı lekeler içinde bir çoban olan Floro, her sabah koyunlarıyla geçer ve bana büyük bir şişe süt, sekiz kaynamış yumurta ve ekmek getirir, giderdi. Benim, kağıt üzerine eğilmiş, yazı yazdığımı görür, kocaman kafasını sallardı: "Hey Ulu Tanrım, sen bilirsin! Bu kadar yazıyı ne yapacaksın, patron? Üşenmiyor musun?" Ve kahkahayı basardı. Bir gün acele acele geçti, ağzı açılmıyordu, bana "Günaydın!" bile diyecek keyfi yoktu. Ona bağırdım: "Neyin var be Floro?" Kocaman elini salladı: "Berbatım Patron. Bütün gece gözümü yumamadım. Zatın da duymadı mı, kulakların yok mu? Allah kahretsin, karşıdaki dağın çobanını duymadın mı? Sürüsünün çanlarını iyi ayarlamamış; ben nasıl uyuyayım? Gidiyorum!" "Nereye gidiyorsun, be Floro?" "Çanları ayarlamaya yahu, ayarlayayım da rahat edeyim!"

Uzun sözün kısası, bir sabah yumurtalar için dolaptan tuzluğu almak üzere kalktım; yere biraz tuz döküldü; aceleyle eğildim ve tane tane tuzları toplamaya koyuldum.. Neden sonra, birden yaptığım şeyi farkederek irkildim. Biraz tuz yere döküldü diye, bu kadar telaş nedendi? Ne değeri vardı bunun? Hiç!

Daha sonra, kumun üzerinde başka işaretler de keşfettim; bunları izleyerek atalarıma varabilirdim: Ateşi ve suyu demek istiyorum.

Ben boş yere yanan bir ateş gördüm mü huzursuzlukla yerimden fırlarım; bunun kayboluşunu görmek istemem ve çeşmenin aktığını, ama dolan bir testinin, içen bir insanın ya da sulanan bir bahçenin bulunmadığını görünce koşup kapatırım.

Bütün bu acayiplikleri yaşıyor, fakat esrarengiz birliklerini kafamda açıkça toplayamıyordum; yüreğim suyun, ateşin, tuzun harcanmasına dayanamıyordu; bir hurma ağacı gördüğüm zaman yavaşlıyor, çölün içine giriyor ve oradan bir daha çıkmak istemiyordum; ama aklım daha öteye gitmiyordu; uzun yıllar, fakat anlaşılan gizlice, içimdeki karanlık tezgâhında anlayış çalışıyor, bütün bu açıklanamayan şeyler, içimde gizlice birleşiyor, biri ötekinin yanında yavaş yavaş anlam kazanıyordu. Ve birden, bir gün aklımda olmadığı halde, büyük bir şehirde yürüyüp etrafıma bakınırken buldum! Tuz, ateş su: Çölün değerli üç iyi şeyi! Öyleyse,

içimde mutlaka bir Ata, bir Bedevi, tuzun, ateşin ve suyun harcandığını görünce, onları kurtarmak için fırlıyordu.

O gün, büyük şehirde, yavaş yavaş yağmur yağdığını hatırlıyorum ve küçük bir kız çocuğu, üstü kapalı bir kapının altında sığınacak bir yer bulmuş, ıslak menekşe demetçikleri satıyordu; durup onlara baktım, ama artık kafam çok hafiflemiş, çok sevinçli, çok uzakta, çölde olan aklım serserice dolaşmaktaydı...

Bütün bunlar hayal ve kendi kendine telkindir, egzotik, çok uzakta olana karşı şiddetli bir istektir ve benim sıralamış olduğum bütün acayip şeyler, hiç de acayip değildir belki... Ama damarlarımda, biri Yunanlı olan anamın, öteki Arap olan babamın kanlarının iki yanlı aktığı yolundaki organik bir hata —eğer hata ise—nın hayali sağlam ve verimlidir; bana kuvvet, neşe ve zenginlik veriyor. Ve bu iki zıt hamleden bir bileşim yapma yolundaki mücadelem, hayatıma amaç ve birlik kazandırmaktadır. Arınamaz ruh esintisi içimde, benim için gerçek halini aldığı andan başlayarak, etrafımdaki görünen alem bir düzene girdi ve hem iç, hem dış hayatım, iki yanlı atasal kökünü bularak bağdaştılar. Böylelikle de, uzun yıllardan beri babama karşı duyduğum gizli düşmanlık, onun ölümünden sonra sevgi halini alabildi.

II
BABA

BABAM çok az konuşur, gülmez, kavga etmezdi; yalnız ara sıra dişlerini gıcırdatır, yumruğunu sıkar ve o sıra, kazara elinde bir taş bademini tutuyorsa, onu parmaklarıyla toz edip ezerdi. Bir gün, ağanın birini, bir Hıristiyana semer vurup eşek gibi yüklemek isterken görünce, kafası öyle atmış ki, ağanın üstüne yürümüş, bir küfür sallamak istiyormuş, fakat dudakları büzülüp kalmış ve ağzından, insanca bir kelime bile çıkartamayınca at gibi kişnemeye başlamıştı. Ben daha çocuktum, orada, önünde duruyor, ona bakıyordum; müthiş bir korkuya kapıldım. Bir öğle üzeri de, yemek için eve gelirken, geçtiği dar bir sokakta, kadınların çığlıklar attığını, kapıların açılıp kapandığını, bir sarhoşun yatağanını çekip halkı kovaladığını görmüştü. Sarhoş, babamı görünce ona saldırmış; hava sıcak, kendisi de işten yorgun olduğu için babamın kavgaya pek hevesi yokmuş; bir ara yan sokağa sapıp kaçmayı aklından geçirmiş; onu kimse görmüyormuş ama utanmış. Belindeki önlüğünü çözmüş, yumruğuna sarmış ve tam sarhoş yatağanını başının üstüne kaldırırken, yumruğu karnına indirip herifi yere sermiş, eğilmiş, yatağanı avucundan sıyırıp almış ve eve doğru yürümüş. Terden sırılsıklammış. Annem değişsin diye ona bir gömlek getirmiş. Ben o sıra üç yaşlarımda vardım. Kanepede oturmuş ona bakıyordum; vücudunun üst tarafı safi kıldı; üzerinden buğu tütüyordu; çamaşırını değiştirip serinleyince yatağanı kanepenin üstüne, benim yanıma attı ve anneme dönerek:

—Oğlum büyüyüp okula gittiği zaman, kalemini yontsun diye ona verirsin! dedi.

Bana hiç bir zaman tatlı bir söz söylediğini hatırlamam; bir kerenin dışında. İhtilal sırasında Naksos adasındaki bir Frenk papazları okuluna gidiyordum; bir sınav geçirmiştik ve ben armağan olarak birkaç büyük, sırma bağlı kitap almıştım; bunları tek başıma

kaldıramıyordum, babam yarısını aldı ve eve döndük. Bütün yol boyunca ağzını açmadı; oğlunun kendisini utandırmadığından ötürü duyduğu sevinci gizlemeye çalışıyordu; yalnız eve girdiğimiz zaman yüzüme bakmadan, tatlıca bir dille:

—Girit'i utandırmadın! dedi.

Fakat, heyecanlı olduğunu belli ederek kendini ele verdiği için, birden kendi kendine kızdı. Her akşam benimle karşılaşmaktan kaçınıyordu ve sanki büzülmüş bir hali vardı.

Ağır görünüşlü, dayanılmaz bir adamdı. Rastlantı sonucu, evde akraba veya komşular bulunur, bunlar hararetli bir sohbete dalmış ya da gülüşürlerken birden kapı açılır ve o içeri girerse, sohbet ile gülüşme kesilir, sanki evin üzerine bir gölge çökerdi. O yarım ağızla bir selam verir, pencerenin yanındaki kanepenin kenarında alışılmış yerine oturur, gözlerini büzer, konuşmadan tabakasını açar ve bir sigara sarardı. Misafirler kuru kuru öksürür, kaçamak bir gözle huzursuzca bakışır ve biraz sonra usulca ayağa kalkar, ayaklarının ucuna basarak giderlerdi.

Papazlardan nefret ederdi; bir tanesiyle yolda karşılaştı mı, bu kötü rastlantıyı defetmek için istavroz çıkarır ve papaz korka korka ona: "Günaydın, Kapetan Mihali!" (*) diye selam verdiği zaman da: "Lânetin üstüme olsun!" (**) diye karşılık verirdi. Papazları görmemek için, hiç bir zaman kiliseye ya da tapınağa gitmezdi. Yalnız her pazar günü, ibadetten sonra, herkes çıkıp gidince o içeri girer, Ay-Mina'nın mucizeli tasviri önünde bir mum yakardı. İsa ve Meryemler'den önce Ay-Mina'ya tapardı, çünkü Megalo Kastro'nun kapetanı o idi.

Yüreği ağır ve dayanılmaz bir şeydi. Neden? Sağlamdı, işleri iyi gidiyordu, ne karısından, ne çocuklarından şikayeti vardı; insanlar da kendisine saygı gösteriyordu; hattâ bazıları, daha aşağı seviyede olanlar, kendisi geçerken ayağa kalkar, avuçlarını göğüs-

---

(*) "Kapetan" sözü bizdeki "kaptan"la eşanlamlı olup, Yunancada "çete reisi" anlamına da gelir. Kazancakis'in "Kapetan Mihalis" adında bir romanı da vardı.

(**) Yunanlılar "lanet olsun sana" sözünü çok kullanırlar. Özellikle papazların çok kullandığı bir deyimdir bu. Yazar, burada, papazın bu adetini bildiği için, nasılsa lanetleneceğini anlayan babasının papazdan önce davrandığını belirtmek istiyor.

lerine bastırır ve Kapetan Mihali diye ona saygı gösterirlerdi. Paskalya'da da Metropolit onu, ileri gelenlerle birlikte, Diriliş âyininden sonra despotluk binasına çağırır, paskalya simidi, kahve ve bir kırmızı yumurta ikram ederdi. 11 Kasım'daki Ay-Mina yortusunda ise, âyin alayı evinin önünden geçerken durur ve dua ederdi.

Ama yüreği bir türlü hafiflemezdi. Bir gün Mesara'dan Kapetan Elias ona şunu sorma cesaretini gösterdi: "Neden hiç bir zaman dudakların gülmüyor, Kapetan Mihali?" Babam: "Karga neden siyahtır, Kapetan Elia?" diye cevap verdi ve ağzında çiğnediği izmariti yere tükürdü. Yine başka bir gün, Ay-mina'nın kandil yakıcısına şunları söylediğini duydum: "Sen benim babamı görmeliydin, babamı, beni değil; tam bir ejderha idi o; ben onun yanında neyim ki? Bir üfürük!" Dedem iyice ihtiyarladığında, 1878 İhtilâli sırasında, gözleri kördü, hâla yaşıyordu ve savaşmak üzere dağlara çıktı; ama Türkler onu kuşattı, kement atarak yakaladılar ve Savatlana Manastırı'nın kapısı önünde ölümle cezalandırdılar; bir gün, kilisenin küçük penceresinde, keşişlerin muhafaza ettiği, üzerine büyük kandilin kutsanmış yağı sürülü, parlak ve savaşırken kılıç darbeleriyle kesilmiş kafatasını gördüm.

Anneme sordum:

—Deden nasıldı?

—Baban gibi, diye cevap verdi, ondan daha esmer.

—Ne iş yapardı?

—Savaşırdı

—Ya savaş olmadığı zaman?

—Uzun bir çubuğu tüttürür ve dağlara bakardı. Daha küçük yaşta iken Tanrı'dan korkan ben yine sorardım:

—Kiliseye gider miydi?

—Hayır, ama her ay başında eve bir papaz getirtir, Girit yeniden silaha sarılsın diye dua ettirirdi; yani, işsiz kalınca dedenin canı sıkılıyordu. Bir defa, yine silâhlarını kuşanırken ona sordum: "Ölümden korkuyor musun, baba?" fakat o cevap vermedi bile. Hattâ dönüp bakmadı da...

Büyüdüğüm zaman anama şunu da sormak istiyordum: "Kadınları sever miydi?" diye; ama utandım ve öğrenemedim. Fakat mutlaka seviyordu, çünkü öldürülüp de bavulu açıldığı zaman, içi siyah ve kumral saç örgüleriyle dolu bir yastık bulmuşlardı.

III

ANA

ANAM mübarek bir kadındı. Elli yıl, aslanın soluğunu, yüreği kırılmadan hissetmeye nasıl dayanabilmişti? Toprağın sabrı, direnci ve tadı vardı onda. Anamın soyundan olan bütün atalarım köylü idi. Toprağa eğilmiş, toprağa yapışmış, ayakları, elleri ve beyinleri toprak doluydu. Toprağı seviyor ve bütün ümitlerini ona bağlıyorlardı; dedeyle, dedenin babasıyla birlikte, onunla hep beraber olmuşlardı; yağmur yağmadığı zaman onlar da toprakla beraber susuzluktan kurur ve ilk yağmurlar boşandığı zaman kemikleri gıcırdar, sazlar gibi şişerdi; sapan sürüp onun demiriyle toprağın karnını derinden çizdikleri zaman da, göğüs ve bacaklarında karılarıyla beraber yattıkları ilk geceyi bir defa daha yaşarlardı.

Yılda iki defa, Paskalya ile Noel'de, tâ uzaktaki köyden dedem yola çıkar, torunlarıyla kızını görmek için Megalo Kastro'ya gelirdi. Her zaman hesaplar ve canavar damadının evde olmadığı saatta gelip kapıyı çalardı. Kesilmemiş, uzun ak saçlı, güleç mavi gözlü, boğum boğum kocaman elleri olan, çıkık kemikli bir ihtiyardı; beni okşamak için elini uzatır, okşadığı zaman derilerim soyulurdu. Üzerinde, pazar gününe mahsus koyu çividi şalvarı, siyah çizmeleri, iri mavi benekli baş mendili vardı. Her zaman da, limon yapraklarına sarılı aynı hediyeyi getirirdi; Fırında pişmiş bir domuz yavrusu; güler, onu açar ve evin içi mis gibi kokardı. Ondan bu yana da dedem, pişmiş domuz yavrusu ve limon yapraklarıyla o kadar çok birleşti, bir oldu ki, artık kafamda güleç, ölümsüz, pişmiş domuz yavrusu ile dedem olmaksızın, ne pişmiş domuz etini

koklayabiliyorum, ne de limon bahçesine girebiliyorum. Üstelik seviniyorum da, çünkü ben yaşadıkça, o da içimde yaşayacaktır; artık dünyada hiç kimse onu hatırlamıyor ve biz, onunla birlikte öleceğiz. Bu dedem, ölmüşlerimin ölmemesi için, beni ölümü istemez hale sokan ilk adamdır; kendinden sonra sevdiğim çok kişiler öldü ve toprağa değil, hafızama gömüldüler; artık ben ne kadar yaşarsam onların da yaşayacaklarını biliyorum.

Onu hatırladıkça yüreğim, ölümü yenebileceğini hissederek sağlamlaşıyor; yüzünün etrafında bunun gibi sakin, iyi, kandil ışığı kadar aydınlık bir ışığın çevrelediği başka bir adamı daha görmüş değilim. Eve girişini ilk gördüğüm zaman bir çığlık atmıştım; öyle bol şalvarları, kırmızı kuşağı ile Ay yüzlü güleç, iyi bir su hortlağı gibi, işte, şimdi bahçelerden çıkıp ıslak ot kokan bir ruh olarak canlandı hayalimde.

Koynundan deri bir tütün kesesi çıkarır, bir sigara sarar, çakmakla kavı alır, yakar ve mutlu bir halde kızına, torunlarına, eve baka baka içerdi. O sırada, bazen ağzını açar, doğum yapan kısrağından, yağmurlarla doludan, aşırı derecede üreyen ve sebze bahçesini tahrip eden ada tavşanlarından söz ederdi. Bense, dizlerine çıkmış, kolumu boynuna dolar, beynimde meçhul bir dünyanın uzanıp gittiğini hissederdim: Tarlalar, yağmurlar ve ada tavşanları... Ben kendim de ada tavşanı olur, dedemin bahçesine gizlice girer ve sebzelerini yerdim.

Anam şunu, bunu, nasıl yaşadığını, hâla sağ olup olmadığını sorar, dedem de kiminin sağ olup gül gibi geçindiğini, çocukları olduğunu,kiminin de öldüğünü, gittiğini söyler, Tanrı'dan anam için uzun ömürler dilerdi. Doğumdan söz edermiş gibi sakin, aynı sesle, sebze veya ada tavşanlarından söz edercesine ölümden konuşuyordu. Diyordu ki: "Onu gömdük kızım, Azrail'e götürsün diye avucuna bir de portakal koyduk; öteki dünyada bulunan bizimkiler için de ısmarladığımız şeyler oldu; Tanrı'ya şükürler olsun, her şey yolunda yapıldı." Ve sigarasını içiyor, dumanını burnundan çıkartıyor, gülümsüyordu.

Karısı da yıllarca önce ölmüştü.. Dedem her eve geldiğinde ondan da söz eder, gözleri sulanırdı. Onu, tarlalarından da, kısrağından da fazla seviyor ve saygı gösteriyordu. Evlendiği zaman fakir-

miş ama, sabredermiş: "Birşey değil, dermiş, fukaralık ve çıplaklık bir şey değil, yeterki iyi bir karın olsun." O zamanlar, akşam üzerleri erkek tarladan dönerken kadının ılık su hazırlaması eğilip ayaklarını yıkaması, Girit köylerinin eski bir âdetiydi. Bir akşam dedem, işten yorgun argın dönmüş, avluda oturmuş, karısı bir leğen ılık suyla gelmiş, önünde diz çökmüş ve tozlu ayaklarını yıkamak üzere uzanmış. Dedem acıyarak ona bakmış, ev işlerinin kemirdiği ellerini, ağarmaya başlayan saçlarını görmüş, "zavallı ihtiyarladı artık" diye düşünmüş "saçları benim elimde ağardı" ve ona acımış. Ayağını kaldırıp leğene bir tekme vurmuş, onu devirmiş: "Hanım, demiş bugünden sonra ayaklarımı yıkamayacaksın; sen benim hizmetçim değil, karımsın, hanımımsın..."

Bir gün şöyle dediğini duydum:

—Tanrı ruhunu affetsin, hiç bir zaman hatırımı kırmadı... Yalnız bir defa..

Sustu, içini çekti ve biraz sonra:

—Her akşam eşiğe çıkar, benim tarladan dönmemi beklerdi, dedi. Koşar, yükümü hafifletmek için aletleri omuzumdan alırdı ve eve beraber girerdik... Fakat, bir akşam unutup koşmadı ve yüreğim cız etti...

Dedem istavroz çıkardı:

—Tanrı büyüktür, diye mırıldandı, ondan ümidim var, kendisini affedecektir.

Sonra gözleri yine parladı, anneme baktı ve gülümsedi.

Başka bir gün ben ona:

—Peki dede, dedim, biz yiyelim diye domuz yavrularını öldürmeye acımıyor musun?

—Acıyorum oğlum, Tanrı bilir ya, acıyorum ama, namussuzlar lezzetli.. diye cevap verdi ve katıla katıla güldü.

Ben, bu nar yanaklı ihtiyarı her hatırlayışımda insana, insanın toprak üzerindeki yorgunluğuna olan inancım artar; o, dünyayı omuzlarında taşıyıp yere düşürmeyen direklerden biriydi.

Onu, yalnız babam istemezdi; evine girmesi ve oğluyla konuşması hoşuna gitmiyordu; kanımı gevşeteceğinden korkuyordu sanki! Ve Noel yahut Paskalya'da sofra kurulduğu zaman, elini uzatıp pişmiş domuz yavrusuna dokunmaz, kokusu midesini bulandırırdı.

Bunun için aceleyle sofradan kalkar, koku dağılsın diye sigara içerdi... Konuşmazdı; yalnız bir defa dedem gittikten sonra, kaşlarını çattı ve bir küçümsemeyle:

—Püff! dedi, mavi gözlü adam!..

Sonradan öğrendim: Babam dünyada, mavi gözlerden olduğu kadar hiç bir şeyden nefret etmezmiş: "Şeytan'ın, dermiş, mavi gözleri ve kızıl saçları vardı!"

Babam evde bulunmadığı zaman, ne sesizlikti o; Avlumuzun içindeki kapalı bahçede saatler nasıl mutlu ve hızla geçerdi! Kuyunun üstündeki asma.. Avlunun köşesinde büyük bir amber çiçeği vardı ve mis gibi kokuyordu; çepeçevre fesleğen saksıları, Arap yasemini, kadifeler... Anam pencerenin önünde oturmuş çorap örer, ot ayıklar, küçük kız kardeşimin başını tarar veya ona yürümeyi öğretirdi... Bense, küçük bir rahlenin üzerine tünemiş ona bakıyor, kapalı kapının dışından yolcuların geçişini dinliyor, yasemininin ve nemli toprağın kokusunu teneffüs ediyordum; dünya sanki vücuduma giriyor, onu kapsayabilmek için kafa kemiklerim çatırdıyor, açılıyordu.

Anamla beraber geçirdiğim saatler sır doluydu, karşılıklı otururduk.. O pencere kenarında, ben küçük rahlemde ve sessizlik içindeydik. Aramızdaki hava sütmüş de onu emiyormuşum gibi göğsümün dolduğunu ve doyduğumu hissediyordum.

Amber başımızın üstündeydi ve çiçek açtığı zaman avlu mis gibi kokardı. Onun güzel kokulu sarı çiçeklerini severdim, annem onları sandıkların içine, iç çamaşırlarımızın, çarşaflarımızın arasına kordu. Bütün çocukluğum amber kokmuştu.

Çok alçak sesle sohbet ederdik; anam bana bazen babasını, doğduğu köyü anlatırdı, bazen de ben ona, okumuş olduğum Azizler'in Hayatı'nı anlatır, hayalimde onları süslerdim de sanki çektikleri yetmiyormuş gibi, üstüne ben de bir şeyler katardım; anam ağlamaya başlayınca da ona acır, dizlerine oturur, saçlarını okşayarak teselliye çalışırdım:

—Cennet'e girdi onlar ana, üzülme; şimdi çiçek açmış ağaçların altında geziyor, meleklerle sohbet ediyorlar, acılarını unuttular bile.. Her pazar günü de sırmalı elbiseler, kırmızı püsküllü şapkalar giyip Tanrı'yı ziyarete gidiyorlar.

Anamsa, yaşlı gözlerini siler, bana "Doğru mu söylüyorsun?" demek istemiş gibi bakarak gülümserdi.

Bu arada, kanarya da kafesinin içinden bizi duyar, boynunu uzatır, Cennet'ten inmiş, bir an için Azizleri bırakmış da insanların yüreğini hoş etmek istermiş gibi sarhoş ve mutlu bir halde öterdi.

Anam amber çiçeği ve kanarya, beynimin içinde birbirinden ayrılmaz. Ölümsüz bir şekilde birleşmişlerdir. Artık anam mezardan —yani ciğerlerimden— çıkıp bu koku ve kanaryanın sesiyle birleşmeden, ben ne amber koklayabilir ne de kanarya sesi dinleyebilirim.

Anamın güldüğünü hiç bir zaman görmemiştim; sadece gülümser ve çukurlu siyah gözleri büyük bir sabır ve iyilikle dolu olarak insanlara bakardı.. Evin içinde hayırsever bir ruh gibi gidip gelir, sanki ellerinde günlük ihtiyacı iyilikle idare eden büyülü bir iyi niyet gücü varmış gibi, aralıksız ve gürültüsüz bir şekilde her şeye yetişirdi. Ben kendisine, sessizce bakarak içimden "Belki de peridir" diyordum; masalların sözünü ettiği, çocuksu beynimi ve hayalimi tahrik eden bir peri: Bir gece babam, dereden geçerken onu mehtapta oynar halde görmüş, fırlayıp başındaki mendili kapmış ve sonra eve getirip kendisine karı edinmiş olmalıydı. Ve şimdi anam, bütün gün evin içinde gidip geliyor. Baş örtüsünü arıyor, bunu yeniden saçlarına örtüp peri olacak ve kaçacak.. Onun gidip gelişine, dolaplarla sandıkları açışına, küplerin kapaklarını kaldırışına, yatağın altına eğilişine bakıyor ve büyülü baş örtüsünü bulur da tekrar görünmez olur diye ödüm kopuyordu. Bu korku yıllarca sürdü ve benim yeni doğmuş ruhumu derin bir şekilde yaraladı; bugün bile, hâla daha az itiraf edilir bir halde içimde şu korku devam eder durur: Her sevgili yüzü, her sevgili fikri acı ile izlerim, çünkü onun, kaçmak için baş örtüsünü aramakta olduğunu biliyorum.

Yalnız bir kere, annemin gözünün tuhaf bir biçimde parladığını, güldüğünü ve evlenmemiş, yahut nişanlanmamış olduğu zamanki gibi sevindiğini gördüm. Mayıs ayının ilk günüydü; bir köye, sular ve portakal bahçeleriyle dolu Fodele'ye gitmiştik; babam bir vaftiz yapacaktı. Bir ara, birden, şiddetli bir sağanak patladı, gökyüzü su olup toprağın üzerine boşandı; topraksa kıkırdıyor, açılıyor, erkek suları göğsünün derinliklerine çekiyordu. Köyün ileri gelenleri, ka-

rıları ve kızlarıyla, kubaros'un büyük odasında toplanmışlardı; yağmurla şimşekler kapı ve pencerelerin aralıklarından içeri giriyor, hava portakal ve toprak kokuyordu. İkram edilen şeyler, şaraplar, rakılar ve mezeler gidip gelmekteydi; akşam oldu, kandiller yakıldı, erkekler kafayı buldular, yere bakan kadınlar gözlerini kaldırdı ve keklikler gibi kıkırdamaya başladılar; evin dışında da Tanrı hâla kükrüyor, gök gürlemeleri artıyordu; köyün daracık sokakları dereler halini almıştı; taşlar yuvarlanarak kahkahalar atıyordu, Tanrı sağanak olmuş, toprağa sarılıyor, onu suluyor tohum ekiyordu.

Ve babam anama baktı; onun anama ilk defa tatlılıkla baktığını gördüm; sesi de ilk defa olarak yumuşamıştı:

—Maryli, dedi, şarkı söyle!

Babam, anamın bu kadar erkeğin içinde şarkı söylemesine izin veriyordu; ben de erkekleşmiş, ayağa kalkmıştım; neden bilmiyorum ama, kızmıştım bu işe; anamı korumak istermiş gibi ona doğru koşmak istedim ama, babam parmağı ile omuzuma dokundu ve beni yerime oturttu. Anam da tanınmaz bir hal almıştı; bütün yağmurlarla şimşekleri kucaklamış gibi yüzü parladı, boynunu kaldırdı hala hatırlıyorum, uzun, karga gibi siyah saçları birden çözülerek omuzlarını örttü ve göğüslerine kadar indi. Ve şarkıya başladı.. Ne sesti o! Derin, tatlı, biraz soğuk, sırf ihtirastan ibaret bir ses; babama doğru bakarak gözlerini yarı yumdu ve bir mani okudu. Bu maniyi hiç bir zaman unutmayacağım; o zaman niçin söylediğini anlamamıştım; daha sonra büyüdüğüm vakit anladım. Tatlı, ihtiras dolu sesiyle şarkı söylüyor ve babama bakıyordu:

"—Şaşarım, sen yürürken sokakların nasıl çiçek açmadığına ve senin nasıl altın kanatlı bir kartal olmadığına.."

Ben, babamla anamı görmemek için gözlerimi öteye çevirdim, pencereye gittim; alnımı cama dayadım; yağmurun yağışına ve toprakları yemesine bakıyordum.

Bora bütün gün devam etmişti, gece bastırmış ve ortalık kararmıştı; gökyüzüyle toprak birleşerek çamur halini aldılar. Başka kandiller de yakıldı, herkes duvara doğru geriledi, yer açmak için rahlelerle masalar çekildi; genç erkekler, genç kızlar ve ihtiyarlar oynayacaktı; lir çalan, odanın ortasında yüksek bir rahleye yerleşti, yayı bir kılıç gibi kavradı, bıyıklarının arasından bir mani mırıldan-

dı ve çalmaya başladı. Ayaklar karıncalandı, vücutlar kanatlandı, erkeklerle kadınlar bakıştı, ayağa fırladılar; önce solgun benizli, ince vücutlu, kırk yaşlarında, ceviz yaprağı sürdüğü için dudakları portakal renginde olan, defne yağı sürdüğü için de saçları parlayan bir kadın gidiyordu. Döndüm, onu görünce ürperdim; çünkü gözlerinin etrafında koyu mavi halkalar vardı ve bu halkalar, en derin yerlerine kadar parlıyordu; o kopkoyu iki gözü parlamıyor, yanıyordu. Bir ara bana bakıyormuş gibime geldi; anamın eteğine yapıştım; bana öyle geldiki, bu kadın beni yakalamak, kapıp kaçmak istiyordu.

Teke sakallı, kart bir zampara:

—Yaşa, Surmelina (*) diye bağırdı, önünc gitti, başındaki kocaman mendili çıkardı, bir ucunu kadına verdi, öbür ucunu kendi tuttu ve ikisi birden, başları yukarıda kendilerinden geçmiş bir halde vücutları birer meşaleymiş gibi hora tepmeye başladılar.

Kadının ayağında tahta takunyalar vardı, bunları tahta döşemelere vuruyor, kuvvetle çarpıyor ve bütün ev sarsılıyordu. Beyaz örtüsü çözüldü, boynunu süsleyen altın florinler göründü; etrafındaki erkeklerin soluğu buğu halinde tütmekteydi; o dönüyor, kıvrılıyor, karşısındaki erkeğin üstüne düşecek gibi oluyor, fakat göğüslerinin bir kıvranışıyla karşısından kayboluyordu; ihtiyar oyuncu da at gibi kişniyor, kadını yakalayıp havaya kaldırıyor, sıkıca kavrıyor, kadın onun elinden bir daha kaçıyordu. Oynaşıyor, birbirlerini kovalıyorlardı. Gök gürlemeleri ve yağmurlar durdu, dünya battı ve dünyada yalnız rakseden bu kadın, Surmelina kaldı. Artık lir çalan da rahlede oturamıyordu; ayağa fırladı, yayı frenledi; ona hükmetmeyi kesmiş, Surmelina'nın ayaklarını izliyor, çalgı da insan gibi iç çekerek uluyordu.

İhtiyarın yüzü kızarmış, kıpkırmızı kesilmişti; kadına bakıyor, dudakları titriyordu ve ben, nerede ise üzerine atılıp onu parçalayacak diye korkuyordum. Lirci bunu hissetmiş olacak ki, yayını birden durdurdu, onunla beraber hora da durdu. İki oyuncu ayakları havada, hareketsiz kaldılar. Ter yüzlerinden oluk gibi akıyordu; erkekler koşup adamı aldılar ve vücuduna rakı sürdüler, kadınlar da erkekler görmesin diye Surmelina'nın etrafını çevirdi, ben henüz

(*) Türkçedeki "Sürmeli" kelimesinin Yunancada dişi şekli.

erkek sayılmadığım için aralarına karışmama engel olmadılar örtüsünü açtılar, boynuna, koltuk altlarına ve şakaklarına çiçek suyu döküyorlardı; o ise gözlerini yummuş gülümsüyordu.

Ondan bu yana hora, Surmelina ve korku içimde birleşti, bir oldu: Hora, kadın ve ölüm! Kırk yıl sonra Tiflis'de, "Orient" otelinin yüksek terasında Hintli bir kadın raksetmek üzere ayağa kalktı. Tepesinde yıldızlar parlıyordu, teras ışıksızdı ve etrafta, yalnız on kadar erkeğin sigaralarından çıkan kırmızı bir ışıktan başka şey görünmüyordu. Bilezikler, küpeler, taşlar, ayak bileklerinde halkalarla yüklü olan kadın esrareniz bir korkuyla raksediyordu; sanki bir uçurumun veya Tanrı'nın yanında dans ediyor, onunla oynuyor, ona yaklaşıyor, ondan uzaklaşıyor, ona yalvarıyor ve düşmemek için bütün vücuduyla titriyor titriyordu. Bir ara hareketsiz kalıyor ve yalnız kolları iki yılan gibi dolanıp açılıyor, havada, âşıkane bir şekilde birleşiyordu. Küçük kırmızı ışıklar söndü, bütün o sonsuz gecede sadece oynayan o kadınla onun üzerindeki yıldızlar kalmıştı. Onlar da, kadınla birlikte hareketsizce oynamaktaydı. Hepimiz soluğumuzu tutuyorduk. Ve ben, birden korkuya kapıldım; bu uçurumun kıyısında oynayan bir kadın değil, ölümle sevişen ve oynaşan ruhumuzun kendisiydi.

IV

OĞUL

ÇOCUKLUKTA beynime ne düşmüşse, içimde derin bir şekilde yer etmiş ve ben onu öylesine bir açıklıkla kabul etmişimdir ki, şimdi ihtiyarlığımda bile onu hatırlamaya ve yeniden yaşamaya doyamıyorum; denizle, ateşle, kadın ve dünyanın kokularıyla olan en eski tanışmamı sağlam bir açıklıkla hatırlarım.

Hayatla ilgili ilk anım şudur: Bir gün emekleye emekleye eşiğe vardım; henüz ayakta duramıyordum; tepesi katılaşmamış başımı hırsla ve korka korka avlunun açık havasına çıkardım; şimdiye kadar pencerenin camından dışarı bakıyor, fakat bir şey göremiyordum; bu sefer yalnız bakmakla kalmadım, ilk defa olarak dünyayı da gördüm; hayret verici bir manzara vardı karşımda! Avludaki küçük bahçe bana aşılmaz gibi geldi; binlerce görünmez arının uğultusu, sarhoş edici bir koku, sıcak, bal gibi koyu bir güneş, hava kılıçlarla silâhlı imiş de, bu kılıçların arasından, çok renkli, kanatları hareketsiz melek gibi çizgiler dikine bana doğru geliyordu sanki!... Korktum, gözlerim yaşlarla doldu ve dünya kayboluverdi.

Başka bir günü hatırlıyorum: Diken gibi sakalları olan bir adam beni kucağına alıp limana indirdi. Biz yaklaştıkça, korkutuyormuş ya da kendisine nazar değmiş gibi homurdanıp iç çeken bir canavarın sesini duyuyordum; ben de korkuyor, adamın kucağında silkiniyor, kaçmak istiyor, bir kuş gibi çığlıklar atıyordum. Birden, burnuma acı bir keçi boynuzu, katran ve ağaç kavunu kokusu geldi. Bu kokuyu almak için ciğerlerim açılıyor, sanki kütürdüyordu. Beni tutan kıllı avuçların içinde el ve ayak hareketleriyle çırpını-

yordum ve bir yolun dönemecinde... Ne canavardı o, ne serinlik, ne sonsuz iç çekişti o!... Koyu çividi, fokurdayan, sırf ses ve kokulardan ibaret bütün deniz köpürerek içime döküldü; tatlı gülüşlerim yere düştü, başımın içi tuzlu gülüşler ve korkuyla doldu.

Sonra, komşumuz olan bir kadını, Annika'yı hatırlıyorum; ufak tefek bir ana, gevrek, yeni evli bir kız; uzun sarı saçlar, iri gözler... Ve ben üç yaşlarımda vardım; o akşam bahçede oynuyordum; küçük bahçe yaz kokuyordu. Kadın eğildi, beni aldı, kucağına kaldırıp sarıldı; ben de gözlerimi yumdum; açık olan göğsüne yüzümü soktum; vücudunu kokluyordum. Koyu, sıcak bir koku,ekşi süt ve ter kokusu; yeni evli vücudun buğusu çıkıyor, ben ise göğsüne asılmış; soluyordum. Birden başım döndü, bayıldım; komşu kadın korktu, beni indirdi ve kıpkırmızı kesilmiş bir halde, iki fesleğen saksısının arasında yere bıraktı; çok şefkatli, iri gözleriyle bana, bakıyor gülümsüyordu.

Bir yaz gecesi yine bizim avluda, küçük rahlemde oturuyordum. Gözlerimi kaldırıp ilk defa yıldızları gördüğümü hatırlıyorum. Yerimden fırladım ve korkuyla bağırdım: "Kıvılcımlar! Kıvılcımlar!" Gökyüzü bana, sonsuz bir yangınmış gibi göründü; küçük vücudum yanıyordu.

Yeryüzü, deniz, kadın ve yıldızlı gökyüzüyle ilk temasım böyle oldu. Bugün hâlâ, hayatımın en derin anlarında, bebek olduğum zamanki gibi, aynı ateşli hırsla bu dört korkunç unsuru yaşarım. Ve yalnız o zaman, hattâ bugün bile, bebekliğimde bana vermiş oldukları aynı hayret ve korkuyla tekrar yaşamayı başardığımda bu dört unsuru —ruhumla vücudumun başarabildiği kadar— nasıl derinden yaşadığımı hissederim. Ruhumu, bilinçli bir şekilde bu ilk kuvvetler fethetmiş olduğu için de, dördü birden içimde, birbirinden ayrılmaz bir şekilde birleşti ve bir tek oldu. Sanki maske değiştiren aynı vücut imişler gibi. Yıldızlı gökyüzüne baktığım zaman, bazen çiçekli bir bahçeyi, bazen karanlık ve tehlikeli bir denizi, bazen sessiz, gözyaşları içinde yüzen bir simayı görür gibi olurum.

Dahası da var: Her heyecanım, en dalgını da olsa her fikrim, bu dört yapıcı temelden meydana gelmiştir; en metafizik sorun bile içimde deniz, toprak ve insan teni kokan maddi, sıcak, fiziksel bir madde halini alır. Koklayabildiğimi, görebildiğimi ve dokunabildiğimi de ancak o zaman anlarım.

Bu ilk dört temasın dışında, rastlantılı bir olay da ruhumu derin bir şekilde etkilemiştir. Rastlantılı mı? Ağzımdan herhangi bir saçmalık çıkmasın da, haysiyeti incinmesin diye titreyen korkak aklım, erkekçe olmayan böyle bir fikirle ayırt etmekten aciz olduğu her şeye bir ad verir. Dört yaşımda vardım ve babam, bir yılbaşı günü dönen bir yerküreyle bir kanaryayı, Girit'de bizim deyimimizle "kutlama", yani armağan olarak bana vermişti. Ben, odanın kapı ve pencerelerini kapatıyor, kafesi açiyor ve kuşu serbest bırakıyordum; o da, kürenin üstüne konarak ötmeye alışmıştı. Zaman zaman, ben de nefesimi keser, onu dinlerdim.

Bana öyle geliyor ki bu olay, daha sonra okuduğum bütün kitaplarla tanıdığım bütün insanlardan daha büyük bir etki yapmıştı. Dünyayı yıllar yılı doymamacasına dolaşıp hoşgeldin diyerek ve onunla vedalaşarak kafamın yerküresi olduğunu ve beynimin tepesinde bir kanaryanın oturup şakıdığını hissediyordum. Çocukluk çağında, ilk anıların büyük etkisi çok olduğu için değil, o yaşta, rüyalarda da olduğu gibi, önemsiz bir görüntü olayı psikolojik herhangi bir analiz gibi ruhun gerçek yüzünü açar. Ve çocukluk çağında ya da rüyadaki anlamlı şeyler çok basit olduğu için, en karışık iç zenginliği, bütün fazlalıklardan arınır ve sadece tat kalır.

Çocuğun beyni yumuşak, teni de hassas olduğundan güneş, ay, yağmur, rüzgar, sessizlik her şey üzerine çöker. O, gevrek bir hamurdur ve onu yoğururlar. Çocuk dünyayı oburcasına yutar, onu içine çeker, mezceder ve çocuk haline sokar.

Hâlâ hatırlarım, kapımızın eşiğinde sık sık otururdum; güneş parlar, rüzgar yanar, mahalledeki büyük bir evde üzüm çiğnerlerdi; her taraf misket kokardı, ben de, mutluluk içinde gözlerimi yumar, avuçlarımı uzatır, beklerdim ve Tanrı gelir (çocuk olduğum sürece beni hiç aldatmamıştır), evet o da benim gibi gelir, ellerime oyuncaklarımı doldururdu; güneşi, mehtabı, rüzgarı... "Hediyem olsun!" derdi, "hediyem olsun, onlarla oyna.. Bende daha başkaları da var." Gözlerimi açardım, Tanrı yok olurdu. Tanrı kaybolur ama, oyuncakları ellerimde kalırdı.

Bende, Tanrı'nın sonsuz gücü vardı ve bunu bilmiyor, dünyayı istediğim gibi yaratıyordum. Ben de yumuşak bir hamurdum, o da.. Hatırlarım, küçüklüğümde, bütün meyvaların içinde en çok ki-

razları severdim; onları bir kova suyun içine döker, eğilir, hayranlıkla seyrederdim: suya girer girmez hemen büyüyüveren siyah ya da kırmızı ve dipdiri idiler; ama onları çıkarırken, büyük bir hayal kırıklığı ile küçüldüklerini görür, bunu görmemek için gözlerimi yumar ve öyle, bana göründükleri kocaman halleriyle ağzıma atardım.

Bu önemsiz olay, şimdi ihtiyarlığımda bile, benim gerçeği karşılama yöntemimi bütünüyle açığa vurur; onu daha parlak, daha iyi, amacıma daha uygun şekilde değiştiririm. Beynim bağırır, açıklar, protestoda bulunur, fakat içimden bir ses yükselir, ona: "Sus beyin, yüreği dinleyelim!" der. Hangi yüreği? Hayatın tadını, çılgınlığı... ve yürek şakımaya başlar.

Sevdiğim Bizanslı bir mistik "Gerçeği değiştiremeyiz, öyleyse gerçeğe bakan gözü değiştirelim" der. Ben çocukken bunu yapardım, şimdi de, hayatımın en yaratıcı anlarında aynı şeyi yapıyorum.

Gerçekten, çocuğun gözü, beyni, kulağı ne mucizedir, bu dünyayı doymazcasına nasıl yutup da doyar! Kırmızı, yeşil, sarı tüylü bir kuştur dünya ve çocuk onu yakalamak için nasıl kovalar!

Tanrı'nın gözüne, gerçekten dünyayı ilk kez gören ve yaratan çocuğun gözünden daha çok benzeyen başka bir şey yoktur. Dünya başlangıçta kaoustu, bütün yaratıklar, hayvanlar, ağaçlar, insanlar, taşlar, çocuğun önünden değil, içinden, hepsi şekiller, renkler, sesler, kokular, şimşekler biçiminde, herşey karışık bir halde geçiyordu ve onları durdurup düzene sokamıyordu. Çocuğun dünyası dayanacak çamurdan değil, buluttan yapılmıştı, çocuğun şakaklarından serin bir rüzgar geçiyordu ve dünya koyulaşıyor, seyreliyor, siliniyordu. Yaratılıştan önce Tanrının gözü önünden de tıpkı böyle kaos geçiyor olmalıydı.

Çocukluğumda neyi görür ve neye dokunursam onunla bir olurdum: Gökyüzüyle, böcekle, denizle, havayla; o sıralarda havanın göğsü, elleri vardı ve beni okşuyordu; bazen kızar, bana karşı direnir, yürütmezdi beni; hatırlıyorum, bir defasında beni yere yıkmıştı. Asmanın yapraklarını yolar, anamın o kadar güzel taramış olduğu saçlarımı dağıtırdı; hatta komşumuz Bay Dimitru'nun başındaki mendili kapmış, karısı Penelopi'nin eteklerini kaldırmıştı.

Dünyadan henüz ayrılmamıştım ama, yavaş yavaş ondan kopuyordum; bir taraftan o, bir taraftan ben ve sonunda mücadele başladı.

Bir gün çocuk eşikte oturmuştu, dünyanın çağlarını bulanık ve koyu bir halde kabullenirken, birden görür oldu, beş duyu sağlamlaştı, her biri dünya hükümdarlığını bölüştüler. Hatırladığıma göre de önceleri içime koku yerleşti, kaosu düzene, önce o sokmaya başladı.

Ben iki veya üç yaşımdayken her insanın kendi kokusu vardı ve ben, gözlerimi kaldırıp görmeden önce insanı yaydığı kokudan tanırdım; anam başka türlü kokardı, babam başka türlü, bir dayının öbürüne oranla farklı, bir komşu kadının diğerinden ayrı kokusu vardı. Her zaman da, beni kucağına alanı, kokusundan sever ya da tekmeleyip istemezdim. Zamanla, bu kuvvetimin hızı geçti, kokular birleşti, bütün insanlar aynı pis kokunun içine girdiler: Ter, tütün ve benzin kokusuna..

Hırıslıyanla Türk'ün kokusunu,hiç yanılmadan birbirinden ayırırdım; evimizin karşısında sevimli bir Türk ailesi oturuyordu; hanım bize ziyarete geldiği zaman, kokusu başımı döndürür, bir dal fesleğen koparıp koklar, yahutda bir amber çiçeğini burnuma sokardım. Fakat bu Fatma Hanumun (*) dört yaşlarında bir kızı vardı, bense üç yaşımdaydım; bu Emine'nin de tuhaf bir kokusu vardı; ne Türk, ne de Rum kokusuydu bu ve benim çok hoşuma gidiyordu. Emine beyaz tenli, tombulca bir kızdı, dik duran saç örgüleri vardı, her lülesinden, nazar değmesin diye bir denizkabuğu ile mavi bir taş sarkardı, avuçlarının içiyle tabanları kınalıydı; hindistan cevizi kokuyordu.

Ben, anasının ne vakit evde olmadığını bilir, o zaman dış kapıya çıkar, onu kendi eşiklerinde oturmuş, sakız çiğner halde bulurdum. Yanına gideceğimi işaretle anlatırdım ama, kapılarının üç basamağı vardı ve bunlar bana çok yüksek geliyordu; oraya nasıl tırmanacaktım? Terlerdim, terim kururdu, büyük bir didinme sonunda birinci basamağı çıkardım, sonra ikinci basamağı çıkmam için yeni bir didinme başlardı; nefes almak için bir an durur, gözle-

(*) Yazar böyle yazdığı için muhafaza ettik ,tabii Fatma Hanım olup, Yunanca telaffuza uydurulmuştur

rimi kaldırır, ona bakardım; o hiç aldırmadan eşikte oturur, elini uzatıp bana hiç yardım etmezdi; hareketsiz bakar, bekler dururdu. Sanki şöyle diyordu bana: "Eğer engelleri yenebilirsen iyi, bana yetişirsin, oynarız; yapamazsan geri dön!" Fakat sonunda, uzun bir mücadelenin ardından galip gelir, onun oturduğu basamağa ulaşırdım; o zaman kalkar, elimden tutar ve beni içeri sokardı. Anası sabahtan öğleye kadar evde olmazdı, dışarıda çalışıyordu; biz, hemen çoraplarımızı çıkarır, sırt üstü yere yatar ve çıplak tabanlarımızı dövüştürdük. Hiç sesimiz çıkmazdı; ben gözlerimi yumar, Emine'nin sıcaklığının, tabanlarından benim tabanlarıma geçtiğini, yavaş yavaş dizlerime, karnıma, göğsüme doğru çıktığını, içime dolduğunu hissederdim; o anda öyle bir haz duyardım ki, bayılacağımı sanırdım. Kadın bana, bütün hayatım boyunca, bundan daha kekre bir haz vermemiştir; kadın vücudunun sıcaklığındaki sırrı hiç bir zaman bu kadar derinden hissetmemiştim ve şimdi, yetmiş yıl sonra hâlâ gözlerimi yumar, Emine'nin sıcaklığının tabanlarımdan bütün vücuduma, bütün ruhuma yükselerek dalbudak saldığını hissederim.

Yavaş yavaş yürüme ve tırmanma korkusundan kurtuldum, komşu evlere giriyor, mahallenin çocuklarıyla oynuyordum; dünyam genişliyordu.

Beş yaşıma geldiğimde, taş tahta üzerine yotalarla (*) halkalar çizeyim de elim alışsın, büyüdüğümde alfabenin harflerini çizebileyim diye beni bir kolivacı bayan öğretmene (**) götürdüler. Biraz kamburca, sevimli bir kadıncağızdı, adı Kira Ariti'ydi, kısa boylu, tombul, çenesinin sağ tarafında bir et beni vardı. Elimi idare ettiği zaman ağzından kahve kokusu çıkıyordu. Bana kalemi nasıl tutacağımı, parmaklarımı nasıl idare edeceğimi öğretiyordu.

Başlangıçta onu istemiyordum, nefesiyle kamburu hoşuma gitmiyordu, fakat nasıl oldu bilmiyorum, gözlerimin önünde biçim

---

(*) Yunan alfabesinin onuncu harfi olup bizim "i"ye tekabül eder.

(**) Metinde "Kolivodaskala" deniyor ki, koliva, buğday ve şekerle daha çok ölüler için yapılan bir tür tatlıdır; bizdeki "ölü helvası"nın karşılığı sayılabilir ve yapılan koliva'nın çoğu papazlara verilir. "Daskala" ise kadın öğretmen demektir. Yani "Kolivodaskala", ufak tefek hediyeler karşılığında çalışan ve resmi sıfatı olmayan bir tür mahalle ya da köy hocasıdır.

değiştirmeye, et beni kaybolmaya, sırtı düzelmeye, çirkin vücudu güzelleşmeye başladı; nihayet birkaç hafta sonra, bembeyaz harmaniyeli, kocaman bronz bir borazan taşıyan, incecik bir melek oluverdi; bu meleği ben Ay-Mina kilisesindeki tasvirlerin birinde görmüş olmalıydım ve çocuksu gözüm yine mucizesini göstermiş, melekle bayan öğretmen bir olmuştu.

Yıllar geçti, gurbete çıktım, yeniden Girit'e döndüm; bayan öğretmenimin evinin önünden geçtim; eşikte, güneşe karşı ihtiyar bir kadıncağız oturmuş, güneşleniyordu; onu çenesindeki et beninden tanıdım; yanına yaklaştım, kendimi tanıttım, sevincinden ağlamaya başladı; armağan olarak ona kahve, şeker ve bir kutu lokum getirmiştim. Bir ara, sorup sormamakta tereddüt ettim ama, borazanlı melek tasviri içimde öyle yerleşmişti ki, kendimi tutamadım!

—Kira Areticiğim, dedim, hiç beyaz harmaniye giydiğin ve elinde kocaman bir borazan taşıdığın oldu mu?

Zavallı ihtiyarcık bağırdı:

—Ulu Tanrım, sen bilirsin!.. Ve istavroz çıkardı; ben mi beyaz harmaniye giydim, oğlum? Ben mi borazan taşıdım? Tanrı korusun, primadonna mıyım ben?

Ve gözleri yuvalarının içinde dönmeye başladı.

Benim çocuksu kafamda her şey, beynimin ötesinde, saçmalığa yakın bir yerde, sihirli bir şekilde biçim değiştiriyordu; fakat bu saçmalık, akıllılığın çürümesini önleyen tohumdur, tuzdur; her an kendi yarattığım ve geçmek için, içinde yollar açtığım bir masalda yaşıyor ve onunla yetiniyordum. Aynı şeyi hiç bir zaman iki kere görmezdim, çünkü her seferinde ona yeni bir şekil verirdim ve o da tanınmaz bir hal alırdı; dünyanın bakirliği her an yenileniyordu.

Özellikle bazı meyvaların benim üzerimde, açıklanamayan büyüleyici bir etkisi vardı ve hepsinin üstünde incirlerle kirazlar geliyordu. Ve yalnız incirler, yani meyva değil, incirlerin yapraklarıyla kokuları da.. Ben, gözlerimi yumarak onları koklar ve kekre bir beden mutluluğu duyardım; mutluluk değil, karanlık, tehlikeli bir ormana giriyormuşum gibi heyecan, korku ve ürperme hissediyordum.

Bir gün anam beni aldı ve Kastro'nun dışında, kadınların banyo yaptığı sapa bir kıyıya götürdü. Orada beynim, fokurdayan sonsuz

bir denizle doldu. Bu kızgın çividin içinden çok solgun, zayıf, acayip, bana hastaymış gibi görünen vücutlar çıkıyordu; bunlar keskin çığlıklarla birbirine kucak dolusu sular atmaktaydı. Çoğunu, bellerine kadar görmekteydim, belden aşağıları suyun içindeydi; kendi kendime: "herhalde belden aşağıları balık olmalı.. Şu deniz kızı dedikleri soydan.." diye düşünüyordum; ninemin, Büyük İskender'in kız kardeşi olan deniz kızı için söylemiş olduğu sözler aklımdan geçmekteydi. Bu kız, denizlerde dolaşır, arkadaşını arar, geçen gemilere sorarmış: "Kral İskender yaşıyor mu?" Geminin sahibi de küpeşteden eğilip ona bağırırmış: "Yaşıyor kadınım, yaşıyor ve hüküm sürüyor!" Eğer gemici, İskender'in öldüğünü söylerse, vay haline! Deniz kızı kuyruğuyla denize vurur, büyük bir fırtına çıkartıp gemileri parçalarmış.

Önümde yıkanan bu deniz kızlarından biri dalganın içinde doğruldu, bana işaret etti; bağırarak bir şey söyledi ama, denizin uğultusu çok olduğu için birşey anlayamadım; fakat ben, artık masala dalmıştım, onun kardeşini sorduğunu sandım ve korku içinde bağırdım: "Yaşıyor, yaşıyor ve hüküm sürüyor!" Deniz kızlarının hepsi kahkahayı bastı, ben utanarak kaçtım. "Lânet olsun!" diye mırıldandım, "kadınmış bunlar be, deniz kızı değil" Ve sırtım denize dönük bir halde utanç içinde küçük bir kayanın üzerine oturdum.

Bu çocukluktan kalma manzara hâla içimde çok renkli, çok sesli ve taptaze yaşadığı için Tanrı'ya şükrediyorum; beynim, yıkıntıdan zarar görmemiş bir halde bunu muhafaza ediyor. Ve solup yok olmasına imkân vermeyen kutsal damla, ölümsüzlük suyudur. Yazı yazarken, deniz, kadın ya da Tanrı'dan söz etmek istediğim zaman, kendi göğsüme doğru eğilir ve içimdeki çocuğun ne söylediğini dinlerim. O yasaklarla büyük kuvvetleri —Denizi, kadını ve Tanrı'yı— sözle izleyip anlatacak olsam bile bunu, hâla içimde yaşayan o çocuğa borçluyumdur. Bâkir gözlerle dünyaya ilk defa bakabilmek için, gözlerimi dikerek yeniden çocuk olurum...

Her iki Ata da kanımda dolaşıyor: Biri vahşi, sert, yüzü gülmez... Anamsa hassas, iyi ve tıpkı bir azize... Onları bütün hayatım boyunca taşıyorum, hiç biri ölmediler; ben ne kadar yaşarsam, onlar da içimde o kadar yaşayacak ve birbiriyle mücadele edecekler;

düşünce ve davranışına hükmetmek için her biri ayrı tezi savunacaklardır. Benimse, bütün hayatım boyunca mücadelem şu olacak: Onları barıştırmak, bana birinin kuvvetini, ötekinin iyiliğini vermesi ve aralarında var olup ta, durmadan içimde patlak veren uzlaşmazlığın, oğullarının yüreğinde bir uyum halini alması.

Bir de şu inanılmayacak şey: Ana -babanın, varlığı benim ellerimde apaçık bir şey halini alıyor; sağ elim çok güçlü, duygusuz ve bütünüyle erkek eli; sol elimdeyse, aşırı, patolojik bir duygululuk var; sevmiş olduğum bir kadının göğsünü hatırladığım zaman sol avucumda bir karıncalanma duyuyor ve bir acı hissediyorum; anababam ellerimde, yalnız iki elimde yerleştiler ve babam sağ, anam da sol elimi işgal ettiler.

Burada, hayatımı derin bir biçimde etkileyen bir olaya değinmek istiyorum; bu, aldığım ilk ruh yarası idi; ihtiyarlığa geldim, hâla kabuk bağlamadı.

Mevsim ilkbahardı, mezarlık papatyalarla örtülüydü, köşedeki bir gül fidanı nisan gülleriyle örtülmüştü; öğle sıralarıydı; güneş toprağı ısıtmıştı, otlar kokuyordu. Kilisenin kapısı açıktı, papaz buhurdanlığa günlük koymuş, âyin atkısını boynuna atmıştı, eşiği aştı ve mezarlara doğru yürüdü.

Günlüğün ve toprağın kokusunu derin derin içime çekerek, dayıma bir daha sordum:

—Neden tütsülüyor?

—Sus, şimdi göreceksin, yürü!

Kilisenin arkasına doğru döndük, konuşmalar duyuldu; bir mezarın yanında siyahlar giyinmiş beş altı tane kadın duruyordu; iki erkek bir mezar taşını kaldırdı; bir tanesi mezarın içine girdi ve orasını karıştırmaya başladı. Yaklaştık ve açık mezarın başında durduk.

—Ne yapıyorlar? diye sordum.

—Mezardan kemikleri çıkarıyorlar

—Hangi kemikleri?

—Şimdi göreceksin!

Papaz çukurun başında durmuştu, buhurdanlığı aşağı yukarı sallıyor ve sakallarıyla bıyıkları arasından hayır duaları dağıtıyordu. Ben, yeni kazılmış toprağa doğru eğildim; yosun kokusu, çürük

kokusu... Burun deliklerimi kapattım, midem bulanıyor ama kaçmıyor, bekliyordum. Kendi kendime: "Kemikler, hangi kemikler?" diye soruyor ve bekliyordum.

Eğilmiş mezarı karıştıran adam birden doğruldu, vücudunun yarısı çukurun üzerinde göründü; ellerinde bir kafatası vardı. Üzerindeki toprakları temizledi, parmağını sokup göz deliklerinin içindeki toprağı çıkardı, mezarın kenarına bıraktı ve tekrar eğilip karıştırmaya başladı.

Korku içinde dayıma sordum:

—Nedir bu?

—Görmüyor musun, ölü başı, kafatası!

—Kimin?

—Hatırlamıyor musun? Komşumuz Annika!

—Annika mı?

Beni bir ağlama tuttu, çığlıklar atmaya başladım.

—Annika'nın! Annika'nın! diye bağırıyordum; kendimi yere attım, elime geçen taşları alıp mezarcıyı taşlamaya başladım.

İnliyor, bağırıyordum; ne güzel kadındı, nasıl kokuyordu! Eve gelir, beni kucağına alır, saçındaki kocaman tarağı çekip saçlarımı tarar, koltuğumun altını gıdıklar; ben de kıkırdar, kuş gibi cıvıldardım. Dayım beni kucağına aldı, oradan uzaklaştırdı; kızgın bir halde konuşuyordu:

—Ne diye ağlıyorsun? Ne olacaktı yani? Öldü işte, hepimiz öleceğiz!

Fakat, ben onun sarı saçlarını, beni öpen kırmızı dudaklarını, o iri gözlerini hatırlıyordum... ve şimdi...

—Ya saçları? diye bağırdım, dudakları, gözleri?..

—Gitti onlar, gitti... Toprak yedi onları...

— Neden? Neden? İstemiyorum ben!..

Dayım omuzlarını kaldırdı:

—Büyüyünce neden olduğunu anlarsın!

Ama, hiç bir zaman anlamadım. Büyüdüm, ihtiyarladım, asla anlayamadım.

V

İLKOKUL

DAİMA büyülü olan gözlerim, içi bal ve arı dolu uğultulu beynim, başımda kırmızı bir takke, ayaklarımda kırmızı ponponlu çarıklarımla bir sabah yarı sevinçli, yarı heyecanlı bir halde yola çıktım; elimden babam tutuyordu. Annem bana, koklayıp da gayrete geleyim diye bir dal fesleğen vermiş, boynuma da vaftizime ait altın istavrozumu asmıştı.

—Tanrı'nın ve benim hayır duamızla... diye mırıldandı ve bana gözleriyle süzerek baktı.

Sanki süslenmiş, küçük bir kurbandım ve içimde hem gurur, hem de korku hissediyordum; fakat elim, babamın sıkılmış kocaman avucu içinde sıkışmıştı ve ben de erkeklik taslıyordum. Gidiyor, gidiyorduk; daracık sokaklardan, Ay-Mina kilisesinin önünden geçtik, döndük, eski bir binaya girdik; geniş bir avlusu, köşelerinde dört büyük kemeri ve ortada tozlanmış kocaman bir çınar vardı. Ben durakladım, irkildim; elim babamın sıcak, kocaman avucu içinde titremeye başladı.

Babam eğildi, saçlarıma dokundu, beni okşadı; hopladım... Çünkü beni okşamış olduğunu hiç bir zaman hatırlamıyordum; gözlerimi kaldırdım ve korkuyla ona baktım.

—Burada okuyacaksın, dedi, adam olacaksın; istavroz çıkar!..

Öğretmen eşikte göründü; elinde uzun bir değnek vardı; bana korkunç, iri dişliymiş gibi göründü. Gözlerimi, boynuzları var mı diye başının üst tarafına diktim, ama göremedim, çünkü şapkası vardı.

Babam ona:

—Bu oğlumdur, dedi.

Elim babamın avucundan kurtuldu ve babam beni öğretmene teslim etti:

—Eti senin, kemiği benim, dedi. Ona acıma, döv, adam et.

Öğretmen:

—Sen merak etme, Kapetan Mihalis! dedi; insanı adam eden aletim burada!

Ve değneği gösterdi..

İlkokuldan hâla aklımda, kafatasları gibi, birbirine yapışık bir sürü çocuk kalmış bulunuyor; bunların çoğu, gerçekten kafatası olmuştur. Fakat o başların üstünde şu dört öğretmen, içimde ölümsüzmüş gibi yaşamaktadır.

Birinci sınıfta ihtiyar, kısa boylu, kötü bakışlı, sarkık bıyıklı, elinde daima değnek bulunan Pateropulos bizi kovalar, toplayıp, ördekmişiz de satmak için pazara götürüyormuş gibi sıraya sokardı. Her baba ona, yaban keçisi çocuğunu verirken: "Eti senin, kemiği benim, öğretmen" derdi, "döv onu, adam oluncaya kadar döv." O da bizi, acımadan döverdi ve hepimiz, öğretmen de, öğrenciler de, fazla sopa ile adam olacağımız zamanı beklerdik. Büyüyüp de, insancıl teoriler kafamda oluşmaya başlayınca, bu ilk öğretmenimin yöntemini barbarlıkla nitelendirdim; ama, insan tabiatını daha iyi öğrenince, Pateropulos'un o mübarek değneğini kutsamaya başladım; acının, hayvandan insana çıkan yokuşta en büyük rehber olduğunu bize o öğretmişti.

İkinci sınıfta Titiros hüküm sürüyordu; zavallı hüküm sürüyor ama, hükümet etmiyordu. Solgun benizli, gözlüklü, gömleği kolalı, sivri yan basılmış rugan ayakkabılıydı; uzun burnu tüylü, ince parmakları tütünden sararmıştı. Adı Titiros değil, Papadakis'di, fakat papaz olan babası, bir gün ona köyden kocaman bir kelle peyniri getirmiş. Oğlu "Bu ne kocaman peynirdir, baba?" (*) demiş, rastgele evde bulunan bir komşu kadın, bu sözleri duymuş. Artık fazla-

---

(*) Adamın adı Papadakis, yani "Papazoğlu", "Papazzade" anlamına geliyor. Kendisine takılan Titiros lakabı da Yunanca "Ti Tiros!" olup, "bu ne kocaman peynir!" anlamında kullanılır. Giritlilerde (Hıristiyan ve Müslüman) lakap takma yaygın bir adettir ve takılan lakaplar arasında çok zekice olanları vardır.

sına gerek yoktu; zavallı öğretmeni makaraya alıp lakabı takıvermişler. Ama bizim Titiros dövmez, rica ederdi; bize Robenson okur, her kelimeyi açıklar, sonra anlayalım diye yalvarırmış gibi duygulu ve acıklı bir tavırla bakardı. fakat biz, Robenson'un yapraklarını çevirir, kendimizden geçmiş bir halde, tropik ormanların, kalın yapraklı ağaçların, eli sopalı, başında ottan bir şapka bulunan Robenson'un etrafında uzanan ıssız denizin kötü basılmış resmine bakardık.

Bir gün Din Tarihi okurken, Yakub'a ilk çocuğunu (*) bir tabak mercimek karşılığında satan Yeşaea'ya gelmiştik. Öğle üzeri eve dönünce ilk çocuk'un ne demek olduğunu babama sordum. öksürdü, başını kaşıdı:

—Git, dayın Nikolaki'yi çağır! dedi.

Bu dayım ilkokulu bitirmişti, ailenin en okumuş adamı ve annemin kardeşiydi. Ufak tefek kabak kafalı, korkuyla bakan iri gözlü, sırf kıllarla örtülü kocaman elli bir adamdı. İyi soydan, sarı benizli, kötü huylu, kendisini kıskanan ve ondan nefret eden bir kadınla evlenmişti. Her gece, kalkıp iri göğüslü, tombul hizmetçinin uyuduğu alt kata inmesin diye, adamı iple karyolanın demirine ayağından bağlar, sabah olunca çözerdi. Zavallı dayımın işkencesi beş yıl sürdü, neyse. Allah yardım etti de -zaten onun için kendisine çok merhametli derler- kötü huylu kadın öldü ve dayım bu kez sağlam, kendisini bağlamayan, konuşması kaba, fakat iyi yürekli bir köylü kızıyla evlendi. Sevinç içinde evimize gelir, annemi bulurdu.

Annem sorardı ona:

—Şimdi yeni karınla nasıl geçiniyorsun, Nikolaldi?

Dayım cevap verirdi:

—Nasıl mutluyum sorma, Maryl; beni bağlamıyor!..

Dayım, babamdan korkar, gözlerini kaldırıp ona bakmaz, tüylü ellerini ovuşturur, durmadan dış kapıya bakardı. Bugün, kendisini çağırdığını duyunca lokması ağzında kaldı, öylece sofradan kalktı ve doğru bizim eve koştu.

"Acaba ejderha beni ne yapacak?" diye düşünüyor ve ağzındaki son lokmayı yutuyordu: "Zavallı hemşirem, nasıl dayanıyor ona?"

(*) Bu kelimenin kitaptaki şekli dinsel bir deyimdir. Bu nedenle, okuma yazması olmayan babanın (Kapetan Mihalis'in) bunun anlamını bilmesi zaten söz konusu olamazdı.

diyordu. İlk karısını hatırladı ve memnunlukla gülümsedi: "Ben," diye mırıldandı. "Tanrı'ya şükürler olsun, kurtuldum!"

Babam onu görünce:

— Gel bakalım, okumuş olan, sensin, açıkla! dedi.

İkisi de kitabın üzerine eğildiler, bir çeşit meclis kurmuşlardı.

Babam uzun uzun düşündükten sonra fikrini söyledi:

— Prototokla (*) avcı forması demektir.

Dayım başını salladı:

—Bence tüfek demektir, diye karşılık verdi ama sesi titriyordu!

Babam kükredi:

— Avcı forması!..

Kaşlarını çattı, dayım da yutkundu.

Ertesi günü öğretmen sordu:

— Prototokla ne demektir?

Ben atıldım:

—Avcı forması demektir!

—Ne biçim saçmalıklardır bunlar? Hangi cahil söyledi bunu sana?

—Babam!

Öğretmen büzüldü; babamdan o da korkuyordu; ona nasıl karşı koyacaktı?

Doğruldu:

— Evet, dedi, tabii, bazen, ama çok nadir, avcı forması anlamına da gelir, yine de burada...

Bütün dersler içinde en çok Din Tarihi hoşuma gidiyordu. Tuhaf, karışık, karanlık, konuşan yılanlar, tufanlar, gökyüzü yayları, hırsızlık ve cinayetler, kardeşin kardeşi öldürmesi, bir babanın biricik oğlunu kesmek istemesi... Ara sıra Tanrı da araya giriyor, o da öldürüyor, insanlar ıslanmadan denizi geçiyor... Anlamıyorduk; öğretmene soruyorduk, o da değneği kaldırıyor, öksürüyor ve kızıyordu.

—Anlayışsızlar! diye bağırıyordu, kaç defa söyleyeceğim size? Konuşmak istemiyorum.

Bizse ağlayarak:

— Ama Bay Öğretmen, anlamıyoruz; diyorduk.

(*) Eski Yunancada "ilkçocuk" anlamına gelen sözcük.

Öğretmen cevap veriyordu:

—Bunlar Tanrı'nın işleridir; anlamamız gerekli değil, günahtır!

Günahtır! Bu korkunç sözü duyunca büzülürdük; söz değil yılandı bu; Havva'yı aldatan, öğretmenin kürsüsünden inen ve bizi yemeğe gelen yılan; sıralarımızda büzülür, çıt çıkarmazdık.

İlk olarak, duyduğumda, içimde acıma duygusu uyandıran bir kelime daha vardı: Abraam (*) kelimesi. Bu iki a-a, çok uzaktan, derin, karanlık, tehlikeli bir kuyudan geliyormuş gibi içimde yankılanırdı. Gizlice, kendi kendime mırıldanıyordum: "abr-am, abraam!" ve arkamda bir ayak sesiyle bir soluma duyardım; çıplak, geniş tabanlı birisi beni kovalıyordu; onun bir gün oğlunu kesmeye götürdüğünü öğrendiğimde dehşete kapıldım; muhakkak ki çocukları kesen buydu ve beni görüp kapmasın diye sıranın arkasına saklanıyordum. Öğretmen de, Tanrı'nın öğütlerini yerine getirenleri, Abraam'ın bağrına basacağını söylediği zaman içimden, onun bağrından kurtulmak için, bütün öğütleri çiğnemeye yemin ettim.

Aynı derste Abbakum sözünü ilk defa duyduğum zaman da, aynı şekilde bozuldum; bu da bana karanlık bir isim olarak göründü; karanlık basınca her defasında, evimizin bahçesinde tuzağa yatan -ve beri onun, kuyu arkasında saklı olduğunu biliyordum,- bir umacıydı ve bir keresinde, avluya yalnız çıkma cesaretini gösterdiğim zaman, kuyudan fırladı, elini uzattı ve bana "Abbakum!" diye bağırdı; bu, "dur, seni yiyeyim!" demekti.

Bazı kelimelerin yankısı, benim içimde büyük bir heyecan yaratır. Sevinç değil, çoğu zaman korku. En çok da İbrani kelimeleri, çünkü ninemden, İbranilerin (yani Yahudilerin) Büyük Cuma günü (**) Hıristiyan çocuklarını alıp iğneli bir tekneye attıklarını ve kanlarını içtiklerini biliyordum; çok defa da Ahd-i Atik'ten İbranice bir kelime-hepsinin üstünde de "Yehova" kelimesi- hayalimde çivili bir tekneyi canlandırır ve beni içine atmamalarını isterdim.

Üçüncü sınıfta Perlandros Krasakis vardı. Gömlekleri, boynundaki yenikleri görünmesin diye yüksek, sert yakalıydı. Cırcır böceğininkiler gibi incecik bacaklı, beyaz mendilciği hep ağzında olup tüküren ve soluğu kesilen bu adamcağıza Korent Tiranı'nın adını

(*) Ya da Abraham, Avram ve bizdeki İbrahim.
(**) İsa'nın öldüğü gün.

kim vermiş acaba? Temizlik hastasıydı; her gün ellerimizi, kulaklarımızı, burnumuzu, diş ve tırnaklarımızı kontrol ederdi. Dövmüyor, rica etmiyor, yalnız iri, sivilce dolu kafasını sallıyordu.

—Hayvanlar! diye bağırırdı bize, domuzlar, her gün sabunla yıkanmazsanız hiç bir zaman adam olamazsınız! Adam ne demektir, yani? Sabunla yıkanan kişi demektir! Yalnız beyin yetmez zavallılar, sabun da lazımdır. Böyle ellerle Tanrı'nın önüne nasıl çıkacaksınız? Çıkın avluya da, gidip yıkanın!..

Hangi seslerin uzun, hangilerinin kısa olduğu ve hangi tonu keskin ya da uzatmalı telâffuz edeceğimiz konusunda saatlerimizi alır; bizse sokaktaki sesleri, manavları, simitçileri, anıran eşek sıpalarını, gülüşen komşu kadınları dinler, zil çalsın da kurtulalım diye can atardık. Öğretmenin kürsüde terlediğini, konuştuğunu, yine konuştuğunu ve beynimize grameri sokmak istediğini görüyorduk ama, bizim aklımız dışarıda, güneşte ve taş savaşındaydı; çünkü taş savaşını çok sever ve çoğu kez okula kafamız yarılmış olarak giderdik.

Bir bahar günüydü. Tanrı'nın neşesi... pencereler açıktı ve karşıki evden çiçek açmış bir mandalin ağacının kokusu geliyordu; beynimiz bile çiçek açmış, mandalin ağacı olmuştu ve artık ne uzatma, ne de vurgu işaretini dinliyorduk. Tam o sırada bir kuş, okul avlusundaki çınar ağacına konmuş şakıyordu. O anda, köyden bu yıl yeni gelmiş olan Nikolio adında soluk benizli, kızıl saçlı bir öğrenci dayanamayıp parmak kaldırdı:

—Sus öğretmenim, diye bağırdı, sus öğretmenim, kuşu dinleyelim!

Zavallı Parlandros Krasakla! Birgün toprağa verdik onu; yavaşça kürsüye başını dayamıştı, bir an balık gibi çırpındı ve can verdi. Biz, ölümü karşımızda görünce korktuk ve çığlıklar atarak bahçeye döküldük. Ertesi günü pazarlıklarımızı giydik, hatırını kırmayalım diye deniz kıyısında dikkatle ellerimizi yıkadık ve onu eski mezarlığa, denizin kıyısına götürdük; mevsim bahardı; gökyüzü gülüyordu, yeryüzü papatya kokuyordu. Tabut da açıktı; yüzünü saran sivilcelerden derisi yeşil-sarı bir renk alıyordu ve biz öğrenciler, birer birer onun ölü yüzünü öpmek üzere eğildiğimiz zaman artık papatya veya ilkbahar değil, çürümüş et kokuyordu.

Dördüncü sınıfta, İlkokul'un müdürü hüküm sürüyor ve bizi yönetiyordu. Küp gibi kısa, sivri sakallı, gri gözleri daima kızgın ve bacakları çarpıktı. Bizi duymasın diye birbirimize yavaşça: "Bacaklarını görmüyor musun, ulan?" diyorduk, "bacaklarının nasıl çıkrık çevirdiğini ve nasıl öksürdüğünü görmüyor musun? Giritli değil o!" Atina'da öğrenim görmüş ve beraberinde Yeni Pedagoji'yi de getirmiş. Biz bunun, Pedagoji adı verilen genç bir kadın olduğunu sanıyorduk; fakat müdürle ilk defa karşılaştığımız zaman tek başınaydı. Pedagoji yoktu; evde olmalıydı. Elinde küçük, burma bir kırbaç vardı, bizi sıraya soktu ve nutuk atmaya koyuldu. Bütün öğrendiklerimize görüp dokunmamız ya da noktalarla dolu bir kağıdın üzerine resmini yapmamız gerekmiş. Gözlerimizi de dört açmalıymışız; yaramazlık yok, teneffüste gülüp bağırmak da yok; eller de çapraz olacak. Sokakta papaz görünce de elini öpmeliymişiz. "Gözünüzü dört açın, zavallılar! aksi halde şuna bir bakın!" dedi ve bize kırbacı gösterdi. "Palavra atmadığımı göreceksiniz!" Gerçekten de gördük; bir yaramazlık yaptığımızda ya da keyfi yerinde olmadığı zaman, pantolonlarımızın düğmelerini açtırır, aşağı indirtir ve etimizin üstüne vururdu; düğmelerimizi çözmeye üşendiğimiz zaman da, kulaklarımıza kanatıncaya kadar kırbaçla vururdu.

Ben bir gün, bütün cesaretimi toplayarak parmağımı kaldırdım:

—Bay öğretmen, diye sordum, Yeni Pedagoji nerede? Neden okula gelmiyor?

Kürsüden fırladı, duvardan kırbacı indirdi:

—Gel buraya saygısız, diye bağırdı, aç pantolonunun düğmelerini.

Kendisi açmaya üşeniyordu. Vurmaya ve bağırmaya başladı:

—Nah! Nah! Nah!

Terlemişti. Durdu.

—İşte Yeni Pedagoji! dedi, bir dahaki sefere kadar yeter!

Ama, Yeni Pedagoji'nin kocası, biraz da muzipti.. Bir gün dedi ki: "Yarın size Kristof Kolomb'un Amerika'yı nasıl bulduğundan söz edeceğim. Daha iyi anlamanız için her biriniz birer yumurta getirsin; yumurtası olmayan da sadeyağ!

Evliydi, bir de kızı vardı, adı Terpsikhori'ydi; kısa boylu, fakat

çok tatlı bir kızdı; isteyen çoktu ama, o evlendirmek istemiyordu. "böyle namusuzlukları, diyordu, ben evimde istemem." Ocak ayında kediler damlara çıkıp miyavlamaya başladığı zaman da, bir merdiven alır, dama çıkar, kedileri kovalardı. "Lanet olsun tabiata!" diye mırıldanırdı, "Lânet olsun, ahlâkı yok!"

Büyük Cuma günü, Çarmıha Gerilmiş'e dua edelim diye bizi kiliseye götürdü. Sonra gördüğümüzü, kime ibadet ettiğimizi ve Çarmıha Gerilme'nin ne olduğunu anlatmak üzere bizi okula geri getirdi: O gün, biz de İsa'nın, acısını tadalım diye, ekşi limon yiyip sirkeden başka bir şeyi ağzımıza sokmadığımız için yorgun ve bezgin bir halde sıralara yığıldık. Sonunda, Yeni Pedagoji'nin kocası saygılı, ağır bir sesle, Tanrı'nın gökyüzünden nasıl inip İsa olduğunu ve günahlarımızı affettirmek için acı çekip çarmıha gerildiğini anlattı. Ama, hangi günahtı bunlar? Biz pek anlayamadık, yalnız İsa'nın on iki çömezi olduğunu ve bir tanesinin, yani Yuda'nın onu ele verdiğini anladık.

— Ve durun bakayım, Yuda kime benziyordu? Kime? dedi.

Kürsüden kalktı ve yavaş yavaş, dikkatle, sıradan sıraya ilerleyip birer birer bize baktığını gördük:

—Yuda şey gibiydi, şey gibi, şey...

İşaret parmağını uzatmış, birimizden diğerine dolaştırarak, içimizden kimin Yuda'ya benzediğini bulmaya çalışıyordu. Bizse, o korkunç parmak üstümüzde durur diye büzülüyor ve korkuyorduk. Öğretmen birden bağırdı ve parmağı solgun benizli, fakir giyimli, güzel açık sarı saçları olan bir çocuğun üzerinde durdu. Bu, geçen yıl üçüncü sınıfta: "Sus öğretmen, kuşu dinleyelim!" diye bağıran Nikollio idi.

Öğretmen bağırdı:

— Nah, Nikolio gibi! Hiç farksız! O da böyle solgun, böyle giyinmişti ve kızıl saçları vardı, kızıl, kızıl, Cehennem'in alevleri gibi!..

Zavallı Nikolio bunu duyunca ağlamaya başladı; biz, tehlikeden kurtulmuş olan hepimiz de ona nefretle baktık ve sıradan sıraya, sessizce, dışarı çıktığımızda, İsa'yı ele verdiği için ona bir güzel sopa çekme konusunda anlaştık!

Öğretmen, Yeni Pedagoji'nin emrettiği üzere bize, Yuda'nın ne

biçim biri olduğunu, böyle elle tutulacak biçimde göstermiş olduğu için memnundu. Biz de, sokağa çıkar çıkmaz Nikolio'yu ortamıza alıp tükürmeye ve vurmaya başladık. O ise kaçmaya başladı ama, biz kendisini taşlarla kovalıyor, evine varıp da içeri girinceye kadar "Yuda! Yuda!" diye ardından koşuyorduk..

Nikolio bir daha sınıfta görünmedi, bir daha okula ayak basmadı. Otuz yıl sonra, Frengistan'dan eve dönmüştüm; günlerden Büyük Cumartesiydi. Kapı çalındı ve solgun benizli, zayıf, kızıl saçlı, kızıl sakallı bir adam göründü; Paskalya dolayısıyla babamın, hepimiz için ısmarlamış olduğu yeni pabuçları bir bohça içinde getirmişti. Çekingen bir tavırla kapıda durdu, bana baktı, başını salladı:

—Beni tanıyor musun? dedi, hatırlamıyor musun beni?

Bunu söyler söylemez kendisini tanıdım:

—Nikolio! diye bağırdım ve onu kucakladım.

—Yuda! dedi ve acı acı gülümsedi.

Erkek ve kadın komşularımızı sık sık hatırlar, ürperirim; pek çoğu yarı sarsaktı, çarpık tarafları vardı ve ben korktuğum için kapılarının önünden hızlı hızlı geçerdim. İster bütün yıl evlerinin dört duvarı arasında oturup pinekledikleri, ister korktukları, ister her gün tehlikeye giren yaşama, namus ve geçim endişeleri dolayısıyla olsun, dimağlarını bozmuşlardı; üstelik ihtiyarların katliamlarla savaşları, Hıristiyanların çektiklerini anlatmalarını dinliyorlar ve tüyleri diken diken oluyordu; geceleri uyumak dersen, nerde?!.. Kapının önünden biri geçip duraklasa telaşla ayağa fırlarlardı! Kötü ve iyi saati, kulakları tetikte ve gözleri açık olarak bekliyorlardı.

Erkek ve kadın komşularımızı hatırlarken, gerçekten korkuyordum. Bizim evden biraz aşağıdaki Kira-Viktoria, insanı bazen zaptedemediği duygulu bir gevezelikle karşılar, bazen de kapıyı yüzüne kapatarak arkasından küfretmeye başlardı.

Onun karşısında şişman, yağlı, yaşlanmış Kira-Panelopi ağzı koksun diye karanfil geveler ve gıdıklıyorlarmış gibi durmadan gülerdi; kocası kir-Dimitros merak hastası ve konuşmaz bir adam olup ikide bir şemsiyesini kapar, dağlara çıkardı; iki üç ay sonra da, üstü başı yırtık, pantolonları bollaşmış, açlıktan bitmiş ve şemsiyesi açık bir halle geri dönerdi; kira-Panelopi uzaktan onun ortaya çıktığını görür, kahkahayı basar: "yine donlarını doldurmaya ge-

liyor" diye komşu kadınlara bağırır, gülmekten katılırdı. Daha aşağıda ciddi, fakat kötü huylu bir tüccar olan kir-Manusos, her sabah evden çıkarken elinde bir tebeşir bulundurur, kapısının üstüne bir haç çizerdi; öğle üzeri de, yemeğe geldiğinde düzenli olarak, yani aynı saatte kız kardeşini döverdi; biz kadının çığlıklarını duyar, öğle vakti olduğunu anlayıp yemeğe otururduk. Kir-Manusos ağzını açıp insana "günaydın!" demez, kızgın ve korkak bir eda ile bakardı.

Biraz daha yukarıda, sokağın başında Paspatulis (*) kir-Andreas otururdu; çiçekbozuğu suratlı, uzun burunluydu; burun delikleri kocaman ve bir dananınkiler gibi açıktı. Kapıyı kapatıp her defasında, açık kalmasın diye durur, kurcalar ve hırsızları, yangını, hastalığı defedici dualar okurdu; sonunda üç kez istavroz çıkarır ve durmadan, arkasına baka baka giderdi. Mahallenin çocukları hep aynı taşlara bastığına dikkat etmişlerdi, onu kızdırmak için bu taşların üstüne çamur ya da hayvan pisliği yığarlardı; o ise, küçük bastonuyla bunları açar ve yine aynı taşlara basardı.

Paris'ten yeni gelmiş, güzel bir insan ve altın çerçeveli gözlükleri olan doktor Ekselans Bay Periklis'imiz de vardı; başına mirabo (**) giyerdi; bu, mutlaka Meğalo Kastro'ya gelen ilk miraboydu ve sözde ayakları şiştiği için hastalara terlikle giderdi; bu terlikleri, bütün çeyizini onun tahsiline harcayan kart kız kardeşi işleyerek süslemişti; o bizim evin de doktoruydu; ben eğilir, terliklerin üzerlerine ipekle işlenmiş çiçekleri ve çevrelerindeki yeşil yaprakları hayranlıkla seyrederdim. Bir gün, ateşten hasta yattığım bir sırada, iyi olmamı istiyorsa, bu terlikleri bana armağan etmesi ricasında bulundum. O da büyük bir ciddiyetle (hiç bir zaman gülmeye tenezzül etmezdi), bana uyup uymadıklarını görmek için giydirdi; fakat terlikler büyük geliyordu. Avunayım diye, çiçek işlemeli terliklerin gerçekten çiçek kokup kokmadığını anlamak için burnumu onlara yapıştırdım; ama, yazık ki kokmuyorlardı.

Komşularımı hatırladıkça, hâla kendimi gülmekten ya da ağlamaktan alıkoyamıyorum. O zamanlar insanlar düzinelerle aynı ka-

(*) Bir lakap olup "Kurcalayıcı, eşeleyici, el yordamıyla arayan, yoklayan adam" anlamına gelir.
(**) Eskiden giyilen bir şapka türü.

lıba dökülmezdi; hepsi ayrı bir âlemdi; kendilerine özgü tuhaf tarafları vardı, başkalarından ayrı bir biçimde güler, başka türlü konuşur, evlerine, kapanır, en gizli istekleri utanç ya da korkularından ötürü gizli tutar, bu isteklerse, içlerinde canavarlaşıp kendilerini boğar ama onlar yine konuşmaz, yaşantıları trajik bir ciddiyete bürünürdü. Sonra, fakirlik de vardı, ama fakirlik de yetmez, herkesin öğrenmemesini isteyen gurur araya girerdi; dışarı yamalı elbiseyle çıkmamak için, zeytin ve hardal otu yerlerdi. Bir keresinde, komşularımdan birinin şöyle dediğini duymuştum: "Fakirlikten kim korkarsa fakir odur; ben fakir değilim!"

VI

DEDENİN ÖLÜMÜ.

UÇARCASINA gelen bir çoban, can çekişen ve son olarak hayır duada bulunmak isteyen dedemin yanına beni götürmek istediği zaman henüz ilkokulda olmalıydım. Hatırlıyorum, hava sıcaktı, aylardan ağustos; ben bir eşeğe binmiş gidiyordum, arkamdaki çobanın elinde çatallı bir sopa, ucunda da bir çivi vardı ve ikide bir hayvanı dürtüyor, derisini kanatıyor, o da canı acıdıkça çifte atarak koşuyordu. Bense, güdücüye dönüp yalvarıyordum:

—Acımıyor musun? Acı ona, canı yanıyor!

Çoban da şu karşılığı veriyordu:

— Yalnız insanların canı acır; eşek eşektir!..

Fakat, hayvanın acısını çabuk unuttum, çünkü şimdi bağlarla zeytinliklerden geçiyorduk ve cırcır böcekleri insanın kulaklarını sağır ediyordu. Ortalıkta hâla kadınlar dolaşıyor ve kurusunlar diye üzümleri sergilere seriyorlardı; etraf mis gibi kokuyordu. Sergici bir kadın bizi görerek gülümsedi.

Bir ara ismini öğrenmiş olduğum sürücüye sordum:

—Neden gülümsüyor, Kiriako?

O tükürerek cevap verdi:

—Gıdıklıyorlar da ondan gülüyor.

—Kim gıdıklıyor, Kirilako.

—Şeytanlar!

Anlamadım ama, korktum; gözlerimi yumdum ve çabucak geçip de şeytanları görmeyim diye yumruğumla hayvana vurdum.

Bir köye uğradık, buradaki sıkma evinde yarı çıplak, iriyarı kıl-

lı herifler raksederek üzümleri çiğniyor, şakalar yapıyor ve gülmekten kırılıyorlardı; toprak şıra kokuyor, kadınlar fırından ekmek çıkarıyor, köpekler havlıyor, eşek ve bal arılarının uğultusu duyuluyordu. Batmak üzere yatmış olan güneş, sanki kendi de bütünüyle sarhoşmuş ta üzüm çiğniyormuş gibiydi. Ben de gülmeye başladım, ıslık çalarak çobanın çatallı değneğini aldım ve ben de eşeği dürtüp çiviyi sağrılarına batırmaya başladım.

Artık yorgunluktan, güneşle cırcır böceklerinden serseme dönmüştüm; dedemin evine varıp da onu avlunun ortasında yatmış, çocuklarıyla torunlarının, etrafını çevirmiş olduklarını görünce bayağı sevindim; çünkü artık akşam olmuş, ortalık serinlemiş, dedem gözlerini yummuş olduğu için geldiğimi farketmemişti; böylece de, beni okşadığı zaman cildimi kızartan kocaman elinden kurtulmuş oldum.

Beni kucağına alıp eşekten indiren bir kadına:

— Uykum var! dedim.

O cevap verdi:

—Sabret, deden neredeyse can verecek; yanında bulun da önce sana hayır duada bulunsun!

Almak için o kadar uzaktan yola çıktığım bu hayır duanın mucizeli bir armağan, pahalı bir oyuncak olduğunu sanıyordum; her halde masallarda sözü edilen ejderhanın kılı falan olmalıydı; insan onu sıkıca saklar ve büyük bir sıkıntı anında yaktı mı, ejderha gelip onu kurtarır. Kısacası, dedemin gözlerini açıp bu kılı bana vermesini bekliyordum.

O anda dedem bağırdı ve kendisi için serilmiş pöstekinin üzerinde kıvrandı.

Bir kocakarı:

—Meleği gördü, dedi, neredeyse ruhunu teslim edecek.

Kocakarı istavroz çıkardı, bir parça mum aldı ve nefesiyle ısıtarak haç biçimine sokmaya çalıştı; ölenin dudakları üzerine koyacaktı.

Karga gibi siyah, dikenli sakalları olan oğullarından biri ayağa kalktı, içeri girdi ve bir nar alıp getirdi; bunu Öteki Dünya'ya götürsün diye dedemin avucuna sıkıştırdı.

Hepimiz yaklaşmış ona bakıyorduk; bir kadın ölüm çığlığı atmak istedi, fakat dikenli sakalları olan oğlu ağzını tıkadı:

—Sus!

Dede gözlerini açtı, bir işaret yaptı, herkes biraz daha yaklaştı; ön halkada oğulları, arkada erkek torunları, daha arkada kızları ve gelinleri vardı. İhtiyar ellerini uzattı; bir kocakarı ensesinin altına bir yastık koydu. İhtiyarın sesi işitildi:

— Sağlıcakla kalın be çocuklar, dedi; ekmeğimi yedim, gidiyorum. Avluyu evlat ve torunlarla, küplerimi yağ ve balla, fıçılarımı şarapla doldurdum, şikayetim yok. Sağlıcakla kalın!

Ellerini salladı... Veda ediyordu. Yavaş yavaş döndü, birer birer herkese baktı; ben hayır duayı unutmuş, kuzenlerimden iki üçünün arasına saklanmıştım, görmedi. Kimse konuşmuyordu; ihtiyar yine ağzını açtı:

—Kulak verin be çocuklar, son öğütlerimi dinleyin: Canlılara göz kulak olun, yani öküzlere, koyunlara, eşeklere... Öyle sanmayın, onların da canı var, onlar da insandır, sadece post giymişler ve konuşamıyorlar; eski insanlardır onlar, kendilerine yiyecek verin. Zeytinliklere, bağlara da göz kulak olun; size meyva vermelerini istiyorsanız onları gübreleyin, sulayın, budayın; onlar da eski insanlardır, ama çok eski ve hatırlamıyorlar; oysa insan hatırlar, zaten onun için de insandır. Dinliyor musunuz, yoksa sağırlarla mı konuşuyorum?

Birkaç ses cevap verdi:

—Dinliyoruz babalık, dinliyoruz.

İhtiyar kocaman elini uzattı, en büyük oğlunu çağırdı:

— Ee be Kostandi!

Kır sakallı, kıvırcık saçlı, öküz gözlü bir erkek azmanı olan Kostandis babasının eline dokundu:

—Buradayım, efendi baba, ne emrin var?

— Seçme buğday, küpün içindedir; kolivam için sakladım; dokuzuncu günde onu kaynat, içine bol badem koy. Tanrı'ya şükürler olsun, şekerimiz de var, âdetin olduğu üzere acıma, duyuyor musun? Çünkü elin sıkıdır sana güvenim yok.

Büyük oğul kocaman kafasını sallayarak:

—Sözün tamamdır, efendi baba, sözün yerinde ama, masraflara ötekiler de katılsın; hepsi olsun ama, masraflara hepsi girsin; koliva bunlar, masraf demektir, şaka değil, sonra mumlar da var, para

alacak olan papaz da var, bir de mezarcı; sonra tabii cenaze yemeği, mezeleriyle, şarabıyla cenaze sofrası, kadınların içeceği kahveleri de koy, masraf diyorum bunlar sana, şaka değil, hepimiz bölüşeceğiz.

Sağ ve solundaki kardeşlerine baktı:

—Duydunuz mu? Hepiniz, herkes payına düşeni verecek, kardeş payı!

Oğullar dişlerinin arasından homurdandı, bir tanesi sesini yükseltti:

—Peki, dedi, peki be Kostandi, kavga etmeyiz.

Ben süzülerek ön sıraya geçmiştim; dedim ya, benim için ölüm daima acayip bir sır olmuştur; beni çekiyordu; yanına sokuldum; ölmekte olan anamın babasını görmek için.

Gözü bana takıldı:

—Oo, dedi, hoşgeldin, hoşgelmişsin Kastrinaki (*) eğil de sana hayır dua edeyim.

Mumu tutup da yoğuran kocakarı kafamı yakalayıp eğdi; tüm kafatasımın üstünde o ağır, kocaman eli duydum:

—Hayır duam sende olsun, Kastrolu yeğen, günün birinde adam olasın!..

Başka şeyler de söylemek üzere dudaklarını oynattı ama, artık bitmişti, gözlerini yumdu.

Ölgün bir sesle:

—Güneş ne tarafta batıyor be? dedi; beni o tarafa doğru çevirin.

Oğullarından ikisi onu tuttu, batıya döndürdü:

—Sağlıcakla kalın! diye mırıldandı, ben kaçıyorum!

Derin bir soluk verdi, ayaklarını gerdi ve başını yastıktan kaldırıp avlunun taşlarına vurdu.

Kuzenlerimden birine sordum:

—Öldü mü?

—Ohoo! diye cevap verdi, gitti o! Haydi yemeğe gidelim!

(*) Küçük Kastrolu demektir.

VII

GİRİT'İN TÜRKİYE'YLE KAVGASI

FAKAT okullarla öğretmenlerin dışında, dünya manzarasının bana vermiş olduğu sevinç ve korkulardan daha derin, gerçekten eşsiz olan bir heyecan, hayatımı umulmadık bir biçimde etkilemiştir. Girit'le Türkiye arasındaki mücadele.

Bu mücadele olmasaydı, hayatım başka bir yola girer ve kuşkusuz benim için Tanrı'nın yüzü başka türlü olurdu.

Doğduğumdan beri, görünen ve görünmeyen bu korkunç atmosfer içinde soluk alıp veriyordum: Mücadele! Hıristiyanlarla Müslümanların birbirlerine ters ters, yan yana baktıklarını ve kızgın bir halde bıyık burduklarını, nizamis (*)lerin sokaklarda tüfeklerle gelip gittiğini ve Hıristiyanların bu sırada homurdanarak kapılarını kapadığını görüyor, ihtiyarların toplu halde ölümlerden, kahramanlık ve savaşlardan, özgürlükten ve Yunanistan'dan söz ettiklerini dinleyerek derin ve sağır bir hayat sürüyor, bütün bunların manasını anlamak ve güçlenip mücadeleye katılmak için büyümeyi bekliyordum.

Zamanla Girit ile Türkiye'nin savaştığını Girit'in Türkler'den ayrılmak, Türklerin'in de Girit'i bırakmamak istediğini anladım. Artık çevremdeki her şey bir biçime giriyordu; Girit'le Türkiye'nin şekli hayalimde -yalnız hayalimde değil tenimde de- bana mücadeleyi hatırlatan semboller halini almaktaydı. Bir yaz, Ağustos'un

(*) Rumcada "Türk askeri" anlamına gelir. Mübadele (1924) ile Türkiye'ye hicret eden Giritli Müslümanlar da, Türkiye'deki Cumhuriyet askeri için aynı deyimi kullanırlardı. Bu, herhalde "Nizam-ı Cedid"in kısaltılmış şeklidir.

15'inci günü kilisede, tapma yerine Meryem'in Uyuyuşu tasvirini çıkarmışlardı: İsa'nın anası, elinde bir istavrozla uzanmıştı; sağında melek, solunda şeytan canını almak üzere hamle yapıyordu, melek kılıcını çekmiş, şeytanın ellerini eklemlerinden kesmişti ve bu eller havada sallanıyor, üstlerinden kan akıyordu. Ben, uyuyan Meryem'i Girit'e benzettim.

Hassas olan çocuk göğsüm kabardı; mücadeleye katılmak istiyordum; onun için çabuk büyümek, dedemle babamdan sonra sıraya girmek sevdasına kapılmıştım.

Tohum buydu. Bütün hayat ağacım bununla kökleniyor, dallanıyor, çiçek açıyor, meyva veriyordu. Ruhumu en önce heyecanlandıran şey ne korku, ne acı ne sevinç, ne de oyundu; yalnız özgürlük istiyordum. İlk basamak buydu. Sonra, ikinci olarak kurtuluş geliyordu: bilgisizlik, kötülük, ihtiras, korku, tembellik, hayali sahte fikirlerden kurtulma ve nihayet putlardan, bütün putlardan, en saygıdeğer ve en sevilen putlardan kurtulma.

Zamanla büyüyüp aklım geliştikçe mücadele de genişliyor, Girit ve Yunanistan'dan taşıyor, bütün zaman ve mekana yayılıyor, insanlık tarihine ulaşıyordu: artık mücadele eden Girit'le Türkiye değil, İyi'yle Kötü, Işıkla Karanlık, Tanrı'yla Şeytan'dı. Hep aynı ebedi mücadele. Böylece de, bir rastlantı sonucu olarak Girit'in mücadele ettiği kritik bir devirde Giritli olarak doğmakla, daha çocukluğumda, dünyada hayattan daha değerli, mutluluktan daha tatlı bir şeyin, özgürlüğün var olduğunu hissediyordum.

İhtiyar bir kapetan vardı, adına Polimandilas (*) diyorlardı, çünkü üzerinde daima çok mendil bulundururdu: Bir tane başında, bir tane sol koltuğunun altında vardı, iki tane ipekli kuşağından sarkıyordu, bir tane de elinde tutar, her zaman ter olan alnını silerdi. Babamın arkadaşıydı ve dükkana gelirdi; kendisinden daha genç olanlar çevresinde toplanırdı; babam ona kahve ve nargile ısmarlar, o da tabakasını açar, burun deliklerine enfiye doldurur, aksırır, sonra konuşmaya başlardı.

Ben kenarda durur onu dinlerdim: Savaşlar, katliamlar, saldırılar... Meğalo Kastro gözden silinir, karşımda Girit'in dağları yükse-

(*) Rumca "çok mendilli adam" demektir.

lir, hava haykırmalarla dolar, Hıristiyanlar haykırır, Müslümanlar haykırır, gözlerim gümüşten çakmaklı tüfeklerle ışıldardı. Bu güreşen Girit'le Türkiye'ydi. İkisi de bağırıyor, beynimin için kanla doluyordu.

Bir gün ihtiyar Kapetan bana döndü, gözlerini yarı yumdu, o bakışıyla beni süzdü:

—Karga, güvercin doğurmaz! dedi, anladın mı, delikanlı?

Benim yüzüm kızardı:

—Hayır Kapetan, dedim

— Baban kahramandır, sen de kahraman olacaksın.. İstesen de, istemesen de!..

İstesen de, istemesen de! Bu sözler beynimin içine çakıldı; İhtiyar Kapetan'ın ağzıyla Girit konuşuyordu; bu ağır sözü o zaman anlamamıştım, çok daha sonra içimde, bana ait olmayan bir kuvvetin bulunduğunu, bu kuvvetin benden üstün olduğunu ve bana hükmettiğini farkettim; çok defalar küçülmeye hazırdım ama, bu kuvvet beni bırakmıyordu: Bu kuvvet Girit'ti.

Ve gerek Giritli olma düşüncesinin verdiği gururla, gerekse babamdan korktuğum için, daha çocukluğumda korkuyu yenmeyi başardım. Önceleri geceleyin, karanlıkta avluya çıkamazdım; her köşede, her saksının arkasında, kuyunun ağzında küçük bir tüylü şeytan sessizce durup beni gözetler ve gözleri parlardı; fakat babam bir tane vurur, beni avluya çıkarır kapıyı kapatırdı. Henüz, yalnızca bir korkuyu yenmeyi başaramamıştım; Depremin verdiği korkuyu.

Meğalo Kastro sık sık kökünden sallanır, dünyanın bodrumlarından bir kükreme duyulur, yerin kabuğu gıcırdar, zavallı insanlar şaşkına dönerlerdi; birden rüzgar kesilip de yaprak kımıldamaz hale gelince ve ortalığı tüyler ürpertici bir sessizlik kapladı mı, Kastrolular ev ve dükkanlarından dışarı fırlar, bazen gökyüzüne, bazen yere bakar ve kötülük duyar da gelir diye bir şey söylemez ama, içlerinden korkuyla düşünürlerdi: "Deprem olacak..." ve istavroz çıkarırlardı.

Bir gün ihtiyar öğretmen Pateropulos bizi yatıştırmak için açıklamada bulundu:

—Deprem bir şey değildir, çocuklar, ondan korkmayın; topra-

ğın altında bir boğa var, o böğürüyor, boynuzlarıyla toprağa vuruyor, toprak da sallanıyor; eski Giritliler buna Minotauros derlerdi.

Ama öğretmenin bu avutmasından sonra korkumuz daha da artıyordu; yani deprem canlı bir şey, boynuzlu bir canavardır, böğürür ve ayaklarımızın altında sallanıp insanları yer.

Öğretmenin bu sözleri üzerine tombul bir çocuk olan, kandil yakıcının oğlu Stratis:

—Peki, neden Ay-Minas onu öldürmüyor? diye soruverdi.

Öğretmen bu soruya kızdı.

—Saçmalama! diye bağırdı ve sussun diye Stratis'in kulağını büktü.

Fakat ben, hızlı hızlı Türk mahallesinden geçtiğim bir gün yine yer sarsıldı, pencere kapakları gıcırdadı, sanki evler yıkılıyordu. Daracık sokağın ortasında korkudan kaskatı kesilmiş bir halde kaldım; gözlerimi yere dikmiş, toprağın açılmasını, boğanın dışarı çıkıp beni yemesini bekliyordum. Birden destekli bir kapı açıldı, bir bahçe göründü; peçesiz, yalınayak, giyim kuşamları olmayan, saçı başı dağınık üç genç hanım dışarı fırladı, sağa sola korku ile dağıldılar; kırlangıçlar gibi bağırıyorlardı. Bütün o dar sokak mis kokmuş. O andan itibaren, bütün hayatım boyunca deprem bambaşka bir anlam kazandı; artık vahşi bir boğa değildi, artık böğürmüyordu; kuş gibi cıvıldamaktaydı; yani benim kafamda depremle hanımlar aynı şey oldular. Karanlık bir kuvvetin ilk kez ışıkla birleşip aydınlandığını görmüştüm.

Bunun gibi, hayatımda çoğu kez, bazen isteyerek, bazen istemeyerek korkulara güzel bir maske giydirdim (aşka, ahlaka ve hastalığa) ve böylece hayata tahammül edebildim.

VIII

AZİZLERİN HAYATI

BENİM ilk şiddetli arzum, özgürlük olmuştur; hâlâ gizlice içimde duran ve bana acı çektiren ikinci istek, azizleşme susuzluğudur. Kahraman ve Aziz, işte insanın en yüksek iki örneği; daha çocukluğumda, mavi havada tepeme bu örneği yerleştirmiştim.

O yıllarda Meğalo Kastro'da, her ruhun gökte ve toprakta derin kökleri vardı; onun için hecelemeyi öğrendiğim zaman yaptığım ilk şey, anama bir tane azizlerin hayatı kitabını, Kutsal Mektubu aldırmak oldu: "Tanrı'nın tanrısal görüntü mucizeleri! Gökten taş düştü...." ve bu taş düştü, içinden şu yazılar çıktı: "Veyl, veyl ona ki, çarşamba ve cuma günü zeytinyağı yer ve şarap içer." Ben, Kutsal Mektubu yakalar, bayrak gibi havada tutar, her çarşamba ve cuma günü komşu kapılarını çalardım: Kira-Panelopi'nin, Kira-Viktoria'nın, ihtiyar Katerina'nın, Deli Vasilena'nın kapılarını çalar, çılgınca evin içinde koşar, doğru mutfağa gider, pişirdikleri yemeği koklardım; burnuma et yahut balık kokusu gelirse vay hallerine... Kutsal Mektub'u tehditle sallar, bağırırdım: "Veyl! Veyl!"; komşular da korku içinde beni okşar susayım diye yalvarırlardı. Günün birinde anneme sorup ta bebekliğimde çarşamba ve cuma günleri meme emdiğimi, böylece de o kutsal günlerde süt içtiğimi öğrenince hüngür hüngür ağlamaya koyuldum!

Bütün oyuncaklarımı arkadaşlarıma sattım ve azizlerin hayatlarına ait küçük halk kitapları aldım.

Her akşam, avludaki küçük rahlemde, fesleğenlerle kadifeler arasında oturur, azizlerin ruhlarını kurtarmak için çektikleri acıları

okurdum. Komşu kadınlar dikişleriyle etrafımda toplanır, kimisi çorap örer, kimisi hardal otu temizler, kahve çeker ya da beni dinlerdi. Ya da avludan, azizlerin acılarıyla çektikleri yüzünden yavaş yavaş bir inilti yükselmeye başlardı. Amberin altına asılmış bulunan kanarya, okumayla iniltiyi dinler, sarhoş bir halde boynunu kaldırarak öterdi. Kokulu otları ve üstündeki asmasıyla küçük bahçe,böyle kapalı ve kokulu haliyle, kadınların iniltileri içinde, bir mezar kitabesine benziyordu. Sokaktan geçen yolcular duraklayıp şöyle diyorlardı: "Herhalde biri öldü!" ve kötü haberi babama götürmeye giderlerdi. Ama o, başını sallar: "Bir şey değil." derdi, "oğlum komşu kadınları imana getirmeye çalışıyor."

Benim çocuksu hayalimde uzak denizler açılır, gizlice gemiler hareket eder, kayaların arasında manastırlar pırıldar, aslanlar çilecilere su taşır, kafamın içinde hurma ağaçlarıyla develer dolup taşar, orospular kiliseye girebilmek için birbiriyle kavga ederler, gökyüzüne doğru ateşten silâhlar yükselir, koca çöller tahta ayakkabılar ve kadın gülüşmeleriyle yankılanır, İğva (*) sevimli bir Ay-Vasili (**) gibi gelerek münzevilere yemekler, altın ve kadınlar getirirdi; fakat onlar gözlerini Tanrı'ya dikmiş oldukları için İğva yok olurdu.

İnsanın sert, sabırlı olması, mutluluğu hor görmesi, ölümden korkmaması, en yüksek iyiliği bu dünyanın ötesinde araması... Bu halk kitapçıklarından çıkıp benim çocukça yüreğimi eğiten ölümsüz ses buydu ve bununla birlikte gizli kaçışlar, uzak seyahetler, acılarla dolu dolaşmalar.

Azizlerin hayatlarını okuyor, masallar dinliyor, kulağıma konuşmalar geliyor ve hepsi içimde biçim değiştiriyor, korkulu yalanlar halini alıyor, komşu çocuklarını ya da okul arkadaşlarımı topluyor ve bütün bunları kendi serüvenlerimmiş gibi onlara da anlatıyordum. Onlara, işte şimdi çölden döndüğümü, bir aslanım olduğunu, buna iki testi yüklediğimi, birlikte çeşmeye gittiğimizi ve su aldığımızı; geçende kapımızın önünde bir melek gördüğümü,

---

(*) İğva'nın karşılığı Yunanca'da Pirasmos'tur. Türkçe'de "Deneme, taciz" anlamlarına gelir. Kazancakis'in Telefteos Pirasmos adlı eseri, İngilizce'den dilimize Günaha Son Çağrı olarak çevrilmiştir.
(**) Yunanlıların Noel'e verdikleri ad.

onun çıkarıp bana bir tüy verdiğini söylüyor, hatta elimde tuttuğum tüyü onlara gösteriyor —geçenlerde evde beyaz bir horoz kesmiştik de onun uzun bir tüyünü alıkoymuştum— ve meleğin tüyünü kalem yapıp yazı yazacağımı anlatıyordum.

—Yazacak mısın? Ne yazacaksın?

—Azizlerin hayatlarını, dedemin hayatını.

—Deden aziz miydi? Sen bize onun Türklerle savaştığını söylemiyor muydun?

Ben de:

—İyi ya, aynı şeydir, diyor ve çakımla tüyü kalem haline sokmak için sivriltiyordum.

Bir gün okulda, okuma kitabımızda bir çocuğun kuyuya düştüğünü ve kendini altın kiliseli, bahçeleri çiçekli, içleri tatlılar, karamelalar ve küçük tüfeklerle dolu dükkanların bulunduğu bir şehirde bulduğunu okuduk.. Benim aklım fayrap etti, eve koştum, çantayı yere fırlattım ve içine düşüp zengin şehri bulmak için kuyunun ağzına yapıştım. Annem bahçeye bakan pencerede oturuyormuş; kız kardeşimin saçlarını taramaktaydı; gözü bana takıldı, bir çığlık attı ve koştu, tam başım önde, kuyudan içeri düşmek üzere yeri tekmelediğim anda eteğimden yakaladı.

Kiliseye gittiğim her pazar günü aşağıda, tasvirlerin konduğu yerde, mezardan çıkan, elinde beyaz bir bayrak tutan ve havaya yükselen İsa'yı görürdüm; aşağıda da, korkuyla ona bakan muhafızlar vardı. Girit ihtilâlleriyle savaşlarını çok dinlemiştim; babamın babasının büyük bir savaşçı olduğu u söylemişlerdi; ben, İsa'ya baktıkça bunun dedem olduğuna kesinlikle inanıyordum. Ondan sonra arkadaşlarımı tasvirin önünde toplar, onlara: "İşte dedem!" derdim, "bayrak elinde savaşa gidiyor!"

Söylediklerim ne doğruydu,ne de yalan. Sadece mantığın ve ahlâkın sınırlarını aşıyor, daha hafif, daha serbest bir hava içinde sallanıyordum: Birisi bana yalan söylediğimi söylerse ağlamaya başlardım. Ellerimdeki tüy, horoz tüyü olmaktan çıkmıştı, yalan söylemiyordum ve bayrağıyla İsa'nın dedem olduğuna büyük bir kuvvetle inanıyordum.

Çok daha sonra şiirler ve romanlar yazmaya başladığım zaman, bu mistik sahteciliğin adına yaratıcılık dendiğini anladım.

Bir gün Kulübeci Ay-Yanni'nin hayat hikayesini okudum, ye-

rimden fırlayarak kararımı verdim: "Aynaroz'a gidip aziz olacağım!" Ve dönüp anama bakmadan —Kulübeci Ay-Yanni de böyle yapmıştı— eşiği aştım ve sokağa çıktım. En kenar sokaklara daldım, limana vardım; koşuyor, dayılarımdan biri görür de geri çevirir diye korkuyordum. Yola çıkmaya hazırlanan ilk kayığa sokuldum; güneşte pişmiş bir denizci, demirden babaya eğilmiş, palamarı çözmeye çalışıyordu. Ben heyecandan titriyordum, yanına sokuldum:

—Beni de kayığa alır mısın, kaptan?

—Nereye gitmek istiyorsun?

—Aynaroz'a!

—Nereye? Aynaroz'a mı? Ne yapmaya?

—Aziz olmaya!

Geminin sahibi kahkahayı bastı; bir pilici kovar gibi avuçlarını birbirine vurdu:

—Eve, eve diye bağırdı.

Ben yola koyuldum, utanmış bir halde eve döndüm; kanepenin altına saklandım ve kimseye bir şey açıklamadım; bugün ilk kez açıklıyorum. Aziz olma yolundaki ilk teşebbüsüm başarısızlığa uğramıştı.

Bundan duyduğum acı yıllarca sürdü, hatta belki hâlâ sürüyor. Ruhların günü olan 18 Şubatta, cuma günü doğmuştum ve beni ellerinin içine alan yaşlı ebe esrarengiz belirtilerimi görüyormuş gibi ışığa götürüp iyice bakmış, yukarı kaldırmış ve demiş ki: "Aklınızdan çıkarmayın, bu çocuk günün birinde despot olacak!"

Daha sonraları, ebenin bu kehanetini öğrendiğim zaman, bu hal benim isteklerime öylesine çok uyuyordu ki, kadına inandım; o günden bugüne de üzerime öylesine büyük bir sorumluluk geldi ki, artık bir despotun yapmadığı bir şeyi yapmak istemiyordum. Çok daha sonra, despotların neler yaptığını gördüğüm zaman düşüncemi değiştirdim; özlemini çektiğim azizliğe kavuşmak için, despotların yaptığı hiç bir şeyi yapmak istemiyordum.

IX

ŞİDDETLİ KAÇMA İSTEĞİ

O DEVİRDE günler tekdüzeydi ve çok yavaş geçiyordu; herkes gazete okumazdı, radyo, telefon ve sinema henüz doğmamıştı ve hayat gürültüsüz, ciddi, az konuşulur bir halde geçmekteydi. Her insan kapalı bir âlemdi, her ev çifte kilitliydi; içerde ev sahipleri günden güne yaşlanır, duyulmasınlar diye yavaşça eğlenir, gizlice kavga eder ya da sesleri çıkmadan hastalanıp ölür ve o zaman cenazenin çıkması için kapı açılır, dört duvar sırlarını bir an için dışarı gösterirdi; ama kapı hemen yine kapanır ve yeniden gürültüsüz yaşama çalışmasına başlanırdı.

Yıl içindeki yortularda İsa doğar, ölür ya da dirilirken herkes giyinir, süslenir, evlerini bırakır ve bütün dar sokaklardan kiliseye doğru akardı. O da, ardına kadar açık kapılarıyla kendilerini beklerdi; büyük kandilleriyle toplu haldeki küçük kandillerinin hepsini yakmış olur, atına binmiş ev sahibi Ay-Minas da eşikte durmuş, sevgili Kastrolularını karşılardı. Böylece yürekler ferahlar, dertler unutulur, herkes bir olur, kendi isimlerini bile unuturlardı. Artık köle değillerdi; kavgalar, Müslümanlar ve ölüm yoktu, kilisenin içinde hepsi, atlı öncü Kapetan Minas olduğu halde, kendilerini ölümsüz bir orduymuş gibi hissederlerdi.

O yıllarda hayat yavaş ve hareketsizdi; gülme az, ağlama çoktu ve o yıllarda Meğalo Kastro'da söylenmeyen dertler daha da çoktu; mülk sahipleri çıkarcı ve ciddi, aşağı tabaka itaatkârdı, bir zengin geçtiği zaman ayağa kalkarlardı; ama hepsini, endişeleriyle yoksulluklarını unutturup kardeş haline sokan ortak bir ihtirasları vardı, fakat korktukları için bunu söylemezlerdi.

Günün birinde sakin sular kıpırdadı; bayraklarla süslü bir vapur göründü, limana giriyordu; limandaki Kastroluların hepsinin, hayretten ağzı açık kaldı. Limanın giriş yerindeki, Venedik'ten kalma iki kulenin arasından akıp gelen bu rengarenk, çok kanatlı bayraklarla süslü kayık neydi? Sen bilirsin, Tanrım! Biri, bunların kuş, biri maskara kılığına girmiş insanlar, bir başkası da Denizci Sinbad'ın uzaktaki sıcak denizlerde görmüş olduğu soydan bir yüzen bahçe olduğunu söylüyordu. O arada, limandaki kahveden vahşi, yüksek bir ses duyuldu: "Hoş gelmiş pelerinler, bel" Herkes birden rahat bir soluk aldı, anlamışlardı; zaten kayık da artık yaklaşmıştı; insan bunun, alacalı elbiseler, şapkalar, tüyler, rengarenk pelerinler giyip takıştırmış, yanakları gelincik rengine boyanmış kadınlarla dolu olduğunu açıkça görüyordu. Yaşlı Giritliler bunları görünce istavroz çıkardılar. "Uhruç Şeytan!" deyip göğüslerine doğru tükürdüler. Ne arıyordu bunlar burada? Burası ünlü Kastro'dur, böyle rezillikleri kaldırmaz!

Bir saat sonra, bütün duvarlara kırmızı programlar yapıştırdılar ve iş anlaşıldı: Komedi trupu imişler, kadınlı erkekli tiyatrocular. Buraya Kastroluları eğlendirmeye gelmişler.

Bugün mucizenin nasıl olduğunu, babamın beni elimden tutup: "Gel, tiyatroya gidelim, bunun da nemene şey olduğunu görelim!" sözlerini nasıl söylediğini hâlâ anlamış değilim. Artık akşam olmuştu, babam elimden tutuyordu; aşağı, limana, bilmediğim, evleri az, ağılları büyük olan fakir bir mahalleye gitmiştik. Bu ağıllardan biri ışıklandırılmıştı, içeride davul zurna çalınıyor, giriş yerinde bir gemi yelkeni sarkıyordu; içeri girmek için bunu kaldırmak lâzımdı. Girdik. Sıralar, rahleler, sandalyeler... Erkeklerle kadınlar oturmuş, karşıdaki bir perdeye bakıyor, açılmasını bekliyorlardı. Denizden çok hafif bir rüzgar esiyordu, havada güzel bir koku vardı, kadınlarla erkekler gülüşüyor, konuşuyor, Arap fıstıklarıyla kabak çekirdeklerini geveliyorlardı.

Kendi de böyle bir panayıra ilk kez gelmiş olan babam sordu:

—Tiyatro hangisi?

Kendisine perdeyi gösterdiler; sonunda biz de gözlerimiz perdeye dikili bir halde oturduk. Bezin üzerine majiskül harflerle şunlar yazılmıştı: "Schiller'in Haydutları; çok eğlenceli dram." Onun altında da: "Gördüklerinize sıkılmayın, hayaldir." yazısı.

Ben babama sordum:

—Hayal ne demek?

—Havanda dövülmüş hava! diye cevap verdi.

Babamın uğraştığı şey başkaydı. Bu haydut denenlerin kim olduğunu sormak için komşusuna döndü, ama vakit bulamadı; üç darbe duyduk ve perde açıldı. Gözlerim kamaştı; önümde bir cennet açılmıştı, erkek ve dişi melekler, alacalı elbiseler ve altın kanatlarla gidip geliyordu; yanakları portakal rengine boyanmıştı. Yüksek sesle konuşuyorlardı ama ben anlamıyordum; kızıyorlardı ama neden olduğunu bilmiyordum; birden ortaya ızbandut gibi iki adam çıktı, kardeşmişler; kavgaya ve birbirlerine küfretmeye başladılar; öldürmek üzere biri ötekini kovalıyordu.

Babam kulak kabarttı, dinliyordu; homurdandı, memnun değildi, diken üstünde oturuyor, sandalyesinde kıpırdanıp duruyordu; mendilini çıkardı; alnından aşağı akmaya başlayan terleri silmeye başladı; fakat iki ızbandutun kardeş olduklarını ve kavga ettiklerini anlayınca kızgın bir halde ayağa fırladı. Yüksek sesle:

— Ne maskaralıktır bunlar? dedi Haydi, gidiyoruz!

Kolumdan yakaladı, acelemizden iki üç sandalye devirdik ve dışarı çıktık.

Beni omuzumdan sarstı:

—Bir daha tiyatroya adımını atayım deme, zavallıcığım; duyuyor musun? Yoksa seni sardalye gibi parçalarım!

Tiyatroyla ilk tanışmam böyle oldu.

Ilık, hafif bir rüzgar esiyordu. Beynim çimleniyor, içimde laleler bitiyordu; ilkbahar beyaz bir ata binmiş nişanlısı Ay-Yorgi'yle geliyor, o gidiyor, yaz geliyor, Meryem Ana, meyva vermiş toprağın üzerine böyle bir oğul doğurmuş olan bedeni dinlensin diye uzanıyordu. Yağmurların içinde kırmızı atıyla birlikte Ay-Dimitris vardı, ardında sarmaşıklar ve kuru yapraklardan tacıyla sonbaharı sürüklüyordu. Kış bastırmaya başlamıştı; evde mangalı yakıyor, etrafında -babam yokken- annem, kızkardeşim ve ben oturuyor, közün içinde kestane ya da nohut pişiriyor, İsa'nın doğmasını, nar yanaklı dedemin, limon yapraklarına sarılı pişmiş domuz yavrusuyla gelmesini bekliyorduk. Kışı, tıpkı böyle, dedem gibi, siyah çizmeli, ak bıyıklı ve ellerinde pişmiş bir domuz yavrusu olduğu halde düşünürdük.

Zaman geçiyor, ben büyüyor, avludaki fesleğenlerle kadifelerse küçülüyordu. Artık Emine'nin basamaklarını bir solukta çıkıyordum; elini bana uzatmasına gerek yoktu. Ben büyüyordum, içimdeki eski istekler de büyüyor, yeni olan başkaları da doğuyordu; artık azizlerin tarihlerine sığmıyor, boğuluyordum; inanmamaktan değil, inanıyordum ama, artık azizler bana fazla boyun eğiciymiş gibi geliyorlardı, çünkü hep Tanrı'nın önünde başlarını eğiyor ve ona "Evet" diyorlardı. İçimde Girit'in kanı uyanmıştı, kafamda pek açık olarak ayırt edememekle birlikte direnen, mücadele eden ve büyük bir zorunlulukla Tanrı'nın karşısında "Hayır!" demekten korkmayan kişinin ancak erkek olduğunu hissediyordum.

Duyduğum bütün bu yeni heyecanı, sözle ortaya dökememekteydim; ne aklın, ne de sözün yardımı olmadan, yanlışsız bir biçimde anlıyordum. Azizlerin ellerinde istavroz taşıdıklarını, Cennet'in kapısında oturduklarını, kapının açılması için bağırdıklarını, yalvarıp beklediklerini gördükçe içime bir üzüntü çöküyordu. Bağımıza her gidişimde, kale kapısının dışında, burunları dökülmüş, parmaksız, dudakları çürümüş, kütükleşmiş kollarıyla gelip geçenden merhamet dileyen cüzzamlıları hatırlatıyorlardı bana. Ben kendilerine hiç acımaz, tiksinir, başımı öteye çevirir ve hızla yanlarından geçerdim. O çocuksu aklımda azizler de bu duruma düşmeye başlamışlardı. Cennet'e girmenin başka yolu yok muydu yani? Masaldaki ejderha ile kral kızlarından dilenci azizlerin bulunduğu Thebes çölüne girmiştim; şimdi onlardan da kaçınmam gerektiğini anlıyordum.

Her büyük yortuda annem tatlılar yapardı; bazen kurabiyeler, bazen lokmalar, Paskalya'da da Paskalya simitleri... Ben yortuluk elbisemi giyer, teyzemlerle dayılara selamlar dağıtmaya giderdim. Onlar da beni iyi karşılar, karemela ve çıkartma resimler satın alayım diye bir gümüş para verirlerdi. Fakat ben, ertesi günü Kir-Luka'nın küçük kitabevine koşar, uzak ülkelerle büyük kaşiflere ait dergiler satın alırdım; yani içime Robenson'un tohumu girmişti ve meyve vermeye başlıyordu.

Bu yeni hikâyelerden az şeyler anlıyordum ama, tadı ruhumun derinliklerine yerleşiyordu. Beynim açılıyor, içine Ortaçağ kuleleriyle egzotik yerler ya da hindistan ceviziyle tarçın kokan esraren-

giz adalar doluyordu. İçime kırmızı tüylü vahşiler giriyor, ateşler yakıyor, insanlar pişiriyor, raksediyor ve etraflarındaki adalar küçük çocuklar gibi gülümsüyordu. Ve bu yeni azizler dilenmiyorlardı; istediklerini kılıçlarıyla almaktaydılar; hani insanın elinde olsa da, bu süvariler gibi ata binmiş olarak cennete girebilse! Kahraman ve aziz... Mükemmel insan budur, diye düşünüyordum.

Baba evim daraldı, Meğalo Kastro daraldı. Dünya şimdi bana, rengarenk kuş ve hayvanları olan, meyvaları ballanmış tropikal bir ormanmış gibi geliyordu ve bütün bu tropikal ormanı, tehlikede olan solgun benizli bir kadını koruyarak aşmak isteğindeydim. Bu kadının yüzünü, bir gün bir kahvenin önünden geçerken içeride gördüm; adı Genovefa (*) idi.

Artık hayalimde azizler dünyayı, kutsal cenazeyi ya da bir kadını kurtarmak için harekete geçen çılgın şövalyelerle aynı şey olmuşlardı; büyük kaşiflerle birdiler ve İspanya'nın küçük bir limanından hareket eden Colomb'un gemileri, içimde, şimdiye kadar çöle giden azizlerle dolu gemilerin aynısıydı: Yelkenlerini aynı rüzgar şişiriyordu.

Daha sonra da, Cervantes'in kahramanını okuduğum zaman, Don Kişot bana, günlük normal hayatın dışında, yuhalar ve gülüşler arasında, olayların ardındaki tadı bulmak üzere hareket eden büyük bir kurbanmış gibi göründü. Ama hangi tadı? O zamanlar bilmiyordum, sonra anladım; tat birdir, her vakit aynıdır ve insan yükselmek için henüz başka bir çare bulamamıştır; maddenin bozulması ve geçici de olsa atomun, atomüstü bir amaca bağlı kılınması. Yürek inanıp sevdikçe geçicilik diye birşey yoktur, yalnızca mertlik, güven ve verimli davranış vardır.

Aradan yıllar geçti. Hayalimdeki bu kaosu düzene sokmaya çalıştım, fakat bu tat, bana görünmüş olduğu şekliyle (çocukluğumda henüz bulanıktı) gerçeğin yüreğiymiş gibi görünüyor: Kişisel tasaların ötesinde, kendimizden daha yüksekte bir amaç edinelim ve ona gülünçlük, açlık ya da ölüme değer vermeden ulaşmak için gece gündüz çabalayalım. Ona ulaşalım demiyorum, mağrur bir ruh amacına ulaşır ulaşmaz, onu daha ileri bir yere götürür. Hayat, ancak bu yolla bir nezaket ve birlik kazanır.

(*) Fransızların Sainte-Genevleve dedikleri azize olsa gerek.

Ben, çocukluk yıllarımı bu türden ateşler içinde geçirdim. Azizlerle kahramanların bütün maceraları bana, insanın en basit, en gerçekçi yoluymuş gibi geliyordu. Ve bu ateşler, o kölelik devrinde, Meğalo Kastro ile Girit'i yakan daha büyük ateşlerle birleşmekteydi.

O eski yıllarda Meğalo Kastro, Girit'in bir kıyısında, devamlı surette azgın olan açık bir denizin karşısında sıkışmış bir avuç ev, dükkan ve daracık sokaktan ibaretti; burada oturan insanlarsa bütün didinmelerini, günlük ekmek, çocuk ve kadınlar için harcayan, erkek, kadın ve çocuklu, çok başlı ya da başsız bir asiler kalabalığı idi. Okuma yazmaları yoktu, kendilerine sert bir düzen hükmediyordu; hiç kimse, tepesindeki sert yasaya karşı başkaldırmazdı. Başının üstünde, birisi ona öğütler vermekteydi. Bütün şehir bir kale, her cansa ezelden beri kuşatılmış bir kale olup bir tek Kapetan'ı vardı: Ay-Minas, yani Meğalo Kastro'nun koruyucusu. Bu aziz, bütün gün küçücük kilisede, tasvirinin içinde kır bir ata binmiş olarak durur ve kırmızı bir direği tutardı. Kısa, kıvırcık saçlı, güneşte yanmış, kızgın bakışlıydı. Kastroluların bütün gün, onun şerefine kendilerini iyi etmesi isteğiyle astıkları gümüş adaklar, eller, ayaklar, gözler, yüreklerle yüklü, hareketsiz durur ve sanki yalnızca resim —boya ve tahtadan— taslaklığı yapar, ama birden gece bastırıp da, Hıristiyanlar evlerinde toplanarak ışıklar birer birer sönünce bir silkinir, gümüş adaklarla boyaları atar, atını mahmuzlar ve Rum mahallelerini dolaşırdı. Yani devriyeye çıkardı... Hıristiyanların açık unuttuğu kapıları kapatır, geç kalmış olanlara, artık evlerine dönsünler diye ıslık çalar, şarkı söylendiğini duyduğu zaman kapılarda memnunlukla durarak dinlerdi; "herhalde düğün var, hayır duam onların olsun, çocukları olsun da Hıristiyanlık çoğalsın" diye mırıldanırdı. Sonra Kastro'yu saran surlara bakar ve gün ağarmadan, ilk horozun ötmesiyle atına bir hamle yaptırır, kiliseye girerek tasvirinin içine yerleşirdi. Sonra, yine oralı değilmiş gibi davranırdı ama atı terliydi, ağzıyla göğsü ter içinde olurdu ve sabah sabah, kilisenin zangocu Kir-Haralambis süpürmek ve büyük şamdanları parlatmak üzere içeri girdiğinde, Ay-Mina'nın atının terli olduğunu görür ama, hayret etmezdi, çünkü o da bilirdi, herkes de bilirdi ki Aziz, bütün gece devriye geziyordu. Ve düşmanlar bıçak-

larını bileyip Hıristiyanlara saldırmaya koyuldular mı, Ay-Minas yine Kastroluları korumak için tasvirinin içinden çıkardı. Düşmanlar onu görmez, yalnız atının kişneyişini duyar, kaldırımda çıkardığı kıvılcımları görür ve korkuyla evlerine dalarlardı.

Fakat, birkaç yıl önce, onu gözleriyle gördüler; düşmanlar yine katliama hazırlanıyorlardı; Ay-Minas da, atına binmiş halde onların mahallesine karşı saldırıya geçti; ta köşeyi döndüğü sırada onu Mustafa Hoca gördü ve bağırmaya başladı; "Allah Allah! Ay-Minas geliyor!" Müslümanlar kapılarını araladılar, aralıktan onu altın silahlarıyla, kıvırcık gri sakallarını, kırmızı sopasını gördüler ve bıçaklarını kınlarına soktular.

Ay-Minas Kastrolular için yalnız bir Aziz değil, onların aynı zamanda Kapetan'ı da oluyordu; ona Kapetan Minas der ve kutsasın diye gizlice silahlarını kendisine götürürlerdi. Babam da ona mum yakar, ama Tanrı bilir ya, Girit'in kurtuluşunu geciktirdiği için kendisine neler söylerdi!...

O, Hıristiyanların Kapetan'ıydı; Hıristiyan düşmanı Hasan Bey de onun komşusu oluyordu; konağı kiliseye bitişikti; bir gece duvarda, tam yatağının üst kısmında birtakım darbeler duydu; anladı ki bu, kendisini korkutmak isteyen Ay-Minas'dı; çünkü aynı gün Hasan Bey bir Hıristiyana dayak atmıştı. Demek Kapetan Minas kızmış, bu yüzden duvara vuruyordu. Hasan Bey de yumruğunu duvara vurmuş: "Ey komşu" demiş, "hakkın var, evet, dinime imanıma haklısın, ama duvara vurup durma... Ben de sana bir yıl kandilin için iki tulum yağ, uslanasın diye de yirmi okka mum getiririm. Komşuyuz alt tarafı, kavga etmeyelim!" O günden beri de Hasan Bey, 11 kasımdaki Ay-Mina yortusunda uşağını yollar, kilisenin avlusuna iki tulum yağ ve yirmi okka mumu indirirmiş. Ay-Minas da bir daha onun duvarına vurmamış.

Girit'de bir ateş vardır, adına ruh diyelim; hayat ve ölümden daha güçlü olan bir şey; gurur, inat, kahramanlık ve onlarla beraber insanı hem sevindiren, hem de insan olduğu için korkutan, söylenmez ve elle tutulmaz bir şey!

Ben çocukken, Girit'in havasında canavarın kokusu, her başın üzerinde de bir yatağan bulunurdu. Çok yıllar sonra, "Kasırga'da Toledo"yu gördüğüm zaman, çocukluğumda nasıl bir havayı solu-

duğumu ve Girit'in üstünde parlayan ne melekler bulunduğunu anladım.

Çocukluğumda ve bugün bile hâlâ, ağustos ayı en çok sevdiğim ay olmuştur; üzümlerle cevizleri, kavunları, karpuzları o getirir. Ben adını Aziz Agusto koydum; "benim koruyucum odur" diyordum, "ona tapacağım; bir şey istediğim zaman ondan isteyecek, o bunu Tanrı'dan dileyecek, Tanrı da bana verecek." Ve bir keresinde suluboyalar alarak onun resmini yaptım; köylü dedeme çok benziyordu; aynı kırmızı yanaklar, aynı yaygın gülücükler; fakat bir cenderedeydi ve ayakları çıplaktı; üzüm çiğniyordu; ben ayaklarını da dizlerine ve bacaklarına kadar üzüm suyu ile kırmızıya boyamış, başına bağ yapraklarından bir taç giydirmiştim. Yine bir eksiği vardı, fakat ne? Ona iyice baktım ve başında, bağ yapraklarından yapılmış tacın arasına iki boynuz ekledim; çünkü dedemin başına geçirdiği mendilin iki ucu düğümlenince, sağa ve sola doğru boynuz gibi çıkmaktaydı.

Resmini yapıp somutlaştırdığını andan başlayarak, kendi içimde de ona karşı olan güvenim sağlamlaştı; her yıl gelip Girit bağlarını dolaşmasını, üzümleri çiğnemesini, mucizesini gösterip üzümlerden şarap yapmasını beklerdim. Çünkü, bu sır beni bir hayli uğraştırmıştır: Üzüm nasıl şarap olabiliyor? Böyle bir mucizeyi ancak Aziz Agusto gösterebilirdi, ben de kendi kendime şöyle derdim: "Ah, bir gün rastlasa da, Meğalo Kastro'daki bağımızda onunla karşı karşıya gelsem ve bana bu sırrı söylese..." Bu mucize nedir, anlamıyordum. Koruk üzüm oluyor, üzüm şarap oluyor, şarabı insanlar içiyor ve sarhoş oluyorlar. Neden sarhoş oluyorlar acaba? Bütün bunlar bana korkunç sırlarmış gibi geliyordu. Bir gün babama sorduğumda: "Ekilmediğin yerde bitme!" (*) diye karşılık verdi.

Ağustosta, güneş kurutsun da kuru üzüm olsunlar diye sergi de yaparlardı. Bir yıl bağımıza gitmiştik, kırdaki küçük evimizde kalıyorduk; hava kokuyor, toprak yanıyor, cırcır böcekleri de, onlarla birlikte yanan kömürlerin, üzerinde oturuyormuş gibi kavruluyorlardı.

O gün 15 Ağustos, Meryem Ana'nın Uyuma günüydü: İşçiler

(*) Rumca bir atasözü olup, "Her işe burnunu sokma!" anlamına gelir.

çalışıyor, babam bir badem ağacının dibinde oturmuş tütün içiyordu; kuru üzümlerini sergilemiş olan komşular da gelmişlerdi; onlar da babamın yanında konuşmadan tütünlerini içiyorlardı. Üzüntülü görünmekteydiler. Hepsi, gökyüzünde belirmiş olan küçük kapkara, sağır ve ilerleyen bir buluta gözlerini dikmişlerdi. Ben de babamın yanına oturmuş, buluta bakıyordum; hoşuma gidiyordu bu; koyu kurşun, tüylü gibiydi, durmadan büyüyor, görünüşünü ve hacmini değiştiriyor, bazen dolu bir tulum, bazen kara tüylü bir av kuşu, bazen de resmini gördüğüm bir fil gibi oluyordu; elindeki çoban değneğini sallıyor, aşağıdaki toprağa dokunmaya çalışıyordu sanki. Ilık ve hafif bir rüzgar esti, zeytin ağacının yaprakları ürperdi. Komşulardan biri ayağa fırladı, elini ilerleyen buluta doğru uzattı:

—Lanet olasıca! diye mırıldandı, Tanrı beni yalancı çıkarsın ama, bora getiriyor bu!...

Tanrı'dan korkan bir ihtiyar:

—Dilini ısır, dedi, Meryem Ana onu bırakmaz, bugün iyiliği üstünde!...

Onlar konuşurken gökyüzü örtündü; iri ve sıcak olan ilk damlalar düşmeye başladı. Bulutlar alçaldı... Sarı, sağır şimşekler gökyüzünü yırtıyordu.

Komşular:

—Meryem Ana! diye bağırdılar, imdat!

Hepsi ayağa fırladı, her biri bağına, yıllık kuru üzümünü sermiş olduğu yere koştu; onlar koştukça da hava kararıyordu; bulutlardan siyah örgüler sarktı, bora patladı. Oluklar doldu, yollar dere gibi akmaya başladı, her bağdan iniltiler, çığlıklar duyuluyordu. Kimisi küfrediyor, kimisi kendilerine acısın da el atsın diye Meryem'i çağırıyordu; sonunda zeytin ağaçlarının arkasındaki her bağdan bir inlemedir koptu.

Ben küçük evden kaçtım, koşarak selin içine girdim; sarhoşluğa benzer bir sevince kapılmıştım. Şu acı şeyi ilk kez keşfediyordum: Büyük felaketler sırasında açıklanması imkansız, insanlık dışı bir sevince kapılmaktaydım. Teyzem Kaliopi'nin evi yanıp da ilk kez bir yangın gördüğümde de birisi ensemden yakalayıp öteye fırlatıncaya kadar alevlerin önünde zıplayıp raksetmiştim. Öğretmenimiz

Krasakis öldüğü zaman da kendimi gülmekten zorla alıkoyabildim; sanki teyzemin evi benim üstümde bir ağırlıktı, sanki öğretmenim bana bir yüktü de hafifliyordum. Ateş, su baskını ve ölüm, bana çok dostça belirtilenmiş gibi görünüyordu; sanki ben de onların ailesinden bir belirtiymişim gibi, kendileriyle birlikte çileden çıkıyordum da, dünyayı evler ve insanlardan kurtarmak için onlarla çekişiyordum.

Yola varmıştım ama geçemedim, dere dolmuştu; durup baktım: Sularla beraber yarı ıslak, kucak kucak incirler de yuvarlanıyordu; bütün yılın emeği idi bu; denize doğru koşuyor, mahvoluyordu. İnlemeler artmaktaydı, kimi kadınlar dizlerine kadar sulara gömülmüş, azıcık kuru üzümü kurtarmaya çalışıyordu; kimileri de yolun kıyısına dikilmiş, baş örtülerini çıkarmış, saçlarını yoluyorlardı.

Ben iliklerime kadar ıslanmıştım; evin yolunu tuttum; sevincimi gizlemeye çalışıyordum; babamın ne yapacağını görmek için acele etmekteydim; ağlayacak mı, bağıracak mı, yoksa küfür mü edecekti?

Eşikte hareketsiz durmuş, bıyığını ısırır halde gördüm onu. Arkasında, ayakta duran anam ağlıyordu.

—Baba, diye bağırdım, kuru üzümümüz gidiyor!

—Biz gitmiyoruz! diye karşılık verdi, sus!

O anı hiç unutmadım; sanki hayatımın güç anlarında benim için büyük bir ders olmuştu; babamın sakin ve hareketsiz, eşikte durduğunu hatırlıyordum; ne küfrediyor, ne yalvarıyor, ne de ağlıyordu; felakete kıpırdamadan bakıyor ve bunca komşu arasında yalnız o, insanlık onurunu koruyordu.

X

KATLİAM

BİZ GİRİT'de: "Belâ, yalnız başına gelirse, ona hoş geldin de!" deriz, çünkü o, gerçekten, çok az tek başına gelir. Geçen gün gökyüzü tertemizdi, dün keyfini çıkardı, insanları mahvetti, bugün de gülüyor. Mal sahipleri, mahvolmuş kuru üzümlerini bağlarının kenarına taşıyorlardı; üzümlerin hepsi kaybedilmişti, şimdi çamurla karışık bir halde avuç avuç çıkıyordu. Babam, öğle üzeri Kastro'dan acele dönmüştü: Sabah sabah bir arkadaşı yanına koşmuş, kulağına bir şeyler fısıldamış, o da gitmişti. Köyün birinde Hıristiyanlar büyük bir ağayı öldürdükleri için Müslümanların kızdıkları, Hıristiyanların silâhlandığı, yine bir ayaklanma olacağı haberi yayılmıştı. Müslümanlar da, kendilerini güvene almak için Meğalo Kastro'da, Venedik surlarının ardına koşuyorlardı.

Biz, kız kardeşimle birlikte bağda dolaşıyor, hâlâ kütüklerden sarkan son üzüm tanelerini topluyorduk; birden yolda bağırmalar ve eşek anırmalarıyla dolu bir uğultu duyuldu; tekneler, tencereler ve hanımlarla yüklü eşeklerden oluşan bir kafile geçiyordu. Arkadan erkekler koşmaktaydı; kimisi yalınayaktı, kimisinin çizmelerinin dibi çıkmıştı, başlarında sarıklar vardı, konuşmuyor, kükrüyor, Kastro'ya doğru koşuyorlardı. Çamurlara batıp çıkmaktaydılar; sıcak onları kavurmuştu; hava sıcaktan fokurduyordu.

Annem inledi:

—Türkler!

Bizi koltuklarının altına alıp evin içine soktu.

Ben onun dizlerine sarıldım:

—Neden koşuyorlar anne? diye sordum; ne istiyorlar? Sen neden titriyorsun?

O saçlarımı okşadı:

—Tanrım, gözlerin kim bilir neler görecek oğlum! Giritli doğmak ağır bir şeydir!

Pencereyi araladık, baktık, kafile uzaklaştı, zeytinliklerin arkasında kayboldu, yol sessizieşti.

Babam:

—Gidiyoruz! dedi, çabuk güneş batmadan!..

Annem elimizden tuttu, babam yastığın altından tabancayı aldı, baktı, doluydu. Cebine soktu ve arkamızdan geldi.

Kale kapısının eşiğini aştığımız sırada güneş batıyordu; sokaklar sanki çoktan kararmıştı, insanlar acele acele koşuşuyor, kapılar çarpılıyor, anneler görünerek, toplanıp gelsinler diye çocuklarını çağırıyorlardı; komşumuz Fatma Hanım bizi gördü ve hayırlı akşamlar diledi.

Babam, avlu tarafındaki pencerenin önünde duran kanepenin köşesine oturdu; anam önünde duruyor, bekliyordu; biliyordu, babam emirler verecekti. Tabakasını aldı, yavaş yavaş, acele etmeden bir sigara sardı ve gözlerini kaldırmadan:

—Artık dışarı çıkmayacaksınız! dedi.

Sonra bana dönerek kaşlarını çattı:

—Korkuyor musun? diye sordu.

— Hayır! diye karşılık verdim.

— Ya gelip içeri girer ve seni keserlerse?

Ürperdim; bıçağın demirini boğazımda hissettim. "Korkuyorum! Korkuyorum!" diye bağıracak oldum, ama babamın gözü bana dikilmişti. Utandım, birden göğsüm kabardı:

—Kesseler de korkmam! diye bağırdım.

Yüreğimin cesaretlendiğini hissetmiştim. Babam:

—Peki! dedi ve sigarayı yaktı.

Yazın, ölmekte olan dedemi görmeye gittiğimde, amcalarımdan biriyle bir bostanda uyumuştum; tam uykuya dalacağım bir sırada, birden çevremde "krr! krr! krr!" diye acayip gıcırtılar duydum. Korkuyla amcama sokuldum: "Bu gıcırdayanlar nedir?" diye sordum. "Korkuyorum!" dedim. O ise, uykusunu bozduğum için sinir-

li bir halde bana sırtını çevirdi: "Uyu, Kastrolu! uyu; ilk kez mi duyuyorsun? Büyüyen karpuzlar onlar!" Babam bana bakarken, tıpkı o günkü gibi yüreğimin gıcırdadığını hissettim.

Meğalo Kastro'nun dört tane kale kapısı vardı; her akşam güneş batarken, Türkler bu kapıları kapatır, artık bütün gece hiç kimse ne içeri girebilir, ne de dışarı çıkabilirdi; böylece içeride sayıları az olan Hıristiyanlar kapana kısılmış oluyordu, yine güneş doğarken kapıları açarlardı. Yani, kale kapıları sıkıca kapalı olduğu için geceleyin katliam yapılabilirdi, çünkü şehirdeki Türkler sayıca çoktu ve içeride Türk askeri de vardı.

İşte o sıralarda, birkaç gün sonra ilk katliam havasını yaşadım. Çocuksu aklım o zaman, güzel maskenin ardından —yeşil toprağın, meyva vermiş bağın, denizin ve buğday ekmeğinin ve ana gülücüğünün ardından— ilk kez hayatın gerçek yüzünü gördü.

O an, ilk kez ciğerimin içine, daha sonraları çiçek açıp meyva verecek olan solmaz, gece gündüz açık, korkusuz ve ümitsiz, içimdeki üçüncü gözün tohumu düşecekti.

Evin içinde, kapılar çifte sürgülü olarak oturuyorduk; anam, kız kardeşim ve ben birbirimize yapışmıştık; kapımızın önünden kızgın adamlar geçiyordu. Havada, deprem oluyormuş gibi bir uğultu vardı. Babam, tüfeği dolu olarak kapının arkasında bekliyordu; hatırlıyorum, elinde bileği taşı dediği bir taş vardı ve kara saplı bıçağını bilemekteydi. Bekliyorduk. Bize şöyle demişti: "Eğer kapı kırılır, içeri girerlerse, ellerine düşmemeniz için önce sizi keseceğim." Ve hepimiz, anam, kızkardeşim ve ben buna razıydık. Bekliyorduk.

Bana öyle geliyor ki, o saatte görünmez şeyler görünür olsaydı, ruhumun olgunlaştığını görecektim. Çocuk olduğum halde, birkaç saat içinde erkekleştiğimi hissettim.

Gece böyle geçti; sabah oldu, uğultu kesildi, ölüm uzaklaştı. Dikkatle kapıyı açtık, kafamızı dışarı çıkardık; bazı komşular gizlice ve çekine çekine pencerelerini açmış, gözleriyle sokağı araştırıyorlardı. O sırada Köse Türk simitçi, gür sesi, başında kocaman saçtan tepsisiyle şarkı söylercesine, tarçınlı ve susamlı simitlerini satıyordu. Ne mutluluktu o! Her şey yeniden nasıl doğmuştu... Gökyüzünü, bulutları ve kokulu simitlerle dolu bir tepsiyi ilk kez

görüyorduk sanki!... Anam bana bir tane aldı; anlatılamaz bir zevkle kemirdim.

—Ana, diye sordum, katliam gitti mi?

Anam ürperdi:

—Sus, diye cevap verdi, sus çocuğum, adını tekrarlama! Duyar da geri dönebilir.

"Katliam" kelimesini yazdım, tüylerim diken diken oldu; çocuk olduğum o günlerde bu kelime neden alfabenin yanyana gelmiş beş harfi (*) değildi de büyük bir uğultu, kapıların tekmelenişi, dişlerinin arasında bıçak tutan gerilmiş suratlar, mahallenin her tarafında çığlık atan kadınlar ve kapıların arkasında diz çöküp tüfek dolduran erkekler oluyordu? O devrin Girit'inde çocukluğunu yaşamış bizler için, başka kelimelerden de, çok kan ve göz yaşı damlar ve bunların üzerinde bütün halklar çarmıha gerilmiştir. Bu kelimeler özgürlük, Ay-Minas, İsa ve İhtilaldi.

Yazı yazan insanın kaderi ağır ve mutsuzdur. Çünkü doğal bir biçimde, sözcükler kullanmak, yani iç atılımlarını hareketsizliğe dönüştürmek zorundadır. Her sözcük, içinde büyük, patlayıcı bir gücü saklayan çok sert bir budaktır; ne demek olduğunu bulmak için, içinde mermi gibi patlamasına ve böylece hapsettiği ruhu serbest bırakmasına imkan vermen gerekir.

Bir haham, tapınmak için sinagoga giderken, önce vasiyetini yapar, karısı ve çocuklarıyla vedalaşırmış, çünkü tapınmadan sağ döneceğini bilmezmiş. Çünkü dermiş, bir kelime, örneğin "Kirie" derken bu kelime yüreğimi paralar, korkuya kapılır, ondan sonraki "eleison" (**) kelimesine geçip geçemeyeceğimi bilemem!

İnsan ya böyle bir ilâhiyi ya "katliam" kelimesini ya sevdiği kadının mektubunu ya da hayatında çok çekmiş ve az şey başarmış bir insanın şu Dilekçe'sini okuyabilseydi!

Ertesi gün babam, sabah sabah beni elimden tuttu:

—Gidiyoruz! dedi.

Anam korktu:

(*) "Katliamın Yunancası beş harfli bir kelime olup stağı" diye okunur.

(**) Aslı Yunanca olan "Kirie eleison" deyimin yazar, anlaşılsın diye İbranice kullandırmış olacak.

—Çocuğu nereye götürüyorsun? Henüz hiç bir Hıristiyan sokağa çıkmadı!

Babam tekrarladı:

—Gidiyoruz!

Kapıyı açtı ve dışarı çıktık.

Bu defa ben sordum:

—Nereye gidiyoruz?

Elim kaba avucunun içinde titriyordu.

Etrafıma bakındım, ortalık tenha idi; köşede iriyarı iki Türk çeşmede yıkanıyordu.

— Korkuyor musun?

—Evet!

— Zararı yok, alışırsın!

Köşeyi dönerek liman kapısına doğru yollandık. Aslanlı şadırvanın bulunduğu alana vardık. Yan tarafta, yaşlı büyük çınar vardı. Babam durdu, elini uzattı:

— Bak!

Gözlerimi çınara doğru kaldırınca bir çığlık attım. Çınara üç adam asılmıştı. Korkarak başımı çevirdim. Babam bunların aklımda kalmasını istiyor olmalıydı. Beni onlara zorla taptırdı:

— Alışasın diye! dedi.

Yine elimden tuttu ve eve döndük. Anam, huzursuz bir halde, kapı arkasında durmuş bizi bekliyordu..

— Tanrı aşkına söyleyin, nereye gittiniz? dedi ve hırsla beni yakalayıp öpmeye başladı. Babam:

— İbadete gittik! diyerek güvenle bana baktı.

Kastronun kapıları üç gün kapalı kaldı; dördüncü günü açıldı ama, Türkler'in kaynaşması durulmamıştı. Hıristiyanlardan çocuğu olanlar vapurlara, kayıklara biniyor, Yunanistan'a gidiyorlardı; çocuğu olmayanlarsa Kastro'dan ayrılıp dağa çıkıyordu.

Biz de gitmek üzere limana indik; önde babam, ortada annemle kız kardeşim, en arkada da ben.

Babam bana:

— Biz erkekler, kadınları korumalıyız! dedi o sırada sekiz yaşımda yoktum, ben önden gideceğim, sen arkadan, dikkatli ol!

Yanmış mahallelerden geçtik. Babam eğilip eşiğin birinden kana bulanmış bir taş aldı, bana:

— Sakla bunu! dedi.

Artık babamın bu vahşice davranışlarını anlamaya başlamıştım; o yeni Pedagojiyi uygulamıyor, en eskisini, insafsız olanını ve soyu kurtaracak tek Pedagojiyi izliyordu. Kurt da yavrusuna diyalektiğini aynı şekilde anlatır, onu korur ve kendisine kovalayıp öldürmeyi, tuzaklardan hile ya da yiğitlikle kaçmayı öğretir. Güç anlarımda bana yardımcı olan dayanma ve inadı babamın bu haşin pedagojisine borçluyumdur. Şimdi, hayatımın sonunda, bana egemen olan ve ne Tanrı'nın, ne de Şeytan'ın tesellisine tenezzül etmeyen boyun eğmez düşüncelerimi de babamın yine bu haşinliğine borçlu bulunuyorum.

Babam, evden çıkmadan önce bana:

—Yukarı, senin odana çıkıp karar alalım! demişti.

Odanın ortasında durmuş, duvarda asılı büyük bir Yunanistan haritasını gösteriyordu:

— Pire'yi de, Atina'yı da istemiyorum; herkes orada toplanacak; bir de yiyecekleri yok diye ağlamaya başlayıp yardım dilenecekler; ben böyle şeylerden iğrenirim, bir ada seç!

—Hangisini istersem mi?

—Hangisini istersen...

Bir sandalyeye çıktım, Ege adalarını sıradan aldım; mavi denizin içinde yemyeşildiler; parmağımı Santorini'den Milo'ya, Sfino'ya, Mikonos'a, Paros'a dolaştırdım, Naksos'da durdum.

—Naksos'a dedim.

Biçimi ve adı hoşuma gidiyordu; bu rastgele, kadere bağlı seçimin, bütün hayatım boyunca nasıl rastlantılı bir etkisi olacağını o devirde nereden bilecektim?

—Naksos'a, dedim ve babama baktım.

— Peki, diye karşılık verdi, Naksos'a gidiyoruz.

Birkaç gün sonra Girit'e gitmek üzere gemiye bindik. Ne muzaffer bir seyahatti o! Vapur, Ege'yi aşmak için nasıl da geç kalıyor, o sonbahar günü güneş, nasıl da yüreklerimizin tâ içine kadar işliyordu! Babam gününü geminin provasında geçirdi; eğer insanın gözleri, dağları yerinden oynatabilseydi, Girit'in bir firkateyn gibi üzerimize doğru geldiğini görürdü...

XI

NAKSOS

BU ADA çok hoştu; büyük bir sessizlik vardı; insanların yüzleri iyiydi; kavunlar, şeftaliler, incirler yığınlarla duruyordu, deniz sakindi. İnsanlara baktım, bu insanlar hiç bir zaman depremden ve katliamdan korkmamışlardı ve gözleri kızarmış değildi. Burada özgürlük, özgürlük özlemini öldürmüştü ve hayat, uyuyan bir su gibi uzanmış yatmaktaydı; ara sıra bozuluyorsa bile, hiç bir zaman fırtına çıkarmıyordu. Naksos'da dolaşıldığı zaman, adanın ilk armağanı güvenlik oluyordu; güvenlik ve birkaç gün sonra da can sıkıntısı... Kir - Lazaros adında zengin bir Naksoslu'yla tanışmıştık; şehirden bir saat ötedeki Egares'de beğenilmeye değer bir çiftliği vardı; bizi davet etti, iki hafta orada kaldık; ne bolluk! Nasıl meyvalarla yüklü ağaçlar, ne mutluluktu o! Girit masal oldu; Girit uzak, asi bir ada halini almıştı... Ne korku, ne kan, ne özgürlük mücadeleleri... Naksos'un bu uykulu mutluluğu içinde her şey, her şey eriyor, kayboluyordu.

Kırdaki bu köy soylusunun evinde, dolabın birinde bir yığın sararmış kitap buldum; bir zeytin ağacının altına oturdum, hırsla sayfalarını çevirmeye başladım; eski, rengi kaçmış resimlere bakıyordum: Kadınlarla vahşi hayvanlar ve muz ormanları... Başka bir kitapta buzlar ve buz kesilmiş gemilerle karlar arasında yuvarlanan pamuk yumakları gibi ayı yavruları; başka birinde uzak şehirler, yüksek bacalarla işçiler ve büyük ateşler...

Aklım ve onunla birlikte dünyam da genişliyordu; hayalim dev ağaçlar, acayip canavarlar, siyah ve sarı insanlarla doluyor; okudu-

ğum birkaç sözse, yüreğime can veriyordu. Bu sararmış kitapların birinde şunları okudum: "En çok denizlerle en çok karaları görecek insana ne mutlu!" Başka birinde de: "Bir yıl öküz olmaktansa, bir gün boğa olmak yeğdir." Bunu iyi anlamıyordum ama, bildiğim bir tek şey vardı: Öküz olmayı istemiyordum. Kitabı kapatıyor, gözlerimi meyva yüklü kayısı ve şeftali ağaçlarına dikiyor, sıcak kokulu bir havayı teneffüs ediyordum. Henüz kanatları olgunlaşmamış, küçük ayaklarıyla toprağı tekmeleyen, uçmak isteyen, ama yüreği titreyen bir böcektim. Başarabilecek miydim, başaramayacak mıydım? Biraz daha sabredelim, bakalım!...

Sabrettim... Hiç kuşkuya düşmeksizin, içimde gizlice kanatlanıp kaçacağım günü hazırlıyordum...

Ama, Kir - Lazaros'un yeğeni, oğlan gibi bir kız olan on iki yaşındaki Stella, yandaki zeytin ağacına bir salıncak kurmuş, havada sallanıyor ve şarkı söylüyordu; hızla eteği kalkıyor ve güneşte yusyuvarlak, bembeyaz dizleri parıldıyordu. Ben, onun şarkısını dinleyemiyor, dizlerine bakamıyordum; birgün kızarak kitapları hızla yere vurdum. O sakız çiğniyor, bana bakıyor, gülmekten katılıyordu. Arada bir, üstelik alaylı bir şarkı söylüyordu bana; hepsini unuttum, yalnız bir tanesini hatırlıyorum:

Bana bakan o siyah gözleri.

İndir ruhum çünkü beni öldürüyorlar!

Ben kızmış bir halde:

— Stella! diye bağırdım ve ayağa fırladım: Ya sen gidersin, ya ben!..

O ise salıncaktan indi:

— Birlikte gidelim, diye cevap verdi ve bir daha gülmedi.

Sesini alçaltarak:

— Birlikte gidelim, zavallıcığım; çünkü pazartesi günü seni Frenk papazlarının okuluna kapatacaklar; babanın dayımla bunu konuştuğunu duydum!

Yüzyıllar önce Frenklerin işgal ettikleri, Naksos'taki kale üzerinde Frenk papazlarının yaptığı Fransız okulu ün salmıştı; bir gün babamla oraya beraber çıkmıştık, babam bana bir süre baktı, başını salladı;

— Burada, dedi, iyi bilgi veriyorlar, ama lanet olsun, öğretmenleri Frenk papazı; sonra, Frenkleşebilirsin de...

Okuldan, bana bir daha söz etmemişti ama, bu düşüncenin kafasını kurcaladığını biliyordum; neye karar vereceği belli olmazdı ve Stella'nın bana bunu çıtlattığının akşamı babam, yemekten sonra beni aldı, bahçede bir tur attık. Mehtap vardı, ortalık ıssızdı, etraf mis gibi kokuyordu.

Bir süre konuşmadı; sonunda artık eve döneceğimiz sırada durdu:

—Girit'de dedi, ihtilâl uzun sürecek; ben adaya döneceğim; her gece rüyamda dedeni görüyorum, beni azarlıyor; gitmem gerek; bu arada senin zaman kaybetmeni istemem, adam olman gerek...

Yine sustu, iki adım attı, tekrar durdu:

— Anladın mı? dedi. Adam demek, yurduna yararlı olmak demektir. Senin, silah değil de yazı adamı olman çok yazık; ne yapalım! Yolun bu; takip et anladın mı? Tahsil yap da Girit'in kurtuluşuna yardımda bulun, amaç budur! Yoksa şeytan alsın okumayı; senin ne öğretmen olmanı istiyorum, ne keşiş, ne de bilge Süleyman!. Bunları kafana iyice sok... Ben karar verdim, sen de ver; ne silâhı, ne de okumayı beceremeyeceksen, yediğin ekmeğe yazıklar olsun!

—Ben Frenk papazlarından korkuyorum! dedim.

—Ben de korkuyorum; sağlam erkek korkar, fakat korkuyu yener; benim sana değil, damarlarında akan kana güvenim var; Girit kanına! Haydi, istavroz çıkar, yumruğunu sık, Tanrı'nın izniyle, pazartesi günü seni Frenk papazlarına kaydettirmeye götüreceğim...

Babamla birlikte Frenk okulunun bulunduğu kaleye çıkmak üzere yokuşu tırmandığımız gün yağmur yağıyordu. İnce bir sonbahar yağmuruydu, daracık sokaklar sis içindeydi, arkamızda deniz iç çekiyordu; hafif bir rüzgar esiyor, ağaçların yaprakları kopuyor, ıslak yokuşu süslüyordu. Bulutlar tepemizde, yükseklerde kuvvetle esmesi gereken bir rüzgarla koşuşuyordu. Başımı kaldırdım, onlara baktım; koşmalarına, birleşmelerine, ayrılmalarına, bazılarının da büyük, toprağa değmek ister gibi, kocaman dilimler halinde sarkmalarına bakmak hoşuma gidiyordu. Daha küçük bir çocukken avlumuzda sırt üstü uzanıp bulutlara bakmak hoşuma giderdi; ara sıra bir kuş, bir karga, bir kırlangıç ya da güvercin geçer

ve ben, onunla öylesine birleşir, bir olurdum ki, açık avucumun içinde karnının sıcaklığını bayağı duyardım. Bir gün komşumuz Kira-Penelope, anama: "Oğlunuz hayalperest olacak gibime geliyor. Bayan Maryi" dedi, "hep bulutlara bakıyor!" Anam ona: "Sen merak etme Kira-Penelope'ciğim, diye cevap verdi, onu daha aşağılara da baktıracak olan hayat gelecektir."

Ama o hayat henüz gelmemişti ve bugün kaleye çıkarken, yalnızca bulutlara bakıyordum, ikide birde ayağım kayıyordu. Babam da beni güçlendirmek istermiş gibi omuzumdan tuttu:

—Bulutları bırak, aşağıya, taşlara bak da düşüp ölmeyesin! dedi.

Yarı yıkık, kocaman bir evin kemerli kapısında solgun benizli bir genç kız göründü, o da gökyüzüne baktı; sarı benizli ve zayıftı, yüzü çok kibardı, yırtık pırtık bir şala bürünmüş, tir tir titriyordu. Daha sonra öğrendim ki, düşkünleşmiş soylu aile kızlarındanmış; yüzyıllardan beri Naksos'a hükmetmiş Katolik ailelerinden, kontes-lerle düşesler soyundanmış, bu kaleyi şehrin tepesine, hem içinde oturmak ve hem de yukarıdan aşağı bakıp limanla ovada, kendileri için çalışan Ortodoks pleblerini gözlemek için yaptırmışlar. Ama şimdi düşkünleşmiş, fakirleşmiş; sarayları harap olmuş ve üç nesillik soylu torunlarının yiyecekleri tükenmiş, benizleri solmuş ve evlenemiyorlarmış. Çünkü kendi seviyelerindeki erkeklerin eski hızları kalmamış, ya evlenmek istemiyorlarmış ya da kadınla çocuk besleyecek durumda değillermiş; gösterişsiz, Ortodoks bir aileden biriyle evlenmeye ise tenezzül etmiyorlarmış; gururlarını daima üstün tutmaktaymışlar, çünkü iyi sayılabilecek başka şeyleri kalmamış. Genç kız, bir an gökyüzüne baktı, başını salladı ve tekrar içeri girdi.

O, kaleye çıkıp da Frenk papazlarına gittiğimiz günkü her şeyi, her şeyi hatırlıyorum; bir eşikte oturmuş ısılanan, portakal rengi yanaklarıyla beyaz bir kediyi bile... Bir de elinde, yanan kömürlerle dolu bir mangal tutarak koşan çıplak ayaklı küçük kızı; yüzü ateşten kıpkırmızı parlıyordu.

Babam:

— Geldik, dedi, elini kaldırdı ve büyük kapıyı çaldı.

Bu, manevi hayatımın ilk ve belki de en kesin anı olmuştur,

beynimin içinde büyülü bir kapı açıldı ve beni hayrette bırakan bir dünyaya soktu. Şimdiye kadar, içinde ruhumun sıkışıp mücadele ettiği Girit'le Yunanistan'dan oluşan dar bir alan vardı; şimdi dünya genişledi, insanlıklar çoğaldı; benimse, yeni erginleşen göğsüm bunları içine alabilmek için çatırdıyordu. O âna kadar dünyanın çok büyük olduğunu, acıyla yorgunluğun, yalnız Giritli'nin değil, aynı zamanda her insanın arkadaşı ve mücadele ortağı olduğunu pek kesin olarak bilmemekle birlikte hissediyordum ve hepsinin üstünde, yalnız büyük bir sırrı hissetmeye başlıyordum. Bütün acıyla mücadeleyi şiirin değiştirip hayal haline getirebileceğini ve onu şarkı biçiminc sokup elinden geldiği kadar ölümsüzleştireceğini... O zamana kadar bende, soydan gelen iki üç ihtiras hüküm sürmekteydi: Korku, korkuyu yenmem için yapacağım mücadele ve ateşli özgürlük isteği... Ama şimdi içimde iki yeni ihtiras daha yanmaya başladı: Güzellik ve öğrenme susuzluğu. Okuyayım, öğreneyim, uzak ülkeleri gezeyim, ben de acı çekip sevineyim.. Dünya Yunanistan'dan daha büyüktür; dünyanın acısı bizimkinden çok daha büyüktür ve ateşli özgürlük isteği yalnız Giritli'nin ayrıcalığı değil, insanın ezeli mücadelesidir. Girit aklımdan silinmedi, ama bütün dünya içime yayıldı, Girit çeşit çeşit kimselerin eziyet ettiği, ama hep silkinip özgürlük isteyen çok geniş bir çap kazandı. Böylece, bütün dünyayı Girit'e dönüştürerek, erginlik hayatımın ilk yıllarında, insanlık mücadelesini ve acısını tadabildim.

Bütün Yunanistan'dan çocukların toplanmış olduğu o Frenk okulunda ben, Giritli olduğum ve o zaman Girit, Türkiye'yle savaştığı için Girit'i utandırmamanın ve arkadaşlarım arasında birinci olmanın görevim olduğuna, bununla yükümlü bulunduğuma inanıyordum. Ve bana kalırsa, bireysel bir istekten değil de, ulusal bir zorunluluktan doğan bu inanç, gücümü artırdı ve çabucak arkadaşlarımı geçtim, daha doğrusu ben değil, Girit geçti! Aylar, benim için böyle ilk kez duyulan bir öğrenme, ilerleme, sonradan adına Ruh dendiğini öğrendiğim mavi kuşu kovalama sarhoşluğu içinde geçti.

Aklım da öylesine bir cüret kazandı ki, günün birinde çok tehlikeli bir karar aldım: Sözlükteki her Fransızca kelimenin yanına Yunanca karşılığını yazmak! Bu yorucu iş, başka sözlüklerin de

yardımıyla aylarca sürdü ve artık işimi bitirip te, bütün sözlük çevrilmiş olduğu zaman, böbürlenerek aldım ve götürüp okulun müdürü Per Loran'a gösterdim. Az konuşan, gri gözlü, yaygın, beyazımtırak sarı sakallı, acı gülücüklü bir Frenk papazıydı bu. Sözlüğü aldı, sayfalarını çevirdi, hararetle bana baktı ve kutsamak istermiş gibi avcunu başımın üzerine koydu:

—Giritli çocuğu,dedi, bu yaptığın iş, günün birinde senin önemli bir adam olacağını gösteriyor; ne mutlu sana ki, daha bu küçük yaşta yolunu buldun; senin yolun budur: Öğrenmek, aferin sana!..

Ben, büyük bir gururla, müdür yardımcısı Per Lelievr'e de koştum; hoş bir keşişti, besliydi, gözleri oynuyordu, bizimle şaka eder ve birlikte oynardı; her cumartesi pazar tatili dolayısıyla bizi alır, Okul'un Kır Çiftliği'ne götürür, orada Per Loran'dan kurtulmuş olarak güreşir, hep birlikte güler, meyvalar yer, otların üzerinde yuvarlanır, haftanın ağırlığını üzerimizden atar, hafiflerdik.

Kısacası ben, Per Lelievr'i bulmak ve başarımı göstermek üzere koştum; onu, avluda bir sıra zambağı sularken buldum; sözlüğü aldı, yavaş yavaş sayfaları çevirdi, bakıyor, baktıkça da yüzü aydınlanıyordu. Sonra birden, sözlüğü kaldırıp suratıma çarptı.

— Utanmıyor musun? diye bağırdı, sen çocuk musun, yoksa ihtiyar mı? Nedir bu ihtiyarlara yaraşan işler? Neden zamanını kaybediyorsun? Oynayacağına, güleceğine, pencereden geçen kızlara bakacağına, oturmuş baba bir moruk gibi sözlük tercüme ediyorsun. Defol! Defol, gözüm görmesin seni! Benden öğrenmiş ol ki, bu yolu izlersen, hiç ama, hiç ilerleyemezsin; bir öğretmen olursun.. Gözlüklü, kocaman bir kambur!... Gerçek bir Giritli'ysen, bu lanetli sözlüğü yak ve küllerini bana getir. O zaman sana hayır duamı veririm. Düşün, ona göre hareket et, hadi yürü!...

Yürüdüm ama, şaşırmıştım. Haklı olan kimdi, ne yapacaktım, iki yoldan hangisi doğruydu? Aslında, yıllarca uğraşmış ve doğru yolu bulduğum zaman saçlarım ağarmıştı. Per Loran ile Per Lelievr arasında ruhum, Buridan'ın eşeği gibi kararsız bir halde gidip gelmekteydi... Sözlüğe, kırmızı mürekkeple ve incecik yazılarla, sayfanın kenarına yazılmış olan Yunanca kelimelere bakıyor, Per Lelievr'in sözlerini hatırlıyordum ve yüreğim sızlıyordu; hayır, ha-

yır, onu yakıp külünü kendisine götürecek cesaretim yoktu. Daha sonraları, aradan uzun yıllar geçtikten sonra, artık anlamaya başladığım zaman, onu ateşe attım ama, külünü toplamadım; Per Lelievr çoktan ölmüştü.

Babam, beni okula yerleştirdikten sonra, bir kayıkla gizlice Girit'e savaşmak üzere gitti; ara sıra bana, yeni barut dumanına bulanmış bir mektup gönderirdi.

"Ben savaşıyor, görevimi yapıyorum; sen de savaş, dikkat et, Frenk aklını çelmesin; Giritli olduğunu, beyninin sana değil, Girit'e ait olduğunu unutma; onu elinden geldiği kadar bile de, günün birinde Girit'in kurtulmasına yardım edesin. Silâhla yapmasan da, beyninle olsun; o da bir tüfektir. Sana neyi öğütlediğimi işitiyor musun? İşitiyorum diyeceksin!

Bugün, yarın ve her zaman için hep bunlar. Beni utandırma!"

Bütün Girit'i omuzlarımda hissediyordum; dersi iyi bilemezsem, bir matematik problemini anlayamazsam, yarışmada birinci gelemezsem Girit utanırdı; çocukluğa özgü umursamazlık, hafiflik ve tazelik bende yoktu; arkadaşlarımın oynayıp gülüştüğünü görüyor, hayran hayran onlara bakıyordum; ben de gülmek ve oynamak isterdim ama, Girit savaşıyordu ve tehlikedeydi. Daha da korkuncu vardı; öğrencilerle öğretmenler artık beni adımla çağırmıyor, "Giritli" diyorlardı ve bu bana, görevimi her an daha da ağır bir biçimde hatırlatıyordu.

Frenkleşmekten korkum yoktu, hangi dinin daha doğru olduğunu anladığımdan değil, bir şey değilmiş gibi görünen, fakat çocukça ruhumu bütün diğer teolojilerden çok daha derin bir biçimde etkileyen bir nedenle.. Her sabah, zorunlu olarak tapınmak üzere Frenk kilisesine giderdik; bu kilise okulun ortasındaydı; küçük, çıplak, yazın fazla sıcak, kışın fazla soğuk, Meryem Ana'nın ve Kutsal Bakire'nin, alçıdan yapılmış iki küçük renkli heykeli bulunan bir kiliseydi bu ve Kutsal Sofra'sında camdan, yüksek vazolar içinde, bir sürü beyaz zambak vardı. Bunları geç değiştirdikleri için günlerce aynı suyun içinde kalırlar, küflenirler ve her sabah, kiliseye girdiğim zaman kokularından ötürü kusacak hale gelirdim; hatta bir keresine bayıldığımı hatırlıyorum. Böylece de, yavaş yavaş içimde, Katolik kilisesiyle çürümüş zambaklar birleşiyor ve Katolik olma düşüncesi midemi bulandırıyordu.

Buna rağmen, öyle bir an geldi ki, bugün hâlâ hatırladıkça utanıyorum: Az daha dinime ihanet edecektim. Neden mi? Hangi şeytan mı? O şeytanda, erdemlerimizin ardında bekleyerek, erdem kılığına girerek, er ya da geç, ama saatinin mutlaka geleceğinden emin bulunmak için, kim bilir ne kadar sabır ve kötülük vardır!

Ve bir gün, saati geldi işte: Bir sabah Roma'dan, Doğu'daki Katolik okullarını denetleyen bir kardinal çıkageldi. Menekşe rengi dubleleri olan siyah ipekliler, yassı kenarlı bir şapka, şeffaf menekşeli çoraplar giymişti ve parmağında, menekşe rengi taşlı, kocaman bir de yüzüğü vardı. Birden görünüp önümüzde duruverince, o anda Cennet'ten çıkan ve çevresindeki hava kokarak parıldayan, büyük bir egzotik çiçek gibi görünmüştü. Elini kaldırdı; tombul ve bembeyaz, altın yüzüklü bir eldi bu; bizi takdis etti ve hepimiz, başımızın tepesinden tabanlarımıza dek esrarengiz bir gücün indiğini hissettik; sanki eski bir şarabı içmişiz de, beynimiz, koyu menekşeli bir renge bürünmüştü. Per Loran ona, benden söz etmiş olmalıydı, çünkü önümüzden ayrıldığı sırada bana, kendisini izlemem için bir işaret yaptı. Odasına çıktık, beni ayak ucundaki bir rahleye oturttu:

—Benimle birlikte gelmek ister misin? diye sordu.

Sesi bana bal gibi tatlı gelmişti. Endişeli bir halde sordum:

— Nereye? Ben Giritliyim!

Kardinal güldü; bir kutu açtı, bir karamelâ aldı, ağzına koydu; ağzı küçük ve yuvarlaktı, iyi tıraş olmuştu, dudakları kalın ve kıpkırmızıydı. Her elini sallayışında lavanta kokuyordu.

— Biliyorum, biliyorum, dedi, Giritlisin, yani yabankeçisi... Ama sabret de beni dinle; Roma'ya, Kutsal Şehir'e gideceğiz, büyük bir okula girip okuyacaksın, büyük ve parlak bir insan olacaksın; kim bilir, belki sen de bir gün benim şu giydiğim kardinal şapkasını giyersin, şunu da unutma ki, bir zamanlar senin adadan bir Giritli, Papa bile oldu. Hıristanların başı. Kraldan daha büyük. O durumda, faaliyet gösterip Girit'i kurtarabilirsin... Ne söylediğimi işitiyor musun?

—İşitiyorum, işitiyorum!... diye mırıldandım.

Başımı kaldırmış hırs içinde onu dinliyordum.

— Şu anda oğlum, diyordu; hayatın söz konusudur; evet dersen

kurtulursun, hayır dersen mahvolursun. Burada kalırsan ne olacaksın? Baban ne iş yapar?

—Tüccardır!

—Öyleyse, sen de tüccar olacaksın; yani çok çok olsan, avukat ya da doktor olursun... Bu ne demektir? Hiç! Yunanistan taşradır, taşradan dışarı çık, bana senin için çok şey söylediler, yok olmana acırım.

Yüreğim hızla çarpıyordu; önümde yine iki yol açılmaktaydı... Acaba hangisini seçmeliydim? Kime sorsam da bana yardımcı olsa? Per Loran beni bir yola, Per Lelievr başka bir yola yöneltecekti: Hangisi doğruydu? Ya babama sorsam?

Babamı hatırladım ve korktum. Tam o günlerde Girit'den dönmüştü, daha üstü barut kokuyordu, kolunda ağır yaralar vardı. Tüfek susmuştu bunca yüzyıldan, bunca kandan sonra özgürlük, kanlı ayaklarıyla Girit'e ayak basmıştı. Kısa bir süre sonra Yunan Prensi Yeoryios, Girit'le Yunanistan'ın ebediyen birleşmesinden önce, elinde nişan yüzüğüyle gelecekti. (*)

Babam Girit'den döner dönmez beni görmeye geldi; önce onu tanımadım; daha çok sararmıştı ve ben dudaklarının ilk kez gülümsediğini görüyordum. "Nasılsın? Frenkleştin mi?" dedi ve güldü. Bense kıpkırmızı kesildim. Kocaman elini başımın üzerine koydu: "Sana güvenim var" dedi. "Şaka ediyorum".

Şimdi hatırladım, herhalde benzim solmuştu, çünkü kardinal tombul elini sevgiyle saçlarımın üzerine koymuş ve bana sormuştu:

—Ne düşünüyorsun?

—Babamın ne söyleyeceğini! diye mırıldandım.

—Öğrenmesin; kimse öğrenmesin, geceleyin gizlice kaçarız..

—Ya anam? O ağlamaya başlar...

—İsa: "Anasıyla babasını inkâr etmeyen peşimden gelemez" demiştir.

Sustum, çocukluk çağlarımdan beri, İsa'nın yüzü, üzerimde tarifi imkânsız bir büyü yapmıştı. Tasvirlerde onun doğumunu, on iki yaşına gelişini, bir sandal içinde duruşunu, elini kaldırınca denizin sakinleşmesini; sonra da onu dövmelerini, çarmıha germelerini,

(*) Yazar, Girit'le Yunanistan'ın birleşmesini evliliğe benzetiyor.

çarmıhın üzerinde şöyle bağırdığını: "Baba, baba, neden bıraktın beni?" Sonra, güzel bir sabah vakti, mezardan çıkışını ve elinde beyaz bir bayrak olduğu halde göğe yükselişini izliyordum. Ona bakıyor, dövülüyor, ben de onunla birlikte çarmıha geriliyor ve birlikte diriliyordum. İncil'i okuduğum sıralarda da eski masallar diriliyor, insanın ruhu bana, uykusunda uyuyup homurdanan vahşi bir canavar gibi görünüyor ve birden gökler açılıyor, İsa iniyor, ruhu öpüyor, o da tatlı tatlı içini çekerek uyanıyor, yeniden çok güzel bir prenses oluyordu.

—Peki,dedim ve kardinalin elini öptüm, babamı da, anamı da bırakacağım!.

Kardinal:

—Şu anda, dedi, başına Ruh-ül -Kudüs'ün indiğini gördüm, çocuğum; kurtuldun!

Ve öpeyim diye parmağındaki yüzüğü uzattı.

Üç gün sonra gidecektik; ana -babamı görmek, içimden onlara veda etmek istedim; sırrımı onlara açmayacaktım; ama Kardinal bırakmadı:

—Sevdiklerine "sağlıcakla kalın!" demeden onlardan ayrılan adam, gerçekten erkektir, dedi.

Gerçekten erkek olmak isteyen ben de, yüreğim burkula burkula sustum. İnzivaya giden çilecilerin böyle yaptıklarını, aziz tarihlerinde kaç kez okumuştum! Analarını görmek için geriye dönmezler, ellerini sallayıp ona; "Sağlıcakla kal! Ben de şunu yapacağım" demezlerdi.

Ağır, yaldızlı kitaplar verdiler. Ebedi Şehir Roma'yı ve Kutsal Peder Papa'yı okuyor, tasvirlere (Aziz Petros, Vatikan, resimler, heykeller) bakarken sarhoşa dönüyordum.

İşler yolundaydı, hayalen kaçmıştım bile; denizi aştım, Kutsal Şehir'e vardım, tahsilimi bitirdim; ipek kenarlı, menekşe rengi şapka giyiyordum, sağ elime baktım ve orta parmağımda, karanlıkta parlayan ametist yüzüğü gördüm... Ta ki, birden kader harekete geçti, elini uzattı ve yolumu kesti. Birisi babamın kulağına fısıldamış olmalıydı: "Frenk papazları oğlunu alıyorlar!" diye. Ve o vahşi Giritli yerinden fırladı, vakit geceydi, sandalcı ve balıkçı olan birkaç arkadaşını uyandırdı; meşaleler yaktılar, bir teneke de gaz aldı-

lar ve kaleye doğru, yokuşa sardılar. Yanlarında kalaslar ve kazmalar da vardı; okulun kapısına vurmaya, okulu ateşe vereceklerini bağırmaya başladılar. Keşişler korkudan büzüldü, gecelik takkesiyle Per Loran çıktı, bağırdı; yarı Frenkçe, yarı Rumca yalvardı.

Babam yanan odunu sallayarak bağırıyordu:

— Oğlumu, oğlumu!... Yoksa vererdim ateşle baltayı, köpeğin Frenkleri sizi!...

Beni uyandırdılar, alelacele giyindim, pencereden sarkıttılar, babamın kolları arasına düştüm, kaldırıp iki üç defa yere vurdu, sonra arkadaşlarına döndü:

—Meşaleleri söndürün, gidiyoruz!

Babam benimle üç gün konuşmadı; beni yıkattırdı, vücuduma Meryem Ana kandilinden yağ sürdürdü, temiz elbise giydirdi, takdis edip üzerimden Frenkliğin pis kokusunu defetsin diye papazı da getirdiler; ondan sonra yüzünü bana döndürdü:

—Yuda! Ve üç kere havaya tükürdü.

Bereket versin; birkaç hafta sonra iyi bir haber geldi: Yunan Prensi Yeoryios, fethetmek üzere Girit'e gidiyordu. Babam yerinden fırladı; üç defa eğilip toprağa dokundu ve doğru berbere gitti; hayatında tıraş olmamıştı; acısı olduğu için, dalgalansınlar diye saçlarını göğsünün üzerine indiriyordu; köle olan Girit için matem tutmaktaydı; bu nedenle, gülmediği gibi, bir Hıristiyanın güldüğünü görünce kızıyordu da.. Gülme kendisine, neredeyse vatan hainliğine benzer bir şeymiş gibi gelecekti; ama şimdi, Tanrı'ya şükürler olsun, Girit kurtuldu; öyleyse, o da doğru berbere gidecekti. Eve döndüğü zaman tıraş edilmiş yüzü gülüyordu, gençleşmişti ve bütün evin içi, berberin saçlarına bol bol dökmüş olduğu lavantayla kokuyordu.

İşte o zaman anam döndü, gülümsedi:

—Girit kurtuldu, geçenler unutulmuş demektir, Yuda'yı da bağışlayalım! dedi ve beni gösterdi.

XII

ÖZGÜRLÜK

BUNCA YIL sonra, Yunan Prensi Yeoryios'un Girit toprağına ayak basışının özgürlük anlamına geldiğini düşündüğüm zaman, hâlâ gözlerim dolar ve yaşarır. İnsanın mücadelesi ne öldürülmez bir sırmış meğer! Şu ince, güvensiz ve çatlak yer kabuğu nedir de üzerinde, kan ve çamura bulanmış parazitler, yani insanlar sürünüp giderler.. Ve onun, sonu gelmez yokuşu öncü olarak çıktığını, kâh kaput ve bayrak direği, kâh efzon eteği ve uzun karabina, kâh da Girit şalvarıyla, Yunanlı'nın yol açtığını görmek bana ne heyecan veriyor!

Çoban olup, gübre ve teke kokan, aslan gibi dövüşmüş bir Giritli kapetanı hatırlarım; Atina'daki "Girit Kardeşlik Derneği"nden kendisine, parşömen üstüne kırmızı ve siyah yazılarla bir takdirname geldiği zaman vakit öğle üzeriydi ve ben mandırasında bulunuyordum; gösterdiği yiğitlikten dolayı kendisini tebrik ve kahraman ilan ediyorlardı.

Posta dağıtıcısına sinirli bir tavırla sordu:

—Nedir bu koca kâat? Koyunlarım yine bir ekinin içine mi girdi? Ceza ödeyeyim diye mi? Açıkla şunu da anlayayım, ne demek istiyor?

Dağıtıcı neşeyle kağıdı açtı ve yüksek sesle okudu:

—Kahraman olduğun için vatan sana bu belgeyi gönderiyor, çerçeveleteceksin de çocukların bulacak.

Kapetan kocaman elini uzattı:

—Getir onu buraya!

Belgeyi kaptı, parça parça edip, üzerinde süt kazanının kaynadığı ateşin içine attı:

—Git onlara de ki, ben belge almak için savaşmadım, tarih yapmak için savaştım! dedi.

Tarih yapmak için! Vahşi çoban ne demek istediğini çok iyi biliyordu ama, söyleyemiyordu; yoksa en güzel biçimde mi söylemişti?

Kalktı, küçük bir tas süt doldurdu, yarım peynir kesti, arpadan yapılmış iki büyük halka getirdi, belgenin parçalanıp ateşte yanışına bakarak üzülen dağıtıcıya:

—Gel gel, emmioğlu, dedi; üzülme, ye, iç ve şeytan alsın kâatları; Ben istemiyorum, söyle onlara, duydun mu? Karşılık istemiyorum; keyfime bakıyorum ben; bunu söyle onlara. Ye, ye diyorum sana!

Hayatımın en büyük iki günü olmuştur: Biri Prens Yeoryios'un Girit'e ayak bastığı biri de yıllar sonra, Moskova'da ihtilâlin onuncu yılının kutlandığı gün. Bu iki günde de, ara duvarların -vücutlar, beyinler, ruhlar- yıkılabileceğini ve insanların korkunç kanlı bir turdan sonra, atalarının tanrısal birliğine dönebileceklerini anladım. Ben, sen, o yoktur, her şey tekdir ve bu tek, derin mistik bir sarhoşluktur; ölüm, elindeki tırpanı kaybeder, ölüm yoktur, biz birer birer ve ayrı olarak ölürüz, ama hep birlikte ölümsüzüz; onca açlık, onca susuzluktan ve isyanlardan sonra, kurtulmuş evlatlar gibi bağırlarımızı açar, gökyüzünü ve yeryüzünü kucaklarız.

Girit'liler başlarındaki mendilleri havaya atıyor, gözyaşları kapetanların ak sakallarını ıslatıyor; analar, Girit'in iniltisini duyarak yüzyıllar önce onu kurtarmak için Ay - Yorgi gibi beyaz bir ata binen sarışın devi, masalların prensini görsünler diye bebeklerini havaya kaldırıyorlardı. Bunca yüzyıldır açık denize bakarak göründü, görünmedi, şimdi görünecek diye Girit'linin gözleri cam kesildi.

Onları bazen küçük bir ilkbahar bulutu, bazen beyaz bir bez, bazen de gece yarısının derinliklerinde bir rüya aldatıyordu. Ama sonra, küçük bulut dağılıyor, bez kayboluyor, rüya siliniyor ve Girit'liler yine gözlerini kuzeye, Yunan'a, Moskof'a, merhametsiz ve yavaş davranışlı Tanrı'ya döndürüyorlardı.

Şimdiyse, işte Girit silkindi, mezarlar açıldı, Psiloritis (*)'in tepesinden bir ses duyuldu: Geliyor! Geldi! İşte! Ve ihtiyar kapetanlar derin yaraları, gümüşten tabancalarıyla dağlardan indiler, siyah saplı bıçakları, gürültülü kemençeleriyle geldiler; çanlar çalıyor, çan kuleleri sarsılıyordu; şehir dallar ve mersinlerle süslenmişti, sarışın Aziz Yorgis (**) defne döşeli rıhtımda dikiliyor, omuzlarının arkasında Girit'in bütün açık denizi duruyordu.

Giritliler meyhanelerde raksediyor, lir çalıyor, ama hızlarını alamıyorlardı; artık kendi vücutlarına sığamamaktaydılar... Bıçağı kapıyor, kollarını ve bacaklarını kan dökülüp de hafiflesinler diye kesiyorlardı. Kilisede Metropolit, karanlıkta kollarını kaldırdı, Kadir-i Mutlak'a baktı, konuşmak istiyordu, ama boğazı tıkanmıştı, dudaklarını açıp kapadı: "İsa dirildi, evlâtlarım!" diye bağırdı; ağzından başka bir söz çıkmıyordu, çıkamıyordu. Bütün göğüsler birden gürledi: "Gerçekten dirildi!" ve kilisenin avizeleri deprem olmuş gibi sallandılar.

O zaman küçük ve tecrübesizdim, kutsal sarhoşluk içimde fazla uzun sürdü; belki de hâlâ devam ediyor; en derin sevinmelerim sırasında, şimdi bile yaldızlı gökyüzünü, denizi ya da çiçek açmış badem ağacını gördüğüm veya ilk aşkımı yeniden yaşadığım zaman, Yunan kral oğlunun, Girit'in nişanlısının, Girit'e ayak bastığı, ölümsüz 9 Aralık 1898 tarihi içimden şimşek gibi geçer ve göğsümün içi, o gün bütün Girit'in olduğu gibi, mersin ve defne dallarıyla süslenir.

Henüz öğle vaktiydi, Meğalo Kastro sevincinden uluyordu; babam elimden tuttu, mersin ve defne dallarına basarak büyük yolu geçtik, kale kapısından çıktık ve tarlalara girdik. Kıştı, ama tatlı bir sıcaklık vardı ve bir setin arkasındaki badem ağacı ilk çiçeğini açmıştı; havanın yumuşaklığına aldanan tarlalar yeşermeye başlamıştı. Uzakta, sol tarafımızda Selena dağları kar altında ışıldıyordu. Bağlar henüz kuru kütük halindeydi, ama badem ağacının gözükara ilk çiçeği baharı haber veriyordu bile. Kütükler yeniden açacak,

(*) Girit'in en yüksek dağı (2.498 m.). Bir adı da İda'dır.
(*) Yazar Prens Yeorgios'u Aziz Yorgis (Yorgos yahut St. -Georges)'a benzetiyor. Biz farkı belirtmek için iki ismi ayrı şekillerde yazdık; Yunanca'da ikisi de kullanılır.

içlerindeki beyaz ve siyah üzümleri ortaya çıkaracaklardı. İriyarı bir adam, defne yüklü olarak geçiyordu; babamı gördü, durdu:

—İsa dirildi, Kapetan Mihalis! diye bağırdı. Babam avucunu göğsüne koyarak cevap verdi:

—Girit dirildi!

İlerliyorduk, babamın acelesi vardı ve ben ona yetişmek için arkasından koşuyordum.

Soluyarak sordum:

—Nereye gidiyoruz, baba?

—Dedene, yürü!

Mezarlığa vardık, babam bir vuruşta demir kapıyı açtı, kapının üst tarafında bir kafatası, onun altına da çapraz iki kemik resmi yapılmıştı: Dirilen İsa'nın eski işareti. Sağa saptık, kavak ağaçlarının dibinde, istavrozları kırılmış, kandilsiz mezarların üzerinden geçtik; ben ölülerden korkuyordum; babamın ceketine tutundum ve sendeleyerek onu izledim.

Babam fakir bir mezarın önünde durdu; kabarık az bir toprak, tahtadan bir haç ve üzerinde zamanla silinmiş bir isim. Babam başındaki mendili çıkardı ve yüzükoyun toprağa kapandı; toprağı tırnaklarıyla eşeledi, huni gibi küçük bir çukur açtı,

Ağzını bunun içine iyice soktu ve üç kez bağırdı:

— Geldi baba! Geldi baba! Geldi baba!

Sesi gittikçe kuvvetleniyor ve kükreme halini alıyordu. Cebinden küçük bir şişe şarap çıkardı; çukurun içine damla damla döktü; aşağı inmesini, toprağın bunu içmesini bekledi. Sonra ayağa fırladı, istavroz çıkardı, bana baktı; gözleri şimşek şimşekti.

—Duydun mu? dedi, duydun mu?

Heyecandan sesi kısılmıştı.

Ben konuşmuyordum; hiç bir şey duymamıştım.

Babam kızgın bir halde:

—Duymadın mı? dedi, kemikleri çatırdadı...

Bugünü hatırladığım zaman, beni Giritli olarak dünyaya getirdiği ve özgürlüğün, defne dallarına basa basa, liman kapısından Ay-Mina'nın yattığı yere kadar çıkışını gözlerimle görmeme imkân verdiği için Tanrı'ya şükrediyordum. İnsan gözlerinin, topraktan görünmez şeyleri görememesi ne yazık! O gün Ay - Mina'nın, tas-

viri içinden çıkıp kilisenin kapısında atına binmiş halde Yunan kral oğlunun gelişini beklediğini ve güneşten yanmış yanaklarındaki kır sakallarından gözyaşlarının aktığını gördüm!

Artık sevinç durulduğu zaman, yani birkaç gün sonra kuvvetli bir lodosun estiğini, sokaklardaki defne yapraklarını süpürdüğünü ve yağmurun yağarak şarap dökülmüş kaldırımları yıkadığını, hayatın sarhoşluktan ayıldığını, aklın tekrar kendi sınırları içine girdiğini hatırlıyorum. Hıristiyanların tıraşlanmış yüzleri sinekkaydı parlıyordu; berberler dükkanlarından sakalları süpürdüler, meyhanelerde hâlâ tek tük ve boğulmuş sesler işitiliyor, ben sokaklarda yağmurdan sucuk olmuş bir halde geziyor; yolun tenhalığını gördükçe hafiflemek için bir çığlık atıyor, kükrüyordum. Hafiflemek için soyumun binlercesi çığlıklar atıp kükremekteydi.

Ölülerimizin ölmemiş olduğunu ve kritik anlarda bağırdıklarını, ayağa kalktıklarını, bizim gözlerimizle ellerimizi ve beyinlerimizi işgal ettiklerini, hiç bir zaman bu kadar derinden hissetmemiştim. Savaşta ölmüş bütün dedelerim, gözaltına alınmış, zayıflayıp çökmüş bütün ninelerim, o günlerde sokak boş olduğu ve bizi kimse görmediği zaman sevinçlerinden kükrüyor, çığlıklar atıyorlardı. Ve ben seviniyordum, çünkü henüz açıkça düşünemediğim halde benim de yaşayacağımı, öldükten sonra da düşüneceğimi ve göreceğimi hissediyordum... Yeter ki, beni hatırlayacak yürekler var olsun!

Bu defne ve ata kemikleriyle süslü kapıdan erginlik çağına girmiştim, artık çocuk değildim.

XIII

ERGİNLİK HUZURSUZLUKLARI

ERGİNLİK devremi, gençliğin o bilinen huzursuzluklarıyla geçirdim. İçimde iki büyük canavar uyanmıştı: Tenimden ibaret leopar ve insanın ciğerini yiyip, yedikçe acıkan, doymak bilmez kartal, yani akıl.

Daha çok küçük, üç dört yaşlarımdayken, doğumun sırrını çözme konusunda mühiş bir meraka kapıldım. Anama, teyzelerime soruyordum: "Çocuklar nasıl doğar? Birden evin içine nasıl girerler? Nereden gelirler?" Kendi kendime şöyle diyordum: Herhalde yeşil bir ülke vardır, bu belki de cennet'tir, çocuklar kırmızı lale gibi orada filizleniyordur. Ve ara sıra bir baba cennet'e girer, birini koparıp eve götürür. Bunu kafamda evirip çevriyor, ama pek de inanamıyordum; annem de, teyzelerim de bana ya cevap vermiyor ya da masal anlatıyorlardı; ama, ben onların umduklarından fazlasını anlıyor, kendim de çok şeyler tahmin ediyor, fakat inanamıyordum.

Ve o sıralarda komşumuz Kira-Katina, henüz genç yaşta ölüp de kendisini, sırt üstü uzanmış halde kapısından dışarı çıkardıklarını, arkasından birçok adamın gittiğini, aceleyle dar bir sokağa saptıklarını ve yok olduklarını görünce korktum. "Neden onu alıp götürdüler?" diye sordum; "Nereye götürüyorlar onu?". "Öldü, öldü!" diye cevap veriyorlardı. "Öldü mü? Öldü ne demek?" Ama, kimse açıklamıyordu. Evin bir köşesine, kanepenin arkasına saklandım, bir yastık aldım, yüzümü örttüm ve ağlamaya başladım... Acımak-

tan ve korkudan değil, anlamadığım için. Fakat birkaç yıl sonra, öğretmenim Krasidis öldüğü zaman, ölüm beni hayrette bırakmaktan çıkmıştı; ne olduğunu anlar gibi oldum, sormadım.

Bu ikisi, doğum ve ölüm, önceleri çocuk ruhunu altüst eden iki sır olmuştur. Bu iki kapalı kapıya, açılsınlar diye nazik yumruğumu vurmaktaydım; baktım ki, birinden medet ummak faydasız. Herkes susuyor ya da benimle alay ediyordu. Ne öğreneceksem, tek başıma öğrenecektim.

Ten yavaş yavaş uyanıyor. Önsezilerle bulutlardan meydana gelen krallığım sağlamlaşmaya başladı. Sokak konuşmalarını duyuyor, ne anlamları olduğunu açıkça bilmiyordum ama, bazılarının esrarengiz, yasaklanmış, hazla dolu olduklarını sezmekteydim; yani bu sözleri ayırt ediyor ve unutmamak için içimden defalarca tekrarlıyordum. Ama bir gün, bir hata işleyip bu sözlerden birini yüksek sesle ağzımdan kaçırdım ve annem duydu, irkilerek yerinden fırladı:

—Kim söyledi sana o kötü sözü? diye bağırdı; bir daha duymayayım!

Mutfağa girdi, dövülmüş biber aldı ve bir güzel ağzıma sürdü. Çığlığı bastım ağzım yanıyordu yine de, gizlice, bu sözleri inadına söylemeye ant içiyordum; ama içimden söylemeye çünkü bunları söylerken duyduğum sevinç büyüktü.

Fakat o günden bu güne, yasaklanmış her söz dudaklarımı yakıyor ve biber kokuyordu; şimdi, bu kadar yıl ve bunca günahtan sonra bile.

O eski günlerde memleketimizde çok geç buluğa erilir, utançtan kıpkırmızı kesilinir ve çeşit çeşit maskelerin ardına gizlenmeye çalışılırdı. Benim ilk maske dostluk oldu; kısa boylu, şişman, çarpık bacaklı, atletizm bakımından ağır, manevi hiç bir merakı olmayan biri. Her gün birbirimize ateşli mektuplar veriyorduk. Mektubu olmadığı zaman içime bir gariplik çöküyor ve çoğu kez de ağlamaya başlıyordum; evlerinin çevresinde dolanıyor, kendisini gizlice izliyor, ortaya çıktığını gördüğüm vakit soluğum kesiliyordu. Ten uyanmış, fakat henüz kadınla erkek arasındaki farkı ayıramamıştı. Ama, bir kızla olacağına, bir erkek çocuğuyla ilişki kurmak bana daha tehlikesiz ve daha dürüst görünüyordu; bir kadınla karşılaştı-

ğımda tuhaf bir antipati, tuhaf bir korku hissederdim. Rüzgâr esip de, eteğinin uçları biraz kıpırdadı mı, birden utanç ve nefretle kıpkırmızı kesilerek başımı öteye döndürüyordum.

Bir gün, öğle vakti olmalıydı, yakıcı bir güneş vardı, dar ve gölgeli bir sokaktan geçerek eve gidiyordum; birden sokağın öteki başında bir kadın belirdi ve önümden geçerken çarşafını aralayıp bana çıplak göğsünü gösterdi. Dizlerim kesildi, sendeleyerek eve vardım ve kurnaya eğilerek kustum.

Aradan uzun yıllar geçip de, eski bir çekmecede, o arkadaşımın mektuplarını görünce ürperdim; Tanrım, ne ateş ve ne masumluktu o! O çirkin yüzlü, kaba yapılı okul arkadaşımla birlikte, bir yaz mevsimi, sıcak bir havada yeni bir "Dostluk Derneği" kurduk. Gizli toplanıyorduk, karşılıklı yemin ettik, tüzükler imzaladık ve hayatımız için şu amacı belirledik: Bütün hayatımız boyunca uzlaşma bilmeden yalana, köleliğe ve haksızlığa karşı savaşacaktık. Dünya bize yalancı, adaletsiz, namussuz göründü ve biz üçümüz onu kurtarma görevini üzerimize aldık. Bütün öğrenci arkadaşlarımızdan ayrılıyor, hep üçümüz beraber oluyor, amacımıza nasıl varacağız diye planlar kuruyorduk; her birimiz savaşacağımız alanı bölüştük: Ben tiyatro eserleri yazacaktım, arkadaşım tiyatrocu olup onları oynayacak, matematiğe tutkusu olan üçüncümüz de, makinist olup büyük bir icatta bulunacak. Dostluk Derneği'nin şubelerini artıracak, böylelikle fakirlere ve haksızlığa uğramış olanlara yardım edebilecektik.

Bu büyük an gelinceye kadar, yeminimize sadık kalmak için elimizden geleni yapıyorduk: Yalan söylemiyor, tenha bir sokakta rastladığımız Müslüman çocuklarını dövüyorduk. Yakalarla kravatları çıkarmıştık, mavi çizgili, beyaz fanilalar giyiyorduk; bunlar Yunan bayrağının renkleriydi.

Bir kış akşamı limanda, ihtiyar bir Türk hamalını gördük; bir köşeye büzülmüş, titriyordu; artık gece olmuştu, kimse bizi görmüyordu; birimiz fanilasını, öteki gömleğini, üçüncümüz de yeleğini çıkarıp ona verdik; kendisine sarılmak da istiyorduk ama yapamadık; üzüntülü ve utanmış bir halde yanından ayrıldık, çünkü görevimizi tam olarak yerine getirmemiştik.

Arkadaşım bir teklifte bulundu:

—Geri dönüp onu bulalım.

— Gidelim!

Koşarak döndük, ihtiyar hamalı bulup kucaklamak üzere aradık ama gitmişti.

Başka bir gün, Kastro'dan ünlü bir avukatın zengin bir genç kadınla nişanlandığını ve pazar günü düğünlerinin olacağını öğrendik; ama bu arada, Atina'da öğrenciyken evlenme vaadettiği fakir ve çok güzel bir kız Atina'dan çıkagelmişti. Ben bu skandalı öğrenir öğrenmez, bizim Dostluk Derneği üyelerini toplantıya çağırdım. Üçümüz de babamın evindeki odamda, heyecanlı bir toplantı yaptık; Derneğimizin tüzüğüne göre, böyle bir haksızlığı kabul edemedik. Ne gibi davranışlarda bulunabileceğimizi saatlarce tartıştık ve sonunda karar verdik. Üçümüz birden Metropolit'e çıkacak ve ahlâk dışı olan bu hareketi şikâyet edecektik. Aynı zamanda, Dostluk Derneği imzasıyla, avukata da bir yazı yazarak Dorothea (Atinalı kızın adı buydu) ile evlenmediği takdirde, Tanrı'ya ve bize verecek hesabı olacağını bildirdik.

İyi elbiselerimizi giydik, Metropolit'e çıktık. Zayıf, veremli, çok kötü bir ihtiyardı; konuşurken soluğu kesiliyor, ama gözleri, yanan kömürler gibi parlıyordu. Masanın üstünde bir İsa heykeli vardı; al yanaklı, iyi beslenmiş, saçları taranmış bir İsa ve karşıda bir Aya-Sofya taşbasması. Metropolit bize hayretle baktı:

—Ne var, çocuklar? dedi.

Üçümüz birden, cesaret bulalım diye, soluk soluğa bağırdık:

—Büyük bir haksızlık, Muhterem Peder; büyük bir haksızlık oluyor!

Metropolit öksürdü, mendiline tükürdü, alaylı bir tavırla:

—Büyük bir haksızlık mı? dedi, peki size ne? Öğrenci değil misiniz? Derslerinize bakın siz...

En iyi konuşan arkadaşım söze başladı:

—Çok saygıdeğer Peder... ve bütün hikâyeyi, o toplumsal skandalı kendisine anlattı...

Arkadaşım sözlerini şöyle bitirdi:

—Uyuyamayacağız, saygıdeğer Peder; bu haksızlık düzeltilmeden derslerimize bakamayız biz... Avukatın, Dorothea'yle evlenmesi gerekir.

Metropolit tekrar öksürdü, gözlüklerini taktı, uzun uzun bize baktı; yüzünde garip bir acının belirdiği duygusuna kapıldık. Üçümüz de acı içinde bekliyorduk; sonunda ağzını açtı:

—Gençsiniz, dedi, henüz çocuksunuz; acaba Tanrı bana on beş, yirmi yıl sonra haksızlığa ne gözle bakacağınızı görecek kadar ömür verecek mi?

Sustu, biraz sonra kendi kendine konuşuyormuş gibi:

— Hepimiz bu şekilde başlarız! dedi.

O zaman ben, Metropolit'in sözü başka yola soktuğunu görerek:

—Saygıdeğer Peder, dedim, bu haksızlığı önlemek için ne yapalım? Bize bir yol gösterin. Ben ve arkadaşlarım, ateşe atılmamızı da söyleseniz atılırız, yeter ki hak galip gelsin!

Metropolit ayağa kalktı:

— Hayır duam üstünüze olsun, dedi ve elini öpelim diye bize uzattı; siz görevinizi yaptınız, gerisi benim işimdir.

Sevinç içinde ayrıldık. Arkadaşım coşarak sağında ve solunda bulunan bizlere sarıldı.

Ertesi cuma günü avukat, zengin kızla evleniyordu. Daha sonra da öğrendik ki, Metropolit kendisine yaptığımız ziyaretle ısrarımızı dostlarına anlatıyor ve gülmekten kırılıyormuş.

Elimize geçen bütün romanları okuyorduk, kafamız alevleniyor, hayalle gerçek ve şiir arasındaki sınırlar soluklaşıyor ve biz, hepsini insan ruhunun kurup kullanabileceğini sanıyorduk.

Ama, aklımın nasıl açılıp gerçeğin sınırlarına yer değiştirttiğini ne kadar hissediyorsam, yüreğime o kadar acı doluyor ve taşıyordu. Hayat bana çok darmış gibi geliyor, beni içine almıyor, ölümü istiyordum; yalnız ölüm sonsuzmuş ve beni içine alabilirmiş gibi geliyordu. Hatırlıyorum, bir gün parlak bir güneş vardı, ben vücudumu sağlam ve mutlu hissetmekteydim; uzun ümitsiz bir de mektup yazmıştım; vasiyetnâme gibi bir şey: Dünyaya veda ediyordum. Ama arkadaşım vazgeçti, ben de yalnız gitmek istemiyordum.

Kararsız, anlamsız bir acı, bana öyle derinden egemen olmuştu ki, gün oluyor, arkadaşımı bile kabul edemeyip, güneş batarken yalnız başıma sokağa çıkıyor ve Venedik surlarında denizin tepesinde geziniyordum.

Ne Tanrı sevinciydi o! Denizden nasıl serin ve hafif bir rüzgar esiyordu; çözülmüş saçlarına ipek kurdeleler bağlamış dolaşan genç kızlar, çıplak ayakları ve kız gibi ince acıklı sesleriyle yaseminler ve eğlencelikler satan çocuklar! Babalaris de, kahvenin sandalye ve masalarını, deniz boyuna beyler hanımlarıyla, gençler de nişanlılarıyla gelip kahve, kaşıkta tatlı (*) ve somata ısmarlasınlar ve memnun, karınları doymuş bir halde batan güneşi seyretsinler diye diziyordu.

Ama ben, hiç bir şey görmüyordum; ne masmavi sonsuz denizi, ne uzaktaki Ayla Palayia burnunu, ne tepesinde ufacık, beyaz yumurtaya benzeyen küçük Stavromenos kilisesiyle piramiti andıran Strumbula dağını, ne de kızlı erkekli nişanlıları... Gözlerim, benim olmayan yaşlarla bulanıktı.

Çünkü o yıl fizik öğretmenimiz, ruhumu canlandıran iki korkunç sırrın üzerindeki perdeyi açmıştı; öyle sanıyorum ki, ondan bu yana, bende açılmış olan bu iki yara bir daha kapanmamıştır.

Birinci korkunç sır şu idi: Dünya, sandığımız gibi, Evren'in merkezi değildir. Güneş ve yıldızlı gökyüzü, durmadan dünyamızın çevresinde dönmektedir; gezegenimiz, Samanyolu'nun bir kıyıcığına fırlatılmış ve uşak gibi güneşin çevresinde dönen küçük önemsiz bir yıldızdan başka bir şey değildir... Yani, toprak anamızın başından kraliçelik tacı düşmüştü.

Acı ve büyük bir üzüntü kapladı beni; Toprak Anayla beraber gökyüzünün baş koltuğundan biz de yuvarlandık. Yani Dünya'mız göğün ortasında hareketsiz bir hanımefendi gibi dururken, etrafında yıldızlar saygıyla dönmüyor, yüzyıllardan beri didiklenmiş büyük ateşlerin, kaosun içinde kovalanır halde dönüyordu. Nereye gidiyordu? Kendisini nereye götürüyorlarsa... Bizde bağlı, biz de uşak olarak birlikte gidiyorduk. Güneş'in kendisi de bağlıydı, o da izliyordu... Kimi?

Öyleyse, öğretmenlerin şimdiye kadar bize utanmadan yutturdukları masallar neydi? Tanrı güneş'i, ay'ı, dünyanın süsleri olarak yaratmış. Üstümüze avize olarak bizi aydınlatsın diye gökyüzünü asmıştır...

(*) Genellikle bu tatlı, mastikadır. Sakızlı, koyu kıvamda şekerden yapılmış beyaz tatlı, bir kaşık içinde, bir bardak suyla beraber ikram edilir.

İlk yara buydu; ikincisi de şu: İnsan, Tanrı'nın sevgili, ayrıcalıklı yaratığı değildi, Tanrı ona soluğu ile üflemiş, ona ölümsüz bir ruh vermişti: o da sonsuz hayvanlar zincirinin bir halkası, Maymun'un torunu, torununun torunudur. Ve biraz derimizi kazıyacak olursan, ruhumuzu biraz eşelersen, altında ninemiz Maymun'u bulursun.

Duyduğum acıyla hırs dayanılmaz şeylerdi; tek başıma deniz kıyısı ya da tarlalardaki yollara dalıyor, hızlı hızlı yürüyor, yorulayım da dinleneyim diye süratle yürüyordum. Gidiyor, gidiyor, soruyordum; başım açık, gömleğim açıktı, çünkü boğuluyordum. Ne diye bunca yıl bizi aldatsınlardı? Kendi kendime hem konuşuyor, hem yürüyordum; neden biz insanlara ve Anamız Toprağa kral tahtları kursunlar da, sonra yıksınlar? Yani dünya da, biz insanlar da değersiziz ve bir gün gelecek hepimiz gebereceğiz, öyle mi? İçimden bağırdım: Hayır, hayır, hayır, ben kabul etmiyorum; kaderimizi dövmeli, bir kapı açıp da kurtulacağımız zamana kadar dövmeliyiz.

Dayanamadım, bir akşam, bize bu korkunç sırları açıklamış olan fizik öğretmenimizi bulmak üzere evine gittim. Sarı benizli, az konuşan, sözleri acı, soğuk bakışlı, ince alay dolu dudakları olan bir adamdı. Çok zeki, çok kötüydü, alnı dardı ve saçları neredeyse kaşlarına vuracaktı; gerçekten hasta bir maymuna benziyordu. Kırık dökük bir koltukta, onu okur halde buldum. Bana baktı, heyecanımı anlamış olmalıydı, çünkü bana alaylı bir tavırla gülümsedi:

—Nasıl oldu da geldin? dedi. Herhalde, bana söyleyecek önemli bir şeyin olmalı.

Ben heyecanla:

—Sizi rahatsız etitğim için özür dilerim ama, dedim, gerçeği öğrenmek istiyorum.

Öğretmen alaylı:

—Hangi gerçeği? dedi, başka bir şey yok mu? Sen fazla şeyler istiyorsun gibime geliyor, delikanlım. Hangi gerçeği?

—Toprağı almış, üflemiş...

—Kim?

—Tanrı!

İnce dudaklarından kötü, kuru, keskin bir gülüş döküldü.

Bekliyordum, ama öğretmen küçük bir kutu açmış içinden bir karamela almış, onu geveliyordu.

—Cevap vermiyorsunuz. Bay Öğretmen! diyebildim.

O, karamelayı ağzının içinde evirip çevirerek:

—Cevap vereceğim, diye karşılık verdi.

Bir süre daha geçti. Ben yine sormak cesaretini gösterdim:

—Ne zaman?

—On yıl sonra, belki yirmi yıl sonra; ufacık beynin beyin olduğu zaman; şimdi henüz çok erken. Git!..

Şöyle bağırmak istedim: "Acı bana Bay Öğretmen, gerçeği söyle! Bütün gerçeği!" Fakat gırtlağım tıkanmıştı.

Öğretmen tekrar:

—Git! dedi ve kapıyı gösterdi.

Çıkışta, yolun köşesinde bize din dersi veren manastır başrahibine rastladım. Sevimli, tombul, sağır, evliya gibi bir adamdı. Uzaktaki bir köyde yaşayan anasını büyük bir ihtirasla severdi ve sık sık bize, onu rüyasında gördüğünü söyler, gözleri sulanırdı. Azıcık bir beyni vardı ve fazla bekârlıktan galiba o da sulanmıştı; dersinin bittiği ve zilin her çalınışında eşikte duraklar, döner ve tatlı, yalvaran sesiyle öğütte bulunurdu: "Özellikle evlatlarım, soyunuzu ebedileştirin!" Biz de kahkahayı basarak, duysun diye ona bağırırdık: "Merak etmeyin, merak etmeyin. Bay Öğretmen, siz merak etmeyin! "Bu öğretmen hiç hoşuma gitmiyordu; koyun gibi bir beyni vardı; meliyor ve hiç bir huzursuzluğumu yatıştıramıyordu. Bir gün bize "İnanıyorum!" duasını öğretirken, muzaffer bir eda ile parmağını kaldırdı: "Bir Tanrı vardır, bilir! Çünkü inanıyorum demek, bir Tanrı'ya inanıyorum demektir. Eğer iki tane olsaydı iki Tanrı'ya inanıyorum! denirdi. "Ona hepimiz acıdık; hiç birimizde kendisine karşı koyacak katılık yoktu.

Ama, başka bir gün kendimi tutamadım. Bize Tanrı'nın Kadir-i Mutlak olduğunu öğretiyordu. Kalemimi kaldırdım:

—Bay Öğretmen, diye sordum, yani Tanrı şu kalemi asla var olmayacak hale sokabilir mi?

Zavallı başrahip bir an düşündü, yüzü kızardı, cevap bulmaya çalışıyordu, bulamayınca masadaki kutuyu yakalayıp suratıma fırlattı. Ben ayağa kalktım, böbürlenici bir ciddilikle:

—Bu cevap değildir! dedim.

Beni üç gün okuldan kovdu ve aynı akşam gidip babamı buldu:

—Oğlun, dedi, itaatsiz ve küstahtır, bu çocuğun sonu iyi olmayacak, gemlerini kısman lâzım.

—Ne yaptı?

Şunu ve şunu; Başrahip babama hepsini anlattı; babam omuzlarını kaldırdı:

—Yalnız yalan söylerse ve onu döverlerse beni ilgilendirir; geri kalan ne varsa erkektir, ne isterse yapsın..

Uzatmayayım, yolda bu başrahibe rastladım; görür görmez selam vermemek için yüzümü öteye döndürdüm. O sırada kızgındım; artık bunun ve bunun sınıfından olanların hepsinin, bunca yıldır bizimle alay etmiş olduklarını ve insan mücadelesinin daha kutsal olduğunu biliyordum.

İki şimşeğin beynimi yırtmış olduğu günlerdeki geceler neydi! Artık uyuyamıyordum; gece yarısı yatağımdan fırlıyor, gıcırdamasın da duymasınlar diye, yavaş yavaş merdivenden aşağı iniyor, hırsız gibi sokak kapısını açıyor, kendimi dışarı atıyordum. Kastro'nun dar sokaklarında dolaşırdım; ortalık ıssız, kapılar kapalı, ışıklar sönüktü. Uyuyan şehrin sakin soluyuşunu dinliyordum. Yalnız ara sıra kapalı bir pencerenin altında, bazı sevdalılar gitar ve lâvte ile kantat (*) çekiyor ve aşıkane iniltileri sırf şikayet ve yalvarma halinde, evin damının üstüne kadar yükseliyordu; bunu mahallenin köpekleri de duyuyor ve uyanarak onlar da havlıyordu. Fakat ben, sevdalarla kadınlardan nefret eder, kendi kendime düşünürdüm: Nasıl olur insanlar şarkı söylerler de nereden gelip nereye gittiğimizi ve Tanrı'nın ne olduğunu öğrenmek için yürekleri titremez?

Aceleyle oralardan uzaklaşır, setlere varır ve soluk alırdım; aşağıda kapkaranlık, azgın olan deniz, kudurmuş bir halde surlara saldırır, onları yerdi. Dalgalar setlerin üzerinden aşar, alnımı, dudaklarımı ve ellerimi ıslatır, serinlerdim. Denizin tepesinde saatlerce durur, toprağın değil, bunun anam olduğunu, acılarımı yalnız onun anlayabildiğini ve uyuyamadığını hissederdim. Bu yüzden vuruyor, vuruyor, göğüslerini dövüyor, özgürlük istiyor, önünde yükse-

(*) Şarkı, müzikli şarkı; müzik dilinde sonat'ın karşıtı,

len duvarları yıkmaya ve geçmeye çalışıyor. Kara, sakin, sağlam, basit ve çalışkandır; çiçek açar, meyva verir, solar, fakat korkuya kapılmaz; kendisi istese de, istemese de ilkbaharın yine toprakları içinden çıkacağından emindir. Ama, benim anam deniz emin değildir. O çiçek açmaz, meyva vermez, gece gündüz iç çeker ve didinir. Ben onu duyuyordum, o beni duyuyordu, birbirimizi avutuyor, birbirimize cesaret veriyorduk; artık sabah yakındı; insanlar uyanacak ve bizi görecekler; onun için, aceleyle eve dönerdim. Yatağıma uzanırdım; acı, tuzlu bir mutluluk bütün vücudumu kaplardı, topraktan değil de denizin suyundan yapılmış olduğuma sevinirdim.

Evimizin yakınındaki bir komşunun bir maymunu vardı; edepsiz, kırmızı kıçlı ve insan gözlü idi; İskenderiye'de dost olduğu ihtiyar bir bey, kendisini hatırlasın diye, ona hediye etmişti; her gün geçtiğimde onu eşikte, bir rahlenin üstünde büzülmüş bulurdum; bitlerini ayıklar, kaşınır, fıstık açar, bunları gevelerdi. Ben, önceleri durur, ne yaptığına bakar, gülerdim; bana insan karikatürü, neşeli, utanmaz, gizlisi olmayan, insanın kuşkusuzca bakıp gülmesi gereken bir yaratık olarak görünürdü. Ama şimdi korkuya kapılıyor, yol değiştiriyor, ona bakamıyordum; insanın ne olduğunu ortaya çıkarıyordu; benim ninem bu mu? Utanıyor, kızıyor, içimde bir krallığın devrildiğini hissediyordum.

Benim en önceki, tâ önceki ninem bu mu? Bunlar mı benim köklerim? Yani beni Tanrı doğurmadı, elleriyle yaratmadı, üzerime soluğunu üflemedi; sadece maymun türü, spermasını maymundan maymuna geçirerek mi doğurdu? Yani ben Tanrı'nın oğlu değil, Maymun'un oğlu muyum?

Hayal kırıklığımla sıkıntım aylarca sürdü; kim bilir, belki bunlar hâlâ da devam ediyordur; bir tarafta maymun, öte tarafta Başrahip, aralarına ise kaos'un üstüne bir ip gerilmişti; ben de ipin üstünde sallana sallana korkuyla ilerliyordum. Güç anlardı bunlar, tatil gelmişti, eve kapanmıştım, hayvanlar, bitkiler, yıldızlarla ilgili bir sürü kitap ödünç almıştım, gece gündüz bunların üzerine eğilmiş haldeydim; susamış olup ta dereye yüzükoyun kapanan ve su içen biri gibiydim. Dışarı çıkmıyordum; mahsus başımın yarısını tıraş ettiriyor, arkadaşlar gezmeye gidelim diye beni almaya geldiklerin-

de, yarı tıraşlı başımı onlara gösteriyordum; "Görüyorsunuz, diyordum, bu halde dışarı çıkamam!" Sonra tekrar kendimi okumaya veriyor, uzaklaşırken benimle alay eden arkadaşların gülüşlerini, işitiyor, fakat aldırmıyordum.

Ve içime, ne kadar çok bilgelik dolarsa, yüreğim de aynı oranda acıyla dolup taşardı. Başımı kaldırıyor, maymunun çığlıklar atışını duyuyordum; bir gün ipinden kurtuldu, eve girdi, ambere tırmandı ve birden, gözlerimi kaldırınca dalların arasından beni gözetlediğini gördüm. Ürperdim; böylesine insanca gözü hayatımda görmemiştim; çapkınlık ve alayla dolu bir göz ve yuvarlak, siyah bir kafa hareketsiz bana dikilmişti.

Kalktım, kitapları attım: "Çıkar yol değil bu!" diye bağırdım, "insan tabiatına aykırı gidiyor, gölge yerine teni çiğniyorum. Hayat tendir, ben açım!" Pencereden eğildim, maymuna bir ceviz attım; havada kaptı, dişleriyle kırdı, kabuklarını ayırdı ve doymak bilmez bir hareketle gevelemeye, bana alaycı bir gözle bakmaya ve çığlıklar atmaya başladı. İnsanlar ona şarap içmeyi öğretmişlerdi; kilere koştum, bir tas şarap doldurdum, pencerenin kenarına bıraktım; maymunun burun delikleri hırsla oynadı, bir hamle yaptı, pencerenin alt tarafına oturdu, ağız kısmını tasın içine soktu ve içmeye, memnunluktan dilini şapırdatmaya başladı, sonra ellerini omuzlarıma attı, bana sarıldı, artık bırakmak istemiyordu. Sıcaklığını boynumda hissediyordum, şarap ve pislik kokuyordu; bıyığındaki tüyler burun deliklerime giriyordu; ben gıdıklanıyor ve gülüyordum, o ise bütünüyle bana yaslanmış, insan gibi içini çekmekteydi. İkimizin sıcaklığı birleşti; maymunun soluğu yavaş yavaş benimkini izliyordu; dost olduk. Geceleyin ayrılıp da ipine döndüğü zaman, o kucaklaşma bana siyah bir melekleşmeymiş gibi geldi; pencereden dört ayaklı, tüylü bir Tanrı'nın kara bir meleği uzaklaşıyordu.

Ertesi gün akşama doğru, kafamda tasarlamaksızın limana, bir balıkçı meyhanesine indim; şarap ve meze olarak kızartılmış izmarit ısmarladım içmeye başladım. Üzüntülü mü, kızgın mı, neşeli miydim, bilmiyordum. Maymun, Tanrı yıldızlı gökyüzü, insan gururu, içimde hepsi birbirine karışmıştı ve sanki ümidim şimdi şaraptaydı, o halledecekti işi...

Bir köşede atıştıran birkaç ünlü bekri sandalcı bir hamal, bana bakıp güldüler.

Bir tanesi:

—Ağzı hâlâ süt kokuyor ama, bize gösteriş yapıyor! dedi.

Başka bir tanesi:

—Babasını taklit ediyor ama, dedi, petka ister.

Ben bunu duyunca alevlendim:

—Hey, hemşeriler, dedim; gelin sizi sarhoş edeyim!

Gülerek yanıma geldiler. Bardakları silme dolduruyordum; artık mezesiz, bir yudumda ve katıksız içiyorduk. Onlar nispet edercesine bana bakıyorlardı. Konuşmuyor, şarkı söylemiyor, doluları boşaltıyorduk; birimiz ötekine bakıyor ve bir an önce yere sermeye çalışıyorduk. Girit gururu alevlenmişti; bu yabani bıyıklılar, bıyıksız birinin kendilerini yenmesinden utanıyorlardı. Ama birbiri arkasından serilmekteydiler; bense hep ayıktım; anlaşılan, acım o kadar büyüktü ki, şarabı yeniyordu.

Ertesi akşam yine, ertesi akşam da, ertesi akşam da... Kastro'da adım bekriye çıktı ve her akşam, limandaki berduşlar ve hamallarla arkadaşlık ettiğim dedikoduları yayıldı.

Eski arkadaşlarım böyle düştüğümü görmekle seviniyorlardı; uzun zamandır arkadaşlarımı istemediğim, içeri kapanıp okuduğum ya da son zamanlarda cebinde bir kitapla tek başıma dolaştığım için beni çekemez hale gelmişlerdi. Ben onlarla beraber oynamıyor, çene yarıştırmıyor, kızlara kur yapmıyordum. Alaylı bir tavırla: "Başı yıldızlara çarpıp parçalanacak" diyerek bana nefretle bakıyorlardı. Fakat şimdi, Kastro'nun yalınayaklarıyla içki içip açıldığımı görünce sevindiler; bana yaklaşıyor, belki de sevmeye başlıyorlardı ve bir cumartesi akşamı "Yirmibirin Savaşçıları" tabelâsını taşıyan, Kastro'nun en iyi bir kafeşantanına beni hileyle soktular. O günlerde yeni numaralar (Romanyalılar, Fransızlar) gelmiş ve aklı başında aile reislerini baştan çıkarıyorlardı. Her cumartesi akşamı, yeri karanlık olan yasak cennet'e gizlice süzülüyor, en kenar masalarda utana utana oturuyor, tanıdık biri görür mü diye etraflarına bakıyor, ellerini çırparak dansözleri yanlarına getiriyorlardı. Bunlar boyanmış, mis kokular sürünmüştü; adamların dizlerine oturuyorlardı. Böylece, zavallı namuslu aile reisleri kısa bir süre için, erdemin dırdırlarıyla kavgalarını unutuyorlardı.

Arkadaşlar beni ortalarına aldılar, içki ısmarladılar; tombul, gevrek, orta yaşlı, okul görmüş, düğmesi açık, ipekli bluzundan terli göğüsleri taşan Romanyalı bir kadın da yanımıza geldi. Bardağımı dolduruyorlardı; içiyor, buruk kadın kokusunu soluyor, içimdeki maymunun uyandığını duyuyordum; keyiflendim; şantözün ufacık kundurasını yakaladım; içine şampanya dolduruyor ve içiyordum.

Ertesi günü bütün Kastro'da bir fısıltı başladı: Aziz adam, bilge Süleyman, burnu havada olan kişi kafeşantanda sabahlamıştı, sarhoş olmuş, şantözün kundurasıyla içki içmişti. Dünyanın sonu... Yeğeninin davranışından utanan amcalarımdan biri koşarak haberi babama ulaştırdı. Ama babam: "İyi ya, erkekleşmiş demektir!" diye karşılık verdi, "şimdi yapması gereken tek şey, şantöze bir çift kundura almaktır."

Ben de içimden seviniyordum, çünkü kuralları çiğniyor, başrahiplerden ve umacı emirlerinden kurtuluyor, kıllı atamın sağlam izlerinden gidiyordum.

Yokuş aşağı inmeye başlamıştım, hoşuma gidiyordu bu... Lisenin son yılıydı. Başrahibin, sakin erdeminin üzerinde sağlamca yerleştiğini gördükçe ondan nefret ediyordum; hem bu hayattan, hem de ötekinden emindi adam. Bu koyun, biz kurtlara merhametle bakıyordu. Buna tahammülüm yoktu; onun sükunetini bozmam, kanında bir fırtına yaratınam, yüzünü kaplamış olan o budalaca gülümseyişi yok etmem gerekti. Bir sabah kötü bir harekette bulundum; ona küçük bir pusula yolladım: "anan ağır hasta, ölüyor; koş da sana hayır duada bulunsun!" Gönderdim ve sükunetle okula gidip beklemeye başladım. Başrahip o gün derse gelmedi, ne ertesi gün, ne de sonraki gün.. Beş gün sonra tanınmayacak bir halde döndü; yüzü şişmişti; bir egzama yüzünün biçimini değiştirmiş, boynuna ve koltuk altlarına inmişti, durmadan da kaşınıyordu. Vücudu yanıyor, konuşamıyordu; zil çalmadan sınıftan çıktı. Üç ay yatakta kaldı; bir sabah şişleri inmiş, bitkin, yüzü hâlâ yara izleriyle dolu bir halde geldi; duygulu bir tavırla bize baktı, gülücüğü yine bütün yüzünü kaplamıştı ve ilk sözleri şunlar oldu: "Tanrı'ya şükürler olsun çocuklarım, anamın ağır hasta olduğu yolundaki pusulayı yazanı o tahrik etti ve böylece bana da insanın borcu olan

acıma imkânını verdi." Ben bozuldum, erdemi yenmek bu kadar güç mü, yani? Bir an için içimden, ayağa kalkıp "günahkârım!' diye bağırmak geçti! Fakat birden, alaycı başka bir ses yine içimde yükseldi; sırf kötülükten ibaretti bu: "Köpeksin sen. Başrahip köpeği. Seni dövüyorlar, sense kendini döven eli yalıyorsun. Hayır, iyi ettin, pişman olma!"

Ertesi günü Dostluk Derneği'nin üyelerini davet ettim. Artık kafamız aydınlanmış olduğuna göre, dünyanın kafasını aydınlatmanın da görevimiz olduğunu kendilerine söyledim; Dostluk Derneği'nin büyük görevi bu olmalıdır. Nereye gider, nerede durursak, her sözümüz, her hareketimiz bir ve tek amaç gütmelidir: Aydınlatma!

Ve aydınlatma işi başladı. Liseyi bitirmiştik, serbesttik. Beni politikacı yapmak isteyen babam, vaftiz için bir köye gönderdi; iki arkadışımı da yanıma aldım; bir köyü aydınlatmamız için iyi bir fırsattı bu. Vaftizden hemen sonra, sofraya oturduğumuz ve eğlence başladığı sırada, korkusuz olan arkadaşım feryat etti ve köylülere nutuk çekerek onları aydınlatmaya başladı. Önce insanın kökeninden söze girişti: En eski atamız, dedi; maymundur ve biz, Tanrı'nın ayrıcalıklı yaratıkları olduğumuz için böbürlenmemeliyiz... Papaz, arkadaşımın bütün konuşma süresince, gözleri alabildiğine dışarı fırlamış bir halde ona bakıyor, konuşmuyordu; ama aydınlatma işi bitince, papaz acıyan bir tavırla başını salladı.

—Beni bağışla oğlum, dedi, ama konuştuğun sürece sana baktım, belki bütün insanlar senin dediğin gibi maymundan geliyordur; yalnız affedersin ama, sen doğrudan doğruya eşekten geliyorsun!

İrkildim; ilk kez görüyormuş gibi arkadaşıma bakıyordum. İri, sarkık çenesi, kafasından uzak kocaman kulakları, sakin, kadife gibi gözleriyle şimdiye kadar nasıl olmuş da farketmemiştim, gerçekten eşeğe benziyordu. İçimde bir iplik koptu: O günden itibaren arkadaşıma bir daha mektup yollamadım ve onu kıskanmaktan vazgeçtim.

Sonraki günlerde, köylerde ya da Kastro'nun içinde dolaşarak, dünyayı aydınlatmak isterken, bize, "Allahsız, mason, satılmış.." diye bağırıyorlardı; yavaş yavaş, nereden geçersek yuha çekmeye

ve limon kabukları atmaya başladılar. Ama biz, küfürlerin ve limon kabuklarının arasından, Gerçek'in hatırı için acı çekiyoruz diye kasılarak ve memnun bir halde geçiyorduk. Her zaman böyle olmamış mıdır? Teselli olsun diye birbirimize böyle diyorduk. Ve büyük bir düşünce uğruna insanın ölmesi ne mutluluktur!...

Bir gün üç arkadaş, Kastro'dan iki saat ötede, bağlarıyla ün yapmış zengin bir köye, bir gezinti yaptık: Söylediklerine göre Tanrı'ların ve insanların babası Zeus'un gömülü bulunduğu kutsal Yuhta dağının eteğinde uzanan bir köydü bu... Fakat, yattığı taşların altında bile ölü Tanrı, hâlâ bir güce sahipti ve üzerindeki dağı değiştiriyordu. Kayalara yer değiştirtmiş, onlara, tersine dönük kocaman bir baş biçimi vermişti. İnsan bunun alnını, burnunu, pınarlarla, keçiboynuzu ve zeytin ağaçlarından oluşmuş ovaya kadar uzanan sakallarını açıkça farkediyordu.

Kâşif olup Dostluk Derneği'ni zenginleştirmek isteyen üçüncü arkadaş:

—Tanrılar da ölüyor! dedi.

Ben cevap verdim:

—Tanrılar ölür ama, Tanrılık ölümsüzdür!

Arkadaşlar:

—Anlamıyoruz, dediler, ne demek istiyorsun?

—Bende pek anlamıyorum! diye karşılık verdim ve güldüm.

Haklı olduğumu hissediyor; fakat açıklayamıyordum; onun için şakaya vurdum. Gülme, benim için her zaman, tehlike anında kaçtığım bir kapı olarak kalmıştır.

Köye vardık; hava rakı ve şıra kokuyordu. Köylüler hasat yapmış, üzüm suyunu varillere doldurmuş, cibreden rakıyı çıkarmış, şimdi de kahvede, bir tentenin altındaki çimenlerde oturuyor, rakı içiyor, prafa oynuyor, dinleniyorlardı.

Birkaçı kalktı, bize hoşgeldiniz dediler, masalarına oturttular, üç vişne şerbeti ısmarladılar ve biz yavaş yavaş, konuşmayı usulüyle, bilimin gösterdiği mucizelere getirdik.

—Kâğıdın nasıl yapıldığını ve gazetelerin buna nasıl basıldığını aklınız alabilir mi? diyorduk. Büyük bir mucize! Bir ormanı kesiyorlar, odunları makinelerle taşıyorlar, onları eritiyor, hamur haline getiriyorlar, o hamur kağıt oluyor, matbaaya geçiyor ve öteki kapıdan gazete olarak çıkıyor.

Köylüler kulak kabartıp dinliyor, yan masalardan kalkarak bizim masaya oturuyorlardı; kendi kendimize, onları iyi etkiledik, anlayabiliyorlar, diyorduk. O sırada, eşeği odun yüklü, sırık gibi biri geçerken durmuş, bizi dinlemişti.

Birisi bağırdı:

—Ee, Dimitro! Odunları nereye götürüyorsun?

O:

—Gazete çıkarmaya gidiyorum, diye cevap verdi.

Ve o ana kadar nezaketen kendilerini tutan bütün köylüler kahkahayı bastı, köy yerinden oynadı.

Arkadaşlara yavaşça:

—Haydi gidelim, yoksa burada da limon kabuğu yağmuruna tutacaklar bizi, dedim.

Köylüler karınlarını tuta tuta:

—Nereye gidiyorsunuz, çocuklar? diye bağırdılar; durun, bize başka şeyler de anlatın da gülelim.

Peşimize düştüler, bağırıyorlardı:

—Önce kim çıktı, söylesenize be çocuklar:

Tavuk mu, yumurta mı?

—Peki be çocuklar, Tanrı, kiremitleri asılmamış halde nasıl tutuyor?

—Bilge Süleyman erkek miydi, kadın mı, buna cevap ver, düdük!

—Alacalı keçinin neden güldüğünü de söylesene!...

Ama biz yola koyulmuştuk bile.

İnsanları sözle aydınlatmaktan bıkmıştık artık; bir gün halka seslenen bir bildiri yayımlayıp amacımızın ve halkın görevinin ne olduğunu, tutkusuz ve açık bir biçimde açıklamaya karar verdik. Biriktirdiğimiz paraları ortaya koyduk ve matbaacı Markuli'ye gittik; o da fakirleri ayaklandırıp birleştirmek, büyük bir güç haline getirmek ve kendini onlara milletvekili seçtirmek, amacıyla bildiriler yayımladığı için adını Ftohologhia takmışlardı. Kısacası, gidip onu bulduk; orta yaşlı, kıvırcık, gri saçlı, gözlüklü, vücudunun üst kısmı fıçı gibi geniş, çarpık bacaklı, ufacık ayaklıydı; boynuna geçirmiş olduğu kırmızı mendil sırf yağ içindeydi. El yazmasını aldı ve yüksek sesle, kasılarak okumaya başladı; o okudukça biz de

heyecanlanıyorduk; ne mükemmel, ne ateşli bir biçimde, ne kuvvetle yazılmıştı! Üçümüz de muzaffer bir eda ile boynumuzu, ötmeye hazır kargalar gibi uzatıyorduk.

Markulis el yazmasını katlarken:

—Aferin çocuklar, dedi; iyi aklınızda tutun, siz bir gün milletvekili olacak ve Rumluluğu kurtaracaksınız. Onun için, gelin birleşelim; ben de bildiriler yazıyorum; el ele verelim!

Ben karşı koydum:

—İyi ama, sen yalnız fakirlerle meşgul oluyorsun; biz bütün dünya ile. Amacımız çok büyük bizim...

Matbaacı iğnelenmiş bir halde cevap verdi:

—Ama, beyniniz daha küçük; siz zenginleri de mi imana getirmek istiyorsunuz? Arabı sabunlarsan, yalnızca sabunu kaybedersin. Siz beni dinleyin, zengin adam hiç bir şeyi değiştirmek istemez; ne Tanrı'yı, ne vatanı, ne iyi geçimini. İşleri tıkırındadır onun.. Yani, sağırın kapısını istediğin kadar çal. Fakirlerden, işleri yolunda olmayanlardan, acı çekenlerden başlayın, horozcuklarım. Aksi halde başka matbaaya gidin. Benim adım Ftohologhia'dır!

Üçümüz müzakere için kapıya doğru çekildik; hemen oy birliğiyle kararımızı aldık; arkadaşım matbaacıya döndü:

—Hayır, biz kabul etmiyor, hiç bir taviz vermiyoruz. Fakir ve zengin ayırımı yapmıyoruz biz, herkes aydınlanmalıdır!

Markulis:

—Öyleyse, cehenneme kadar yolunuz var küçük züppeler! diye homurdandı ve el yazmasını suratımıza attı.

XIV

İRLANDALI KIZ

FAKAT ben, henüz tam olarak tatmin olmuş değildim; tuttuğum yol hoşuma gidiyordu, ama sonuna kadar gitmek istiyordum. O yıl Kastro'ya İrlanda'lı bir kız gelmiş, İngilizce dersi veriyordu. Öğrenme isteği her zaman beni yakmıştır; dil öğrenip İngilizce bildiriler yazabileyim ve Yunanistan dışındaki insanları da aydınlatayım diye bu öğretmeni tuttum. Başkalarını niçin karanlıkta bırakacaktık? Bunun için, var gücümle İngilizce'ye yüklenmeye başladım. Tuhaf, büyülü bir dünya; İrlanda'lı kızla, lirik İngiliz şiirinin içinde gezinmeye başlamıştım; ne hoş şeydi bu dil; seslilerle sessizler kuş olmuş cıvıldıyordu. Akşam, geç vakte kadar onun evinde kalırdım; musikiden söz eder, şiirler okurduk; aramızdaki hava alevleniyordu. O, ayakta durmuş omuzumun üzerinden Keats'in, Byron'un mısralarını izlerken, koltuk altlarından çıkan sıcak, ekşi kokuyu soluyordum; beynim bulanıyor, Keats'le Byron yok oluyor ve küçük odanın içinde, biri pantolon, diğeri etek giymiş, huzursuz iki hayvan kalıyordu.

Artık liseyi bitirmiş olduğum için, Atina'ya gidip Üniversite'ye yazılmayı tasarlamaktaydım. Kim bilir, bu mavi gözlü, biraz kamburca ama gevrek, İrlanda'lı çoban kızını bir daha görebilecek miydim? Ayrılma zamanı yaklaştıkça huysuzlanıyordum. Ballanmış, olgun bir inciri görürüz, aç ve susuzdur, istekle elimizi uzatır, onu soyarız ve ağzımız sulanır... Bu İrlanda'lı kıza da aynı şekilde boğa gibi bakıyor, kafamda incir gibi soyuyordum.

Bir eylül günü kararımı verdim:

—Psilorits'e çıkar mıyız? Oradan bütün Girit görünür; tepede bir de küçük kilise vardır; orada geceleriz, ben de sana veda ederim!

Kulakları kızardı ama kabul etti. Bu gezintide ne derin bir sır, ne sabırsızlık, nasıl bir haz vardı... Balayı seyahatleri böyle olsa gerek! Geceleyin yola çıktık ve ay tepemizde gerçekten bal damlatıyordu. Hayatımda bir daha böyle bir mehtap görmedim; bana daima üzgün bir yüz gibi görünen şey, o gece gülüyor, bize çapkınca bakıyor, bizimle birlikte doğudan batıya doğru ilerliyor, açık gömleklerimizden boyunlarımıza, göğüs ve karınlarımıza kadar iniyordu.

Konuşmuyorduk; vücutlarımızın yanyana meydana getirdiği eksiksiz ve tam uyuşmayı sözlerle bozmak istemiyorduk. Ara sıra dar bir patikada kalçalarımız birbirine değiyor, fakat biz, hemen birbirimizden ayrılıyorduk. Sanki dayanılmaz bir ihtirası küçük sevinçlerle harcamak istemiyorduk; onu büyük an için tam olarak saklıyor, iki dost gibi değil, barışmaz iki düşman gibi soluyarak hızla ilerliyor ve göğüs göğüse kapışacağımız alana doğru koşuyorduk.

O ana kadar ağzımızdan, âşıkane bir tek söz çıkmamıştı; şimdi de, bu gezintide hiç bir şeye karar vermiş değildik; ama ikimiz de nereye ve niçin gittiğimizden emindik ve acele ediyorduk; hatta bana öyle geldi ki, onun benden fazla acelesi vardı.

Psiloritis'in eteğindeki bir köyde sabahladık; yorulmuştuk, gidip papazın evinde konakladık. Arkadaşımın, uzak yemyeşil bir adada papaz kızı olduğunu, Psiloritis'in tepesinden bütün Girit'i görmek istediğini söyledim. Papazın karısı geldi, sofra kurdu, yedik, kanepede oturduk, ince bir sohbete girişlik. Önce büyük devletlerden, İngiltere'den, Fransa'dan, Amerika'dan, Moskof'tan konuştuk; sonra bağlarla zeytin ağaçlarından söz ettik; sonra papaz da Ortodoks olan ve ne yaparlarsa yapsınlar Frenkleşmeyen İsa'dan söz etti. Eğer kızın babası yanımızda olsaydı, bahse girerim ki, bir gecede onu Ortodoks yapardı. Ama mavi gözlerin uykusu vardı; papaz, karısına bir işaret yaptı:

—Kıza yatak yap da hanım, uyusun; kadındır, uykusu gelir.

Bana döndü:

—Ama sen erkeksin, Koca Giritli, Giritlilerin gündüz uyumaları ayıptır, gel gidelim de, sana bağımı göstereyim; henüz koparılmamış birkaç salkım var, yiyelim onları...

Uyku ve yorgunluktan bitkindim ama, ne yapabilirdim? Giritliydim, Girit'i utandırmamam gerekirdi. Bağa gittik, arta kalmış salkımları yedik, köyde bir tur attık, avlularda kazanlar kaynıyor, cibra çıkarılıyordu; biraz rakı içtik, henüz sıcaktı rakılar, akşama doğru ikimiz de sendeleyerek, kolkola eve geldik. İrlandalı kız uyanmış, papazın karısı bir tavuk kesmişti; tekrar yemek yedik.

Papaz:

—Bu akşam konuşmak yok, dedi, uyuyun, sizi gece yarısı uyandıracak, kaybolmamanız için çobanımı yanınıza rehber olarak vereceğim...

Avluya çıktı, gökyüzüne baktı; memnun bir halde içeri döndü:

—Şansınız var, dedi, yarın gün çok güzel olacak. Haydi, Tanrı'nın duası üzerinizde olsun; iyi geceler!

Gece yarısına doğru papaz beni bacağımdan yakalayarak uyandırdı; tepesinde, bakır bir tepsiye vurarak kızı da uyandırdı. Avluda kıvırcık saçlı, vahşi bakışlı bir çoban çocuğu bizi bekliyordu; teke ve yağ kokmaktaydı.

—Haydin, dedi ve çoban değneğini kaldırdı; ayaklarınızı oynatın da, güneş doğarken bir tepeyi bulmuş olalım.

Ay, hâlâ sevimli, sırf baldanmış gibi, gökkubbenin ortasında duruyordu. Hava soğuktu, paltolarımıza büründük, İrlandalı kızın küçük burnu beyazlaşmıştı ama dudakları kıpkırmızıydı; onları görmemek için başımı çevirdim.

Vahşi bir dağ. Bağlarla zeytinlikleri sonra meşelerle yaban servilerini ardımızda bıraktık, taşlık kısma geldik. Pabuçlarımızda çivi yoktu, kayıyorduk; İrlandalı kız iki üç kez yere yuvarlandı, kendi kendine kalktı. Artık üşümüyorduk, ter vücutlarımızı ıslatıyor, solumamak için ağzımızı sıkıyor, konuşmadan ilerliyorduk; önde çoban çocuğu, ortada İrlandalı kız, en arkada da ben.

Gökyüzü ağarıp ışıldamaya başladı taşlar parladı, ilk atmacalar, mavimsi, siyah gökte sallandı ve artık zirveye ayak bastığımız zaman o, nar gibi kızarıyordu. Ama uzakta, çepeçevre hiç bir şey gö-

remedim; karayla denizi koyu bir sis örtüyordu; Girit'in bütün vücudu, örtülüydü; korkunç bir soğuk vardı, titriyorduk, küçük kilisenin kapısını ittik, içeri girdik; bu arada çoban çocuğu çevreyi dolaşıyor, yakmak üzere dal budak arıyordu.

Kuru taştan yapılmış küçük kilisede İrlandalı kızla yalnız kaldık. Gösterişsiz tapınma yerinden İsa ile Kutsal Bakire bize bakıyorlardı; ama biz onlara bakmıyorduk; içimizde İsa ile bakireliğin karşıtı olan şeytanlar uyanmıştı, elimi uzattım, İrlandalı kızı ensesinden tuttum, o da uysalca eğildi, bunu bekliyordu; taşların üstüne yuvarlandık....

Kendimi kaybettim; siyah bir tuzak açılıp beni yuttu. Gözlerimi açtığım zaman İsa'nın, tapınak yerinden kızgın kızgın bana baktığını gördüm; sağ elindeki yeşil küre sallanıyordu, sanki bunu bana atmaya hazırlanmaktaydı; korktum, ama kadın kolu beni yine sardı ve yine kaosa daldım.

Dışarı çıkmak üzere yeniden kapıyı açtığımız zaman dizlerimle, mandalı çeken elim titriyordu; birden çok eski bir korkuya kapılmıştım: Tanrı yıldırımını düşürecek ve ikimizi, İrlandalı kızla beni, yani Havva ile Âdem'i yakacak. Tanrı'nın evi, Bakire'nin gözü önünde kirletilirse cezasız kalınmaz... Birden dışarı fırladım; ne olacaksa çabuk olsun da kurtulalım dedim kendi kendime! Ama dışarı fırladığımda gördüğüm ve önümde uzanan şey ne mucizeydi! Ne büyük neşeydi!.. Artık güneş doğmuştu, sis dağılmış, bütün Girit, bir uçtan bir uca çırçıplak, yeşil ve kırmızı parlıyordu, dört yanı denizle çevriliydi: Girit, üç dağı, Levka Ori, Psiloritis ve Dihtis'le üç direkli bir gemiydi ve köpüklerin ortasında yüzüyordu. O bir deniz canavarı, çok memeli bir deniz kızıydı, dalgaların üzerine sırt üstü uzanmış güneşleniyordu... Sabah güneşinde yüzünü; ellerini, ayaklarını, kuyruğunu, dik göğüslerini açıkça görüyordum... Hayatımda birkaç kez sevinmişimdir; şikayetçi değilim ama bu, Girit'in tümünü dalgaların üzerinde görmem, en büyük sevinçlerimdendi... Döndüm, İrlandalı kıza baktım; küçük kiliseye yaslanmış, bir parça çikolatayı yiyor, umursamadan, rahatça ve aldırış etmeksizin ısırılmış dudaklarını yalıyordu.

Kastro'ya dönüş acıklı oldu, artık varıyorduk; ünlü Venedik surları, taştan kanatlı aslanlarıyla görünüdü. Yorulan İrlandalı kız kolu-

ma dayanmak üzere yaklaştı onu donuklaşmış gözleriyle kokusuna dayanamayıp bana yedirmiş olduğu elma, ağzımda dişlerimi etle doldurmuştu. Ani bir hareketle yanıma sokulmasına imkân vermedim; bir şey demedi, benden bir adım geri çekildi, ağladığını duydum. Dönerken, onu kucağıma alayım, tatlı bir söz söyleyeyim dedim ama adımlarımı hızlandırdım; evine vardığımız ana kadar onunla konuşmadım. Cebinden anahtarını çıkardı, kapıyı açtı; eşikte durdu, bekliyordu; başını eğmiş halde bekliyordu: Girecek miyim? Girmeyecek miyim? Bir çok tatlı, acı, dayanılmaz, merhametle ilgili sözler boğazıma kadar geliyordu; ama sıkıca ağzımı kapadım, konuşmadım; yalnızca elimi uzattım, ayrıldık. Ertesi gün Atina'ya gidiyordum; beni hatırlasın diye ona verecek herhangi bir maymunum yoktu. Onun için, bir öğrencisiyle, Karmen adında sevdiğim, ısırgan bir dişi köpeği gönderdim.

XV

ATİNA

KARNI AÇ olup da yemeyen, yemeye utanan, sokaktan geçerken bir işaretle durmaya hazır, ama bu işareti alamayan mutluluk karşısında çeşmeyi açıp zamanı su gibi boş yere akıtan, böylece onu kaybeden kör, bağlantısız bir canavar, canavar olduğunu bilmeyen bir canavardır GENÇLİK!

Atina'da öğrenci olarak yaşadığım yılları hatırlıyorum da yüreğim sızlıyor; bakıyor, görmüyordum; hayat, ahlâk ve üstünkörülükten ibaret koyu bir sis önümü kapıyor ve dünyayı görmeme imkân vermiyordu. Gençlik acıdır, alçalmayacak kadar acı; anlamaz ve insan anlamaya başladığı zaman da gençlik çekip gitmiş olur. Ak sakallı, ak saçlı, gözleri yaşlı bir halde doğan, yavaş yavaş, yıllar geçtikçe tüyleri kararan, gözleri gülen, yüreği hafifleyen, artık ölüme yaklaştığı zaman yanakları bakirleşen ve çok hafif, çocuksu bir ayva tüyüyle örtülen Çinli bilge kimdi? Eğer Tanrı insanlara acısaydı, insan hayatının böyle bir yol izlemesi gerekirdi.

Bir ara Girit'de kaderime karşı başkaldırmış, kendimi şaraba vermiştim; başka bir sefer İrlanda'lı kıza dokunuyordum ama, yolum bu değildi, vazgeçiyor ve utanıyordum; günah işlemiş gibi yine yalnızlığa ve kitaplara dönüyordum.

Gençliğimden ihtiyarlığıma kadar, beni kaderimden ayıramaz her söz ya da davranışın günah olduğunu düşünürdüm. Benim kaderim neydi? Beni nereye götürüyordu? Aklım henüz ayırt edememekteydi; ben de kararı yüreğime bırakıyordum. "Şunu yap, şunu yapma; çek git, durma ve bağırma; görevin tektir, sonuna kadar varmak!" Hangi son? diye soruyordum yüreğime. "Sorma, ilerle!"

Yalnızken yüreğin delibozuk, gururlu dolaşışını dinlerdim, istediğim aşırı ataklık gösterirdi ve çevremde görüp duyduklarımdan hiç biri, bu ünlü Atina'da beni doyuramıyordu. Hukuk Okulu'ndaki dersler, ruhumun gereksinmelerine hiç bir suretle karşılık vermiyor, hattâ beynimdeki meraklara bile! Arkadaşlarımın kız öğrenciler ve terzi kızlarla yaptıkları eğlenceler bana hiç bir zevk vermiyordu. İrlandalı kızın yedirmiş olduğu elmadan kalan kül hâlâ dişlerimin arasındaydı. Bazan tiyatroya ya da konserlere gider, bunlardan zevk alırdım; ama bu zevk yüzeyde kalıyor, insanın içini değiştirmiyordu ve dışarı çıktım mı unutuyordum. Yabancı diller öğreniyor, beynimin genişlediğini hissediyordum; büyük sevinçlerdi bunlar, ama gençliğin esrarengiz ılık rüzgarı hemen eser ve bütün bu sevinçler solardı. Kadınla öğrenmenin ötesinde, güzelliğin ötesinde daha iyi bir şeyi istiyordum, ama neyi?

Erginlik çağımın iki yarası, ara sıra kanıyordu. Herşey boş, madem her şey uçurumda görünmeyen, merhametsiz bir el tarafından kurulmuş olarak koşmaktadır, hiç bir şeyin değeri yoktur. Her kızın yüzünü aralıyor ve geleceğin kocakarısını görüyordum; çiçek soluyordu; mutlulukla gülen ağzın arkasında, kafatasının iki çıplak çene kemiğini farkediyordum. Gözlerimin önünde dünya güçlü, hızlı bir tempoya tutuluyor ve yıkılıyordu. Gençlik ölümsüzlük ister, bulamaz; uzlaşmaya tenezzül etmez ve gururundan ötürü her şeyi inkar eder. Her gençlik değil, gerçeğin yaraladığı gençlik...

Pazar günleri tek başıma gezintiler yapmak hoşuma giderdi; arkadaşlarla beraber olmak, onların sohbetleri, şaka ve gülüşleri bana, kutsal sessizliği didikliyormuş gibi geliyordu. Zeytinliğin içine girerdim, gözlerim serinlerdi; dağ, çam ve bal kokardı; geçen herhangi bir köylüyle (dar alınlı, yağlı siyah kalpaklı, sarmısak ve süt kokan bir Arnavut) bir iki söz ederdim. Sözleri yerde yürüyen, toz toprak içinde ve sırf karanlık bir meraktan ibaretti; küçük muzip gözleri bana yan yan bakar, kim olduğumu ve neden dağlarda dolaştığımı anlamak için ufacık beyinlerini yorarlardı: Casus mu, salak mı, yoksa tüccar bozuntusu mu? Sırtımdaki torbaya kaptıkaçtı bir gözle bakarlardı.

—Ne satıyorsun, hemşerim? diye soruyorlardı. İncil mi? Yoksa mason musun?

Bir gün, tepemde çelik gibi mavi bir kuşun ıslık çalarak uçtuğunu görünce, geçen bir köylüye merakla sordum:

—Ne kuşudur bu, sağdıç? Adı nedir?

O omuzlarını kaldırdı:

—Boşuna ne zahmet ediyorsun, zavallıcığım? Yanmaz o!...

Gün ağarırken uyanırdım. Sabah Yıldızı yeryüzünün tepesinde sallanırdı. Himitto (*)'nun üstünde çok ince bir kırağı gevezelik ederdi. Hafif, soğuk bir rüzgar yüzümü donduruyor, çayır kuşları cıvıldayarak havada yükseliyor ve ışıkta kayboluyorlardı.

İlkbaharın bir pazar günü, sürülmüş kırmızı topraklı bir tarlanın içindeki çiçek açmış üç kiraz ağacını hatırlıyorum; yüreğim mutlulukla dolmuştu. O anda güneş de, Tanrı'nın elinden çıktığı ilk anki gibi doğdu ve parladı; Saroniki denizi aydınlandı; ötede Egina sabah aydınlığında çiçeklerle doldu, sağımda biçimli iki karga uçtu ve tüyleri, yayın telleri gibi yankılandı.

Bir yanda, Homaros'un sözünü ettiği gibi beyaz yeleli, onun ince, uzun, serin mısralarına benzeyen dalgalar, bir yanda Atina'nın sırf yağ ve ışık olan zeytini, Apollon'un defnesi ve Dionyssos'un sırf şarapla şarkıdan ibaret bağları... Kuru, tekdüze bir toprak, güneşten nar gibi kızarmış taşlar, havada dalgalanan mavi dağlar ışık içinde buğulanıyor, atletler gibi çırçıplak ve sakin dinleniyorlar.

Yürüyordum ve ben yürüdükçe bütün yeryüzü ile göğün de benimle birlikte gittiğini sanmaktaydım; çevremdeki bütün mucizeler içime doluyor, çiçek açıyor ve gülüyor, ben de yaydaki tel gibi yankılanıyordum; o pazar günü, sabah ışığında tarlakuşu gibi cıvıldayarak nasıl da kayboluyor, sönüyordu!

Bir tepeye çıktım, uzakta denize, pembe kıyılara, hafif çizilmiş adalara bakıyordum. Ne zevktir bu! diye mırıldandım; Yunanistan'ın bakir vücudu nasıl yüzüyor ve dalgalarla nasıl yükselip, güneş üzerine bir nişanlı gibi nasıl iniyor! Taşla suyu nasıl alt etti, maddenin hareketsizlik ve kabalığından arınıp nasıl sadece tadı korudu!

Attik'i tanımak için dolaşıyor, tanıyacağımı sanıyordum; aslın-

(*) Atina'da bir dağ.

da, ben kendi ruhumu tanımak için gezmekteydim... Ama boşuna; yürek hoplamıyordu; bu, aradığımı bulamadığımın kesin belirtisiydi.

Yalnız bir gün, bir öğle vakti onu bulduğumu sandım. Tek başıma Sunio'ya gitmiştim; yakıcı bir güneş vardı, yaz gelmişti, yaralı çamlar reçinelerini döküyor, hava mis gibi kokuyordu; bir cırcır böceği gelip omuzuma oturdu ve bir süre beraber yürüdük; tepeden tırmağa çam kokuyordum, çam olmuştum; birden çam ormanının içinden çıkarken Posseldon tapınağının beyaz sütunlarını, onların arasından da ışıldayan, koyu mavi, kutsal denizi gördüm. Dizlerim kesildi, durdum; güzellik bu diye düşündüm, kanatsız Nike (*) zevkin doruğu budur, insan daha yukarı ulaşamaz. Yunanistan'dır bu....

Sevincim öyleydi ki, bir an Yunanistan'ın güzelliğine bakarak iki yaranın iyileştiğini ve geçici de olsa, bu dünyanın yaşamaya değdiğini hissettim. Tam tamına da geçici olduğu için... Bu nedenle, kızın yüzünde gelecekteki kocakarıyı araştırmam doğru değildi; tersine, kızın artık var olmayan tazelik ve gençliğini, ihtiyarın yüzünde yaratmak ve canlandırmak gerekiyordu.

Attik'in manzarasında gerçekten anlatılamaz ve etkileyici bir büyü vardır. Bu Attik'de insan, herşeyin basit, sağlam, dengeli bir uyuma bağlı olduğunu sanır. Burada her şey arhontça bir güzellik ve huzura sahiptir. Kuru, ince toprak, güzel Himittos ve Pendelis sırtları, gümüş yapraklı zeytin ağaçları, çileci ince servileri, taşın güneşteki çapkınca parıltıları ve hepsinin üstünde her şeyi giydirip soyan şeffaf, hafiften hafif, sadece ruhtan ibaret ışık.

Attik'in toprağı, kendisinin, insanın ilk örneği olduğuna inandırır; iyi işlenmiş, az konuşur, fazla zenginliklerden kurtulmuş, sağlam ama, gücünü koruyup hayale dağlar katabilir. Attik toprağı, sertliğin sınırlarına kadar varır, fakat onları aşmaz, neşeli, iyimser ciddiyetle durur. Neşesi romantizmlere kadar düşmez, ama gücü de katılığa varmaz. Her şeyi iyi tartılmış, iyi ölçülmüştür ve erdemler bile aşırılığa ulaşmaz, beşeri ölçüyü kırmaz, biraz daha ilerlerlerse, tanrısallıkların insanlıkdışı olacakları yerde dururlar. Attik toprağı

(*) Mitolojide Zafer Tanrısı.

horozlanmaz, nutuk çekmez, melodramatik zaaflara kapılmaz, erkekçe sakinleşmiş bir kuvvetle istediğini söyler. Tadı en serbest araçlarla formüle eder.

Fakat, bazı bazı, bu ciddiyetin ortasında bir gülücük vardır: Kupkuru bir köşede, iki üç tane gümüş dallı zeytin ağacı; taze, yemyeşil çamlar, bembeyaz kuru derenin kıyısında zakkum ağaçları, mavimtırak siyah, kızgın taşların arasında bir öbek yabani menekşe.

Burada bütün antitezler toplanır, birbirine karışır, dost olur ve en yüksek mucizeyi, uyumu yaratırlar.

Bu mucize nasıl oldu, hoşluk bu kadar ciddiyeti ciddiyet bu kadar hoşluğu nerede buluyor, kuvvet kendi kuvvetini abartmamaya nasıl başlıyordu? Elen mucizesi bu olsa gerek...

Öyle anlar oluyordu ki, Attik'i dolaşırken, bu toprağın en yüksek insanlık, soyluluk ve kuvvet dersi olabileceğini hissediyordum.

Attik'de yaptığım her gezintiden sonra, önceleri neden olduğunu bilmeden, Parthenon'u görmek, bir daha görmek için Akropol'e çıkıyordum. Bu tapınak benim için bir sırdır, hiç bir zaman onu iki defa aynı biçimde göremedim; durmadan değişiyordu; bana öyle geliyordu ki canlanıyor, hareketsiz durarak dalgalanıyor, ışıkla ve insan gözüyle oynuyordu. Ama, onca yıl hasretini çektikten sonra, yine ilk kez karşılaştığım zaman, öyle hareketsiz haliyle bana çok eski bir canavarın iskeleti gibi göründü ve yüreğim dana gibi hoplamadı. Bu, bütün hayatım boyunca benim için yanılmaz bir belirti olarak kalmıştır; bir güneşin doğuşu, bir resim, bir kadın, bir düşünceyle karşılaştığımda yüreğim dana gibi hoplar ve o zaman mutluluğun karşısında bulunduğumu anlarım. Yüreğim, ilk kez Parthenon'un karşısında hoplamadı. Bana aklın, rakam ve geometrinin bir eseriymiş gibi göründü. mermerleşmiş, yanlışsız bir düşünce... Beynin yüksek başarısı ve bütün erdemlere sahip, yalnız bir tanesinden, en pahalı ve en sevileninden yoksun: İnsanın yüreğine dokunmuyor.

Parthenon bana, 2 ile 4 gibi çift bir sayı olarak göründü, çift sayı ise benim gönlüme aykırıdır, onu istemem; ayaklarının üzerinde sağlam durur, durumu iyidir, yer değiştirmek istemez, tutucu ve memnundur; huzursuzluğu yoktur; bütün sorunlarını çözümlemiş-

tir, bütün isteklerini gerçekleştirmiş, rahata kavuşmuştur. Aşırı uyumsuzluk benim yüreğimin uyumudur; o asla yetinmemiştir; bu dünya şimdiki haliyle hoşuna gitmemektedir, onu değiştirmek, tamamlamak, daha ileriye doğru itmek istemektedir; tek ayak üzerinde durur; diğerini uzatmış bir halde gitmek isteğindedir. Nereye gitmek? Geri kalan bütüne... Bir an durup soluk alsın, sonra yine hızlansın...

Bütün eskileri ufalamak, dünyayı gençleştirmek isteyen gençliğin asi yüreği, bu sakin, mermerleşmiş SÖZ'den hoşlanmıyordu; fazla yaşlı ve dürüst olup öğütü, yani yüreğin hızını frenlemek istiyordu. Sırtımı Parthenon'a çevirdim; uzakta denizdeki olağanüstü manzaraya daldım. Öğle vaktiydi; güneşin tepede olduğu an, gölgesiz ve hareketsiz, ciddî, dimdik ve eksiksiz... Bembeyaz şehrin yandığını, Kutsal Salamin'in ışıldadığını ve çevredeki çıplak dağların, mutluluk içinde güneşlendiğini görüyordum, manzaraya dalmış, arkamdaki Parthenon'u unutmuştum.

Ama Attik'in deniz ormanına ve Saronikos denizine doğru her dönüşümden sonra bu gizli uyum, yavaş yavaş tüllerini birer birer atarak kafamdaki örtüsünü üstünden çıkarıyor ve ben yine Akropol'e çıkarken, Parthenon çok yavaş, hareketsiz bir raks gibi sallanıyor, soluk alıyordu.

Bu alışma aylar ve belki de yıllarca sürdü. Sonunda, alışmış olarak Parthenon'un karşısında durduğum ve yüreğimin dana gibi hopladığı günü tam olarak hatırlamıyorum. Önümde yükselen bu şey, hem başarı, hem akılla yüreğin güzel bir işbirliği, hem de insan mücadelesinin yüksek meyvasıydı! Koro yenildi, küçük ve büyük olan şey yenildi; insanın çizmiş olduğu dar paralel kenarın içine sonsuzluk kolayca giriyor ve rahatlıyordu. Zaman yenildi ve çok nazik an sonsuzluk halini aldı.

Gözümü güneşle beslenmiş sıcak mermerlerde dolaştırıyordum; o bunların üzerine gidiyor ve ayrılmak istemiyordu; bakışım, bir el gibi, saklanmış sırların üzerini açıyor, dokunuyor, yokluyordu; dalgalanma hiç bir zaman, böylesine yanlışsız bir çabukluk yaratmamıştır; rakam ve müzik, bu derece eksiksiz bir anlayışla birleşmemiştir. Dümdüz görünen sütunların, kendilerine emenat edilmiş kutsal alınlıklarını, beraberce iyilik ve kuvvetle tutmak için, tepele-

rini gözle farkedilemeyecek biçimde hep birden eğdiklerini gördüm.

Atina'da geçen dört yıllık öğrenciliğimin en büyük sevincinin bu olduğuna inanıyorum. Soluduğum havayı, hiç bir kadın soluğu gelip bozmadı; birkaç dostu sevdim, onlarla birlikte dağlara tırmandım; yazın da birlikte denizde yüzerdik. Geçici sohbetler yapar, ara sıra eğlenirdik, bazıları sevgililerini de birlikte getirirlerdi; ortada bir sebep olmaksızın, yine gençlik nedeniyle gülerdik, fazla kuvvetin canlarını sıktığı yorulmamış küçük boğalar gibiydik.

Her birimizin önünde ne kadar büyük olanaklar açılıyordu! Ben, onların gözlerinin içine bakar, güçlerinin nereye varacağını anlamak için kendimden geçerdim. İçlerinden biri, bir düşünce ya da delilik üzerine konuşmak için ağzını açtığında birden alevlenirdi. Düşüncelerini sürçmeden, iğneleyici büyük bir güçle sıraladığını duymak, insan için büyük bir haz olurdu; ben onu dinler ve kıskanırdım, çünkü ben konuşmak üzere ağzımı açar açmaz vazgeçiyordum. Sözler ağzıma güçlükle gelir ve düşüncemi desteklemek için bir girişimde bulunsam bile, birden karşıtı olan tez aklıma düşer, ona paralel olarak yalan söylemekten utanır ve hemen susardım. Sessiz, az konuşan bir başkası, yalnız Hukuk Fakültesi'nin salonlarında ağzını açar ve biz onun, adalet sorunlarını bile bile karıştırıp hokkabazlara yaraşır bir biçimde çözümlediğini görürdük. Bir başkasıysa, büyük örgütçü olup kitlelere hükmederdi. Politikaya karışır, mitingler düzenler, nutuklar atar, hapse girer, çıkar, kavgaları izlerdi; biz "garanti" derdik, "bu, günün birinde büyük bir politikacı olacaktır." Solgun benizli, sohbeti tatlı, yalnız sebze yiyen, solgun mavi gözlü, kadın elli bir başkası, kokartı beyaz bir zambak olan "Ellerden Daha Temiz Ayaklar" adlı bir derneği büyük çabalar harcayarak kurmuştu. Ay'ı sever, "o benim biricik kadınımdır" derdi. Bir başkası çıtkırıldım, solgun benizli, melankolik, iri mavi gözlü, el parmakları uzun olan biriydi ve mısralar yazardı. Bu mısralardan çok azı aklımda kaldı ve onları yalnız başıma mırıldandığım zaman gözlerim yaşarır; çünkü, bu genç bir gece Kesariani Manastırı'nın önünde kendini asmış olarak bulundu.

Her biri tomurcuklarla dolu,kendi ruhuna sahip pek çokları

daha vardı; bu tomurcuklar ne zaman çiçek açacak, ne zaman meyva verecek diye düşünürdüm!.... Ben de, kendi içimde hangi tomurcukların açacağını ve nasıl meyvalar vereceğini görmeden ölmek istemiyordum. Dostlarımın huzursuz, anlatılamayan bir acı içinde olduklarını görüyordum; onlara veda etmekteydim sanki!... Çünkü, Zaman'ın, ağaçları aldatan bir rüzgar olduğundan ve merhametsizce eserek ruhları söküp götürüşünden korkuyordum.

Atina'dan ayrılırken, ardımda iki tane taç bırakıyordum: birini eskrimde almıştım; ağır, beyazlı mavili kurdelerle sarılmıştı; söylendiğine göre, Delfes vadisinden kesilip getirilmişti; bunun bir yalan olduğunu biliyordum... Herkes de biliyordu ama bu yalan, defne yapraklarına parlaklık vermekteydi.

Diğerini bir piyes yarışması sonucu aldım; neden bilmiyorum, günün birinde sırf kara sevda ve tutkuyla dolu bir piyes yazmıştım. "Sabah Oluyor" diye de bir isim takmıştım... Aklımca dünyaya, daha büyük bir ahlâkla daha büyük bir özgürlük getirmekteydim... Yani yeni bir ışık... Jüri üyesi, ciddi, sinekkaydı tıraşlı, yüksek kolalı yakası olan bir Üniversite Profesörüydü ve incelenen bütün eserler içinde benimkinin en iyisi olduğu sonucuna vardı. Ama, cüretli cümleleriyle başıboş erotizminden korkarak bunları makasladı. "Şaire defne tacını veriyoruz", diye bir sonuca bağladı, "ama onu bu ciddi mabetten uzaklaştırıyoruz."

Ben orada, Üniversite'nin resmi salonunda, bıyığı terlememiş ve henüz açılmamış bir öğrenci olarak bulunuyor ve dinliyordum. Kulaklarıma kadar kızardım, kalktım, jüri masasının üstüne defneli tacı bıraktım ve oradan çıkıp gittim.

Dışişleri Bakanlığı'nda görevli bir arkadaşımla birlikte, o sıralarda Avrupa'ya yapacağımız gezinin planlarını hazırlıyorduk.

Bir gün bana:

—Eskrim tacını da yanına al, dedi, o Kuzey iklimlerinde defne bulamayız oysa bu sana, soğan yahnisi için lazım olur.

Aradan yıllar geçti: Tacı hep duvara asılı bir halde saklıyordum ve sonunda hayalimiz gerçekleşip de arkadaşımla birlikte Almanya'ya gittiğimiz zaman, onu da yanıma aldım; iki yıl sonra, bütün defne yapraklarını yahnide yemiş bulunuyorduk.

XVI

GİRİT'E DÖNÜŞ - KNOSSOS

Öğrenciliğimin son yazı Girit'e döndüm. Annem, alışılmış yerinde, avluya bakan pencerede oturmuş çorap örüyordu; akşam üzeriydi; kızkardeşim fesleğen ve mercanköşk saksılarını suluyordu; kuyunun üstündeki asma, henüz olmamış, iri salkımlı üzümlerle yüklüydü.

Evin içinde hiçbir şeyin yeri değişmemişti, her şey yerli yerindeydi: Kanepe, ayna, lambalar ve duvarlarda çepeçevre, kocaman bıyıkları, geniş göğüsleri, bellerinde kocaman tabancalarıyla Yirmi bir kahramanlarının resimleri vardı; ihtirasın egemen olduğu, hırsların güdüsüne göre iyiliği de, kötülüğü de yapabilen ve yapan vahşi kişiler. Kraiskakis Stumara'ya şunları yazıyordu: "Yiğitler yiğiti, kardeşim Nikola, mektubunu aldım, bütün yazdıklarını okudum. Benim dağarcığımda dümbelekler de var, trompetler de... Hangisini istersem çalarım!" Dümbelekler Türk müzik araçlarıdır, trompetler de Rum. Cahil kişiler değil, büyük kişilerdi onlar ve büyük kişiler daima tehlikeli olur.

Bu sırrı çok kez düşünür, böyle gübrelerden mavi özgürlük çiçeğinin nasıl beslenip filizlendiğini merak ederim! Nefret, ihanetler, birbirinden ayrı kahramanlıklar, ateşli vatan aşkı, Zalongos Horosu(*).

(*) Zalongos, Epiros'un Sulos bölgesinde bir dağdır. Müslüman Arnavutlar tarafından kovalanan Suloslular, kendilerini uçuruma atmışlar ve buna Yunan tarihinde Zalongos Horosu adı verilmişti.

Ertesi günü, sabah sabah gidip, Dostluk Derneğine'ne mensup iki arkadaşımı buldum. Onları görmeyeli dört yıl olmuştu; tanımaz haldeydiler. Hayat çoktan üzerlerinden geçmiş, onları dümdüz etmişti. Dostluk Derneği'nden söz ediyor ve kahkahadan kırılıyorlardı. Bir tanesi güzel şarkı söylediğinden onu eğlencelere, düğün ve vaftizlere çağırıyorlardı; yer, içer, şarkı söylerdi; sesinin güzelliğinden ötürü ona hayranlıkla bakarlardı; o da hayranlıkla bakardı, düşmeye başlamıştı, elleri şimdiden içki yüzünden titriyordu. Ötekisi gitar öğrenmişti; marazi nağmeler, atak şarkılar çalar, arkadaşına eşlik ederdi. İkisini de besli, hayatlarından memnun buldum; burunları kızarmaya başlamıştı bile; ikisi de bir sabunhaneye memur olarak girmişlerdi, ekmeklerini kazanıyorlardı; hayatın tadını çıkarmakta ve evlenecek kız aramaktaydılar.

Ben, boğazım düğümlenmiş bir halde onlara bakıyor, dinliyordum ve sesim çıkmıyordu. Alev bu kadar kısa zamanda kül olabiliyor muydu? Ruhla ten bu kadar mı akrabadır? En iyi şarabın hangi meyhanede bulunduğunu, en gevrek lokmaların nerede yenebileceğini ve hangi kızın ne kadar çeyizi olduğunu biliyorlardı.

Yanlarından kaçtım. Yüreğim, cenaze töreninden dönüyormuşum gibi sıkkındı. Küçük erdemler, küçük kötülüklerden daha tehlikelidir, diye düşünüyordum. Eğer bunlar, güzel şarkı söyleyip gitar çalmasalardı, eğlencelere çağrılmazlar, sarhoş olmazlar, vakitlerini boş yere geçirmez ve belki kurtulmuş olurlardı. Şimdi güzle şarkı söyleyerek, gitar çalarak bayırdan aşağı inmeye başlamışlardı.

Ertesi günü onları uzaktan farkettiğim zaman yolumu değiştirdim. İçimdeki bunca dostluklarla özlemlerin, dünyayı kurtarma yolunda öylesine büyük tasarıların bu kadar çabuk sönmesinden utandım! Bir rüzgar esti ve çiçek açmış bütün gençlik ağacı yolunuverdi. Acaba bu gençlik hiç bir meyva vermeyecek mi? Acaba, donanmalar okyanusu yarmak üzere böyle yola çıkıyor da, sonra bir ev teknesinin içinde mi batıyorlar?

Sokaklarda tek başıma dolaşıyor, çürük ağaç kavunlarıyla keçiboynuzlarının çıkardığı o sevimli kokuyu bir daha solumak üzere limana iniyor, bazen Dante, bazen Homeros olmak üzere daima elimde bir kitap taşıyor, ölümsüz mısraları okuyor ve insanın

ölümsüz olabileceğini hissederek alacalı dünya yüzeyinin, evlerin, insanların sevinçlerin, küfürlerin, hayat adını verdiğimiz bağlantısızlık kaosunun ahenk halini alabileceğini hissediyordum.

Bir gün İrlandalı kızın evinin önünden geçtim, gitmişti; tekrar uğradım; yaptığım ve yapmadığım şeylerden ötürü suç işlemişim gibi garip bir acı, bir pişmanlık duyuyor, kurbanımın çevresinde dönüyor, yeniden dönüyordum. Bir gece uyku tutmadı, Türk Mahallesinden geçerken, bir kadın sesinin sarsıcı bir ihtirasla bir Anadolu amanesi(*) söylediğini duydum. Karanlık, boğuk, çok derin bir ses kadının böğründen çıkıyor, geceyi yakınma ve ümitsizlikle dolduruyordu. Yürüyemiyordum, durdum; başımı duvara dayamış dinliyordum ve soluğum kesiliyordu. Ruhum boğuluyor, çamurdan kafesine sığamıyor, kafatasımın tepesine asılıyor, kaçmak üzere debeleniyordu. Hayır, şarkı söyleyen kadının göğsünü paralayan şey aşk değil, kadınla erkeğin, tüm sır olan kucaklaşmasıydı; neşe, ümit, oğul değil, bir çığlıktı bu... Hapishanemiz olan ahlâk, utanç ve ümidin parmaklıklarını kırmamız, atılıp kaybolmamız, karanlıkta bekleyen ve adına Tanrı deyip bizi baştan çıkaran korkunç sevgiyle bir olmamız için bir çağrıydı bu... Aşk, ölüm ve Tanrı! O gece, kadının yürek paralayıcı şarkısını dinlerken bunların hepsinin aynı şey olduğuna inanıyor ve yıllar geçtikçe kaosta taht kuran bu korkunç üçlüyü daha derinden hissediyordum. Kaosta ve yüreğimizin içinde... Bu üçlü (Teslis) değil, Bizanslı bir mistiğin Seferber Olmuş Birlik'iydi.

Şarkı durdu, duvarın yanından ayrıldım, dünya yine kaosun üstüne çıkmış, evler sağlamlaşmıştı. Yollar yeniden önüme serildi ve yürüyebildim. Bütün gece dolaşıyordum; aklım dilsizdi, hiçbir düşünce, heyecanımı yatıştırıp azaltmıyordu; beni yürütsün diye vücudumu serbest bırakıyor, Venedik surlarında, denizin tepesinde turlar atıyordum. Gökyüzü kıvılcımlanıyordu; büyük bir ışıklanma vardı, burçlar sallanıyor, batıya doğru kayıyor, kayboluyor, onlarla birlikte benim ruhum da yok oluyordu. Dağlardan, çok serin hafif bir rüzgar esiyor, pencere aralıklarından evlere giriyor ve uyuyan

(*) "Amane", Rumların içinde "aman" kelimesi çok geçen Türk şarkılarına, örneğin gazele verdikleri isimdir.

terlemiş insanları serinletiyordu. Derin sessizliğin içinde Meğalo Kastro'nun soluk alıp verişini hissetmekteydim.

O gece, İrlandalı kızın evinni önünden bir daha geçtim; istemeden, bilmeden, saatlerce turlar atıyor, yürüyordum ve bu turlar hep daralıyor, merkeze, kızın evine yaklaşıyordum. Sanki bu ev, koruyucu ve sırf yakınmadan ibaret bir ev gibi kalmıştı da, beni davet ediyor, ben de karşı koyamıyordum. Sabaha karşı, yine kapalı duran kapısıyla pencerelerine yaklaştığım sırada bir şimşek çaktı, sanki beynimi yırttı: Bu, bir çığlık değil, bu gece Türk Mahallesinden geçerken duymuş olduğum kadının karanlık ve boğuk şarkısıydı. Ve şimdi şarkı içimde biçimlenmiş, tek başına bırakılmış, uluyan, boyunduruk vurulması imkansız bir canavar olmuştu.

Canavar'ın ulumalı şarsısı, İrlandalı kızın ümitsiz sesi... Bunlar boynumda ilmik halini aldılar, boğuluyordum. Bir gün, ihtiyar bir Müslümanın bana söylediği ağır bir sözü hatırladım: "Bir kadın, kendisiyle yatmak üzere seni çağırdı da gitmedin mi, mahvoldun demektir, zavallıcığım; Tanrı böyle şeyleri bağışlamaz, Yuda'yla birlikte cehennemin dibine gidersin!" Ürperdim, vücudumu soğuk bir ter bastı;acele, yaralı bir canavar gibi sendeleyerek yola koyuldum ve babamın evine doğru yollandım.

Gıcırdamasın da babam duymasın diye, ayaklarımın ucuna basarak merdivenleri çıktım ve kendimi yatağa attım; titriyordum, vücudumu kâh ateş basıyor, kâh üşümekten ürperiyordum; herhalde ateşim vardı ve zehirli bir örümcek gibi uyku gelip beni sardı; ertesi gün öğleye doğru uyandığım zaman hâlâ titriyordum.

Çektiğim acı üç gün sürdü; bu, bir acı değil, yüreğimin ortasında duran ağır bir düğümdü ve ağzım zehir gibi acıydı. Pencereden, avlunun ortasındaki amber ağacına, meyva yüklü asmaya, evin kutsal köleliğinde çifte sürülmüş, sessizce gidip gelen anama, nakış yana kızkardeşime bakıyordum ve düğüm de, yüreğimin ortasından yükselerek beni boğuyordu. Sanki beni cennetten kovmuşlar, kovmuşlar değil de, kendim cennetin parmaklıklarından atlamışım ve şimdi pişman oluyor, kapalı kapının önünde dolanıyordum; avutulamaz bir haldeydim.

Dördüncü günü, kafamda belirli bir amaç olmaksızın, sabah sabah karyoladan fırladım ve ne yapacağımı bilmeden kalemi alıp yazmaya koyuldum.

Bu, hayatımın kritik bir ânı olmuştu; o sabah, herhalde içimdeki acı bu şekilde kapıyı açıp dışarı çıkıyordu. Kimbilir, diye düşündüm, eğer acının cismi olsa ve söz ona biçim verseydi, onun yüzüne bakar, artık ondan korkmazdım; ama bu düşüncemi iyice canlandıramıyordum. Büyük bir günah işlemiştim, onu itiraf etsem hafifleyecektim.

Kısacası, kelimeleri seferber etmeye, aziz tarihlerini, şarkıları ve okumuş olduğum romanları kafamda evirip çevirmeye, istemeden rastgele harcamaya ve yazmaya koyuldum... Kağıt üzerine sıraladığım ilk sözlerden kuşkulandım. Hiç aklımda yoktu, böyle bir şey yazmayı istemiyordum; niçin yazdım? İlk sevgilimle temastan ebediyen kurtulmamış gibi -oysa kurtulduğundan emindim- İrlandalı kızın çevresinde sırf ihtiras ve heyecandan ibaret bir masalı kurmaya başlamıştım. Ona, şimdi kağıt üzerinde sürdürüp gittiğim gibi bu kadar duygulu sözler söylememiştim, ona dokunurken asla bu kadar haz duymamıştım. Yalan, hepsi yalandı, ama şimdi kağıt üzerine bu yalanları sıralarken hayretle, ondan büyük hazlar duymuş olduğumu anlıyordum. Yani, bütün bu yalanlar doğru muydu? Öyleyse, onları yaşadığım sırada, neden kavrayamıyordum? Ve neden, bunları yazdığım şu anda ilk kez anlıyorum?

Yazıyor ve beğeniyordum, Tanrı'ydım, istediğimi yapıyordum; gerçeğin niteliğini değiştiriyor, onu istediğim ve olması gerektiği gibi yaratıyor, gerçeklerle yalanları birbirinden ayrılmaz biçimde birleştiriyordum. Artık yalan ve gerçek yoktu, hepsi yumuşak bir hamurdu ve ben, keyfimin emrettiği gibi serbestçe kimseden izin almaksızın yaratıyor, bozuyordum. Anlaşılan, gerçeklikten daha sağlam bir gerçeksizlik mevcuttur, ama bunlardan biri, bizim gerçek dediğimiz insan yaratığından bir kat daha yüksekte bulunmaktadır.

O önemsiz ve hafif kambur İrlandalı kız, benim bu eserimin içinde tanınmaz hale gelmiş ve tüyleri yorulmuş bir horoz olan ben, üzerime büyük, alacalı ve kendime ait olmayan tüyler yapıştırmıştım.

Birkaç gün sonra bitirip defteri kapadım, üzerine Bizans stilinde kırmızı harflerle "Yılan ve Zambak" kelimelerini yazdım, kalktım, pencereye gittim, derin bir nefes aldım, İrlandalı kız artık beni

üzmüyordu, benden ayrılmıştı, artık girdiği yerden çıkamazdı; kurtulmuştum.

Hava kapanmış, donuklaşmıştı, yağmur yağıyordu; asmanın geniş yaprakları parladı, iri taneli üzümler ışıldadı; ıslak toprağın kokusunu derin derin içime çektim. Bu koku bana, her zaman yeni kazılmış bir mezarı hatırlatır; fakat bugün ölümün soluğu dağıldı, beynimin içi mis gibi bir kokuyla doldu. Yağmurdan sucuk gibi olmuş bir serçe gelip pencere saçağının altına sığındı, başımın üzerindeki çatıda sular, güvercin sürüleri gibi birbirini gagalıyor, gurulduyordu.

Canlı, küçük bir hayvanmış ta, kaçmasını istemiyormuşum gibi, el yazmasını hâlâ sıkı sıkıya elimde tutuyordum; sanki elimde ıslak bir küçük serçe vardı... Sanki İrlandalı kızla barışmıştım da, kül yeniden elma olmuştu ve ben o elmayı elimde tutuyordum.

Avluya indim; saksıların arasında gidip geliyordum, ıslanıyor ve ben de gökyüzü merhamete gelip yağmur boşandığı zaman tozlu, susamış bir ağaç gibi seviniyordum. Yağmur, bana daima açıklanamaz ve utanmasam âşıkane diyebileceğim bir haz vermiştir. Sanki susamış bir toprakmışım gibi içimde dişi bir ruh, vücudumun çok derinlerinde gizlenmiş bir kadın uyanır, erkekmiş gibi gökyüzünü kabullenirdi. Islanıyor, seviniyordum, yüreğim hafiflemişti, artık İrlandalı kızı, yeniden yarattığım ve sözlerle sağlamlaştırdığım gibi düşünüyordum. Şimdi o, kâğıt üzerine uzanmış yatmaktadır. Bunca zamandır yüreğimde mücadeleyi sürdüren gerçek, gerçek değildi. Gerçek olan şey hayalin bu yeni doğmuş yaratığıydı. Hayalle gerçeği ortadan silmiş ve hafiflemiştim.

Yaratıcı Tanrı'yla yaratıcı insan arasındaki gerçek ve hayalin bu mücadelesi, bir an için yüreğimi sarhoş etmişti. İçinde gidip gelerek ıslandığım avluda, yolum budur, görevim budur, diyordum; herkes kendisiyle güreştiği düşmanın cüssesine bürünür; mahvolsam da Tanrı'yla güreşmek hoşuma gidiyor. O, çamuru alıp dünyayı yarattı, ben kelimeleri; o, insanları gördüğümüz gibi yerde sürünür şekilde yaptı, ben hayal ve hava ile, rüyaların yaratıldığı malzemeyle daha ruhlu, zamana karşı daha dayanıklı insanlar yapacak, Tanrı'nın insanlarının ölmesine karşılık benimkilerin yaşamasını sağlayacağım.

Kendimi, Sabah Yıldızı'nı andıran bu gösterişle göstermekten

utanıyorum, ama gençtim ve genç demek, insanın dünyayı yıkmaya kalkışması, daha yeni, daha iyi bir dünyayı kurabileceğine güvenmesi demektir.

Göğsüm kabardı, eski huzursuzluklarım gizlenmişti, yenileri yükseliyordu; önümde birden şimşeklenen yol çok dik ve tehlikeliydi; aklımda bile olmadığı bir sırada, böyle birden nasıl görünüvermişti? İçmide bu kapıyı kim açtı ve bana bunun sözde kurtuluş kapısı olduğu işaretini kim verdi? Acı mı, doyurulmamış aşk mı, yoksa çocukken okuduğum aziz hikayelerindeki azizler mi? Yoksa, savaşarak kendisine yardım edemeyeceğimi gören Girit mi elime başka silahlar vermişti.

Kafamdaki düşüncelerin akışını değiştirmek amacıyla, pazar günü, çanların çaldığı ve Hıristiyanların dua etmek üzere Ay Mina'ya gittikleri sırada ben, başka bir tapınma için, o yıllarda çok eski Knossos topraklarının altından çıkmış olan Kutsal Girit'e gitmek üzere yola çıktım.

Girit'in sırrı derindir; bu adaya kim ayak basarsa hoş, esrarengiz bir gücün damarlarına yayıldığını ve ruhunun büyüdüğünü hisseder. Ama bu sır, o zamana kadar toprakların altına gömülmüş, öylesine renkli, öylesine işlenmiş, sırf soyluluk ve taze sevinçten ibaret uygarlığın üzeri açıldığı gün, daha derin ve daha zengin oldu.

Şehrin dışına çıktım, yeni mezarlığa doğru giden güzel yola saptım. Bağırış ve ağlamalar duydum, adımlarımı hızlandırdım. Geçende, mahallemizde Meğalo Kastro'nun büyüklerinden olan besili bir tüccar ölmüş, yeni mezarlığa gömülmüştü. Henüz gençti ve karısı tabutuna yapışmış, götürülmesine izin vermiyordu. O sırada oradan geçiyordum da, ölüyü görmeyeyim diye başımı çevirmiştim. Hatırlarsınız, dört yaşımdayken, komşumuz Annika'nın kemiklerinin mezardan çıkarılışını gördüğüm günden beri ölüye bakamam, korkuya kapılırım; saçsız, gözsüz, dudaksız komşumuz önüme çıkar ve tekrar beni dizlerine oturtmak üzere atılır. Biliyorum tabii, bu doğru değildir. Ama gerçekten daha gerçek olan bir şeyin de var olduğunu biliyorum ve onun için korkar, her ölünün önünden geçerken yürüyüşümü hızlandırırım.

Sağımda solumda, bağlarla zeytinliklerden ürün kaldırılmamış-

tı, ağır salkımlar sarkıyor, yere değiyordu. Havada incir yaprağı kokusu vardı. Ufak tefek, ihtiyar bir kadın geçti, durdu, taşıdığı sepetin üstünü örten birkaç incir yaprağını kaldırdı, içlerinden iki tane incir seçerek bana sundu.

—Beni tanıyor musun, teyze? diye sordum.

Şaşkınlıkla baktı:

—Hayır oğlum, sana bir şey vermem için tanımam gerekli mi? İnsan değil misin? Ben de insanım yetmez mi?

Taze bir kızın gülücüğüyle güldü ve Kastro'ya doğru sendeleye sendeleye yoluna devam etti:

İncirlerden bal akıyordu; öyle sanıyorum ki, ben daha lezzetli bir inciri hayatımda bir defa daha yemedim; onları yedikçe ihtiyar kadının sözleri beni serinletiyordu: Sen insansın, ben de insan, yeter!

Gölgemin yanında bir başkası belirdi; döndüm, bir Frenk Papazıydı.

—Ben, Abbè Mynler, dedi ve eliniz uzattı; bana arkadaşlık etmek ister misiniz? Yunanca bilmem; yalnız eskisini bilirim: Terennüm et, ey Tanrıça, binlerce Akhalalı'nın başına.

Ben devam ettim:

... felâketler getiren Pileus'un oğlu Ahicus'un hışmını!(*)

Gülüştük. Ölümsüz mısraları okuyarak ilerliyorduk. Daha sonraları, gülerek mısralar okuyan ve alnının üstünde bir tutam gri saçın dalgalandığı bu rahibin, azizliği ve zekasıyla ün saldığını ve Paris'te birçok ateisti Tanrı yoluna soktuğunu öğrendim. Herkesle ilişki kurar, büyük bayanlarla konuşup şakalaşır, beyni kıvılcımlar saçar, ama bu hareketli görünüşün ardında, Çarmıha Gerilmiş İsa, hareketsiz ve sarsılmaz bir kaya gibi yükselirdi. Çarmıha Gerilmiş değil, Dirilmiş İsa!

Bekçi, bizi karşılamak ve açıklamalarda bulunmak üzere koştu; şalvarlı, tumturaklı bir çoban değneği olan basit bir Giritli'ydi; adı David'di; bunca yıldır Knossos'da bekçi ve rehber olduğu için çok şey öğrenmişti, Saray'dan kendi eviymiş gibi söz ediyordu; bizi de ev sahibi gibi karşılamıştı.

Önde gidiyor, sopasını uzatıyor, bize gösteriyordu:

(*) Homeros'un İliada'sından, metinde eski Yunanca biçimi yazılmıştır.

—İşte büyük Kral avlusu; 60 metre genişlik, 29 metre uzunluk; işte, örnek olabilecek küpleriyle koskocaman depolar. Kral gelirlerini buraya kor, halkını beslerdi; küplerde yağ ve şarap tortuları, zeytin çekirdekleri, küçük baklalar, nohutlar, buğday ve mercimek taneleri bulduk: Hepsi yangınlardan kömür haline gelmişti.

Üst kata çıktık, her yandan kısa ve kalın siyah ve kırmızıya boyanmış sütunlar vardı. Yol boylarında duvarlara çizilmiş çiçekler, kalkanlar, boğalar gördük. Yüksek teraslara çıktık, sakin, neşeli bir çevre, dört bir yanımızda belirdi ve gökyüzünün dip taraflarında Zeus'un ters dönük başı olan Yiuhta'yı farkettik. Yarı yıkılmış, yarı ayakta duran Saray, binlerce yıl sonra parıldıyor, Girit'in o erkek güneşinden çokça tat aldığı belli oluyordu. Bu sarayda insan Yunanistan'ın huzuruyla geometrik mimarisini bulmaz, burada hayalin, hazzın ve insan yaratıcı gücünün özgür oynaşması egemendir. Bu saray zamanla, canlı bir organizma, bir ağaç gibi büyüyüp yayılıyordu, önceden tasarlanmış sağlam bir plana uygun olarak yapılmamıştı. Zamanın yenilenen gereklerine göre oynayıp kendi uyumunu kurarak tamamlanıyordu. Burada insanı, bildiğinden dönmeyen, yüzü gülmez mantık yönetmekteydi; aklın değeri vardı, ama efendi değil uşaktı; efendi olan başkaydı. Ona nasıl bir isim vermemiz gerekir? Rahibe dödüm, düşüncelerimi söyleyerek fikrini sordum:

Gülümseyerek cevap verdi:

—Efendi kim mi? Bir din adamından, sana, şundan başkasını söylemesini nasıl beklersin: Tanrı! Efendi, Giritliler'in Tanrısı'ydı; elleriyle beyinlerini o yönetiyor, onlar da yaratıyordu. Ve bu Girit Tanrısı, adayı saran deniz gibi kıvrak ve oynaktı. İşte bunun için yer, saray, resimler ve deniz böylesine yanlışsız bir uyum ve birliğe sahiptirler.

Taş merdivenleri indik, duvarlardaki resimler boğalara, zambaklara, mavi deniz içindeki balıklara, anaları olan suyun ruhunda boğuluyormuş da, hafif hafif bir havayı solumak istiyormuş gibi kanatlarını açarak su üstünde uçan kırlangıç balıklarına konuşmadan bakıyorduk. Tiyatroda durduk; rehber alevlendi; yüzü parlıyordu, aydınlanmıştı:

—Burada, dedi, boğa güreşleri olurdu; ama, bana söyledikleri-

ne göre, İspanya'da yapıldığı gibi boğanın öldürülmesi ve atların karnının deşilmesi şeklindeki boğa güreşleri değil; burada boğa güreşi kansız bir oyundu. Oynarlardı; boğa gürüşçisi boğayı boynuzlarından yakalar, canavar kızarak başını yukarı doğru silkeler, boğa güreşçisi de böylece hız alıp boğanın sırtına atlardı; bir takla daha atar ve boğanın kuyruğu üzerinden yere düşerdi; bir genç kız da orada durur, kendisini kucaklardı.

Bekçinin sözlerini rahibe açıkladım; o da gözlerini tiyatronun taş basamaklarına dikmişti, herhalde bu tanrısal oyunu kafasında yeniden canlandırmaya çalışıyordu.

Beni kolumdan tuttu, ilerledik:

—İnsanın Tanrı'yla oynaması ve bir yerinin kanamaması çok güç! dedi.

Üzerinde, kutsal işaret olan çift baltanın oyulmuş bulunduğu, parlak alçıdan yapılmış dört köşe bir sütunun önünde durduk. Rahip ellerini kavuşturdu, bir an için dizini büktü ve dua edermiş gibi dudakları kıpırdadı.

Hayret ettim:

—İbadet mi ediyorsunuz? diye sordum.

—Tabii ibadet ediyorum, küçük dostum, diye cevap verdi. Her ırk ve her devir, Tanrı'ya kendi maskesini takar; ama bütün devirlerde, bütün maskelerin ardında daima aynı Tanrı vardır.

Sustu, biraz sonra:

—İstavroz bizim kutsal alâmetimizdir; senin en eski atalarının iki yanlı baltası vardı; fakat ben, İstavrozla iki yanlı baltanın oluşturdukları geçici sembolün altında aynı perdeyi farkediyor ve ona tapıyordum.

O sıralarda çok gençtim; bu nedenle, söylediklerini o gün anlayamadım; yıllarca sonra beynim bu sözleri kavrayıp bir sonuç çıkarabildi; bütün dinsel sembollerin ardında, ben de Tanrı'nın yerinden oynatılamaz ebedi simasını farkettim ve daha sonraları, beynim daha da genişleyip yüreğimin cesareti artınca, Tanrı'nın yüzünün ardından da, içinde kimsenin oturmadığı, korkunç bir karanlığı, kaosu farkettim. O muhterem rahip o gün, Knossos'da istemeden bana bir yol açtı, o yola girdim, fakat durmamın gerektiği yerde durmadım; şeytanca bir meraka kapıldım, daha öteye gittim ve uçurumu buldum.

İki sütunun arasına oturduk; gökyüzü ateşti ve çelik gibi parlıyordu; Saray'ın çevresinde, zeytin ormanı içinde cırcırböcekleri havayı çınlatıyordu; bekçi sütuna dayandı, kuşağından tütün kesesini çıkardı ve sigara sarmaya başladı. Hiç birimiz konuşmuyorduk; bu anın, bu yerin kutsal olduğunu hissediyor, onun için yapılacak olan en uygun şeyi yapıyorduk: Susmak!

Tepemizde iki güvercin uçtu ve bir sütunun üzerine kondular; Giritlilerin taptığı, Ulu Tanrıça'nın kutsal kuşlarıydı bunlar... Kimi yerlerde bir sütunun üzerinde oturduklarını görüyoruz, kimi zaman da Tanrıça'nın onları, süt taşan memeleri üzerinde taşıdığını...

Sesimi duyarlar da uçup sütundan kaçarlar diye korktuğum için alçak sesle:

—Güvercinler! dedim.

Rahip parmağını ağzına götürerek:

—Sus!... dedi.

Sorular beynimden taşıyordu ama konuşmadım; olağanüstü duvar resimleri yeniden gözümün önünden geçti; iri badem gözler, dalgalı siyah saç örgüleri, göğüsleri açık, ağır, şehvet dolu kalın dudaklı hanımlar, kuşlar, sülünler, keklikler, mavi maymunlar, başlarında tavus tüyü bulunan prensler, vahşi ve kutsal boğalar, kollarına kutsal yılanlar sarılmış gencecik rahibeler, çiçekli bahçelerde mavi oğlan çocukları; neşe, kuvvet, büyük zenginlik, sırf sırdan ibaret bir dünya... Girit toprağının altından çıkmış bir Atlantida(*) kocaman, siyah gözleriyle bize bakıyordu ama, dudakları hâlâ toprak altındaydı.

Nasıl dünyadır bu! diye düşünüyordum; gözlerini ne zaman açıp konuşacak? Şu üzerine bastığımız toprakta, bu atalar da kimbilir ne büyük işler yapmışlardır!...

Girit; Avrupa, Asya ve Afrika arasında ilk köprü olmuş yerdir. O devirlerde tüm karanlıklar içinde olan Girit, ilk kez aydınlığa kavuşuyordu. Ve Yunanistan'ın ruhu, önceden belirlenmiş görevini tamamladı, Tanrı'yı insan merdiveninin önüne getirdi.

Yerinden oynamaz kocaman Mısır ve Asuri heykelleri burada, Girit'de küçüldüler, güzelleştiler, vücutları kımıldadı, ağızları gü-

(*) Yunan mitolojisinde bu isimde bir tanrı. Burada gördükleri o tanrının heykeli olmalı.

lümsedi ve Tanrı'nın boyuyla yüzü, insanca boy ve yüz halini aldı. Eşsiz daha sonraki Elenler'den farklı, sırf hareket, lûtuf ve Doğu'ya özgü yumuşaklıktan ibaret yeni bir insanlık, Girit topraklarında yaşadı ve oynadı.. Etraftaki alçak, sakin tepelere, seyrek yapraklı zeytin ağaçlarına, taşlar arasında yavaşça sallanan ince bir serviye bakıyor, görünmeyen bir keçi sürüsünün çok hafif, ahenkli çan seslerini dinliyor, denizden gelerek tepenin sırtından aşan kokulu rüzgarı soluyor ve sanki çok eski Girit sırrı, hep daha çok içime girerek orasını aydınlatıyordu. O; toprağın ilerideki sorunlarıyla değil, daima yenilenen günlük, sımsıcak, yeryüzündeki insanın ayrıntılı hayatıyla ilgilenir.

Rahip sordu:

—Ne düşünüyorsun?

—Girit'i! diye karşılık verdim.

Rahip arkadaşım:

—Ben de Girit'i düşünüyorum! dedi; Girit'i ve ruhunu! Yeniden doğacak olsam, ışığı burada, şu toprakların üzerinde görmek isterdim... Yenilemeyen bir büyü var burada.. Haydi gidelim...

Kalktık; olağanüstü manzaraya son bir kez göz attık; ben bu manzayarı bir defa daha görebilirdim ama, rahip içini çekti:

Bir daha asla... diye mırıldandı.

Sütunlara, avlulara, duvar resimlerine el salladı:

—Sağlıcakla kalın.. dedi. Dünyanın öbür ucundan bir Frenk Papazı size ibadet için geldi, sağlıcakla kalın!

Geri dönmek üzere yola koyulduk; hava çok sıcaktı, çok toz vardı, rahip yoruldu; dervişlerin yaşadığı ve her cuma günü raksettikleri(*) küçük bir tekkede durduk. Çapraz kapı yeşildi ve üst tarafında bronzdan yapılmış açık bir el vardı; Muhammed'in kutsal işaretidir bu. İri, beyaz çakıllar döşeli ve tertemiz bir avluya girdik; çepeçevre saksılar ve gündüz sefalarıyla orta yerde meyva vermiş kocaman bir defne ağacı vardı. Soluk almak üzere bunun gölgesi altında durduk; hücrelerden birinin içindeki bir derviş bizi gördü, yaklaştı, elini göğsüne, dudaklarına ve altına götürerek selâm verdi. Uzun, mavi bir cübbesi ve yünden yapılmış sivri beyaz bir külâ-

(*) Bunlar mevlevi dervişleri olmalı. Çünkü Girit'in o bölgesinde mevleviler vardı.

hı vardı. Sakalları simsiyah, dikti ve sağ kulağından gümüş bir küpe sarkıyordu. Küçük avuçlarını birbirine vurdu, çıplak ayaklı, toparlak bir çocuk geldi; rahleler getirdi, oturduk. Derviş, etrafımızda gördüğümüz çiçeklerden ve defnenin kılıcı andıran yaprakları arasından ışıldadığını gördüğümüz denizden söz ediyordu. Sonra, rakstan söz etmeye başladı.

—Raksedemeyen kimse, dedi, ibadet edemez. Meleklerin ağzı var, sesi yoktur; Tanrı'yla raksederek konuşurlar.

Rahip sordu:

—Tanrı'ya ne isim verirsiniz, hocaefendi?

Derviş cevap verdi:

—Onun adı yoktur, Tanrı isimlere sığmaz. İsim hapistir, Tanrıysa özgürdür.

Rahip ısrar etti.

—Ama, ona seslenmeniz gerektiğinde, yani zorunlu olduğu zaman, onu nasıl çağıracaksınız?

Derviş başını eğdi, düşündü, sonunda ağzını açtı:

—Ah! diye cevap verdi. Allah değil, ah! diye çağırırım.

Rahip irkildi:

—Hakkı var... diye mırıldandı.

Tombul derviş çocuk, elinde bir tepsiyle tekrar göründü; kahve, soğuk su ve iki büyük salkım üzüm. Başımızın üstündeki çatıda iki güvercin -acaba Knossos'takilerin benzerleri miydi?- sevişerek gurulduyordu; bir an sustuk ve tekkenin havası bir sevda soluğu ile doldu. Rahibe döndüm; yukarıdaki güvercinlere ve onların üstündeki gökyüzüne bakıyordu, gözleri dolmuştu.

Kendisine baktığımı hissederek gülümsedi:

—Dünya güzel, dedi; güneşli ülkeler de güzel... Mavi gökyüzü, güvercinler ve üzümlerin olduğu yerlerde.. Üstümüzde de bir defne..

Üzümü tane, tane, mutluluk içinde yiyordu. İnsan, onun bu saatin bitmesini istemediğini hissetmekteydi:

—Hattâ, dedi, cennete gideceğimden emin olsaydım, Tanrı'ya en uzak yoldan gitmeme müsaade etmesini rica ederdim...

Bu Müslüman tekkesinin avlusu içinde kendimizi öyle mutlu hissediyorduk ki, canımız oradan gitmek istemiyordu.

Etraftaki hücrelerden başka dervişler de geldi; daha genç olanlarının benzi soluktu, gözleri de ümitsizce Tanrı'yı kovalıyormuş gibi kızarmıştı. Çevremizde toplandılar, kimileri meşin kuşaklardan tespihlerini çıkarmış yavaşça çekiyor, merakla Hıristiyan keşişe bakıyorlardı; kimileri de uzun çubuklarını çıkardılar, gözlerni yarı yarıya yumdular, sessizce, mutluluk içinde tütünlerini içmeye başladılar.

Rahip mırıldandı:

—Ne mutluluktur bu... Burada, bütün bu yüzlerin ardında Tanrı'nın yüzü nasıl parlıyor!

Yalvaran bir hareketle omuzuma dokundu:

—Rica ederim sor, dervişlerin dini bir tarikat mıdır, yasaları nedir?

En ihtiyarları çubuğunu dizine dayayarak cevap verdi:

—Fakirlik, fakirlik... Hiç bir şeyimiz olmayacak, hiç bir şey bize ağırlık vermeyecek... Tanrı'ya çiçekli bir patikadan gidelim.. Gülme, raks ve neşe, elimizden tutup bizi götüren üç başmelektir.

Rahip bana tekrar:

—Sor, dedi, Tanrı'nın huzuruna nasıl çıkmaya hazırlanıyorlar? Oruç tutarak mı?

Genç derviş gülerek cevap verdi:

—Hayır, hayır; yiyor, içiyor ve Tanrı'ya insana yemeği ve içkiyi verdiği için şükrediyoruz.

Rahip ısrar etti:

—Yani nasıl?

Uzun, beyaz sakallı olan en ihtiyar derviş cevap verdi:

—Raksederek!..

Rahip sordu:

—Raksederek mi? Neden?

İhtiyar derviş:

—Çünkü, diye cevap verdi, raks beni öldürür ve ben ölünce, artık Tanrı'yla insanın birleşmesi için engel yoktur.

Rahibin gözü parladı:

—Aziz Farnçesko'nun tarikatı! diye bağırdı ve ihtiyar dervişin elini sıktı. Aziz Françesko da aynı şekilde, yeryüzünden raksederek geçer ve göklere yükselir. Biz, derdi; Tanrı'nın kara gözlerin-

den başka neyiz ki? Biz ki insanların yüreklerini kapatmak için doğduk! Yine görüyorsun ya, küçük dostum! Daima, daima aynı Tanrı!..

Ben şöyle direnme cesaretini gösterdim:

—Öyleyse, neden din havarileri dünyanın dört bucağına dağılıyor da yerlilerin kendilerine uyan Tanrı maskesini bırakıp Tanrı'ya başka bir maskeyi, bizimkini takmalarını istiyorlar?

Rahip ayağa kalktı:

—Sana cevap vermem zor! dedi: Tanrı izin verir de tahsilini tamalamak üzere Paris'e gidersen, bizim eve uğra.

Ve kurnazca gülümsedi:

—Belki o zamana kadar cevabı bulmuş olurum

Dervişlerle vedalaştık, temennalar ve gülücükler bizi dış kapıya kadar uğurladılar. Rahip eşikte bana:

—Rica ederim, dedi; onlara söyle, hepimiz aynı Tanrı'ya tapıyoruz; onlara de ki: Ben de siyah cüppeli bir dervişim!..

XVII

YUNANİSTAN'A TAPMA

Babam, diplomamı pekiyi dereceyle alırsam; istediğim yere bir gezi yaptırmaya söz vermişti; armağan büyük olduğu için bütün gücümle kendimi çalışmaya verdim; şeytanca zekası olan Giritli bir arkadaşım da benimle beraber sınava girecekti. Kritik gün gelip çattı; üniversite'ye doğru yola çıktık. İkimiz de endişeliydik; ben her şeyi biliyordum ama, şimdi her şeyi unutmuştum. Hafızam boşalmıştı; korktum.

Arkadaşım sordu:

—Bir şey hatırlıyor musun?

—Hiç bir şey...

—Ben de. Birahaneye gidip içelim, keyfimiz gelsin de dilimiz çözülsün; benim babam savaşa böyle giderdi; sarhoş olarak.

—Gidelim!

İçtik, bir daha içtik, keyfe geldik.

Arkadaşım sordu:

—Dünyayı nasıl buluyorsun?

—İkiz!..

—Ben de.. Yürüyebilir misin?

Ayağa kalkıp birkaç adım attım:

—Yürüyebilirim! dedim.

—Öyleyse gidiyoruz... Görürsün sen, Roma Hukuku!..

Yola çıktık, önce birbirimize sarılmıştık, sonar cesaret bulduk, her birimiz tek başına yürüdü.

Ben:

—Yaşşa, Levent Bakhos! diye bağırdım, çelme tak da Justinianus ile onun kızlarını yere ser!

Arkadaşım:

—Bakhos'a ne bağırıyorsun! dedi, şarap içmedik, bira içtik!

—Emin misin?

—İnanmıyor musun? Geri dönüp soralım!

Döndük.

Dükkanı yöneten adam:

—Bira, bira... dedi ve kahkahayı bastı. Nereye gidiyorsunuz be çocuklar?

—Hukuktan sınava...

—Seyir için ben de sizinle geliyorum...

Önlüğünü çıkardı ve peşimize düştü. Profesörler, öyle sırayla dizilmiş bekler halde, gözümüze sivrisinekler gibi göründü; beynimizden şimşekler çıkıyordu. Büyük bir keyif, azıcık saygısız bir gevşeklikle, ara sıra Latince laflar karıştırarak cevap verdik; dilimiz bayağı akıyordu; ikimiz de pekiyi aldık.

Sevincimiz büyüktü; arkadaşım Girit'te bir avukat yazıhanesi açmak ve politikaya karışmak istiyordu; bense dışarı kaçmak için bir kapı açıldığına seviniyordum. Her zaman, hayatımın en büyük isteklerinden biri de seyahat olmuştur:Meçhul toprakları göreyim, onlara dokunayım, meçhul denizlere girip yüzeyim, dünyayı dolaşayım, göreyim ve yeni karalara, denizlere, insanlara ve düşüncelere doymayayım; her şeyi ilk kez, her şeyi uzun süren bir bakışla son kez göreyim, sonra gözlerimi kapayayım ve sakin, gürültücü, nasıl isterlerse, zaman onları ince kalburdan geçirip temel öğe bütün acı ve sevinçlerden süzünceye kadar zenginliklerin içine çöktüklerini hissedeyim: sanırım ki, yüreğin ilim-i simyasi insanın büyük değer taşıyan zevkidir.

Yıllar önce, çocukluğumda babamın bana armağan ettiği sihirli kuş kanarya kuyruğu titretmişti(*), kuyruğu titretmişti değil, ağzımdan kaçtı, ölmüştü demek istiyordum ya da daha doğrusu şakı-

(*) Yunanca hayvanla insanın ölümünü anlatan kelimeler ayrı ayrıdır. Bizde hayvanın ölümünü belirten ayrı bir kelime bulunmadığı için, argoya kaçan bir deyimi kullandık. Yunancada hayvanın ölümüyle ilgili kelime insan için kullanılırsa, insanı hayvan yerine koymak, yani bir çeşit hakaret sayılır.

yışını Tanrı'ya teslim etmişti. Onu, avlumuzdaki küçük bahçeye gömdük, kızkardeşim ağlıyordu ama ben rahattım, çünkü yaşadıkça ölmesine izin vermeyeceğimi biliyordum. Onu toprakla örterken şöyle mırıldanmaktaydım:

"Ben seni öldürtmeyeceğim, birlikte yaşayacak ve beraber seyahat edeceğiz..."

Büyüyüp Girit'ten ayrıldığım ve dünya kabuğunun üzerinde dolaştığım zaman kanaryanın, daima başımın üstüne konmuş şakıdığını, şakımanın aynı olan teraneyi devrettiğini ve bu devri durmadan tekrarladığını hissederdim: "Kalk gidelim, burada ne oturuyoruz, biz istiridye değil, kuşuz, kalk gidelim!" Başım yerküresi olmuştu; kanarya onun tepesinde oturuyor, sıcak boynunu göğe doğru kaldırarak şakıyordu.

Eskiden her akşam harem bahçesinde yeni yıkanmış, kokular sürünmüş, göğüsleri açık kadınların sıralandığını ve Sultan'ın inip içlerinden bir tanesini seçtiğini duymuştum. Sultan'ın elinde bir mendil olurmuş, bunu her kadının koltuk altına sokar, koklar ve o akşam için hoşuna giden kadını seçermiş.

Benim de önümde ülkeler böyle sıralandı.

Haritaya acele, canlı bir göz gezdiriyorum; nereye gideyim? Hangi karayı, hangi denizi daha önce göreyim? Bütün ülkeler ellerini uzatıp beni davet ediyor; Tanrı'ya şükürler olsun ki dünya büyük, tembeller ne derse desin, insanın hayatı da büyük, bütün ülkeleri görerek tadını çıkaracak kadar zamanımız var;

Yunanistan'dan başlayalım!

Yunanistan'a tapmam üç ay sürdü. Dağlar, adalar, köyler, manastırlar, deniz kıyıları... Şimdi hâlâ, bunca yıl sonra oraları yeniden hatırladığımda yüreğim mutlu, ama huzursuz bir biçimde çarpar; insanın Yunanistan'ı dolaşıp seyretmesi büyük zevktir.. Bir zevk ve bir işkence!

Yunanistan'da dolaşıyor, yavaş yavaş gözlerimle görüyor, dalgın bir düşüncenin görüp dokunamayacağı şeye ellerimle dokunuyordum. Bence dünyanın hiçbir yerinde mükemmelliğin o iki unsuru olan Ares(*)le Afrodit, Yunanistan'da olduğu kadar ciddi ve

---

(*) Lâtin mitolojisindeki savaş tanrısı Mars'ın Yunanca adı.

dostça gülümseyen bir biçimde birleşmemişlerdir. Bazı yerleri sert ve mağrurdur. Bazıları dişi olup sırf içtenlikten ibarettir, bazıları cidid ve buna paralel olarak neşeli ve tatlı dillidir. Fakat soluk hepsine uğramış ve onlara bir tapınak, bir masal, bir kahramanla her birine uyan ruhu vermiştir. Onun için, kim Yunanistan'da seyahat ediyor da görecek gözü, düşünecek aklı varsa, tek bir manevi zaferden başka bir manevi zafere doğru bölünmez büyülü bir birlik içinde seyahat eder. Yunanistan'da insan; ruhun, maddenin devamı ve çiçeği; masalınsa, en olumlu gerçeğin basit ve sentetik ifadesi olduğuna inanır. Soluk, Yunan taşlarının üzerinde yıllarca gezindi; insan neresinden geçerse, onun tanrısal izlerine rastlar.

Yunanistan'ın bazı yerleri iyi durumdadır, fışkırttığı mutluluk da iyi durumda... Sertlikle tatlılık da birbirinin yanında durmakta, birbirini tamamlamakta ve kadınla erkek gibi birleşmektedir. Sparta bu türden tatlılık ve sertliğin ikili kaynağını teşkil eder. İnsanın karşısında mağrur, kanun kadar katı ve uçurumlarla dolu Taygetos(*) ve aşağıda meyvalı, baştan çıkarıcı ova onun ayakları dibinde sevdalı bir kadın gibi uzanmış. Bir yanda en katı emirleri yasakladığı, Yunanistan'ın Sina dağı Taygetos hayat, savaştır, topraksa bu savaşın yapıldığı alan; insanın tek görevi zaferdir; sen de savaş! Uyuma, süslenme, konuşma, amacın tektir: Savaş; sen de savaş! Öte yandan da Taygetos'un eteklerinde Eleni(**). Sen kızıp da toprağı horladığın anda, birden Eleni'nin soluğu, çiçek açmış limon ağacı gibi beynini sersemletir.

Acaba Sparta'nın bu ovası mı o kadar tatlı ve duygulu, zakkum ağaçları o derece sarhoş mu edici, yoksa bütün bu büyü Eleni'nin çok gezmiş, çok öpülmüş vücudundan mı çıkmaktadır? Şüphesiz ki Eurotas (***), bir ırmak kolu olarak Eleni'nin ölümsüz efsanesiyle birleşmeseydi, baştançıkarıcılık tekeline sahip olmayacaktı. Çünkü, iyice biliyoruz ki topraklar, denizler ve ırmaklar, sevilen büyük isimlerle birleşir ve artık birbirinden ayrılmaz bir halde yü-

(*) Peloponez'de bir dağ. Yüksekliği 2.410 m. Bir adı da Pentodakhtilos (Beş parmak)dır. Batılılar genellikle Taygete olarak yazar.
(**) Mitoloji'deki Elen'ler ülkesi (Yunanistan)ı yazar ima yoluyla Eleni diye adlandırıyor.
(***) Lakonia'nın Sparta'yı sulayan bir ırmağı. Uzunluğu 80 km. Bugünkü adı Vasilli'dir.

reğimizin içine dökülürler. İnsan, Euratos'un gösterişsiz kıyılarında yürür ve elleriyle saçlarında düşüncelerinin, sevip dokunduğu kadınınkilerden çok daha gerçek, daha elle tutulur, hayali bir kadının kokusuna dolandığını hisseder. Bugün dünya kan içinde boğuluyor, çağdaş anarşi cehennemi içinden ihtiraslar fışkırıyor ve Eleni olağanüstü mısraların havası içinde ölümsüz, hareketsiz duruyor, zamansa, önünden akıp gidiyor.

Topraktan bir koku çıkıyor, limon çiçeklerinden göz yaşı damlaları dökülüyor, güneşte oynaşıyordu. Birden, hafif bir rüzgar esti ve bir çiçek alnıma çarparak ıslattı. Ben, görünmez bir el dokunmuş gibi ürperdim, bütün toprak bana ağlamış-gülmüş, yeni yıkanmış Eleni gibi görnüdü. Limon çiçekleri işlenmiş tülleri kaldırdı ve avucu ağzında, gepgenç bir bakire olarak bir erkeği, en güçlüsünü izledi, bembeyaz bilekli ayağını kaldırdığı vakit yuvarlak, kanlı tabanı parıldadı.

Eğer üzerinden Homeros'un soluğu geçmemiş olsaydı, Eleni ne olurdu? Dünyadan geçip kaybolan sayısız, diğerleri gibi güzel bir kadın. Dağ köylerimizde hâlâ güzel kızları sık sık kaçırdıkları gibi, onu da kaçırmış olurlardı. Hatta bu kaçırma savaşa yol açmış olsa bile, şair elini uzapı onları kurtarmasaydı, kadın, savaş, katliâm ve her şey yok olurdu. Eleni kurtuluşunu şaire borçludur. Euratos'un şu dalgalanışı ola ölümsüzlüğünü Homeros'a borçludur Eleni'nin gülümseyişi bütün Sparta havasına dağılmıştır. Bir de şu var: Eleni kanımıza girdi; onu bütün erkekler vaftiz etti; bütün kadınlar hâlâ onun ışığı ile parlıyor. Eleni aşk çığlığı oldu, yüzyılların içinden geçiyor ve her erkeğe öpücükle sonsuzlaşma isteğini duyuruyor ve Eleni, kucakladığımız en anlamsız kadıncağızın biçimini değiştiriyor.

Sparta'nın bu kraliçesi yoluyla arzu; yüksek nezaket unvanları kazanıyor ve kaybolmuş bir kucaklaşmanın mistik özlemi, içimizdeki hayvanı yatıştırıyor. Biz ağlıyor, bağırıyoruz; Eleni, içtiğimiz bardağın içine büyül bir bitki atıyor, biz de acıyı unutuyoruz. Elinde bir çiçek var, bunun kokusu yılanları uzaklaştırıyor... O kurbanlık boğanın sırtına biner, çözük sandallı ayağını sallar ve bütün dünya bağ olur. Bir gün, ihtiyar şair Stisihoros'un ağzından, bir şarkısında, onunla ilgili kötü bir söz çıktı ve şair derhal kör oldu; o za-

man pişman bir halde, tityerek lirini aldı, büyük bir şenlik sırasında Elenler'in karşısına dikilerek ünlü reddiyesini okudu:

Doğru değil Eleni, sana karşı olan son sözüm
ve sen ne hızlı gemilere bindin,
ne de, asla varmadın, Truva kalesine...

Ve ellerini havaya kaldırarak ağladı; birden göz yaşlarına boğulmuş görüşü göz çukurlarına indi.

Atalarımız, güzellik yarışmaları olan " Eleneis"ları yaparlardı.

Dünya bir arenadır, Eleni de hayatın ötsinde, belki var olmayan, belki de hayalet olan büyük bir eserdir. Gizli bir geleneğe göre rahipler, Akhaia'lıların Truva'da Eleni için savaşmadığını ve Truva'da sadece onun bir heykelinin bulunduğuna inanırlardı. Eleni Mısır'a, insan soluğunun ulaşmadığı tanrısal bir tapınağa sığınmıştı. Kimbilir, belki biz de burada, şu yeryüzünde, Eleni'nin heykeli için çekişmekte, ağlayıp birbirimizi öldürmekteyiz. Ama yine, kimbilir; öteki dünyada gölgeler canlıların kanlarını içerlerse dirilirlermiş; Eleni'nin bu gölgesi, binlerce yıldır bu kadar kan içtiğine göre, acaba hiç dirilmeyecek mi? Acaba heykel, teniyle birleşmeyecek ve biz de böylece, günün birinde gerçek sıcak bir vücuda, sahici Eleni'ye sarılmayacak mıyız?

Tayğetos, Eleni. Vahşi savaşçı ve karısı Euratos zakkum ağaçları arasına dalıp Eleni'nin kokusunu solumaktan utanmıştım. Ve bir gün harekete geçip Taygetos'a, daha erkekçe bir havayı solumak için girdim.

Dağın verdiği neşe, çam kokusu, kızgın taşlar, başımın üstünde sallanan atmacalar ve kesin yanlızlık yüreğimi güçlendirdi; saatlerden beri tırmanıyordum, umutluydum. Öğleye doğru siyah bulutlar toplandı, sağır gök gürültüleri duyuldu; geri dönmek üzere bayır aşağı inmeye koyuldum; taştan taşa atılıyordum, arkamdan da fırtına geliyordu; koşuyor, bana yetişmesin diye onunla yarış ediyordum. Ama çamlar birden irkildi, dünya kararda, çevremi şimşekler kuşattı; fırtınanın hortumu bana yetişti; düşmemek için yüzükoyun yere kapandım, gözlerimi yumdum ve bekledim. Bütün dağ titriyordu; yanıbaşımda iki çam kırıldı, gürültüyle yere düştü. Ha-

vadaki kükürt kokusunu duydum ve birden bora patladı; rüzgar düştü, iri su damlaları gökten boşandı. Yabani kekik, kekikotu, adaçayı, nane, cepheden çarpıldılar; kokularını silkelediler, bütün dağ tütsülendi.

Ayağa kalkıp aşağı inmeye başladım; elimi, yüzümü, saçlarımı suların dövmesine seviniyordum. İniş Tanrı'sı, bütün gücüyle karısı Toprak'ın üzerine düşüyordu; Toprak boğuluyor, kıkırdıyor ve çatlayarak erkek suları içine alıyordu. Ruh-ül-Kudüs'ün canlı bir inişiydi bu... Biraz sonra gökyüzü arındı, iniş sona erdi, gugukkuşu ötmeye başladı; o sırada güneş batıyordu; aşağıda uzakta, Mystra üzerinde, tepenin en yüksek noktasında Villehardouin'in harabe halindeki, yeni yıkanmış Frenk kalesini farkettim. Bütün gökyüzü altın ve yeşil bir renge bürünmüştü.

Ertesi gün serviler ve bahçeler arasından geçerek Yunanistan'ın Pompei'si Mystra'ya, bir tapınıcı olarak gittim. Yeni Yunanistan'ın doğmuş olduğu bu kutsal tepe, en müşkülpesent ruhu bile baştan çıkarabilen bütün açık ve esrarengiz büyülere sahipti. Limon ve portakal ağaçları, kıvrımlı daracık sokaklar, oyun oynayan yarı çıplak çocuklar, suya giden kadınlar... Çiçek açmış ağaçların altında kadınlar oturmuş nakış işliyor. Hayat yine bu topraktan başladı, yine tüm atalar tepesine tırmanmaya çalışıyor. Mystra'nın insan oturan yeri, ilk yeşillik bölgesidir. İnsan ilerleyince ağaçsız, tozlu yokuş başlıyor, yıkık evleri geçiyor, güneş altında pişmiş, çok güzel Bizans kiliselerine, Perivlepto'ya, Mitropolis'e, Ayios Theodoros'lara, Afentiko'ya, Pantanassa'ya ulaşıyor.

Susamıştım, rahibeler bir bardak su versin diye, Pantanassa Kadınlar Manastırı'na girdim. Avlu pırıl pırıl, hücreler kireçlenmiş, tertemiz, kanepelerin üzeri işlemele battaniyelerle örtülü. Rahibeler beni karşılamak için koşuyor; bazıları romatizmadan tutulmuş, bazıları genç ama çok solgun, çünkü yaşamak için çok çalışıyor, uykusuz kalıyor, ibadet ediyorlar ve karınlarını doyuracak yiyecekleri yok. Serbest zamanları olunca elişlerinin üzerine eğiliyor ve geleneksel motifler işliyorlar: Küçük serviler, haçlar, kadifeli saksılar, manastırlar ve kırmızı ipekle küçük çiçekler... Çeyizlerini gösterir gibi gülümseyerek, konuşmadan, edalı bir tavırla işlemelerini gösterdikleri zaman insanın içini bir üzüntü kaplıyor; çünkü bi-

liyor ki damat yoktur. Pantanassa, ikindi vaktinin tatlı yeşil ışığında, Meryem'in kokulu soluğunu örtmek üzere sabır ve sevgiyle işlenmiş, fildişinden bir Bizans kutusu gibi parlıyordu. Dipteki köşeden tepeye kadar olan eğimde o yekparelik, derli topluluk, sevimlilik neydi? Güzel tapınağın tümü, sıcak ve canlı bir organizma gibi, sakin sakin soluyordu. Bütün taşlar, oymalar, resimler, rahibeler, Kadınlar Manastırı'nı teşkil eden organik unsurlar gibi yaşıyordu, sanki bir öğle vakti, hepsi birden aynı yaratıcı hamleyle doğmuşlardı.

Bizans resimlerinde bu kadar tatlılığı, bu kadar sıcak, insanca zekayı, hiçbir zaman ummamışımdır. Şimdiye kadar, ellerinde kırmızı yazılarla bir parşömeni tutan ve doğadan nefret etmemizi, ıssızlığa kaçmamızı, kurtulmak için ölmemizi haykıran müthiş çileci türleri görmüştüm. Ama şimdi bu renkler, çok tatlı biçimler, uslu hayvanın üzerinde gülümseyerek Kudüs'e giren İsa ve arkasında çelenkleriyle havariler, geçip dağılan bir bulut gibi onlara huşu içinde bakan halk... Ve Afentiko'da gördüğüm, geniş bir kurdeleyle bağlanmış kıvırcık saçlı, levent, cesur yürüyüşlü ve sağlam, yusyuvarlak diziyle bakır yeşili renkteki Melek! Nişanlıymış da gidiyormuş gibi... Bu kadar sevinç ve aceleyle acaba nereye gidiyor?

O anda kampana, Cenaze Mersiyesi'nin mahmurluğu içinde yavaşça, tatlı tatlı çalmaya başladı. Kilisenin sıcak kovuğu içine girdim; ortada limon çiçekleriyle örtülü cenaze, limon çiçeklerinin üzerinde de, daima ölü olan, daima dirilen O... Bir zamanlar adına Adonis diyorlardı, şimdi İsa... Çevresinde diz çökmüş, solgun benizli, siyah giysili kadınlar onun için ağlıyorlardı. Bütün kilise, arı kovanı gibi balmumu kokmaktaydı ve ben, Efesli Artemis'in tapınağındaki öbür rahibeleri, Melissa(*)ları, Diphes'de balmumu ve tüylerle yapılmış Apollon tapınağını hatırladım.

Birden kadınların ağlaması ve dayanılmaz sızlanmaları başladı; insan acısının Tanrı'yı dirilteceğini biliyordum ama burada, Eleni'nin egemen olduğu yerde yüreğim ağlamalara karşı asla hazır değildi. Kalktım, ortalık daha aydınlıktı, yıkılmış soylu evlerinin, yere uzanmış kulelerinin ve tepenin üstünde Villehardouin'in ünlü kalesinin taştan bir taç olduğu yere doğru yokuş yukarı yürümeye

(*) Kelime anlamı "Arı"dır. Yazarın bu isimde bir de piyesi vardır.

başladım. Kale kapısı açık, avlular ıssızdı, yıkılmaya hazır merdivenlerden yukarı çıktım; savaş kulelerine vardım; kargalar korkmuş, sürüler halinde havalanıyordu. Aşağıda verimli ovaya baktım ve kulübelerden baca damlarının yükseldiğini gördüm; bir arabanın gıcırdaması ve yalnızca ihtiraslan ibaret bir şarkı duyuldu, bütün hava iç çekti, hayaletlerle doldu. Burayı fethe gelen demir zırhlı, sarışın, soylu Frenk şövalyeleri Rum kızlarıyla evlendiler. Rum kanıyla aşılandılar, vatanlarını unuttular, sağolsunlar, bizim karga gibi siyah saçlı, esmer, iri gözlü kadınlarımız sayeside fatihler fethedildiler.

Birkaç gün sonra, başka bir yerin tadını çıkardım: Köysüz, insansız, keçisiz ve koyunsuz, ıssız çınar ağaçlarının gölgelediği, sazlarla süslenmiş, çalılık ve kekik kokan, Peloponez'in göbeğindeki Vases'de bir dağ dönemecinden sonra, beklenmedik bir anda insanın karşısına Apollon tapınağı çıkar. Birden, dağdakilerin benzeri olan taşlarla yapılmış haliyle karşılaşınca, bu yerle tapınağın birbiriyle olan derin ilişkisi hissedilir. Dağın bir parçası, ona ait bir taş olarak, kayalar arasına ayrılamayacak biçimde sıkışmış, kendisi de kaya olan, ama üzerinden ruhun geçtiği bir kaya halinde görünür. Tapınağın böyle yontulmuş ve yerleştirilmiş olan sütunları, bütün bu dağ ağırbaşlılığı ve ıssızlığının hazzını ifade eder; insan bunun, aklının içinde saklandığı, uykusuzluk çektiği kutsal baş olduğunu sanır. Ve burada eski sanat, yöreyi izleyip ifade ettiği için insanı hayrette bırakmaz; titiz ve sakin bir halde insanlara ait patikadan solumaksızın zirveye kadar çıkarır. Bütün dağ, yüzyıllardan beri, karanlık oyuklarının içinden kendini göstermenin özlemini çekiyormuş ta, bu tapınak yapılınca birden hafiflemiş gibi... Hafifledi demekle, anlam kazandı, kendi anlamını kazandı ve sevindi demek istiyorum.

Yunan toprağında hergün daha iyi anlıyordum ki, Yunan uygarlığı bir meteor, doğaüstü bir ışık değil, toprağa derin kök salmış, çamuru yiyip çiçek yapan bir ağaçtı. Ve ne kadar çok çamur yerse, çiçeğini o kadar çok zenginlikle süslerdi. O ünlü eski basitlik, dengelilik ve sessizlik basit ve dengeli bir ırkın işlenmemiş, tabii erdemleri değildi; bunlar, çok güç işlerin, tehlikeli ve acılı mücadelelerin kalıntısıydı. Yunan sessizliği çok yanlı, çok yorgunluk verici,

uzun yıllar süren bir çatışmadan sonra barışmayı başaran vahşi ve karşıt güçlerin dengelenişidir. Bizanslı bir mistiğin gayretsizlik dediği yere, yani gayretin doruğuna ulaşmak için...

Yunanistan'ın dağlarını, köylerini, topraklarını hafifletip maddesizleştiren şey ışıktır; ışık İtalya'da yumuşaktır; İonia'nın ışığı çok tatlı ve Doğu'ya özgü aşırı isteklerle dolu; Mısır'ınki yoğun ve şehvetlidir; Yunanistan'da ışık, sırf ruhtur. İnsan bu ışığın içinde açık görmeyi, kaosa düzen vermeyi ve onu dünya yapmayı başarmıştır. Dünya ise uyum demektir.

Yandaki bekçi kulübesinden ufak tefek, ihtiyar bir kadın çıktı; avucunda iki incir; bir salkım da üzüm vardı; bu yüksek dağ eteğinde bunlar turfanda idi ve kadın onları bana armağan etmek istiyordu. Gençliğinde mutlaka çok güzel olması gereken tatlı, zayıf, güleç bir ihtiyarcık...

—Adın ne senin, teyze? diye sordum.

—Maria.

Ama kalemi alıp da adını yazdığımı görünce, beni durdurmak için elini uzattı gençlere vergi bir nazla:

—Mariyitsa, dedi, Mariyitsa..(*)

Sanki adı yazılınca ebedileşecek, hafızasında, hayatının, tatlı anılarını uyandıracak olan öteki şımartıcı adını da kurtaracakmış gibi...

Duymadığımdan korkmuş gibi tekrarladı:

—Mariyitsa...

Hurda haline gelmiş vücutta, kadın çekiciliğinin kökleşmiş olduğunu görmek hoşuma gitti.

—Burada ne var? diye sordum.

—Eh, görmüyor musun, taş var!

—Peki, neden dünyanın öbür ucundan sırf bunları görmeye geliyorlar?

İhtiyar kadın bir an duraksadı, sesini alçalttı:

—Yabancı mısın? diye sordu.

—Hayır, Yunanlı!...

İhtiyarcık cesaret buldu, omuzlarını kaldırdı:

(*) Bizde Fatma'nın küçültülmüşünün Fatoş olması gibi, bu da "genç, küçük Maria" anlamına geliyor.

—Budala Frenkler! dedi ve kahkahayı bastı...

Eski tapınakların ya da mucizeli tasvirlerin bulunduğu ünlü kiliseleri bekleyen ihtiyar kadınların azizlere veya mermerleşmiş eski şeytanlara inanmayıp gülmelerine ilk kez rastlamıyordum. Herhalde, bunlar hergün senli benli oldukları için onlardan yüz buluyorlardı.

İhtiyar Mariyitsa, bana sunmuş olduğu ekşimsi üzümü didikleyişime memnunlukla bakıyordu.

Takılmış olmak için sordum:

—Peki, politika hakkında ne düşünüyorsun?

O beklenmedik bir gururla karşılık verdi:

—A oğlum, a oğlum, biz burada dünyadan çok yüksekte, çok uzaktayız, onun sesini duymuyoruz.

"Biz", yani "tapınakla ben" diyor ve gururla "uzaktayız!" diye ekliyordu ki bu; "... daha üstteyiz!" demekti. Hoşuma gitti. İhtiyar kadının bu cümlesi, yüreğimi tapınaktan da çok doyurmuştu.

Sütunların altından geri dönüyordum, birkaç gün önce yağmur yağmıştı ve su, kırık mermerlerin oyukları içinde hâlâ hareketsiz ve tertemiz duruyordu. Suya doğru eğiliyor, kabarık bulutların beyaz hayaletler gibi geçtiklerini görüyordum. Uzak Doğu'nun bir yerinde, üzerinden bulutların geçtiği bir su birikintisinde Tanrı'ya tapıldığını okumuştum.

Ovaya inerken, taşlar üzerinde diz çökmüş bir ihtiyarın bir kanala doğru eğilmiş, suya baktığını gördüm; yüzünde anlatılamayacak bir huşu vardı; sanki burnu, ağzı, yanakları yok olmuş da, sadece taşlar arasında akan suya dikili iki göz halinde kalmıştı. Yanına yaklaştım:

—Neye bakıyorsun ihtiyar? diye sordum.

O, başını kaldırmadan, gözlerini sudan ayırmaksızın cevap verdi:

—Hayatıma oğlum, akıp giden hayatıma!...

Yunanistan'da herşey, dağlar, ırmaklar, denizler, ovalar "insanlaşır" ve insanla, hemen hemen "insanca" bir dille konuşurlar. Onu suya boğmazlar, ona işkence etmezler; dostu ve iş arkadaşı olurlar. Doğunun bulanık durulmamış çığlığı, Yunanistan'ın ışığından süzülerek arınır, insanlaşır SÖZ olur. Yunanistan, büyük mücadeley-

le insanı hayvana, Doğu'nun köleliğini özgürlüğe ve barbarca sarhoşluğu sakin mantığa dönüştüren süzgeçtir. Birbirinin karşıtı, kör kuvvetleri dengeli hale sokarak biçimsiz olana biçim, ölçüsüzlüğe ölçü vermek... Hellada(*) adı verilen çok çekmiş karayla denizin görevi budur.

Yunanistan'da dolaşmak gerçek bir zevktir. Yunan toprağı gözyaşı, ter ve kanla o kadar çok sulanmış, Yunan dağları öyle çok insan acısı görmüştür ki, insan beyaz ırkın kaderinin bu kıyılarla bu dağlarda belirlendiğini düşündükçe tüyleri ürperir. İnsanın kaderi belirlendi. Hiç kuşkusuz, hayvanın insana dönüşme mucizesi neşe ve oynaklık dolu olan bu kıyıların birinde olmuştur. Doğulu Astarte, bir gün dişi domuzunkiler gibi kalabalık memeleriyle böyle bir Yunan limanına yanaşmış olacak. Yunanlılar da onun kaba yontulmuş barbar heykelini alıp hayvan yanlarını temizlemiş, yalnız iki insanca memesinin bırakmış ve ona dört başı mamur bir insan biçimi vermişlerdir. Yunanlılar Doğu'dan atasal güdüyü, çılgınca sarhoşluğu, hayvanca çığlığı, Astarte'yi aldılar ve bu güdüyü aşka, ısırışı öpücüğe, çılgınca âlemleri dinsel tapınmaya, çığlığı da aşk sözüne dönüştürdüler.

Astarte, Afrodit oldu.

Yunanistan'ın yalnız coğrafi değil, psikolojik mevkii de mistik görev ve sorumluluklarla doludur. Toprak ve denizlerinde susmayan iki akıntı çatışır, bu nedenle de Yunanistan daima fırtınalı, coğrafi ve psikolojik bir yer olarak kalmıştır. Bu önceden belirlenmiş mevki, Yunanistan'la dünya toprağını temelinden etkilemiştir.

Tek başıma, elimde bir zeytin sopası, omuzumda bir heybeyle, yaya yürüyerek Yunanistan'ı görüyor, hissediyor, ona dokunuyordum. Ve içime Yunanistan ne kadar giriyorsa, Yunan kara ve denizindeki mistik tadın musiki olduğunu da o kadar derinden anlıyordum. Yunan toprağı aynı kalmakla birlikte, çok hafif bir biçimde değişir, güzelliğini dalgalandırır, yenilenir. Onda derin bir birlik ve buna paralel olarak daima yenilenen bir değişme vardır. Etrafındaki gözle görünen âleme bakarak, onu severek, anlayarak ve formü-

(*) Helenler (Elenler) ülkesi demektir. Bugünkü Yunanlı konuşurken baştaki "H" harfini söylemez. "Elada" der.

le ederek doğan eski sanata da yanı tempo egemen değil mi sanki? Büyük Klasik Çağ'ın bir Yunan eserine bakın; hareketsiz değildir, farkedilemez bir canlılık ürpertisi onun içinden geçer, havanın yüksek bir yerinde durup ta bize hareketsizmiş gibi görünen bir atmacanın tüyleri gibi oynar. Aynı şekilde eski bir heykel de yaşar, farkedilmez bir biçimde kıpırdar; teslim eylemini izleyip, hayatın gelecekteki yolunu hazırlayarak zaman akışının üçlü kişiliğini ölümsüz bir anla dengeler.

Yunanlılar her yeri mücadeleleriyle azizleştirmiş, yüksek bir anlama bağlı hale sokmuşlardır. Bu anlam da onun tadını da çok artırmaktadır. Onun fiziğini disiplinli bir hırs ve güzellikle metafiziğe dönüştürmüşlerdir. Otları, toprakları, taşları araladılar ve onun ruhunu çok derinlerde, taptaze gizlenmiş olarak buldular. Ve bu ruha bazen güzel bir tapınak, bazen bir efsane, bazen da neşeli bir yerli Tanrı biçimini verdiler.

Olmympia'nın kutsal yerine saatlerce bakıyordum. Zarif, alçak evcilleşmiş dağların arasında güleç ve iyi kabul gösteren azgın poyrazdan ve yakıcı lodostan korunan, yalnız Batı'da deniz açık olup Alfeos(*) akıntısı yönünden serin, açık deniz rüzgarının geldiği bir vadi. Yunanistan'da barışla dostluğa doğru itici, bu kadar itici bir yer daha yoktur. Eskiler, her dört yılda bir tüm Elen kuşaklarının dostça bir araya toplanması için burasını şaşmaz bir gözle seçmişlerdi ve bunu seçerken de bir anlamla dolduruyor, sessizliğiyel dostça uysallığını artırmış oluyorlardı.

Kıskançlıklar, düşmanlıklar, iç savaşlar Yunanistan'ı sarsıyor, demokrasiler, aristokrasiler, zulüm yönetimleri birbirini yiyor, kapalı vadiler kıyıda köşede kalmış adalar, ıssızlaşmış deniz kıyıları, bağımsız küçük şehirler, çok başlı ve kendi içinde birbirine düşman tek bir organizma yaratıyor ve her göğsün içinde tutkular kaynaşıyordu. Ve birden her dört yılda bir yaz mevsiminde başı taçlı birer çığırtkan olan Muhbirler, bu kutsal vadiden yola çıkar, Helenizmin son bulduğu yere kadar koşar, dostu ve düşmanı Olympia'da oyuna davet ederek yarışmaların kutsal haberini ateşkesi

---

(*) Mora Yarımadası'nın Lon Denizi'ne dökülen bir ırmak. Bugünkü adı Rufres'dir.

haykırırlardı. Bütün Peloponez'den ve Kara Yunanistanı'ndan, Makedonya'dan, Tesalya'dan, Epir'le Trakya'dan, Karadeniz, Küçük Asya, Mısır, Sirenaike, Büyük Yunanistan ve Sicilya kıyılarından atletlerle tapınıcılar, oyunun tüm Elen olan kutsal yuvasına koşarlardı. Buraya köleler, suçlular, barbarlar ve kadınlar ayak basamazdı. Yalnız özgür Elenler gelirdi.

Hiç bir halk, oyunun gizli ve açık değerini bu derece eksiksiz anlamış değildi. Hayat, günlük mücadeleyle çevresindeki düşmanları, - doğal güçlerin canavarları- açlığı, susuzluğu, hastalığı, yenmeyi başardığı zaman, aynı zamanda gücünü artırmış olur. Bu günü oyunla harcamak ister. Hayat ne kadar bakılmak, düşmanlarından korunmak, yerkabuğunun üstünde kalmak isterse uygarlık da o kadar doğmaz. Hayat ilk ihtiyaçlarını karşıladığı ve az olan sessizliğin tadını çıkarmaya başladığı andan itibaren doğar.

O, bu sessizlikten nasıl yararlanmalı, bunu çeşitli toplumsal sınıflara nasıl dağıtmalı, elinden geldiği kadar nasıl artırmalı, nasıl zarifleştirmelidir?

Her ırkın ve her dönemin bu sorunlara bulduğu çözüm yolundan, uygarlığının değeri ve tadı saptanır.

Altis Harabeleri arasında gidip geliyor, tapınakların yapıldığı, üzerinde deniz kabuklarını taşıyan taşlara hazla bakıyorum. Bunları Hıristiyanlar aşındırdı, depremler yıktı, parlak renklerini Alfeos'un taşkınlıklarıyla yağmurlar yıkadı. Heykelleri yakıp kireç yaptılar, elimizde kalanlar az ama, hâlâ kafamızı avutmaya yetiyorlar. Fidias'ın altın ve fildişinden yapılmış heykelinin bulunduğunu söyledikleri çukurda bitmiş, iki üç dal flüskünden kopardım ve parmaklarım onun ezeli kokusuna bulaştı.

Burada şu esrarengiz alanda, insanlardan önce Tanrılar güreşmişti. Zeus, babası Kronos'la hükümdarlığını elinden almak için güreşti; ışık tanrısı Apollon, koşuda Hermes'i, yumruk dövüşünde de Ares'i burada yendi. Akıl zamanında ışıksa hileyle şiddetin karanlık güçlerini alteti. Daha sonraları, Tanrıların ardından burada kahramanlar dövüştü; Asya'dan Pelopas, kanlı barbar Oinomaos'u yendi ve atları terbiye eden kızı İppodamia'yı aldı.

İonia'nın ilerlemiş, sırf zevkten oluşan uysal uygarlığı, buranın yerli utanmazlarını da yendi, atlara boyun eğdirdi, insan gücünü

sağlamlaştırdı. Başka bir kahraman olan İrakleas (*) da, Augela (**)nın ahırlarını temizledikten sonra buraya geldi ve yeni Tanrı Zeus'a karşı büyük fedekârlıklarda bulundu; kurbanlardan kalan külle de sunak yaparak ilk olimpiyat oyununu ilan etti. Fedakârlıkların yeni külleriyle beraber, tanrısal sunak da daha yukarı kalkıyor ve Elen cinslerinin bronz vücutlarını ıslıkladıkları büyük tezgâhla Olympia birleşiyordu.

Sırf bu vücutları güzelleştirmek için değil. Yunanlılar hiçbir zaman sanatı sanat için yapmamışlardır: Güzelliğin amacı her zaman, hayata hizmet etmekti. Eskiler, dengeli ve sağlam bir akıl sahibi olmak için, vücutların da güzel ve sağlam olmasını istemişlerdir. Hattâ siteyi savunabilmek -en yüksek amaç- için bile...

Jimnastik Yunanlıların gözünde, vatandaşın toplumsal hayatı için kaçınılmaz bir ön hazırlıktı. Jimnazlarda palestralardan geçerek vücudunu çalıştırabilen onu güçlü ve ahenkli yani güzel bir hale sokabilen ve soyu korumaya hazır bulunduran kimse, eksiksiz vatandaştı. İnsan, klasik devre ait bir heykele baktı mı hemen; temsil ettiği adamın özgür mü, köle mi olduğunu anlıyor. Bunu vücudu belli etmektedir. Güzel atletik vücut, sakin tavır, disiplinli hırs, özgür insanın karakteristik niteliklerıdir. Köle daima ani ve dizginsiz el hareketleriyle kaba tenli ya da cılık görünür. Sarhoşluk Tanrısı Dionysos sakin durur ve çevresinde astları, köleleri, Silene ve Satirler çirkinleşip kasılıverirler.

Vücutla aklın uyumu: Elen'in yüksek ideali budur. Bir kimsenin, başkasının zararına olarak büyümesi barbarlık sayılırdı. Elenler gerilemeye başladıkları zaman, atletin vücudu da fazla beslenmeye ve ruhunu öldürmeye başladı. İlk feda edilen ve ruhun atletizm nedeniyle uğradığı tehlikeyi ilan eden, Euripides'di. Galinos'(***)sa, daha sonraları şu suçlamayı yapar: "Yesinler, içsinler, uyusunlar, işkembelerini boşaltsınlar: Atletlerin sürdüğü hayat bu işte!" Şerefli yıllarda başarıdan başarıya koşan büyük kurban İraklis, sonunda vücuduyla aklını dengeleyerek şarapçı ve obur, koca-

(*) Batılıların Herakles dedikleri mitolojik kahraman.
(**) Mitolojide Augelas İlidos kralıdır. "Augelas gübreleri" deyimi "Toplumsal skandallar yığını" demektir.
(***) Yani Roma İmparatoru, edip ve filozof Gallien (235-268).

man vücutlu, dar alınlı bir şey oldu. Büyük çağlarda da şehvetli delikanlı tipini yaratmış olan büyük sanatçılar şimdi, çevrelerinde gördükleri atletik vücutları zalim bir gerçekçilikle ağır ve barbar olarak göstermektedirler.

Ve her yerde olduğu gibi Yunanistan'da da gerçekçilik başladığı anda, uygarlık gerilemeye başlar. Böylece inançsız, gerçekçi, birey ötesi hayali olmayan, koca ağızlı Elenistik çağa ulaşmış olduk. Parthanon'dan kaosa... Büyük, acımasız uyum. Duygu ve ihtiraslar ortaya çıkar, özgür insan disiplini kaybeder, güdüleri ciddi bir denge halinde tutan gemler elinden kaçar. İhtiraslar, duygular, gerçekçilik; mistik ihtiraslı ve melânkolik bir istek yüzlere dökülüyor; korkunç mitolojik görüntüler dekor oluyor, Afrodit basit bir kadın gibi soyunuyor. Zeus bir çapkınlık ve incelik kazanıyor. İraklis yeniden hayvana dönüşüyor. Yunanistan Peloponez savaşından sonra dağılmaya başlıyor; vatan karşı güven yok oluyor, zaferi bireycilik kazanıyor. Artık Tanrı ya da idealleştirilmiş delikanlı başrolde değil. Başrolde olan, şehvet ve ihtiraslarıyla maddeci, şüpheci ve zevk düşkünü zengin bir şehirlidir. Eskiden yetenek dehanın yerini almıştı, şimdi de estetik yeteneğin yerini aldı. Ve sanat; çocuklar, koket kadınlar, gerçekçi sahneler, kaba ya da entellektüel insanlarla doluyor.

Müze'nin küçük tepesini çıkmaktayım. Arta kalmış iki olağanüstü cepheyle İraklis ve Praksitelis Hermesi'nin olağanüstü eserlerini görmek için acele ediyorum. Sanki insanı yüksek yorgunluğu, aşağılık, ezeli yasaları çiğniyor. Bu şekilde hayatımızla çabamız, kahramanca ve trajik bir gerginlik kazanır. Emrimizde sadece bir an vardır; bu anı ebedilik haline sokalım; başka ölümsüzlük yoktur.

Müzenin büyük kapısı önüne geldiğim zaman yüreğim yatıştı. Sabah ışığıyla rahat rahat aydınlanmış Kentaure'ler, Lapit'ler, Apollon, Iraklis ve Nike hâlâ yaşıyorlar. Sevindim. Bu dünya insanlıkdışı yasaları izlemektedir; yaşantımızın karşılaştığı şu rastlantılı saatte her an bomba düşüp insanın en değerli başarılarını kül edebilir.

İnsan burada, iki büyük alınlığa bakarken Uzak Doğulu bir bilgenin, sanatın amacını şöyle tanımlamakla ne kadar haklı olduğu-

nu hissediyor: "Sanat, vücudu değli, vücudu yaratan güçleri göstermektedir." Burada, özellikle Batı'ya düşen alınlıkta bu yaratıcı güçler, saydam cildin altında gözle görünür bir biçimde hareket etmektedir. Toplantı şimdi bitti, Kentaureler sarhoş oldu ve Lapitler'in kadınlarını almak üzere ileri atıldılar. Bir Kentaure adımını atıp bir kadını kucaklıyor, aynı zamanda kaba avucuyla göğsünü sıkıyor. Kadın, acıdan ve itiraf edilemez esrarengiz bir şehevi hazdan sanki bayıldı. Başka yerde yarışmacılar birbirini ısırır, bıçaklar, hayvan serbest kalır, azgın bir orgazm patlak verir, insanla pitekantropos (*) arasında yüzyıllarca öncesine ait sahneler önümüzde canlanır. Fakat bütün bu hayret verici ilkel ihtirasın üzerini esrarlı bir sessizlik örtmektedir: Çünkü bütün bu kızgın insanların arasında bütün savaşanların görmedikleri sakin, sağ elini yatay olarak uzatmış Apollon durmaktadır.

Bu yüksek eseri, Parthenon'dan birkaç yıl önce yaratan sanatçı, artık eski sanatçının bâkir beceriksizliğini aşmış ve henüz klasik ânın sanat yetkinliğine ulaşmış değildi. Daha başlangıçtaydı, zirveye varmamıştı, sona doğru köpükler saçarak sırf hamle kesilmiş bir halde koşuyordu. Bu alınlığın, bizi bu kadar çok heyecanlandırmasıysa, henüz insanlığın zirvesine ulaşmamış olmasındandır. Yani yetkinliğe... Çabalayıp uğraşan kahramanı insan hâlâ farketmekte...

Sevindirici başka bir şey daha var: Burada, bu alınlıkta, aşamalar zincirinin bütün basamakları farkediliyor; Tanrı, özgür insan, kadın, köle, hayvan. Tanrı ortada ayakta, sakin, gücünün hakimi olarak duruyor. Acıya bakıyor ve bozulmuyor; nefretle ihtirası boyunduruk altına alıyor ama, yine de umursamazlık taslamıyor, çünkü sakin bir halde kolunu uzatıp, zaferi hoşuna gidene veriyor. Lapitler, yani insanlar, onlar da ellerinden geldiği kadar hareketsiz; hareket etmeyen insanın haç işaretini kendi yüzlerinde hissediyorlar; bağırmıyor, paniğe kapılmıyorlar; fakat insan onlar, Tanrı değil ve dudaklarındaki hafif bir titreşimle alınlarındaki bir buruşuk onların acısını açığa vuruyor. Kadınlar daha fazla acı çekiyor ve

---

(*) Yunanca "Pitos" maymun, "antropos" insan olduğuna göre, pitekantropos "Maymun-İnsan" anlamına geliyor.

acıları karanlık bir zevkle anlaşılmaz bir biçimde birleşiyor; sanki onlar istemeden korkunç erkek unsurlar birbiriyle kapışıyor ve onların hatırı için kan döküyorlar. Kölelerse, ciddi herhangi bir alıkoyma olmaksızın içtenlikle uzanmış bakıyorlar. Bu alınlığın yaratıldığı devirde, kenarlarda uzanmış olan bu şekiller tanrıları temsil edemezdi; herhalde Tanrılar o çağlarda kutsal onurlarını unutarak böyle yerlerde yuvarlanmazlardı. Kısacası Kentaureler, yani hayvanlar, serbestçe sarhoş olmuş bir halde kadınlarla oğlan çocuklarına saldırıyor, uluyor, ısırıyor; akılsa, kuvveti bir düzene ve nezaketi de ihtiras haline sokamıyor.

Hayatın bütün aşamalarının tam olarak yüzlerne baktığı bu an olağanüstüdür. Bu mermerleşmiş anda, bütün unsurlar aynı zamanda vardır: Tanrısal huzur, özgür insanın disiplini, hayvanın boşanışı, kölenin gerçekçi yapıcılığı. Birkaç kuşak sonra bu son iki unsur egemen olacak, gerçekçi olan ihtiras yayılacak ve özgür insanları da tanrıları da bozacak, gemler bırakılacak, sanat bırakılıp düşecektir. Bu Olymps alınlığındaki dinamik trajilikten ve Parthenon'un tanrısal sessizliğinden Bergama'nın dizginsiz verbelizm (*)ine geçeceğiz.

İnsan bu alınlıkta, sentetik bir şimşek içinde doruk öncesinin doruğun ve doruk sonrasının bütün tohumlarının varlığını görmekle sevinir. Yetkinlik, kaos üzerinde güç, tehlikeli ve ansızın gelip geçen bir dengedir; sağa ya da sola azıcık bir ağırlık koymakla devrilir.

Bu alınlık bize, başka bir sevinç daha veriyor. Ona bakıyor ve birbirimize soruyoruz; bu alınlık Elenler'in Persler'i yenmesinden hemen sonra, bütün Elen ülkesine neşeli bir avunma, gurur ve güç yayıldığı sıralarda yapıldı. Yunanistan kendi gücünü hissediyordu, çevresinde ve içinde bulunan dünya yenilendi, tanrılar ve insanlar yeni bir ışıkla aydınlandı; her şeyin yenilenmesi gerekti: Tapınakların, heykellerin, resimlerin ve şarkıların... Elenler'in barbarlara karşı kazandığı zaferler için, ebedi bir zafer anıtının dikilmesi gerketi. Bu anıtı, heykelcilik yönünden nasıl dikeceklerdi?

Gerçek sanatçı, akıp giden her günlük gerçeğin altında hareket-

(*) Boş lakırdı, fikirlerden çok sözlere önem verenntellektüel eğilimi.

siz, ebedi sembolleri görür. Canlı insanların ıspazmozlu, çoğu zaman söylenmeyen çabalarının ardında, ruhları sürükleyen büyük akımları açıkça görür. Geçici olayları ölümsüz bir havaya dönüştürür. Büyük sanatçı gerçekçi yapıma ebediliğin değişik bir biçimi ve karikatürü gözüyle bakar.

Bunun içindir ki, klasik Yunanistan'ın büyük sanatçıları -ve yalnız heykeltraşlar değil- çağdaş eserleri ebedileştirmek istediklerinden, Tarih'i yükseğe, mitoloji'nin sembolik havası içine yerleştirdiler. Çağdaş Elenler'le Persler'i savaşır halde gösterecekleri yerde, Lapit'lerle Kentaureler'i getirdiler. Lapitler'le Kentaureler'in ardında iki ebedi, büyük hasmı farkediyoruz: Akılla hayvanı, uygarlıkla barbarlığı. Böylece belirli bir zaman içinde meydana gelen tarihi bir olay zamandan kurtuldu, ırkın tümüne ve başlangıçtaki görünüşlerine bağlandış sonunda ırktan da kurtuldu ve ölümsüz bir eser oldu. Böylece de, bu sembolik soylulaşmayla Elen zaferleri bütün insanlara değgin zaferler derecesine yükseldi.

Zeus'un on iki cephesiyle Iraklis'in on iki başarısını temsil edenler de aynı durumdadırlar. Parçalanmış, harap olmuş halleriyle, böyle müze duvarlarına asılmış olarak bize nasıl heyecan veriyor ve aklı nasıl bir gurura ulaştırıyorlar! Henüz küçük, ama sırf kuvvet olan insan zekası, Atina, nasıl doğrulup ta atlete yardım ediyor! Aynı şekilde, daha geçenlerde Elenler'e yardım etmek için Maraton ve Salamin'e atlamıştır. Daha ileride, kayanın ütüne oturmuş, biraz yorgun ama mağrur, atletin galip dönüşüne ve Stimfalia(*)nın kuşlarını kendisine ganimat olarak getirilişine nasıl bakıyordu! Biraz daha ötede de, arkasına durmuş, dünyanın ağırlığını taşımasına yardım için nasıl içtenlikle elini kaldırmış!

Sanatçının çağdaşı olan Elenler'in övgüsü saygıyla, büyük ataya, ırkın önderi Iraklis'e intikal eder. Sanki şöyle diyormuş gibi: Biz, şu kuşağımız, yenmiş değiliz; hayır, ırkın dehası yenmiştir. Ve övgü böylesi sembolik yayılışıyla daha çok genişlemekte, bütün özgür insan soyunu kapsamaktadır. Biz yenmedik, yalnız ırmızı yenmedi. Canavarları, barbarları ve ölümü yenmeye çalışan insan, büyük işten büyük işe ilerleyerek yenmiştir.

(*) Arkadia'da bir göl.

Müzenin eşiğine çıktım, bir çamın altındaki tribünde biraz ilerledim. İçimi ansızın bir acı kapladı. Acaba biz de, şu ya da bu zamanda dengemize ve eski Yunanistan'ın kahramanca görüntüsüne ulaşacak mıyız? Her tapınıcı, Olympia'nın bu görüntüsünden kurtulup da Müze'nin eşiğine vardığında, çağın güneşiyle karşılaşınca bu temel soruyu kendi kendine acıyla sorar. Fakat biz Yunanlılar için acı katmerlidir, çünkü kendimize torun gözüyle bakmakta, büyük atalara varma görevini istemeyerek ortaya koymaktayız. Dahası da var: Her oğulun ana-babayı geçme görevi...

Bir Yunanlı'nın, yer altından kızgın, ciddi bağırmalar işitmeksizin Yunanistan'da gezebilmesi ne büyük mutluluk olurdu! Ama, bir Yunanlı için Yunanistan'da seyahat etmek, büyüleyici ve tüketici bir işkence halini almaktadır; insan, Yunan toprağının bir yerinde durur ve kendini bir mücadeleye kaptırır: Derin bir mezar, ölüler kat kat, tutarsız sesler yükseliyor ve sizi çağırıyorlar; çünkü ölüden kalan tek ölümsüz şey sesidir. Sen, bütün seslerden hangisini seçeceksin. Her ses ve her ruh... Her ruh kendine özgü bir vücudun özlemini çeker ve insanın kalbi duyar, çırpınır, karar almada tereddüt geçirir, çünkü çoğunlukla en sevilen ruhlar, en değerli ruhlar değildir.

Saparta'yla Mystra arasında, Euratos'un çiçek açmış bir zakkum ağacı altında durmuş olduğum zamanı hatırlarım. Yürekle akıl arasındaki yüzyıllar öncesine ait korkunç mücadeleyi hissettim. Yüreğim, zaptedilmez bir halde, kralımız Bizanslı Konstantin Paleologos'un kaderinde ölüm yazılı solmuş vücudunu diriltmek, zamanın çarkını; Konstantin'in burada, Mystra'da, kanlı ve kısa ömürlü İstanbul tahtını aldığı 6 Ocak 1449 gününe döndürmek için ileri atıldı. Ataların sayısız iç çekişleri, soyun sınırsız istekleri insanı gönül almaya iter ama, acımasız akıl buna karşı kor, yüzünü Sparta'ya döndürür, kızar, kralın solgun cesedini, zaman Kalada(*)sının içine atmak ve kızgın Sparta delikanlılarıyla birleşmek ister. Çünkü aklın istediği şey, rastgele doğduğumuz ve insan hayatının, verimli olmasını istiyorsa, zamanın korkunç temposuna uyan bir karar almasını gerektirici istektir.

(*) Lakonia'da bir uçurum; eski Spartalılar, idam mahkumlarını buraya atarlardı.

Bir Yunanlılın, Yunanistan'da gezerken, görevinin böyel yorucu bir araştırmaya dönüşmesi kaçınılmaz olan bir şeydir. Biz, atalarımıza nasıl lâyık olmalıyız, ırkımızın emanetini utandırmadan nasıl sürdürmeliyiz? Ciddi, yatışmaz bir sorumluluk insanın, yaşayan bütün Yunanlıların omuzlarına çöker. Bunun adı, yenilmez büyülü kuvvettir; kim Yunanistan'da doğmuşsa, ebedi Elen efsanesini izlemek onun görevidir.

Biz Yunanlılar'da hiçbir yer, yararsız bir güzellik ürpertisi yaratmaz; o yerin bir adı vardır. Ona Maraton, Salamin, Olympia, Thermopiller, Mystra adı verilir. Bu yerlerin her biri bir anıya bağlanır; bu anı, burada utanç vericidir, ötede şeref kazanmışızdır ve birden bu yer, gözyaşı bol, hayali bol bir hikâye halini alır. Yunanlı tapıcının da bütün ruhu canlanır. Yunanistan'ın her yeri, dünya çapındaki yankılarıyla, büyük mutluluklar ve mutsuzluklarla sulanmış, öyle çok insan acısıyla doludur ki, ciddi bir ders halini alır ve ondan kurtulamazsınız; çığlık halini alır, onu dinlemek görevinizdir.

Yunanistan'ın durumu gerçekten trajiktir ve bugünkü Yunanlı'nın sorumluluğu çok ağırdır; omuzlarımıza tehlikeli, zor yerine getirilir bir görev yükler; Doğu'dan ve Batı'dan kuvvetler yükselir, çatışan iki kuvvetin arasında daima Yunanistan vardır ve o fırıldak olur. Batı, mantık ve araştırmanın töresine uyarak dünyayı fethe kalkışır. Doğu'ysa, korkunç bilinçaltı kuvvetlerince itilerek dünyayı fethetmek üzere ileri atılır. Yunanistan'a gelince, bunların arasında, dünyanın coğrafi ve psikolojik kavşağı olarak, yine bileşim yolunu bulmak suretiyle, bu iki dev atılımı bağdaştırmakla görevlidir. Bunu yapabilecek mi?

Kutsal ve çok acı kader... Yunanistan'daki turnemin sonu, cevapsız birçok soruyla doluydu. Yunanistan'ın güzelliğinden çağdaş acılarına ve bugünkü görevine geldik. Bugün anlayan, seven ve acı çeken canlı bir insan, artık kuşkusuz olarak güzelliğin tadını çıkaramaz ve ondan hoşlanmaz. Bugün acı çekme bir yangın haline dönüşüyor ve hiçbir yangın sigortası sizi buna karşı sigorta edemez. Acı çeker ve insanlıkla birlikte yanarsınız. Ve hepsinin üstünde Yunanistan acı çekerek yanar; onun kaderi budur.

Çember kapandı, gözlerim Yunanistan'la doldu; bana öyel geliyor ki, bu üç ay süresince aklım olgunlaştı... Bu manevi seferimin en değerli ganimetleri nelerdir? Bence şunlar: Doğu'yla Batı ara-

sında Yunanistan'ın tarihi görevini daha açık bir biçimde gördüm. En büyük çalışmasının, güzelliği değil, özgürlüğü için yaptığı mücadele olduğunu anladım. Yunanistan'ın trajik kaderini ve Yunanlı'nın görevinin ne kadar ağır olduğunu kavradım.

Sanırım ki, Yunanistan'daki ibadetimden hemen sonra, erkeklik çağına girecek kadar olgunlaştım ve öncülük yaparak beni erkeklik yuvasına sokan şey güzellik değil, sorumluluktu.

Üç aylık geziden dönüp de baba evine vardığım zaman, yanımda bu acı meyvayı taşıyordum.

XVIII

İTALYA

Baba evine döndüm; orada, anamın huzur ve sevgisi içinde, babamın ciddi bakışları altında gezimi yeniden yaşayacak ve sevinçle acılarımı bir düzene sokacaktım; sorumluluk içime seslendi, artık kaçınamam; topraklar konuştu, ölüler ayağa kalktı, Yunanistan da bana, örtüsünü kaldırıp bakan büyük bir Girit olarak göründü; o da, yüzyıllar öncesinden beri özgürlük için acı çekiyor, kaderi bu... Benim görevim nedir? Onunla işbirliği yapmak, benim de kendisiyle birlikte hayatımı ve ruhumu mücadelenin içine atmak...

Neden ve kimden kurtulacağım? Zor sorulardı bunlar ve ben cevap veremiyordum; sadece benim mücadelemin, dağlardaki mücadele olmadığını hissediyordum. Benim silâhlarım başkaydı ve düşmanlarımı farkedemiyordum. Açık bir biçimde de yalnız şunu görmekteydim: Hangi kararı alırsam alayım, görevimi elimden geldiği kadar namuslu bir şekilde bitireceğim; bundan emindim: İnat ve namusumdan; başka hiç bir şey değil...

Öğretmenimin babama gidip de, öğretmenlerimin sözlerini dinlemediğimden yakındığını hatırlarsınız; o da kendisine şu cevabı verdi ve ben o sırada yanında onu dinliyordum: "Yalan söylemesin ve onu dövmesinler; bu ikisi dışında neyi isterse yapsın!" Bu söz beynimin derinliklerine çakıldı ve bana öyle geliyor ki, bunu işitmeseydim, hayatım başka türlü olacaktı; sanki babamı, oğlunu beslesin diye karanlık ve yanlışsız bir güdü besliyordu: Yavrularını besleyen kurdun güdüsü...

Evden çıkmıyordum; artık arkadaşlarım yoktu. Dostluk Derneği kağıttan bir uçurtmaydı, kanatları rüzgârda dağılıverdi; Yunanistan'da tapınışımdan sonra beni rahatsız eden endişeleri bir tarafa bıraktım. İtalyan Rönesansı'nı ve onun doğurduğu büyük kişileri öğrenerek mantığımın yolunu değiştirdim, çünkü babamın vaadettiği geziyi bitirmek, üzere İtalya'yı dolaşmak kararını almıştım.

Ve bir sabah, yine baba evinden ayrıldım; annem bana: "Ne zamana kadar, ne zamana kadar kaçacaksın?" diyordu; fakat gençlik katıdır; ona şu karşılığı verecek oldum: "Hayatta olduğum sürece anne, hayatta olduğum sürece gideceğim." ama kendimi tuttum, elini öptüm ve deniz beni alıp götürdü.

İnsan genç, yirmi beş yaşında ve sağlam olsun, belirli hiç kimseyi; yüreğini sıkıp her şeyi aynı umursamazlık ve şiddetle sevmesine engel olan bir erkek ya da kadını sevmesin ve tek başına omuzunda bir heybeyle yaya olarak, İtalya'nın bir ucundan öbür ucuna kadar dolaşsın, bahar olsun, yaz başlasın, sonbaharla kış meyva ve yağmurlarla dolu halde gelsin... Sanırım, insanın daha büyük bir mutluluk istemesi için nankör olması gerekir.

Sanıyorum hiç bir noksanım yoktu; Vücut, ruh, akıl... Bu canavarların üçü de aynı şekilde zevk duyuyordu, üçü de aynı şekilde memnun ve doymuş haldeydi. Ruhunla yaptığım bu balayı gezisi devam ettiği sürece, hayatımda bir daha asla tatmadığım; vücut, ruh ve aklın aynı topraktan yaratılmış olduğu duygusunu hissettim. Bu üçü, yalnız, insan ihtiyarladığı, hastalandığı ya da yoksullaştığı zaman birbirinden ayrılıp çatışır ve bazan vücut emretmek ister, bazen ruh kendi bayrağını kaldırıp kaçmayı arzular, elinden bir şey gelmeyen akıl da bu bozukluğu kaydeder. Ama insan genç ve güçlü oldu mu üçlü kardeşler o kadar sevişir ve aynı sütü öyle emerler ki!...

Gözlerimi yumarım, gençlik geri döner, içimde yeni bir uyum kurulur, deniz kıyıları dağlar uysal çan kuleleri ve küçük çınar ağacıyla gölgelenen ufacık alanlı kiliseleriyle akan suyu, çepeçevre setleri ve akşam üstü sopalarına dayanmış oturan bunca yıl, bunca yüzyıl, hep aynı şeyleri alçak sesle konuşan, çevrelerinde dönen rüzgarın bile aynı olduğu ihtiyarlarıyla köyler, yeniden önüme serilirdi. Ve ünlü resimleri ilk gördüğüm zaman doymak bilmeyen yü-

reğim nasıl da çarpar, titreyen yüreğim dursun da bu kadar güzelliğe dayanabileyim diye eşikte biraz dinlenirdim. Çünkü, çok iyi anlıyordum, güzellik merhametsizdir, sen ona bakmasan da o sana bakar ve bağışlamaz.

Şehirden şehire koşuyordum; resimler, heykeller, kiliseler, saraylar; ne doymazlık, ne özlemdi o! Susuz kalıyor, acıkıyor ve doymuyordum. Şakaklarımda sevda yeli esmekteydi; hiç bir kadın, hiç bir düşünce, öteki hayatta Tanrı'yla hiç bir temas bu derece bedensel bir huzuru bana vermemiştir. Soyut anlamlar henüz bana egemen olmuş değildi: Görmek, işitmek ve dokunmakla seviniyordum, iç ve dış dünya birdi, ona dokunuyordum, sıcaktı, vücudum gibi kokuyordu. Ve eğer o devirde Tanrım'ı yaratacak olsaydım, Kuros(*) gibi, yanaklarının çevresinde, yoğun bir ayva tüyü, sağlam dizli, ince belli ve omuzlarında küçük bir dana gibi dünyayı taşıyan ergin bir delikanlı olarak yaratırdım.

Burada hayatın elması sağlam ve temizdi; Yunanistan'daki gibi değildi. Yunanistan'daki tapınmam sık sık acılı oluyordu; çünkü o toprak bana daha yakın, daha benimdi, acısını iyi biliyor, onu güzel yüzünün ardından iyice farkediyor, onunla beraber acı çekiyordum. Oysa burası yabancı topraktı, onun da acıları vardı ama, ben bilmiyordum ve bilsem de bana o kadar çok acı vermezdi bu. Burada, güzelliğin yüzünde hiç bir kusur yokmuş gibi geliyordu.

Hâlâ tıfıl, gurbet elde ilk kez tek başına ve serbetçe dolaşan basit bir taşralı olarak duyduğum sevinç o kadar büyüktü ki, ara sıra korkuya kapılıyordum. Çünkü çok iyi bilmekteydim, tanrılar kıskanır ve insanın mutlu olup bunu bilmesi küfürdür. Kem gözleri defetmek için mutluluğumu bozmak amacıyla komik çarelere başvuruyordum. Hatırlarım, Floransa'da o kadar mutluydum ki, bunun artık inanca sınırları aştığını ve acı çekmenin bir yolunu bulmam gerektiğini anladım. Bunun için, ayağıma çok dar gelen bir ayakkabı aldım.. Bunu sabahları giyerdim; canım o kadar acırdı ki yürüyemez, karga gibi sekerdim; bütün sabah vakti, öğleye kadar acı-

(*) M.Ö. VI.yy. ortalarına ait olduğu sanılan eski Girit adamı. Mısırlı ile Yunanlı arası bir tip olup ilk Giritli olarak kabul edilir. Kazanacakis'in, Girit Labirenti'nde Minotor ile Theseas arasındaki dövüşü anlatan Kuros adlı bir piyesi vardır.

lıydım; fakat öğleden sonra gezmek üzere pabuçları değiştirince, ne mutluluk duyardım! O zaman çok hafif yürüyor, uçuyordum, dünya yeniden cennet oluyordu; Arno'nun kıyısında dolaşır, köprülerden geçer, San Miniato'ya kadar çıkardım ve akşam üzeri, hafif serin bir rüzgar eser, insanlar sarı yaldızlar giymiş gibi güneşin son ışıkları içinden çıkardı. Ama, ertesi sabah, yine dar ayakkabıları giyer, yine acı çeker ve artık tanrıların işe karışmaları için sebep kalmazdı; yani ben de insanlık vergisini ödemekteydim.

Basitlik... Hiç bir sorun beni ilgilendirmiyordu, hayat denen elmanın içinde hiç bir kurt yoktu. Olaylar bana yetiyordu, olayların ardından başka bir şeyin bulunup bulunmadığını araştırıyordum, bile... Eski bir ressam, bir örtü resmi yapmış, rakibi olan ressamı, eserini değerlendirsin diye çağırmıştı; öteki ressam ona: "Örtüyü kaldır da resmi görelim!" demiş, o da ona: "Resim bu!" karşılığını vermiş. Önümde gördüğüm örtü dağlar, ağaçlar, denizler, insanlar... resim buydu ve ben, lekesiz bir sevinçle ondan zevk alıyordum.

Ergenlik çağındaki ilk isyanımın ateşi geçmişti. Dünyanın, evrenin merkezi olmadığı ve insanın da hayvandan geldiği, daha zeki bir hayvan ve atalarından daha ahlâksız olduğu yolundaki küçük düşürücü fikirlere doymuştum. Ve bir ara kanımı öylesine kaynatmış olan kadın, kendisini kağıt üzerine yatırdığım andan beri, bir daha gelip uyumumu bozmadı. Akıl, her ne kadar mantık yürütüp kadını erkekle eşdeğer, eşit ruhlu göstermeye çalışıyorsa da, içimdeki çok eski, tiksinen ve Frenkleşmiş aklı istemeyen yürek, kadını defediyor. Ona güveni yoktur ve içime, derinliklere girip orayı fethetmesini istemiyor; kadın erkeğin sadece süsü, daha sık olarak da bir hastalık ve ihtiyaçtır.

Girit'de tek başına yaşayan ve yanına dişi sokmayan kır bekçisi Kostandi'yi hatırlıyorum. Bir gün Kostandi'nin ansızın evlendiği duyuldu. "Bre Kostandi, dedim; nedir bu duyduğum? Senin evlendiğini söylüyorlar!" "Ee, ne yapayım patron?" diye karşılık verdi: "Soğuklarsam sırtıma kim bardak vurur? diye düşünüyorum" Evlenen bir başkası da evlilik konusunda kendini haklı göstermek için bana şunları söylemişti: "Ee, ne olsun oğlum? Ben de yastığımda saç örgüsü bulunmasını istedim!"

Dedik ya bazen süs, bazen ihtiyaç....

Özgür; metafizik sorunlar, âşıkâne endişelerim olmaksızın, İtalya'daki bu balayı gezimde neşem hiç bozulmamıştı.

Fakat bunca yıldan sonra, o zamanki sevincimi aklıma getirince hayret ediyorum; en manevi olanlar oturmuş, benimle bir olmuşlar, artık kendilerini hatırladığım zaman birbirinden ayrılmıyorlar; hafızamdan kanıma geçtiler ve fiziksel içgüdülerimmiş gibi çalışıyorlar. Çok kez bir karar alırken, daha sonra karar alanın ben olmayıp, filancı resmin, Rönesans'ın falanca vahşi kulesinin ya da eski Floransa'nın küçük sokaklarından birine oyulmuş Dante'nin filanca mısra olduğunu hissediyordum.

Yalnız manevi olanlar değil, daha bedensel insanın sıcaklığına daha yakın başka neşeler de kıpırdamadan hafızamda oturuyor, duygulu ve açılı bir tavırla bana bakıyorlar. Ve bütün bu gençlik maceramdan çok az bir şey, gösterişsiz bazı parçalar kalıyor: Palermo'daki bir çitte gördüğüm, solmakta olan bir gül, Napoli'nin pis bir sokağında ağlayan çıplak ayaklı bir kız çocuğu. Verona'daki gotik bir pencerede oturan siyah-beyaz lekeli bir dişi kedi, insanın hafızası bir sırdır, kendisine verilenlerin hepsi içinden sadece kurtaracaklarını seçiyor. Adını hatırlayamadığım büyük bir fatih şunları söylemişti. "Hayatımda üç şey istedim ama, tadını alamadım: Su kenarında küçük bir ev, bir kanaryayla bir kafes ve bir saksı fesleğen". Ayrıca hepsinin üstünde, İtalya'dan çok, küçük iki anı ruhuma oturdu ve benim hiç suçum olmasa da bunlar, ölümüme kadar sırf yakınma halinde beni izleyeceklerdir.

Birinci şu:

Akşam yakındı; bütün gün yağmur yağmış, her tarafı sel basmıştı. Kemiğime kadar ıslanmış bir halde küçük bir Calabria köyüne varıyordum. Kurunacak ateş ve yatacak bir yatak bulmam gerekti. Dar sokaklar ıssız, kapılar kapalıydı, yalnız köpekler yabancı kokusunu aldı ve avlulardan havlamaya başladılar. Köylüler burada vahşi, aynı cinsten olup, yabancılardan huylanıyorlardı; bense her kapının önünde duraklıyor, elimi uzatıyor, fakat kapıyı çalmaya cesaret edemiyordum....

Ah! Girit'teki rahmetli dedem; her akşam feneri alır, bir yabancı varsa, içeri alsın da yemek versin ve yatırsın diye bakardı; sa-

bahleyin de bir bardak şarap ve bir dilim ekmekle onu yolcu ederdi... Burada, Calabria köylerinde böyle dedeler yok...

Birden, yolun kenarında açık bir kapı gördüm eğilip baktım; yarı karanlık bir koridor, dip tarafta yemek pişiriyormuş gibi ateşin önünde eğilmiş ihtiyar bir kadın... Sessizlik vardı, yanarken kokan odunların sesinden başka bir şey duyulmuyordu; herhalde çam kerestesiydiler. Eşiği aştım, içeri girdim; ortada duran uzun bir masaya çarptım; önde küçük bir iskemle vardı, oturdum; ihtiyar kadın başka bir iskemleye ilişmiş, tahta bir kaşıkla tencereyi karıştırıyordu; fakat henüz konuşmamıştı. Ceketimi çıkardım, kurutuyordum; mutluluğun da sıcaklık gibi ayaklarımdan baldırlarıma, bacaklarıma, göğsüme yükseldiğini hissettim; karnım açtı ve pişen yemeğin dumanlarını istekle içime çektim; herhalde fasulyeydi; mis gibi kokuyordu; yeryüzünde mutluluğun, insan boyuna göre nasıl biçilmiş olduğunu bir daha hissettim; mutluluk bazan gökte, bazan kafamızın içinde kovalayacağımız az bulunur bir kuş değildi. Mutluluk avlumuza yerleşmiş bir kuştu.

İhtiyar kadın kalktı, yanındaki küçük raftan iki büyük tabak indirdi, onları doldurdu ve ortalık mis gibi fasulye koktu, bir kandil yakıp uzun masanın üzerine oturttu; tahta kaşık, bir parça kara ekmek getirdi, karşı karşıya oturduk. İstavroz çıkardı, seri bir bakışla bana baktı; anladım, ben de istavroz çıkardım. Yemeğe başladık, ikimizin de karnı açtı. Hiç ses etmedik; ben karar vermiştim, konuşmayacaktım, bakalım ne olacaktı! "Acaba dilsiz mi?" diye düşünüyordum, "yoksa deli mi? Şu azizliğe çok benzeyen delilikte, sessiz ve samimi delilerden!"

Yemekten sonra, masanın sağındaki bir sedirin üstüne yatak yaptı, yattım; o da karşımda, öteki sedire uzandı. Dışarıda bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu; bir süre damda suların şakırtısını dinledim; yatar yatmaz rahatlayan ihtiyar kadının sakin soluğunu dinliyordum; herhalde yorgundu, uyuya kaldı; yağmurla, ihtiyarın ahenkli soluğu ile yavaş yavaş ben de uyudum; uyandığımda gün ışığı kapının aralıklarından içeri giriyordu.

Kadın kalkmıştı bile, ibriği ateşe koymuş, sabah sütünü hazırlıyordu. Şimdi, günün az buçuk ışığında ona bakıyordum: Pinponun biri; kurumuş kamburu çıkmış, ayakları şiş. Her adımda duraklayıp

solumaktaydı. Yalnız simsiyah iri gözleri ihtiyarlamamış parlıyordu. Gençliğinde kim bilir ne kadar güzeldi, diye düşünüyor ve insanın çöküşüyle kaderine lanet ediyordum... Tekrar karşı karşıya konuşmadan oturduk, sütü içtik, kalktım. Yine heybeyi omuzuma astım, cüzdanımı çıkardım.... Fakat ihtiyar kadın kıpkırmızı kesildi, elini uzattı:

—Hayır, hayır, diye mırıldandı; hayır!

Ben hayretle ona bakarken de bütün o buruşmuş yüzü parıldadı:

—Haydi, güle güle! dedi; bana yaptığın iyiliğin bedelini Tanrı ödesin sana; kocam öldüğünden beri, ilk kez tatlı bir uyku uyudum!

Bir de daha önemsiz olan şu anı var;

İlkbahara doğru, İtalya'nın en kutsal şehri olan Assise'e varmıştım. Hava, evlerin çatıları, küçük bahçeler, avlular Tanrı'nın Fukarası(*)nın görünmeyen varlığıyla doluydu. Günlerden pazardı. Tanrı'nın Fukarası'nın kilisesindeki ağır çanlar çalıyor ve karşıda, küçük bir alandan Azize Klara (**) Manastırı'nın ince, gümüş sesli çanları cevap veriyordu. İkisi, Aziz Françesko'yla Azize Klara, hiç bir zaman birbirinden ayrılmaksızın havada, azizlikle ölümün kendilerine verdiği ölümsüz seslerle birleşiyorlardı. "Ne zaman gelip biz zavallıları da manastırımızda ziyaret edeceksin, Peder Françesko? Dikenler yeşillenip beyaz çiçek açtıkları zaman..." Ve işte, artık dikenler ebediyen çiçekleniyor ve Assisi'nin üzerinde ebediyen Tanrı'nın erkek ve dişi güvercinleri kanat çırpıyorlar.

Daracık sokakları tırmanıyordum, kapılar açılıyor, yeni yıkanmış, güzel güzel taranmış, lavanta kokan kadınlar görünüyordu, görecekleri ve görünecekleri için neşeli bir halde, acele acele kiliseye gidiyorlardı. Güneşli ülkelerde, ilkbaharda kiliseler Tanrı'nın salonudur. Tanrı'nın erkek ve kadın dostları oraya gider, sıralanmış sandalyelere oturur ve bazan Tanrı, bazan yanlarındaki erkek ya da kadınlarla alçak sesli bir sohbete girişirler. Tanrı'nın hizmetkârı da beyaz danteller ve siyah ya da kırmızı cüppeyle girip çıkar, çıngı-

(*) Assiseli Aziz Françesko'ya Kazancakis bu adı verir ve Tanrı'nın Fukarası adlı bir de kitabı vardır. Fransızlar buna Saint-François d'Assisi derler.
(**) İtalyancası Santa Chlara.

rağı çalar, ev sahibi Aziz Françesko'nun övgülerini tatlı bir sesle okur. Sonra davetliler kalkar, selam verir ve dış kapıya doğru çeker giderler. Bu, Aziz'e yapılan bir ziyaretti, son buldu; gökyüzü memnunlukla gülüyor ve aşağıda, yeryüzünde meyhaneler açılıyor.

Kontes Enrikata'nın malikânesinde kalmak üzere, elimde bir tavsiye mektubu vardı; bana ihtiyar, sadık hizmetçisi Ermelinda'yla beraber, tek başına yaşayan soylu bir kadın olarak tanıtılmıştı; benimle arkadaşlık etmekten çok memnun kalacakmış.

Assisi'nin en güzel kadınıymış. Yirmi altı yaşında dul kalmış ve o zamandan beri başka bir erkek görmemişti. Çok toprağı varmış; zeytinlikler, bağlar... Her sabah kısrağına biner, malını mülkünü gözden geçirmeye gidermiş. Fakat, artık ihtiyarlamıştı; üşüyor, yanan ocağının önünde az konuşur, üzgün bir halde oturuyordu... Sanki hayatının tertemiz geçişine pişman olmuş bir hali vardı... Onunla konuşun, kendisine yirmi altı yaşındaymış gibi bakın, çok geç de olsa sevindirin onu...

Ilık bir ilkbahar günü, kırlangıçlar dönmüş, tarlalar küçük, beyaz papatyalarla doluydu; sıcak ve kokulu bir hava vardı; ama onun evinde ocak yanıyor, ihtiyar kontes, alçak bir koltukta ak saçlarında büyük bir mendille ateşin önünde oturuyordu. Mektubu bıraktı, dönüp bana baktı, yokuşu çıktığım için kızışmıştım; göğsüm açıktı, ateşle de ısınıyordum; ayağıma kısa bir pantolon giymiştim, bacaklarım ateşin ışığında parlıyordu. Yaşım yirmi beşti.

Kontes:

—Evet, dedi ve gülümsedi, bütün Yunanistan evime girmiş oldu; hoş geldiniz.

Manevi çocuğu Ermelinde bir tepsi ve küçük bir sehpa ile geldi, üzerine sütü, tereyağını, kızartılmış ekmek dilimlerini, meyvaları dizdi.

Kontes yine:

—Memnunum, artık yalnız değilim! dedi.

—Ben de! diye cevap verdim; şu anda soyluluk, güzelin ve iyiliğin ne olduğunu anlamaktayım!

Kontes'in solgun yanakları kızardı, fakat konuşmadı; gözlerinde bir şimşek, bir ateş farkettim; muhakkak ki kızgınlık ve şikayetle şöyle düşünmüştür; Soyluluğun güzelliğin ve iyiliğin canı cehennem! Gençlik, sadece gençlik, başka bir şey istemem!...

Çok büyük bir odayla mavi kadife perdeli kocaman bir karyolayı bana ayırdı; iki büyük pencere sokağa bakıyordu; pencerelerden karşıdaki Azize Klara Manastırı'nın avlusu görünmekteydi, bu avluda başlarında beyaz tüyleriye rahibeler gidip geliyordu. Çan kulesi çatı ve avlu güvercin doluydu; bütün bu kadınlar manastırı, dişi bir güvercin gibi sevdalı iç çekmekteydi.. Bir gün Kontes bana "Ne yapacak rahibeler güvercinleri? dedi, utanmıyorlar mı? Onları görmüyor, işitmiyor, üzülmüyorlar mı? Kovsunlar onları ya da en iyisi, kesip yesinler de kurtulsunlar! Biz de kurtulalım!"

Assisi'de üç ay kaldım; Aziz Françesko'yla Kontes Enriketa beni tutuyor, sanki gitmeme izin vermiyorlardı. Nereye gidecektim? Eğer hayatın amacı mutluluksa, neye gideyim? Her gün evine gidip kendisini gördüğüm Aziz Françesko'dan daha sevgili bir arkadaşı, şu canlı Azize Klara olan Kontes'ten daha güzel bir dostu nerede bulabilirdim? Güler yüzlü Umbria'yı bütün gün dolaşıyor, bağlarla zeytinliklerde Aziz'in izlerini takip ediyordum; bütün ilkbahar bana kırmızı, sarı ve bembeyaz floretti(*)den ibaret bir Franciskan ayini gibi görünüyordu. Aziz Françesko refakatinde, çiçeklerle yeniden Asissi'nin toprakları altından çıkıyor ve kardeşi güneşi selamlıyordu; kardeşi Yel'i, bizim kızkardeşimiz Ateş'i ve güzel, küçük erkek kardeşimiz Su'yu... Ve Kontes'i ve onun yanındaki mutlu Giritli çocuğu...

Akşam yorgun ve memnun bir halde eve dönüyordum. Ocak yakılmış. Kontes alçak koltuğunda derlenip toparlanmış, hafifçe pudralanmış ve elleri kavuşmuş bir halde beni beklemekteydi. Daima üzgündü, az konuşuyordu ve bakışları sönüktü; fakat kapıyı işitip de yürüyüşümü tanıdı mı, gözleri yeniden parlardı. Hep yanındaki koltuğu gösteriyordu. Elini uzatır, dizime dokunurdu:

—Konuş, derdi, konuş, ağzını aç, susma; başka neşem yok benim...

Ben de ağzımı açıp ona Girit'ten, ana-babamdan, komşu kadınlardan, Giritlilerin özgürlük savaşlarından, Prens Yeorylos'un Girit'e ayak basışından söz ederdim. Bütün Girit, mersin ve defne dallarıyla süslenmişti; ihtiyar savaşçılar, bembeyaz uzun sakalları, kılıç darbelerinin budadığı vücutlarıyla Yunanlı kral oğlunun eği-

(*) Metinde İtalyanca olarak yazılmış; "çiçekler" demektir.

lip elini öpüyor, birbirine çarpıyorlardı, çünkü gözleri yaşlılıktan göremiyordu... Bir seferinde de ona İrlandalı kızdan, Palloritis'e çıkışımızdan ve küçük kilisede yalnız kalınca ne yaptığımızdan, sonra da ayrılıştan söz ettim.

Kontes hayretle soruyordu:

—Ama neden? Neden? Sana zevk vermedi mi yoksa, zavallı kız!

—Hem de çok zevk verdi!

—Öyleyse?

—Ama, tam da onun için işte kontes!

—Anlamıyorum!

—Bir erkeğe gerekli olandan fazla bir zevkti bu; tehlikedeydim!

—Neden dolayı tehlikedeydin?

—İki şeyden biri; Ya bu zevke alışacaktım ve bu, zamanla hızını kaybedip dağılacaktı. Ya da ona alışmayacak, her zaman onu o kadar büyük hissedecektim. O vakit yine mahvoldum demekti! Bir yerde, bal içinde boğulmuş bir arıyı gördüm ve anladım!...

Kontes bir süre düşündü. Sonunda:

—Erkeksin, dedi, akılnda yalnız bu yok; ama biz kadınlar...

O akşam başka hiçbir şey konuşmadık; ikimizde konuşmadan, gece yarısına kadar ateşe baktık.

Kontes, bazen bana Ermelinda'yı gönderir, sorardı:

—Kontes bu akşam gelip sizi ziyaret edebilir mi?

Ben hemen aşağı iner, çiçek ve şeker alıp onu beklerdim; belirli saatte çekingenlik ve tereddütle kapıyı vurur, ben koşar açardım; on beş yaşındaymış da, ilk randevusuna gidermiş gibi, utancından yüzü kıpkırmızı bir halde içeri girerdi. Bir süre dili kilitlenir, konuşamazdı; gözlerini yere diker, kesik bir ses ve tek heceli kelimelerle sorduklarıma cevap verirdi. Yüreğim sanki boğuluyordu; utangaçlık ve bâkirlik nasıl geri geliyor, gerçek kadında böyle şeyler nasıl ölümsüz olarak kalıyor ve yaşlılıkta ümitsiz, çok acı bir tatsızlığı ona nasıl veriyorlar!

Artık gitmemin gerektiği günse, boynuma asıldı ve tekrar Assisi'den geçip kendisini göreceğime dair bana yemin ettirdi.

—Ama çabuk, dedi ve gülmek istedi, fakat başaramadı, gözleri doldu, çabuk, dedi; "çünkü ben gitmiş olabilirim!.."

Hiç bir zaman "ölüyorum!" demez, "gidiyorum!" derdi.

Sözümü tuttum, birkaç yıl sonra, manevi dostu Don Dionigi'den bir haber aldım: "Gelin, Kontes gidiyor!"

İspanya'daydım, telgraf çektim ve hemen yola çıktım. Bir kucak dolusu beyaz gül götürüyordum. Malikhanesinin kapısını çalarken titremekteydim; acaba yaşıyor mu? Kapıyı Ermelinda açtı; sormaya cesaret edemedim; sadece çiçekleri ona verdim.

—Kontes sizi bekliyor! dedi, yatakta, artık yürüyemiyor...

Karyolasında yarı oturmuştu; onu taramışlar, süslemişler, solgun dudaklarına çok hafif ruj sürmüşlerdi; tırnaklarına da oje sürmüş olduğunu ilk kez görüyordum. Kollarımı açıp ona sarıldım. Yatağın kenarına oturdum, yüzüne bakıyordum; seksen yaşında bile hâlâ güzeldi. Neydi o gözlerindeki tat ve acı!...

Alçak sesle:

—Gidiyorum, dedi, gidiyorum...

Tersini söylemek, onu avutmak için ağzımı açtım, fakat o, bana veda ediyormuş gibi elimi tuttu.

Tekrar mırıldandı:

—Gidiyorum...

Hava kararmıştı, Ermelinda ışığı yakmak üzere içeri girdi; o bırakmadı:

—Yakma, Ermelinda! dedi.

Yarı karanlıkta yüzünün hafifçe ışıdığını gördüm; gözleri, gece dolu iki büyük delik halini almıştı. Ve karanlık koyulaştıkça, Kontes'in sessiz, ümitsiz bir şekilde gitmekte olduğunu hissediyordum.

Birkaç saat sonra, gece yarısına doğru gitmişti...

XIX

ŞAİR DOSTUM-AYNAROZ

RUHUN vücudundan, yani dünyadan ayrılması zor, çok zor; dağlar, denizler, şehirler, insanlar-ruh bir ahtapottur, bütün bunlar da onun kolları.

İtalya ruhuma, ruhum İtalya'ya yerleşti; artık birbirimizden ayrılmayız; bir olduk biz. Dünyada insan ruhundan daha emperyalist bir güç yoktur; fetheder, fetheder ve imparatorluğu ona her zaman dar gelir; boğulur, soluk alabilmek için dünyaya hâkim olmak ister.

Frengistan'da toyluğuma rastlayan ilk seyahatim böyle geçti. O zaman hemen anladım ama, taşra sınırları içimde kopmaya başladı. Dünya'nın Yunanistan'dan daha zengin ve daha geniş olduğunu, güzellikle acı ve kuvvetin, Girit'le Yunanistan'ın kendilerine verdiklerinin dışında başka biçimlere de girebileceklerini gördüm. Kaç kez, Rönesans resimlerine bakarken, bunların yapılmasına yol açan bütün kutsal vücutların çürüdüğü, toprak olduğu düşüncesi karşısında dayanılmaz bir üzüntü ve acıya kapılmışımdır; insanın güzellik ve ünü, güneş ışığı üzerinde sadece bir şimşek kadar sürer. İçimde yine iki büyük yara açılmaya başlamıştı. Bu ilk seyahatimden, daima daha fazla bir güzellik, dudağımda öldürücü bir haz bırakmıştır. Ruhum, böyle yeni bir isyan kaynağı bularak yenileşmiştir; çünkü genç insanın basit ruhu, güzelliğin deşilmesini ve Tanrı'nın elini ona uzatıp ölümsüz hale sokmamasını kabul etmez. Genç kişi, ben Tanrı olsaydım der, ölümsüzlüğü sebil olarak dağı-

tırdım; güzel bir vücudun ya da yiğit bir ruhun ölmesine izin vermezdim; fakat ne biçim Tanrı'dır o ki, güzellerle çirkinleri, yiğitlerle alçakları aynı gübre çukuruna atar ve ayırım yapmaksızın ayağını üzerlerine basıp hepsini çamur eder? O adil değildir ya da sonsuz gücü yoktur ya da anlamamaktadır. Genç de, çok kez bilmeden, içinden yüreğini utandırmayacak bir Tanrı yaratır....

Bir gün Renan'a: "Ruhun ölmezliğine inanır mısınız?" diye sordum; çok muzip hokkabaz: "Bakalım ölümsüz olması için bir neden görmüyorum." diye karşılık verdi. Ben de; ama büyük ruhların, tenden ayrılıp ölmemesi gereğine inanıyorum.

Yunanistan'a böyle manen yaralı bir halde döndüm. İçimde manevi isyanlar, ruhi kargaşalıklar, düzensiz ve durulmaz bir biçimde kaynaşıyordu, ne yapacağımı bilmiyordum... Önce çok eski sorulara bir karşılık, kendi karşılığımı vermek ve ne olacağım yolundaki kararımı sonra almak istiyordum. Eğer, diyordum, önce yeryüzünde hayatın amacının ne olduğunu bulamazsam, benim kendi küçük hayatımın amacının ne olduğunu nasıl bulabilirim? Ve hayatıma bir amaç veremezsem, eyleme nasıl geçebilirim? Objektif olarak da hayatın amacının -bunun imkansız ve boşuna olduğunu hissediyordum,- benim kendiliğimden, ruhsal ve manevi zorunluluklarımla verdiğimden başka olduğunu bulmak beni ilgilendirmiyordu. Eğer, gerçekten amaç buysa ya da bu değilse, o takdirde benim için büyük önemi yoktu; önemli olan, bana uygun bir amaç bulmaktı; böylece onu izleyerek kendi istek ve yeteneklerimin zirvesini ortaya çıkaracaktım. Çünkü bütünle daha ahenkli bir şekilde çalışmış olurdum.

Eğer, bu metafizik endişeler bir genç için hastalıksa, ben o devirde ağır hastaydım demektir.

Atina'da yalnızlık... Günlük hayat kaygısı dostlarımın akıl ve yüreğini kurutmuştu.

Bir tanesi:

—Düşünecek vaktimiz yok! dedi.

Öteki:

—Sevecek zamanımız yok! dedi.

Bir başkası gülerek:

—Yaşamanın amacıyla mı ilgileniyorsun? dedi; boş yere ne uğraşıyorsun, zavallıcığım?

Ve ben, üzerimizden geçen mavi kuşun adını sorduğumda köylünün verdiği karşılığı hatırladım; bana alaylı alaylı bakmıştı: "Boş yere ne uğraşıyorsun, be zavallıcığınm! Yenmez o..."

Yanımda duran alaycı adamın biri de, aynı şekilde alay dolu bir bakışla söze karışarak, araya girdi ve şu maniyi söyledi:

Bir mâni söyleyeceğim sana, çevreyle ilgili,
sıç, ye, osur, iç... İşte insanın hayatı...

Entellektüellerdeyse, küçük kıskançlıklar, büyük kavgalar, alay ve gevezelikler. Can sıkıntısından kurtulmak, içimdeki çığlığı boşandırmak için yazmaya başlamıştım; tehlikeli, büyük, edebi gevezelik yuvasının bulunduğu Deksameni'ye çıkıyor bir köşeye oturuyor, dinliyordum; gevezelik etmiyor, meyhanelere gitmiyor, kağıt oynamıyordum; dayanılmaz biriydim... İçimde kurduğum üç büyük trajedi canımı yakıyordu; geleceğin mısraları henüz müzikten ibaretti ve uğultuyu aşıp söz haline gelmek için mücadele ediyorlardı.

İçimde, biçimlenmek için üç büyük cisim çırpınıyordu: Odysseas, Nikeforos Fokas ve İsa; içimden kopmak, hem kendileri kurtulmak, hem de beni kurtarmak istiyorlardı. Hayatım boyunca bana büyük, kahraman ruhlar hükmetmiştir. Belki de çocukluğumda Azizlerin Hikâyelerini okuduğum ve ben de Aziz olmak istediğim için... Daha sonra da, yine nasıl bir hırsla eğilip kahramanları okuyordum! Fatih ve araştırıcı Don Kişotları! Kahramanlıkla azizliği bağdaştıran bir şekil oldu mu, artık o zaman, bu benim için insanın protipi halini alıyordu. Bense ne biri, ne de öteki olabildiğim için, yani beceriksizliğimden ötürü, kendimi yazıyla avutmaya çalışıyordum.

Kendi ruhuma sık sık; "Sen keçisin!" diyor ve sızlanmaya başlamamak için gülmeye çalışıyordum; "sen keçisin, zavallı ruhum; açsın ve etle ekmek yiyeceğim, şarap içeceğin yerde, bir tabaka beyaz kağıt alıp yazıyorsun: Et, ekmek, şarap. Kendinse kağıt yiyorsun!"

Bir gün, rastlantı sonucu bir ışık yandı. Kifisia ve çamların arasında küçük bir eve tek başıma sığınmışım. İnsanlardan asla nefret

etmezdim; onları daima severdim ama, özellikle uzaktan beni görmeye biri geldiğinde içimdeki Giritli uyanır, evime bir adam kabul etmenin bayramını yapardım. Bir süre neşeyle onu dinler içine nüfuz ederdim, yardım edebilirsem yardımı sevinerek yapardım, ama konuşma ve ilişki uzun sürerse çekinir, yalnız kalmak için can atardım. İnsanlar da, kendilerine ihtiyacım olmadığını, kendi sohbetleri olmadan yaşayabileceğimi anlıyor ve bundan ötürü, beni hiç bir zaman affedemiyorlardı. Çok az insanla, uzun süre ve sıkıntı çekmeden bir arada yaşayabiliyordum.

Ama, bir gün ışık parladı. O gün Kifisia'da, benim için varlığı yokluğundan daha değerli olan, kendi yaşımda birisiyle karşılaştım. Çok güzeldi ve bunu biliyordu; büyük bir lirik şairdi, bunun da farkındaydı; hayran olunacak büyük bir şarkı yazmıştı: Şiirin havası, mısralar, dil, büyüleyici ahenk... Okumaya ve tadını çıkarmaya doyamıyordum. Bu şair kartallar soyundandı, kanatlarını ilk çırpışta zirveye ulaşıyordu. Daha sonra, nesir de yazmak istediği zaman, onun gerçekten bir kartal olduğunu anladım; uçmayıp da yerde yürümeye çalıştığı vakit, ağır ve beceriksiz bir şekilde yürüyen kartal gibiydi; onun unsuru havaydı. Kanatları vardı, sağlam beyni yoktu; uzaklara, hem de bulanık bir şekilde bakıyordu. Tablolar halinde düşünür ve şairce yakınlıkları kendisi için sarsılmaz mantıki girişimler olurdu; düşünceleri karışıp da içinden çıkamadığı zaman, kafasında parlak bir tablo şimşeklenir ya da gürültülü bir kahkaha atarak kurtulurdu.

Ama, kendisinde büyük bir soyluluk, az bulunur bir zevk ve kibarlık vardı. İnsan onun konuştuğunu ve mavi gözünü kendinden geçmiş halde gördüğü, yahut şarkılarını okurken evdeki camların şangırdadığını duyduğu zaman, eski rapsodi okuyucularının başlarında asma yaprakları ya da menekşelerden yapılmış taçlarla saraydan saraya dolaşıp, henüz vahşi olan insanları, nasıl evcilleştirdiklerini anlardı. Gerçekten, onu gördüğüm ilk andan itibaren bu gencin, insan soyunu değerlendirdiğini anladım.

Hemen dost olduk; birbirimizden öylesine ayrıldık ki, hemen birimizin ötekine ihtiyacı olduğunu ve ikimizin bir arada, tam insanı meydana getirdiğimizi anladık. Ben acı, az konuşur, halktan, çetin bir kabuktum; fazla sorularla, metafizik acılarla gösterişli gurur

beni aldatmıyordu; güzel yüzün arkasındaki kafatasını seziyordum; asla safdil değildim, benim için kesin olan hiç bir şey yoktu; prens olarak doğmuş değildim, olmaya çalışıyordum. O neşeli, kalabalık ağızlı, güvenliydi; soylu bir teni, kendisinin olumsuz olduğuna dair basit ve sağlam bir inancı vardı. Çağdaş ya da ölmüş hiç bir büyük yaratıcıyla kıyaslanmaya tenezzül etmez ve bu ilgisizlik ona güven ve büyük bir güç kazandırırdı.

Bir kez ona, ana arının düğün gününde havaya yükseldiğini ve ardından öbür arıların ordu halinde, onu izleyerek, ona yetişmek için çekiştiklerini, içlerinden ancak bir tanesinin, yani damadın yetiştiğini, onunla birleştiğini ve bütün ötekilerin de düşüp öldüklerini anlattım.

—Bütün talipler diyordum, memnuniyetle ölüyor, çünkü hepsi birmiş gibi, tümü birden damadın çiftleşme zevkini duymuştur.

Ama dostum gürültülü bir kahkaha bastı:

—Bu söylediğini hiç anlamıyorum; ben sadece kendimin damat olmasını isterim.

Güldüm:

—Ben, diye cevap verdim ve çok sevdiğim bir mistiğin sözünü hatırlattım: Başkalarının zaferinden taç giymenizi salık veririm. Ruhun adı EGO değildir, biz HEPİMİZ'dir.

Daha sonra kendisini daha iyi tanıdığım zaman, şöyle dedim:

—Aramızdaki büyük fark şudur, Angelos: Sen kurtuluş yolunu bulup kurtulduğuna inanıyorsun; ben kurtuluşun var olmadığına inanıyorum ve buna inanarak kurtuldum.

Fakat, onun derin bir yerinde, çok sempatik, çok duygulu bir zaaf oturmaktaydı: sevilmeye ve kendisine karşı hayranlık duyulmasına mutlak bir ihtiyacı vardı. Başarılı görünüşteki yüzüne ve gürültülü güvenine nüfuz edilebilirse, yolculara elini uzatan huzursuz bir asilzade görülürdü. Eski, çok sinik bir dostu bana bir gün:

"O sultanlık taslıyor, ama dişi bir sultandır!" dedi.

Çoğu kıskançlıktan, tavuskuşu gibi sürdüğü dış hayata karşı duydukları antipati nedeniyle ona, tiyatrocu diye bakıyorlardı; hiç bir şeye inanmıyormuş ve bütün söyleyip yaptıkları yalan ve gösterişmiş... tüylerini sürekli olarak açık tutan bir tavus, ama bu tüyleri yolarsanız, bayağı ve değersiz bir tavuk bulurmuşsunuz.

Hayır, tiyatrocu değildi; dış hayatı, iri iri sözleri, konuşması, şamatacılığı, dünyada tek olduğu ve isterse mucizeler yaratabileceği yolundaki inancı, derin iç güveninin basit içtenliğiyle çatışıyordu; tek olduğunu uydurmuyor, buna vazgeçilemez bir şekilde inanıyordu. Yanmayacağına inanarak elini ateşe sokabilirdi; kurşunların kendisine dokunmayacağına inanarak rahatça savaşa girebilirdi. Çok yiyor ve bununla böbürleniyordu, çünkü her yediğini ruh haline soktuğundan emindi. "Halbuki başkaları..." diyor ve gülmekten katılıyordu.

Bir gün, eski Atina sokaklarında gezindiğimiz bir sırada bana dedi ki:

—Tanrı'yı içimde o kadar çok hissediyorum ki, şu anda elime sen dokunsan kıvılcımlar saçar!..

Konuşmadım. Sustuğumu görünce:

—Ne, dedi; bana inanmıyor musun? dene, dokun!

Ve elini bana uzattı.

Onu utandırmak istemiyordum:

—Peki, dedim, inanıyorum, denememe ne gerek var?

Ben kıvılcım filan saçmayacağından emindim, buna inanıyordum... Emin miydim?.. Kim bilir... Şimdi denemediğime pişmanım.

O tiyatrocu muydu? Eğer basit bir alçak gönüllü davransaydı o zaman tiyatrocu olurdu. Fakat, dünyanın en samimi adamıydı; bir gün komikliğin sınırlarını aşıp çılgınlığın ateşli ve tehlikeli alanına giren bir olaya şahit olarak buna inandım.

İkimiz bir çamlıkta, deniz kıyısındaki bir kır evinde kalıyorduk. Dante'yi Ahd-i Atik'i, Homeros'u okuyorduk; uzun gezintiler yapmaktaydık; o, gürültülü sesiyle bana kendi mısralarını okuyordu; tanışmamızın ilk günleri, yani nişanlılık devremizdi. İsteğin yalnız en yüksek basamağında gezebilen bir insanı bulduğum için büyük bir sevinç duymaktaydım. Dünyayı yıkıyor ve yaratıyorduk; ikimiz de ruhun sonsuz bir güce sahip bulunduğundan emindik; yalnız o, kendi ruhunun, bense insan ruhunun sonsuz gücüne inanıyorduk.

Bir akşam üzeri, akşam gezintisine hazırlandığımız sırada, henüz eşikte duruyor ve denize bakıyorduk, birden koşarak köyün

postacısı geldi; çantasından bir mektup çıkarıp arkadaşıma verdi, sonra heyecanla kulağına eğildi ve korku içinde:

—Büyük bir de paketiniz var... dedi.

Arkadaşım bunu duymadı, mektubu okuyordu, yüzü kıpkırmızı olmuştu. Elini uzatıp mektubu bana verdi:

—Oku! dedi.

Mektubu alıp okudum; karısı ona: "Buda'cığım." diyordu, "zavallı komşumuz terzi öldü, onu sana gönderiyor ve diriltmeni rica ediyorum."

Arkadaşım sıkıntıyla bana baktı:

—Zor olduğunu sanıyorsun, değil mi? dedi.

Ben omuzlarımı kaldırdım:

—Bilmem! diye cevap verdim, herhalde zordur.

Ama postacının acelesi vardı:

—Paketi ne yapayım? dedi ve gitmek üzere ayağını kaldırdı.

Dostum birden:

—Getir! dedi ve dönüp bana baktı, sanki kendisine cesaret vermemi bekliyordu.

Oysa ben, büyük bir hoşnutsuzluk duyuyor ve susuyordum.

Konuşmadan durduk, bekliyorduk; güneş batmak üzere alçalıyordu, deniz koyu pembe bir renk almıştı; arkadaşım dudaklarını ısırıyor, bekliyordu.

Az sonra iki köylü göründü, fakir bir tabut taşıyorlardı; içinde terzi vardı.

Arkadaşım:

—Yukarı çıkarın! dedi; aydınlık yüzü kararmıştı.

Tekrar dönüp bana baktı ve sordu:

—Ne dersin? Huzursuz bakışlarını gözlerime dikti; ne dersin, yapabilecek miyim? diye tekrarladı.

—Dene! diye cevap verdim, ben gezmeye gideceğim.

Deniz kıyısından yürüdüm, çamlarla denizin kokusunu soludum. "Şimdi" diye düşünüyordum; "artist mi, yoksa rastgele, imkansız olanı isteyip deneyecek, tehlikeli derecede atak bir insan olup olmadığı anlaşılacak!" Acaba ölüyü diriltmeyi deneyecek mi? Yoksa, tam bir sahtekârlıkla, gülünç olmaktan korkacak ve gidip yatağına yatacak mı? Bu akşam belli olacak!... Dostumun ruhunun,

böyle karşımda, terazide sallanışından ürperiyor ve canlanarak daha hızlı yürüyordum.

Artık güneş batmıştı; baykuşun acılı ve duygulu ilk ötüşü çamların arasından duyuldu; uzaktaki dağ zirveleri yarı karanlık içinde silinmeye başladı.

Gezintimi özellikle uzattım; çünkü eve dönmekten huzursuzluk duyuyordum; her şeyden önce ölünün varlığı beni rahatsız ediyordu; hiç bir zaman, bir tiksinti ve korku duymadan bir ölüyle karşılaşmamışımdır; sonra bu kritik anda arkadaşımın nasıl davrandığını görmeyi ertelemek istiyordum.

Eve vardığımda, benimkinin üstünde olan arkadaşımın odası ışık içindeydi. Yemek için iştahım yoktu; uyumak üzere kendimi yatağın üstüne attım, ama gözümü yummak nerede? Tepemde, bütün gece hafif iniltiler ve yatağın gıcırtısını duyuyordum; sonra birden, uzun bir zaman aşağı yukarı giden ayak sesleri ve yine karyolanın gıcırtısı. Bütün gece... Arkadaşımın ara sıra iç çekip, boğuluyormuş da hava almak istiyormuş gibi pencereyi açtığını duyuyordum, geç vakit uyanıp dışarı çıktım; masanın başında oturuyordu, önündeki süte dokunmamıştı; kendisini gördüğüm zaman ürperdim; gözlerinin çevresinde iki büyük, mavi halka belirmişti; benzi solgun mu solgun, dudakları da bembeyazdı. Kendisiyle konuşmadım; üzüntü içinde yanına oturdum ve bekledim.

Sonunda kendini haklı çıkarmak istermiş gibi:

—Ben elimden geleni yaptım, dedi, peygamber Elisseos'un ölüyü nasıl dirilttiğini hatırlarsın: bütün vücuduyla yüzükoyun ölünün üstüne uzanır, ağzını ölünün ağzına yapıştırır, soluğunu üfler ve ulurdu; ben de aynı şeyi yaptım!

Sustu, biraz sonra da:

—Bütün gece! dedi, bütün gece!... Ama boşuna...

Hayrete kapılmıştım, dostuma bakıyor, onu süzüyordum; gülünç duruma düşmüş, hatta onu da aşmıştı; trajik kaçıklık sınırına yaklaşmış bulunuyordu; şimdi de tükenmiş bir halde karşımda oturmaktaydı.

Ayağa kalktı, eşiğe kadar gitti, karşısındaki denize baktı, alnında toplanan iri ter damlalarını sildi.

Dönüp bana sordu:

—Peki, şimdi ne yapacağım?

—Papazı çağır, gelip onu gömsün, diye cevap verdim; biz de gider deniz kıyısında bir gezinti yaparız.

Koluna girdim, titriyordu; pabuçlarımızı çıkardık, çorapları fora ettik, deniz kıyısında, su içinde çırpınıyor, serinliyorduk. Arkadaşım konuşmuyordu ama, denizin serinlik ve hışırtısının onu yatıştırdığını anlıyordum.

Sonunda mırıldandı:

—Utanıyorum... Yani, ruhta her zaman kuvvet yok mu?

—Henüz yok, ama olacak, diye cevap verdim. İnsanın sınırlarını aşmayı istemen büyük bir yiğitliktir, ama bu sınırları korkusuzca tanımak ve ümitsizliğe kapılmamak da büyük bir yiğitliktir. Kafalarımızı parmaklıklara vuracak, vuracağız, birçok başlar dağılacak, ama bir gün parmaklıklar kırılacak.

—Ben, onları kıracak olanın kafam olmasını isterdim! dedi ve hırsla denize bir çakıl attı; beni diye bağırdı! başkası değil!

Gülümsedim; "ben, ben!"... dostumun kapısız, penceresiz, korkunç hapishanesi buydu.

Onu teselli etmek için:

—İnsanın varabileceği en yüksek zirve hangisidir? dedim; ben'i yenmesi bu zirveye ulaştığımız zaman, Angelos! O zaman kurtulacağız işte!

Konuşmuyordu ama, eliyle hırslı hırslı dalgalara vuruyordu.

Aramızdaki hava ağırlaştı:

—Geri dönelim, dedi; yoruldum.

Yorulmamış, ama kızmıştı: Geri dönerken bütün yol boyunca bir kelime bile konuşmadık; hızlı yürüyorduk, hafif bir rüzgar çıkmıştı, deniz soluyordu, havada bir tuzluluk belirmişti.

Eve vardığımızda, kötü havayı dağıtmak için elimi arkadaşımın zengin kütüphanesine uzattım.

—İşte, dedim, gözlerimi yumacak, bir kitap alacağım, kararı o verecek.

Arkadaşım sinirli bir halde:

—Ne kararı verecek? dedi.

—Yarın ne yapacağımıza...

Gözlerimi yumdum, el yordamıyla bir kitap aldım; arkadaşım

elimden kaptı ve açtı; resimli büyük bir albümdü: Manastırlar, keşişler, çan kuleleri, serviler, uçurumun üzerinde hücreler, aşağıda da vahşi bir deniz.

—Aynaroz! diye bağırdım.

—Arkadaşımın yüzü güldü:

—Bende bunu istiyordum, diye bağırdı. Yıllardır bunu istiyordum; gidiyoruz!

Kollarını açıp beni kucakladı:

—Hazır mısın? dedi; demir çizmelerimizi giyelim; canavar değil miyiz? Demir ayakkabılarımızı giyelim de Aynaroz'un üzerinde yürüyelim.

Yağmur yağıyordu. Koyu bir sise bürünmüş olan Athos'un tepesi görünmüyordu, deniz sakin, yoğun ve çamurluydu; yağmurdan kararmış kestane ağaçları arasında bir manastır, bembeyaz parlıyordu. Yağmur yavaş, toprağı sulayacak bir şekilde yağmaktaydı ve gökyüzü ağaçların tepesine kadar inmişti; iskelede duran beş altı keşiş, serviler gibi ıslanıyordu.

Yanımızda, bizi Aynaroz'un küçük limanı Dafni'ye çıkaran sandalda iki keşiş konuşmaktaydı; seyrek siyah sakallı ve koltuğunun altında ağır bir heybe taşıyan bir tanesi şöyle diyordu.

—Onun dua okumasını duysan, dünyayı unutursun; sesi, babayla anamınkinden daha tatlı.

Öteki de şu karşılığı veriyordu:

—Sen ne söylüyorsun, yahu? Bizim manastır'da bir karatavuk (*) var ki, "Tanrım Okudum" ile "İsa Dirildi"yi bir okudu mu aklın durur; ona Peder Karatavuk derler, bizimle beraber kiliseye gelir, büyük perhizde de oruç tutar.

Genç olanı düşünceli bir halde:

—Karatavuk değildir o. Peder Lavrentios, karatavuk değildir...

Kutsal topraklara ayak bastık; iskelede duran keşişler eğitilmiş bir gözle yolcular arasına erkek elbisesi giymiş bir kadın gizlenmesin diye, sandaldan çıkanlara birer birer bakıyorlardı. Aynaroz'un Bakire'ye verilişinden bin yıl sonra, bugüne kadar buraya kadın ayağı basmamış, havasını kadın soluğu bozmamıştır; dişi

(*) Papazı karatavuğa benzetiyor.

hayvan da öyle: koyun, keçi, tavuk, dişi kedi.. Bu havayı sadece erkek soluğu bozmuştur...

Yol arkadaşımız olan iki keşiş, katırlar gibi yüklü bir halde arkamızdan geliyorlardı. Bize yetişmek üzere adımlarını hızlandırdılar.

Genç keşiş:

—Tapınağa mı geldiniz? dedi ve bize gülümsedi: O'nun sevgisi yardımcınız olsun!..

Tarik-i dünyalar her zaman sohbet için can atarlar... Boşandılar: mucizelerden, kutsal kalıntılardan, uçurumların üzerinde ellerini kaldırıp tanınan çilecilerden söz ettiler.

Genç olanı:

—Elleri havada oldukça korkmayın, dedi; dünya yıkılmaz; dünyayı onlar tutuyorlar da düşmüyor...

Ben sordum:

—Peki, Aynaroz'a hiç kadın ayağı basmadı mı?

Yaşlı olanı cevap verdi:

—Asla, asla! Ve havaya tükürdü. "ardımda kal, Şeytan!" diye mırıldandı.

Genç olanı:

—Bir kez, dedi, bir kadın cesaret gösterdi, erkek gibi giyindi ve karaya çıktı, ama nöbetçi keşişler hemen onu farkedip kovdular.

Arkadaşım gülerek sordu:

—Nesinden anlıyorlar?

Genç keşiş:

—Kokusundan! diye cevap verdi nah, bir zamanlar rıhtımda nöbetçilik etmiş olan ihtiyara da sor..

Arkadaşım, ihtiyar keşişe döndü:

—Kadınlar başka türlü mü kokuyor, muhterem peder?

İhtiyar:

—Pis sansarlar gibi.. dedi ve adımlarını hızlandırdı.

Yağmur durulmaya başladı, herhalde atmosferin üst katlarında rüzgar çıkmış da, bulutlar seyrekleşmiş, biraz güneş görünmüştü; hâlâ gözyaşlarıyla yıkanan toprak birden gülümsedi ve güneşle birlikte, çok solgun bir ebemkuşağı havaya asıldı, gökle ıslak toprağı yine birleştirdi.

İki keşiş:

—Hanım kuşağı! diyerek istavroz çıkardılar.

Sırtımızda heybeler, pınar ağacından kesilmiş kalın sopalarımıza dayana dayana sık, yarı çıplak, kestane ve sakız ağaçlarıyla kaba yapraklı defnelerin arasından Karies'e çıkan kaldırımı tırmandık; hava karabuhur kokuyormuş gibimize geldi; sanki üstünde deniz, kestane ormanları, dağlar ve daha üstünde de kube yerine örtüsüz bir gökyüzünün bulunduğu kocaman bir kiliseye girmiştik. Arkadaşıma baktım!

Üstüme ağırlık vermeye başlayan sessizliği bozmak için dostuma:

—Neden konuşmuyoruz! dedim.

O, hafifçe omuzuma dokunarak:

—Konuşuyoruz, dedi; konuşuyoruz ama, meleklerin dili olan sessizlikle!

Ve sanki birden kızdı:

—Ne söyleyeceğiz sanki? Çevrenin güzel olduğunu, yüreğimizin kanatlanıp uçmak istediğini ve cennete varan yola girdiğimizi mi? Laf bunlar, laf, sus!...

Bir ceviz ağacının dalları arasından bir karatavuk uçtu, ıslak dallar sallandı ve yağmur damlaları yüzlerimize sıçradı.

Daha yaşlı olan keşiş:

—Kuşların da keşişleri vardır, dedi: Karatavuklar; Aynaroz bunlarla dolu!

Genç olanı sordu:

—Ya yıldızlar? Onların da keşişleri var mı? Peder Lavrentios?

Öteki cevap verdi:

—Kardeşim, bütün yıldızlar keşişti, yeryüzünde İsa'nın dini için kendilerini feda edip Abraam'ın tepesine çıktılar. Bilesin ki, Abraam'ın tepesi gökyüzüdür!...

Onu dinliyor ve sonsuz yaratmayla, daima hayalen boyun eğdirme gücüne sahip insan ruhuna hayranlıkla kulak veriyordum. Yerinden oynatılamayan bir şeklin, ölümsüz bir Kuzey Yıldızı'nın, İsa'nın çevresinde dindarlar semasını, yani dünyayı döndürür ve onu kendi işlemi içine girmek zorunda bırakırlar. İsa, bütün tereddütlere karşı Büyük Cevap'tır; her şey açıklanır, aydınlatılır, düze-

ne girer ve ruh rahatlar. Yalnız inanmayan sorar, acı çeker, yolunu kaybeder ve ümitsizliğe kapılır.

Aynaroz'da birkaç gün sonra sarsak, ne yaptığını bilmeyen, deniz üstündeki bir mağaraya tünemiş bir çileci bana bir söz söyledi ve ağzımı kapadı!

Kızdırmak için ona:

—Aklını mı kaybettin, zavallıcığım? dedim.

O ise güldü:

—Ben, dedi; aklımı verdim ve Tanrı'yı aldım; bunun anlamı şudur: Kalp bir metelik verdim ve cenneti satın aldım. Ne dersin, oğlum; iyi bir alışveriş yaptım mı?

Bir an sustu, az sonra:

—Sana şunu da söyleyeyim ki, bilesin! dedi! Bir zamanlar güzel, obur, eğlenceli hareminde 365 karısı olan bir kral varmış. Bir ara bir manastıra giderek bir çileciyi görmüş. Ona: "Yaptığın fedakarlık ne kadar büyük!" demiş ve acıyan bir tavırla bakmış. Çileci ona şu karşılığı vermiş: "Senin fedakârlığın daha büyük, kralım." "Nasıl oluyor o?" "Çünkü, ben geçici dünyayı reddediyorum; sense, ebedi olanını.."

Yakınımızda, kestane ağaçlarının arasından ikindi kampanası duyuldu; yolun bir dönemecinde keşiş köyü göründü; adımlarımızı hızlandırdık.

Bakkallar, manavlar, aşçılar, tuhafiyeciler, çöpcüler, hepsi keşişti. Kadınsız, çocuksuz, gülüşü olmayan üzültülü bir erkekler köyü... Sırf siyah, sarışın, kumral gri ve bembeyaz sakallar; kimisi sivri, kimisi süpürgeler gibi yaygın, kimisi sık, kıvırcık iyi cibinlikler gibi hiç bir şeyi geçirmeyecek kadar sıktı.

Yirmi Manastır Komisyonu'nun toplandığı konak olan Protato'ya gittik; aralıklı iskemlelerine oturmuş, şüphe dolu, hızla hareket eden kötü bakışlarla bize bakıyorlardı. Kimliğimizi, Tanrı aşkının hükmettiği iki iyi Hıristiyan olduğumuzu ve ibadete geldiğimizi söyledik; henüz genciz, dedik; dünya tasalarına karışmadan, evlenmeden önce buraya. Bakire'nin Bahçesi'ne, Lûtfu'nun bizi aydınlatması ve bize yol göstermesi için geldiğimizi bildirdik. Kendimizi, O'nun Lûtfu'na adamış halde gelmiştik...

Arkadaşım, gürültülü sesi, şairce güdüsüyle konuşuyor ve gitgi-

II Halk

de ateşleniyordu; keşişlerse, ağızlarını açmış, bazıları da sakallarını sıkıca yakalamış halde dinliyorlardı. Arkadaşım konuştukça, ben kendim de anlamaya başlıyor ve Aynaroz'a gerçekten hangi amaçla gelmiş olduğumuzu kavrıyordum; muhakkak ki, arkadaşım da bunu bilmiyor, ama konuşa konuşa buluyordu.

Keşişler birbirinin kulağına eğildi, bir şeyler mırıldandılar ve hepsi birden ayağa kalkıp, bize bütün manastırlarla küçük manastırları gezmek ve Bakire'nin Lûtfu, adağımızın son bulduğunu işaret edinceye kadar kalma iznimizi yazılı olarak verdiler.

Yolculuk başladı. Eski tapınıcılar gibi Tanrı'dan, insan kaderinden ve kendi borcumuzdan -bütün gezintimiz boyunca inatla bu üç konudan- söz ederek manastırdan manastıra, mucizeden mucizeye, huşu içinde ve mutlulukla gidiyorduk. Bir takvimim vardı ve her akşam günlük ürünü buna kaydediyordum; şimdi kırk yıl sonra, artık takvim sarardı; yapraklarını çeviriyor ve bütün o inanılmaz, tanrısal günleri yeniden yaşıyorum. Her kelime, en önemsizi bile, içimde neşeler, istekler, gençlikle ilgili huzursuzluklar, biz iki gencin ruhumuzu kurtaracak akıl dışı planlar kurduğumuzu hatırlatıyordu. Gençliğin bütün yüzsüzlük, ilgisizlik ve nezaketiydi bu...

İviron Manastırı -19 Kasım. Sabahleyin, deniz kıyısında gezinti. Ayazma, küçücük bir kilise ve içeride yanağından kan akan Meryem'in bir tasviri. İki balıkçı-keşiş ağları çekiyor, ağların içinde balıklar çırpınıyor.

Manastıra dönüyoruz; Protatos Meryemi ne olağanüstü!... Acılı iri gözler, yüzük gibi yuvarlak ve kıvrık bir ağız, sağlam bir çene, tat, acı, insanın bütün tat ve acısı...

Akşam üstüyse, soluyan bembeyaz denizi ve onun üzerinde kocaman ayı gördüğümüz ne tanrısal andı o!...

Arkadaşım:

—Bu akşam, dedi, ay görevini gerçekten yapıyor: sonsuzluğu aydınlatıyor...

Birbirimize doğru eğilmiş olarak alçak sesle konuşuyor, ilerliyorduk. Köklü bir karar almalıyız, diyorduk; her an ebediliği yaşamamız gerek...

Nereye gidersek, beraberimizde sessiz, solgun benizli, hastalık-

lı bir keşiş de geliyordu; durmadan öksürüyor, tükürüyor, kaşınıyordu ama, yüzü mutluluk içinde parlamaktaydı.

Arkadaşım:

—Deli olmalı! dedi.

Ben:

—Aziz olmalı! dedim; görmüyor musun, yüzü nasıl ışıldıyor? Üstüne bir güneş vurmuş gibi.

Durduk, yanımıza geldi:

—Ben Peder Lavrentios'um, dedi; duymuş olmalısınız: salak Lavrentios.

Arkadaşım ona:

—Mutlusun, diye karşılık verdi; canlı olarak cennete girdin; yüzün nur saçıyor!...

Keşiş istavroz çıkararak cevap verdi:

—Şükür Tanrıya! Başkalarının budalalık dediği şeye ben cennet diyorum. Ama kapıyı açmakta çok güçlük çektim.

—Hangi kapıyı?

—Cennet'in, kardeşim. Başlangıçta, manastıra girdiğim zaman ağlıyor, titriyor, korkuyordum. Cenneti düşünüyor ağlıyor, cehennemi düşünüyor, ağlıyordum. Fakat bir sabah kalktım. "Neden ağlayacak mışım?" dedim; "Tanrı, babamız değil mi? Biz onun çocukları değil miyiz? Öyleyse, neden korkacak mışım? O günden beri de bana budala diyorlar.

Koynundan kuru bir parça ekmek çıkarıp bize verdi:

—Meleklerin ekmeğidir, dedi; yiyin, yiyin zavallılar da, siz de kanatlanın!

Stavronkita Manastırı 21 Kasım. Denizin üstünde hayret edilecek bir yükseklik. Girit'ten çok eski bir kalıntı olan yaşlı kale bekçisi elimden yakaladı:

—Ee, kimsin sen?

—Giritli!

—Gir içeri!

Hücrenin birinde küçük keşişler Bizans müziğini öğreniyor ve ilk notaları heceliyorlar. Yıkanmamış, çocuksu ellerinde yanan bir meşale gibi geleneği tutmaktalar.

Manastırın kulesinden görünen deniz, nasıl da büyük , gerilmiş bir yaya benziyor!

Ve aynı Manastır'da, daha ötede, on iki yaşındaki İsa'nın başı, ne olgunlaşmış bir anlayış, ne tanrısal bir ciddilik taşıyordu! Çökük kuleleri varmış gibi duran bir alın, taze bir göğüs, derin ve düşünceli bir bakış; Portaitisa'nın gerçek oğlu. Büyük bir tasvir: İstiridyeci Aziz Nikolas; alnına kocaman bir istiridye yapıştırmıştı ve sanki ellerinden salamura damlıyordu.

Giritli bekçiyle konuşuyorum:

—Nasıl keşiş oldun?

—Teyzem bir gün bana İncil'i okudu, ben de şöyle dedim: Dünya hiç bir şeye değmezmiş.

Bize sofrada hizmet eden Peder Filimona'yı hiç unutma. Kakmalı kılıç gibi atik bir vücut, melek gibi sırf alev... Hizmet edip boyun eğmek, hoşuna gidiyordu; kendisine emredilmesini isterdi ve öyle sevinçliydi ki, kendini tutamaz, hep gülerdi.

Ona sordum:

—Ben de Tanrıyı ne zaman görürüm?

—Kolay, çok kolay, diye cevap verdi; gözlerini aç, onu görürsün!

Pantokratora Manastırı. Gün ağarmadan önce manastırı çevreleyen avluda çok tatlı bir yankı baştan çıkarıcı bir melodi işitildi. Pencereye fırladım ve avlunun yarı karanlığında, başlığından uzun, siyah bir tül sarkan, elinde yine uzun, elle yontulmuş değneği olan bir keşiş gördüm.. Yavaş yavaş ilerliyor, avlunun çevresinde hücreden hücreye gidiyor, biraderleri sabah duasına çağırıyordu. Arkadaşım da uyandı, o da pencereye dayandı, ikimiz de mutluluk içinde dinlemeye koyulduk. Çan sesi durdu, giyinip kiliseye indik. Etraf karanlık, İsa ile Ana'sının önünde, tasvir konan yerde sadece iki kandil yakılmış; hava mum ve güllü günlükle mis gibi kokuyor.

Sabah ayininin duaları yavaş, tatlı ve bir ağacın hışırtısı gibi başladı; başrahip yanan bir mumla kilisenin sandalyelerine yaklaşıyor, bütün biraderlerin gelip gelmediğine bakıyor, âbdânı (*) buz gibi kutsal suya daldırıp her keşişin alnını ıslatıyordu. Daha sonra, avluda aşağı yukarı gezinirken kendi kendimize, ne tanrısal ahenk, kuşaktan kuşağa, nasıl da olağanüstü bir kabuk... Fakat şimdi, onu yaratıp süsleyen istiridye ölmüş, diyorduk. Hıristiyanlığın çilecili-

(*) Âbdân: Papazların kutsal suyu serpmek için kullandıkları özel bir kap.

ğini yeni baştan örgütlemek, ona yeni bir yaratıcı ruh üfürmek gerek... Evet, gerek!... Bizde Aynaroz'a bunun için geldik zaten...

Vatopedi Manastırı. Ünlü Vatopadi'ye yaklaştığımız zaman duygulu, Tanrı'nın rahmetiyle yüklü bir cennet sabahıydı. Sanki, Yaratılış'ın beşinci günüymüş de Tanrı dünyanın düzenini bozacak insanı henüz yaratmamıştı. Doğu, yavaş yavaş bir çiçek gibi açılıyor ve küçük, gül yanaklı bulutlar, göğün kıyısından melek çocukları gibi ortaya çıkıp yavaş yavaş büyüyordu; insan onları yeryüzüne iniyor sanırdı. Kanatlarında, henüz kırağı bulunan bir karatavuk yolun ortasında durdu, bize baktı, fakat korkmadı, uzaklaşmadı, sanki karatavuk değil de iyi bir ruhmuş ve bize bakıyormuş gibiydi. Küçücük bir kukumav, bir taşın üstünde, ışığın etkisiyle çoktan sersemlemiş, sakin ve hareketsiz duruyor, geceyi bekliyordu.

Konuşmuyorduk; ikimiz de burada, insan sesinin ne kadar tatlı ve sakin olursa olsun, keskin ve dağınık bir şekilde yankılanacağını ve etrafımızı çeviren büyülü tülün yırtılacağını hissediyorduk. Çamların alçak dallarını ayıra ayıra ilerliyorduk, yüzlerimizle ellerimiz sabahın serin çiğleriyle ıslanıyordu.

Mutluluktan boğuluyordum; arkadaşıma döndüm, ona: "Bu ne mutluluktur!" demek için ağzımı açıyor, fakat konuşmaya cesaret edemiyordum; biliyordum ki, konuşursam büyü dağılacaktır. Bir zamanlar, Sparta üstündeki Taygetos'da, güneşin batmasına doğru, hafif adımlarla, fakat boynunu uzatmış olarak dimdik yürüyen, püsküllü kuyruğuyla taşlar üzerinde menekşemsi renkli gölgeler bırakan bir tilki görmüş olduğumu hatırlarım. Farkına varıp da kaçmasın diye soluğumu tutmuştum ama, sevincimi tutamadım ve ağzımdan küçük bir çığlık kaçtı; tilki de bunu duydu ve ne yana yöneldiğini görmeme vakit kalmadan gözden kayboldu.

İnsan hayatındaki mutluluk da bana daima böyle görünmüştür.

Birden, konuşmalar ve gülüşmeler işitildi; artık manastıra varmıştık, semiz iki keşiş dış kapıdaki bir eşikte oturuyor, kapıcıyla şakalaşıyorlardı.

Yılan görmüş gibi birden durduk; arkadaşım bana baktı, başını salladı:

—Rüya idi, dedi, bir an için insanların yok olduklarını sandık...

—Yazık, diye cevap verdim, gerçek cennetti bu; hatta ötekin-

den biraz fazla; artık Tanrı'nın ağaçları altında erkek ve kadın değil, iki arkadaş geziniyordu. Fakat işte, kılıcıyla melek değil, sesiyle insan yetişmiş ve bizi kovmuştu.

İki keşiş, yüksek sesle konuşuyor, kapıcıyı kızdırıyorlardı. Ama bizi görür görmez sustular; işkembelerini toparlayıp ayağa kalktılar.

—Hoş geldiniz. Tanrı'nın lûtfu üzerinize olsun! dediler ve öpelim diye ellerini uzattılar.

Arkadaşım işkembeleriyle al yanaklarına bakarak:

—Geçiminiz iyi, muhterem pederler! dedi.

Bizi cennetten kovdukları için onları daha fazla bağışlayamıyordu.

Sarı sakallı olan bir tanesi:

—Yalancı dünyadan ve onun hazlarından vazgeçtik... dedi.

Biz konuşmadık ama, kara sakallı olan ötekisi atıldı:

—Neye bize öyle bakıp hayret ediyorsunuz? İbadet, etten de fazla besleyicidir.

Yanımıza sokulmuşlardı ve solukları, dayanılmayacak derecede sarmısak kokuyordu.

—Biz içeri, ibadete gidiyoruz! dedik.

Bu iki sarmısak keşişinden kurtulmak için acele ediyorduk.

Mavi gözlü, gül tenli, besili, tertemiz, pamuk sakallı misafir karşılayıcı geldi. Bize hoşgeldiniz dedi, öne geçti, onu izledik; misafirhaneleri, yeni boyanmış kapı ve pencereleri, elektrik ışığı ve deniz üzerinde bahçeleriyle zengin bir Manastır. Keşişler artık sofradan kalkmış hücrelerinin önünde oturuyor, yediklerini sindiriyorlardı. Manastıra girdik, Paramithialı (*) Yapıcı, Tapınak'm Cevap Verici, Kapalı, Zeytin Yiyici Meryem tasvirlerine ibadet ettik. Çok değerli bir kalıntı yerini açtılar ve Kutsal Meryem Kuşağı'nı saygıyla gösterdiler. Bunu Girit'e getiren iki keşişi, halkın Ay-mina kilisesine ibadet için akın edişini, keşişlerin elinde bir torba bulunduğunu, bunu gümüş mecit (**)ler, liralar, altın nişan yüzükleri ve küpelerle dolduruşunu, ama benim verecek bir şeyim olmadığını,

(*) Epir'de bir şehir. Bu ve ondan sonrakiler, Meryem'in sıfatlarıdır.
(**) Osmanlı idaresinde kullanılan gümüş mecidiyeler.

ceplerimi arayıp bir kurşun kalem bulduğumu ve torbaya onu attığımı hatırlarım.

Avluya çıktık, misafirhaneye gittik: Tanrı'nın bütün lûtuflarıyla dolu bir sofra döşemişlerdi.

Yemeğin iyisini seven arkadaşım:

—İyi geçiniyoruz, dedi; güzel, hem de çok güzel, Vetopedoslu keşişler gibi.

Ben:

—Kudurmuş, zavallı Ftohoprodromos'un şerefine yiyelim, dedim; başpapazların manastırlarda ne yemekler yediklerini ve salyalarının nasıl aktığını ne hırsla anlatırdı; kralına da nasıl şikayet ederdi! Mısralarını hatırlar mısın?

—Nasıl hatırlamam?

Başpapazları hatırladığımda, ey Kral.
Zıvanadan çıkıyorum, ıslatıyorum beynimi;
Kendileri yerken balıkların en iyisini
Bana veriyorlar, kokmuş tonbalığını
Onlar sakız şarabını tıka basa içerken
Benim midem bozuluyor sirkeden..

Güldü, fakat birden yüzünde bir gölge belirdi:

—Gülmemiz ayıp, dedi; bu manastır yüreğime ağırlık veriyor; keşişleri gördün mü? Hepsi semiz; İsa tekrar yere inse ve tesadüfen Vatopedi'den geçse, kırbaç hepsinin başı üstünde nasıl şaklardı! Haydi, gidelim!

—Nereye gidelim? Yalnız bu manastır değil, hissetmiyor musun, bütün dünya yüreğimize ağırlık veriyor. Her yanda, bazıları karnı aç, bazıları karınları doymuş halde yalanıyor; her yanda kurtlar ve kuzular var; ya sen yiyeceksin, ya seni yiyecekler. Bu dünyada, henüz çiğnenmemiş bir tek kanun var; Orman kanunu!

—Peki kurtuluş yok mu yani? Başkalarını yemeyen ve kendisini de başkalarına yedirmeyen iyi ve aynı zamanda güçlü bir hayvan yok mu?

—Yok ama oluşuyor; binlerce yıl önce bir hayvan yola çıktı ama, henüz yetişmiş değil...

—Hangi hayvan?

—Maymun. Yolun henüz ortalarındayız, pite kantropos'da... Sabret.

—Tanrı sabredebilir; onun için zamanın değeri ne ki? Ölümsüzdür o! Ya insan?..

Cevap verdim:

—O da ölümsüzdür, ama bütünüyle değil; içinde bulunan şey sabredebilir.

Masadan kalktık, denize indik, güneş batmak üzereydi, yaprak kıpırdamıyordu; kanatları kapalı iki martı mutluluk içinde, beyaz göğüsleriyle denizi yarıyordu...

Bunlara hazla bakan arkadaşım:

—Karı-koca olmalılar, dedi.

Ben:

—Ya da iki arkadaş dedim, denizden bir çakıl aldım ve onları ayırmak üzere attım.

Artık ihtiyarlamış halimle şu eski günlüğü okuyor, o zamanki Don Kişotvari seyahatlerimizi, külüstür mızrağı, dökküntü halindeki kumaşı, tenekeden miğferi, nezaket ve hava dolu beyni görüyor, ama gülümseyemiyorum. Ne mutlu o gence ki, dünyayı yeniden yaratabilceğini, onu fazilet ve adalete, yüreğe daha uygun bir hale sokabileceğini sanır ve yazık ona ki, hayatını akılsızlık devresi olmaksızın geçirir.

Aynaroz'u geziyor, havasını soludukça, yüreğimiz de o derece alevlenip genişliyordu. Tanrım! Ne kararlar almış, ne yeminler etmiş, nasıl bir hafiflikle kayadan kayaya atlayarak bir manastırdan ötekine geçmiş, hayalle değil, bütün vücudumuzla bizi melek kanatlarının desteklediğini hissetmiştik! Bazen akılsızlığı, bazen azizliği ve kahramanlığı, doğuran atmosfer böyle sağlam olur. Bir daha, arkadaşımla ben, daha sonra bastırıp gelen yıllarda o kutsal Don Kişotvari saatlerden asla bahsetmedik. Sanki, ateşimizin hızı kesildiği için değil -ne yazık ki o, hızını kaybetmedi- gücümüz, isteğimizden daha hoş, daha aşağı olduğu için utanıyorduk. Yani, daha iyi bir dünya kurmayı, hâlâ, her zaman istiyorduk; ne var ki, yapamadığımızı gördük.Ben bunu itiraf ediyorum, ama arkadaşım hayatı boyunca bunu benden gizledi; bu nedenle benden gizli olarak çırpınıyordu.

Yalnız yıllarca sonra bir akşam, Spetses kadın manastırından ayrıldığımız ve ayın, denizin üstünde üzgün, yusyuvarlak yükseldiği bir akşam, arkadaşıma döndüm ve: "Angelos, hatırlıyor musun?" dedim. Ama onun benzi attı. Aynaroz mehtabını hatırladığımı anladı, elini ağzıma koydu: "Sus!" dedi ve adımlarını hızlandırdı.

Eğildim, yine eski hayat defterimin sayfalarını döndürdüm.

Karakailos Manastırı. Athos'un tepesiyle eteklerini bulutlar örtülüyordu; ortada geniş, serbest bir kuşak vardı ve karlar parlıyordu. İri damlalar düşmeye başladı. Rehber önden gidiyor. Bir tüfek patladı; çamların arasından Manastırın neşeli çan sesi duyuldu; başrahip kilise yöneticileriyle ve elinde uzun başrahiplik asası olduğu halde, bizi karşılamak üzere eşikte göründü.

Dar, uzun, mavi ve siyah boyalı sütunları olan sunak yerine girdik; ciddi, az konuşan, kara sakallı başrahip masanın başında; onun tepesinde çatık kaşlı, siyah ve yeşil boyalarla yapılmış vahşi tavırlı İsa.. Yukarıda, küçük bir kürsüde, soluk benizli, ufak tefek bir keşiş olan ilahici; duayı andıran monoton bir sesle azizlerin hayatlarını okuyor. Herkes tabağına eğilmiş, kimse konuşmuyor; başrahip hırsla ekmek ve yemeği alıyor; birden, onun sağında küçük bir çan üç defa çaldı; herkes yemeğini yarı yemiş halde ve çiğneyerek ayağa fırladı; masacı rahip koşuyor, başrahibin önünde istavroz çıkarıp hayır duasını alıyor; sonra, okuyucu da istavroz çıkartıp kötü okuduysa özür diliyor; küçük bir tepsi içinde kutsanmış ekmek geliyor, herkes bir çimdik alıyor ve kutsal bir bağışmış gibi yiyor.

Gece uykumuz kaçtı, konuşuyoruz. Yeni bir İsa sevgisi için gerekli an olgunlaştı. Bugün, manastırın mezarlığı önünde karşılaştığımız bir keşişe, mezarlıkların kapısına niçin İsa'nın çarmıha gerilmiş haliyle resminin yapıldığını ve dirilen İsa resminin gerektiği gibi yapılmadığını sorduğumuz zaman keşiş kızdı: "Çarmıha gerilmiş İsa, bizim İsa'mızdır!" diye cevap verdi: "Sen hiç İncil'de İsa'nın güldüğünü gördün mü? daima iç çeker, kırbaçlanır ve ağlar; daima çarmıha gerilir." Biz de bu gece uyuyamıyor, şöyle diyorduk:

—Gerekiyor İsa'yı güldürmemizin, artık kırbaçlanmamasını, ağlamamasını, çarmıha gerilmemesini sağlamamızın zamanı geldi.

İçinde, Yunanistan'ın güçlü, neşeli tanrılarını birleştirsin, onları emsin!... Yudealı İsa'nın Yunanlı olma zamanı geldi.

Arkadaşım:

—Onu biz yapacağız! dedi ve yemin edermiş gibi elini kaldırdı.

Ben de:

—Biz! diye cevap verdim ve o anda insan ruhuna, hiç bir şey karşı koyamazmış gibime geldi.

Arkadaşım bağırdı:

—Hiç ayrılmayacağız! İki öküz gibi çifte sürülüp toprağı süreceğiz!

Aradan yıllar geçti; gördük; öküzler gibi çifte koşulduk ve havayı sürdük!

Filotheos Manastırı. Sis içinde hayranlık verici bir gezinti; sarmaşıkların boğduğu ince uzun ak kavaklar. Çıkık kemikli, kırmızı tüylü, üzüntülü, geveze bir keşiş olan Yoannikoa, durmadan bize, şeytana kapılmış kızkardeşi Kallirol'den söz ediyordu; onun da içinde iki şeytan varmış, birinin adı Hoca, diğerinki İsmail; bu lanetliler Tanrı'ya, İoanniko'ya karşı geliyor, perhiz zamanı et yemek istiyor, geceleyin de yavaş yavaş merdivenleri inip mutfağa girmeye ve onu ziyafetten kalan ne kadar yemek varsa yemeğe kışkırtıyorlar. Her gün doğuşunda da, lanet olasıca İsmail'le Hoca çan sesini duyar duymaz bağırıyorlar: "Gitmem! Gitmem! Gitmem!"

Manastır'ın ortasında kilise ve çepeçevre ıslaklıkla nemden kararmış, duvar ve hücreleriyle otlu avluda ilerledik. Tatlı Öpen Meryem'in mucizeli tasviri önünde tapınmak üzere kiliseye girdik: İfade edilemez bir içtenlikle, yanağını İsa'nın yanağına dayamış ve deva bulmaz acılı gözleri ileriye, uzağa bakıyor.

Rehberimiz olan keşiş bize:

—Meryem'in gözlerinin içine iyi bakın, dedi; ne görüyorsunuz?

Yaklaşıp baktık; ikimiz birden cevap verdik:

—Hiç bir şey!

Keşiş:

—İnanan insan orada, Çarmıha Gerilmiş İsa'yı görür! dedi ve ciddi ciddi bize baktı.

Gümüş bir kalıntı mahfazasını açtı, içinde uzun bir kemik vardı:

—Eğilin, dedi, Hrisostomos (*)un sağ elidir, istavroz çıkarın!

Ayla Lavra Manastırı. Sabah sabah yola düştük; ünlü Büyük Lavra'yı, trajik kral Nikeforos Fokas'ın büyük istekle üzerine tacını atıp sığınmak ve çileci olmak için yaptırdığı manastırı görmek üzere acele ediyoruz. Ama onu öteki istek, yani kadın bırakmadı ve hep erteledi, erteledi, bekledi. Ve en sadık arkadaşının kılıcı gelip başını kesti.

Varıyoruz; avluda biçilmiş iki servi; birini Nikeforoz Fokas'ın günah çıkarıcısı Aziz Athanasios, diğerini öğrencisi Euthimios dikmiş. Athos dağı, Manastır'ın tepesinde Kadir-i Mutlak gibi karlara gömülmüş duruyor.

Bizi ayin eşyasının saklandığı yere soktular, Manastır'ın definelerini övünçle gösterdiler; Büyük Vasilis'in kafatasını, Ulu Lider Theodoros'un çenesini, Hrissostomos'un sol elini ve daha bir sürü kemiği... Çok değerli taşlar ve incilerle süslü, ün salmış haç muhafazasını açtılar, içinde değerli, büyük bir tahta parçası vardı; keşişin sesi heyecandan titriyordu; bense, gerçek bir Hıristiyanın şu sözlerini hatırladım: "Bütün odunlar değerlidir, çünkü hepsinden istavroz yapılabilir!" Sonra ipek, gül ve zambak işlemeli Nikeforos Fokasın sırf sırmadan oluşan elbisesi, iri yeşil, kırmızı taşlı altın tacı ve onun eliyle yazılmış İncil... Sonra kurtlar tarafından yanmış bir sürü kitap...

Ben ve arkadaşım hayran kalıyor, hafif çığlıklar atıyorduk ama, bütün bunlar bizi etkilemiyordu; hepsinden daha derin, daha büyük bir şükranla şunu hatırlıyorum: Kütüphanenin giriş yerinde, iki muşmula ağacından çıkan koku. O kadar çok sevdiğim muşmula ağacının kokusunu içime çekerken, bütün vücudum hafifliyordu: tatlı, biberimsi kokulu, şarapla kadından ve dünyanın bütün büyüklüklerinden daha sarhoş edici...

Ertesi sabah, gün doğmadan Athos'un tepesine çıkmak için hareket ettik. Henüz iç avluda çan çalmamış, kuşlar uyanmamıştı; Samanyollu gökyüzü tertemiz ve doğu yönünde Sabah Yıldızı kanat açmış, bir yüce melek gibi parlıyordu.

(*) İstanbul başpatriği Yoannis Hrisostomos (347-407) olsa gerek.

Kısa boylu, bacakları dışa doğru açık, eski bir kaçakçı olan Peder Luksa önden giderek bize yol gösteriyor.

Ara sıra durarak bizimle konuşuyor; denizlerden, eğlencelerden, Türklerle yaptığı savaşlardan söz ediyordu. Bütün dünyevi hayatı, bir masal gibiydi; sanki daha vahşi ve tehlikeli, çığlıklar, küfürler ve kadınlarla dolu başka bir dünyada olmuştu bunlar... Masalını söylüyor, tekrar söylüyor, tekrar yaşıyor ve seviniyordu. Eski hayatından her şeyi reddetmiş, fakat onu cüppesine sarılı bir halde yanında getirmişti.

Büyük bir camın altında durdu; konuşmak istiyordu:

—Duralım be çocuklar, dedi; biraz dinlenelim; bir iki de laf ederiz, sıkıntıdan patladım.

Kuşağından bir kese tütün çıkardı, bir sigara sardı, sohbete başladı:

—Şimdi cüppeyle gördüğünüz benim, adım Leonidas'dı. Kalimnos'tan Kaptan Leonidas; çevrenin korku ve titreyişi... Bir aziz hayatı ve kaçakçı... Sonra nereden aklıma esti de keşiş oldum, diyeceksiniz. Başka bir gün anlatırım, ama içimdeki kaçakçı ölmedi; nasıl ölsün? Oraya, gemi köpeği gibi zincirle bağlanmış da olsa, bey gibi yedirip içiriyorum onu.. Lukos Sofra'da, keşişlerle beraber ekmek ve zeytin yiyor ama, hücresine döndü ve kapısını mandalladı mı, Leonidas'ın sofrasını düzüyor ve et yiyor. Ne yapalım? Bir değil, iki kişiyiz; anladınız mı? Size bunu söylemek istiyordum; itiraf edilen günah, günah sayılmaz; söyledim, hafifledim. Haydi, şimdi gidelim!

Arkadaşım kahkahayı basarak:

—Sağol, kaptan Lukas! dedi. İdare edilemeyecek şeyleri iyi idare etmişsin; ama, bütün bunların, Tahrik'in işi olabileceği hiç aklına gelmedi mi?

Keşiş:

—Gelmez olur mu? dedi ve gözleri hınzırca oynadı; her sabah şüpheye düşüyorum, ama öğle vakti oldu mu unutuyorum.

Ben:

—Hatırlamak için mendiline bir düğüm at dedim.

Sigarasını derin derin çekti; dumanlar burnundan çıktı:

—Mendilim yok! dedi.

Tekrar yokuşa sardık; çeşitli çamlar, korkunç uçurumlar ve aşağıda, sabahın sakin ışığı altında, bugün yatışmış olan deniz uzanıyordu. Işık yaklaştıkça uzakta tanrısal adaları, İmroz'u, Limni'yi, Semendirek'i, havada yüzüyormuş da denize değmiyorlarmış gibi görüyoruz.

Karların içine girdik; Peder Lukas yavaşça ve dikkatle basıyor; ayağımız kayıp düşüyoruz; buzlaşmış karların üzerinde güçlük ve tehlikeyle ilerlemekteyiz. Uçurumlu, alelede bir dağ; önde giden arkadaşım birden durdu; eğilip aşağı baktı: Derin, dipsiz bir uçurum... Başı döndü... Benzi atmış bir halde bana baktı:

—Dönelim!.. diye mırıldandı.

—Ayıp değil mi? dedim ve sitemle ona baktım; ben zirveye çıkmak istiyordum.

O, utanmış bir halde mırıldandı:

—Ayıp ... ayıp... gidelim!....

Ve tekrar çıkmaya başladı.

Zirveye ayak bastığımızda güneş yükselmişti. İkimiz de yorgunluktan bitkindik, ama amaca ulaştığımız için yüzlerimiz parıldıyordu.

Tapınmak için, İsa'nın Biçim Değiştirmesi'ne ayrılmış küçük kiliseye girdik; bu arada Peder Lukas, yolda toplamış olduğu birkaç odunla ateş yaktı, heybesinden kahve çıkarıp pişirdi; esinti başladığı ve üşüdüğümüz için bir kayanın arkasına büzüldük. Önümüzdeki sonsuz, sağır denize, sıra sıra dizilmiş bembeyaz adalara ve daha uzakta, havayı kurşuni bir renge boyayan, neresi olduğunu bilmediğimiz dağlara bakıyorduk.

Lukas:

—Derler ki, bu kutsal tepeden İstanbul görülebilirmiş!

Ve kraliçeyi terkedebilmek için gözlerini Doğuya doğru döndürerek büzüştürdü:

—Onu hiç gördün mü, Peder Lukas?

Keşiş içini çekti:

—Hayır, nasip olmadı. Anlaşılan, vücuttaki gözler yetmiyor; ötekiler, ruhunkiler de lazım; benimse, ne yazık ki ruhum çok kısa görüşlüdür?

Ben:

—Ama Tanrı'yı görüyorsun! dedim.

Keşiş cevap verdi:

—Eh, ona göz lazım değil; Tanrı bizim ciğerimizden daha kara ve bize dalağımızdan daha yakın!..

Arkadaşım üzgün olduğu için konuşmuyordu; muhakkak ki, bir ara çekinen vücudunu bağışlayamıyordu. Birden kendini tutamaz oldu; elini uzatıp kuvvetle benimkini sıktı:

—Rica ederim, dedi; unut; yemin ederim ki bir daha yapmam!...

İosafeon, 6 Aralık. Bugün, yıldönümümü, ünlü resim, imalathanesi İosafeon'da geçirdik. On tane ressam keşiş var; her hafta bir tanesi ev işini yapıyor; süpürüyor, yıkıyor, yemek pişiriyor, ötekiler de resim yapıyorlar. Güzel taranmış besili İsa'lar, zengin giyimli Meryemler, hiç bir azizlikleri olmayan al yanaklı ve mutlu azizler, bu imalathaneden çıkıp Ortodoksuluğun her yanına yayılıyor. Çıkartma resimler. Babacan, iyi niyetli, misafirsever, onurlu keşişler; iyi yemeği, iyi şarabı, iğdiş edilmiş kedileri seviyorlar. Yemekten sonra yanan büyük ocağın önünde oturup konuşuyorduk; biz dünyayla ilgili şeylerden, onlar dünya dışı olanlardan. Şişman, kısa boylu, ayakları şiş olan Peder Akaklos bütün gün Aziz Antonios'un resmini yapıyordu; şimdi de, dizlerinde oturan şişman siyah bir kediyi okşayarak, vahşi tarik-i dünya (Aziz Antonies)dan dinlene dinlene söz ediyor. Bir gün, bir kız gelip ona şöyle demiş: "Tanrı'nın bütün öğütlerini yerine getirdim; Tanrı'dan ümidim var, cennetin kapılarını bana açacaktır." Aziz Antonios sormuş: "Fakirliğin zenginlik oldu mu?" "Hayır Peder!" "Namussuzluğun namus oldu mu?" "Hayır, Peder." "Düşmanların dost?" "Hayır, Peder." "Eh, öyleyse git, çalış; çünkü hiç bir şeyin yok!"

Babacan Akaklos'un fazla yemekten, ocağın fazla sıcağından ve korkunç çilecinin anısından terlediğini görüyor, bütün gün, nasıl bir siyanaklı Atonios'u boyayacağını düşünüyordum. Ve şeytanca bir "Git, çalış zavallı, çünkü hiç bir şeyin yok!" demek isteğine kapılıyordum. Yağlar, alışkanlıklar ve kudretsizlikten ibaret bir kabukruhun etrafını sarmış, bu ruhun kendisi, hücresinin dibinde başka şeyler istiyor; yağlar, alışkanlıklar ve kudretsizlikse başka şeyler yapıyor. Ama konuşmadım ve kudretsizlikten söz etmedim.

Geceleyin uyumak üzere yattığımızda bunu arkadaşıma açtım.

Beni avutmak için:

—Herhalde bunu nezaketen yaptın, dedi, gücün yetmediği için değil. O kadar iyi bir insanı üzmeye kıyamadığın için; belki de sözünün boşa gideceğinden emin bulunduğundan ötürü...

Ben itiraz ettim:

—Hayır hayır, senin sandığın o şey olsa bile, sözünü ettiğin küçük erdemleri, nezaketi, acımayı, iyimserliği yenmeliyiz; ben küçük erdemlerden, büyük kötülüklerden daha çok korkarım, çünkü yüzleri güzel olup insanı kolayca aldatırlar. Ama, ben en kötü açıklamayı yapmak istiyor ve bunu, kendi ruhumu utandırıp bir daha yapmaması için güçsüzlükten yaptığımı söylüyorum.

Sabahleyin, Skitis'in camlı verandasında, alyanaklı azizler ve tombul meryemlerin resimleri arasında, cüppeli on ressamla birlikte sütümüzü içiyor, tatlı buğday peksimetiyle zengin kahvaltılıklar yiyorduk. Büyük pencerelerden içeri, çok tatlı kış güneşi ve çamların ballı kokusu gelmekteydi. Konuşuyor, gülüyorduk. Burası Aynaroz değildi, İsa burada dirilmiş, o da bizimle beraber gülüyordu. Keşişler, azizlerin mucizelerini anlatıyor, kâh inanıyor, kâh inanmıyormuş gibi gözleri oynuyor, uzak bir yansımayla parlıyordu.

En genç ressam olan küçük, esmer ve parlak kara sakallı, kırmızı dudaklı peder Agaplos elini uzattı, bize karşımızdaki duvarda asılı bir resmi gösterdi.

Eserine hayranlıkla bakıyordu:

—Büyük çileci Arsenios'dur bu; dizlerine kapanmış halde gördüğünüz kadın da, dağlarla denizleri aşıp, ona tapmaya gelen güzel Romalı soylu kadındır. Fakat çileciye bakın, parmağıyla denizi gösteriyor, kaşları da çatık; kendisinin kızdığını ve kadına: "Git ve kimseye beni gördüğünü söyleme, çünkü deniz yol olur ve kadınlar inziva yerine taşınırlar!" dediğini anlatmak istiyorum.

Kadın: "Benim için dua et, Peder!" diye yalvardı. Çileci cevap verdi: "Tanrı'ya dua edeceğim kadın, seni unutmak için!"

Ressam dönerek kurnazca bize baktı:

— Bu ne demektir? diye sordu; seni unutmak için Tanrı'ya dua edeceğim...

Biz keşişin kafasındakini anlamıyor, susuyorduk.

—Bu, çilecinin, kadının güzelliği karşısında etkilendiği, bunun içinde Tanrı'dan, onu unutmak üzere yardım istediği anlamına gelir!

Arkadaşım:

—Peki, unuttu mu? diye sordu ve keşişe göz kırptı.

Keşiş cevap verdi:

—Bunlar unutulur mu? Fakat ihtiyar Avvakum'un ters ters kendisine baktığını görünce bu sözü ağzından kaçırdığına pişman oldu ve kırmızı dudaklarını ısırdı.

Aziz Pavios Manastırı. Aziz Pavios Manastırı'na gidinceye kadar olağanüstü bir sandal gezintisi yaptık. Deniz bin bir renk içinde, çok hafif mavi, yeşil ve sedef renginde... kan gibi kıpkırmızı sarkan kayalar, siyah mağaralar, yabani güvercinler ve birden uzayıp giden bembeyaz kumsal...

Arkadaşım bugün çok neşeliydi. Bütün sandal onun gürültülü gülüşüyle sarsılıyordu. Ona bir Çinli gibi kızmasını söylüyordum, hayret verici bir hazırcevaplılıkla ve kızgın bir halde, ağzından uydurma bir Çince kelime selini boşaltıyordu; bense, öyle seviniyordum ki, sandala sığamıyordum. "Şimdi Arapça âşık ol!" diyordum; o, görünmeyen bir Arap kızına, zaptedilmez bir ihtirasla aşkını itiraf a koyuluyordu. Bu suretle, bir hamlede Aziz Pavlos tersanesine vardık ve manastıra çıkan sert yokuşu tırmanmaya başladık.

Kefalonyalı kapıcı çok muzip ve şakacı bir ihtiyardı; bütün gün kapının arkasına oturup, elindeki bir çakıyla güya ağaç üzerine küçük İsacıklar ve şeytancıklar oyarak vakit geçirmekteydi. Bize şöyle iyice bir baktı, güldü:

—Burada ne arıyorsunuz, sersem yolcular? diye sordu.

—İbadete geldik, ihtiyar.

—Neye ibadet edecekmişsiniz, aklınız başınızda mı sizin?

—Manastıra ibadet edeceğiz?

—Hangi manastır? Manastır yok, bitti! Manastır dünyadır; geriye, dünyaya dönün, sizin iyiliğiniz için söylüyorum.

Biz, ağzımız açık ona bakıyorduk; sanki bize acıdı;

—Şaka ediyorum, dedi; girin hoşgeldiniz!

Girdik, avlunun etrafındaki hücrelere baktık; keşiş elini uzattı, alaylı bir tavırla:

—İşte Tanrı'nın arı kovanı; işte hücreler, dedi; bir zamanlar içeride arılar oturur, bal yapardı; şimdi eşekarıları oturuyor; bir iğneleri var, Tanrı korusun!

Sonra kahkahayı bastı...

Biz hiç ses çıkarmadık ama, yüreğimiz tutuldu; demek kutsal Manastır'ın kutsal özü böylesine boşalmış, keşişler boş kozalar halinde kalmış. İçlerinden kelebek uçmuştu!

Misafirhaneye giden taş merdiveni yorgun adımlarla çıktık; arkadaşım acıklı bir tavırla koluma girdi:

—Sabret, dedi üzülme; ruhumuz iyi olsun, o düşmesin; çünkü dünyada birkaç ruh düşkünleşirse o dünya yıkılır; onu ayakta tutan sütunlar bu ruhlardır. Sayıları azdır ama yeterler.

Sonra kuvvetle beni sarstı;

—Dayan, zavallı Mesolongil dedi ve güldü.

Misafirhaneye girdik; beş altı kişiden ibaret olan cüsseli manastır yöneticileri, çepeçevre oturuyor. Elleri karınlarının üstünde kavuşmuş; Orta'da ince, siyah, kıvırcık sakallı, kadın yüzlü, elleri beyaz, başında siyah ipekli takkesiyle başrahip kurulmuştu. Çok dostça bir tavırla, öpelim diye bize elini uzattı. Dünyada ne olup bittiğini ve gazete getirip getirmediğimizi sordu.

Yönetici papazlardan biri;

—İngiltere ne yapıyor? diye sordu; Almanya ne yapıyor? Savaş olacak diyorlar?

Bir başkası;

—Keşke olsa! dedi ve yanındakine bir gözattı; Alman'ın suratı batsın!

Uzun boylu, şişman biri, bu sözleri duyunca sandalyesine bir tekme vurarak ayağa fırladı;

—Alman hepsini, İngiliz'i, Fransız'ı, Rus'u bir lokmada yutmazsa burnumu kesin! Alman bugün Mesih'dir; dünyayı o kurtaracak!

Başrahip:

—Otur yerine, Yermanos (*), dedi ve gülüşünü gizlemek için beyaz parmağını ağzına götürdü.

Sonra bize döndü:

—Aldırmayın, dedi; adı Yermanostur, onun için germanofil oldu, biraderler de ona takılıyorlar!

(*) Yermanos Yunanca'da Germen sözünden gelir ve hem özel hem genel insan ismi olarak kullanılır. Aynı zamanda bütün Alman milletine de tekil olarak Yermanos denir.

Ama, tam sohbet başlarken bir tekmeyle kapı açıldı ve içeri, kafası yarılmış, kanları sakallarına ve yırtık cüppesine akan, uzun boylu, kalın kemikli bir keşiş girdi:

—Aziz Peder, dedi; bak geçenki seçimlerde oy vermediğim için deccallar beni öldürdü!...

Başrahip sapsarı kesilmiş bir halde ayağa kalktı:

—Çık dışarı! diye bağırdı, görmüyor musun? Misafirimiz var!

Fakat keşiş gitmek istemiyordu; yırtık ve kan damlayan takkesini çıkardı:

—Bunu Aziz Pavlos'un tasviri üstüne asacağım; Manastırı'nın ne hale geldiğini görsün..

Yönetici rahipler korkuyla ayağa kalktılar; onu iyilikle aldılar, keşiş diretti, ama yavaş yavaş dışarı sürüklediler. O arada biz de fırsat bulduk, keşişlerin arasından sıvışıp misafirhaneden çıktık.

İç avluya indik, konuşmadan bir aşağı, bir yukarı gidiyorduk. Kapıcı bir ara bizi gördü, anladı, azizliklerle şeytanlıkları bıraktı ve neşeyle yanımıza geldi:

—Üzülmeyin, çocuklarım, dedi; Peder İnnokentios'u gördünüz mü? Kafası tuz buz olmuş, ama boş verin; iyileşir, ilk defa değil bu...

Arkadaşım:

—Fakat, dedi; manastır'da bunlar sık sık oluyor mu? Buraya da günah giriyor mu, yani?

—Başka nereye girmesini istiyorsun, delikanlım? Ne yaparsan yap, o yolunu bulup girer...

Bir zamanlar, 365 keşişli bir manastır varmış; her keşişin üçer zırhı ve üçer tane de atı varmış; biri beyaz, biri kırmızı, biri siyah! Günah'ı içeri sokmamak için manastırın etrafını üç defa dolaşırlarmış; sabahleyin beyaz, öğleyin kırmızı, akşam üstü de siyah atlarla...

Arkadaşım yine:

—Ee, peki! dedi; Günah içeri girdi mi?

Çok kurnaz olan keşiş güldü:

—Şaka mı ediyorsun? diye cevap verdi; yahu onlar atlarla dönüp dururken günah içeride oturuyormuş. Günah, başrahibin kendisiymiş.

Arkadaşım sordu:

—Sen aziz kapıcı, hiç Günah'ı gördün mü?

—Nasıl görmem? Gördüm.

—Nasıl bir şey?

—Köse, tombul, taptaze, on iki yaşında.

Sustu, bize baktı, gözünü kırptı:

—Aziz başrahibimizi gördünüz mü? Nasıl buldunuz? Hayır duası üzerinize olsun!

Kahkahayı bastı ve tekrar gidip kapının arkasındaki yerine kuruldu.

Beş altı keşiş çevremizi sardı. İnnekortios'un yarılmış başını unutturmaya çalışıyorlardı. Bize, kutsal kalıntıları, kemiklere ve ibadet etmeye mahsus, Büyücü Armağanları'nı, gümüş bir kalıntı mahfazası içinde saygıyla saklanan altın, günlük ve mersinleri gösterdiler. Eğilip koklattılar; bunca yüzyıldır hâlâ mis gibi kokuyorlar, büyük mucizedir bu diyorlardı.

Avluya çıkıp yalnız kaldığımızda kapıcı bize işaret etti, yaklaştık.

Gülerek:

—Kokuyorlar, değil mi? dedi; büyük mucize! Üzerlerine kolonya dökersen kolonya kokarlar, zeytinyağı özü dökersen zeytinyağı özü. Ve benzin dökersen benzin kokacaklardır. Büyük mucize diyorum sana! Bugün ne kokuyorlardı?

Arkadaşım:

—Gül, dedi.

Keşiş, yonttuğu oduna eğildi; gülmekten kırılıyordu:

—Haydi, şimdi sizinle konuştuğumu görmesinler de başım belaya girmesin! Beni deli kabul ediyorlar, bense onları şarlatan sayıyorum; alayımızı şeytan süpürecek!

Dionysalos Manastırı. Sabah sabah sandala bindik ve Dionysalos Manastırı'na çektik.

Sandalcımız Peder Venedihtos bunun, Aynaroz'un en ciddi manastırı olduğunu söyledi. Bu manastır da insanın ne kadar neşesi olursa olsun gülemez, ne kadar şarap içerse içsin sarhoş olamaz. Avluya bir de defne dikmişler, bakılınca her yaprağında bir İsa görülürmüş....

Yanımızda, buradan ayrılmak üzere Defni limanına giden bir despot vardı:

—Peder Venedihtos, bütün Evren Çarmıh'tır dedi. Ve üzerine İsa çakılmıştır. Yalnız defnenin dalları değil, sen de, ben de hatta taşlar da....

Dayanamadım:

—Ben, dedim özür dilerim. Despot'um ama, her yerde dirilmiş İsa'yı görüyorum.

Despot başını sallayarak:

—Acele ediyorsun, acele ediyorsun, oğlum diye cevap verdi: İsa'yı dirilmiş olarak göreceğiz ama, sadece öldükten sonra; şimdi yaşadığımız sürece Çarmıha Geriliş'i sürdürüp gitmekteyiz.

Çok yakınımızda sakin denizden bir yunus balığı fırladı ve sık esnek, sırf kuvvet olan sırtı güneşte parladı. Tekrar daldı, yine çıktı, neşe içinde zıplıyordu; bütün deniz onundu sanki! Birden, uzakta başka bir yunus göründü, birbirine doğru koştular, birleştiler oynaştılar ve bir anda kuyrukları havada olarak, yan yana oynaya oynaya yollandılar.

Sevindim, elimi uzattım, iki yunusu gösterdim; zafer kazanmış bir eda ile:

—Çarmıha mı geriliyor, yoksa diriliyor mu? dedim; iki Yunus bize ne söylüyor?

Fakat, artık Dionysalos Manastırı'na varıyorduk, despot cevap verecek zamanı bulamadı. İç avluya girer girmez korkuyla durduk. Sanki ağır cezalı olarak korkunç, karanlık bir hapishaneye girmekteydik; etrafta alçak, siyah sütunlar ve onların arasında koyu portakal rengine boyanmış kemerler bütün duvar Apokalips(*)e ait vahşi resimlerle kaplı: Cehennem şeytanları ve ateşler, göğüslerinden iki ırmak halinde kan akan fahişeler, boynuzlu, korkunç ejderler... Kilisenin, insanı cennete sevinerek değil, korkuyla göndermek için korkutma yolundaki bütün o sadist hırsı...

Karşılayıcı, yani yabancılarla ilgilenen keşiş geldi, resimlere korkuyla baktığımızı gördü. İnce, sarı dudaklarını açtı; bizim iyi

(*) İsa'nın havarilerinden Yoanna'ya Patnos adasında görünen olağanüstü hallerin tasvir edildiği ve İncil'e ek olan kitabın adı Apokalips'dir. Aynı kitapta yer alan garip canavara da Apokalips denir. Biz kelimeyi aynen aldık.

giyinmiş iyi bir yaşantı içinde ve tam gençlik çağımızda olduğumuzu gördü, sanki içini bir nefret kapladı; kötü niyetle dudaklarını aralayıp konuştu:

—Gözlerinizi iyice açın, suratınızı buruşturmayın: Bakın! bakın! İnsanın vücudu ateşler, şeytanlar ve fahişelerle doludur; şu gördüğünüz pislikler cehenneme ait değildir, insanın içinin pislikleridir.

Arkadaşım cevap verdi:

—İnsan, Tanrı'nın tasviri üzere yaratılmıştır; yalnız bu pislikler yok, başka şeyler de vardır.

Keşiş bir çığlık attı:

—İdi, idi, artık değil; sizin yaşadığınız dünyada ruh, ten oldu; onu da Günah kucağına almış, emziriyor!..

—Öyleyse ne yapalım, papaz efendi? Kurtuluş yolu yok mu?

—Var, var ama der, karanlık ve tehlikeli; kolay girilmez o yola...

—Hangi kapı?

Elini uzatarak manastırın kapısını gösterdi:

—İşte!

Keşişin sözlerine sinirlenmiş olan arkadaşım:

—Biz henüz hazır değiliz, dedi; daha sonra, ihtiyarlayınca hızımızı aldığımız zaman; ten de Tanrı vergisidir..

Keşişin dudaklarını zehirli bir gülüş titretti: Çığlık atarcasına.

—Ten, şeytan vergisidir, dedi; Ruh, Tanrı'dandır; bunu öğrenin dünya temsilcileri!...

Bize dokunmaktan korkuyormuş gibi cüppesine sıkıca sarıldı ve portakal rengi bir kemerin altında kayboldu...

Avlunun ortasında yalnız kaldık.

Arkadaşım:

—Haydi gidelim dedi; görüyorsun, İsa burada oturmuyor!

Bir iki hücre açıldı, iskeletleşmiş keşişler göründü, bize baktılar, bir şeyler mırıldandılar ve tekrar kapıları kapadılar.

Arkadaşım yine:

—Burada sevgi yok, dedi; haydi gidelim!

Ben:

—Bunlara acımıyor musun? dedim. Burada birkaç gün kalıp da gerçek İsa'yı hakim kılsak, ne dersin?

—Bunlara mı? İmkansız! Boşuna zahmet çekeriz..

—Hiç bir şey boşa gitmez; bunlar kurtulmazsa, imkansız olanı yapmaya girişmekle biz kurtulmuş oluruz.

Arkadaşım hayretle bana bakarak:

—Fakat, sen ciddi mi konuşuyorsun? dedi.

—Ah, ben de bilebilsem! diye cevap verdim ve birden büyük bir acıya kapıldım! Yüreğim diyor ki: Eğer gerçek erkeksen burada kal, savaşa giriş! Fakat ne yazık ki, akıl, yani şeytan beni bırakmıyor!

İki keşiş cesaret gösterip geldi, bizi içeri sokarak manastırı gezdirdiler. Duvar resmi olarak, dev Aziz Kristoforos'u gördük; yaban domuzununki gibi bir başı vardı; bize kocaman bir de dişini gösterdiler; Prodromos'un sağ eline taptırdılar. Sofrada, alev gibi kıpkırmızı iki ulu melek ayakta, bembeyaz ayakları yeşil toprağa dayanmış, iki ellerinde ikişer mızrak tutuyorlar. Sol duvarda, iki meleğin arasında bir Meryem oturuyor; sağlı sollu yemyeşil ağaçlar; dallarına kuşlar konmuş ve her meleğin arkasında ince birer servi. Kadir-i mutlak tahtta oturmuş, ağzından dışarı doğru bir kurdele açılıyor, kurdelenin üzerinde iri, kırmızı yazılar var. Keşişler ellerini kaldırıp bize Kadir-i Mutlak'ı gösterdiler.

—Yazıların ne olduğunu farkettiniz mi? Başkalarını seviniz. Bu sözü, kuru bir ağaca söylesen çiçek açar; insana söylüyorsun, açmıyor. Hepimiz cehenneme gideceğiz.

Mezarlık basit, güzel, deniz üstünde bir balkon gibi, rüzgar ve deniz tuzuyla aşınmış beş altı tahta haç...

Birden tepemizde bir beyaz güvercin sürüsü uçtu ve denize doğru gitti; keşişlerden biri, onları tutmak istermiş gibi hızla elini salladı; gözleri cinayet ve açlık doluydu.

—Ah, ulan! Bir tüfeğim olsaydı... diye mırıldandı ve köpek gibi, açlıkla dişlerini gıcırdattı.

Sonunda tapınışımız bitti. Hareketten önce, denizin üstündeki yüksek kayalar arasında Karulla'da bulunan dinlenme yerlerini ziyarete gittim. Orada, Aynaroz'un en vahşi, en aziz çilecileri, insan görme avuntusuna bile sahip olmamak için, her biri diğerinden uzak mağaralara girmiş, dünyanın günahları için dua ediyorlar. Denize küçük birer sepet sarkıtmışlar, rasgtele geçen tek tük san-

dallar bunların içine, çileciler açlıktan ölmesin diye biraz ekmek, zeytin ve neleri varsa atıyorlar. Bu vahşi çilecilerin çoğu deliriyor; kanatlandıklarını sanıyor, uçurumun üstünde uçmaya kalkışıyor ve düşüp ölüyorlar; aşağıda, denizin dibi kemiklerle dolu...

O yıllarda, bu tarik-i dünyalar arasında, azizliğiyle ün yapmış Mağaralı Makarios (Makarios o Spiliotis) yaşıyordu. Onu görmek amacıyla yola çıktım; kutsal dağa ayak bastığım andan itibaren, gidip kendisini görmeye, eğilip elini öpmeye ve ona günah çıkartmaya karar vermiştim. Günah çıkartmaya değil, o zamana kadar fazla günah işlemiş olduğumu sanmıyorum; sık sık beni yedi sır ve on emir üzerine hayasızca konuşmaya ve kendi on emrimi istemeye iten şeytani gevezeliğimi itiraf etmeye gitmek istiyordum.

Öğleye doğru çilehanelere vardım; uçurumda siyah delikler, kayalara çakılmış demirden haçlar... Mağaranın birinden bir iskelet göründü, korktum; Sanki İkinci Doğuş gelmişti de, bu iskelet toprağın altından çıkmış, henüz bütün etlerini üzerine alacak zamanı bulamamıştı. İçimi korku ve utanç ve onunla beraber itiraf edemediğim bir hayranlık sardı; yanına yaklaşmaya cesaret edemeyip uzaktan sordum; kurumuş kolunu konuşmadan uzattı ve yukarıda uçurumun ağzında siyah bir mağarayı gösterdi.

Tekrar kayalara tırmanmaya başladım, sivri yerleri oramı buramı yırttı, mağaraya ulaştım. İçeriyi görmek için eğildim; toprak ve günlük kokusu, koyu bir karanlık. Yavaş yavaş, kayanın bir yarığı içinde küçük bir testi farkettim; başka bir şey yoktu; bağırmayı düşündüm ama, bu karanlığın içindeki sessizlik bana o kadar kutsal, o kadar rahatsız edilmesi imkansız göründü ki cesaret edemedim; insanın sesi burada bana günahmış, kutsallığa tecüvüzmüş gibi göründü...

Artık gözlerim karanlığa alışmıştı. Gözlerimi iyice açıp bakarken, hafif fosforlu bir görüntü, solgun, bir yüz, iskeletleşmiş iki el, mağaranın dibinde sallandı ve tatlı, soluğu sönük bir ses duyuldu:

—Hoş geldin!

Gayret edip mağaraya girdim, sese doğru ilerledim. Yere çöreklenmiş olan çileci başını kaldırmıştı. Yarı karanlıkta tüysüz, uykusuzluk ve açlıktan yıpranmış, iki boş çukuru olan yüzünün sözle ifade edilemeyecek bir mutlulukla parladığını gördüm; saçları dökülmüştü; başı kafatası gibi parlıyordu.

—Kutsa beni, Peder; dedim ve kemikli elini öpmek üzere eğildim.

Bir süre sustuk; vücudunu yok etmiş olan bu ruha, bir doymazlıkla bakıyordum. Kanat tüylerini bu vücut ağırlaştırıyor ve göğe çıkmasına imkan bırakmıyordu; etler, gözler, saçlar, hepsi yenmiş...

Ne söyleyeceğimi, nereden başlayacağımı bilmiyordum. Karşımdaki hurda gövde bana, korkunç bir katliamdan sonraki bir savaş alanı gibi görünmekteydi; üzerinde Günah'ın tırnak ve diş izlerini farkettim.

Sonunda cesaret ederek:

—Hâlâ Şeytan'la mı savaşıyorsun, Peder Makarios, diye sordum.

—Artık değil oğlum; şimdi ihtiyarladım, o da benimle birlikte ihtiyarladı; gücü yok; Tanrı'yla savaşıyorum.

Ben hayretle:

—Tanrı'yla! dedim; peki, onu yeneceğinden emin misin?

—Yenileceğimi umuyorum oğlum, sadece kemiklerim kaldı; onlar direniyor!

—Hayatın ağır, Pederim; ben de kurtulmak istiyorum; başka çare yok mu?

Çileci:

—Daha uygun olanı mı? dedi ve bir acımayla gülümsedi.

—Daha insanca, Pederim!

—Yalnız bir tek yol var!

—Adı ne?

—Yokuş; bir basamak çıkacaksın, doymuşluktan açlığa, su içmişlikten susuzluğa; sevinçten acıya. Açlığın, susuzluğun ve acının tepesinde Tanrı oturuyor. İyi geçimin tepesinde de Şeytan var... Seçmesi senden!

—Henüz gencim, yeryüzünü iyi seçmek için vaktim var.

Çileci elinin beş kemiğini uzattı, dizime dokundu beni dürttü:

—Uyan, oğlum! Ölüm seni uyandırmadan uyan!

Ürperdim:

Cesaret bulmak için tekrar:

—Gencim! dedim.

—Ölüm gençleri sever; cehennem gençleri sever; hayat yanan küçük bir mumdur, kolay söner, aklını başına topla, uyan!

Bir an sustu az sonra:

—Hazır mısın? dedi.

İnatla karışık bir kızgınlığa kapıldım:

—Hayır! diye bağırdım.

—Gençliğin küstahlığı! Bunu söylüyor ve böbürleniyorsun; bağırma; korkmuyor musun?

—Kim korkmuyor ki? Korkuyorum! Sen de Aziz peder, korkuyor musun? Aç kaldın, susuz kaldın, acı çektin, merdivenin tepesine ulaşman yakın, cennet'in kapısı göründü; ama bu kapı açılacak da sen içeri girecek misin? Bundan emin misin?

Göz çukurlarından iki damla yaş aktı; içini çekti ve biraz sonra:

—Tanrı'nın iyiliğinden eminim, dedi; gençliğin küstahlığını da bu kurtarabilir!

—Yalnız Tanrı'nın iyiliğine güvenmiş olmamıza yazık! Demek kötülükle erdem birbirine sarılı halde Cennet'e girecekler! Sence Tanrı'nın iyiliği o kadar büyük değil mi, Pederim?

Bunu söyler söylemez de son kurtuluş zamanının geleceği, cehennem ateşlerinin söneceği ve Kurtuluşu Olmayan Oğul'un, yani Şeytan'ın göğe çıkacağı, Peder'in elini öpeceği ve gözlerinden yaşlar akacağı şeklindeki, belki de suçlu olan üçlü düşünce, kafamda şimşek gibi çaktı. Şeytan: "Günahkârım!" diye bağıracak, Peder de kucağını açıp ona:

—Hoşgeldin! diyecek; hoşgeldin oğlum! Sana bu kadar işkence ettiğim için beni bağışla!

Fakat düşüncemi dile getirmeye cesaret edemedim; bunu ifade etmek için dolaylı bir yola saptım:

—Şimdi adını hatırlamıyorum Pederim; bir azizin cennette huzur bulmadığını duymuştum. Tanrı iç çekişlerini işitmiş onu çağırmış: "Neyin var da içini çekiyorsun?" diye sormuş, mutlu değil misin?" Aziz cevap vermiş: "Nasıl mutlu olayım, Efendim? Cennet'in ortasında ağlayan bir kırıklık var." "Ne kırıklığı?" "Cehennemdekilerin gözyaşları!"

Çileci haç işareti yaptı, elleri titriyordu.

Cansız bir sesle:

—Kimsin sen? Arkamda kal, Şeytan! dedi.

Yine üç kez istavroz çıkardı, havaya tükürdü ve tekrar:

—Arkama geç, Şeytan! dedi.

Bu kez sesi sağlamlaşmıştı.

Yarı karanlıkta parlayan çıplak dizine dokundum; elim dondu:

—Pederim, affedim; ben buraya seni üzmek için gelmedim; ben Günah değilim; köylü dedemin inandığı gibi, sade bir biçimde, soru sormadan inanmak isteyen bir gencim; inanmak istiyor, ama yapamıyorum.

—Yazık sana, yazık sana zavallı; seni "beyin" yiyecek, seni "ego" yiyecek. Senin savunduğun ve kurtarmak istediğin başmelek Eosforos(*)un ne zaman cehenneme yuvarlandığını bilir misin? Tanrı'ya dönüp de "Ben" dediği zaman.. Evet, evet dinle delikanlı ve kafana iyice sok: BEN'e lanet olsun!.

Ben inatla kafamı salladım:

—İnsan, bu BEN'le hayvandan ayrıldı. Başlangıçta her şey Tanrı'yla birdi, onun zirvesi'nde mutluydular. Ben sen ve o yoktu; senin ve benim diye bir şey yoktu; iki yok, bir vardı. BİR, BİR olan şey, işittiğin cennet budur, başkası değil; biz oradan hareket ettik, ruh orayı hatırlayıp oraya dönmek istiyor; ölüm kutsaldır! Ölüm nedir, sanıyorsun? Bir katır... Biz sırtına atlayıp gidiyoruz.

Konuşuyor ve ben konuştukça onun yüzü aydınlanıyordu; dudaklarından tatlı, mutlu bir gülümseme dökülüyor, bütün yüzünü kaplıyordu. İnsan onun cennet'e gömüldüğünü hissetmekteydi.

—Neden gülümsüyorsun, Pederim?

—Neden gülümsemeyeyim? diye cevap verdi; mutluyum oğlum; her gün, her saat katırın nallarını, Ecel'in yaklaştığını duyuyorum.

Bu ulu hayat reddedicisine günahlarımı itiraf etmek için kayalara tırmanmıştım; ama gördüm ki, henüz çok erken; hayatın hızı henüz içimde sönmemişti; görünen dünyayı çok seviyordum, Eosforos beynimin içinde parlıyordu; henüz Tanrı'nın kör edici ışığında kaybolmamıştı. Daha sonra, ihtiyarladığımda, hızım geçtiğinde içimdeki Sabah Yıldızı'nın ateşi söndüğünde...

Kalktım. İhtiyar başını kaldırdı:

(*) Kilise dilinde Şeytanların Reisi; aynı zamanda Sabah Yıldızı'nın da adıdır.

—Gidiyor musun? dedi; haydi, güle güle; Tanrı seninle birlik olsun! Kabahat bizde değil, Dünya'yı bu kadar güzel yapanda...

Fakat, bütün keşişler mutlu değildi, güvenleri yoktu. Hepsinin üstünde Peder İgnatios'u hatırlarım. Akşam üzeri keşişler yatmaya gidip de Manastır'ın misafirhanesinde yalnız kaldığımız zaman arkadaşımla konuşurduk. Büyük, ruhsal endişelerimizden, insanın Tanrı'ya ulaşmak için izleyeceği yollardan, söz eder ve papazların çok kullandığı kelimeye daha bâkir bir kavram vermeye çalışırdık. Bir defasında yine böyle konuşurken, vakit herhalde geceyarısı olmalıydı; karanlık köşeden, heyecanla boğulan bir ses yükseldi:

—Tanrı bana nasip etse de, oturup ebediyen sizi dinlesem; başka cennet istemem!

Bu, yarı karanlığa gizlenmiş, bizi dinleyen Peder İgnatios'du. Muhakkak ki ne konuştuğumuzu pek anlamıyordu ama Tanrı, sevgi, görev gibi, biz konuştukça tekrarlanan sözlerle, hepsinin üstünde, konuştuğumuz sürece sesimizin tonu onu heyecanlandırmıştı; belki kandil ışığının altındaki yüzümüzün solgunluğu da..

Dost olduk; o akşamdan itibaren artık yanımızdan ayrılmadı. Konuşmuyor, sadece dinliyordu; insan, onun keşişler arasında konuşulanları aşan bir sözü duymaya susamış olduğunu hissetmekteydi. Gideceğimizin arefesinde, bir gece beni hücresine çağırdı. Arkadaşım yorgundu, uyuyordu.

—Sana itirafta bulunmak istiyorum! dedi; otur!

Bir rahle verdi, oturduk. Ay ışığının altında ona bakıyordum; bembeyaz, seyrek sakalı ışıkta parlıyordu. Siyah cüppesi zamanla yeşil bir renk almış, aşınmıştı ve yağ içinde olduğu için, parlamaktaydı. Yanakları çöküktü; bütün yüzünde sürülmüş tarla gibi derin kırışıklıklar vardı; kalın, diken gibi duran kaşları, çukurlaşmış siyah gözlerini örtmekteydi. Acı zeytin yağı ve günlük kokuyordu. Kaba, delik pabuçlarından sağ ayağının başparmağı görünmekteydi.

Bir süre sustu; sanki karar almış da, şimdi vazgeçiyordu.

Sonunda:

—İsa aşkına, dedi; sabret, beni sabırla dinle; itirafımı bitirmeden bağırma, ayağa kalkıp gitme; acı bana!...

Sesi titrekti:

Güç anı ertelemek istermiş gibi.

—Bir kahvecik ister misin? dedi.

Ben karşılık vermeden fakir yatağına oturdu, düşünceli ve kararsız bir halde küçük sakalını tuttu!...

—Peder İgnatios, dedim; tereddüt etme, ben iyi adamımdır ve insanın acısını anlarım; serbestçe konuş ki hafifleyesin.

—Acı değil, dedi; birden ihtiyar sesi kuvvetlenmişti; acı değil, sevinç... Lanetli sevinç mi, mutlu sevinç mi? Yıllardır ayırdetmeye çalışıyor, başaramıyorum; seni onun için çağırdım; yardım istiyorum, anladın mı?

Bu sözleri söyledikten sonra açıldı, artık tereddüt etmiyordu, bana bakmadan istavroz çıkardı; gözünü karşısında, Çarmıha Gerilmiş'in yanında yanan kandile dikerek konuşmaya başladı.

—Ben, oğlum; yıllarca Tanrı'yı görmek istiyor, yapamıyordum; yıllarca dizlerime kapanmıştım; nah, ellerime bak, nasırlaştı... Ve yıllardır bağırıyordum: Mademki hak etmiyorum, Tanrı'yı görmeyeyim ama, mümkün kıl da, onun görünmez varlığını anlayabileyim; bir şimşeklik zaman içinde ben de sevineyim, Hıristiyan olduğumu ve yıllarımın Manastır'da boşuna geçmediğini anlayayım... Bağırıyor, ağlıyor, oruç tutuyordum; boşuna! Yüreğim, Tanrı'nın içine girmesi için açılamıyordu; Şeytan onu kilitlemiş, anahtarlarını alıkoymuştu...

Döndü, bana baktı, görmek için kaşlarını kaldırdı.

Azarlarmış gibi:

—Bütün bunları neden sana söylüyorum? Kimsin sen? Nereden geliyorsun? Ne arıyorsun Aynaroz'da? Neden sana güvenim olsun da işiteceğim ve henüz kendi ruhuma bile itiraf etmediğim, bana ağırlık veren, beni cehennem'e batıran şeyi sana söyleyeyim? Neden? Neden?

Çaresizlik içinde bana bakıyor ve karşılık bekliyordu.

—Belki bu, Tanrı'nın istediğidir, diye cevap verdim; belki beni Aynaroz'a seni dinlemek için o yolladı. Sözünü ettiğin ağırlıktan seni kurtarmak için Tanrı'nın hangi yollara başvurduğunu, insan aklının bilmesini nasıl isteyebilirsin, Peder İgnatios?

Keşiş başını eğdi, bir an düşünceye daldı.

Sonunda:

—Belki... Belki, dedi.

Cesaret buldu ve bir daha sürçmeden devam etti:

—Uzun lafın kısası yıllar yılı bu şekilde çırpınıyor, hayatımın boşuna geçtiğini anlıyordum; tapınışın, oruçların, yalnızlığın hiç bir faydası olmuyordu. Yol bu değil, diye korkuyla şüphelenmeye başlamıştım, beni Tanrı'ya götürecek yol bu değil! Yol başkadır; başka ama hangisi? Ta ki bir gün, aziz başrahip bana manastırın, Selanik yakınındaki bir çiftliğini gözetme emrini verdi. Mevsim yazdı, ekinleri biçme mevsimiydi ve eldeciler bir şey çalmasın diye orada bulunmam gerekiyordu.

Manastır'dan dışarı çıkmayalı, çocuklu insan görmeyeli, gülme işitmeyeli, yirmi bir yıl olmuştu. Ovada hava çok sıcaktı; kırk yaşımda var yoktum. Yirmi bir yıldır hapisteydim ve şimdi cezaevinin kapıları açılmıştı, hava alıyordum; çocukların yerde yuvarlanıp oynadığını, kadınların testi omuzlarında çeşmeye gittiğini ve kulaklarında bir dal kadifeyle delikanlıların meyhanelerde içki içtiğini unutmuştum. Çiftliğin kapısında bir kadın çocuğunu tutmuş, emziriyordu; Tanrı bağışlasın, bir an bunun Bakire Meryem olduğunu sandım ve eğilip tapacak oldum. Diyorum ya, kadın görmeyeli yirmi bir yıl olmuştu, şaşırmıştım.

O da beni görünce bluzunu ilikledi, göğsünü sakladı ve elimi öpmek üzere eğildi.

—Hoşgeldin, Peder İgnatios, dedi; hayır duan üstümüze olsun!... Fakat ben, neden bilmiyorum kızdım, elimi geri çektim:

—Erkeklerin önünde çocuk emzirme, içeri gir! diye bağırdım.

Kadın kızardı, başına sarmış olduğu tülün ucunu çekti ve ağzını kapadı, sonra sesini çıkarmadan korkuyla içeri girdi.

Keşiş gözlerini yumdu; bunu muhakkak ki eşiği, kadını, düğmeleri açılmış bluzu tekrar görmek için yapmıştı.

Keşişin uzun süre sustuğunu görünce;

—Evet? dedim.

O, karşılık verdi:

—Yokuş burada başlıyor; yani iniş demek istiyorum. Dedik ya, beni dinleyecek, bağırmayacak ve gitmek üzere ayağa kalkmayacaksın! Suç bende değil, Şeytan'da; ama onda da değil; her şey Tanrı'dan. Kutsal kitap, bir ağaç yaprağı da düşse, düşüren odur

der; bir ruh da bundan fazla bir şey değildir!... Bunları kendi bilincimi avutmak için söylüyorum, ama o avunmuyor, gündüz konuşmuyor, fakat gece vakti kalkıp bana bağırıyor: Kabahat sende!

Eşikte durup çocuk emziren kadından söz ediyordum. Göğsünü gördüğüm andan itibaren, bir daha huzur bulamadım... Mademki serçenin sesi yüreğimize can veriyor, kadının çıplak göğsü ne yapabilir? Ve unutma, Manastır'a henüz gençken girmiştim, kadın görmüş değildim. Görmek ne demek? Kadına dokunamamıştım bile! Ne yapayım, Şeytan'ı nasıl defedeyim? İşi oruçla ibadete döktüm, harmandaki öküzleri kırbaçladıkları kırbacı aldım: Kudurmuşçasına vücudumu kırbaçlıyordum. Yukarıdan aşağı her tarafım yara olmuştu. Yine boşuna, yine boşuna! Kandilin yağı biraz küçülse, yarı karanlıkta beyaz bir göğsün parladığını görüyordum. Ve bir gece korkunç bir rüya gördüm; bunu halâ hatırlıyor ve ürperiyorum.

Dili dolaştı, ağzı kurumuştu... Ama ben insafsızca sordum:

—Nasıl bir rüya?

Alnındaki teri sildi, soluk aldı:

—Vücut değil, kadın değil, beyaz bir göğüs gördüm rüyamda; koyu bir karanlık, bu karanlığın içinde beyaz bir göğüs ve ben cüppemle, tekkemle, siyah sakallarımla ona yapışmış, emiyordum.

Dana gibi içini çekerek sustu.

Ben yine acımasız:

—Evet, evet? dedim.

Dinlemek, hırsımın içindeki iyiliği yenmişti. Bu, merak değil, isteyen, isteyen fakat yapamayan zavallı insana karşı duyduğum derin acıdandı.

Keşiş:

—Neden ısrar ediyorsun? dedi, bana acımıyor musun?

Ve yalvaran gözlerle baktı:

—Hayır! diye cevap verdim, ama hemen utandım.

—Evet, dedim; sana acıyor, onun için ısrar ediyorum; göreceksin, söyledikten sonra hafifleyeceksin!..

—Hakkın var... Evet evet, söyleyince hafifleyeceğim. Dinle öyleyse: İlk gün eşikte gördüğüm o kadın, her akşam bana bir tabak yemekle bir tas şarap getiriyordu; fakat son günlerde bunlara do-

kunmaz olmuştum; sabah geliyor, getirdiklerini geri alıyordu. Neden yemediğimi sormak istermiş gibi duraklıyor, fakat cesaret edemiyordu. Ama bir akşam pazar akşamıydı; tarlalarda orak biçmekten yorgun düşmemişti; vücudu dinlenmişti; saçlarını da yıkamış, pazarlıklarını (hatırladığıma göre kırmızı renkli bir entari) giymişti; hava sıcaktı gömleğinin düğmelerini biraz açmıştı; boynu bir parmak görünüyordu. Köy kadınlarının adeti olduğu üzere saçlarına defne yağı sürmüş olmalıydı, kokuyordu. Nasıl oldu bilmem, bana Paskalya günü, mersin dallarıyla süsleyip defne yağı serpiştirdiğimiz kiliseyi hatırlattı; bütün hava defne ve diriliş kokuyordu.

Tabakla şarabı önüme bıraktı ve neden bilmiyorum, yıkanmış olduğu için mi, yorgun olmadığı için mi?... Yıkanma, bir koku, açık bir düğme, Günah'ın insanı cehenneme sokmasına yardım edebiliyor... Kısacası, o akşam cesaret buldu ve gitmedi:

—Peder İgnatios, bugünlerde neden yemek yemiyorsun? dedi; sesinde sırf acıma ve huzursuzluk vardı.

Sanki, oğlunu günlerce emzirmemiş de, hasta olduğundan endişeleniyordu.

Cevap vermedim, o da gitmedi; neden gitmiyordu, biliyor musun? Çünkü Şeytan kadının kamında uyumaz, çalışır...

Tekrar:

—Zayıflayacaksın, Peder İgnatios, dedi; vücut da Tanrı'dandır, onu beslemeliyiz...

İçimden mırıldandım:

—Defol karşımdan, Şeytan! Ve gözlerimi kaldırıp kadına bakmadım.

Fakat birden, boğuluyormuş gibi bağırdım:

—Defol!

Kadın korktu, kapıya doğru yürüdü. Ama kapıya yaklaştığını görünce sanki gideceğinden korktum, fırlayıp saçlarından yakaladım. Karanlık, Şeytan'ın meskenidir, onu hâlâ saçlarından tutuyordum; yatağın üzerine attım. Danalar gibi böğürüyordum, o susuyordu; baş örtüsünü yakaladım, bir anda bluzunun bütün düğmelerini açtım...

Ondan bu yana kaç yıl geçti? Otuz mu? Kırk mı? Hiçbir şey geçmedi, zaman durdu. Sen hiç zamanın geçtiğini gördün mü? Ben

gördüm. Otuz yıldır bluzunun düğmelerini açıyorum, açılmak bilmiyorlar.

Onu sabaha kadar yanımda alıkoyuyor, salıvermiyordum. Ne sevinçti o, Tanrım! Ne hafifleme, ne canlanmaydı! Hayatım boyunca Çarmıha gerilmiştim; o gece dirildim. Bir de korkunç olan şu var ve sanıyorum ki, benim günahım bu, yalnız budur; seni de, yalnız bunu bana açıklayasın diye hücreme çağırdım; korkunç olan şey şu: Tanrı'nın ilk defa olarak yanıma geldiğini ve kollarının açık olduğunu hissediyordum: Bütün gece, sabaha kadar, ne şükran duygusu, ne dualardı onlar! Yüreğim nasıl açıldı da, Tanrı içine girdi! Kutsal Kitap söylüyordu ama, laftı; ilk kez, aldanmaz, insanca olmayan hayatımda, Tanrı'nın çok iyi olduğunu ve insanları sevdiğini ve kadını yaratıp ona, bizi en sağlam, en kestirme yoldan cennete götüren bunca lütfu verdiği için, insanlara ne kadar acıdığını anlıyordum. Kadın ibadetten de oruçtan da ve beni bağışla Tanrım, erdemden de daha güçlü...

Durdu. Ağzından çıkan sözden korktu; Çarmıha Gerilmiş İsa'ya korkulu bir gözle baktı ve küçük, kaşlarının altına gömülmüş gözlerinden iki damla yaş döküldü.

—Ben günahkârım. İsa'm! diye uludu ve tasviri görmemek için gözlerini kapadı.

Sonra, biraz kendini toparlayıp gözlerini açtı, bana baktı. Konuşmak için ağzımı açıyor, ne söyleyeceğimi bilmiyor, ama sessizliği sürdürmeye de tahammül edemiyordum. İhtiyarın gözlerinden akan yaşlar beni ürpertiyordu. Fakat bir kelime söylemeye vakit bulamadım, ağzımı kapatmak istermiş gibi elini uzattı:

—Bitirmedim, dedi; bekle...

Gün ağarınca, kadın aceleyle kalkıp giyindi, yavaşça kapıyı açtı ve dışarı çıktı; ben sırt üstü yatağa uzandım, gözlerimi kapadım ve ağlamaya başladım. Fakat, bu yaşlar hücremde döktüklerime benzemiyordu, onlar zehir gibi acıydı, bunlarda anlatılamayacak bir tat vardı. Çünkü Tanrı'nın odama girdiğini ve yastığıma doğru eğildiğini hissediyordum; emindim, elimi uzatsam ona dokunacaktım. Ama ben, İmansız Thomas (*) değildim, ona dokun-

(*) İsa'nın Oniki Havarisi'nden biri olup, ustasının dirilişine inanmadığı için "imansız" lakabı takılmıştır. Bu nedenle, ancak emin olduktan sonra bir şeye inananların sembolü haline gelmiştir.

mak için parmağımı uzatmaya ihtiyacım yoktu. Bana bu güveni kadın vermişti, tekrar ediyorum, ibadet ve oruç değil, kadın verdi; Tanrı'yı odama o getirdi, sağ olsun!

O geceden bu yana, otuz kırk yıldır oturup şöyle düşünüyorum: Acaba günah da Tanrı'nın işleri arasında mı? Biliyorum, bana ne söyleyeceğini biliyorum; bunu herkes söyler: Evet, muhakkak; yeter ki pişman olasın. Ama, ben pişman olmadım; açıkça söylüyorum. Tanrı'nın yıldırımı düşüp beni yaksa da yine sözümden dönmem! Yeniden yapmam mümkün olsa, yine yapardım!

Takkesini çıkardı, başını kaşıdı, beyaz saçları dökülüp yüzünü örttü. Bir süre düşündü; hissediyordum ki, daha ileri gitmekten çekiniyordu. Ama sonunda karar verdi:

—Yoksa, bütün o yaptıklarım günah değil miydi? Ve eğer günah değildiyse, bu durumda ilk günah, yılan ve yasak ağaçtan elma ne demek oluyor, anlamıyorum. Seni onun için çağırdım, anlayabiliyor musun? Bu nedenle çağırdım seni: Ölmek istemiyor, iki üç kemiğe dayanıyor, bir şey anlamadan ölmek istemiyorum. Neden konuşmuyorsun? Sanırım, sen de şaşırdın, oğlum...

Ne söyleyeyim? Günah, Tanrı'nın işi midir? Bu soru ilk kez gelip beni rahatsız ediyordu. Erdemin yoluna paralel, daha geniş, daha düz, bizi Tanrıya götürmeyen başka bir yol, günahın yolu var mı?

—Peder İgnatios, diye cevap verdim, ben daha çok gencim, henüz fazla günah işlemeye, fazla acı çekmeye vakit bulamadım; cevap veremem. Aklımı, yargıcı olarak ortaya koymak istemem, ona güvenim yok! Yüreğime de güvenemiyorum. Biri her şeyi mahkum eder, öteki her şeyi bağışlar... Ortasını nasıl bulayım? Akıl diyor ki: Tanrı'ya ulaşmadığını söylediğin günahın yolu, memnun edici ve uygundur. Peder Ignatios, bunu kabul etmiyorum. Yürekse şöyle diyor: Tanrı'nın bu kadar sert ve haksız olması; insanların acısını, açlığını, çıplaklığını, düşüşünü istemesi imkansızdır. Yani onun evine delilerle sarsaklardan başkası giremez mi? Ben bunu kabul edemem. Öyleyse Peder Ignatios, mademki bence ikimiz de haklıyız, nasıl bir sonuca varacağız?

İçimden konuşup düşünüyor, ama düşündüklerimi söylemiyordum: Yeni On Emiri ama bu Yeni On Emir'in erdemlerle günahları

nasıl düzenleyeceğini bilmiyordum; sadece içimden şunu tekrarlayıp durmaktaydım: Yeni On Emir... Büyük zorunluluk. Onu bize kim verecek?

Hücrenin küçük penceresi hafifçe aydınlanmaya başladı; Manastır'ın ufak avlusunda tahta simandra(*)nın melodili bir şekilde çaldığı, hücreden hücreye gittiği,keşişleri sabah duasına davet ettiği duyuluyordu.

Peder İgnatios, küçük pencereye baktı, şaşırdı:

—Sabah olmuş, diye mırıldandı; sabah olmuş...

Bir köşeye doğru süründü, beli ağrıdığı için homurdanarak eğildi, küçük bir yağ kabını aldı, haçın önünde sarkan kandile yanaştı ve içine biraz yağ döktü. Küçük alev yükseldi, İsa'nın sarı, acılı yüzünü aydınlattı; dikenli tacından alnına ve yanaklarına kan damlıyordu.

Keşiş uzun süre gözlerini ona dikmişti; içini çekti. Bana döndü:

—Yani, bana vereceğin hiç bir cevap yok mu? Hiç mi Yok?

Sesi alaylıydı ya da bana öyle geldi. Tabureden kalkmıştım; keşişin yanında duruyordum, ben de onunla beraber Çarmıha Gerilmiş'e bakmaktaydım. Yorgundum, uykum vardı:

—Hiç! diye cevap verdim.

Keşiş:

—Eh, zararı yok, dedi ve duaya gitmek için köşedeki değneğini aldı.

Bir daha tapınmak üzere tasvirin önünde durdu; kandilin altındaki solgun, soluğu kesilmiş yüz parladı; parmağını kaldırdı, bana Çarmıha Gerilmiş'i gösterdi:

—Cevabı bu verdi! dedi.

O sırada hücrenin kapısı vuruldu!

—Peder Ignatiosi diye bir ses işitildi.

Keşiş:

—Geliyorum, Aziz Başrahip, diye cevap verdi ve kapının mandalını çekti.

Sararmış not defterimin sayfalarını çeviriyorum, demek hiç bir şey ölmemiş; her şey içimde uyuyordu. Şimdi nasıl da eskimiş,

(*) Eski bir deyim olup, tahtadan yapılmış, bazı manastırlarda kullanılan çana verilen ad.

yarı silik yapraklardan kalkıp yeniden Manastırlar, keşişler, resimler ve deniz halini alıyorlar! Arkadaşım da, o zaman olduğu gibi güzel, gençliğinin tam çağında, Homerik gülümseyişi, soru sorucu mavi gözleri ve şarkılar dolu göğsüyle topraktan yükseliyor! İnsanlara alabileceklerinden fazlasını vermiş, insanlar da verebileceklerinden fazlasını istemiş, yalnız ve acılı bir halde ölmüş ve artık kendisinde yaralı, mağrur ruhunun acı gülümseyişinden başka bir şey kalmamıştı. Akan yıldız gibi, bir an için karanlığı yendi ve kayboldu. Hepimiz böyle kaybolacağız, dünya da böyle kaybolacak; ama bu, sıradan bir teselli değildir; bizi dünyaya getirip öldüren için de herhangi bir biçimde haklı oluş değil...

Ayranoz'da kırk gün dolaştık ve artık devreyi tamamlarken, ayrılmak üzere, Noel arefesinde, Dafni'den geri döndüğümüz sırada en beklenmedik, en kesin mucize bizi beklemekteydi: Kışın ortasında, fakir bir bahçeciğin içinde, çiçek açmış bir badem ağacı!

Dostumun kolunu yakaladım, çiçek açmış ağacı ona gösterdim:

—Bütün bu dini ziyaretimiz sırasında, sayısız ve karışık sorular yüreğimize acı çektiriyordu. Angelos, dedim; şimdi de, işte cevabı!..

Dostum, gözünü çiçek açmış badem ağacına dikti; sanki kutsal ve mucizeli bir tasvire taparmış gibi istavroz çıkardı ve bir süre sessiz durdu.

Sonra da yavaş yavaş:

—Dudaklarımın ucuna bir şarkı geliyor, dedi; küçük bir şarkı, bir hal-kal(*)!

Tekrar ağaca baktı:

—Badem ağacına dedim ki: "Hemşire, Allah için benimle konuş!" Ve badem ağacı çiçek açtı...

(*) Japonlarda küçük bir şiir türü.

XX

KUDÜS

YALNIZ KALIP gözlerimi yumduğum zaman kendi kendime soruyorum: Aynaroz'dan ne kaldı? Onca heyecan ve sevinmelerden bize, bana ve arkadaşıma acı çektiren onca sorudan geriye kalan nedir?

Ergenlik çağımda, Dünya'nın, Evren'in merkezi olmadığı ve insanın doğrudan doğruya Tanrı'nın elinden çıkma, imtiyazlı bir yaratık olmayışı yolundaki iki korkunç sırrın bende açtığı yara birkaç yılda kapanmış, Aynaroz'da yeniden açılmıştı; iki metafizik acıydı bunlar: Nereden geliyor ve nereye gidiyoruz? İsa bir cevap verdi, bir merhem getirdi, birçok yaraları iyi etti. Acaba bu merhem benim yaralarımı iyi edebilir miydi? Küçük kampana, sabah âyinleri, ilâhiler, resimler, çileci hayatının tanrısal ahengi acıyı teskin ediyordu; İsa'nın acısını çok yakından yaşıyordum ve benim acım cesaret buluyor, tatlılaşıyor, ümide kapılıyordu; ama büyü çabuk bozuluyor ve ruh yine yapayalnız kalıyordu. Neden? Umduğu neydi? Ne noksanı vardı? Ruh, Aynaroz'da neyi aramaya gitmişti de bulamamıştı?

Zaman geçti, yavaş yavaş kokuyu almaya başladım: Aynaroz'a, bütün hayatım boyunca bulamadığım şeyi aramaya gitmiştim; büyük bir düşmanı, benim hayatımda değil; kapışacağımız, boyumdan büyük bir düşmanı. Kadın değil, düşünce değil. Başka bir şeyi. Başka birini. Ruhumda eksik olan buydu, ruhum bu eksiklik yüzünden boğuluyordu.

Ve bu Biri'ni —Ayranoz'da bulunduğum sürece anlamıyordum, sonradan anladım,— bu Biri'ni Aynaroz'da buldum.

Acaba bütün Aynaroz seyahatimin tohumu bu mudur?

Aynaroz'u dolaşırken keşişlere el uzatan ve çıplak dizlerinden kanlar akan bir mücadeleci, başlangıçta bana böyle göründü. Açlıktan gözleri çukurlarına çekilmişti, çullarının altından iskeletleşmiş vücudu görünüyordu. Üşüyordu ve gözleri yaşla doluydu. Kapıları çalıyor, kimse ona kapısını açmıyor, Manastır'dan Manastır'a kovuyorlardı, çullarının ardından köpekler koşup havlıyordu. Bir akşam, bir taşa oturmuş, ıssız denize baktığını gördüm. Bir çamın arkasına gizlenip onu gözetledim; uzun süre konuşmadan durdu ve birden, artık dayanamayıp haykırdı: "Tilkilerin uyuyacak yeri var, benim başımı koyacak yerim yok!" Kafamda bir şimşek çaktı, onu tanıdım, elini öpmek üzere koştum. Onu, daha küçük bir çocukken sevmiştim, her zaman sevdim, her tarafta aradım, yok olmuştu. Oturduğu taşa iliştim, içime hüzün çöktü. Ah, yüreğimi ona açabilseydim de içine girse, meskensiz dolaşmasa, üşümeseydi! Aklıma filozof Proklos'la, insanların inanmaktan vazgeçip Olympos'tan tanrıları kovdukları yıllar geldi. Proklos, Olympos'un eteğinde, bir bodrumda uyuyordu; birden gece yarısı kapısının çalındığını duydu, ayağa fırladı; açmak üzere koştu ve Atina(*)nın, tepeden tırnağa silâhlı bir halde eşikte durduğunu gördü. "Proklos," dedi Atina; "sana sığınıyorum, beni her yerden kovuyorlar, sana sığınmaya geldim!" Aynı şey olsa da, İsa yüreğime sığınsaydı!

Aynaroz'dan dönerken, ilk kez İsa'nın aç, meskensiz dolaştığını, insan için onu kurtarma zamanının geldiğini anladım.

Büyük bir acıya, bir merhamete kapıldım; rahat hayata ve iyi geçime dönmek istemiyordum; yola koyuldum, Makedonya dağları arasında günlerce yürüdüm, kutsal, karanlık, üzerine tezek sürülmüş kulübemsi evlerden oluşan bir köy buldum, bir domuz sürüsüyle çocuklar, çamurun içinde debeleniyordu; erkekler, suratları asık bir halde bana bakıyor, selamıma karşılık vermiyorlardı; kadınlarsa bakıp kapılarını kapatıyorlardı.

"Burada iyiyim," diye düşündüm, "korkunç bir köy, insanlar da korkunç; dayanıp dayanamayacağını burada göreceksin, ruhum!"

(*) Bu Atina şehri değil, Tanrıça Atina'dır.

Vücuduma acı çektirmek istiyordum, yaralı mücadeleci, aklımdan çıkmıyordu, kışı bu köyde geçirmeye karar verdim.

Uzun çabalardan sonra ihtiyar bir çobanı, ne suçlu, ne mason, ne de deli olduğuma inandırmayı başardım ve kulübesinin bir köşesini bana kiralayıp her gün biraz ekmekle biraz süt vermeye razı ettim. Odun da buldu, ateşin önünde oturuyordum; yanımda İncil'le Homeros'dan başka bir şey yoktu; bazan İsa'nın sevgi ve dürüstlükle ilgili sözlerini, bazan da Elenler'in Piri'nden mısralar okuyordum. Biri iyi, barışçı, sabırlı ol; bir yanağına tokat attıkları zaman, öteki yanağını da çevir; bu dünyadaki hayatın hiç bir değeri yoktur, gerçek hayat ötcki dünyadadır, diye ilke koyuyor; öteki, Ellada(*)nın dedesi; güçlü ol, şarabı, kadını, savaşı sev, insanın değer ve gururunu yüksek tutmak için öldür ve öl, dünyadaki hayatı sev, zanlı ve kul olmak, Ahirette olmaktan iyidir, diye ahkam kesiyordu.

Kocaman burunları, dolaklar, köseleleşmiş geniş tabanlar, kıllı bacakları, sivri sakalları, uzun yağlı tüyleriyle Ahala'lılar aklıma geldi, şarap ve sarmısak kokuyorlardı. Eleni(**)yse dokunulmaz, ölümsüz olarak surların üstünde dolaşıyor, ışık altında tertemiz parlıyordu ve yalnız çapraz tabanları kana bulanmıştı. Bulutların üstünde de Tanrılar huzur içinde kurulmuş, insanların birbirlerini öldürüşlerini seyrederek vakit geçiriyorlardı.

Ben burada, yalnızlığım içinde kulak kabartıyor, bu iki periyi dinliyordum. İkisi de ciğerime yapışmış, ikisi de beni büyülüyordu, kemiklerimi hangi perinin gölgesine bırakacağımı bilemiyordum.

Dışarıda kar yağıyordu, küçük pencereden küçük kar parçalarının düştüğünü ve köyün çirkinliğini örttüğünü görüyordum. Her sabah koyun sürüleri geçiyor, çanları beni uyandırıyordu. Ayağa fırlıyor, ben de onlarla beraber karlı patikaları çıkıyor; çobanla fakirlik, soğuk, ölen koyunlar üzerine birkaç laf çakıştırıyordum. Bu köylülerin ağzından hiçbir zaman neşeli bir söz çıktığını duyma-

(*) Ellada. Batılıların Hellada dedikleri Yunanistan; Yunanlılar "H" harfini söylemez.
(**) Yunanistanı ima ediyor. Batılılar buna da ima yollu Helena veya Halene der. Eleni aynı zamanda kadın ismidir.

mıştım; hep fukaralıktan, soğuktan, ölen koyunlardan söz ederlerdi.

Bugün dışarıda dünya kalın kar örtüsünü örtünmüş, köylüler evlerine kapanmışlardı, ara sıra hareketsiz havada bir katırın çıngırak sesi duyuluyordu. Köy kampanasının acı acı çalındığı duyuldu; birisi ölmüş olmalıydı; küçük pencereden, açlıktan kudurmuş kargaların geçtiğini ve bu geçişlerini tekrarladıklarını gördüm. Ocağı yakmıştım, sıcaklık vücudumu bir ana gibi acıyarak kucaklıyor, sarıyordu, umutlu olduğumu hissediyordum. Birdenbire içimden bir ağlama boşandı; sanki sevinç büyük bir ihanet ve günahmış gibi... Ansızın ölen oğluma ninni söylüyormuş gibi yavaş, ümitsiz ve acıklı bir ağlama...

Bu ağlamayı içimde ilk kez duymuyordum; acılı olduğum zaman biraz yatışır, onu uzaktan gelen bir arı vızıltısı gibi duyardım; ama sevindiğim zaman zaptedilmez bir şekilde boşanırdı. O zaman korkuyla bağırırdım: İçimde kim ağlıyor, neden ağlıyor, benim ne suçum var?

Artık gece olmuştu; ateşe bakıyordum, yüreğim de direniyor, ağlamayı reddediyordu. Niçin ağlamaya başlayacaktım? Yüreğime çöken hiçbir acı yoktu; ıssızlık, sıcaklık vardı, evin köy havası adaçayı ve ayva kokuyordu; ocağın önünde oturmuş, Homeros'u okuyordum; umutluydum, mutluydum, bağırıyordum, neyim eksikti? Hiçbir eksiğim yoktu! Öyleyse, içimde ağlayan kimdi? İçimde ağlayan nedir? Ne istiyor? Benden ne istiyor?

Bir ara, birisi kapımı çalıyor gibime geldi; kalktım; kimse yoktu. Gökyüzü tertemiz ve yıldızlar yanan kömürler gibi yakıcıydı; eğildim, yıldızların ışığı altında, insan ayak izlerini farkeder miyim diye karlı yolu inceledim; hiçbir şey yoktu. Kulak verdim; köyün kıyısında bir köpek acı acı uluyordu; karların üstünde dolaşan Ecel'i görmüş olmalıydı. Ölümsüzmüş gibi görünen yaşlı, kambur bir çoban geçende bir çukura düşmüştü ve bugün, köyün tümü, bütün gün, onun gürültülü şekilde can çekişmesinden ötürü ulumaktaydı; artık sustu, şimdi arkasından havlayıp ağlayan sadece köyü vardı...

Ürpererek: "Ölmüş olacak" diye düşündüm.

Ölüm beni korkutuyordu; henüz İkinci Gelişler ve geleceğin ha-

yatları beni avutmaya başlanmış değildi ve henüz Ecel'le, ürpermeden karşılaşacak gücüm yoktu.

Yeniden Homeros'a daldım, sanki ihtiyar Ata'nın dizlerinde avuntu arıyordum; ölümsüz mısralar yeniden dalgalar gibi yuvarlanmaya ve şakaklarımda kırılmaya başladı; yüzyılların ardında mızraklarla vuruşan, tanrılarla insanların uğultusunu duyuyor, Eleni'nin(*) ihtiyarlar arasında, Truva'nın surları üzerinde yavaş yavaş gezindiğini görüyor ve onu gördükçe unutmak için çabalıyordum, fakat aklım Ecel'deydi. Ah, diye düşünüyordum, insanın yüreği sonsuz bir güce sahip olsa da Ecel'le savaşabilseydi! Maria Magdalena gibi olsaydı, fahişe Maria Magdalena gibi olsaydı, yeter ki sevgili ölüyü diriltebilseydi!

Yüreğim sıkıldı; ah, ben de onu nasıl diriltip hafifletebilirim! Hissediyorum ki, hâlâ içimde ölü olarak uyuyan kişi, ağlayan odur; doğrulmaya çalışıyor ama, insanın yardımı olmadan yapamıyor ve bana karşı çok küskün. Onu nasıl kurtaracağım, ben nasıl kurtulacağım?

Dedem olsa, Yahudi çarmıhçıları düşünerek korsan gemisine biner, Müslüman gemileriyle kapışmak için boğazları tutar, hırsını böyle alır ve hafiflerdi. Babam, kısrağına atlar, kafirlere saldırır, akşam üzeri savaştan döner, Hıristiyan düşmanlarının kanlı sarıklarını Çarmıha Gerilmiş'in tasviri altına sıralardı; o da böylece, kendi usulünce hafifler ve İsa'yı yüreğinde dirilttiğini hissederdi. Çünkü, madem babam savaşçıydı, başkasını kurtarmak ve kendisinin kurtulması için tek yol savaş olacaktı.

Ya soyumun üfürüğü olan ben ne yapacaktım?

Seyrektir ama, Girit'in yüksek dağlarında, bazan bir ejder ailesinin içinde marazlı birinin doğduğu olur; yaşlı ata, onu gözüyle tartar, bir daha tartar, kendi içinden bu döküntünün, hangi Allah'ın belası nedenle çıktığını anlayamaz. Dünyaya getirdiği öteki canavarları, oğullarını, bunu ne yapacaklarını görmeleri için toplantıya çağırır. İhtiyar: "Soyumuzu utandırıyor," diye mırıldanır; "Bunu ne yapacağız be çocuklar? Çoban olamaz; fırlayıp yabancı sürülerin arasına dalmak ve çalmak nerde, bu nerde?! Savaşçı olamaz,

(*) Truva Savaşı'na sebep olduğu ileri sürülen, Menelas'ın karısı, güzelliğiyle meşhur Helena.

çünkü adam öldürmeye acır; soyumuzu utandırıyor, onu öğretmen yapalım!"

Ne yazık ki ben, soyumun öğretmeniydim! Niçin direneyim? Karar vermeliyim. Atalarım beni ne kadar hor görürlerse görsünler, benim de silahlarım var, savaşacağım...

Kar yağıyordu, Tanrı dünyanın çirkinliklerini, karlarıyla samimi bir şekilde örtmekteydi; içinde kaldığım fakir Makedonya kulübesinin bölmelerinden sarkan çullar beyaz, pahalı kürkler halini almış ve bütün kuru eşek çalıları çiçek açmıştı. Ara sıra bir bebeğin ağladığı, bir köpeğin havladığı, bir insanın sesi duyuluyor, ama birden herşey tekrar sessizliğe gömülüyor ve sadece Tanrı'nın sesi olan sessizlik duyuluyordu.

Ateşe bir kütük ve koku versin diye bir kucak defne dalı attım, tekrar Homeros'a eğildim ama, Akhalalılardan, Truvalılardan, Olympos'un tanrılarından ötürü kafam karışmış, güneş altında yıkanan manzara gözlerimin önünde pırpırlanıp kaybolmuş ve yine içimin ağlama sesi duyuluyordu.

O, mezarın içinde yatıyor, çömezlerin koşup mezar taşını kaldırmasını, karanlığa eğilip onu çağırmalarını bekliyordu; onlar çağıracak, kendisi de yeniden yeryüzüne çıkacaktı, ama gelmiyorlardı; içine bir gariplik çöktü, ağlıyordu.

Ben, ateşteki alevlerin sönüşüne bakıyor, havarilerin korku içinde, yüksek bir katta toplandıklarını görüyordum. "Öldü, Üstad öldü!". Ve gecenin basmasını, Kudüs'ten gitmeyi, dağılmayı bekliyorlar. Ve yalnızca bir kadın ayağa fırladı, bu ölümü reddetti; İsa onun yüreği içinde dirilmişti; sabah sabah, yalınayak, saçları dağınık, yarı çıplak bir halde mezara doğru koştu. İsa'yı göreceğinden emindi ve gördü, İsa'nın dirileceğinden emindi ve onu diriltti. "Üstadım!" diye bağırdı; Üstat mezarda onun sesini duydu, ayağa fırladı ve sabah aydınlığında, ilkbahar çimenleri üzerinde yürür halde göründü.

Canlandırıcı manzarayla ruhum doldu; çok tatlı, hafif bir ateş gözkapaklarımı ağırlaştırdı, kanım hızla şakaklarıma vurmaya başladı. Kuvvetli bir rüzgar estiği zaman bulutların dağılıp tekrar bir-

leşmesi, insan, hayvan ve gemi olmaları gibi, manzara içimde parçalanıyor, başka biçime giriyor, istekle rüzgarı giymiş insan yüzleri biçimini alıyordu. Ama bu yüzler de, kelimeler başlangıçta çekingen ve kararsızken daha cesur ve emin bir halde, sağlam olmayan şeyleri sağlamlaştırmaya gelmeseydi, süratle seyrekleşir ve kafamın içinde duman gibi halkalanırdı. Anladım: Ruhumda esen sperma rüzgarı, tuttu embriyon oldu, dışarı çıkmak için tekme atıyordu.

Kalemi aldım, yazmaya ve hafiflemeye, doğurmaya başladım,

İşe baştan başlamadım; önce sabırsız, saçları çözülmüş ve göz yaşları içinde Magdalena çıktı; silkinmişti; şafaktan, uykudan önce, rüyasında üstadı görmüş olmalıydı ve kuşları çağıran kuşçu gibi okumaya başladı:

Ah, nedir bu iyilik!..
Hava o kadar tatlı ki, doğrulamıyorum!
Kalk yüreğim ve yere vur ki açılsın!
Kanatlar gibi çırpınıyor, topraktan omuzlarım,
fakat ah! Vücut ağır ve sabah geç oluyor!
Ben giyinip gidene kadar acele etme ruhum;
İşte, bir gelin gibi giyiniyorum
ve avuçlarımla tabanlarımı kınayla boyuyorum,
gözlerimi de sürmeyle ve bir ben ile
birleştiriyorum kaşlarımı!..
Koca gökyüzü, nasıl tatlı tatlı vuruyor
toprağın aşkı gibi göğsüme ve ben insan gibi
çarpık karşılıyorum SÖZ'ü acı ve sevinçle...
Ve sevgilisini bıraktığı kadın gibi
artık çiçek açmış patikadan senin
sevgili mezarına vardığımda,
solgun dizlerine sarılacağım İsa,
elimden kaçmayasın diye!..
Ve herkes inkar etse de seni, İsa,
sen ölmeyeceksin, çünkü ben

yüksekte tutuyorum ölümsüzlük suyunu
ve sen yine yukarı, yeryüzüne çıkıp da
benimle beraber yürüyesin diye sunuyorum sana...
Ve karlar arasında badem ağacı dallarına konup,
dalgın, gagası havada, dal ve çiçek açıncaya kadar,
öten bir kuş gibi şakıyacağını...

Artık uyuyamıyordum; acele etmemekteydim; bir an gelip de yüzler sabitleşince havarilere, Megdalena'ya, İsa'ya, vücut halini alan kırağıya, gerçekleşen yalanlara, umudun en yüksek dalında oturmuş şarkı söyleyen ruha yetişmekte acele ediyordum.

Birkaç gece ve birkaç gün içinde, bütün trajedinin el yazması dizlerimin üstünde oturuyordu ve ben onu, doğumdan sonra ananın oğlunu tutması gibi sıkı sıkıya tutmaktaydım.

Büyük Perhiz gelmiş, onu Paskalya izlemişti; tarlalarda geziniyordum. Dünya cennet, toprak yemyeşil olmuştu; Olympos'un karları güneşte parlıyordu; kırlangıçlar geri dönmüş, havada, dokuma tezgahının mekikleri gibi ilkbaharı dokuyorlardı. Küçük beyaz ve sarı yaban çiçekleri ufacık başlarıyla toprağı kaldırıyor, onlar da yukarıki dünyayı görmek için güneşe çıkıyorlardı. Herhalde biri üzerlerindeki mezar taşını kaldırıyordu da canlanıyorlardı. Biri ama, kim? Mutlaka Tanrı... Ve yüzleri sayısızdı; bazan çiçek, bazan kuş, bağ filizi ve bazan buğday...

Çiçekli tarlalar içinde geziniyordum, çevremde zamanla mekanı, tatlı bir sarhoşluk değiştirmekteydi; Yunanistan değil bu... Hissettim ki Filistin'de geziyorum, taze ilkbahar toprağı üzerinde İsa'nın ayaklarının bıraktığı izler hâlâ taptaze farkediyorum ve çevremde kutsal dağlar, Karmel, Gelvoe, Thabor yükselmekteydi. Ve şu, ne topraktan fışkırıp bir boy yükselen buğdaydır, ne de şunlar, Manisa lalesidir; bunlar topraktan fışkıran İsa'dır, onun kanıdır.

Bir gün Haham Nahman'a sormuşlar: "Filistin'e gitmemizi vaaz ettiğin zaman neyi kastediyorsun? Muhakkak ki Filistin bir fikir, ibranî ruhlarının bir gün ulaşması gereken bir idealdir." Nahman kızmış sopasını toprağa sokmuş: "Hayır, hayır!" diye bağırmış, "Filistin dediğim zaman, Filistin'in taşlarını, otlarını, topraklarını

kastediyorum. Filistin fikir değildir; taş, ot ve topraktır; oraya gitmemiz gerek."

Oraya gitmem gerek! Filistin'in sıcak vücudunu görmem ve ona dokunmam, Yunanistan'ın dağlarıyla tarlalarını hayalen dolaşarak sevinmem değil, İsa'nın soluduğu, çiğneyip dokunduğu havasını içime çekmem, toprağını çiğnemem, taşlarına dokunmam; onun insanlar arasından geçerken kanlarının bıraktığı izlerin ardından gitmem gerek. Gideyim! Belki oralarda, Aynaroz'da boş yere aramış olduğum şeyi bulurum...

Kafamda yine seyahat yeli esti; bu yel ne zamana kadar esecek kafamda? Tanrı onu ölümüme kadar sürdürse bari! Topraktan kopup gitmenin sevinci! İnsanı gerçeğe bağlayan ipi kesip gitmesi! Ardına bakması ve sevdiği dağlarla insanların uzaklaştığını görmesi!

Büyük Hafta(*) yaklaşıyordu, bütün Hıristiyan dünyasında İsa çarmıha gerilecek, deva bulmaz beş yara tekrar açılacak ve tekrar yürek olan Magdalena ölümle mücadeleye gelecekti. İnsan yüreğinin hâlâ çocuğunki gibi olması ve o günlerde acı çekmesi, yemek yiyememesi, uyuyamaması, uykusuzluklar geçirmesi ve haçın üstünde limon çiçekleriyle yüklü tanrısının cesedini görerek göz yaşlarının akması ne mutluluktur! Ve kilise pencerelerinin açık olması, içeri ilkbaharın girmesi... Bir kızı sevmesi, bunun ilk sevgili olması, Çarmıha Gerilmiş'in ayakları dibinde buluşup büyük cuma günü, öğle üzeri ibadet için sözleşmiş olması... Genç olduğu için, Tanrı'nın vücudu üzerinde dudaklarını kadınınkilerle birleştirmesinden ötürü korkması...

Homeros'u kapadım; ölümsüz Ata'nın elini öptüm, ama gözlerimi kaldırıp bakma cesaretini gösteremedim, ondan utanıyor ve korkuyordum, çünkü o anda biliyordum ki kendisine ihanet etmekteydim; onu bırakıyor ve yanıma onun büyük düşmanını, Kutsal Kitab'ı alıyordum.

Yeryüzüyle gökyüzü henüz uyanmış değildi; yalnız bir çatının üstünde bir horoz boynunu güneşe doğru uzatıyor ve gece fazla uzadığında, artık güneş ortaya çıksın diye bağırıyordu.

İhtiyar Ata'nın duyacağından korkuyormuşum gibi yavaş yavaş

(*) Paskalya'dan önceki hafta.

kapıyı açtım, gitmek üzere limanın yolunu tuttum. Köylerden yığınlarla kadın ve erkek, Filistin'e gitmek, Kutsal Mezar'a tapmak için gemilere binmeye gelmişti. O ayrılık ikindisini hiçbir zaman unutamayacağım: Ne içtenlik, ne tatlılık, ne acı birliğiydi o! Yavaş ve acılı bir şekilde yağmur çiseliyordu, insan başını kaldırıp gökyüzüne baksa, Tanrı'nın yüzünü göz yaşlarıyla dolu görürdü.

Vapurda, güvertede, rengârenk battaniye ve kalın yorganlar serilmiş. Bir sürü kocakarı sepetlerini açıyor, bir şeyler çiğniyorlar, hava tarama ve sovan kokuyor. Orta yerde gül gibi kırmızı yüzlü, uzun gri saçlı bir ihtiyar vücudunun belden yukarısını sallayarak, dua eder gibi yüksek sesle İsa'nın hikâyesini; hayatını, acılarını, Damadin (*) Kudüs'e nasıl çıktığını, sonra acı, Esrarengiz Yemeği nasıl yediklerini hain havarinin aceleyle nasıl kaçtığını ve İsa'nın, alnından kan damlaları gibi ter taneleri dökülerek Zeytin Dağı'na (**) çıkışını anlatıyor.

Bütün o siyah çemberli kadıncıklar huşu ile dinliyor, başlarını sallıyor, iç çekiyor ve durmadan gürültüsüzce, koyunlar gibi geviş getiriyorlardı. Tanrı, yine insan oluyor, basit yüreklerin içinde yeniden çarmıha geriliyor ve yeniden kurtuluyordu. Gencecik bir çoban, sırtı kadınlara dönük bir halde, eğilmiş olarak dinliyor, bir çakıyla, değneğinin ucuna bir kuş başı yontuyordu.

Birden, artık dayanılmaz susuzluktan ürperen İsa, "susadım!" diye bağırdı, tombulca bir kadın hararetle fırlayıp bir çığlık attı: "Evlâdım!" ve ben, kadının derin, kadınsı çığlığını, Tanrı'ya da "Evlâdım!" diye bağırdığını duyunca heyecanlandım.

Artık Ege'yi arkamızda bırakmıştık, Doğu'ya gidiyorduk. Sağımızda görünmeyen Afrika, solumuzda denizle göğün birleştiği yerde Kıbrıs... Kızgın deniz kıvılcımlanıyordu, iplerin üzerinden iki kelebek uçtu, bizi izleyen aç bir kuş, atılıp kelebeklerden birini yuttu. Solgun benizli, ince bir kız ağlamaya başladı, birisi "Bırakın, öyle gerek! Siz Tanrı'yı ne sanıyorsunuz yani? İncecik bir kadın mı?" dedi.

Bir zamanlar Nazareth'in fakir bir evinden, insan yüreğini yakıp

---

(*) İsa'nın oğlu.
(**) İsa ölmeden önce bu dağa çıkıp dua etmiştir.

yenileyen alevin fışkırdığı, güneşten yanmış ülkeye yaklaşıyorduk. İki bin yıl önce olduğu gibi, bugün de hayat aynı biçimde dağılma halindedir; fakat bugün hayatta yüreğin dengesini aşındıran sorunlar çok daha çeşitli, çözüm de daha zor ve daha kanlıdır. O zamanlar çok tatlı, basit bir söz bulundu ve kurtuluş yeryüzüne doğru ilkbahar gibi yükseldi. Ondan daha basit, daha tatlı bir söz yoktur. Kimbilir? Belki şimdi de bizi o kurtaracaktır! Onun için şimdi yeniden Kudüs'e Maria(*)nın oğlunu dinlemeye gidiyoruz.

Gece olmuştu, uyumak üzere uzandım, ama aşağıda, ambarda çetin bir tartışma başlamıştı; kulak kabarttım. Sesinin tonundan genç olduğu anlaşılan biri, bugünkü ekonomik ve toplumsal hayatın, alçaklık ve haksızlığını suçluyordu: Halk açtır, büyükler para toplamakta, kadınlar satılmaktadır, papazlar inançsızdır; katranla cennet burada, bu dünyadadır, adaletle mutluluğu burada bulmalıyız. Başka hayat yoktur... Bağırmalar duyuldu: "Evet, evet; Ateş ve balta gerek!... Yalnız bir kişiyi dua okuyan sesinden tanıdım; bizimle beraber seyahat eden Divakos'du, karşı koyacak gibi oldu; ama bağırma ve gülüşmeler arasında sesi boğuldu.

Yatağımda doğruldum, hırsla dinliyordum. Bu vapur ambarı, bana yine çağdaş kölelerin toplandığı ve dünyayı bir daha uçurmak için komplo kurdukları yeni bir yeraltı gömütlüğüymüş gibi geldi. Korktum. Tanrı'nın bilinen tatlı, babacan, çok çekmiş, ölüm sonrasına ait ümitlerle dolu yüzüne tapmaya gidiyorduk; kadıncağızlar ona armağanlar, mumlar, gümüşten adaklar, gözyaşları ve ibadetler götürüyordu; yukarıda, birinci mevkideki dinsizler oralı değildi, politikadan söz ediyor, ya da uyuyorlardı ve aşağıda, alçakta olan ambarda biz, henüz yeni, örgütlenmemiş tehlikeli bir kozmogoninin tohumlarını korkunç bir armağan olarak taşıyorduk.

Kutsal, sevilen bir dünya tehlikede; sert, çamur ve ateşle dolu başka bir dünya, topraklardan ve insanın yüreğinden yükseliyor; bütün gemilere atlıyor, ambarlarda gizlenerek seyahat ediyor.

Sabah uzakta, sütlü sisin içinde farkedilmeye başladı: Mev'ud Toprak! Önce denizle göğün birleştiği yerde bir çizgi, arkasından Yudea'nın başlangıçta gri, sonra hafif mavi dağları göründü ve

(*) Meryem Ana.

sonra günün kuvvetli ışığında boğulup kayboldular. İhtiyar kadıncıklar kalktılar, denklerini topladılar, siyah çemberlerini bağladılar ve istavroz çıkarıp ağlamaya başladılar.

Kumsal, sıcak bahçeler, koyu esmer renkli ince kadınlar, frenk inciri, hurma ağaçları... Otomobiller kutsal şehire çıkarken ıkınıyorlar, birden yürekler hızla çarpıyor, surlar, mazgallar, kale kapıları, beyaz celebiyeler, baharat, gübre ve çürük meyva kokusu, gırtlaktan çıkan vahşi sesler, öldürülmüş bütün peygamberler hayaletler halinde topraktan yükseliyor, taşlar canlanıyor ve kanlar içinde bağırıyorlar: Kudüs!

Bu acılar haftasını hatırlamak istemiyor, buna cesaret edemiyorum. Bu yedi gün içinde ümit, ihanet, fedakarlık, "Tanrım, Tanrım, neden beni bıraktın?" çığlığı; insanın bütün trajik macerası artık daha belirli bir hal aldı. Tanrı, elini uzatıp yardım etmeksizin ihanete uğrayan, kırbaçlanan, Çarmıha gerilen İsa değil, her haklı, her temiz insandı. Ve eğer kadının sıcak yüreği olmasa, ebediyen mezarda yatmaya terkedilirdi. İnsanın kurtuluşu bir ipliğe, bir sevgi çığlığına bağlıdır.

Bir geceden diğerine geçerek Paskalya'nın kutsal şafağına ulaştım. Diriliş tapınağı, geceden kocaman bir arı kovanı gibi uğulduyordu; balmumu ve beyaz, esmer, koltuk altlarından insan teri kokmaktaydı. Tapınağın kemerleri altında erkek, Mezar'dan kutsal İsa ışığının fışkıracağı kozmogonik anı bekleyerek uyumuşlar. Kutsal tasvirlerin altında kahve ibrikleri kaynıyor, analar göğüslerini açarak bebeklerini emziriyorlar. Ağır, ekşi bir koku, mum ve yağ kokusu; Arap kadınları saçlarını içyağıyla boyamışlar, iç yağı eriyor, onlar da dişi koyunlar gibi kokuyorlar; erkek Araplardan da dayanılmaz bir teke kokusu yükseliyor.

Tapınıcılar dalgalar halinde geliyorlar; tapınak taştı; bazıları sütunlara tırmanıyor, bazıları bölmelerin üstüne binmiş, bazıları kadınlar bölümüne asılmış. Vahşileşmiş, kendinden geçmiş gözler kilisenin ortasında, şimdi kutsal ışığın fışkıracağı kovuğa dikilmişti. Fesli, rengârenk celebiyeli, hastalıklı, çipil gözlü Araplar, Bedeviler, Habeşiler, bütün insan ırkları bağırıyor, gülüyor, iç çekiyor.

Bir genç bayılıyor, kaskatı kesilmiş bir halde avluda yere uzatıyorlar; ihtiyar, ince, bembeyaz cüppeli ve kırmızı kuşaklı bir Maruni papazı, ağzından köpükler saçarak taşların üstüne düşüyor.

Kalabalık birden sustu; hava, yanan gözlerle doldu; Başpatrik her yanı yaldızlar içinde ortaya çıkmış ve tek başına, kilisenin orta yerindeki kutsal kovuğa girmişti. Analar, görebilsinler diye çocuklarını omuzlarının üzerine kaldırdılar, fellâhlar sarkık dudaklarıyla oldukları yerde kalakaldılar. Saniyeler kafaların içinde yoğunlukla birikiyordu; hava gerildi, davul defisi gibi gıcırdadı. Ve işte, kutsal kovuktan bir ışık fışkırdı ve Başpatrik, kalın bir yanan mum demetini elinde tutar halde göründü. Şimşek hızıyla bütün tapınak, kökünden tepesine kadar alevler içinde kaldı; herkes elinde tuttuğu beyaz mumlarla, ışık almak üzere Başpatriğe saldırmıştı; ellerini aleve sokuyor ve yüzleriyle göğüslerini ovuşturuyorlardı; erkekler raksa başladı, kadınlar çığlık atıyordu: Sonra hepsi gitmek üzere çığlıklar atarak kapıya doğru saldırdı.

Tapınak boşaldı; bütün bu korkunç uğultu, çıldırmış kalabalık rengârenk çullar, bir rüya imiş gibime geldi; ama kilisenin taşlarına doğru eğilerek, bütün bu Doğu manzarasının gerçek olduğuna inandım; çünkü kendinden geçmenin sağlam kalıntılarını yerde, taşların üzerinde gördüm: Portakal kabukları, günebakan çiçeklerinin koçanları ve kırık şişeler.

Soluk almak üzere dışarı, bahçeye, temiz havaya çıktım; kaçmak, karşımdaki çırılçıplak ıssız dağlara gitmek, yürümek ve güneşten, aydan, taşlardan başka hiç bir şeye bakmamak istiyordum. Çünkü çevremdeki ortak sarhoşluk boşanıp, kendinden geçmiş dindarlar hamle yaparak rahatladıkça ve İsa'yı mezardan çıkarmaya davet ettikçe kendimi tutuyor, yüreğimin sarhoş olmasına izin vermiyordum. Ruhun da vücut gibi utangaçlığı vardır ve kalabalığın önünde soyunmayı kabul etmez. Ama, yalnız kalır kalmaz, kaçayım, çölün içine gireyim, orada Tanrı yakıcı bir rüzgar gibi eser, soyunayım, beni yaksın...

Tanrı: "Bayan Ruh!" dedi, "Kaçma, kal." "Beni ne yapacaksın Efendimiz?"

"Senin, Bayan Ruh, soyunmanı istiyorum." "Efendim, benden böyle bir şeyi nasıl istersin? Utanıyorum ben,..." "Bayan Ruh, ara-

mızda bizi birbirimizden ayıran hiç bir şey bulunmamalıdır; en hafif bir tül bile; onun için soyunmalısın, Bayanım." "İşte Efendim, soyundum, al beni!"

Tanrı'ya âşık bir ruhun bu ebedi sözlerini içimde şarkı gibi okuyarak Ölü Deniz'in yolunu tuttum; batan iki günahkâr şehrin açtığı çukuru görmenin hasretiyle yanıyorum. Gri, sarı, pembe kayalar. Üzerlerine vahşi, koyu bir güneş düşüyor buğuları tütüyordu; ara sıra yakıcı bir soluk esiyor ve ağzımı, ruhumu da kum dolduruyordu; kayalar kızgın. Tek bir çiçek, tek bir damla su, yolcuyu karşılayacak ya da sesiyle uyaracak ötücü tek bir kuş bile yok; sadece tepemde Tanrı, kılıç gibi sarkıyordu.

Ürpererek: "Bu İsa değil," diye düşünüyordum, "Meryemin tatlı sözlü oğlu değil; insan yiyen korkunç Yehova; ben başkasını arıyordum, başkasını buldum... Artık onun sessizliğindeki geçilmez dönemeçlerden nasıl kurtulabilirim?"

Çöle daldıkça kafam kızıyordu, ortaya çıksın da benimle konuşsun diye Tanrı'yı çağırıyordum. Beni insan olarak o yaratmadı mı? İnsan soru soran hayvan değil midir? Öyleyse soruyorum, cevap versin. Kızgın hava içerisinde ona: "Efendim," diye itirafta bulunuyordum, "Efendim, güç bir an geçiriyorum; ne yapayım? Ağzıma yanan bir kömürü, bir sözü koy; kurtuluşu getirecek basit bir sözü; fazla ışıktan kör olmuş bu kuyuya bunun için, seninle karşılaşmak için indim; görün!"

Bekledim, bekledim, kimse cevap vermedi.

Daha küçük bir çocukken, baba evinin avlusunda, aziz hayatlarını okuduğum zamandan beri, şimdi vardığım şu topraklara ve İsa'nın çiğnemiş olduğu şu taşlara ayak basmak ve onun sesini duymak için büyük bir arzu hissediyordum. Daima ona söyleyecek bir sözüm olmuştur, hâlâ da var. Bana acımayacak mı? Bana cevap vermeyecek mi? Dünya dönüyor ve soruları, acıları, şeytanları değiştiriyor; öyleyse, belki İsa'nın söyleyeceği, yeni yaraları iyi edecek yeni bir sözü vardır; böylece sevgiye yeni, daha mertçe bir biçim verir.

Tek başıma konuşuyor ve yürüyordum; peygamberlerin içlerine çekip ciğerlerine doldurdukları ateşlerle kumdan ibaret çöl havasını soluyordum; birden, çukurun dibine yaklaştıkça erimiş kurşun

gibi koyu, sırf katrandan ibaret, vıcık vıcık, hareketsiz, gri renkte bir suyla dolu Ölü Deniz parıldadı. Onun içinden mavimtırak, yeşil renkteki Ürdün ırmağı, kamışlar ve çöven otları arasında Filistin'e doğru akıyordu. uzun gömlekli, grup grup erkekler istavroz çıkarıyor, kıyıda dikilmiş bir papaz dua ediyor, onlar da kutsanmış sulara dalarak hacı oluyorlardı.

Irmağın kıyısında, kamışla örülmüş bir meyhane kurulmuştu. Sesi kısılmış, eski bir gramofon Arap yalellerini vıyaklıyor, yağlı celebiyesiyle şişman meyhaneci de ciğer parçacıklarını kızartıyor ve gramofona eşlik ederek uluyordu.

Adımlarını hızlandırdım; Ölü Deniz'in zehirli kıyısı boyunca yürüdüm ve tekrar çöle daldım. Sertleşmiş, keskinleşmiş, iyice açılmış gözlerim ölü sulara dikiliyor, sanki diplerinde batmış iki şehri farketmeye çabalıyordu. Ve öyle bakarken, sarı bir şimşek aklımı deldi, gördüm: Sonsuzca güçlü bir taban, günün birinde bizim de Sodom ve Gomorra'mızı çiğneyecek, gülen, eğlenen ve Tanrı'yı unutan şu dünyamız da Ölü Deniz halini alacak. Tanrı'nın tabanı her merhalede geçiyor ve fazla doymuş, aklını şaşırmış şehirleri çiğniyor.

Ürperdim, bugünkü dünya da bana, Tanrı'nın üstüne varmasından biraz önceki Sodom ve Gomorra'ymış gibi geliyor; öyle sanıyorum ki, Tanrı'nın korkunç tabanının yaklaştığı duyulmaya başladı bile...

Alçak bir kum tepesinin üstünde durdum; uzun süre lanetli sulara bakmaya ve katranlı suların içinden güzel, günahkâr şehirleri çekip çıkarmak için çabalamaya başladım. Güneşte yeniden bir şimşek gibi çaksınlar, yetişip onları göreyim, tekrar gözkapaklarımı açıp kapayayım ve sönsünler.

Sodom'la Gomora nehrin kıyısına uzanmış, öpüşen iki fahişe gibiydiler; erkekler erkeklerle, kadınlar kadınlarla, erkekler kısraklarla, kadınlar boğalarla birleşiyordu. Hayat ağacından yediler, fazla yediler; Bilgi Ağacı'ndan yediler, fazla yediler, kutsal heykellerini kırdılar ve gördüler: Odunlar ve taşlar, Fikirleri kırdılar ve gördüler: İçleri hava dolu. Tanrı'nın çok yakınına gittiler ve dediler ki: "Bu, Tanrı, Korku'nun oğludur, Korku'nun babası değil" ve korkuları yok oldu. Şehrin dört kale taşı üzerine sarı yazılarla: BU-

RADA TANRI YOKTUR, diye yazdılar. Tanrı yoktur ne demek? Güdülerimizin gemi yok, iyilik için armağan, kötülük için ceza yok; erdem, adalet ve utanma yoktur; biz mağrur erkek ve dişi kurtlarız.

Tanrı kızdı, Abraam'ı çağırdı:

—Abraam!

—Buyurun Efendim!

—Abraam, koyunları, develeri, köpekleri, erkek ve kadın uşakları, karını, oğlunu al ve git! Git, karar verdim..

—Senin dilinde karar verdim demek, öldüreceğim demektir, Efendim.

—Yürekleri fazla sevindi, beyinleri fazla cesaret buldu, karınları fazla şişti, artık tahammülüm yok onlara! Ölümsüzmüşler gibi taşlarla demirlerden evler yapıyorlar; fırınlar kuruyor; ateşler yakıp madenleri eritiyorlar; ben yeryüzüne cüzzam yaydım, öyle istiyordum! İnsanlarsa orada, Sodom ve Gomorra'da çölü suluyor, gübreliyor, biçimini değiştirip bahçe haline sokuyorlar. Sular, demirler, taşlar, ateş ölümsüz maddeler onların köleleri halini aldı. Artık onlara tahammül edemiyorum. Biliyorum. Bilgi Ağacı'ndan yediler, elmaları kopardılar, ölecekler!

—Hepsi mi, Efendim?

—Hepsi! Ben Kadir-i Mutlak değil miyim?

—Hayır, Kadir-i Mutlak değilsin, Efendim; çünkü âdilsin; sen haksız olanı da, namussuz olanı da, mantıksız olanı da yapamazsın!...

—Haklı ve haksız, namuslu ve namussuz, mantıklı ve mantıksız olanı; siz topraktan yapılmış, toprakla beslenmiş, tekrar toprak olan küçük kurtlar nasıl bilebilirsiniz? Benim iradem bir uçurumdur, siz onu tasavvur edebilseniz korkardınız.

—Yerin ve göğün efendisisin, hayatla ölümü aynı avucunun içinde tutuyor ve seçiyorsun; bense bir küçük kurdum; toprak ve suyum, ama üzerime üfledin ve suyla toprak ruhlandı, konuşacağım! Sodom ve Gomorra'larda yiyen, içen, gülen, alay eden ve boyanan ruhlar binlercedir; aşağıda yılanlar gibi kabarıp zehirlerini gökyüzüne doğru fışkırtan ve ıslık çalan ruhlar binlercedir; fakat aralarında kırk tane dürüst insan varsa onları da yakacak mısın, Efendim?

—İsim istiyorum, bu kırk kişi kimdir?

—Yirmiyseler, yirmi dürüst kişiyseler, Efendim?

—İsim isterim! Parmaklarımı açıyor, sayıyorum.

—On kişiyseler, on dürüst kişi, Efendim? Beş kişiyseler?

—Abraam, utanma bilmeyen ağzını kapat!

—Merhamet, Efendim! Sen yalnız âdil değil, aynı zamanda iyisin de.. Sadece Kadir-i Mutlak olsaydın, vay halimize! Dünya mahvolurdu. Ama sen aynı zamanda iyisin, Efendim; onun için de dünya hâlâ ayakta durabiliyor!

—Diz çökme, dizlerimi tutmak için ellerini uzatma! Yüreğimi etkilemek için ağlamaya başlama! Ben siyah, tek parça bir granitim; hiç bir el beni çizemez; karar verdim: Sodom'la Gomorra'yı yakacağım!

—Acele etme, Efendim; öldürmen söz konusu olduğunda niçin acele ediyorsun? Buldum!

—Toprakları karıştırarak ne buldun, küçük kurt?

—Dürüst birini.

—Kimi?

—Kardeşim Haran'ın oğlu Lut'u!

Kum dağının üstünde hareketsiz dururken şakaklarımın gıcırdadığını hissediyordum. İçimde, Tanrı'yla insan sesinin çatıştığını duymaktaydım; bir ara havanın koyulaştığını, karşıma ırmak gibi sakalları, çıplak ayakları ve alnında dikine duran bir alevle Lut'un dikildiğini hayalimden geçirdim; ama bu Ahd-i Atik'in köle olan Lut'u değil, benim asi olan Lut'umdu. Tanrı'ya boyun eğip kaçmıyor; güzel, günahkâr şehre acıyor ve kendi iradesiyle ateşe atılıp onunla birlikte yanıyor, yok oluyordu.

Abraam'a bağırıyor:

—Söyle ona, kaçmıyorum! Sodom ve Gomorra'ların ben olduğumu söyle ona, kaçmıyorum! Benim özgür olduğumu kendisi söylemiyor mu? Beni özgür yarattığını söyleyip böbürlenmiyor mu? Öyleyse, onun istediğini yapıyor, kaçmıyorum!

—Ellerimi yıkıyor, temizliyorum, asi... Gidiyorum ben!...

—Güle güle erdemli ihtiyar; güle güle, Tanrı'nın koyunu. Efendi'ne de şunu söyle: İhtiyar Lut'dan selamlar! Şunu da söyle: O âdil değil, İyi değil, kadir-i mutlaktır, sadece kadir-i mutlak, başka bir şey değil.

Artık güneş batmıştı, ışık biraz yumuşadı, şakaklarım sakinleşti. Ümitsiz bir mücadeleden çıkmış gibi soluk aldım, arkama baktım ve korktum: Böyle bir asi içimden nasıl çıktı? O vahşi, itaatsiz ruh, içimin derinliklerinde, Tanrı'nın ardında nereye gizlenmişti? Ben itaatli, Tanrı'dan korkan Peygamber Abraam'dan yanaydım; şimdi nasıl oldu da Kitab-ı Mukaddes'i çiğneyip böyle bir Lut'u yarattım ve ondan yana oldum?

Utanmaz şeytan içimde çöreklenmiş, açıp ışığa fırlamak için şakaklarımın bir an gevşemesini, aklımın anahtarlarını bırakmasını ve hemen, sonsuzluktan önceki hasmı Tanrı'ya olmayacak şeyler söylemeyi bekliyordu.

Ciğerlerimi temizlemem, içimden şeytanlar -kurtlar, domuzlar, maymunlar, kadınlar, küçük erdemler, küçük sevinçler, mutluluklar- kovmam, göğe doğru diklemesine duran bir alev halinde kalmam gerek. Çocukluğumda, baba evinin avlusunda ne istemişsem, şimdi işte onu uyguluyorum; insan bir kez doğar; bu fırsatı bir daha asla bulamam!

Geriye, Kudüs'e vardığımda gece olmuştu; yıldızlar, ateşten lokmalarmış da insanların üzerinden sarkıyormuş gibime geldi, ama Kudüs'ün kutsal sokakları içinde hiç kimse gözlerini kaldırıp onları görmedi. Günlük ihtiraslar, küçük kuşkular, borsa, yemek, kadın büyük korkuyu yeniyor ve böylece insanlar hâlâ unutarak kendilerini yönetebiliyorlardı.

Katı yatağımın içinde karar verme zamanım geldi diye düşünüyor, sağa sola dönerek, henüz ağzımda Tanrı'nın sütüyle çocuk olduğum sıraları hissettiğim şeyi tamamlama zamanım geldi, diyordum.

Ayranoz'da bir keşiş elimi tutup, güya kaderimi söylemek üzere avucuma bakmıştı; gerçekten de suratı çingeneye benziyordu, esmerdi, buruşuktu, kalın teke dudaklıydı ve gözlerinden kıvılcımlar saçıyordu.

Ona gülerek:

—Senin büyülerine inanmıyorum! dedim.

—Zararı yok, diye cevap verdi, ben inanıyorum, yeter!

Elimdeki çizgilere, yıldızlara, haçlara, buruşuklara baktı.

Uzun uzun düşündükten sonra:

—Sokulmanı istemedikleri işlere karışma, dedi; sen eylem için yaratılmamışsın, uzak dur; insanlarla mücadele edemezsin. Mücadele ettiğin sırada düşmanının da haklı olabileceğini düşünüyor ve ondan sonra sana ne yaparsa bağışıyorsun. Anladın mı?

Biraz boyun eğmiştim, çünkü beni ilk kez gören bu keşişin haklı olduğunu anlıyordum:

—Sonra? dedim.

O yine dikkatle elime baktı:

—Seni birçok kuşkular yiyor, çok şey istiyorsun, çok soruyor, yüreğini kemiriyorsun; fakat, iyiliğin için söylüyorum, karşılık bulmak için şaşkına dönme; sen onu bulmaya gitme, o gelip seni bulacak; dediğime kulak ver, rahat ol, geliyor. Ve dinle de; sana birgün papazımın bana söylediğini Muhakkak ki Filistin bir fikir, İbranî ruhlarının bir arıyormuş. Ve yalnız, artık can verdiği bir sırada; Tanrı'nın kendisini aradığını anlamış.

Tekrar elime eğildi, gözlerini iyice açıp baktı:

—Sen, dedi; ihtiyarladığında keşiş olacaksın! Gülme, keşiş olacaksın!...

Bazan, yalancı bir kehanet gerçekleşebilir, yeter ki insan ona inansın; doğduğum zaman ışıkta bana bakan ebenin şu kehanetini de hatırladım:

"Bu çocuk, bir gün despot olacak!"

Ürpermiştim!

Şimdi tehlikenin kokusunu alarak geri çekildim ve bağırdım:

—İstemem!

Bunca zaman geçti, keşişin sözlerini unuttum; öyle sanıyordum ve bu akşam birden aklıma geldi; gülecek oldum, yapamadım; sanki bütün bu zaman süresince beni işliyor ve gitmek istemediğim yere itiyordu ve ben artık gülemiyordum.

Uykuya dalayım da kurtulayım diye gözlerimi yumdum:

Asiymişim, büyük bir şehrin sokaklarında beni kovalıyorlarmış, yakalamışlar, yargılamışlar, ölüme mahkum etmişler. Cellat almış, beni önüne katmış, arkadan kendisi, balta omuzunda geliyormuş: Ben koşuyormuşum. Solumaya başlayan cellat sormuş:

"Neden koşuyorsun?" "Acele ediyorum!" diye karşılık vermişim, "Acele ediyorum. "Ve bunu söyler söylemez, hafif bir rüzgar esmiş, cellat da yok olmuş; cellat değil, siyah bir bulutmuş ve dağılıvermiş. İlerlemek istedim, yapamadım; önüme bir dağ dikildi; sırf taştanmış çakmak taşından ve yolumu kapatıyormuş; tepesinde de büyük, kırmızı bir bayrak varmış. Ben kendi kendime dedim ki: İlerlemek için bu dağa çıkmalıyım; Tanrı adına!.. İstavroz çıkardım ve tırmanmaya başladım. Ama postallarımda çivi varmış ve çakmak taşına sürtündükçe bu çiviler kıvılcım saçıyormuş. Çıkıyor, çıkıyor, kayıyor, düşüyor, tekrar kalkıyor, çıkıyordum. Ve zirveye yaklaştıkça görüyordum ki, bu bayrak değil, ateşmiş! Tırmanıyordum, gözlerim zirvedeydi; hayır, alev değildi; şimdi açıkça görüyordum, Tanrı'ydı, ama Peder değil, öteki, korkunç olanı, Yehova'ydı ve beni bekliyordu..

Elim ayağım kesildi; bir ara geri dönecek oldum, utandım. "Şimdi," diye mırıldandım, "Yeter artık.. İleri doğru git!.." "Korkuyor musun?" diye içimde dişi bir ses duyuldu. Öyle bir kuvvet ve acıyla "Korkuyorum!" diye bağırdım ki, uyandım.

Yatağımın içinde oturdum; rüya hâlâ gözbebeklerimde ışıldıyordu, onu düşünüyor, tekrar düşünüyor, bir anlam çıkaramıyordum. Neden asi olmuştum? Kafamı salladım; cevabı, dedim ve sakinleştim. Cevabı, sormaya son verdiğim zaman gelir; soru geveze beynimizden inip yüreğimizle beynimizi kavradığı zaman.

"Ey susamış kişinin tatlı kaynağı! Konuşan için kapalı, susan için açıksın; susan gelip seni buluyor, kaynağından içiyor." Ezeli, çok eski sözler ve bugün dudaklarım şükranla onları fısıldıyor.

Pencerenin altından bir dua sesi geliyordu; hava günlük kokusu ve melodiyle doldu; birden mutlu olduğumu hissettim; içimde, karanlıkta gizli bir karar olgunlaşıyordu; henüz yüzünü göremiyordum, ama inancım vardı.

Kalktım, giyindim, pencereyi açtım; gökyüzü kızgın, aşağıda yol, acele eden alacalı renklerde insanlarla dolu. Hava çürük meyva, günlük ve iğrendirici ağır bir insan kokusu yayıyordu. Şişman bir Arap karısı, başının üstündeki bir sepette pişmiş cin mısırı satıyor, bunları ince bir sesle övüyor, beyaz dişleri güneşte parlıyordu. Frenk papazları, Ortodokslar, Ermeniler karşılaşıyor, selamlaşmıyorlardı; İsa ellerinde sarı bayrak halini almıştı.

Sokağa inip bir tur attım, herşeye son kez bakıyor, veda ediyordum. Bir vitrinde, Sina dağının eski bir çıkartma resmini gördüm: Ortada, başında kraliçelik tacıyla Azize Katerina, sağda ve solda iki dağın omuzlarına yapışmış olduğu Sina ve aynı şekilde kocaman iki kanadıyla Kutsal Bilim. Bir elinde tüy vardı, öbür eliyle işkence gördüğü tekerleği okşuyordu. Altta da, eski dille şunlar yazılıydı: "Öteki dağları ne düşünüyorsunuz? Yeşillikle örtülü ve sık, koyu usareli ağaçlarla örtülü olduğu için neden böbürleniyorsunuz? Tüylü, semiz, saygılı, koyu, kutsal, namuslu, erdemli, temiz, semavî, manevî, meleklere yaraşır ve tanrısal tanrılar uğrağı Sina dağı yalnız bir tanedir!"

Uzun süre gözümü üzerinden ayıramadım; ona baktıkça kendime de o derece güvenlik geliyordu; eğer rüya daha çok devam ederse, eğer "Korkuyorum!" diye bağırıp uyanmazsam, tırmandığım dağ kanat olacaktı. Çünkü bu tırmandığım sırf kıvılcımlı çakmak taşından ibaret dağ, mücadelemin yokuşuydu ve tepesine kadar ulaşırsam, mücadele kanat olacak, o tepede parlayıp ne kırmızı bayrak, ne alev, ne de Tanrı olan şeyle birleşecektim.

Çocukça istekler, akılsızca kehanetler ve rüyalar, şimdi karşımda bulunan Sina'nın gerçek tasviriyle birleşiyordu ve birden içimde olgunlaşan gizli karar biçimlendi: Kuvvet ve yol budur, dedim; bunu yapacağım, buldum: Sina'ya gideceğim, orada göreceğiz!

XXI

ÇÖL - SİNA

SİNA, tanrılar uğrağı dağ, uzun yıllardır kafamda, yanına varılmaz bir tepe olarak parlıyordu. Kızıl Deniz, Kayalık Arabistan, küçük Raithos limanı, çöldeki uzun deve kervanı yolu, İbraniler'in yıllarca geçtiği ya da inlediği korkunç, zalim dağlarda dolaşma ve nihayet yanan, tükenme bilmeyen çitin üzerine yapılmış ünlü Manastır.

Ahenkli dağları, mavi denizi ve güzel, küçücük gölüyle Galilea, İsa'nın omuzları ardında uzanıyor, gülümsüyor ve ananın oğluna benzediği gibi, ona benziyor. Galilea, Ahd-i Cedid'in metni altında basit ve ışıklı bir okul gibi; Tanrı Galilea'da barışçı, oligarşik ve iyi bir insan gibi neşeli görünüyor.

Fakat, Ahd-i Atik beni daima canlandırır, ruhuma çok daha derinden cevap verirdi: Tanrı'nın üzerinden indiği ve dokununca elinizin yandığı bu sert, sırf intikam ve yıldırımdan ibaret Kutsal Kitabı kaç kez okuduysam, onun doğruğu zalim dağları gidip görmek; onlara dokunmak isteğini duydum.

Vaktiyle bir bahçede genç bir kızla yaptığım, mısralar halindeki küçük, şiddetli diyaloğu hiç bir zaman unutmam. Ben diyordum ki:

—Şarkılardan, sanattan, kitaplardan nefret ederim; hepsi tatsız ve sırf kağıttanmış gibi gelir bana; sanki insanın karnı açmış da ekmek, şarap ve et verecekleri yerde, yemek listesini veriyorlar ve o da bunu çiğniyormuş gibi oluyor.

Ne olmuştu da kızmıştım, bilmiyorum; belki karşımda duran kız hoşuma gidiyordu da, elleyemediğim için kızıyordum...

Kızsa, gözlerini kırpıştırarak ve gülerek cevap verdi:

—Benimle kızararak konuşuyorsunuz, ama ben de sizinle aynı fikirdeyim. Yalnız bir kitap vardır; çünkü, kağıttan değil, sırf ten ve kemiktendir ve üzerinden kan damlar: Ahd-i Atik. İncil bana, basit ve soğuk almış insanlar için papatyaymış gibi geliyor. İsa, gerçekten Paskalya'da yeşil çimende, direnmeden, sabırla meleyerek kestikleri bir koyundu. Ama Yehova benim tanrımdır; ağır, öldürdüğü canavarların derileriyle giyinmiş, çölden belinde baltayla gelen bir barbar gibi... Yehova bu baltayla yüreğimi açıp içine giriyor.

Sustu, yanakları kızarmıştı, ama ateşi sönmedi, devam etti:

—İnsanlarla nasıl konuştuğunu hatırlıyor musunuz? Avuçlarının içinde insanlarda dağların nasıl eridiğini gördünüz mü? Ayaklarının altında krallıkların nasıl battığını gördünüz mü? İnsan bağırır, ağlar, yalvarır, taşların arasına saklanır, çukurların içine iner, kurtulmaya çalışır ama, yehova onun yüreğine bıçak gibi saplanmıştır.

Kız yine sustu; ben de susuyordum; fakat bıçağı yüreğimin derinliklerinde hissettim.

O günden beri Tanrı'nın çölde açtığı yuvayı görmek ve aslan inine girer gibi içine girmek için, içimde hırslı bir istek uyandı ve işte, şükür Tanrı'ya, bu açlığımı da gidereceğim saat geldi.

Kudüs'ten Süveyş'e ve Süveyş'ten Tanrıların uğrağı Sina'ya hareket edeceğim. Kayalık Arabistan'ın limanı Raitbos'a seyahatim, bana büyüleyici, ateşli ve hızlı bir rüyaymış gibi geldi. Açık bir liman, deniz yemyeşil, kıyılarda tek tük alçak evler ve limanın dip tarafında kırmızı, sarı, siyaha boyanmış kayıklar. Büyük bir sessizlik, dağlar açık mavi, kıyıda iki deve göründü, bir ara başlarını denize doğru çevirdiler, biraz sallandılar ve büyük, ritmik adımlarla evlerin arasında kayboldular.

Beyaz yelkenli bir sandal geldi, içinde tombul bir keşiş çocuk vardı; beni aldı; Kahire'de kalan Sina'lı papazlar bunlara gelişimi haber vermişlerdi.

İri çakıllara bastım, yüreğim hopladı, bütün bunlar rüya olma-

sın. Deniz büyük kabuklarla doluydu. Evler taşlaştırılmış deniz ağaçları, taşlaşmış mercan ve süngerler, deniz yıldızları ve kocaman deniz hayvanlarının kabuklarıyla yapılmıştı. Rıhtımda beyaz celebiyeleriyle koyu esmer birkaç fellah parlıyor ve çikolata renginde küçük bir kız, üzerinde parlak, morumsu pembe renkte bir entariyle kumda oynuyordu.

Daha ötede, tahtadan yapılmış, verandalı, renkli büyük şemsiyeli, minyatür bahçeli birkaç Avrupalı evi ve çevrede atılmış boş konserve kutuları. Yeşil bir balkonda iki İngiliz kadını var, sanki bu sıcak ıssızlığın içinde baygınmışlar gibi çok solgun görünüyorlar.

Beni almaya gelmiş olan keşiş çocuk burada, Raithos'da, Mekke'den dönen Müslümanların karantinaya alındığını anlatıyor. O zaman ıssız kıyıya büyük bir gürültüyle, davul ve zurnalarla binlerce hacı dolar, kumun üstüne bağdaş kuran hocalar yüksek sesle Kur'an okurmuş.

Sina çiftliğine vardık; buradan develere binecek ve tanrılar uğrağı dağa yollanacaktık. Büyük bir avlu, etrafta birkaç hücre ve misafirhanelerle, oğlan ve kızlara mahsus olmak üzere iki okul, depolar, mutfaklar, ahırlar ve avlunun ortasında kilise. Hepsinin dışında da, bu Arap çölündeki en büyük mucize: Çiftliğin başı, Başrahip Theodosios, insanın sıcak, sırf sevgiden ibaret yüreği.. Bu çöle Yunanlı seyrek gelir, bu uzun boylu, soylu adamsa, ateşli bir Elen olup Küçük Asya'da Çeşme'denmiş; beni, bütün Yunanistan'ı karşılarmış gibi karşıladı.

Kutsal misafirseverliğin bütün o bilinen tipik şekli: Kaşık dolusu tatlı, soğuk su, kahve; beyaz, kokulu örtüyle örtülmüş masa, yabancıya hizmet edenlerin yüzlerinde parlayan o ışık...

Pencereden Kızıl Deniz'in ışıldadığını görüyordum; uzakta, ışığa boğulmuş Thebes dağları farkediliyordu. Başrahiple, Kutsal Kitap'ta, Kızıl Deniz'i geçerken, Yahudilerin bu küçük köyde buldukları belirtilen hurmaların yetmişlik kütüğünden konuşuyor, on iki su kaynağı'ndan, gurbette kalmış akrabalarmış gibi söz ediyordum. Hurma ağacının hâlâ yaşadığını ve kaynakların hâlâ aktığını söylediği zaman sevindim.

Hayatımda, böyle mutlulukları çok tatmıştım: Yorucu seyahat-

lerden sonra, bir bardak soğuk su, iyi bir barınak, dünyanın bilinmeyen bir köşesinde yaşayan sıcak, harcanmamış ve yabancıyı bekleyen bir insan yüreği... Ve yabancı yolun ucundan görününce, bu yürek bir insan bulduğu için nasıl çırpınıp sevinir!... Misafirseverlikte olduğu gibi aşkta da veren alandan mutlaka daha mutludur.

İçtenlikli, misafirsever sofrada, Başrahip Theodosios'la beraber yemek yiyor, yeniden buluşmuş iki eski dost gibi konuşuyoruz. Bu çöldeki dostum, bir yığın soruları cevaplandıramamış. Benim bunları cevaplandırmamı hasretle bekliyor; ona büyük şehirlerden, bugünkü insanın inançsızlıklarından ve acılarından, zenginin hayasızlığından ve nihayet Rusya'daki büyük yıkılıştan söz ediyorum.

Başrahip huzursuzlukla sordu:

—Moskoflar Tanrı'ya inanmıyor mu?

—Evet, insana inanıyorlar.

Başrahip:

—O ufacık kurda mı? dedi.

Ben ısrarla cevap verdim.

—O ufacık kurda, Peder Theodosios... Ve birden, kurdu savunma zorunluluğunu duydum.

İçimde şeytanca bir istek uyandı; yılan, bilgi ağacına tırmanıyor ve ıslık çalıyordu; keşiş oburcasına dinlemekteydi.

Böylece, o sakin münzevinin yüreğinde bir huzursuzluk yaratarak, sükunetini rahatsızlığa dönüştürerek misafirseverliğini en yüksek derecesine kadar altüst ediyordum.

Taema, Mansur ve Avva adındaki üç deveci geldi; bunlar üç gün, üç gece manastıra kadar bana yol gösterecek ve bir tehlike olursa beni koruyacaklardı. Renkli celebiyeleri, başlarında deve tüyünden yapılmış sarıkları ve bellerinde uzun birer yatağanları vardı. Vücutları esnek bacakları ince, küçük, kartal gözlü Bedevilerdi bunlar. Eski bir ruznameye göre, "Bizim gözümüzün ulaşabildiğinden iki misli uzağı görürlermiş; üç mil uzaktaki dumanın kokusunu ve hangi ağacın yandığını anlarlarmış; kum üzerinde, erkek ayak izlerini kadınlarınkinden ayırır, hangi kadının evli, hangisinin evli olmadığını, hangisinin de hamile bulunduğunu bilirlermiş..." Konuşmadan, avuçlarını göğüslerine, ağızlarına ve alınlarına götürerek selam verdiler.

Onların ardından, avluda yiyecekler, çadır ve yol için örtülerle dolu denkler yüklenmiş üç deve göründü. O arada, bedevilerle geçecek üç günlük ortak yaşantım için en gerekli birkaç Arapça kelime öğrenmiştim: Ekmeğin, suyun, ateşin adını.

Develer diz çöktü; gözleri çok güzel parlıyordu, ama pek iyi bir anlam taşımıyordu; semerleri turuncu ve siyah tüyden püsküllerle süslüydü.

Başrahip:

—Develere biraz hurma verin de ağızları tatlansın, dedi ve küçük keşiş, avuçları hurmalarla dolu olarak koştu.

Başrahiple kuçaklaştık; gözyaşlarımızın boşanmasına az kalmıştı.

Hareket ettik; Mancatır'a ait çiftlikten biraz ötede gri, sessiz ve çorak çöl başlıyordu.

Devenin sağlam ve dalgalı temposu insanın vücuduna egemen oluyor, insanın kanı ve bu kanla birlikte ruhu da bu dalgalanmanın ahengine kapılıyor. Burada, zaman, Batılıların sakin aklının sıkıştırıp değerini düşürdüğü geometrik boyunduruktan kurtuluyor, çöl gemisinin sallanışıyla sağlam matematik sınırlarından çıkıyor, akıcı ve dinginsiz, düşünceyi rüya ve musiki çevresi haline sokan sarhoş edici, hafif bir şaşkınlık halini alıyor.

Kendimi saatlerce bu ahenge kaptırmış, Doğuluların Kur'anı bir deve üstündeymişler gibi, öne ve arkaya doğru sallanarak okuyuşlarının nedenini anlıyordum; böylece ruhlarına, onları büyük mistik çölde kendilerinden geçiren sarhoş edici tekdüze hareketi vermiş oluyorlar.

Önümüzde, tâ uzaklara kadar, pembe renkte, fırtınalı bir alan uzanıyordu; üç Bedevi birleşti, kendi aralarında konuştular ve tekrar ayrıldılar. İlerledik, görünen deniz değildi; bütün bu pembelik, korkunç bir hortumun kaldırdığı ve kızgın kum bulutlarını kırmızılaştırdığı çöldü. Biraz sonra kum fırtınasının içine girdik ve soluğumuz kesildi. Taema şarkısını kesti. Bedeviler sıkıca bomuzlarına sarındılar ve ağızlarıyla burunlarını örttüler.

Kum havalanıyor, yüzlerimizle ellerimize çarpıyor ve yaralıyordu; develer dengelerini koruyamıyor, dolanıp duruyorlardı. Bu işkenceli yolculuk üç saat sürdü; ama ben, çölün korkunç fırtınasını da yaşama isteğine erdiğim için gizliden gizliye seviniyordum.

Güneş batmaya yüz tuttu, artık dağlara yaklaşıyorduk; çöl menekşe rengine bürünüp gölgelenmeye başlamıştı: Önde giden Taema durdu; mola işaretini verdi. Bedevilerin gırtlakları "krr; krr" diye oynadı; develer soluyarak ön ayaklarının üstüne çöktüler, sonra arka ayaklarının üstüne, yıkılan evler gibi oturdular.

Yüklerini indirdik, hep birden çadırı kurduk; Avva yolda büyük bir dikkatle toplamış olduğu odunları üst üste koyarak ateş yaktı; Mansur, bir zembilden testiyi, sadeyağı ve pirinci alarak yemek pişirmeye başladı; Taema, hafif mısır ununu suyla karıştırıyor, hamuru ince parmaklarıyla tavaya oturtuyor ve bir çeşit poğaça yapıyordu. Bu sırada pilavın kokusu duyuldu; ateşin etrafında hepimiz yedik, çay yaptık, çubukları çıkardık, tütün içtik; kimimiz sönen ateşe, kimimiz iri ve başlarımızın üstünde huzursuzluk verici bir şekilde sarkan yıldızlara bakıyorduk.

Vücudumla ruhumu garip bir mutluluk kapladı, fakat bütün bu romantizmi -çöl, Arabistan, Bedeviler- yakalamaya çalışıyor ve canlanmış bir halde çarpan yüreğimle alay ediyordum.

Çadıra girip uzandım, gözlerimi yumdun ve çölün yavaş, farkedilmez bütün mırıltısı içime döküldü; develer çadırın dışında geviş getiriyordu, ben çenelerinin öğütme sesini duyuyordum; bütün çöl; deve gibi geviş getirmekteydi.

Ertesi gün yolculuk, şafakla birlikte dağlar arasında başladı; ıssız, kuru, insandan nefret edip onu kovan dağlar.. Bazan bir keklik kanatlarını madeni bir sesle kayalardaki mağaralarda çarpıyordu, bazan bir karga üzerimizden geçiyor, daireler çiziyor, eğer leş kokusu saçıyorsak, üzerimize atılmak için kokumuzu almaya çalışıyordu.

Bütün gün, devenin temposu, Taema'nın ninniye benzeyen şarkısı ve güneş, ateş gibi üstümüze iniyor, taşlarla başımızın üstündeki hava titriyordu.

Bundan üç bin yıl önce İbraniler'in besili olarak Mısır'dan kaçarken geçtikleri yoldan gitmekteydi. Bu geçtiğimiz çöl, İsrail ırkının aç kaldığı, susuzluk çektiği, inleyip ezildiği tezgah olmuştu. Ben doymayan bir gözle kayalara birer birer bakıyor, dönemeçli bir boşluğa dalıyor, yakıcı dağ sıralarını kafamin içine işliyordum. Bir zamanlar, bir Yunan kıyısından, ağır stalaktikleri meşale ışığın-

da kıpkırmızı parlayan kocaman, taştan falluslerin bulunduğu bir mağarada saatlerce dolaştığımı hatırlarım. Bu, büyük bir nehrin mağarasıydı ve nehir yüzyıllar boyunca yatak değiştirdiği için burasını bırakmamıştı. Güneş altında geçtiğim bu uçurum da, aynı şekilde kafamın içinde şimşek gibi çaktı; Yehova, merhametsiz Tanrı, kendisi geçmek için bu dağ sıralarını oymuştu.

Yehova bu çölü geçmeden önce yüzü oluşmamıştı, çünkü milleti de henüz oluşmuş değildi. Havaya dağılmış olan Eloim'ler, bir tane değil, henüz sayısız ve gözle görülmeyecek kadar çoktular. Dünyaya hayat ruhunu üflüyor, doğuruyor, kadınların üzerine iniliyor, öldürüyor, şimşek gibi çakıyor, gürlüyor, yıldırımlar halinde yeryüzüne iniyorlardı. Vatanları yoktu; kimseye, hattâ bir ırka bile ait değillerdi.

Ama yavaş yavaş cisimleşiyor görünür hale geliyor, belirli yüksek yerleri büyük taşları tercih ediyorlardı. İnsanlar bu taşlara içyağı sürüyor, kurbanlar getiriyor, üzerlerine kan döküyorlardı. İnsan'ın sevdiği şey nedir? Gönlünü almak için Tanrı'ya onu kurban etmeliydiler: En büyük oğullarını biricik kızlarını...

Yavaş yavaş, yüzyıllar geçtikçe ve geçim de düzeldikçe ırk gevşedi, uygarlaştı; Tanrı da gevşeyip uygarlaştı. Artık ona insan değil, hayvan kurban ediyorlardı; Tanrı'ya tapınılacak şekiller vermeye başladılar: Altın dana, kanatlı eşekarısı, yılan, doğan.. İbraniler'in Tanrısız zengin ve doymuş Mısır'da böylece hızını kaybetmeye başladı. Birden düşman Firavunlar geldi, sevimli topraklardan Yahudileri söktüler ve Arabistan çöllerine attılar. Açlık, susuzluk başladı, iniltiler ve isyanlar başgösterdi. Susuz ve aç oldukları bir öğle vakti buralarda bir yerde durmuş ve şöyle bağırmışlardır: "Mısır'da, et dolu kazanların yanında oturduğumuz, ekmek yediğimiz ve karnımız doyduğu zaman Tanrı bizi öldürseydi daha iyiydi! "Musa da ümitsiz, kızgın bir halde ellerini kaldırıyor, Tanrı'ya bağırıyordu: "Bu nankör halkı ne yapayım? Şimdi beni taşlayacak!."

Ve Tanrı, milletin üzerine eğilip dinliyordu; onlara bazan yesinler diye bıldırcın ve kuş, bazan da onları biçmek üzere kılıç gönderiyordu. Halkın da, her gün çölde ilerledikçe, yüzü daha sertleşiyor; Tanrı, milletine her gün daha kızgın bir halde yaklaşıyor-

du. Gece ateş olup ona öncülük ediyor, gündüz duman sütunu halini alıyordu. Kutsal Kitap'taki Nuh'un gemisine sokuluyor, levitler (*) onu kaldırıyor, ona dokunan el kül oluyordu.

Yüzü durmadan biçimleniyor, hatları belirleniyor, İsrail'in kızgın manzarasını alıyordu. Artık havaya serpilmiş adsız, vatansız, görünmez ruhlar yoktu; o artık bütün dünyanın Tanrısı değildi. Yehova'ydı, yalnız bir ırkın, İbranî ırkının sert, intikamcı, kan içici tanrısıydı. Güç anlar geçirdiği için sert, intikamcı ve kan içici olması zorunluydu; çünkü Amalikiler, Madianitler ve çölle savaşmaktaydı. Acı çekerek, hileler çevirerek, öldürerek yenmesi ve kurtulması gerekti.

Geçmekte olduğum bu susuz ve zalim çukur, Yehova'nın korkunç kılıfıdır; o buradan böğürerek geçmiştir.

İnsan, bu korkunç çölü geçip içinde yaşamadan, İbranî ırkını nasıl anlayabilir? Bitmek bilmeyen üç gün boyunca deve üzerinde burasını geçmekteydik; susuzluktan insanın boğazı kuruyor, şakakları yerinden oynuyor, kıvrıntılı parlak çukuru izlerken aklı karışıyor. Bu ocakta kırk yıl çekiçle dövülmüş olan bir ırk nasıl ölebilir? Onun, erdemlerinin üzerinde doğduğu korkunç taşlara bakmaktan zevk duyuyordum; istek, sabır, inat, dayanma ve hepsinin üstünde kendi tenlerinden ibaret bir ten, kendi ateşlerinden ibaret bir ateş olup şöyle bağıran bir Tanrı: "Bize yiyecek ver! Düşmanlarımızı öldür! Bizi Mevlüt Toprak'a götür!"

Yahudiler yaşayışlarını, erdem ve kötülükleriyle dünyaya hükmedişlerini hâlâ çöle borçludurlar. Bugün geçirmekte olduğumuz nefret, intikam ve şiddetten ibaret geçiş döneminde Yahudiler yine, kölelik toprağından Toptan Göç'ün korkunç Tanrısının seçkin ulusudur.

Sina Manastırı'na vardığımızda vakit hemen hemen öğle üzeriydi. 1.500 m. yüksekliğindeki Madiam yaylasına çıkmıştık; bir akşam önce geceyi bir Müslüman mezarlığında geçirdik ve çadırımızı şeyhin mezarı yanında kurduk. Gün ağarırken uyandık; acı bir soğuk vardı, kar çadırımızı örtmüştü, bütün yayla bembeyaz uzanıyordu. Mezarlığın harap bir kulübesini yıktık ve ateş yaktık; alev-

---

(*) Levi kabilesine mensup kişi. Yahudilikte Levit mezhebinin temsilcisi.

ler dillerini çıkararak uzanıyordu; dördümüz de ısınmak için oturmuştuk; develer de yaklaşıp tepemizden boyunlarını uzattılar. Hurma rakısı içtik, çay yaptık, Bedeviler karların üstüne bir hasır serdiler; diz çöküp ince, güneşte yanmış yüzleri Mekke'ye dönük halde namaza durdular.

Yüzleri aydınlandı, kendilerinden geçtiler; bu üç acı çekmiş aç vücudun o zevki duyarak doyuşuna baktım; Mansur, Taema ve Avva göğe çıkmışlardı; cennet açılmış, onlar içeri girmişti; onların cennet'i, Müslümanlar'ın, Bedeviler'in cennet'i: Güneş, yeşil günlük otlayan beyaz develer ve koyunlar; rengârenk çadırlar, el ve ayak bileklerinde gümüş halkalar bulunan, sürme ve kına sürünmüş, yanaklarında iki yapma benle çadırların dışında bağdaş kurmuş kadınlar... Boyunları dimdik duruyor, gülüyorlar... Yemeklerin buğusu tütüyor, pirinç, süt, hurmalar, beyaz ekmek ve bir testi soğuk su. Üç çadır en büyükleri, otuz üç deve en hızlıları, üç yüz otuz üç kadın en güzelleri; Taema, Mansur ve Avva'nın çadırları, develeri, kadınları...

Namaz bitti, cennet kapandı, Bedeviler Madiam yaylasına indiler, ateşe yaklaştılar, sessiz ve iyi yürekli halleriyle dünyevî, namuslu görevlerine yeniden başladılar; bu hayat ne kadar zaman dayanır ki? Sonra cennet gelecek; öyleyse sabredelim!

Elimi sağımda oturan Taema'ya uzattım ve ona Arapça olarak Müslümanların kutsal sözünü söyledim: "Lâilâhe illâllah, Muhammedür-resulullah!"(*) Taema, hayretle ayağa kalktı; sanki sırrını keşfetmiştim; sevinçten yüzü güldü ve elimi sıktı.

Yola çıktık. Artık devenin yavaş, sabırlı temposuna dayanamadığım için yaya gidiyordum. Sağımızdan solumuzdan, kırmızı ve sarı granit dağlar, ara sıra da küçük, siyah, cokey gibi bembeyaz takkeli bir kuş geçiyordu. Yolun ucundan bir sıra deve göründü; Bedeviler sevinç naraları attılar; durduk. Gelen iki deveci bizi "selamın aleyküm" diye selamladı, bizimkilerin ellerini tuttular; birbirine karşı yanak yanağa eğiliyor ve uzun bir süre yavaş, ninniyi andıran bir sesle selamlaşıyordu. Basit, ezelî sorgu başladı: "işlerin

(*) Kitabın orijinalinde bu sözün Yunanca anlamı yazılmıştır, ama yazar Arapça söylediğini açıkladığı için, biz de çok kullanılan Arapça şeklini almayı uygun bulduk.

nasıl? Karıların, develerin nasıl? Nereden geliyorsun? Nereye gidiyorsun? Selam ve Allah sesleri dudaklarında gidip geliyor ve çöldeki bu karşılaşma, insan karşılaşışının, her zaman alması gereken yüksek, kutsal anlamı alıyordu.

Çöl çocuklarını heyecanla seyrediyordum; biraz hurma, bir avuç mısır ve bir fincan kahveyle nasıl yaşıyorlar! Vücutları narin, baldır kemikleri keçininkiler gibi ince, gözleri atmacanınkilere benziyor. Dünyanın en fakir ve en misafirsever insanları; karınları aç ve doyasıya yemiyorlar, daima yabancı birine ikram etmek üzere biraz kahveleri, biraz şeker ve bir avuç hurmaları olsun diye... Raitho'da Başrahip bana, küçük bir Bedevi kızının, konservelerini açmış yemek yiyen bir İngiliz turistine baktığını anlattı; İngiliz, o da yesin diye bir lokma vermiş, ama kız onurundan kabul etmemiş ve birden, açlıktan bayılıp yere yıkılmış...

Bedevi'nin büyük sevgilisi, devesidir. Devenin en küçük iç çekişini duydukları zaman Taema, Mansur ve Avva'nın ince kulak kepçelerini nasıl salladıklarını görüyordum. Duruyor, semeri düzeltiyor, devenin karnını, bacaklarını yokluyor, her rastladıkları kuru otu ona yediriyorlardı. Akşam üzeri de koşumlarını indiriyor, onu yünlü bir bezle örtüyor, yere bir peçete yayarak yemini dikkatle ayıklıyorlardı.

Eski bir Arap şarkısı, Bedevi'nin sevgili arkadaşını şöyle över:

Çöle ayak basar, ilerler deve. Tabut tahtası kadar sağlamdır o; butları sıkıdır ve yüksek kale kapısına benzer. Kaburgalarındaki ip izleri, çakıl dolu kuru gölleri andırır; ona dokundumu insan, törpüye dokundum sanır. Yunanlı yapımcının yapıp da kiremitle örttüğü su bendi gibidir o...

Dağı aceleyle çıkıyor, artık Manastırla karşılaşmanın hasretiyle yanıyorduk. Bir çukurda biraz su, birkaç hurma ağacı, taştan bir kulübe; biraz ötede, bir kayaya çakılmış demirden bir haç! Yaklaşıyorduk. Ve birden Taema elini kaldırdı:

—Dur, diye bağırdı; manastır!

Bir düzlüğün dibinde, iki yüksek dağın arasında, etrafı yüksek dağlarla çevrili, ünlü Sina Manastırı. Ben bu anı çok istemiştim ve

şimdi, büyük bir yorgunluğun meyvası olduğu halde sessizce, bağırmadan seviniyor, acele etmiyordum. Bir an için geri dönme cesaretiyle, içimde isteğimin bu meyvasını koparıp tadını almamak biçimindeki çok sert sevinci duydum. Ama birden, hafif, serin bir yel esti; bu yel çiçek açmış ağaçların kokusuyla yüklüydü; içimde insan yanım ağır bastı, ilerledim.

Artık Manastır'ı, duvarlarını, kuleleri, kiliseyi ve bir serviyi görüyordum. Duvarların dışındaki bahçeye vardık; setin üzerinden uzanıp baktım: Güneşin altında ve çöl ortasında zeytin, portakal, ceviz, incir ve kocaman kutsal badem ağaçları parıldıyordu. Tatlı sıcaklık, koku, küçük böceklerin uğultusu, cennet!

Güleç, insanları seven, toprak, su ve insan terinden yapılmış Tanrı'nın bu yüzünü uzun süre hazla seyrettim. Üç gündür onun korkunç, çiçeksiz, sırf granitten ibaret öteki yüzünü görüyordum. Diyordum ki, gerçek Tanrı budur: Yakan ateş ve insan istekleriyle çizilemeyen granit.. Şimdiyse, çitten bu çiçekli bahçeye eğilirken, çilecinin sözlerini heyecanla hatırlamaktayım: Tanrı, ürperti ve tatlı göz yaşıdır.

Buddha: "Mucizeler iki türlüdür," der; "bedeni ve manevi olanlar; ben birincilerine değil, ikincilerine inanıyorum!" Sina Manastır'ı, manevî bir mucizedir. Zalim çölün içinde aç gözlü, dilleri, dinleri ayrı olan ırklarla çevrili, bir kuyunun etrafından on dört yüzyıldan beri bu manastır bir kale gibi duruyor ve kendisini kuşatan fizikî ve beşerî kuvvetlere karşı direniyor burada diye düşündüm, gururla; çok üstün bir insan bilinci var; insanın erdemi, burada çölü yeniyor.

Sevincimi güçlükle tadabiliyordum. Kutsal kitaplarla ilgili dağların, Ahd-i Atik'in yüksek yaylalarında bulunuyorum. Doğu'da Musa'nın bakır yılanı sapladığı Bilgi Dağı; arkada Amalikitler ülkesiyle Amoreon dağları. Kuzey'de Kidar çölü, İdumea ve Maov çölüne kadar Thaiman dağları; güneyde Faran burnu ve Kızıl Deniz, nihayet Kuzey'deki Sina sıradağlarıyla Tanrı'nın Musa ile konuştuğu Kutsal Tepe, daha ötede Ayia Katerina... Güneş'le karların arasında Manastır'ın bahçesi parıldıyor, zeytin ağaçları yavaş yavaş hışırdamakta. Portakallar karanlık yuvalarında ışıldıyor, serviler çileci bir tavırla kapkara yükselmekte... Çiçek açmış badem

ağaçlarının kokusu yavaş yavaş, Tanrı'nın soluğu gibi gelip burun delikleriyle beyni kavrıyor.

Gerçekten, Manastır Kalesi, rüzgarın bu baştan çıkarıcı ilkbahar soluklarına nasıl karşı koymuş ta, bunca yüzyıldır bir ilkbahar günü yıkılmamış?

Yüksek kale kapısından Manastır'a girdim; büyük bir avlu, ortada kilise ve onun yanında ince minaresiyle küçük bir cami; nihayet burada haçla hilal birleşiyor; çepçevre karla örtülü hücreler, misafirhaneler ve depolar var. Üç keşiş güneşte oturmuş ısınıyor; konuştukları sözler, büyük sessizliğin ortasında, havada yankılanıyor; uzun uzun durup dinliyorum; her biri konuşup boşalmak için acele ediyor. Biri Amerika'da görmüş olduğu mucizeleri anlatıyor: Vapurlar, gökdelenler, geceleri yakılan ışıklar, kadınlar. Diğeri memleketinde kuzuların şişte nasıl pişirildiğini, öteki de Aziza Katerina'nın mucizelerini: Meleklerin onu İskenderiye'den nasıl alıp buraya, dağın tepesine getirdiklerini ve vücudunun şeklini hâlâ insanın kaya üzerinde nasıl gördüğünü...

Çevreyi görmek için kuleye çıktım; solgun yüzlü, küçük bir keşiş beni gördü, karşılamak üzere koştu; Girit'tenmiş ve 18 yaşındaymış; öğle güneşi süzüldükçe yanaklarındaki sık, kıvırcık ayva tüyleri kestane sarısı renginde parlıyordu. Biz böyle, uzaktaki vatandan konuşurken, seksen yaşlarında, tatlı, sakin bir ihtiyar soluyarak göründü; artık ne iyiyi ne de kötüyü dinleyecek hali yoktu; içi, Buddha'nın istediği gibiydi: Boş!

Üçümüz de, uzun bir sedirin üstünde, güneşe karşı oturduk; genç olanı koynundan vücudunun sıcaklığıyla ısınmış hurma çıkarıp bana verdi. İhtiyar dizime dokundu ve Manastır'ın nasıl yapıldığını, bunca yıldır neler çektiğini anlatmaya başladı. Böyle güneşin altında ve efsanevî dağların arasında otururken, Manastır'ın hikayesi bana masal gibi basit ve gerçek göründü.

—Manastır, İmpataror Justinianos tarafından tam, Lothor'un kızlarının, etrafına gelip koyunlara baktıkları, yanan ve tükenmeyen çalının bulunduğu yerde yapıldı ve imparator, köleleri olsunlar, hizmetini görsünler ve orasını savunsular diye, Pontos'la Mısır'dan iki yüz alleyi Manastır'a gönderdi. Aradan bir yüzyıl geçti, Muhammet geldi, Sina dağına da uğradı. Devesinin ayak izi, hâlâ

kırmızı bir granitin üstünde durmaktadır. Keşişler onu büyük bir saygıyla karşıladılar, Muhammet memnun kaldı ve keçi derisi üzerine iri, kûfî yazıyla büyük imtiyazlar tanıyan yazılar yazdı ve bunları avucuyla mühürledi; malûm, yazı bilmiyordu(*); Bu imtiyazlar şunlardı: Eğer Sina'lı bir keşiş dağa, ovaya ya da mağaraya yahut da başka bir yere sığınırsa, ben de yanında olacak ve her kötülüğe karşı onu koruyacağım. Ben Sinalılar'ı, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, denizde ve karada, doğuda ve batıda, kuzeyde ve güneyde koruyacağım. Vergi ya da ekinlerden ondalık ödemek, askerlik yapmak ve de salgı vermek zorunda değillerdir. Koruma tüyü, başlarının üzerinde parlamaktadır.

İhtiyar konuşuyor ve dünyadışı bir sesle Bizans'a ait duvarları ve çevresindeki yüksek dağları canlandırıyor, havamızı azizler ve din şehitleriyle dolduruyordu. Yanımdaki Giritli delikanlı, huşu içinde ve ağzı açık olarak bir mucizeli kutsal hikayeyi dinliyordu. Aşağıda, bahçede keşişler hücrelerinden çıkmış, Arapların getirdikleri mısırları tartıyorlardı; açık mutfak kapısından büyük, kırmızı istakozlarla yüklü bir masayı farkettim. Kahverengi bir battaniyeye sarılı solgun yüzlü bir keşiş, büyük bir deniz kuşunun resmini yapmaktaydı.

İhtiyar:

—Peder Pahomios'dur, dedi ve güldü, yarı deli ve kutsanmış bir adamdır, resim yapar.

Ben ressamları korumak isteğiyle:

—Havari Lukas da ressamdı! dedim.

—Büyük bir hastalıktır oğlum o, Tanrı korusun, insanın dayanabilmesi için havari olması gerekir.

Hakkı vardı, sustum. Kalkıp avluya indim, keşişler kar topluyor, kar yağdığı ve çölde ot biteceği için çocuklar gibi seviniyorlardı; koyunlarla keçiler yiyecek, insanlar da ekmeğe doyacaklardı.

Birkaç köle gelmiş, Manastır'ın duvar dibine oturmuştu; tütün içiyor, yüksek sesle konuşuyor, el hareketleri yapıyorlardı. Pis, çıplak ayaklı, siyah çarsaflara bürünmüş; yüzleri, burunlarından

(*) Yazar keşişe, Muhammed'in hem kûfi yazıyla deri üzerine yazı yazdığını hem de Peygamberin yazı bilmediğini söylemekle, belki keşişin cahilliğini belirtmek istiyor.

aşağısı, uçlarında gümüş kuruşlar ve deniz kabukları bulunan ince tüllerle örtülü birkaç kadın da vardı; saçları, alınlarının üstünde semer tutamadığı gibi sivri bir topuz halinde bağlanmıştı. Hepsi çarşaflarını açtılar, içlerinden birkaç bebek çıkardılar ve önlerindeki taşların üstüne koydular. Keşişlerin çıkmasını, yukarıdan günlük nevalelerini atmalarını bekliyorlar: Her erkek için üç küçük yuvarlak ekmek, her kadın ve çocuk için de ikişer ekmek... Yasa, kendilerinin gelip almalarını emrediyor, saatlerce uzaktaki çadırlarından yola çıkıyorlar; ama bu ekmekçiler açlıklarını gideremiyor; çekirge topluyor, kurutup öğütüyor ve yoğurarak ekmek yapıyorlar.

Ben, gurbetteki bu kardeşlere heyecanla bakıyorum; yüzyıllardan beri, bu Bizans duvarlarının çevresinde dolanıyorlar, kendilerine bu kepekli küçük ekmekler atılıyor; Manastırlar ürküterek yaşıyor ve ölüyorlar. Tıpkı lüthor zamanında olduğu gibi, bugün de koyunları yalnız kızlar otlatıyor; kimse onlara dokunmuyor. İki genç seviştiği zaman, gizlice kaçıp geceleyin dağlara çıkıyor; delikanlı flütünü çalıyor, kız şarkı söylüyor, ama birbirlerine asla dokunmuyorlar. Delikanlı kızı satın almak için dağdan iner, kayınpederin çadırı önüne oturur; kız da gelir, delikanlı bornozunu üzerine atar; delikanlının babası da yetişir; şeyh de gelir. İki dünür bir hurma yaprağını tutup çeker ve bölüşürler; kızın babası şöyle der:

—Kızım için bin lira isterim!

Şeyh:

—Bin lira, der; senin kızın iki bin lira eder, gerçi, damat da vermek ister, ama hatırım için beş yüzünü bağışla ona...

Kayınpeder cevap verir:

—Senin için şeyh, beş yüzünü bağışlıyorum,

O zaman, yavaş yavaş gelmiş olan diğer akrabalar ayağa kalkar ve çadırda bağdaş kurarlar:

—Benim hatırım için yüz lira daha bağışla...

Öbürü de;

—Yüz daha...

—Elli daha...

Bir liraya ininceye kadar...

O sırada, köşede mısır öğüten kadınlar bağırmaya başlarlar:

—Lu... lu... lu... lu...

Kayınpeder ayağa kalkar:

—Un öğüten kadınlar için, der; kızımı yarım liraya veriyorum.

Düğün gecesi yer, içer, neleri varsa harcarlar.

Ve çölün gelenekleri, binlerce yıldan beri, böylece değişmeksizin yaşayıp gider...

Giritli delikanlı geldi:

—Muhterem Pederler, sizi içeride bekliyorlar, dedi; buyurun!

Yabancıları kabul ettikleri salonda, yirmi kadar keşiş merakla gözlerini üzerime dikmişti her birinin ayrı ayrı ellerini öpmeyi düşündüm; fakat çoktular; üşendim; yalnız ortada oturan ciddi, iri kemikli ve sessiz başrahip'in elini öptüm. Yine kahve, bir kaşık tatlı, küçük bir bardak hurma şarabı, o ebedî, nereden geliyorsun, kimsin, hoşgeldin sözleri.

Tanrı yıldırımlarını taşlaştırıp kömür haline getirdiği ihtiyar, aksi başrahip bana bakıyordu, ama beni görmediğinden emindim; gözleri dönmeye ve görünen şeyleri görmemeye başlamıştı bu gözler, sadece görünmeyen şeylere bakıyordu. Bana bakıyor ve omuzlarımın arkasından büyük şehirleri, günah, boşluk, hayasızlık ve ölüm içinde yuvarlanan dünyayı görüyordu.

Bir kriz geçirmekte olduğumu söyledim, ruhumun toparlanıp karar verebilmesi için birkaç gün Manastır'da kalma izni istedim.

Başrahip:

—Tanrı'yı mı arıyorsun? diye sordu ve ilk kez beni gördüğünü anladım: Daha önce bana sadece bakıyordu.

—Yalnız sesini duymaya çalışıyorum, diye cevap verdim; bana hangi yoldan gideceğimi söylesin; ruh yalnız burada, çölde onu işitebilir.

Başrahip:

—Burada, çölde bütün sesler duyulur, dedi; hepsinin üstünde iki tanesi: Tanrı'nın ve Günah'ın sesi. Bunları birbirinden ayırmak zordur; aklını başına topla oğlum!

İki keşiş, yeni mümini görüp selamlamak üzere içeri girdi; bir tanesi tombul, kıvırcık sakallı, mavi gözleri neşeli olup, yabancılarla ilgilenen mabeyincibaşıydı; öteki uzun boylu, yorgun, alaycı bir gülümseyişi olan, bıyıkları, sakalları ve kaşları kar gibi biriydi; bembeyaz, uzun parmaklı elleri vardı; benimle konuşmadı, sadece

baktı, oynaşan gözleri gülüyordu; gülüyor mu yoksa alay mı ediyordu? O anda anlayamadım; birkaç gün sonra anlayacaktım.

Başrahip ayağa kalkarak elini bana verdi:

—Tanrı vere de, dedi; dünyada boş yere aradığın şeyi çölde bulasın!

Bir keşiş koştu, ona kapıyı açtı ve yavaş adımlarla uzaklaştı.

Mabeynci bana:

—Artık öğle oldu, dedi; sofraya buyurun!

Keşişler uzunca bir sofrada, başrahipse baş tarafta oturuyordu. Sofracı yemeği getirdi: Kaynamış istakozlar ve herkese birer bardak şarap. Pederler yemeğe başladı; kimse konuşmuyordu. Okuyucu alçak bir kürsüye çıktı ve dua eden bir tavırla, bugünkü İncil'in tefsirini, Musrif'in Dönüşü'nü okumaya başladı,

Birçok Manastırda çoğu kez bu dua temposunu, yaşamışımdır; yemek, böylece büyük mistik anlamını kazanıyor. Bir haham şöyle demiştir: "Yemek yiyen erdemli insan, ekmeğin içinde bulunan Tanrı'yı özgürlüğe kavuşturur!"

Okuyucu, Müsrif Oğul'dan söz ediyordu: Nasıl acı çektiğinde ve baba evinden uzakta kalıp nasıl uslandığından, domuzlar gibi nasıl keçiboynuzu yediğinden ve bir gün, artık daha fazla dayanamayıp babasının evine nasıl döndüğünden.

Bense, bu Hıristiyan ağırbaşlılığı içinde şöyle düşünüyordum: Ruhun bugünkü huzursuzluğuna ve başkaldırışına daha uygun olan başka bir Manastır'da çağdaş bir huzursuz, yani Kurtulmamış(*), şu parlak ilaveyi yapmış olurdu: Müsrif, sakin baba evine döndü ve akşam üzeri yumuşak yatağa uzandığı zaman yavaşça kapı açıldı, içeri küçük kardeşi girdi. "Gitmek istiyorum, artık baba evine sığamıyorum," dedi. O akşam, eve yenik dönmüş olan kardeş bunu duyunca sevindi, kardeşini kucakladı ve ona öğüt vermeye başladı: Ne yapacağını, nereye gideceğini söyledi ve onu kendinden daha cesur; daha mağrur davranmaya, artık baba ahırına (baba evine böyle diyordu) dönmeye tenezzül etmemeye kışkırttı. Onu kapıya kadar uğurladı, elini sıktı. "Belki bu benden daha sağlam çıkar da dönmez" diyordu!

(*) Burada İsa kastedilmektedir.

Tanrı'nın çöldeki kalesinde geçirdiğim ilk geceyi nasıl unutabilirim? Sessizlik, karanlık kör bir kuyunun dibine düşmüşüm gibi, etrafıma kurulup yığılmıştı ve birden, ses halini aldı, ruhum titremeye başladı:

—Burada, evimde ne arıyorsun? Sen samimi değilsin, namuslu değilsin, gözlerin velfecri okuyor, sana güvenim yok. Her an ihanet etmeye hazırsın, dinin birçok dinsizliklerden ibaret huzursuz bir mozaik. Ve her yolun ucunda Tanrı'nın oturup beklediğini bilmiyorsun. Ama sen, her zaman acele edecek, yolun ortasında cesaretin kırılacak ve geri dönüp başka yola gireceksin. Ayaktakımı Peri'leri görmez, havada şarkılar duymaz; kör ve sağır olup toprağın altında yüzer; fakat en seçme kaptanlar, içlerinde bir Peri'yi, ruhlarını görür, cesaretle sesini izlerler. Hayatın başka ne değeri var sanırsın? Ama, yarın kaptanlar Peri'yi duyar ve inanmazlar, çekingenlikle korkaklığın ardına büzülmüş, bütün hayatları boyunca hassas bir teraziyle Evet'i ve Hayır'ı tartarlar. Tanrı da onları nereye atacağını bilmediğinden, cehennem'i süslemesinler, cennet'i kirletmesinler diye, havada bozuklukla bozulmamışlık arasına ters olarak asar.

Ses sustu; ben hâlâ bekliyordum, yanaklarım utanç ve kızgınlıktan kıpkırmız kesilmişti; o zaman kim kuvvet verdi bilmiyorum, belki de çölün kendisi. Başımı kaldırıp cevap verdim:

—Uca kadar vardım; her yolun ucunda uçurumu buldum!

Biz, üzerinde köprü kuramadığımız şeye uçurum deriz. Boşluk yoktur, uç yoktur; yalnız insanın ruhu vardır ve cesaret ya da cesaretsizliğine göre her şeye isim veren odur. İsa, Buddha, Musa uçurumla karşılaştılar, ama köprü kurup geçtiler. Ve onların peşinden, yüzyıllardır, insan sürüleri geçiyor.

—Kimi yaradılıştan kahraman olur, kimisi kendi mücadelesiyle. Ben, mücadele ediyorum.

Sağımda, solumda ve içimde korkunç bir kahkaha koptu:

—Kahraman mı? İyi ama, kahraman demek, kişisel tempodan daha yükseğine boyun eğmek, demektir. Sense, hâlâ huzursuzluk ve dağınıklıktan ibaretsin! İçindeki kaosu boyunduruk altına alıp

Söz'ü bütün halinde yaratamazsın ve ağlayarak kendini haklı gösteriyorsun; "Ben eski biçimlere sığmıyorum." Ama düşünceyle eylemde ilerleyerek, seninki gibi on ruhun sığabileceği ve çalışacağı on ruhu rahatça içine alabilen kahramanlık sınırlarına ulaşabilirdin. Bir dinin bilinen sembollerinden hız alarak kendi tanrısal atılımlarına girişebilirsin: Tanrı'yla insanın ezeli acılarına uygun bir biçim.

—Haksızsın, ruhun acıma bilmiyor. Ey acımasız ses, seçme yapmak üzere durduğum her yol kavşağında seni duydum.

—Her zaman, her kaçışta beni duyacaksın.

—Ben hiç kaçmadım; sevmiş olduğum her şeyi bırakarak ilerliyorum ve yüreğim paralanıyor.

—Ne zamana kadar?

—Zirveme ulaşana kadar; orada uslanacaksın.

—Zirve yoktur; yalnız yükseklik vardır. Huzur yoktur, yalnızca mücadele vardır. Niçin şaşkınlıkla gözlerini açıyorsun? Hâlâ beni tanımadın mı? Tanrı'nın sesi olduğumu mu sanıyorsun? Hayır, senin sesinim, her zaman seninle birlikte yolculuk ediyor, seni bırakmıyorum; seni yalnız bıraksaydım yazık olurdu! Bir seferinde, yine kızgın bir halde içinden fırladığım zaman, bana bir isim verdin, onu muhafaza ediyorum, hoşuma gidiyor, Seyahat Arkadaşı Kaplan'ım,

Sustu, onu tanıdım; yüreğim güçlendi. Ondan niçin korkayım? İkimiz daima birlikte yolculuk ederiz. Her şeyi birlikte görüp, hazzını birlikte çıkardık. Gurbet sofralarında birlikte yiyip içtik, birlikte acı çektik; şehirlerin, kadınların, düşüncelerin zevkini birlikte çıkardık. Ve ganimetlerle yüklü, vücutlarımız yara bere içinde sakin hücremize dönerken, bu Kaplan sessizce kafama tırmanırdı; mağarası oradadır onun... Kafatasının köşesine bilgiççe uzanır, tırnaklarını beynime sokar ve ikimiz de bütün gördüklerimizi sessizce anar, daha da göreceklerimizin hasretini çekeriz.

Görünen ve görünmeyen bütün dünyanın derin, farkedilemez bir sır olduğuna seviriniz; derin, anlaşılamaz, akıldan, dilek ve kesinlikten uzak bir sır. Seyahat Arkadaşı Kaplan'la konuşur, bu kadar çetin, duygulu ve doymaz olduğumuza güleriz; bir akşam, bir avuç topraktan ibaret yemeğimizi mutlaka yiyip doyacağımızı bilmekle birlikte, doymazlığımıza güleriz.

İnsan Ruhu'nun, yani Seyahat Arkadaşı Kaplan'ın yaşaması, toprağı sevmesi, ölümü görmesi ve korkmaması ne zevktir!

Sabaha karşı kalktım; çölde yürümek için acele ediyordum; Sabah Yıldızı hâlâ uyanmamıştı; tepeleri çok hafif bir ışık sarmış bulunuyordu; taşlar ve keklikler bile uyanmış; Yehova'nın inmiş olduğu Kutsal Tepe kıkırdamaya başlamıştı. Gökyüzü temizlenmiş, alçaktaki karlar erimiş, kum tarafından yutulmuşlardı; ama dağların üst taraflarında güneşin ilk ışıkları, onları pembe bir renge boyuyordu. Bir tek kuş, bir tek ses, hiç bir yerde su ve de yeşil ot yoktu... Kumla Tanrı'dan oluşan zalim bir çöl...

Herhalde, böyle bir çölde yalnız iki tür insan yaşayabilir: Akılsızlar ve peygamberler. Beyin burada korkudan değil, kutsal bir çekinişten ötürü uyanır ve o zaman insanca dengenin altında yıkılır, bazan da silkinip gökyüzüne dalar. Yeryüzü Tanrı'ya bakar, ateşten elbisesinin ucuna dokunur ve yanmaz, onun dediğini duyar, onu alır ve insanlara fırlatır. Tanrı'ya başkaldıran, karşısında korkmadan duran, eğilmez, vahşi başlar, yalnız çölde doğar ve Tanrı'nın eteğiyle aynı maddeden olan beyinleri parlar. Tanrı da onlara beğenerek bakar, çünkü içeride soluğunun hızı kesilmemiş, içinde Tanrı boşanıp insan olmamıştır.

İki peygamber çölde gidiyor ve çene çalıyorlarmış; biri Tanrı'nın ateş, diğeri bir demet bal olduğunu söylermiş; bağırıyor, gırtlaklarını yırtıyor, ama biri ötekine kendi fikrini kabul ettiremiyormuş.

Nihayet birincisi heyecanlı bir hareketle elini karşıdaki dağa doğru uzatmış:

—Söylediğim doğruysa, demiş; dağ titremeye başlar.

Ve bunu söyler söylemez dağ titremeye başlamış,

İkinci peygamber bir küçümsemeyle:

—O bir şey değil, diye karşılık vermiş. Eğer ben doğru söylüyorsam, gökten bir melek inip ayaklarımı yıkar.

Ve bunu söyler söylemez bir melek gökten inmiş, eğilmiş ve ayaklarını yıkamaya başlamış.

Ama öteki omuzlarını kaldırmış:

—Bu bir ispat değildir, demiş. Eğer ben doğru söylüyorsam, Tanrı şöyle bağırır: DOĞRUDUR!

Ve bunu söyler söylemez gökten bir ses duyulmuş: DOĞRUDUR!

İkinci peygamber yine omuzlarını kaldırmış:

—Bu bir ispat değildir! demiş.

Tam o sırada İlyas gökten geçiyormuş, Tanrı'nın güldüğünü görüp yaklaşmış:

—Neden gülüyorsunuz, EFENDİM? diye sormuş.

Tanrı cevap vermiş:

—Memnunum İlyas, aşağıda, dünyada iki gerçek oğlumun konuştuğunu görüyorum.

Yürüyor ve gıptayla iki vahşi peygamberi görüyor, kumda ayaklarının izlerini görür gibi oluyordum. Ne mutlu o babaya ki, diyordum, böyle büyük oğullar dünyaya getirebilmiş; ne mutlu çöle ki, üzerinde Tanrı'nın vahşi ormanında böyle iki aslanın yürüdüklerini görmüş.

Bugün Peder Agapios ve ressam Peder Pahomios'la birlikte, Musa'nın yüzyüze gelip Tanrı'yı gördüğü, dimdik bir kale olan Aziz Tepe'ye çıkıyoruz. Sert tepe çizgisi, karşıdan bir vahşi köyünün yelesine benziyordu. Kutsal Kitap: "Otlar, sürüler ve peynirlerle dolu öbür dağları neden hesaba katıyorsunuz? diyor, gerçek olan bir tek dağ vardır, Tanrının indiği ve üzerinde oturduğu Sina Dağı!"

İsrail'in korkunç şeyhi Yehova, İbraniler'in bu Olympos'u üzerinde oturur. Onun ateş gibi olan tepesinde oturur ve dağdan duman çıkar; ona kimse dokunmasın, yüzüne kimse bakmasın... Kim bakarsa ölür. Yehova ateşle geçinir. İbraniler, o ne yerse ateşe atarlar, Yehova da onu yerdi ve hepsinden çok da, onların çocuklarını yemekten hoşlanırdı.

Dağın eteğinden tepesine kadar olan üç bin yüz basamağı çıkıyoruz; kaya üstüne açılmış, alçak bir kemerli kapıyı geçiyoruz. Burada insanlar Zirve'ye dokunmaktan korktukları vakit bir ruhanî oturur, günahlarını çıkarırmış. Efendi'nin dağına kim çıkarsa, ellerinin temiz, yüreğinin masum olması gerekliydi; aksi halde Zirve onu öldürür. Bugün Kapı haraptır, kirli eller ve günahkar yürekler korkmadan geçebilir, Zirve artık öldürmüyor... Geçiyoruz!..

Daha yukarıda, İlyas Peygamber'in Büyük Hayal'i gördüğü mağara var; o mağaraya girince Tanrı'nın sesi gürlemiş: "Yarın dışarı çık ve Efendi'nin karşısında dur; tepende şiddetli bir rüzgar esecek, dağı parçalayacak ve taşları ufalayacak, ama Efendi içerde olmayacak; rüzgardan sonra deprem başlayacak, ama Efendi içerde olmayacak; büyük bir ateş fışkıracak, ama Tanrı içeride olmayacak ve ateşten sonra hafif, tatlı, serin bir rüzgar esecek; Efendi orada olacak."

Ruh böyle gelir; rüzgardan, depremden ateşten sonra hafif, tatlı, serin bi rüzgar; bugün de böyle geliyor... Sonra ne? Bunca kuşaktan sonra mı hafif, tatlı, serin rüzgar esecek.

Biraz daha yukarıda Pahomios durdu ve bize bir kayayı gösterdi:

—İbraniler, Amaliklerle savaşırken, Musa burada duruyordu; ellerini havada kalkık tutkukça İbraniler galip gelmekteydi, yorulup indirdiği zaman da İbraniler tabanları kaldırıyorlardı; bunun üzerine iki aziz olan Amon ile Or, Musa'nın ellerini havada tutmaktaydı; tâ ki bütün düşmanlar kılıçtan geçirilene kadar!

Pahomios, basit ruhunda bütün bu masallara bir anlam kazandırıyor... Mucize varmış, hâlâ dağlarda dolaşan ve yüreği temiz olanların gördüğü dinazor ve dev canavarlar gibi şeyleri, kutsal hayvanlar söz konusu olmuşçasına anlatıyordu.

İnce, kuru gençlere özgü bir atikliği olan Peder Agapios önden gidiyor, konuşmuyordu; herhalde Pahomios'un konuşmaları hoşuna gitmiyordu da onun için önden yürümekteydi.

Kutsal Tepe'ye ayak bastığımız zaman yüreğim hopladı. Yüreğim, hiç bir vakit böylesine trajik ve olağanüstü bir manzaranın hazzını tatmamıştı: Aşağıda koyu mavi dağlarıyla Kayalık Arabistan'ı, ötede Mutlu Arabistan ve firuzeler gibi ışıldayan deniz; doğuda, çöl, güneşin altında buğulanıyordu en geride, uzakta Afrika'nın dağları. Burada, diye düşündüm; ümitsiz ya da seçkin insanın yüreği son mutluluğa kavuşur.

Zirve'deki küçük kiliseye girdik; Pahomios tırnaklarıyla duvarları kazıyor, eski duvar yazısı kalıntılarını bulmaya çalışıyor, muzaffer bir eda ile penceredeki küçük Bizans sütunlarını gösteriyor, Ruhül-Kudüs'ü temsil eden gagaları bitişmiş iki Bizans güvercini-

ni göreyim diye kasıla kasıla beni çağırıyordu. Eski hayatı bulmaya, yeniden canlandırmaya çabalıyor, geçmiş günlerin, geçip gitmesine imkân vermek istemiyordu. Tanrı'nın, doymak bilmez bir ateş gibi indiği bu zirvede, bu kurcalayıcı ruh bana huzursuzluk veriyordu. Keşişe döndüm:

—Peder Pahomios, dedim; Tanrı'yı nasıl hayal edersin?

Meraklı bir gözle bana baktı, biraz düşündü:

—Çocuklarını seven bir baba gibi... dedi.

—Utanmıyor musun? diye bağırdım, Sina Dağı'nın tepesinde Tanrı için böyle konuşmaya cesaret ediyorsun, ha? Sen Kutsal Kitab'ı okumuyor musun? Tanrı yanan ateştir!

—Bunu neden bana söylüyorsun?

—Bütün bu geçmişleri bırakasın da, o yaksın diye; Tanrı'nın ateşini izle Pahomios ve külünü toplama!...

Nihayet Peder Agapios konuştu:

—Beni dinlerseniz, Tanrı'nın ne olduğunu kurcalamayın; ateşe dokunma, yanarsın; Tanrı'yı görmek isteme, kör olursun!

Sırtında taşıdığı heybeyi açtı; pişmiş iki güvercin, iki istakoz, ceviz, hurma, bir susak dolusu hurma rakısı ve büyük bir buğday ekmeği çıkardı.

—Buyurun, yiyelim!

Acıktığımızı hatırladık; bir eşiğin üzerine kurulduk; burada, Musa'nın ayak bastığı yerde, ayağının izi varmış: Küçük bir çocuğun tabutu kadar bir şey; Pahomios, öpüşen taştan güvercinleri unuttu ve hırsla, pişmiş güvercinlere saldırdı; bir insanın gözlerini, ellerini ve dişlerini bu kadar hızla çalıştırdığını nadiren görmüşümdür ve ne kadar kemik artıyorsa, hepsini önüne yığarak yalıyordu.

Ben gülerek:

—Güvercinler dirildi, Peder Pahomios! dedim; kiliseye gir, artık içeride olmadıklarını görürsün...

Pahomios:

—Neden gülüyorsun, dedi; her şey olabilir.

Bu keşişin oburluğundan hiç hoşlanmayan Agapios:

—Ee, dedi, Ruh-ül-Kudüs de güvercin olsaydı yerdin ya!..

Peder Agapios istavroz çıkardı; çöle baktı, içini çekti.

İhtiyar olmasına rağmen bu kadar atiklikle dağı tırmanan bu ciddi tarik-i dünyanın kim oludğunu şiddetle merak ederek:

—Neden içini çekiyorsun, Peder Agapios? dedim,

—Nasıl iç çekmeyeyim, oğlum, diye cevap verdi; ellerim, ayaklarım çamur içinde; yüreğim de... Ve artık Tanrı'nın huzuruna çıkma saati yaklaştı; hangi ellerle hangi ayaklar ve hangi suratla? Ellerim kan içinde, ayaklarım çamur içinde; kim temizleyecek onları?

Pahomios onu teselli etmek için:

—İsa, Peder Agapios, İsa! dedi. Bunu yapmayacaksa dünyaya niçin indi? İsacığım, de, ona; işte ellerim, işte ayaklarım, yıka onları!

Güldüm. Tanrının işi bu mu, ellerimizi, ayaklarımızı yıkamak mı yani?

Pahomios incinmiş bir halde sordu:

—Neden gülüyorsun?

—İzin verirsen, Peder Pahomios, dedim; sana bir kıyaslamayla cevap vereceğim: Bir zamanlar Arabistan'da çok kötü bir kral varmış, her sabah gün doğmadan uşaklarını toplar ve sözde güneşin doğmasına izin vermeden onları işe başlatmazmış. Bir gün ihtiyar bir bilge yanına sokulmuş ve: "Güneşin senin emrini beklemediğini bilmiyor musun?" demiş. "Biliyorum, ihtiyar bilge biliyorum, ama benim aracım olmazsa, Tanrı nasıl bir şey olurdu?" Şimdi anladın mı, Peder Pahomios?

Fakat Pahomios, ben konuşurken üzerinde bir parça et olan küçük bir kemik bulmuş, onu geveliyordu, soruma cevap vermedi.

Sözü değiştirmiş olmak için Agapios'a döndüm:

—Nasıl keşiş oldun, Peder Agapios?

—Nasıl mı oldum? Ben istemiyordum, Tanrı istiyordu; yirmi yaşıma geldiğimde keşiş olma isteğine kapıldım; ama Şeytan önüme engeller çıkarıyordu. Ne gibi engeller? diyeceksin. Şey işte, işlerim yolunda gidiyordu, para kazanıyordum. Ve para kazanmak ne demektir bilir misin? Tanrı'yı unutmak demektir. Müteahhittim. Köprüler, evler, yollar yapıyordum; kürekle para kazanıyordum; paramı kaybedince, diyordum; gidip keşiş olacağım; Tanrı bana acıdı, Borsa'da oynamadım, elimde ne var, ne yok hepsini kaybettim. Şükürler olsun Tanrı'ya, dedim; ipi koparıp kaçtım. Nasıl balonun ipini keserler de balon gökyüzüne yükselir, ben de dünyadan öyle kaçtım işte...

Solgun yüzü kızardı; dünyadan kurtulduğunu hatırlayıp sevindi:

—Ve buraya geldim; nereye gideceğimi bilmiyordum; Tanrı elimden tutup beni buraya getirdi; şükürler olsun ona! Geldim, henüz gücüm vardı; şimdi bakma; ihtiyarladım, eridim, kuru üzüm gibi buruştum. Ama o zaman daha kanım kaynıyordu, ellerim kavuşmuş halde duramazdım; ibadet bana yetmiyordu; çalışmaya koyuldum. Yollar yapıyordum. Geçtiğimiz bütün yollar benimdir; yol yaparım, benim görevim budur, bunun için doğmuşum. Eğer cennete gidersem, kendi yaptığım yollardan gideceğim.

Kendi ümidiyle alay etmek istercesine güldü:

—Pff! Cennet!.. Cennet'e böyle mi girerler?

Bir battaniyeye sarınmış, fazla yemekten ötürü soluyarak yarı uyumuş olan Pahomios, Agapios'un son sözlerini duydu. Tatlı bir sesle:

—Gireceksin, Agapios; gireceksin, dedi; üzülme!

Agapios güldü:

—Tabii, senin keyfin yerinde; korkmuyorsun; elinde küçük bir fırçayla boyalar var; cennetin resmini yapıp içine giriyorsun; ama bir de bana sor. Ben... Çek bakalım metreyi! Cennet'in kapısına kadar yol yapmalıyım; yoksa giremem. Herkes yaptığı işe göre...

Bana döndü:

—Ya sen? diye sordu.

Cevap verdim.

—Ben girdim bile! Ben, cenneti yüksek bir dağ ve tepesinde küçük bir kilise olarak tasarlıyorum; küçük kilisenin dışında bir eşik, eşiğin üstünde pişmiş güvercinler, ceviz, hurmalar ve hurma rakısı dolu bir susakla yanımda, kendileriyle cennetten söz ettiğimiz iki insan...

Fakat Pahomios tir tir titriyordu; sıkıca battaniyeye sarındı, ayağa kalktı; dudakları morarmıştı; eğildi, susağı aldı, biraz rakı kalmıştı, onu içti:

—İsa'ya inanıyorsanız, kalkın gidelim, dedi; burada donacağız!.. Ve yokuştan aşağı inmeye başladı.

Geceleyin hücremde, yalnız başıma, çölün manzarasını kafam-

da tutarak Ahd-i Atik'in sayfalarını çeviriyordum. Muhakkak ki çölde kimse oturmuyor... Sadece Biri ve bu Biri affetmiyor, gülümsemiyor, acımıyor. Çölün başı panik değil, susuzluk, açlık ve bitkinlik değil; ne de aç bir aslan ve ölüm... Bu Tanrı'dır...

Ateşli ve yakıcı çalının, yani Ahd-i Atik'in yapraklarını çeviriyor ve Yehova geçsin diye dağlar arasında açılan korkunç yarığa ben giriyormuşum gibime geliyordu. Kutsal Kitap, çullara sarınmış ipli şeytanların uluduğu ve peygamberlerin indiği çok zirveli bir dağ silsilesiydi sanki...

Ve ben, böyle Kutsal Kitab'ın sayfalarını çevirerek eğilmiş bir halde zirveden zirveye sıçrarken, bir zamanlar insanların istememesine rağmen, Tanrı'nın kral yapmak üzere seçtiği, gözleri güzel kızıl saçlı delikanlı hakkında ihtirasla konuşan genç kızı düşündüm. Karşı koyan ve Tanrı'nın elinde topaç gibi dönen ihtiyar peygamber Samuil yüreğimi acıyla doldurdu; yüreğimi hafifletmek için kağıt alıp yazmaya koyuldum. Bu gösterişli yolla artık acılarımı defetmeyi başarmıştım.

—Samuil!

Deri kuşağı ve alacalı çullarıyla ihtiyar peygamber aşağıda şehre bakıyor ve Efendi'nin bağırışını duymuyordu. Güneş, göğün tepesinde bir diken gibi duruyor ve aşağıda, Karmel'in taşları arasına kılıç gibi dalları olan palmiyelerle olgunlaşmış, dikenli yaban incirleriyle sıkışık, basık ve günahkar Gömütler'i uğulduyordu.

Tanrının yüksek sesi yeniden duyuldu:

—Samuil! Samuil! Sadık kulum, ihtiyarladın da beni duymuyor musun?

Samuil silkindi, sık kaşları kızgınlıkla çatıldı, sivri uçlu sakalları dalgalandı ve kulakları deniz kabukları gibi oynadı. Lanet, zaptedilemeyen bir kısrak gibi içinde kişnedi.

Gülen, şarkı söyleyen ve arı yuvası gibi uğuldayan şehrin üzerine iskeleşletmiş kolunu uzatarak kükredi:

—Lanet olsun! Semanın yüzünü bulandıran adsız fedakarlıklara, tahta nalınlarını taşlara vuran kadına lanet olsun!

"Efendim, Efendim, bronz avucunun içinde yıldırımlar söndü mü? Kralımızın vücuduna Kutsal hastalığı üfledin mi de, yere düşüp salyangoz gibi köpürüyor ve kaplumbağa gibi tıslıyor? Neden?

Neden? Ne yaptı sana? Soruyorum, cevap ver! Öyleyse, âdilsen eğer, bütün insanların üzerine ölüm saç, insanların belinden spermayı sök ve taşların üzerinde ez!.."

Efendi üçüncü kez uğuldadı:

—Samuil! Samuil! Sus ta sesimi işit! Peygamberin vücudu titremeye başladı ve Tanrı kurbanlarının kesildiği kanlı kayaya yaslanınca, Efendi'nin üç seslenişini birden duydu, ellerini havaya kaldırdı:

—Efendim, diye bağırdı, ben buradayım!

—Samuil, testini peygamber yağıyla doldur ve Bethleem'e(*) git!

—Uzaktır yüz yıl hizmetinde yeri dövmekten ayaklarım çürüdü; başkasının sırtına bin, Efendim; ben artık yapamıyorum!..

—Tenle konuşmuyorum ben; ondan nefret ederim, ona dokunmam; Samuil'le konuşuyorum!

—Söyle Efendim, buradayım!

—Samuil, testini peygamber yağıyla doldur ve Bethleem'e git. Ağzını kapalı tut, kimseyle dostluk etme ve Yeşala'nın kapısını çal!

—Ben hiç bir zaman Bethleem'e gitmedim; Yeşala'nın evini nasıl bulurum?

—Onu bir parmak kanla işaretledim ben! Yeşala'nın kapısını çal, yedi oğlundan birini seç.

—Hangisini Efendim? Gözlerim bulanık, iyi göremiyorum artık!

—Onunla karşılaşınca yüreğin dana gibi böğürecek; onu seçersin. Saçlarını arala, kafasının tepesini bul, ona Yudea'lıların krallığını sür; ben söylüyorum!

—Fakat, bunu Saul öğrenir, dönüşte bana tuzak kurup öldürür!

—Bana ne? Kullarımın hayatını hiçbir zaman hesaplamadım ben; git!

—Gitmem!

—Yüzündeki teri sil, çenelerini sık da birbirine çarpmasın ve Efendi'nle öyle konuş!

(*) Eskiden Türkçesi Beytülâhim idi. Arapçası Beyt Lahm'dır. Lût gölünün batısındadır.

—Kekelemiyorum, gitmem dedim!

—Daha yavaş konuş; korkarmış gibi bağırıyorsun. Niçin gitmezsin? Samuil tenezzül etsin de cevap versin; korkuyor musun?

—Korkmuyorum, sevgi bırakmıyor beni! Saul'ü, ben Yudealıların kralı yaptım; onu oğullarımdan çok sevdim; soluk dudaklarının arasına ruhumu üfürdüm; peygamber soluğuydu bu; onu benim soluğum ululadı. O, benim tenim ve ruhumdur; ona ihanet etmem!

—Neden sustun? Samuil'in yüreği bu kadar çabuk mu boşaldı?

—Sen Kadir-i Mutlak'sın Efendim; benimle oynama; öldür beni! Başka bir şey yapamazsın!

Samuil'in gözleri kanla doldu, kayaya tutundu, bekliyordu.

İçinde yüreği yine böğürdü:

—Öldür beni! Öldür beni!

Bu kez Efendi'nin sesi tatlı, yalvarırmış gibi duyuldu:

—Samuil!

Fakat, ihtiyar Peygamber hep sertleşiyordu:

—Öldür beni! Başka bir şey yapamazsın; öldür beni!

Kimse cevap vermedi. Öğle vakti geçti; güneş batmaya yüz tuttu; çok esmer, çıplak ayaklı bir erkek çocuğu patikada göründü; uçurumun kenarına yaklaşıyormuş gibi korkuyla peygambere yaklaşıyordu; kayanın dibine hurma, bal ve ekmekle, küçük bir testi sudan ibaret peygamber yemeğini bıraktı ve hızla uzaklaştı; soluğunu tutarak şehre indi, baba evinin bodrumuna daldı. Anası eğilip onu kucakladı:

—Hâlâ mı? diye sordu; sesi titriyordu; hâlâ mı?

Çocuk cevap verdi:

—Hâlâ, Efendiyle hâlâ mücadele ediyor!

Güneş dağın ardında kayboldu; Akşam Yıldızı günahkar şehrin tepesinde, yangın tohumu gibi sallandı; solgun benizli bir kadın kafesin arkasından onu görerek haykırdı:

—Şimdi düşüp Dünya'yı yakacak!

Yıldızlar, peygamberin uzun saçları üzerine döküldü; oynaşıyor, kıvılcımlanıyor ve görünmez bir çarka boyun eğerek dönüyorlardı; peygamberse onların arasında duruyor ve titriyordu, Yıldızlar saçlarının arasına giriyor, şakakları iri bir barsak gibi atıyordu.

Sabaha doğru fısıldadı:

—Efendim... Efendim ve ağzından başka bir ses çıkaramadı.

Testiyi asılı olduğu yerden aldı, içine peygamber yağı doldurdu, budaklı bastonunu avuçladı ve kendini aşağı bıraktı; ayaklarında tüyler bitmişti ve beyaz sakallarında ter damlaları yıldızlar gibi parlıyordu. İki evin önünde oynayan iki çocuk, peygamberin alaca çulları ve yeşil sarığıyla karşılaşınca yola koyulup bağırmaya başladılar:

—Geliyor! Geliyor!

Köpekler kuyruklarını bacaklarının arasına sokmuş halde köşelere büzüldüler ve bir düve, boynunu yere sürterek böğürdü. Şehrin bir ucundan öteki ucuna şiddetli bir rüzgar gelip geçti; kapılar kapanıyor, analar bağırarak çocuklarını sokaklardan topluyordu. Samuil sopasını taşlara vuruyor ve geçerken büyük adımlar atıyordu. "Sanki, insanların üstünde Savaş imişim gibi" diye mırıldandı; "Cüzammışım, Efendiymişim gibi..."

Uzun değnekli iki çoban patikada göründü ve Peygamber'i görür görmez yere yattılar.

—Efendim, beni koru da başlarını ezeyim, Efendim yüreğimle konuş, hazırım!

Fakat beynini hiçbir ses harekete getirmedi ve insan tohumuna lanet okuyarak ağır ağır geçti.

Kendisini güneş yakıyor ve ayaklarının altından tozlar yükselerek onu bulut gibi sarıyordu. Susadı:

—Efendim, diye bağırdı, bana içecek bir şey ver!

Yanında su şırıltısı gibi hafif bir ses cevap verdi:

—İç!

Döndü, bir kaya yarığından su damladığını ve bunun bir çukarda biriktiğini gördü; eğildi, sakallarını araladı ve ağzını suya dayadı. Serinlik tabanlarına kadar indi ve ihtiyar kemikleri gıcırdadı,

Tekrar yola koyuldu; güneş battı. Bir hurma ağacının kökü yönünde yattı ve uyudu. Çakallar etrafına toplandı, kokusunu alıp korku içinde kaçtılar. Yıldızlar tepesine kılıçlar gibi asıldı. Şafak sökerken uyandı ve tekrar yola koyuldu. Üçüncü günü dağ açıldı, ova göründü, onun arasında besili ve ağır hareketli, yeşil pullu bir yılan gibi Ürdün Irmağı parıldadı. Üç gün daha geçti ve birden hurma ağaçlarının arasında Bethleem'in bembeyaz evleri ışıldadı.

Peygamberin başı üzerinden bir güvercin sürüsü geçti, bir an durakladı, sonra birden korkuyla Bethleem'e doğru fırladı.

Kalenin, sürülere mahsus ağır kokulu, kör ve cüzamlı dilencilerin bulunduğu büyük kuzey kapısında, ihtiyarlar peygamberi ayakta bekliyor; titriyor ve alçak sesle fısıldaşıyorlardı:

—Köye cüzam gelecek! Efendimiz, yalnız yaratıklarını ezmek için yere iniyor.

En ihtiyarları, yüreği burkularak bir adım ilerledi:

—Onunla ben konuşacağım! dedi.

Peygamber bir toz bulutunun ortasında geldi, çulları savaşta yırtılmış bayrak gibi rüzgarda sallanıyordu.

—Barış mı? Katliam mı? Ne getiriyorsun bize?

Peygamber ellerini uzatarak cevap verdi:

—Barış! Evlerinize gidin, yolu boşaltın; yalnız başıma geçmek istiyorum!

Yollar boşaldı, kapılar kapandı. Samuil yürüyerek, kapılara yakından bakıp yoklayarak köyü geçti. Köyün öbür ucunda, son evde, kapının üstünde parmakla sürülmüş kanı farketti. Kapıyı vurdu. Bütün ev sarsıldı ve ihtiyar Yeşala kapıyı açmak için korkuyla ayağa kalktı.

—İhtiyar Yeşala, evin barış dolsun, yedi oğlun sağ olsun, gelinlerin erkek çocuk doğursun; Efendimiz seninle beraberdir!

Yeşala alt çenesi titreyerek:

—Onun dilediği olsun! diye karşılık verdi.

Bir erkek göründü ve kapıyı doldurdu; Samuil döndü, onu gördü ve gözleri güldü. Kıvırcık, siyah saçlı, ormanlaşmış geniş göğüslü, bronz sütunlar gibi sağlam bacaklı bir devdi.

Yeşala onu gururla süzerek:.

—Büyük oğlum, Ellav! dedi.

Samuil susuyor, yüreğinin böğürmesini bekliyordu.

Aklından: "Bu olmalı" diyordu, "Sağlam budur! Neden konuşmuyorsun, Efendim?"

Uzun süre bekledi, fakat korkunç ses birden içinde boşandı:

"Ne mırıldanıyorsun? Ruhun ondan hoşlandı mı? Ben istemiyorum onu! Yüreğini araştırıyor, belini kurcalıyor, kemiklerinin içindeki iliği tartıyorum; istemiyorum onu"

Samuil, dudakları solgun bir halde emir verdi:

—İkinci oğlunu getir.

İkinci oğul geldi ama, peygamberin yüreği kıpırdamadı, içi hareketsiz kaldı.

Altı oğlu da, koyunlar gibi birer birer sıradan geçirerek, gözlerini alınlarına, kaşlarına, dudaklarına dikerek; omuzlarını, dizlerini, bellerini yoklayarak:

—Bu değil! Bu değil! Bu değil! diye böğürüyordu.

Bitkin bir halde eşiğe yığıldı. Kızmış bir halde bağırdı:

—Efendim, beni aldattın! Hileci ve merhametsizsin ve insana acımıyorsun. Çık ortaya, seni ben çağırıyorum, Samuil... Neden konuşmuyorsun?

Yeşala heyecanlı bir halde yaklaştı:

—En küçüğü kaldı, dedi. David. Koyunları otlatıyor.

—Adam gönder de çağırt!

Baba:

—Eliav, dedi; git de kardeşini çağır.

Eliav kaşlarını çattı, ihtiyar korktu ve ikinci oğluna:

—Aminabad, dedi; git de kardeşini çağır!

Ama o da reddetti; hepsi reddettiler!

Samuil eşikten kalktı:

—Kapıyı açın, ben kendim gideceğim!

İhtiyar:

—Tanıman için vücudunu tarif etmemi istiyor musun? dedi.

—Hayır, anasıyla babasından önce tanıdım ben onu!..

Lanet okuyarak, taşlara çarpa çarpa ve: "İstemiyorum! İstemiyorum!" diye bağırarak dağın yolunu tuttu; ilerliyordu.

Ve ayakta, koyunların ortasında, başı yansılar yapan güneş gibi parıldayan bir delikanlıyı görür görmez Samuil durdu; yüreği dana gibi böğürdü!

Davet eden bir sesle bağırdı:

—David! Yaklaş!

David cevap verdi:

—Sen yaklaş, koyunlarımı bırakamam ben!

Samuil heyecanla yaklaşırken homurdandı:

—Odur! Odur!

Yaklaştı, omuzundan tuttu, sırtını yoğurdu, baldırlarını yokladı; tekrar başına döndü.

Delikanlı kızarak başını silkti;

—Kimsin sen? Neden yokluyorsun beni?

—Ben Samuil'im, Tanrı'nın kulu! O "Git" der, ben giderim, "Bağır" der, bağırırım. Ben onun ayağı, eli, toprak üzerindeki gölgesiyim; eğil!

Delikanlının başının tepesini buldu, kutsal yağı döktü:

—Senden nefret ediyor, seni istemiyor, bir başkasını seviyorum, ama Efendi'nin yeli üzerimden geçiyor, ben istemeden elimi kaldırıyor, başının tepesine peygamber yağını döküyorum.

"David, Yudealılar'ın kralı oldu! David, Yudealılar'ın kralı oldu! David, Yudealılar'ın kralı oldu!"

Kertsal testiyi taşlara fırlattı. Testi parçalandı:

—Aynı şekilde, sen de benim yüreğimi parçaladın, Efendim! Artık yaşamak istemiyorum!

Göğün derinliklerinden yedi karga koştu, ona doğru alçaldılar ve beklediler. Peygamber, yeşil sarığını kefen olarak yere serdi; cesaret bulan kargalar yaklaştı. Alacalı çullarla yüzünü örttü ve bir daha kımıldamadı.

Tanrı'ya karşı boşuna direnen bu insan görüntüsüyle uykuya daldım ve kendimi görünmez ellere direnmeden teslim ettim; öylesine korkmuş olduğum gece böyle rüyasız ve mutlu geçti.

Sabaha karşı, yatışmış bir halde avluya indim; keşişler yarı karanlıkta işaretler yapıyor ve kilisenin içinde kayboluyorlardı, ben de onlarla beraber sabah duasını dinlemek için kiliseye girdim. Arkalıklı bir iskemleye büzüldüm; tasvir yerinin önünde yalnız iki kandil yakılmıştı; yarı karanlık içinde İsa'nın ciddî şekliyle, onun yanında Meryem'in acılı yüzünü farkediyordum. Hava mum ve misk günlüğü kokuyordu ve yerde, taşların üzerinde, Paskalya'nın defneleri hâlâ serpilmiş halde duruyorlardı.

Ne mutluluktur bu!.. diye düşünüyordum ne insafsızlıktır, dünya ne kadar uzakta yuvarlanıp uluyor. İsa'nın bu kanadından niçin kaçayım, nereye gideyim, küçük endişelerle küçük sevinçler için-

de niçin kaybolayım? Büyük inci ve onun inciden kökü burada. Vücudu, ruhu budayacak, zirvenin kuvvetini yiyen bütün fazla dalları keseceğim, yalnız zirve kalacak ve yükseleceğim. Önümde büyük bir mücadeleci var, onu izleyeceğim; korkunç bir yokuşu tırmanıyor, ben de onunla birlikte tırmanacağım.

Kandilin tatlı ışığında, İsa'nın çileci erkek şekline, Dünya'yı sıkıca tutup kaosa düşmesini önleyen ince parmaklarına bakıyor ve bu dünyada kaldığımız sürece onun, yanaştığımız değil, hareket ettiğimiz iman olduğunu, buradan korkunç dalgalı bir denize açıldığımız ve hayatımız boyunca Tanrı'ya yanaşmak için çabaladığımızı biliyorum. İsa son değil, başlangıçtır; "Hoşgeldin!" değil, "İyi yolculuklar!"dır. O, yumuşak bulutların üstünde oturmuyor, bizimle birlikte, gözleri Kutup Yıldızı'na dikilmiş halde denizle boğuşuyor ve dümeni tutuyor. Onun için hoşuma gidiyor, onun için yanına gideceğim!

Her şeyin üstünde, beni büyüleyip bana gayret veren şey İsa'nın içinde olan insanın Tanrı'ya ulaşmak, onunla birleşmek, birbirinden ayrılmaz bir tek olmak için cesaret ve acı ve öylesine şiddetli bir ümitle yola çıkışıdır. İnsanın Tanrı'ya ulaşması için başka yol yoktur; yalnız şu vardır: İsa'nın kanlı izlerini izleyerek mücadele etmek, içinde insanın niteliğini değiştirmek, onu ruh yapmak, Tanrı'yla birleştirmek...

İsa'nın bu ikili varlığı, benim için daima derin, meydana çıkarılamaz bir sır olarak kalmıştır; insanın Tanrı'ya varması daha doğrusu dönmesi, onun kimliğiyle birleşmesi yolunda, öylesine insanca ve insanüstü olan şiddetli istek!..

Gençliğimden beri bütün sevinç ve ıstıraplarımın doğduğu ilk acı şu olmuştur: Ruhla ten arasındaki sonsuz, acımasız mücadele...

İçimde çok eski, insanî ve insan öncesine ait kera Kötülük kuvvetleri; içimde insanî ve insan öncesine ait aydınlık Tanrı kuvvetleri vardı ve ruhum, bu iki ordunun çarpışıp birleştiği alandı.

Büyük mücadele: Vücudumu seviyor, kaybolmasını istemiyordum. Bu, yolları ayrı olan iki kozmogonik kuvveti bağdaştırmaya, birbirinin düşmanı olmadıklarına, iş ortağı olduklarına onları inandırmaya, sevindirmeye, onlarla birlikte kendimin de sevinmesine, yani ahengi kurmaya çalışıyordum.

Her insan, Tanrı insanıdır, ten ve ruhtur; işte bunun için İsa'nın sırrı, belirli bir insanın sırrı değil, bütün insanların sırrıdır; her insanda Tanrı ve insan kavgası ve onunla beraber barışma isteği patlak verir. Çok kez bu kavga bilinçsizdir, az sürer; zayıf bir ruh, tene karşı uzun zaman direnemez; ağırlaşır, o da ten olur ve kavga biter. Ama, gözlerini gece gündüz en yüksek Borç'a dikmiş olan sorumlu insanlarda, tenle ruh arasındaki kavga merhametsiz bir biçimde başlar ve ölünceye kadar sürebilir.

Ruhla ten ne kadar kuvvetli olursa, kavga da o kadar verimli ve ahenk o kadar zengin olur. Tanrı zayıf ruhlarla gevşek tenleri sevmez; o, durmadan karnı aç olan, teni yiyip onu emerek ortadan kaldıran et yiyici bir kuştur.

Tenle ruh arasındaki kavga, isyan ve direnme, birleşme ve boyun eğme ve sonunda kavganın en yüce amacı: Tanrı'yla birleşme. İşte İsa'nın çıktığı ve bizi de kendi kanlı izlerini takip ederek çıkmaya davet ettiği yol.

Kurtuluşun ilk oğlu İsa'nın, ulaşmış olduğu bu en yüksek zirveye, biz nasıl hareket etmeliyiz? İşte, mücadele eden insanın en büyük görevi...

Yani, onu izleyebilmemiz için, mücadelesini bilmemiz, acısını yaşamamız, toprağın çiçek açmış tuzaklarını nasıl yendiğini, insanın büyük ve küçük sevinçlerini naslı feda edip, fedakârlıktan fedakârlığa, hedeften hedefe, hedefin zirvesine, Çarmıh'a nasıl ulaştığını bilmemiz zorunludur.

Golgotha'da onun kanlı yolunu böylesine gerginlikle hiç bir zaman izlemedim; Kudüs'de, Ölü Deniz'de, Gallilea'da geçirdiğim gün ve gecelerdeki kadar anlayış ve sevgiyle İsa'nın Hayat ve Acılarını asla yaşamadım. Yüreğime İsa'nın kanının, böylesine tatlılıkta damla damla döküldüğünü hissetmemiştim.

Çünkü İsa fedakarlığın, yeni Çarmıh'ın tepesine, idealleşmenin en yüksek noktasına, Tanrı'ya çıkmak için acı çeken insanın bütün aşamalarından geçmiştir. Bütün bunlardan ötürü, onun acısı bizim için böylesine bildiktir ve ona acıyoruz. Onun zaferi tıpkı bizim gelecekteki zaferimizmiş gibi görünür. İsa'da, derin, beşeri ne var idiyse, onu anlamamıza, sevmemize ve acılarını, kendi acılarımızmış gibi izlememize yardım eder. Eğer içinde, sıcak beşeri unsur

olmasaydı, hiçbir zaman bu kadar sağlamlık ve içtenlikle yüreğimizi etkileyemez ve hayatımıza örnek olmazdı. Biz de acı çekiyor, onun da acı çektiğini görüyor ve cesaret buluyoruz; bakıyoruz, dünyada yapayalnız değiliz, o da bizimle beraber acı çekiyor.

İsa'nın her anı mücadele ve zaferdir. O, basit insan neşesinin yenilmez büyüsünü yendi, bütün günahları yendi, teni bütünüyle ruha dönüştürdü ve yükseldi. Yolundaki her engel, zaferin nedeni ve sınırı oluyordu; artık önümüzde bize yolu açan ve cesaret veren bir örnek vardır.

Gökle toprağın, yüreğimizin ve yürek adını verdiğimiz her şeyin içinde Tanrı adını taktığımız dev bir soluk eser: Büyük bir Haykırış! Bitki, durgun suların yanında hareketsiz uyumak isterdi, ama içinde Haykırış silkiniyor, köklerini sarsıyordu: "Kaç, toprağı bırak, yürü!" Eğer ağaç düşünüp yargıya varabilseydi, şöyle bağırırdı: "İstemiyorum! Beni nereye itiyorsun? İmkansız olan şeyleri istiyorsun sen!" Ama Haykırışı merhametsizce kökleri sarsıyor, bağırıyordu: "Kaç, toprağı bırak, yürü!"

Binlerce yüzyıl bağırdı ve işte hayat, isteyerek, mücadele ederek, hareketsiz ağaçtan kaçtı ve kurtuldu.

Ortaya havyan çıktı, suların, çamurun içinde kurt haline geldi: "Burada iyiyim, sessiz ve güvenlik var, bırakmam burasını!"

Ama, korkunç Haykırış, merhametsizce beline saplandı: "Çamurdan çık, yukarı kalk, kendinden üstün olanı doğur!" "İstemiyorum! Yapamam!" "Sen yapamazsın ama ben yaparım; kalk yukarı!"

Binlerce yüzyıl... ve işte, henüz katılaşmamış ayaklarının üzerinde insan titreyerek ortaya çıktı.

Dünya bir Kentaure'dir; ondaki at ayakları toprağa saplıdır, ama vücuduna, göğsünden başına kadar, merhametsiz Haykırış işkence edip onu çalıştırır; yine binlerce yüzyıl, kılıç gibi, kendi kılıfından çıkmaya çalışır. Çabalar, bu onun, insan kılıfından çıkmak için yaptığı yeni mücadeledir. İnsan ümitsizlik içinde bağırır: "Nereye gideyim?", "Zirveye vardım, öteki kaostur!" "Ötede ben varım; ayağa kalk!"Her şey Kentaure'dir; olmasaydı, dünya hareketsiz ve kısır bir halde çürürdü.

Çölde, Manastır'ın çevresinde saatlerden beri yürüyordum ve

Tanrı, yavaş yavaş papazlardan kurtulmaya başlıyordu. Artık, benim için Tanrı, bu Haykırışdı.

Tanrı'nın bu ıssızlığı içinde günler geçtikçe, yüreğim sakinleşiyor, sanki cevaplarla doluyordu; artık sormuyordum, emindim. Nereden geliyoruz, nereye gidiyoruz, bu yeryüzündeki amacımız ne? Buradaki Tanrılar uğrağı ıssızlıkta, hepsi bana çok basit ve sağlam görünüyordu. Kan yavaş yavaş Tanrı'nın temposuna giriyor, sabah duası, âyin, akşam duası, ilâhiler, sabahleyin doğan, akşam üstü batan güneş, burçlar, her gece Manastır'ın tepesinden sarkan avizeler... hepsi ezelî yasaları izleyerek geliyor, bir daha geliyor, aynı sakinleşmiş tempoda ve insanın kanında sürükleniyordu. Dünya bana bir ağaç, devleşmiş bir akağaçmış gibi görünüyordu ve ben, yeşil bir yapraktım, ince sapımla bir dala tutunuyordum; Tanrı'nın yeli esiyor, ben de çırpınıp bütün ağaçla birlikte raksediyordum.

Ruhuma şöyle seslenerek acıyla soruyordum: "İnanıyor musun? Bütününle kendini verebilir misin? Hazır mısın?"

Ne istiyordum? Ciddi bir tempoya bağlı olmak, en yüksek ümit için harekete geçen bir orduya katılmak. Ben de oruçlular, çullular, kahramanlarla beraber Hıristiyan Argon'una(*) bineyim. Ve kırmızı bez, direkte dalgalanıp vaftizin esrarlı iklimine doğru çırpınacak, korsan olarak, Tanrı'nın sırtından ölümsüzlüğün altın yünden yapılmış yapağısını kapmak için denizlerde dolaşacağız.

Bayağılıkları, şehveti ve ölümü ben de yeneyim!

Her gün saatlarce çölde dolaşıyor ve içimde yavaş yavaş, henüz kendi adıyla ortaya çıkmaya cesaret edemeyen gizli bir kararın olgunlaştığını hissediyordum; Manastır'a gün batarken dönerdim; keşişler hücrelerinden çıkmış, günün sıcaklığı hızını kaybetmiş olur, inmeye başlayan gecenin serinliğini solurlardı.

Büyük bir tutkuyla yanmayan ruhlarda, yalnızlık öldürücüdür. Eğer keşiş, yalnızlıkta, kendinden geçerek Tanrı'yı sevmiyorsa mahvolmuş demektir. Kimi keşişlerin beyni yerinden oynamıştı; gözlerini yarım yumuyorlardı, düşünecek, hatırlayacak hiçbir şeyleri yoktu; avluda sırayla oturuyor, kiliseye, Sofra'ya, hücrelerine gidecekleri zamanı bekliyorlardı; başka bir şeyi değil... Hafızaları

(*) Argonotların bindiği geminin adı.

bulanmış, dişleri dökülmüştü, belleri ağrıyordu; insan değillerdi, ama hayvan ve henüz melek de değillerdi. Ne kadın, ne erkek, ne ölü, ne diriydiler; ellerinde istavroz, uyuşmuş bir halde kütüklerin baharı beklediği gibi ölümü bekliyorlardı.

Bir tanesi karısını hatırlıyor ve durmadan tükürüyordu; başka birinin koynunda bir defter, bir kutu boyalı kalem vardı; ikide bir bunları çıkarıyor ve hep aynı resmi çiziyordu: Ana'nın memesini emen İsa. Bir başkası sabahları uyanınca avludaki çeşmeye iniyor, geceleyin gördüğü rüyalardan arınmak için yıkanıyor, hırsla derisini ovuyordu. Ve daima, avlunun aynı yerinde ilk gün, mabeyinciyle birlikte Başrahipliğe gelmiş olan acayip keşiş, dizlerinin üstünde kapalı bir kitapla otururdu; kimseyle konuşmazdı. Ben avluya girdiğim zaman gözlerini kaldırır, beni izler, bazen dudakları iyilikle (bana öyle geliyordu) gülümserdi, bazen de alayla... Bir defasında, ben önünden geçerken ayağa kalkar gibi yapmış, ama yeniden oturmuş ve dudaklarındaki gülümseyiş yok olmuştu.

Tanrısal ıssızlığın tadını yedi gün çıkardım; yedinci gün, her zaman neşeli olan mabeyinci hücreme geldi:

—Beni, dedi, Aziz Başrahip yolladı, ruhunun nerede olduğunu ve ne karar aldığını sormamı istiyor.

—Ellerinden öperim, diye karşılık verdim, ona cevap vermeden önce günah çıkartmak isterdim.

Mabeyinci bir an için sustu, sonra:

—Yoksa bizimle mi kalmak istiyorsun?

—Ben Tanrıyla beraber kalmak istiyorum! Tanrıyla yalnız kalmak istiyorum ve burada, çölde, onu kendime daha yakın hissetmekteyim, ama korkarım, henüz beni dünyaya bağlayan bütün kökler sökülmüş değil; başrahibe günah çıkartacağım, kararı o verecek.

—Aziz Başrahip insana çok şey sorar, dikkatli ol!

—Ben de kendime çok şey sorarım, rahip efendi; onun için tereddüt ediyorum.

Gitmek üzere kapıyı açtığı sırada durakladı:

—Peder Yoakim seninle görüşmek istediğini söyledi.

—Peder Yoakim mi?

—Başrahipliğe benimle birlikte sana hoşgeldin demeye gelen rahip...

Sevindim; nihayet bu garip, sessiz keşişin kim olduğunu öğrenecektim.

—Ne zaman?

—Bu akşam, diyor; onun hücresinde...

—Peki de, rahip efendi; gideceğim.

—Eski soylulardandır, kimseyle senli benli olmaz; Tanrı'dan başkasıyla konuşmaz, senin adını öğrendi ve görmek istiyor, onunla saygılı bir şekilde konuş, dedi ve cevabımı beklemeden eşiği aştı.

İyice gece olmasını, keşişlerin uyumasını bekledim; hücrelerde ışıklar birer birer sönüyordu, uzun geçidi parmaklarımın ucuna basarak geçtim. Peder Yoakim'in hücresine vardım. Nefes almak için durdum; koşmuş gibi soluyordum; ışık yanıyordu, kulağımı kapıya dayadım, dinledim; ses yok. Ve tam vurmak üzere elimi uzatırken hücrenin kapısı açıldı, Peder Yoakim göründü; başı açık, beyaz saçları omuzlarına dökülmüştü. Belinde kalın, ipton kuşağı vardı ve ayakları çıplaktı.

—Hoşgeldin, dedi; umarım ki, gelirken seni kimse görmedi; gir içeri!

Duvarlar çıplak; köşede, iki demir sehpa üzerinde samandan bir yatak; iki rahle, duvar oyuğu içinde bir testi, masanın üzerinde bağlanmış, kalın bir kitap; herhalde İncil olacak... Ve karşıki duvarda tahtadan bir haç, onun üzerindeyse Çarmıha Gerilmiş İsa değil, Yeniden Diriliş. Tavanda elma kangalları asılıydı, bütün hücre elma kokuyordu.

Keşiş kollarını açtı; hücre dar olduğundan neredeyse duvarlara değecekti; gülümseyerek;

—Kozam bu! dedi; kurt olarak buraya kapandım, kelebek olarak çıkacağım günü bekliyorum.

Başını salladı; böyle ışığın yanında durup uzun, solgun yüzü aydınlanırken, ince, hemen hemen erimiş dudaklarını ısırdığını gördüm; artık sesi sırf alay ve acıdan ibaretti:

—Zavallı kurt, başka neyi hayallesin istersin? Kanatları!

Sustu, döndü, bana baktı, yüzündeki alay silinmişti ve yardım isteyen bir tavrı vardı:

—Sen ne dersin. Kanatları, saflıktan, yüzsüzlükten ötürü mü ister, yoksa sırtı gerçekten karıncalanır da kanat mı hazırlar?

Elinde sünger varmış da, siliyormuş gibi kolunu hızla oynattı:

—Oraya kadar, daha öteye değil, dedi, derin sulara çok çabuk açıldık, yeter! Bir sandalye al, otur! Ben sana başka şey söylemek istiyordum, seni onun için çağırdım... Bu nedenle otur; sen bana bakma, ben oturamam...

Güldü:

—Biliyorsun, dedi, "Daima Ayakta" adı verilen bir mezhep vardır. Ben yıllardır, küçüklüğümden beri bu mezheptenim.

Cevap verdim:

—Ben, Peder; başka bir mezheptenim: "Daima huzursuz!" küçüklüğümden beri mücadele ediyorum.

—Kiminle mücadele ediyorsun?

Tereddüt ettim, birden korkuya kapıldım.

Keşiş bir daha sordu:

—Kiminle?

Sesini alçattı, eğildi:

—Tanrıyla mı?

—Evet.

İhtiyar gözlerini bana dikti, konuşmadı.

—Acaba bu, bir hastalık olmasın, Peder? Nasıl iyileşeceğim?

—Hiç iyileşme!..

Beni takdis edermiş, lanet okurmuş gibi elini havaya kaldırdı:

—Eşitinle ya da kendinden aşağı olanla mücadele edeceksen, yazık sana! Bu hastalıktan kurtulacaksan yazık sana!

Sustu ve biraz sonra:

—Burada, dedi; çölde, sık sık günahla karşılaşırız; bir akşam uyurken acayip bir günahla karşılaştım. Sanki Kudüs'de büyük bir bilgeymişim, birçok hastalıkları iyi ediyormuşum. Ama daha çok, şeytana kapılmışların içinden şeytanları çıkarırmışım ve Filistin'in her tarafından şeytana kapılmışları bana getirirlermiş. Bir gün Nazareth'den Yosif'in Mariası(*) gelmiş ve yanında on iki yaşındaki İsa'yı getirmiş. Ayaklarıma kapanmış:

—Acı bana, ünlü bilge, diye bağırıp ağlıyormuş, oğlumu iyi et; içinde pek çok şeytanlar var!

(*) Yusuf'un karısı Meryem, yani İsa'nın anası.

Ona:

—Neyin var oğlum, demişim ve elini okşamışım; neren ağrıyor?

—Burası, burası diye cevap vermiş ve bana yüreğini göstermiş.

—Neyin var?

—Uyuyamıyor, yemek yiyemiyor ve de çalışamıyorum; sokaklarda geziyor, kavga ediyorum.

—Kiminle kavga ediyorsun?

—Başka kiminle kavga edeceğim? Tanrı'yla...

Onu bir ay yanımda alıkoymuşum, onunla yavaş yavaş konuşuyor, uyusun diye otlar veriyormuşum; sanat öğrensin diye bir marangoz dükkanına vermişim, beraber gezmeye çıkıyormuşuz, dosttummuş, komşumuzmuş da akşam üzeri eşikte birlikte oturup konuşalım diye geliyormuş gibi... Büyük ve güç sohbetler değil; havadan, ekinden, bağlardan, çeşmeye giden kızlardan söz ediyormuşuz...

Bir ay sonra İsa bütünüyle iyi olmuş; artık Tanrı'yla kavga etmiyormuş; bütün insanlar gibi bir insan olmuş, Galilea'ya gitmiş, daha sonra iyi bir marangoz, Nazareth'in en iyi marangozu olmuş.

Keşiş bana bakıyordu:

—Anladın mı? dedi, İsa iyi olmuş, dünyayı kurtarmamış, Nazareth'in en iyi marangozu olmuş! Hastalık ne demektir, yani? Sıhhat ne demektir? Bırak bunları! Lafı değiştirelim! Yorgun görünüyorsun, otur!

Tasvirin altındaki bir tabureye oturdum; onun taşların üstünde, ince kemikli, esnek bilekli, soylu, uzun parmaklı ayaklarına bakıyordum; ışıkta güneşin koyu kırmızıya boyadığı eski mermerler gibi parlıyorlardı.

İki adım attı, geri döndü, önümde durdu, kollarını kavuşturdu.

Küçük bir çocukla konuşuyormuş gibi, okşayıcı bir sesle:

—Gözlerini kaldır, dedi. Bana iyi bak; hatırlamıyor musun beni?

Hayretle cevap verdim:

—Hayatımda seninle asla karşılaşmadım, Peder!

—Küçük çocuğun beyninden hiç bir şey silinmez; muhakkak, hafızanın derinliklerinde yüzümün şekli vardır; bu ihtiyarlamış,

kuru üzüme dönmüş olan yüzün değil; güzel, sağlam, erkeksi, başka bir yüzün. Dinle: Sen beş yaşında var yoktun, bir yaz mevsimini Girit'de geçirdim; o zaman büyük bir tüccardım, ağaçkavunu, keçiboynuzu, kuru üzüm ticareti yapıyordum; aracılarımdan birisi de babandı; halâ yaşıyor mu?

—Yaşıyor, ama ihtiyarladı, kamburlaştı; bütün gün kanepede oturup Dua Kitabı okuyor.

İhtiyar ellerini kaldırarak bağırdı:

—Büyük haksızlık! Büyük haksızlık! Böyle vücutların asla çökmemesi gerek. Birden... öyle yürüyüp yeri sarstıkları zaman düşüp ölmeliler. Ölüm nedir? Tanrı'nın eseri. Tanrı'nın insana dokunduğu noktaya ölüm adı verilir. Ama düşme, Şeytan'ın alçakça, sinsice eseridir. Demek Kapetan Mihalis de ihtiyarladı! Ve çöktü ha!

Bir süre sustu, yüzü kızmıştı, ama çabucak bir soluk alıp devam etti:

—Baban, benim hesabıma ağaçkavunları, kuru üzüm, keçiboynuzu satın alırdı; ben onları gemilere yükler, Trieste'ye gönderirdim; çok kazanıyordum; kürekle liralar; çok da harcardım... Yiyip içmeye ve kadınları kucaklamaya doymayan bir canavardım. Ruhumu Şeytan'a satmıştım, vücut sahipsiz, başıboş kaldı. Tanrı'yla alay eder, ona Babula derdim, yalnız beyinsiz serçeleri korkutup, bahçelere girmelerini ve bunları didiklemelerini önleyebilen bir korkuluk... Ve akşam üstü, işlerimi bitirdiğim zaman, sabahlara kadar eğlenceye dalardım.

Bir sabah, hatırlamaya çalış, babanın dükkanı önünde duruyordun, birden şarkılar ve gülüşlerle dört atlı bir arabanın delice koştuğunu duydun; döndün ve gördün; arabanın içinde beş altı kadın... Sarhoş bir halde birbiri üzerine yığılmış primadonnalar; gırtlaklarını yırtıyor, gülüşüyor, yolculara cevizle incir atıyorlardı; arabacı da parlak bir silindir şapka giymiş, efendiden bir adamdı, hırsla kırbacı vuruyor ve atlar azgın bir halde kişneyerek koşuyordu; o zaman sen, atlar üstüne geliyormuş gibi korktun, bir çığlık attın ve koşup babanın önlüğü altına saklandın... Hatırlıyor musun? Hatırladın mı? Sarhoş arabacı bendim diyorum sana, başımda silindir şapka vardı baca gibi... Ve seni korkutmak için kırbacı sana doğru döndürüp havada şaklattım... Şimdi hatırladın mı?

Eğildi, omuzumdan itti:

—Hatırladın mı?

Gözlerimi yummuştum, dinliyor, çocukluk çağımın üzerine yığılmış olan yüzlerce hatırayı aralamaya çalışıyordum; karanlık yavaş yavaş seyreliyordu. Birden, hafızamın dibinden dört at, sarhoş kadınlar, korkunç şapka ve başımın üzerinde kırbacın şaklaması fırlayıverdi.

—Evet evet, diğe bağırdım! O sen miydin, sen miydin, Peder?

Ama o, beni işitmeksizin sırtını duvara dayamış, gözlerini yummuştu.

Öylece, gözkapakları inik bir halde konuşuyordu:

—Bir sabah baktım: Tenin çevresi küçük, çabuk biter... Yedin, içtin, öptün, tekrar yedin, tekrar içtin, tekrar öptün, daha öteye gidemezsin. Diyorum sana, sonunda bıktım. Ruhumu hatırladım, bir arabaya bindim. Aynaroz'da bir manastıra ittim; üç ay orada kaldım; ibadet, oruç, sabah duası, âyin, angarya, arpa ekmeği, acı zeytinyağı, fasulya, bıktım; yine arabacıya haber saldım, gelip beni aldı. Ama artık dünyada ne yapacaktım? Hiçbir zevki yoktu; bana verecek, tatmadığım hiçbir günahı yoktu; tekrar Manastır'a döndüm; fakat, arabacıya uzaklaşmamasını, en yakın köyde beklemesini tembihledim; belki gene lâzım olurdu. Gerçekten de kendisine çabuk ihtiyacım oldu; yine Manastır'dan kaçtım.

Hayatım dayanılmaz bir hal almıştı; gökle dünya arasında asılmış, Gök'ten de, Dünya'dan da kovulmuş halde sallanıyordum. Manastırlardan uzakta, denizin üstündeki bir mağarada yaşayan ihtiyar bir çileciye gittim. Ona itirafta bulundum.

—Ne yapayım, Muhterem Peder? Bana bir öğüt ver!

İhtiyar çileci elini başımın üstüne koydu:

—Sabret oğlum, dedi; acele etme; acele, Kötü'nün tuzağıdır. Sakin olarak güvenlik içinde bekle...

—Ne zamana kadar?

—Kurtuluş içinde olgunlaşıncaya kadar; zaman bırak ki koruk bal olsun!

—Peki, Peder; koruğun bal olduğunu nasıl anlayacağım?

—Bir sabah kalkacak, bakacaksın ki dünya değişmiş dünya değişmemiştir oğlum, sen değişmişsindir, kurtuluş olgunlaşmıştır; o zaman kendini Tanrı'ya teslim et, ona ihanet etmiş olmazsın!

Ve bir sabah penceremi açtım, sabah olmaktaydı; Sabah Yıldızı hâlâ gökte sallanıyordu, deniz sakindi. Kıyıda, sular, duygulu bir şekilde yavaş yavaş iç çekiyordu; penceremin önünde bir ağaç, bir muşmula ağacı, kışın tam ortasında çiçek açmıştı. Bal gibi tatlı, bibersi bir kokusu vardı. Gece yağmur yağmıştı, yapraklardan hâlâ su damlıyordu ve bütün toprak memnun, ışıldıyordu. "Tanrım!" diye mırıldandım, ne mucizedir bu! Ve ağlamaya başladım. O zaman anladım; kurtuluş gelmişti. Buraya, çöle, şu hücrenin içine, fakir yatağım, su testim, iki rahlemle gelerek gizlendim. Ve bekliyorum! Neyi bekliyorum? Tanrı bağışlasın ama, benim de pek iyi bildiğim yok! Fakat huzursuz değilim, ne gelirse hoşgelsin! Sanıyorum, ne olursa olsun, ben kazançlı çıkarım: Başka bir hayat varsa, son anda vakit bulup vazgeçtim. İsa, ölmeden bir saniye önce bile pişmanlık getirirsen kurtuldun demektir, diye söz vermedi mi? Ama, yine de başka hayat yoksa, en azından bu hayatın zevkini aldım, suyumu sıkıp limon kabuğu gibi ardıma attım... Anladın mı? Aklın nerede?

—Bu akşam, beni hücrene neden çağırdığını kendi kendime düşünüyorum, Peder! Mutlaka bana bir şey söylemek istiyordun.

Testiyi eğdi, bir maşrapa su doldurdu, bir yudum içti; bunca yıldır konuşma alışkanlığını kaybetmiş olduğu için dili kurumuş olmalıydı.

—Sana gerçekten başka bir şey söylemek istiyordum, ama söylemek istediğim şeyi anlaman ve bunu sana söylemek hakkına sahip bulunduğumu bilmen için benim kim olduğunu bilmen gerekti.

Sustu, biraz sonra sözlerini tartarak:

—Ve sorumluluğu, diye ekledi... sesi heyecanlıydı.

Gözlerimi kaldırıp ona baktım; şimdi dimdik, eğilmemiş halde, hücrenin ortasında bir sütun gibi duruyordu; ona bakıyor, bu adamın tatmış olduğu zevklerle utançları ve nasıl bir yüzsüzlükle Tanrı'ya başkaldırmış bulunduğunu görüyordum. Çöle nasıl girdiğine, unutma tenezzülünde bulunmadan, günahlarının kervanına kendisini nasıl bıraktığına ve güven içinde, Tanrı'yla yetinme iznini verişine hayranlıkla bakıyordum.

Susuyordu; sanki söyleyeceği sözleri söylemek ve bunları, beni incitmeden söylemek için çabalıyor gibiydi. Çünkü taburenin üstünde sinirli sinirli sallandığını görüyordu.

Nihayet:

—Bilmelisin ki, dedi; dünyanın, hepsinden çok sığındığım zevklerinden biri -kahrolacasının çok da zevki vardır- de gençliktir. Bir gencin tehlikede olduğunu gördüğüm zaman, hayatın tümü tehlikedeymiş, Tanrı'nın ilk çıkış yolu tehlikedeymiş gibime gelir ve elimden geldiği kadar, kaybolmaması için gençliğin yardımına koşarım; Yani yoldan çıkmamasına, çiçeklerinin dökülmemesine vaktinden önce ihtiyarlamamasına yardım etmek istiyorum. Bu akşam seni hücreme bunun için çağırdım.

Ben irkildim:

—Ne? Tehlikede miyim? dedim.

Ve bilmiyordum, kızmalı mıydım, yoksa kahkahayı mı basmalıydım?

İhtiyar beni sakinleştirmek için yavaş yavaş elini salladı:

—Kız, gül, hızını al, ama kulak ver, seninle konuşuyorum; acı duyarak öğretmek görevimdir. Yedi gündür, Tanrı ateşinin çevresinde, ışık böceği gibi dolandığını görüyorum. Yanmana, tekrar ediyorum, senin değil, senin değil, gençliğin yanmasına imkân vermek istemiyorum. Henüz ayva tüyüyle örtülü yanaklarına, ne öpücüğe, ne de küfüre doymuş dudaklarına ve ışık hissettiği yere yanmak için koşan ruhuna acıyorum. Fakat seni bırakmayacağım; uçurumun kenarındasın, düşmene imkan vermeyeceğim.

—Hangi uçurumun?

—Tanrı'nın...

Bu korkunç sözü söyler söylemez hücre çatırdadı, görünmeyen biri içeri girdi. O kadar sık ve dine aykırı olarak söylediğim bu söz, bende hiçbir zaman bu kadar büyük bir korku yaratmamıştı; "Yehova" kelimesinin uğultulu, kapkaranlık bir mağaradan çıktığını duyduğum zamanki çocukça korku içimde yeniden canlandı. Çocukluk çağımdan beri "Katliam" kelimesi de bende aynı korkuyu yaratmıştır.

Tabureden kalktım, köşeye büzüldüm:

—Peder, diye mırıldandım; durma, dinliyorum.

—İçinde büyük bir endişe seni yiyor; onu yanan gözlerinde, durmadan inip kalkan iki kaşının arasında, körmüşsün gibi havayı yoklayan ellerinde görüyorum; ya da hava vücutmuş da sen onu el-

liyormuşsun gibi... aklını başına topla, bu endişe seni deliliğe veya yetkinliğe götürebilir.

Bakışlarının ciğerlerime girip karıştırdığını hissediyordum.

—Hangi endişe? Hangi endişeden söz ettiğini bilmiyorum, Peder?

—Azizlik endişesi. Korkma, sen onu yaşadığın için bilmezsin; hangi yola girdiğini, ne yana doğru gittiğini bilesin, yoldan çıkmayasın diye söylüyorum bunu sana... En güç yokuşun yolunu tuttun, fakat kanatlı kartalmışsın gibi, dağın eteğiyle yamaçlardan geçmeksizin, doğrudan doğruya dağın tepesine varmak istiyorsun. Ama unutma, insansın! İnsan, ne fazla, en eksik. Ve kanatların değil, ayakların var. Evet, biliyorum, insanın en yüce isteği aziz olmaktır. Evet, ama daha önce, ondan aşağı olan bütün isteklerden geçmesi gerek: Tenden geçmesi ve ondan iğrenmesi; hakimiyet, altın, isyan susuzluğu. Yani, demek istiyorum ki, gençliğini ve bütün erkekçe tutkuları yaşaması, bütün bu putların işkembesini deşip içlerinin, aşırı derecede saman ve havayla dolu olduğunu görmesi, boşalması, temizlenmesi, artık arkasından bakacak günahı olmaması ve ancak ondan sonra Tanrı'nın önüne çıkması demek istiyorum. Mücadeleci bu demektir.

—Ben Tanrı'yla mücadeleye son verememe, diye cevap verdim ve huzuruna çıkacağım son ana kadar onunla mücadele edeceğim; benim kaderim bu galiba. Ulaşmak değil, ben hiç bir zaman ulaşamayacağım; sadece kavga edeceğim.

Yanıma yaklaştı, sevgiyle omuzuma dokundu:

—Tanrı'yla kavgaya hiçbir zaman son verme; bundan daha iyi çilecilik yoktur. Fakat onunla daha sağlam bir biçimde kavga etmek için, içindeki karanlık kökleri, güdüleri sökmen gerektiğini mi sanıyorsun? Bir kadın görüyor, korkuya kapılıyorsun, bu Günah'tır, diyorsun. Onu yenmen için, seni bir daha rahatsız etmesin diye, yalnız bir yol vardır: Ona sarılman, onu yemen, ondan iğrenmen; yoksa, yüz yaşına da gelsen, kadının tadını çıkaramazsın, kadın senin uykuna ve ruhuna girer. Söylüyor ve tekrar ediyorum: Güdüsünü kim kökünden sökerse, kendi kuvvetini söker, çünkü zamanla, doyarak, çilecilik sayesinde, bu karanlık madde ruh olabilir.

Etrafına baktı, birisinin duyacağından korkarmış gibi pencereye yaklaştı; yanıma sokuldu, sesini alçattı:

—Sana şunu da söylüyorum: Yalnızız, bizi kimse işitmiyor.

—Tanrı işitiyor bizi!... dedim.

—Ben Tanrı'dan korkmam, o anlar ve bağışlar. İnsanlardan korkarım ben; onlar anlarlar ve bağışlamazlar. Ben burada, çölde bulmuş olduğum sessizliği hiçbir şekilde bozmak istemem. Sonuç olarak şu sözümü iyi dinle ve aklında tut; eminim ki sana iyi gelecektir.

Bir ara durdu, gözlerini yarı yumdu, beni tartarmış gibi gözkapaklarının arasından baktı:

—Acaba dayanabilecek misin? diye mırıldandı.

—Dayanırım, dayanırım..

Sesini daha da alçalttı:

—Melek, dedi, söylediğimi duyuyor musun?

Melek, işlenmiş şeytandan başka bir şey değildir. Ve bir gün gelecek... Ah, o günü yaşayabilseydim...

Bir gün gelecek insanlar bunu anlayacak ve o zaman...

Kulağıma eğildi, sesi ilk kez titriyordu:

—O zaman İsa dini, yeryüzünde bir adım daha atacak, insanı bütünüyle kavrayacak, bütün yalnız dini kavradığı gibi, yalnız yarısını değil, İsa'nın merhameti yayılacak, ruhla vücuda dokunup onu kutsayacak; bu ikisi düşman değil, çalışma arkadaşları olduklarını anlayacak ve görecek. Oysa şimdi ne oluyor? Şeytan'a satılıyoruz, o da bizi ruhu inkara yöneltiyor. İsa'nın yüreği o zaman daha çok genişleyip yalnız ruhu değil, vücudu da bu iki canavarı birleştirecek!..

Derin bir heyecana kapılmıştım:

—Bana verdiğin pahalı hediyeden ötürü, teşekkür ederim Peder! dedim.

—Şimdiye kadar, ölmeden önce itirafta bulunacağım bir genci arıyordum; şimdi Tanrı'ya şükürler olsun, sen geldin; al onu, tenimin ve ruhumun tüm meyvasıdır!..

—Bana bütün hayatın ateşini veriyorsun; yürütebilecek miyim onu? Işık haline sokabilecek miyim onu?

—Yapıp yapamayacağını sormamalısın; en önemli olanı bu değil; Tanrı yalnız onu, hamleyi hesaplar; yenip yenemeyeceğimiz meselesi onun işidir, bizim değil!

Bir süre ikimiz de sustuk; hücrenin küçük penceresi dışında sa-

yısız, huzursuzluk verici sesleriyle çöl gecesi geçmekteydi; uzaktan çakalların uluduğu işitiliyordu; onlar da aşk ya da açlıktan ötürü acı çekiyorlardı.

İhtiyar;

—Çöldür bu, dedi ve istavroz çıkardı; gece kuşları, çakallar ve daha ötede aslanlar, Manastır'ın içinde uyuyan, rüya gören keşişler var; gökyüzünde de yıldızlar ve her tarafta Tanrı...

Bana elini uzattı:

—Sana söyleyecek başka hiçbir şeyim yok, oğlum! dedi.

Hücreme döndüm, çok hafif yürüyordum, yüreğim arınmıştı, yavaş yavaş çarpıyordu. Peder Yoakim'in sözleri bir bardak serin suydu ve ben susamıştım; serinlik belkemiğimdeki iliğe kadar yayılıyordu.

Eşyamı topladım, bir bohça yaptım, sırtıma vurdum, kapıyı açtım. Şafak sökmeye başlamıştı; aşağıdaki çukurda bir keklik kıkırdamaya koyuldu.

Bu kutsal şafağı derinden solumaktaydım; istavroz çıkardım:

—Tanrı aşkına! diye mırıldandım.

Yine yola koyuldum; ihtiyarların hücresinde hâlâ ışık yanıyordu; kapıyı vurdum. Çıplak ayakların taşlara vuruşunu işittim; açıldı. Bana baktı; sırtımdaki bohçayı gördü, gülümsedi.

—Gidiyorum Peder, dedim ve eğilip elini öptüm; bana hayır duanı ver!..

Avucunu saçlarıma kondurdu:

—Hayır duam üstünde olsun, dedi; git! Tanrı seninle birlik olsun!..

XXII

GİRİT

YORULMUŞTUM; ama gençtim ve gençliğin doymazlığı ağırdır; insanın sınırlarını kabule tenezzül etmez; çok şey ister, az şey yapabilir; bu şeylere ulaşmaya çalıştım, ama mücadele etmekten yoruldum. Dağlarımızla karşılaşmak, kocaman, yana yatmış fesleri ve yaygın gülüşleriyle ihtiyar savaşçılarımızı görmek, tekrar özgürlük ve savaşlar konusunu konuşmak, baba toprağına ayak basmak ve güç kazanmak içini ata toprağına dönüyordum.

Babam sordu:

—Nereden geliyorsun?

—Çok uzaktan!.. diye karşılık verdim ve Sina'daki bir keşiş gibi başımdan geçen macera üzerine hiç bir şey söylemedim.

Azizleşmek için yaptığım ikinci yolculuktu bu; hatırlarsınız, birinci defasında çocukken koşmuş, limana inmiş, denize açılmaya hazırlanan bir geminin sahibini bulmuş, keşiş olayım diye beni Aynaroz'a götürmesini rica etmiştim. Gemi sahibi kahkahayı basmıştı: "Eve! Eve!" diye bağırmış, bir piliçmişim gibi ellerini çırparak avuçlarını vurmuştu.

Şimdi yine Peder Yoakim: "Dünya'ya dön!" diye bağırmıştı, "Bugün gerçek Manastır odur, sen orada azizleşeceksin!"

Hız kazanmak için baba toprağına döndüm; dışarı çıktım, tarlalarda gezdim, dolaştım, çobanlar ve çiftçilerle beraber yedim, içtim... Bütün bu Girit'in kâh su baskınları, kâh fakirlik, hastalık ve düşmanlarla nasıl mücadele ettiğini, Manastır'ın bütünüyle sahte

ve tembelce olan hayatına karşı nasıl ters düştüğünü görerek utandım. Ya, onun isteğine karşı gelmek, ona ihanet edip keşiş olmak isteyen ben! Peder Yoakim'in hakkı varmış! Dünya bizim Manastırımız; gerçek keşiş insanlarla beraber yaşayıp yeryüzünde Tanrı'yla işbirliği yapan kimsedir; Tanrı bulutların üzerindeki bir tahta oturmaz; Dünya'da bizimle birlikte mücadele eder. Artık yalnızlık, mücadele eden kişinin yolu değildir ve düz bir yol izleyip Tanrı'nın evine giden gerçek ibadet, yiğitçe ibadettir; gerçek savaşçı, bugün böyle ibadet ediyor.

Bir Giritli bana şöyle demişti: "Cennet'in kapısı önüne geldiğin ve bu kapı açılmadığı zaman, kapının tokmağını tutup çalma; omuzundan tüfeğini indir ve bir el ateş et!" Ben sormuştum: "Tanrı korkar da kaçar mı sanıyorsun?" "Yok, be oğlum, korkmaz ama; senin savaştan döndüğünü anlar da kapıyı açar!"

Artık kavgayı bitiren, çektiklerini içlerinde durulaştıran ve şimdi ölümün eşiğinde dikilip, içtenlikle arkalarına son sakin bakışlarını atan köylü ve ihtiyarlarınkiler kadar derin sözleri, okumuş bir adamdan asla duymuş değilim.

Bir öğle vakti, dağın birinde, ihtiyar bir adamla karşılaştım: Kuru ve inceydi, bembeyaz saçlı, her tarafı yamalı bir donu, delik çizmeleri vardı, Giritli çobanların âdeti olduğu üzere sopasını omuzuna atmıştı; yavaş yavaş, taştan taşa çıkıyor ve ikide bir durarak etrafındaki dağlara, aşağıdaki ovaya ve uzakta bir yarmanın arasından şerit halinde görünen denize bakıyordu.

Uzaktan bağırdım:

—Uğurlar olsun, dede! Tek başına buralarda ne arıyorsun?

—Veda ediyorum oğlum, veda ediyorum.

—Bu ıssızlıkta kime veda ediyorsun? Kimseyi görmüyorum ben...

İhtiyar kızdı, başını salladı:

—Hangi ıssızlık? Sen dağları, denizi görmüyor musun? Tanrı bize neden göz verdi? Tepende kuşları işitmiyor musun? Tanrı bize neden kulak verdi? Buna ıssızlık mı diyorsun sen? Benim dostlarım bunlar, ben onlarla konuşuyorum, onlar benimle konuşuyor; sesleniyorum, cevap veriyorlar; çoban olarak, iki kuşak boyunca onlara arkadaşlık ettim, şimdi ayrılma saatımız geldi.. Artık akşam oldu...

Ben ihtiyarlıktan gözlerinin bulanık gördüğünü sandım:

—Ama, vakit henüz öğle dede; boşver!..

Başını salladı:

—Ben ne söylediğimi biliyorum, akşam oldu dedim sana... Sağlıcakla kal!..

Ona cesaret vermek için:

—Ecel'i sen alt edeceksin, dede, dedim..

Güldü:

—Ben onu alt ettim bile, sen merak etme... diye cevap verdi; altüst ettim namussuzu, çünkü ondan korkmuyorum. Sağlıcakla kal, sen de yen onu, delikanlım, haydi, hayır duam seninle olsun!

Yüreğim bir türlü, ihtiyarın gitmesine razı olamıyordu:

—Adını bana bağışla da dede, seni hatırlayayım!

—Nah işte, eğil; bir taş al, ona sor, sana söylesin: Kavrohoriden ihtiyar Manusas'tır diyecek! Eh, artık yeter! Kusura kalma! Malûm, acelem var; haydi, Tanrı'nın hayrı üstüne olsun! dedi ve iyi göremediği için sendeleyerek tekrar tırmanmaya koyuldu.

Gerçekten, biz ölümü yenemeyiz, ama ölüm korkusunu yenebiliriz. Bu dağlı ihtiyar, Ecel'i sükunetle karşılıyordu; dağlar onun ruhunu yüceltmişti; Ecel'in önünde diz çökmeye tenezzül etmiyordu; ondan sadece süre istemekteydi; eski dostlara veda edebilmek için birkaç gün: Temiz havaya, çalılara, taşlara veda...

Ama aşağıda, verimli Mesara ovasında, Faisto'nun yakınında bir gün, başka bir ihtiyarı gördüm, yüz yaşında vardı, basık evinin önüne oturmuş güneşleniyordu; gözleri iki yara gibi kırmızıydı, burnu akıyor, ağzından salyalar damlıyordu; tütün ve sidik kokmaktaydı.

Köye girdiğim sırada bir torunu bana dedesinden söz ediyor ve gülüyordu; çocuklaşmış, diyordu; git onu gör. Her akşam çeşmede oturur; kızların, testilerini doldurmaya gelmelerini beklermiş. Kızların takunya seslerini duyunca boynunu uzatırmış; yarı kör olduğu için onları pek seçemez, ellerini uzatır, bağırırmış: "Kimsin sen kız?". "Gel kızım! Hayır duam üstüne olsun, yaklaş da seni göreyim!.."

Kız güler, yaklaşırmış; ihtiyar da avucunu kızın yüzüne atar, yemek istercesine hırsla okşar, durmadan burnunu, ağzını, çenesini

yoklar, boynuna inmek ister ama kız çığlığı basar, izin vermez, kahkahayı atarak kaçarmış. İhtiyarcık da eli açık kalır, içini çekermiş.

Torunu:

—Onu işitmelisin, diyordu, manda gibi nasıl iç çektiğini duyman gerek. Bir gün ona sordum: "İyi ama dede, niçin içini çekiyorsun? Neyin var?" "Neyim olacak?" dedi ve göz yaşları boşandı: "Gözlerin yok mu, görmüyor musun, ulan? Toprağa gidiyor, arkamda bu kadar güzel kızı bırakıyorum. Ah, kral olsaydım da hepsini kesip beraberimde götürebilseydim!" Üzüntüye kapılıyor ve bir maniyi, hep aynısını söylemeye başlıyor:

Ah geçmiş günlere, ah geçmişlere,
Ah geri dönselerdi, bari yılda bir kere!

Torununun konuşmasını dinliyor ve yüzlük çınarı dinlemek için acele ediyordum. Küçük evini gösterdiler; baktım, güneşte oturmuş güneşleniyor; yanına sokuldum:

—Ee, dede, dedim; duyduğuma göre yüz yaşındaymışsın; söyler misin bana, bu yüz yıllık hayatı nasıl buldun?

Kızarmış, kurnaz gözlerini kaldırdı:

—Bir bardak soğuk su gibi, oğlum!

—Peki, susuzluğun hâlâ devam ediyor mu, dede?

Lanet okuyormuş gibi elini havaya kaldırdı:

—Susuzluğunu kaybetmiş kişiye lanet olsun! dedi.

Libya denizine bakan bir Manastır'da üç gün kaldım. Zamanın geçmediği manastır hayatı, oraya hakim olan eski tempo, hınzırca ya da dürüst bakışlı gözleri, sivri ya da boş işkembeleri ve bazen budama bıçağını ya da çapayı, bazen de Kutsal Çanak'la Vazo'yu tutan kocaman elleriyle keşişler, her zaman hoşuma gitmiştir. Günlük kokusundan, şafak sökerken kiliselerdeki titrek seslerden ve sonra hep birden büyük yemekhaneye, acı zeytinyağıyla ekşi bir kokunun duyulduğu Sofra'ya gidişimizden hoşlanıyordum. Akşam üstü de, Manastır'ın terasındaki alçak sesli sohbetlerle, dünyanın

uzak yankısıyla dolu ağır sessizlikler... İsa'dan çok az söz ediyorduk. O, yanımızda bulunmayan, göğe gitmiş ve uşaklarını kalesinde bırakmış ciddi bir Efendi; onlar da utanmadan hücrelerini açan, mahzenlere inen, yumuşak yataklara uzanan kimselere benziyorlardı. Kedi yoktu, onlar da ortada oynuyorlardı. Eh, şöyle birden eşikte görünüverse, masalar nasıl devrilir ve cüppeli nişanlılar nasıl çığlığı atar, Efendi'nin yayı öterdi...

Bir gün, bir keşişle Manastır'ın kapısında otururken, çok sevdiğim Aziz Assise'li Françesko'ya getirdim sözü; adını ilk kez duyuyordu; Frenk aziziydi, sapık mezheple. Keşiş suratını ekşitti; ama içindeki Rum merakı galip geldi.

—Peki, söyle bakalım da dinleyelim, dedi ve söyleceğimi mahkûm etmeye hazır bir halde, ellerini göbeğinin üzerinde birleştirdi.

Ben:

—Bu Aziz, diye başladım; ibadet ederken Tanrı'ya şöyle diyordu: "Tanrım, cehennem'in varlığını bildiğime göre, Cennet'ten nasıl zevk duyabilirim? Tanrım ya cehennemliklere acı ve onları da cennet'e sok ya da bana izin ver, Cehennem'e ineyim de onları avutayım. Bir grup kuracağım ve amacımız Cehennem'e inip cehennemlikleri avutmak olacak, eğer acılarını azaltamazsak, biz de Cehennem'de kalalım, onlarla birlikte acı çekelim."

Keşiş kahkahayı bastı:

—Ben de sana bir masal söyleyeyim, dedi. Bir zamanlar, bir paşa ziyafet vermek üzere bir fakiri davet etmiş; önüne bir tabak zeytinle bir tabak siyah havyar koymuş, fakir zeytinlere bakmamış bile; habire havyar yiyormuş. Paşa ona; "Zeytin de ye, ahbap!" demiş. Öteki cevap vermiş: "Havyar da iyi, Paşa Efendim." Anladım mı, Cennet siyah havyardır; bağışla, ama, dostun Françesko mu, ne diyorsan işte, budala Frenk'in biriymiş...

Ayrılacağım gün, güneş doğmadan sabah duasına gitmiştim. Keşişlerin Tanrı karşısında okudukları titrek sesli monoton duayı ve çok eski dindarların gün doğmadan Tanrı'ya "Günaydın" demek için buldukları pişmanlık dolu patetik sözleri dinlemek için can atıyordum: *Tanrı, Tanrım, sana dua ediyorum. Ruhum sana susadı, tenim geçilmez, ıssız ve susuz toprağa uzandı...* uzakta henüz

sabahın sisi altında bembeyaz, alabildiğine uzak, aşılmaz, ıssız, tâ ilerideki Arabistan çöllerinin içine varan Libya Denizi'ni gördüğüm bir pencerenin yanında, kilisenin arkalıklı bir sandalyesine oturdum... Kuşlar da keşişlerle beraber uyanmış, onlar da titrek sesleriyle ötmeye ve ışığın neşesini tatmaya başlamışlardı; avlunun ortasındaki servinin tepesi ağarmaya yüz tutmuştu bile. Ama onun yanındaki portakal ağacının yaprakları hâlâ koyu yeşil bir karanlığın içine gömülüydü. Zangoç, hücrelerin çevresinden devrini bitirmiş, keşişleri uyandırmış, şimdi yarı karanlık kiliseye girerek, başlığının arka kısmını çıkarmış, kapıya tahta çanı asmıştı; öyle ki, eşik tepeden ışıyınca koyu siyah, kıvırcık sakalları ve omuzlarına sarkan saçları parlamıştı. Uzun boylu, esmerdi, vücudundan gençlik taşıyordu; böyle bir vücudun kaderinde, kadın kucaklamanın ve çocuk yapmanın yazılı olmaması çok yazık! Oğullarıyla kızları dünyaya bir güzellik verirlerdi.

Ve ben, Tanrı kazanmadan, dünyanın ne kazandığını düşünürken, bir kadın çekingen bir tavırla kapıda göründü; başında siyah bir mendil, kucağında bir çocuk vardı. Başrahip bana dün gülümseyerek, yakın bir köyden, yeni evli bir kadının, yeni doğan çocuğu için gelip hayır duası okutturacağını ve hayrete kapılmamamı söylemişti; çünkü çok güzel olduğundan, kaşları bitişik olanlar böylelerine nazar değdirirmiş.

Kadın; başı eğik, kapıda durdu ve Başrahibin duasını bitirip buhurdanlığıyla yaklaşmasını bekledi. Hava değişmiş, ağır keşiş soluklarına kadının nefesi karışmış gibime geldi; sanki kilise, süt ve yeni evli kadının yeni yıkanmış saçlarından defne yağı kokuyordu. Ve Başrahibin uykulu sesi canlandı; tam o sırada neşe verici duayı okuyordu: *Tanrı Efendimiz'dir ve bizi o meydana getirdi. Günah işlemiş olan kişi Tanrı adıyla bağışlanmıştır...* Rahipler sandalyelerinde sallandılar, döndüler, yan yan kapıya baktılar, iki üç tanesi öksürmeye başladı. Zangoç, kadının yanına sokuldu, kulağına bir şey söyledi; o da başını kaldırmaksızın iki adım ilerleyip kapının yanındaki iskemleye oturdu. İnsan, ruhlarının huzurlarını kaybettiğini ve artık ben dahil, bütün keşişlerin, duanın bitmesini beklediklerini hissediyordu,

Artık güneş görünmüştü, avlu ışıkla doldu, kırık ışık demetleri kiliseye girdi, kutsal tasvirler ve keşişlerin yüzleriyle elleri aydınlandı; hepsi sandalyelerden indiler, "Şükür Tanrı'ya, Şükür Tanrı'ya!" diye iç çektiler, dua bitmişti.

Başrahip cüppesini giydi, buhurdanlığı aldı. Çıngırakçı onun ardında kutsamalı küpeliği taşımaktaydı. Kadın kapıda durdu, bütünü aydınlandı, şimdi baş örtüsünü aralamıştı; bütün yüzü göründü... Gözlerini kaldırdı, hayırduayı okumaya başlamış bulunan Başrahibe baktı; Başrahip bebeğin başını avucuna koymuştu; sonra kadın gözlerini çıngırakçıya dikti. İri siyah, üzgün gözlerinde anlatılamayacak bir tat vardı. İviron Manastırı'ndaki Portaitissa'nın gözlerini hatırladım; aynı tatlılık, ananın oğlu için duyduğu acının aynısı.

Bebek birden, ayaklarıyla debelenip ağlamaya başladı; ana da onu susturmak için bluzunun düğmelerini açtı, memesini çıkardı, bebek memenin başını yakaladı ve sustu. Bu ânı, hiçbir zaman unutamayacağım; yeni evli kadının yuvarlak, bembeyaz göğsü aydınlandı; artık hava daha çok süt ve çok hafif ter kokuyordu. Şimdi, kadının omuzlarının arkasında masmavi Libya Denizi uzanmaktaydı. Bir ara Başrahibin dili dolaştı, fakat Tanrı, içine çabuk hâkim oldu ve hayır duayı kendini utandırmadan bitirdi.

Avluda zangoçun yanına yanaştım; içimde onunla konuşmak için bir istek duydum, ama ona ne diyeceğimi bilmiyordum.

—Peder Nikodimos... diye söze başladım.

Fakat o yürüyüşünü hızlandırarak hücresine girdi.

Bir saat sonra, hoşlandığım gibi, yaya olarak yola koyuldum.

Aradan kaç yıl geçti? Kırk mı? Elli mi? Manastır kafamdan silindi. Onun yerinde, sadece Libya Denizi'nin üzerinde beyaz, yuvarlak, ölümsüz bir ana göğsü kaldı.

Ertesi gün bir köyün yakınında akşamladım; karnım açtı, bütün gün taşlar arasında yürümekten yorulmuştum; köyde kimseyi tanımıyor, kimsenin adını da bilmiyordum. Ama sakindim. Bir Girit köyünde insanın, hangi kapıyı çalarsa çalsın açılacağını, hatırı için sofra düzüleceğini ve evin en iyi çarşafları üzerinde yatacağını biliyordum. Girit'de yabancı, hâlâ tanınmayan Tanrı'dır ve önünde bütün kapılarla bütün yürekler açılır.

Köye girdim, artık hava kararıyordu, bütün kapılar kapalıydı. Avlulardaki köpekler, yabancı yürüyüşünün kokusunu aldılar ve havlamaya başladılar. Nereye gideyim? Hangi kapıyı çalayım? Bütün yabancıların sığındığı yere, papazın evine... Köylerimizde papazlar kafaca yetişmiş değildir, okumaları azdır, Hıristiyanlığın doğmaları üzerinde tartışma yapamazlar, ama İsa onların yüreğinde yaşar ve kimi zaman gözleriyle bir savaş yaralısının başucunda, kimi zaman çiçek açmış bir badem ağacının altında onu otururken görürler.

Ufak tefek bir ihtiyar kadın, elinde kandille, bu saatte köye girenin kim olduğunu görmek için ortaya çıktı. Beni de durdum.

Korkmasın diye sesime tatlı bir ton vererek:

—Ömrün çok olsun, teyzeciğim, dedim; yabancıyım, yatacak yerim yok, ne olursun, papazın evini göster!

—Başüstüne oğlum; ayağın taşa çarpmasın diye kandili de alayım. Şükürler olsun Tanrı'ya ki, toprağı başka, taşları başka yere koymuş; taşlar bize rastladı, yere baka baka ardımdan gel...

Elinde kandille öne geçti, köşeyi saptık, kemerli bir avluya vardık; önünde bir fener vardı.

İhtiyar kadıncağız:

—İşte papazın evi, dedi.

Kandili kaldırdı, yüzümü aydınlattı, içini çekti; bir şey söyleyecek gibi oldu, vazgeçti.

—Teşekkür ederim, teyzeciğim, dedim; kusura bakma, hayırlı geceler...

O bana bakıyor, gitmiyordu.

—Tenezzül edersen, dedi; buyur, benim fakirhanede kal!..

Fakat ben o sırada papazın kapısını çalıyordum bile... Avluda ayak sesleri duydum, kapı açıldı; karşıma uzun saçları omuzlarına dökülmüş, bembeyaz sakallı bir ihtiyar çıktı; kim olduğumu ve ne istediğimi sormadan elini uzattı:

—Hoşgeldin, dedi; yabancı mısın? Buyur, içeri gir!

Girdim, sesler duydum, kapılar açılıp kapanıyordu, bazı kadınlar hızla sıvışıp yandaki odada kayboldular. Papaz beni içeri sokup kanepeye oturttu.

—Papazın karısının, yani karımın kusuruna bakma, biraz keyfi

yok, sana yemeği ben hazırlayacağım, sofrayı ben yapacağım ki yemek yiyesin, uyuyacağın yatağı da ben yaparım.

Sesi ağır ve üzgündü; ona baktım; benzi çok solgun, gözleri ağlamış gibi şiş ve kırmızıydı. Aklıma hiçbir kötülük gelmedi; yedim, uyudum. Sabahleyin papaz gelip bana bir tepsi içinde süt, peynir ve ekmek getirdi. Elimi uzattım, teşekkür ve veda ettim:

—Tanrı'nın şefaati seninle olsun, oğlum, dedi; İsa yardımcın olsun!

Ayrıldım. Köyün kenarında bir ihtiyar göründü, elini göğsüne götürdü, beni selamladı.

—Geceyi nerede geçirdin, oğlum? diye sordu.

—Papazın evinde baba, karşılığını verdim.

İhtiyar içini çekti:

—Ah zavallı, dedi; peki, bir şey anlamadın mı?

—Neyi anlayacaktım?

—Oğlu, biricik oğlu dün sabah öldü; onun için ağlayan kadınları duymadın mı?

—Hiçbir şey duymadım, baba, hiçbir şey...

—Evin iç odasındaydı, herhalde sen duymayasın da üzülmeyesin diye yavaş yavaş ağlıyorlardı. Haydi, uğurlar ola!

Gözlerim sulanmıştı.

İhtiyar hayretle sordu:

—Ne ağlıyorsun? Sen gençsin, daha ölüme alışmadın, haydi, güle güle!

Girit iyi, ama sadece kuvvet kazanmak için; birkaç ay sonra, yine kabıma sığamaz oldum; yollar daraldı, baba evi küçüldü, avlusundaki fesleğenlerle kadifeler kokularını kaybettiler. Eski dostların nelerle yetinmiş olduklarına bakarak ürperdim; ben, asla dört duvar arasına, bir yazıhaneye kapanamam diye yemin ediyordum. Asla iyi geçim sonucu gevşemeyecek, ihtiyaçla anlaşmış olduğuma dair imzamı vermeyeceğim!.. Limana iniyor, bir daha iniyordum, bana kurtuluş kapısıymış gibi geliyordu; açıp kaçacaktım!

Babam sessizce gidip geldiğimi, gülmediğimi görüyor, kaşlarını çatıyordu; bir gün anneme şunları söylediğini duydum: "Bu se-

nin oğlun kimdir? İçinde hangi kurt var? Önüne bakıp da, kolunun ulaştığı şeyleri anlamaya bakmıyor, daima ileriye, ulaşılamayacak şeylere bakıyor. Gelecekteki on, eldeki beşten iyidir, diyor. Keşke yalancı çıksam, ama oğlumuz masalların sözünü ettiği, dünyanın öbür ucuna gidip ölümsüzlük suyunu bulmak üzere yola çıkan, Tanrı'nın budalalarına benziyor!..."

Söylüyor, söylüyor, unutamıyordu; yazıhane açmamı, dostlar edinmemi, beni milletvekili seçsinler diye köylerde dostluklar kurmamı, yerli gazetelerde makaleler yazmamı, bir broşür yayımlayıp dünyanın uçuruma gittiğini ve dümeni ele almak için yeni insanların gelmesi gerektiğini yazmamı bekliyordu.

Bir gün kendisini tutamadı:

—Niçin işsiz dolaşıyorsun? Ne zaman yazıhane açıp işe başlayacaksın? dedi.

—Henüz hazır değilim!...

—Neyin eksik?

Hem hiçbir eksiğim yoktu ve hem de her şeyim eksikti. Beni, gençliğin densizlik ve doymazlığı uğraştırıyordu. Thebes'in çilecileri, mutlak olana karşı şiddetli arzuları işliyorlardı ve seyahat ettikçe dünyayı büyüten büyük seyyahlar da. Belki hâlâ da işliyorlardır. Cesaret buldum; tekrar:

—Henüz hazır değilim, dedim; Atina Üniversitesi yetmiyor, daha yüksek bir öğretim görmeliyim.

—Yani?

Tereddüt ediyordum; babam avlu penceresi yanındaki koltukta, alışılmış yerinde oturuyordu; bir sigarayı sarıyor, bozuyor, bana bakmıyordu; günlerden pazardı; güneş pencereden içeri giriyor, babamın güneşten yanmış ciddi yüzüyle kocaman bıyıklarını aydınlatıyordu; alnında bir yara vardı; herhalde bir Türk kılıcının açtığı yaraydı bu...

—Yani? diye tekrar sordu ve başını kaldırıp bana baktı. Daha mı ileri gitmek istiyorsun? Nereye?

Sesim titriyor gibime geldi:

—Paris'e diye cevap verdim.

Babam kısa bir süre sustu.

Sonunda:

—Peki! dedi, git...

Babam vahşi ve cahildi ama, benim manen ilerlemem söz konusu olunca, hiçbir şeyi esirgemezdi; keyifli olduğu bir sırada bir dostuna şöyle dediğini duydum: "Külüstür bağ da gitsin; kuru üzüm, şarap, yağ, bütün ürünüm, oğlum için mürekkep ve kağıt olsun; güvenim var!" Bütün fedakârlıkları yaptı, sanki ben kurtulayım, kendi de kurtulsun ve benimle birlikte bütün karanlık soyumuz da kurtulsun dile. Bütün ümitlerini bana bağlamıştı.

Bir zamanlar daha çocukken, ona İbranice öğrenip, Ahd-i Atik'i aslından okumak istediğimi söylemiştim. O zaman Meğalo Kastro'da Yahudi Mahallesi vardı; hahamı çağırdı, haftada üç gün gitmem ve bana İbranice öğretmesi için anlaştık. Ama, bunu öğrenince ayranı kabaran akrabalarla dostlar babama koştular: "Nedir bu?" diye bağırdılar; "oğluna acımıyor musun?" "Yoksa Çarmıhçıların Büyük Cuma günü Hıristiyan çocuklarını, iğneli tekneler içine koyup kanlarını içtiklerini bilmiyor musun?" Babam onların bağırmalarından ve annemin ağlamalarından bıktı. Bir gün bana: "Belayı bulduk," dedi; "İbraniceyi bırak, büyüyünce öğrenirsin."

Ona, yabancı bir dil öğreneceğimi söylediğim zaman peki derdi, "öğren ama bir şartla: Yeni bir fanila giyeceksin!", anlaşılan zayıf olduğum için korkuyordu. Böylece, daha Girit'teyken üç yabancı dil öğrendim ve üç fanila daha giymek zorunda kaldım; öğrenci olarak Atina'ya gittiğimde, bunları üzerimden attım.

Babam tekrar:

—Peki, dedi; git!

Sevincimi tutamadım; elini öpmek üzere eğildim ama o daha önce davranıp çekti.

—Ben papaz değilim! dedi.

Ertesi gün anamın elini öptüm, o da eğilerek bana hayır duada bulundu ve Tanrı adına Frenkleşmemi öğütleyerek boynuma, içinde uğurlu ağaç bulunan bir muska astı; dedem bunu savaşta taşır ve kendisine kurşun değmezmiş.

Babam beni limana kadar uğurladı, ara sıra gözü bana kayıyor, huzursuzluk ve merakla yan yan bakıyordu; ne olduğumu, ne istediğimi, niçin orda burda serserice dolaşıp Girit'de yerleşmediğimi anlayamıyordu.

Birden, limana yaklaştığımız bir sırada:

—Galiba sen dedene benziyorsun, dedi; ananın babasına değil, korsan olan benim babama.

Sustu ve biraz sonra:

—Ama o, gemilere saldırır, öldürür, yağma eder, ganimet toplardı... Ya sen? Nereye saldırıyorsun?

Limana vardık, elimi sıktı:

—Haydi güle güle, dedi; aklın başında olsun!

Ve başını salladı; biricik oğlundan hiç memnun değildi.

Sahiden, ben nereye saldırıyorum?

XXIII

PARİS-BÜYÜK MAZLUM NİÇE.

İNCE, hafif bir yağmur yağıyor, sabah oluyordu. Arabanın camına yapışmış yüzümle, yağmurun saydam ağı ardından Paris'in geçişini, göz yaşı dökerek güldüğünü ve beni karşıladığını görüyordum. Köprülerin, çok katlı, rengi üzgün evlerin, parkların, kiliselerin, yaprakları dökülmüş kestane ağaçlarının geniş, parlak yollarda hızlı hızlı yürüyen insanların geçişine bakıyordum... Paris'in bütün güzel ve cilveli yüzünü, yağmurun sarkan ipleri ardından bu yüzün donuk bir şekilde parladığını ve gülümsediğini görüyordum; dokuma tezgâhının tarakları arasındaki ipliklerin ardından bakmamız gibi...

Bu, uzun zamandır arzulanan şehirde beni bekleyen ne olabilir, diye düşünüyor ve geleceği bir saat öncesinden bile anlayacak güçte olmayıp, kendi de ten gibi salgın ve güçsüz bir halde, o görsün diye doğmamış olan şeyin doğmasını bekleyen insan ruhuna kızıyordum. Acaba bu büyük şehirde aradığımı bulacak mıyım? Sırf taş ve kandan ibaret bir dağda, sınır gibi yüksekte durup bana yolu gösteren dikenli taçlı kılavuz yetmiyor mu, yani? Yoksa beni, cennete varmak istiyorsam, yeryüzü cehennemiyle Arafı'nı geçmeye iten Peder Yoakim'in hakkı mı var? Sevineyim, acı duyayım, günah işleyeyim, sonra da kurtulmak istiyorsam sevinci, acıyı ve günahı mı çekeyim?

Artık ışık biraz yükselmişti. Bu, melankoli, sis ve anlatılmayacak bir tatlılıkla yapılmış iyilikten oluşan garip gökyüzüne, çopur

bir güneş asılmıştı. Uzun yeleli Yunan seyisinin, bu gurbet elde nasıl da tüyleri yolunmuştu! O, orada yani vatanında her şeyi soyar ve kendi ışığıyla giydirirdi; ruh hiç bir sır olmaksızın, vücut gibi gözle görünür halde ışıldardı; karanlık bodrumlardan şeytanlar da ortaya çıkardı. Işık siyah iliklerine kadar işlemiş, onlar da insanlar gibi basit, tatlı sözlü olmuşlardı. Ama, burada güneş değişti; yani dünya ile ruhun yüzü değişti, Yeni güzelliğin yarı aydınlık alnını, gizli gülümseyişini ve anlamını sevmeyi öğrenmeliyiz.

Ağaçlara, evlere, boyalı kadınlara, karanlık kiliselere doymazlıkla bakarak: "Bu, tanrının yeni yüzüdür" diye düşünüyordum; "eğiliyor ve onun merhametinin egemenliğini kabul ediyordum!"

Dünyanın bu yeni yüzüyle ilk temasım sarhoşluktan ibaretti. Bu, günler ve haftalarca sürdü. Yollar, parklar, kütüphaneler, müzeler, gotik kiliseler, tiyatrolarla sokaklardaki kadınlar ve erkekler, düşmeye başlayan ince karda, sürüklenen ruhumun önünde dolanıp duruyordu: Tâ ki sarhoşluk duruldu, dünya yeniden sağlamlaştı ve durdu.

Bir gün Sainte Geneviève Kütüphanesi'nde, kitap okurken, bir kız yanıma yaklaşıp bana doğru eğildi; elinde bir kitap vardı ve kitaptaki bir erkek resminin adını gizlemek için eliyle örtmüş, hayretle bana bakıyordu.

Resmi göstererek sordu:

—Kim bu?

Omuzlarımı kaldırdım:

—Nasıl bilebilirim?

Kız:

—Ama bu sizsiniz, dedi, bütünüyle siz; alına, sık kaşlara, çukurca gözlere bakın; yalnız burun kalın, sarkık bıyıkları var, sizin yok.

Hayretle baktım. İsmi görebilmek için kızın elini itmeye çalışarak:

—Kim bu? dedim.

—Tanımıyor musunuz? İlk kez mi gördünüz? Niçe!

Niçe! Adını duymuştum, ama henüz kitabını okumamıştım.

—Trajedi'nin Doğuşu'nu, Zerdüşt'ünü okumadınız mı? Ebedi Devir, Üstün İnsan hakkında bilginiz yok mu?

Ben utanarak cevap verdim:

—Hiç! Hiç! Hiç!

Kız, bekleyin, dedi ve uçarcasına uzaklaştı.

Biraz sonra bana Zerdüşt'ü getiriyordu.

Gülerek:

—İşte, dedi; beyniniz için aslanca bir besin; tabii beyniniz varsa ve o beyin acıkmışsa...

Bu, hayatımın en kısa anlarından biri oldu; burada, Sainte Geneviève Kütüphanesi'nde, tanımadığım bir öğrenci kızın aracılığıyla kaderim bana tuzak kurmuştu; ateşli, kanlı, büyük savaşçı Decca! Beni burada bekliyormuş.

Başlangıçta beni korkuttu: Hiçbir eksiği yoktu: Yüzsüzlük ve palavracılık, boyun eğmez bir beyin, felaket bir kudurganlık, alaycılık, siniklik, caniyane bir gülüş, bütün tırnaklar, dişler ve Sabah Yıldızı'nın kanatları. Ama cesaret ve gururu beni kendine çekmiş, tehlike sarhoş etmişti; onun eserlerine uğultulu, aç canavarlarla ve sersemletici zehirli çiçeklerle dolu bir ormana dalar gibi müthiş bir istek ve korkuyla dalıyordum.

Sorbonne'da dersler bitsin, akşam olsun, eve döneyim, ev sahibesi gelsin, ocağı yaksın ve masamın üzerinde yığılı duran kitaplarını açayım onunla kavgaya başlayayım diye acele ediyordum. Yavaş yavaş onun sesine, kesik soluğuna, acısından dolayı bağırmalarına alışmıştım. Deccal'ın da acı çektiğini, İsa gibi acı duyduğunu ve kimi zaman acılı anlarında, yüzlerinin birbirine benzediğini bilmiyor, şimdi öğreniyordum.

Kehanerleri anlamsız küfürler, Üstün İnsanı da Tanrı'nın katiliymiş gibime geliyordu. Fakat bu aşide, mistik bir büyüklük vardı; sözleri, parlayan ve sarhoş eden ve insanın yüreğini raksettiren baştan çıkarıcı bir defetme âyiniydi. Gerçekten düşüncesi, Dionyssos'vari bir koro, insanca ve insanüstü trajedinin en ümitsiz anında muzaffer bir edayla yükselen övgüdür. Acısına, cesaretine, iyiliğine, bu Deccal da dikenli bir taç taşıyormuş gibi alnını sulayan kan damlalarına istemeden bakıyordum.

Hiç düşünmüş olmadığım halde iki şekil, İsa ile Deccal, yavaş

yavaş birleşmekteydi. Peki ama, bu ikisi birbirinin ezelî düşmanı değil miydi, Sabah Yıldızı, Tanrı'nın rakibi değil miydi? Hiç, Kötü olan şey İyi'nin hizmetine girip onunla işbirliği yapabilir mi? Zamanla, karşıt peygamberin eserini okudukça, basamak esrarengiz bir gözüpek birliğe doğru çıkıyordum: İyiyle Kötü birbirine düşmandır, diyordum; işte nefretin ilk basamağı. İyi ve Kötü iş ortağıdır; bu, nefretin daha yüksek olan ikinci basamağıdır. İyiyle Kötü birdir! Bu, şimdiye kadar ulaşabildiğim en yüksek basamaktır. Bu basamağın üstünde ürpererek duruyordum; kafama korkunç bir kuşku girdi: Acaba bu Kutsal Küfürcü beni de küfre itiyor olmasın?

Bütün kış bu mücadeleyle geçti; zaman ne kadar çabuk ilerliyor, mücadele ne kadar yoğunlaşıyor ve rakibin tıknefes, derinden kesik soluğunu ne kadar yakından duyuyorsam, nefret değişip, o kadar başka şekle giriyor ve ben anlamaksızın mücadele, kucaklaşma halini alıyordu. Hayatımda, böylesine elle tutulur ve böylesine şaşkınlıkla, nefretin tam anlayıştan, merhamet ve sempatiden miras alarak sevgi haline gelebileceğini hissetmemiştim. İyiyle Kötü mücadele ederken de aynı şey olmalı diye düşünüyordum. Sanki eskiden birleşiktiler, onları ayırdılar da, şimdi yeniden birleşmek için mücadele ediyorlar; ama anlaşılan, son birleşmenin en büyük düşmanın, en büyük dostun ölüme bir hükme varabilirsem son birleşmenin, yeni hem hasmın, hem de onun Dünya adı verilen büyük bileşime, yani ahenge serbestçe katılışının kabul edileceği gün mutlaka gelecektir.

En büyük Mazlum, bana her şeyin üstünde heyecan veren şey, senin trajik, kutsal hayatındı. Senin en büyük düşmanın, en büyük dostun -ölüme kadar biricik sırdaşın- hastalık olmuştur. O seni hiç bir zaman rahat bırakmamış, durup şöyle demene izin vermemiştir: Burada i[illegible]n, daha ileri gitmem! Bir ateş idin, yakıyordun, yanıyordun, ardında küller bırakarak kaçıyordun;

Evet, biliyorum nereden geldiğimi;
alev gibi asilim,
yakıyor ve yanıyorum.
Işık olur neyi ellersem

ve neyi bırakırsam kömür,
Kesinlikle alevim ben!

Ve bahar gelip havalar biraz ısınınca, senin acılı ve kahramanca mücadelenin bütün yokuşlarında kanının, hâlâ sıcak ve ılık olan damlalarını bulup izlemek için tapınıcı olarak harekete geçtim.

Bir sabah, doğduğun köyde yağmur yağarken, rutubet içinde, çamurlu, daracık sokaklardan geçiyor ve seni arıyordum. Sonra, o yakında, özel gotik tapınaklı küçük şehirde, büyük ateşli devrelerinde yeniden oğlu olmak için sık sık sığındığın ananın evini buldum. Sonra denizinden, göğünün tatlılığından, dürüst insanlarından o kadar hoşlandığın Cenova kıyısının tanrısal yolları... O kadar uslu, fakir, güleç yaşıyordun ki, mahallenin kadıncağızları sana aziz adını veriyorlardı. Ve hatırlarsın, çok basit ve sakin bir hayata başlamak için planlar hazırlıyordun: "Bağımsızlığım kimseyi sıkmayacak şekilde bağımsız olayım. Tatlı sözlü, gizli bir gururum olsun. Çok hafif uyuyayım, içki içmeyeyim, fakir yemeğimi kendim hazırlayayım, büyük dostlarım olmasın, kadınlara bakmayayım, yükselmeler istemeyeyim, yalnız en seçkin olanlarla ve çok seçkin kişiler bulmazsam, basit halkla ilişkilerim olsun."

Engadin'de, ilkbahar güneşi altında Sila-Maria'yla Silvaplana arasında, Ebedî Dönüş'ün seni ilk kez yaraladığı, piramit biçimi kayayı, heyecanla bulmaya çalışıyordum! Ve sen, bir çığlıkla patlayarak bağırdın: "Madem hayatım bu kadar acı ve dayanılmazdır, kutlu olsun ve sayısız defalar gelsin, bir daha gelsin!" Çünkü, küçük ruhlar için dini, fedakârlığı hayal eden kahramanın keskin sevincini duyuyorsun: Karşında boşluğu göresin, ilerleyesin ve korkmaya tenezzül etmeyesin.

Çevredeki dağlar, güneşin altında mavi mavi buğulanıyordu, bir uğultu duydum, bir kar dağının yıkıldığını gördüm ve bir dostunun sana ne yazdığını hatırladım: "Kitaplarının içinde, dökülen suların uzaktan gelen uğultusunu duyar gibi oluyorum."

Ve Sils-Maria'ya girerken, yanındaki fakir mezarlığı ile küçük köprüyü geçtiğim sırada ürpererek sağıma baktım. Çünkü tıpkı senin, Zerdüşt'ü birden yarıbaşında hissettiğin gibi, ben de aynı şekilde, yerdeki gölgeme bakarken, birin iki olduğunu ve senin yanımda yürüdüğünü gördüm.

Senin bütün hayat mücadelen, Büyük Mazlûm, kafamda yükseliyor. Genç ve ateşliyken, yüreğine bir rehber seçmek için, bütün kahramanları araştırıp bir gün Kuzey'in Brahman'ı olan Schopenhauer'le karşılaştın. Ayak ucuna otururak ona hayatın kahramanca ve ümitsiz görüntüsünü açıkladın: Dünya benim yaratığımdır; her şey, görünenler ve görünmeyenler, aldatıcı bir rüyadır. Yalnız bir istek vardır; karanlık, başı ve sonu olmayan, amaçsız, ilgisiz, hem mantıklı hem mantıksız, konuşmayan devasa bir istek. Zamanla mekân arasına sıkışmış olarak, sayısız şekiller halinde parçalanmakta, onları yok etmekte, yenilerini yaratmakta ve yine ufalamakta, yüzyıllar boyunca bu şekilde devam etmektedir. İlerleme yoktur, mantık kadere hükmetmez; dinler, ahlaklar, büyük fikirler, güçsüz teselliler, çekingenlerle budalalar için iyi şeylerdir. Bilen güçlü kişi, dünyanın mantıksız görüntü oyununu sessizlikle karşılar ve Maya'nın geçici, alacalı tülünü yırtarak sevinir.

Ey Üstün İnsan'ın peygamberi, önce neyi hissetmişsen, şimdi o ciddi ve sağlam bir teori halinde örgütlenmekte, kahramanca bir görüntü biçiminde yükselmektedir: Yüreğinde mücadele eden şair, filozof ve savaşı birbiriyle kardeş oluyor. Genç çileci yalnızlıkta, musikide, uzun seyahatlerinde bir süre için mutluluğun tadını çıkarmaktadır.

Bir gün dağda fırtınaya tutulduğun zaman şunları yazıyordun; "Ahlakî emirlerden bana ne? Bunu yap, şunu yapma; Şimşek, fırtına, dolu ne kadar farklıdır! Ahlaklılıkları olmayan serbest kuvvetle... Düşüncenin rahatsız etmediği bu kuvvetler ne kadar mutlu, ne kadar güçlüdür!"

Bir gün, gençliğinin baharında, Schopenhauer'den sonra, sana hayatının en çetin neşesini bağışlayan, kaderindeki ikinci adamla, Wagnerle karşılaştığın zaman ruhundan kahramanca bir acı taşmaktaydı.

Ulu an... Yirmi beş yaşında, ateşli, sessiz, sakin, tatlı davranışlı, çukur ve kızarmış göğüslüydü. Elli dokuz yaşında, kuvvetinin zirvesinde, hayal ve eylemlerle dolu, gençlerin başları üstünde patlayıcı, fizikî bir güç olan Wagner: "Gelin!" diye bağırıyordu gençlere: "Serbestçe eser yaratabileceğim bir tiyatro istiyorum, onu bana verin! Beni anlayacak bir halk istiyorum; benim halkım siz olun! Görevinizdir, bana yardım edin; ben de sizi yücelteceğim!"

Sanat biricik kurtuluştur: Wagner, Kral Ludwig'e şunları yazıyordu: "Sanat, hayatı bir oyun gibi göstererek, onun en korkunç yönlerini güzel tasvirlere dönüştürmekte ve böylece yükseltip bizi avutmaktadır."

Dinliyor, üstadın sözlerini kan ve söz haline sokuyor, onun yanında savaşıyordun. Ünlü filozoflara göz atıyordun ve birden karşında, olağanüstü parlaklıklarla dolu büyük bir kahramanlık devri, uçurumu gülünç masallarla örtüp onu yenen korkunç iniltiler, trajik düşünceler ve trajik ruhlar yükseliyordu. Artık Yunanistan, üstatların bize tasvir ettikleri gibi dengeli, telaşsız ve hayatla ölümü basit şekilde, gülümseyerek karşılayan Yunanistan değildi. Bu sessizlik sonradan geldi; bu ağaç solumaya başladığı zaman, ateşli bir ağacın meyvası oldu; bu sessizlikten önce Yunanistan'ın bağrında kaos uğulduyordu. Gemsiz bir Tanrı, yani Dionyssos dağlarla mağaralarda kadın ve erkeklerin çılgınca rakslarını yönetiyor ve bütün Yunanistan Bakhos rahibesi gibi raksediyordu.

Şimdi görünüşünü, trajik bilgeliğin ateşiyle armonize etmeye çalışıyorsun. Apollonla Dionyssos, trajediyi doğuran kutsal çifttir. Apollon, dünyanın güzellik ve uyumunu uysal şekiller halinde düşünüp seyretmektedir; olayların fırtınalı denizi içinde kendi kişiliğinin kalesine sığınmış sakin, sağlam, hareketsiz durmakta ve suyun dalgalanışının zevkini çıkarmaktadır. Bakışı sırf ışıktır ve acı, kendisine tahrik edici bir şekilde hakim olduğu zaman bile, tanrısal dengeyi bozmamaktadır.

Dionyssos kişiselliği bozmakta, olayları denize saldırtmakta ve onun korkunç akıcı dalgalanışlarını izlemektedir. İnsanlarla canavarlar kardeş oluyorlar; ölümün kendisi de hayatın bireylerindendir, hatanın alacalı örtüsü yırtılmakta ve biz, gerçekle göğüs göğüse gelmekteyiz. Hangi gerçekle? Hepimiz biriz; hep birlikte Tanrı'yı yaratıyoruz. Tanrı insanın atası değil, torunudur.

Apollon'un kalesine sığınan Yunanlılar, kara ile denizin bütün yollarından gelip Yunanistan'a hücum eden bu başa çıkılmaz Dionyssos kuvvetlerine karşı set kurmaya çalışıyorlardı; ama tam olarak Dionyssos'u durduramamışlardır; iki tanrı güreşmiş, biri diğerini yenememiş, dost olmuş, trajediyi yaratmışlardır.

Dionyssos orjileri, hayvanlıktan kurtulup rüyanın zaptedilebi-

len tatlılığı altında ışıldadılar. Fakat trajedinin kahramanı daima tek olarak kalmıştır: Dionyssos. Trajedinin bütün erkek ve kadın kahramanları, Tanrı'nın sadece maskeleridir: Apollonik haz içinde uysallaşmış halde parıldayan gülücükler ve göz yaşları...

Ama, Yunan trajedisi birden kayboluverdi; onu mantık analizi öldürdü. Sokrat diyalektiğiyle Apollonik sükunet, Dionyssos sarhoşluğunu öldürdü; Euripidis'de trajedi artık beşeri ihtiras, yeni fikirlerin propagandasını yapan sofistik bir belirtidir; trajik tadını kaybeder, ölür.

Fakat Dionyssos sarhoşluğu, insanın sırlarıyla büyük huşu anlarında ebedî olarak yaşamaktadır. Acaba sanatın, tekrar tanrısal tenine bürünebilecek midir? Sokratizm yani bilim, Dionyssos'u ebediyen bağlı tutacak mıdır? Yoksa insan mantığının kendi sınırlarını kavradığı şu devirde sonunda sembolü Sokrat olup musiki öğreten yeni bir uygarlık mı ortaya çıkacaktır?

Şimdiye kadar uygarlığımızın hayali, İskenderiye bilgeliğiydi; fakat Bilim'in başındaki taç, sallanmaya başlamıştır; bütün Dionyssos ruhu, uyanmaktadır; Alman musikisi, Bach'dan Wagner'e kadar, onun gelişini haber vermektedir. Trajedinin yeni "trajik uygarlığı"nı uyandırmakta, doğurmaktadır. Schopenhauer'in aldatıcı dünyası, karanlık, ıssızlık nasıl şekil değiştiriyor! Alman eleştirisinin içinde bütün ölü ve hareketsiz şeyler nasıl dönüyor. Genç peygamber bağırıyor: "Evet dostlarım, benim inandığım gibi, siz de Dionyssos hayatına inanın; trajik insanlar olmak cesaretini gösterin, büyük mücadelelere hazırlanın ve büyük Tanrı'nız Dionyssos'a inanın!"

Ey Niçe, sen Wagner'in eserine, bu türden kozmogonik unsurları dayadın. Yeni trajik uygarlık, Almanya'dan fışkıracak yeni Akhileas önümüzdedir, yaşıyor, mücadele ediyor, yaratıyor, yardımımızı istiyor.

Ama, senin bu kehanetlerin yankılanmıyor, bilgeler senden nefret ediyor, gençler heyecanlanmıyor. Acı duyuyorsun, içinde merak uyanıyor, sormaya başlıyorsun. Bugünkü insanın ıslah olması mümkün mü? Hastalanıyorsun ve üniversitede öğrencilerin seni terkediyor.

Yırtıcı bir mücadele. İçindeki şair, boşluğu sanatın çiçekleriyle

örtüyor, fakat içindeki filozof her türlü fedakarlıkla, bu sanatın kendisini de, her türlü avuntudan nefret ederek öğrenmek istiyor. Birincisi yaratıyor ve teselli buluyor; ikincisi tahlil ediyor, dağıtıyor, ümitsizleniyor. Eleştirici akıl putları deviriyor. Sen, kendi kendine soruyorsun: Wagner'in sanatının ne değeri var? O şekilsiz, dinsiz, soluğan, kutsal sarhoşluk ve kibarlık olmaksızın, sırf retoriktir. Tıpkı Euripides'in sanatı gibi. İsterik kadınlar, tiyatrocular ve hastalar için iyidir. Senin yarı-tanrı'n şimdi tiyatrocu oldu; seni aldattı, sözünü tutmadı. Şimdi Hıristiyan temalarını işliyor, Parsifal'i(*) yazıyor. Kahraman yenilip çarmıhın dibine yıkıldı. Bize yeni efsaneler yaratmayı ve Dionyssos armasının üstüne mantık leoparını oynamayı vadeden kişi.

Şimdi sen sanatın, acı gerçeği güzel resimlerle örttüğünü haykırıyorsun; yani bu, çekingenler için bir avuntudur. Biz gerçeği bulalım da, dünya yok olsun!

Bu senin ilk çığlığına karşı yeni antitezdir, içindeki eleştirici şairi, gerçek güzeli yendi. Fakat, artık Schopenhauer de, seni canavarlaşmış zorunluluklarını ikna edemiyor; hayat yalnız senin yaşama isteğin değil, ondan da güçlü bir şeydir: Hükmetme isteğin. Hayat var olmakla yetinmiyor, yayılmak ve hükmetmek de istiyor.

Sanat artık hayatın amacı değil, mücadele içinde küçük bir yanlıştır. Şiirin üstünde düşünce vardır, Sokrat Akhileos'dan büyüktür; ölümcül de olsa, gerçek, en parlak ve verimli yalandan üstündür.

Çırpınıyor, hasta halde bir yerden diğerine dolaşıyorsun: Hastalık seni felce uğratıyor, rüzgar sinirlendiriyor, kan gözlerini acıtıyordu. Uyuyamıyor, uyku ilaçları alıyordun; fakir, rahatsız, ısıtılmamış odalarda yaşıyordun. Gururla, fakat diyordun, hastanın hayata lanet etmeye hakkı yoktur. Sevinç ve sağlık marşı, acılarının içinden yumuşak ve sonu gelmez bir şekilde yükseliyordu.

İçinde büyük bir tohumun olgunlaşarak ciğerlerini yediğini hissediyordun. Bir gün, Engadin'de yürüdüğün sırada, birden korkuyla durdun; zaman sınırsızdır diye düşündün; madde sınırlıdır; öyleyse bütün bu madde kombinezonlarının aynen ve farksız bir şekilde doğacakları an gelecektir. Binlerce yüzyıl sonra, benim

(*) Wagner'in bir eseri.

gibi bir adam, bizzat ben, yine aynı kayanın üzerinde duracak ve aynı fikri bulacaktır, yani bulacağım. Ve yalnız bir defa değil, sayısız defa; yani, geleceğin daha iyi olması, bir kurtuluşun kendini göstermesi yolunda hiç bir ümit yoktur. Böylece de, en geçici olanlar ebedileşir ve en önemsiz bir davranışımız artık beklenmedik bir önem kazanır.

Mücadeleli bir vecde daldın. Demek ki acın sonsuzdur ve dünyanın acısı şifasızdır; ama sen çileci bir gururla, acıyı sevinerek karşılıyordun.

Yeni bir eser yaratılmalıdır, diye düşünüyordun; yeni İncil'i insanlığa egemen kılmak için yeni bir görev yaratmalıyım. Ne şekilde? Felsefî bir sistemle mi? Hayır, düşüncenin lirik bir tarzda taşması gerekir. Epik şiir mi? Kehanetler mi? Birden Zerdüşt'ün biçimi beyninin içinde şimşek gibi çaktı.

Lu Salomé seni böyle bir sevinç ve acı içinde buldu. Sırf tahrikten, meraktan ibaret ve keskin olup doymazcasına eğilerek seni dinleyen, yaralı Köle, Büyük Mazlum: Sen ruhunu cömertçe ona veriyordun, o da onu süzüyor ve doymayan bir tavırla gülümsüyordu. Kadınların bizde yarattığı coşku ve verimlilikle heyecanın tadını çıkarmayalı, yüreğini güvenle açmayalı ve ağır savaşçı silahlarınla yumuşak yüreğinin eridiğini duymayalı kaç yıl oldu! O akşam çilecilik hücrene girdin ve hayatının havası içinde ilk kez kadın kokusunu soludun.

Ve sığınıp şiddetli bir istekle kaldığın dağlarda en tatlı heyecan, kadının mektubu seni izledi, ey Çileci! Bir gün sana sekiz mısra gönderdi, yüreğin yirmi yaşındaymışsın gibi hopladı. Issız çamların altında yüksek sesle bu mısraları haykırıyordun:

Ah, kim kurtarabilir seni yakalanırsan
ve kim unutabilir, derin bakışını?
Evet, yakaladın beni ve artık kaçmak istemem;
sen neyi yıkamazsın ki, tek başına!
Biliyorum, sen yaşıyorsun, dünyadaki tüm yaratıklarla
ve hiç bir şey kurtulamaz bu dünyada senin elinden.
Hayat ne kadar güzel olurdu, sen olmasan!
Ama, seni yaşamamız da öylesine iyi ki!..

Ve sonra birden, ayrılığın öldücürü günleri. Gecenin bastığı ormanda imişsin gibi kadın seni korkuttu ve senin karanlığında, parmağı ağzında kendisine gülümseyen küçücük tanrıyı görmedi. Ve hastalık, terkedilmiş ve sessizlik içinde ızdırabın yeniden başladı. Meyvasının ağırlığıyla eğilen ağaç olduğunu hissediyor ve gelip seni tutacak elleri şiddetle arzuluyordun; yolun kıyısında duruyor, aşağıda insanların şehirlerine bakıyordun, ama kimse gelmiyordu. Yalnızlığının içinde: "Beni seven biri yok mu? Bana küfreden, benimle alay eden kimse yok mu? Beni lanetleyecek kilise nerede? Başımı kesecek Otorite nerede? Bağırıyorum, bağırıyorum, beni duyuyor musunuz?" diyordun.

Ah, yalnızlık ve insanın sevdiği adamdan ayrılması! diye düşünüyordun. Hayır, hiç bir zaman bu saatleri yaşamamalıyım! Ebedi dönüşün kapalı çemberinde, bir kurtuluş kapısı açmamam gerek!

İçinde yeni bir ümit, yeni bir tohum, Üstün Adam silkindi. Dünyanın amacı odur, kurtuluş onun elindedir; odur senin eski soru'nun karşılığı: Bugünkü insan soylulaşabilir mi? Evet, soylulaşabilir! Ve bugün, dönek Wagner'in yeni eserinde egemen kıldığı İsa sayesinde değil, insanın bizzat kendisi ve yeni bir aristokrasinin acıları sayesinde. İnsan, Üstün İnsan'ı doğurabilir. Ebedi Dönüş seni boğuyordu. üstün İnsan hayatın acısını defedecek olan yeni hayaldir; artık sanat değil, enerji Ey Don Kişot, Tanrı'yı yeldeğirmeni sandın ve onu yıktın.

"Tanrı öldü" diye bağırıyor ve bizi uçurumun kıyısına getiriyordun; Yalnız bir ümit var: İnsanın kendi tabiatını açması ve Üstün İnsan'ı yaratması. O zaman, dünyanın bütün yönetimi ona kalacak ve artık sorumluluğu yüklenme gücüne sahip olacaktır; Tanrı öldü, tahtı boşaldı, onun tahtına biz yerleşeceğiz. Dünyada yalnız mı kaldık? Patron öldü mü? Böylesi daha iyi; şimdi o emrettiği, korktuğumuz ya da ümit ettiğimiz için değil, kendimiz istediğimiz için çalışacağız.

Ebedî Dönüş ümitsizdir; Üstün İnsan büyük bir ümittir; bu birbirine zıt iki teori ahenk kurabilirler? Büyük bir mücadele... Senin ruhun tâ o zamandan beri, düşüncesizliğin uçurumu üzerinde kanat çırpmaktadır. Zerdüşt yalnız bir çığlık olarak kalıyor. Bu trajik şii-

ri kötürüm bir halde bırakıyor ve şimdi hayat tadının, egemenlik trajedisi olduğunu bilimsel bir şeklide ispatlamaya çalışıyorsun.

Avrupa mahvolmaktadır ve liderlerin disiplini altına girmesi gerekir. Bugün hüküm süren ahlak, kölelerin eseridir; zayıflarla sürünün, güçlülerle çobana karşı örgütledikleri bir komplodur. Köleler kötü bir çıkarcılıkla değerleri altüst etmişlerdir: Güçlü olan kötü, hasta ve zayıf olan iyidir. Acıya karşı dayanamıyorlar; insancıl, Hıristiyan ve sosyalisttirler. Yalnız Üstün İnsan, her şeyden önce kendine karşı sert olup, yeni olan kendisi için yeni görevler çizerek yeni yüksek amaçlar verebilir.

Bu amaçlar nelerdir, seçkinlerle halkın örgütü, nedir; Avrupa'nın bu yeni trajik devrinde savaşın rolü nedir? İşte, senin son aydınlık yıllarını sarsan sorunlar bunlardır. Cevap veremiyorsun, beynin oynuyor. Kendini yine eski Dionyssos'cu şarkılarına veriyor ve çok acı bir önseziyle son büyük eserini okuyorsun:

Güneş batıyor;
susuzluğun bitecek artık
az sonra, yaralı yüreğim.
Serinlemeye başlıyor hava,
meçhul ağızların soluklarını hissediyorum:
büyük soğuklar geliyor!
Rüzgar sakin ve temiz;
bana yan ve büyüleyici
bir bakışla bakmadın mı bu gece?
Sıkı dur, ey yiğit yüreğim!
Nedenini sorma, ey hayatımın
alaca karanlığı!
Güneş batıyor!

İnsanın görmemesi gerekeni gördün ve kör oldun; insanın uçurum kenarında dayanabileceğinden fazla raksettin ve düştün.

Kafandaki karanlığı çabuk ört; ölüme kadar on bir yıl dayan... Bazan eline bir kitap alır, sorardın: "Ben de güzel kitaplar yazmadım mı?" Ve sana Wagner'in resmini gösterdikleri zaman dedin ki: "Bunu çok sevdim!"

Daha çocuk olduğum ve azizlerin hayatını okuduğum sıralarda, hiç bir aziz hayatının hikâyesini, böyle bir titizlikle okumamıştım: Bir insanın göğsünden asla böylesine yürek paralayıcı bir çığlık çıkmamıştır. Ve yeni Golgotha'ya karşı tapınışım bitip de Paris'e döndüğüm zaman sanki yüreğim, beynimden çok yüreğim değişmişti: Bu büyük tanrısız mazlumun acısını öylesine yaşamıştım ki, onun kanlı izlerini takip ederken eski yaralarımın böylesine çok açılması nedeniyle, ardındaki bütün köprüleri yıkıp tek başına en uzaktaki kahramanlık ve ümitsizliğe dalmak cesaretini gösteremeyen uslanmış ve cesaretsiz hayatımdan ötürü utanmıştım. Bu peygamber nasıl davrandı ve en yüce görevi nedir? Bütün avuntuları - tanrılar, vatanlar, ahlâklar, gerçekler- bırakman, yalnız kalman ve senin sırf kendi gücünle yüreğini utandırmayacak bir dünyayı yaratmaya başlaman. En tehlikeli olan şey nedir? Ben onu istiyorum. Uçurum nerede? Ben oraya doğru gidiyorum. En erkekçe sevinç hangisidir? Sorumluluğu yüklenmen.

Bir zamanlar, Paris'in kestane ağaçları altında ya da ünlü ırmağının kıyısında yürürken, birden benimkinin yanında onun gölgesini hissederdim ve güneş batıncaya kadar yanyana, konuşmadan ilerlerdik. Soluğu kesik ve sıktı, kükürt kokuyordu; herhalde cehennemden dönüyor da onun için kesiliyor diye düşünürdüm ve benim de soluğum kesilirdi; ama artık mücadele etmiyorduk, dost olmuştuk. Bana bakıyordu ve gözbebeğinin içinde yüzümün ışıldadığını farkediyordum. Ama mücadele uygardır; o bütün mücadelelerini bana bulaştırmıştı; ben de onunla birlikte mücadele etmeye, uzlaşmaz olanları uzlaştırmaya, en son ümidi en son ümitsizlikle dost etmeye ve mantıkla kesinliğin ötesinde bir kapı açmaya başladım.

Bir akşam üzeri, güneş batıp da ayrılmaya hazırlandığımız bir sırada döndü ve benimle hiç konuşmayan o, konuştu: "Ben Çarmıha Gerilmiş Dionyssos'um" dedi, "ben, o değil" ve sesi kıskançlık, nefret ve sevgiyle doluydu.

Ertesi günü gidip, ben de Bergson'un büyüleyici sesini duyduğum zaman, yüreğim tekrar sakinleşiyordu; sözleri baştan çıkarıcıydı ama zorunluluğa bir kapı açılıyor ve içeri ışık giriyordu. Fakat gençliği büyüleyen yara, kan ve büyük iç çekme yoktu ve ben

yine o yaralayanı bulmak için kestane ağaçlarının altına gidiyordum.

O sıralarda yara, derinliklerime kadar işlemiyordu; ben de yaralanıyordum, ama sadece cildimden. Kutsal peygamberin yaralanıp kan döktüğü yerde ben, Aziz Françesko gibi bereleniyordum, sadece tenim morarıyordu. Daha sonra görüntü halinde beliren Apokalips'in melekleri insanların üzerine saldırdığında, benim de yaralarım açılmaya başladı. Yıllarca sonra Londra'da yine bir sonbahar günü bir parkın küçük bir kanepesinde oturduğumu hatırlıyorum; hava korku doluydu; bir yerde Üstün İnsan doğmuş, bir yerde bir kaplan, Üstün İnsan olduğunu sanmıştı; artık yalnızlığının içine sığamıyordu, egemenlik hırsı kudurganlığa dönüşmüştü. Cengiz Han'ın demirden bir yüzüğü varmış ve onun üzerinde iki kelime yazılıymış: Rasti-Rusti: Kuvvet-Hak. Bizim devrimiz de bu demir yüzüğü taktı. Devrimizin şeytanı, Afrika'nın efsanevî kralı gibidir; enine boyuna şişman, upuzun, her yanı kıllı, on iki kadın, iki erkek şarkıcı ve yirmi dört tulum şarapla yüksek kuleye çıktı. Raksla şarkıdan bütün şehir sarsıldı; çok eski kulübeler yıkıldı. Başlangıçta kral raksetti, yoruldu, bir taşın üstüne oturdu, gülüyordu; sonra gülmekten yoruldu, esnemeye başladı ve eğlensin diye önce kadınları, sonra erkek şarkıcıları, sonra da boş tulumları uçurumdan aşağı attı. Fakat yüreği hafiflemedi ve kralların teselli bulmaz acısından ötürü ağlamaya başladı.

Bir gazete satıcısı, yeni savaş haberlerini haykıra haykıra geçti; insanlar, solukları kesiliyormuş gibi, sokaklarda birden duruveriyorlardı: Bazıları da yola koyuluyor, çocuklarının hâlâ yaşayıp yaşamadığını öğrenmek istermiş gibi evlerine doğru koşuyorlardı.

Küçük kanepede bir gölge gelip yanıma oturdu; döndüm ve ürperdim: Oydu. Yaşama zevkinin yayılıp hükmetmek isteği olduğunu ve yalnız kuvvetin birtakım haklara sahip olmaya layık bulunduğunu söyleyen kimdi? Üstün İnsan geldi, onun peygamberi de büzülmez bir halde, bir sonbahar ağacının altında gizlenmeye çalışıyor.

Ona karşı, bu derece trajik bir acımayı ilk kez duydum. Çünkü, ilk kez görünmez bir çobanın kamışları olduğumuzu ve kendi isteğimizi değil, o bize hangi havayı çalarsa onu oynadığımızı böylesi-

ne açık bir biçimde gördüm. Çukurlaşmış gözlere, çökmüş yanaklara, sarkık bıyıklara baktım:

—Üstün İnsan geldi, diye mırıldandım, onu mu istiyordun?

O, kovalayıp gizlenen yaralı bir canavar gibi daha çok büzüldü öteki kıyıdan mağrur ve acılı sesi duyuldu:

—Onu!

Yüreğinin çırpındığını hissettim.

—Ektin, şimdi de biçişe bak, hoşuna gidiyor mu?

Yine öteki kıyıdan ümitsiz, çırpınan bir ses duyuldu:

—Hoşuma gidiyor!

Artık yalnız kalıp küçük kanepeden kalktığım zaman, kararmış şehrin üzerinden, bir bombardıman uçağı homurdanarak geçti. Leonardo'nun yüksek dağ tepelerinden yazın kar taşıdığını ve şehirleri suladığını düşündüğü uçak şimdi bomba yüklü olarak geçiyordu.

Daima barışçı savaş peygamberini düşünerek "aynı şekilde uçuyorlar" diye aklımdan geçirdim, "düşünceler, insanın aklından, gün doğarken çayır kuşlarının yaptığı gibi ve aynı şekilde uçuyorlar. Ama insanın kaçamak bakışı kendilerine döner dönmez kudurmuş et yiyen hayvanlara dönüşürler. Zavallı baba bağırıyor ve ümitsiz bir halde itirafta bulunuyor: "Ben onu istemiyordum! Ben onu istemiyordum!", fakat hayvanlar başının üstünden uğuldayarak geçiyor ve ona ıslık çalıyorlar.

Gençliğin en kritik, en aç anında Niçe'nin bana yedirdiği besin aslancaydı:

Cesaretlendim, İsa'yı da yapmaya zorladıkları gibi, artık bugünkü insanın içine sığamıyordum. Çileden çıkmış bir halde bağırıyordum: "Ah, köleleri, alçakları, haksızlığa uğramışları avutmak, şu dünyasal hayata iyice şikayet etmeden dayanabilmek ve efendilere sabırlı bir şekilde boyun eğebilmek için armağan ve cezaları geleceğin hayatı haline sokmaya çalışan şu çok kötü hayat!" İnsanın şu dünyadaki yaşayışını bir paraya düşürüp öteki hayata milyonları harcatan bu din, ne çıfıtça bir Kutsal Sofra'dır! Ne basitlik, ne lanetlik, ne tefeciliktir bu! Hayır, Cennet'i uman ya da Cehennem'den korkan kişi özgür olamaz! Artık ümit meyhanelerinde sarhoş olmamız ayıptır! Ya da korkunun bodrumları altında... Kaç yıl geçmiş de ben anlayamamışım ve gözlerimi açmak için bu peygamberin gelmesi gerekmiş!

Şimdiye kadar bütün dünya hükümdarlığını Tanrı'ya emanet etmiştik; acaba sorumluluğu insanın devralması zamanı gelmiş olmasın? Bir dünyayı, kendi dünyamızı alın terimizle yaratmamızın zamanı? Şakaklarımda şeytanî bir övünme rüzgarı esti, küstahlıkla zamanı geldi, diyordum; insanın, hem de Tanrı'dan bir şey beklemeksizin kaosu düzene sokmak için bütün ümitleri, bütün acıları yüreği içine kabul etmesi zamanı geldi; yani kaosu dünya haline sokmak. Zamanı gelediğinde, bugünkü uluslararası çılgınlığın ortasında ayakta bulunman, anlamsız çığlıkları, basit bir tam söz haline sokman. Yani İyi Haber haline!..

Bu iyi haberi içimde, ilkbaharın yeni yeni başlayan esintileri gibi uzak bir cıvıltı halinde duymaktayım. Yüreğim, çevresi henüz kış olup da tepesindeki gökyüzü kapkaranlıkken ilkbaharın gizli haberlerini alarak Ocak ayının ortasında, soğuk rüzgâr karşısında, bütünüyle çiçek açmış olarak gördüğümüz badem ağacına benzer. Güçlü bir rüzgar esip onun tüylerini yolabilir; o görevini yapmış bağırmış ve ilkbaharı gördüğünü haykırmıştır.

Bir gece bir rüya gördüm; rüyalar hayatımda benim için daima sağlam rehberler olmuştur. Beynime işkence eden, dönen, kıvranan ve çözüm yolunu bulamayan şey, rüyamda berraklaşır, fazlalıklarını atar ve çok basit bir tad, kurtulmuş olarak kalır. Bütün o süre boyunca Aziz Sevastianos(*) gibi, Ebedi Dönüş'ün trajik peygamberleri üzerine atmış olduğu tülün altına büzülmüştüm ve beynimle onu çevreleyip boğan karanlıklar arasında boş yere insan görevinin ne olduğunu öğrenmeye çalışıyordum. İşte o sıralar bir rüya gördüm: Deniz kıyısındaymışım, denize bakıyormuşum; deniz simsiyah, sırf korkudan oluşmuş ve fokurduyormuş, üstündeki gökyüzü de simsiyah, yalnızca korku ve ağırlıkmış, gittikçe alçalıyormuş ve neredeyse denize dokunacakmış. Rüzgar esmiyormuş; ben boğuluyor, soluk alamıyormuşum. Birden, göküyüzü ile deniz arasında kalan daracık bir ağartı içinde ışıklı beyaz bir yelken parıldamış; bu kendinden ışıklı küçük bir sandalmış ve boğucu havasızlık içinde yelkenini alabildiğine şişirip iki karanlığın arasında hızla ve

---

(*) San Sebastian.

canlı bir biçimde ilerliyormuş. Ellerimi ona doğru uzatmış, "Yüreğim!" diye bağırmış ve uyanmışım.

Bu rüya hayatımda benim için büyük bir yardımcı olarak kalmıştır. Umudun umutsuz babasını koşup bulamamam ve ona rüyanın bana getirmiş olduğu gizli anlamı anlatamam ne yazık! Bütün acısının çözüm yolu bu değil miydi? Aşırı umutsuzluğun içinde, kendi rüzgarıyla yol alan, kendi ışığıyla aydınlanan, kimseye ihtiyacı olmayan bu korkusuz sandalcığı davet etmemiş miydi?

Güç anlarda, etrafımdaki her şey kararıp en değerli dostlarımla en sağlam umutlarım beni bırakırken, kaç kez gözlerimi yumup gözkapaklarımın arasından o sandalı görürdüm... Yüreğim cesaretlenir, yerinden fırlar, "Orsa ve korkma!" diye bağırıp karanlığı yırtardı!

Niçe'nin bende açtığı yaralar derin ve kutsaldı, Bergson'un mistik otları onları iyi edemezdi, bir an için uyuştururdu; fakat onlar yine hızla açılır, kanarlardı. Çünkü, genç olduğum için, derinden derine istediğim şey iyileşme değil, yaraydı...

O gençlik yıllarında bir tahrike kapıldığımı hatırlıyorum. Bir an için yanan, havaya binlerce ışık ve renkle yayılan ve birden kaybolan hayat ateşinin sanatına dayanamıyordum. Bu ateşi kim yakıyor, ona bu kadar büyü ve güzelliği kim veriyor ve birden kim söndürüyor? "Kabul etmem!" diye bağırıyordum, "imzamı koymam, sönmemesi için bir çare bulacağım!" İnsanın hayatına acıyor, başkalarına karşı hayranlık duyuyordum: Bu uysal ipekböceği, içinden bu kadar tanrısal ipeği nasıl çıkarabilir?

En şerefli kurt, ipekböceğidir; sırf karnı ve ağzıyla sürünür, yer, kirletir, tekrar yer, iki delikli pis bir boru... Ve birden, yediği şey ipek oluverir. İnsan da böyledir. Gökyüzüyle toprak parlar, düşünceler, onları giydirdiği pahalı ipeklilerle ışıldar ve birden kaba bir ayak tabanı, bu olağanüstü kurdu çiğner...

Çocukluğun basit mutluluğu ve güvenci ebedî olarak geçmişti; artık gökyüzünün sessizlik ve ilgisizlikle dolu siyah bir kaos olduğunu öğrenmiştim; güzellikle gençliğin, toprağa inince ne olduklarını görmüştüm, şimdi ruhum dar ve alçakça ümitlerle avunmak istemiyordu.

Yavaş yavaş, kararsız bir yürüyüşle boşluğa doğru ilerliyor-

dum; ama gözüm henüz alışmış değildi, ona cesaretle bakamıyordum. Ruh hâlâ durulmamış bir halde fokurduyor ve bazen gençliğe yaraşır bir yiğitlikle insanın kaderine karşı böbürleniyor, bazen büzülüyor ve kendisini romantik melankoliler örtüyordu. Çok, pek çok sonra, dizlerim çözülmeden uçurumun kıyısında durup uçuruma korkusuz, ama aynı zamanda utanç duymadan bakmaya alıştım.

Gurbetteki küçük odanın içinde tanrısal, huzurlu bir gece! Aşağı sokakta kâh bağırma ve gülüşler, kâh gecenin ortasında aşk şarkıları, kâh çatılarda sakin, bembeyaz bir kar... Ve ışık uykusuz kalıyor, ocak yanıyor, bense kitapların üstüne eğilmiş, insanın düşünsel dev çalışmalarını bir daha yaşıyordum.

Paris'teki yıllarımı bu tür endişeler içinde, yeteri kadar gençlik, yeteri kadar da ihtiyarlıkla ilgilenerek geçirdim; ev sahibim olan kadın benden kuşkulanmaya başladı. Bana yan bakıyor, yarım ağızla selamlıyordu ve bir gün dayanamadı:

—Fakat Bayım, diye seslendi, bu durum daha ne zamana kadar devam edecek?

—Hangi durum?

—Hangi durum mu? Her akşam eve erken dönmen; ne kadın, ne erkek hiçbir misafirin olmaması, gece yarılarından sonralara kadar ışığın yanması; bütün bunları normal mi kabul ediyorsun?

—Ama ben bütün gün üniversitede dersleri izliyor, geceleyin ders çalışıp yazı yazıyorum; buna izin yok mu?

—Hayır yok! Öteki kiracılarla karşılaştırıyorum, sen bir şey gizliyorsun. Bu kadar düzen, bu kadar yalnızlık ve sessizlik... hem de kadınsız, arkadaşsız! Sen hasta olmalısın... Afedersin ama, hasta olmalısın ya da bir şeyler yapıyorsun. Bağışla beni ama, bu böyle devam edemez!..

Önce kızacak gibi oldum, fakat ev sahibinin haklılığını çabuk anladım: Düzensiz, ahlaksız ve gürültülü bir toplumda, bir adamın düzenli, sakin olması, odasına ne kadın, ne erkek kimseyi kabul etmemesi yasayı bozar, hoşgörüyle karşılanamaz. Yaşadığım sürece, dikkat etmişimdir; hayatım daima çok basit geçtiği için, ona tehli-

keli derecede karışık gözüyle bakılmıştır. Ne söylüyor, ne yapıyorsam başka anlam veriliyor, ardında söylenmedik neyin gizlendiği anlaşılmaya çalışılıyordu.

Daha sonraları, en iyi dostum bile böylesine bir basitliğe inanamamış, inandığı zaman da dayanamamıştır. Bir gece avluda oturuyor, yıldızlara bakıyordum... Yıldızlı gökyüzü, benim için her zaman en çarpıntı verici, en rahatsız edici manzara olmuştur. O bana, korkunun dışında hiç bir haz vermezdi; yüreğim paniğe kapılmaksızın ona bakamıyordum. Avluda dostum göründü. Hayretle sordu: "Ne yapıyorsun orada? Konuşmuyor musun? Neden konuşmuyorsun?" Yaklaştı, bana doğru eğildi; gözlerimden iri damlalar dökülüyordu. Kahkahayı bastı. "Yalancı!" dedi, "düzenbaz, şimdi bana yıldızlara baktığını ve bu nedenle heyecanlandığın için ağladığını söyleyeceksin! Sen beni aldatamazsın, Cizvit! Mutlaka, etrafında dolaşan o sürtüklerden birini düşünüyorsun!."

Daha sonra, başka bir defasında Rusya'da Panait İstrati'yle tanışıp Yunanistan'a döndüğümüz sırada, Panait bana bakar, bütün yolculuk boyunca beni inceler ve nasıl bir hükme varacağını bilemezdi. Atina'da bir gazeteciye sordu; o da ona; "Ne diyeyim?" diye cevap verdi: "Doğal değil!". Zavallı Panait bu kez huzursuzlukla sordu: "Ne yapar?" "Hiç işte! Sigara bile içmez!"

Üç yıl kaldığım Paris'te hayatım buydu; hiç bir macerası olmaksızın sakin ve yanıcı; öğrenci aşkları, öğrenci sarhoşlukları, siyasî ya da manevî tertipler olmadan... Sonunda, ev sahibim olan kadın bile bana alışmış, sırrıma erdiğini sanmış ve kendi için o zamana kadar anlaşılmaz bir şey olan hayatımdaki saflıkla düzeni bağışlar olmuştu.

Sabah akşam huzursuz bir gözle beni izleyen kadın komşularından birine arkamdan şunları söylediğini duymuştum:

—Memleketindeki dinsel tarikatlardan birine dahil olmalı. İstiyor zavallı, istiyor ama izni yok!.

Komşu kadın sinirli bir halde:

—Öyleyse, niçin böyle bir tarikatı bırakmıyor? dedi.

Ev sahibem hoşgörüyle cevap verdi:

—Ee... onun çarpıklığı da bu işte!..

Gitmek üzere bavullarımı hazırladığım zamanda kızı Susanna'yla birlikte odama girdi.

Beni günaha sokmak isteğiyle:
—Şimdi gidiyorsun, kızımı öp bakalım! dedi.
Kız, yaklaşış biçimime bakarak karşı koydu:
—Alnımdan değil ama, alnımdan değil!
—Peki, nerenden?
—Başka, neremden istersen, zavallıcığım!
Anası kahkahayı basarak:
—Ağzından, aptal! diye bağırdı.
Bense, eğilip yanağından öptüm onu.

Paris'ten ayrılmadan önce, bir akşam üzeri Notre-Dame'a veda etmeye gittim. İlk gördüğüm zaman bana verdiği heyecandan ötürü ona karşı daima şükran borcum olmuştur; bizim kiliselerimizde kubbe, sanki sınırlı olanla sınırsız olanın, insanla Tanrı'nın bağdaşmış biçimidir. Tapınak yukarı doğru fışkırır, sanki gökyüzüne ulaşmak ister ve birdenbire Tanrı'dan korkan bir sağlamlıkla atılımına, kutsal ölçüye göre boyun eğdirir; eğilir, ulaşılması imkansız ululuğun karşısında kıvrılır, kubbe halini alarak tepesine Kadir-i Mutlak'ı kondurur.

Gotik kilisenin cüretkar özenişi, bana yukarıdan aşağı daha mağrurmuş gibi görünür. Sanki gökyüzüne doğru atılan, paratoner gibi sivri, atrigan bir ok olarak yapılacak biçimde, yeryüzünün bütün taşlarını disiplin altına alıp seferber ederek topraktan fışkırır. Bu kutsal mimaride her şey sivrilerek ok olur; artık kaosa insanca bir düzen veren, güzellikle zorunluluğu eksiksiz bir biçimde dengeleştiren ve sonunda kendini insanla Tanrı'nın mantıkî bir biçimde birleşimine adayan Yunan ritminin düz çizgili, dört köşe mantığı değil; canlı, mantık dışı bir şeyle birden insanları sürükleyen ve yeryüzüne yıldırımı, Tanrı'yı indirmek için tehlikeli mavi ıssızlıkta onu bir atılım yapmaya iten heyecanlı bir çığlık olur.

Kim bilir, belki tapınma da böyledir, insanın ruhu da.. İnsanın ümitleriyle korkularını seferber etmek ve tıpkı bir ok gibi, insanüstü bir yüksekliğe fırlatmak. Dayanılmaz, kalleş sessizliğin içinde, cüret ve gurur, yanına yanaşılamaz, dik duran ve göğün başlarımız üzerine düşmesine imkan vermeyen bir kılıç...

Bu okun gökte korkusuzca yükseldiğini gördükçe, ruhumun sağlamlaştığını, gerildiğini ve bir ok haline geldiğini hissediyordum.

Ve birden bir sevinç çığlığı attım: Niçe'nin çığlığı da böyle değil mi? O da, gökyüzüne doğru atılan bir ok değil mi? Tanrı'yı yakalayıp tahtından indirecek bir paratoner değil mi?

Böyle taşla demirden yapılmış ve yalnızca ışıktan oluşan vitraylardan meydana gelmiş bu Zerdüşt'ün ruhu içinde ve kendilerini Tanrı'ya kaptırmış derin yankılı, görünmez tanrısal ahengin çevresinde dolaştığım için sevinç duydum.

Böyle yavaş yavaş, yüreğim sorularla, çılgın ve çaresiz ümitlerle dolu olarak Paris'e veda ettim.

Paris'ten ayrılıyordum ve yüreğim, sağlamlığıyla huzurunu kaybetmişti. Şunları söyleyen çileci kimdi, hatırlamıyorum: "Oturuyorsun. Yüreğin sakinse, bir serçenin şakımasını bile duysan artık yüreğinde eski essizlik kalmaz." Ya vahşi bir atmacanın keskin sesini duymuş olan ben!

Paris'ten ayrılıyordum. Çarmıha Geriliş'in ayaklardaki, ellerdeki ve kaburgadaki bütün yaraları kapanmıştı. Ruhum, içimde, kanlı ve asi bir halde silkiniyor, çok acı çekiyordu.

Ben bir kesinliğe ulaştığım zaman, daima sessizlikle sağlamlık kısa bir süre devam eder ve bu kesinlikten çabucak yeni kuşkularla huzursuzluklar doğarak beni eski kesinlikten kurtulmak ve bir yenisini bulmak için mücadeleye girişmek zorunda bırakırdı... Ta ki, bu da olgunlaşıp kesinsizlik halini alıncaya kadar... Kesinsizlik nedir? Yeni bir kesinliğin anası...

Niçe bana, her türlü iyimser teoriye inanmayı öğretti; dişi olan insan yüreğinin daima avunmaya muhtaç bulunduğunu ve şeytani olan saf aklın her zaman ona hizmet etmeye hazır olduğunu biliyordum. İnsana bütün istediğini vaat eden her din, gerçek mertliğe yaraşmayan, korkaklara özgü bir sığınak olarak görünmeye başlamıştır. İnsanın kurtuluşuna varan yol, İsa'nın yolu mudur, diyordum. Yoksa, susuzluğumuzun yankısı olan o cennetin var olmadığını asla öğrenemeyeceği, cennetle ölümsüzlüğü vaat eden iyi örgütlenmiş bir masal mıdır? Çünkü insan bunu ölümden sonra anlayabilir ve öbür dünyadan hiç kimse dönmemiş olduğuna göre

bunu bize söyleyecek kimse çıkmayacaktır.

Öyleyse, en ümitsiz dünya teorisini seçelim ve kazara, biz aldanıyoruz da aslında ümit varsa ne âlâ. Böylece hiç değilse ruhumuz aldanmaz. Ve ne Tanrı, ne de Şeytan onu, uçurumu örtmek amacıyla, esrarkeşler gibi sarhoş olup çıkarsızlık ya da korkaklık yüzünden hayali Cennetler yarattığını söyleyerek aldatamaz. Galiba bana, en ümitsiz din olarak en gerçek olan değil de en mertçe olan ve metafizik umut olarak da gerçek bir erkeğin el uzatmayacağı bir yem gibi görünmüştür. İnsanın en güç olan şeyi; yani ağlamayan, yalvarmayan, dilenmeyen şeyi nedir? Ben onu istiyorum... Tanrı katili Niçe sağolsun; bana "Bunu istiyorum!" demek cesaretini o vermiştir.

Ve birden, cüppelilerin verdikleri biçimiyle İsa'nın kilisesi, birbirbirine dayanmış halde gece gündüz meleyip boyunlarını uzatan ve kendilerini kesen elle bıçağı yalayan, paniğe kapılmış binlerce koyunla dolu mandıra gibi göründü. Bunların içinde bazıları ebediyen alevlerin üzerinde, ebediyen şişe geçirilmiş olarak döneceklerinden korkarlar. Bazıları da sonsuzluklar içinde ilkbahar çimenini otlamak için, kesilmekte acele ederler.

Ama gerçek erkek ne koyun, ne mandıra köpeği, ne de çobandır. O, bir kral olup krallığını da yanında taşır, gider, gittiği yeri bilir; uçurumun kıyısına ulaşır, başındaki kağıttan tacı çıkarıp atar, krallık urbasını üzerinden çıkarır, elleriyle ayaklarını birleştirir ve başı önde olmak üzere kendini boşluğa atar, kaybolur. Acaba böyle sakin, ürpertisiz bir gözle uçuruma bakmam nasip olacak mı?

Acaba yeryüzünde, ümidi küçümseyen bu kadar mağrur bir ses duyulmuş mudur? Bizzat Niçe bile, bir an için korkmuş, Ebedi Dönüş kendisine sonsuz bir azap gibi görünmüş ve korkusunun içinde büyük bir ümidi, gelecekteki bir kurtarıcıyı, Üstün İnsan'ı yaratmıştır. Zavallı insanı, hayatla ölüme katlanabilsin diye aldatması da başka türlü bir cennet, başka türlü bir yankıdır!.

XXIV

VİYANA-HASTALIK

VÜCUDUM o kadar yorulmuş, ruhum öyle bir gerginlik içinde bulunuyordu ki, vagonda gözlerimi yummuştum, geçtiğimiz ülkeleri görmek için başımı kaldırmıyordum bile... Ok öyle çok gerilmişti ki içimde, bir şakaktan ötekine, kopmak istermiş gibi, bir yayın gıcırdadığını çoktan duymaya başlamıştım.

Şakaklarım uğulduyor, boyun damarlarım durmadan atıyordu. Kuvvetimin beynimden, belimden, atardamarlarımdan akıp yok olduğunu duyuyordum. Demek ölüm buymuş, diye düşünmekteydim: Sakin, merhametli... İnsan sanki ılık bir banyoya giriyormuş da damarlarını açıyormuş gibi... Koynunda bebeğiyle bir kadın içeri girmek üzere, yalnız başıma uzanmış olduğum kompartımanın kapısını açtı. Beni görünce birden kapıyı kapayıp kaçtı. Kendi kendime: "Her halde başım kafatası olmuştur da kadın onun için korktu dedim; yine iyi ki ecel, sana yaptığı gibi beynime vurmadı, hocam..."

Viyana'ya vardığımızda trenden inmek, karşılıklı kulübeye gitmek ve bir gazete almak için bütün gücümü harcadım ama ayağım kaydı, bir demire çarptım ve baygın halde yere yığıldım.

Ondan sonra hiç bir şey hatırlamıyorum. Gözlerimi açtığımda kendimi büyük bir salonda buldum; sıra sıra karyolalar vardı, geceydi ve tepemde küçük, mavi bir ışık yanıyordu; başım pamuklar ve gazlıbezlerle sarılıydı; büyük, beyaz bir gölge, şakaklarında iki beyaz tüyle yatakların arasında dolaşıyordu. Yaklaştı, serin, yumuşak elini nabzıma koyup gülümsedi; alçak sesle:

—Uyu!.. dedi.

Gözlerimi yumarak tekrar uyudum. Tuhaf, cıvık cıvık bir uykuydu bu; erimiş, ılık bir kurşunun içine dalıyormuşum da ellerimle ayaklarım ağırlaşıyormuş, onları kıpırdatamıyormuşum ve ruhumun kanatları yapışmış gibiydi.

Hasta yatağında geçirdiğim bütün zaman bana derin bir uykuymuş gibi geldi. Günlerce ağzımı açıp yemek yiyemedim. Erimiştim; kalkmam, hareket etmem imkansızdı. Her gün biraz daha battığımı hissediyordum. Önce belime, sonra göğsüme, boğazıma kadar, çürümüş yaprak kokan ılık, yumuşak bir çamura batmaktaydım. Ölüm olmalıydı bu!.

Ara sıra dipten başımı kaldırıyordum, aklım yeniden aydınlanıyor, hemşireyi çağırıyordum. O biliyor, şakaklarında beyaz tüylerle geliyor, yazmak üzere elinde kalem kâğıt tutuyordu. Beynim çalışıyor, kendisi de çamura batmamak için diretiyordu. Ve ben, hemşireyi yanıma gelmeye, kendisine birkaç söz, yani kaostan yükselemeyen şeyi, bir hai-kai'yi söylemeye, onu da yazmaya alıştırmıştım. Bu hai-kai'lerin çoğu boşa gitti, ama daha sonra ölüm çamurundan çıktığımda bazılarını yazdıklarımın içine aldım. Hemşire elimi tutar, gülümserdi:

—Hazırım! derdi.

Kâğıdı dizlerine dayardı. Hatırlarım, ince bembeyaz elleri yazardı. Ben de gözlerimi yumup dikte ettirirdim ona:

—Sağol be insan, iki ayaklı, tüyleri dökülmüş horozcuk! Kulak asma, doğrudur, sen sabahları ötmezsen güneş doğmaz.

Hemşire gülerdi:

—Ateşli halinle neler yumurtluyorsun? derdi.

—Sen yaz: Tanrı'nın yüreğinde ufacık bir kurt uyuyor ve rüyasında, Tanrı'nın bulunmadığını görüyor. Yaz: Yüreğimi açarsan, yalçın bir dağ ve tek başına ona tırmanan bir insan bulursun. Bir de şunu: —Eğer şimdi, kışın ortasında çiçek açarsan beyinsiz badem ağacı, kar gelip seni yakar. Badem ağacı ilkbaharda cevap verir: — Yaksın! Hemşire benzimin solduğunu görerek bana:

—Yeter! Bugünlük yeter! derdi.

—Hayır, hayır, şunu da: Aklın, göğsün, kapısını çalmasını, dilenmesini ve Tanrı'nın kapıyı açıp ona bir parça ekmek vermemesini seyretmek hoşuma gidiyor!

Hemşire ısrar ederdi:

—Yeter! Yeter!

—Hayır, hayır, ölürsem o Yunanistan'da bilmeleri için şunu da yaz: Nereye gider ve nerede durursam, dişlerimin arasında, defne dalı gibi Yunanistan'ı taşıyorum.

O zaman gözlerimi yumardım, şakakların boşalırdı:

—Yoruldum hemşire, diye mırıldanır ve tekrar çamura dalardım.

Hayatımın sevinç ve tehlikeleri, sevmiş olduğum yüzler, gördüğüm ülkeler gözlerimin önünden bulutlar gibi geçer, biraz durur, birden seyrekleşip kaybolur ve kâh sağ, kâh sol şakağımdan, esen rüzgara göre, yeni bulutlar yükselirdi...

Bir gün, ateşli olduğum bir sırada Hrisoskalitisa Meryemi'ni(*), Libya denizinin tepesine asılı bir Girit Manastırı'nı hatırladım. Ne güzel gündü, ne tatlı ilkbahar güneşiydi o! Ve açık deniz nasıl parlayıp barbar ülkesine doğru nasıl uzanıyordu! Ve topuzlu, kısa boylu, tıknaz, savaşçı gibi burma bıyıklı çatallı beyaz sakalları ve sırf zevkten ibaret olup kıvılcımlar saçan gözleriyle başrahip bizi gezdiriyor, Manastırın mezarlığındaki keşişlerin mezarlarını gösteriyordu. Denizin üstünde, kayanın içine oyulmuşlardı. Fırtına olduğu zaman deniz, siyah tahta haçları ıslatıyordu. Haçların üstüne yazılmış olan bütün isimler silinmişti. Mezarlar arasında gezinmek hoşuma gitmiyordu; geri dönmek istedim. Başrahip kolumdan yakaladı sıktı, canım acıdı. Gülerek: "Gel delikanlıcığım dedi, korkma. İnsanın, ölümü düşünen hayvan olduğunu söylerler. Ben sana "hayır" diyorum, insan ölümsüzlüğü düşünen hayvandır. Gel de gör!" Açık ve boş bir mezarın önünde durdu: "Bu da benimkisi! Korkmayın be çocuklar, yaklaşın, henüz boştur, ama dolacak." Gülmekten kırılıyordu; mezarı kazmayla kendi başına kayanın içine kazmış, mezar taşını da hazırlamıştı. "Bakın üstüne ne kazıdım!" diye bağırdı, "Eğilin, korkmayın diyorum size, okuyun!" Diz çöktü, oyma yazılardaki toprakları temizledi ve okudu: "Senden korkmuyorum ey ölüm!" Bize baktı, kulakları bile gülüyordu: Neden korkacakmışım maskaradan?" dedi, "Bir katırdır o, üstüne bineceğim, beni Tanrı'ya götürecek!"

(*) Altın Merdivenli Meryem Manastırı.

Öyle sanıyorum ki insanın en değerli, en özgür, mekan ve mantıktan kurtulmuş saatleri, ateşli olduğu saatlerdir.

Klinikten ayrılıp ışığa çıkabildiğim zaman Mayıs ayıydı. Parklarda leylaklar açmış, kadınlar saydam, çiçekli etekler giymişlerdi. Genç erkek ve kızlar yeni çiçek açmış ağaçların altında birbirlerine söyleyecek sırları varmış gibi alçak sesle konuşuyorlardı. Akşam üzeri dışarı çıktığımda hafif bir rüzgar esiyor, kadın saçlarıyla pudralanmış yüzlerinin kokusunu getiriyordu. Dünya bu diyordum; yeryüzü bu. Yaşaman ve beş duyunun, dünyanın içeri girdiği beş kapının iyi çalışması ve şunları söylemen: "Dünya iyi, hoşuma gidiyor!" güzel şey!..

Sanki şimdi doğmuşum, sanki dünyaya bir an için inmişim de acı çekip fırlamış ve yeniden gözlerimi açıp bilinen kutsal ışığın içinde kendimi bulmuşum, ağaçların altında yürüyormuşum, insanların gülüşleriyle konuşmalarını işitiyormuşum gibi, güneşte yıkanan dünyanın karşısında heyecan ve rahatlık duymaktaydım.

Yavaş yavaş yürüyordum, dizlerim hâlâ titriyordu, sabahın sisi gibi hafif çok renkli, tatlı bir baş dönmesi beynimi sarıyordu; bu sisin ardında yarı sağlam, yarı hayalden yapılmış dünyayı görmekteydim. Hangi kilisede bilmiyorum, ama birinde gördüğüm bir tasviri hatırladım. Resim iki kata bölünmüştü: Alt katta sarı saçlı, sağlam yapılı, azgın bir beyaz ata binmiş kıvranan, ağzından köpükler saçan korkunç bir canavara mızrağını sokan Aziz Yorgis vardı. Üst kattaysa hiç farksız, aynı mücadele devam ediyordu, ama Aziz Yorgis, at ve canavar çok hafif, dağılmaya ve havada yok olmaya hazır bir bulut halindeydiler. Viyana'nın sokaklarıyla parkında dizlerim kesilerek yürürken, o dünya fotoğrafının bu üst katını görüyor ve rüzgar eser de dağıtır diye ödüm kopuyordu.

Birkaç gün sonra, rüzgarın eseceğini ve onu dağıtacağını nereden bilecektim?

Viyana güzel, baştan çıkarıcı bir şehirdir, insan orayı daima sevdiği bir kadınmış gibi düşünür. Güzel, hafifmeşrep ve koket; giyinmeyi, soyunmayı, kendini vermeyi, kin gütmeden, aşksız, oyna-

yarak ihanetlerde bulunmayı bilir. Yürümez, rakseder; bağırmaz, şarkı söyler; Tuna kıyılarında sırt üstü uzanmıştır, üzerine yağmur yağar, kar yağar, güneşlenir, bütününü görmene imkan verir ve sen şöyle dersin: Thalia, Erato, Eufrosini,(*) Vienna dört ilham perisi!

Hayata dönüşümden sonraki ilk günlerimde bu şehrin tadını çıkarıyor ve dünyanın ışık ve tadıyla insan konuşmalarının zevkini onunla birlikte tadıyordum ve ondan da çok soğuk suyun, lezzetli ekmeğin, meyvaların... Odamın balkonunda gözlerimi kapıyor, dünyanın uğultusunu dinliyordum. Dünya bana işçi arılar, yaban arıları ve balla dolu bir kovan gibi geliyordu; ilkbahar rüzgarıysa yüzümün üstünde tatlı ve serin bir el gibiydi...

Ama, yavaş yavaş vücut olgunlaşıp ruh yeniden gemleri eline aldıkça, bütün bu neşe bana çok sığ, çok tavuk beyinli ve en köklü ihtiyaçlarıma karşıtmış gibi geliyordu: Sanki burada bütün erkeklerle kadınları gıdıklıyorlarmış da öyle gülüyorlarmış gibi... Ama insan bana o zaman metafizik bir hayvanmış ve umursamazlıkla söylenen küçük şarkı, utanmazlıkmış gibi geliyordu. Neden olduğunu bilmeden, gülmeyi yüzsüzlük sayan babamın yanına dönüyordum, ama ben o nedeni biliyorum ve oğulun babasından daha ileriye atabildiği tek adım budur.

Sevdiğim trajik peygamberin ciddi, acımasız ve daha temiz sesi birden içimde duyulmaya başladı. Ses içimde: "Utanmıyor musun?" diye uluyordu, "sana yedirmiş olduğum aslan beyni bu mu? Sana teselli kabul etmemeni öğütlemedim mi ben? Yalnız uşaklarla korkaklar ümitlenir; kararını ver, dünya kötünün bir tuzağıdır; oltadaki yemi ısıracak kadar alçalma; açlıktan öl!" Ve daha alçak sesle itirafta bulunurcasına: "Ben yapamadım, cesaret edemedim, sen başar!" diyordu.

Bu ses, başka zamanlar da alayla dolu ve ıslık çalarak yükselirdi: "Ne diye horozlanıp bağırıyorsun: En güç olan şey nedir? Onu istiyorum! Hangi din teselli kabul etmez? Ben ona inanıyorum!" Ve sen aşağılık, gizlice ümit meyhanelerine, kiliselere gidiyor, eği-

---

(*) Thalia: Komedi ve idil perisi, Venüs'ün arkadaşı olan üç tanrıçadan biri; Erato: İçli şiiri yöneten peri. Eufrosini'nin kelime anlamı büyük sevinç ve şükran, eski ve yeni bir Yunan kadın ismi.

lip Nazareth'liye ibadet ediyor, elini uzatarak dileniyorsun: "Tanrım, beni kurtar!" Tek başına yola gir, ilerle ve ucuna kadar git, uçta boşluğu bulacaksın; ona bak. Senden yalnız bunu istiyorum: Paniğe kapılmadan boşluğa bakmanı. Başka hiç bir şey istemem senden! Sen beynini hareketsiz tut, beni aş!"

İnsanın yüreği karanlık ve asi bir sırdır; ağzı daima açık, dibiyse delik bir testi; dünyanın bütün ırmakları içine aksa o yine boş ve susuzdur. Onu en büyük ümit dolduramadı, şimdi en büyük ümitsizlik mi dolduracak?

Acımasız ses beni oraya doğru itiyor; kimin izlerini takip etmem için hissediyordum. Bu izler tereddütsüz, sağlam, gecikmesiz, acelesiz, soylu bir tempoyla boşluğa doğru gidiyordu. Ses "budur" diyordu bana, "son kurtarıcı budur; insanı ümitten, korkudan, tanrılardan kurtarır; onu izle! Ben yapamadım, yetişemedim; Üstün İnsan geldi, bana büyük güveni vardı, sendeledim; onu saptıracak vaktim olmadı; sen kendi Üstün İnsanı'nı, Nazareth'liyi saptır; benim yetişecek vakit bulamadığım yere ulaş: En uçtaki özgürlüğe!"

Boğuk ses, beni böyle acımasızca itiyordu; yavaş yavaş, gürültüsüzce, mükemmelleştirici kurtuluşun peygamberi içimde yükseliyordu. Ciğerim bir lotüs çiçeği olmaktaydı ve o, tabanlarına mistik iki yarık çizilmiş, el parmakları titizlikle kavuşmuş, kaşlarının arasında ikinci bir göz gibi siyah bir şişkinlikle lotüsün üzerine bağdaş kurmuş oturuyordu. Kurnaz, huzursuzluk verici gülümseyişi ince dudaklarından kocaman kulaklarına, alnının üstüne kadar yayılıyor ve bu yüksek uçurumdan aşağı bal gibi akıyor, bütün vücudunu sarıyor, tabanlarına kadar varıyordu. Ayaklarının altındaki iki tekerlek, kaçmak istermiş gibi sallanmaktaydı.

Buddha! Buddha! Hayatıyla ümitsiz, mağrur kahanetini yıllarca önce okumuştum ama unutmuştum; anlaşılan henüz olgun değildim; dikkat etmemiştim. Asya'nın derinliklerinden, sersemletici çiçekler ve yılanlarla dolu karanlık bir ormandan, baştan çıkarıcı, egzotik bir ses geliyor sandım, fakat sersemlemedim. İçimden daha tatlı, başka bir ses beni çağırıyor, ben de güvenle onun yanına gidiyordum... Ve şimdi, bu şehrin alaylı gülüşleri ortasında egzotik, baştan çıkarıcı flüt nasıl yeniden duyuldu ve nasıl da gözlerimi kapatıp onu daha yakından dinliyordum. Sanki içimde hiç susmamıştı da, İkinci Doğuş'un Hıristiyanca borusu onu bastırmıştı!

Şeytanî peygamberin aslanca besini, muhakkak ki beni güçlendirmişti ve boşluğu hayali bir tülle örtmeye çalıştığım için utanıyordum. Öyle, çıplak ve ölümcül halde gözlerinin içine bakamıyordum. Benimle boşluğun arasında İsa durmaktaydı, acılı bir halde kollarını uzatmış, korkmayayım diye ona bakmama imkan vermiyordu.

Ruhuma ihanet ediyor, ona işkence çektiriyordum; o tenle ruhu karıştırsın, o da ellere sahip olsun ve dünyaya dokunsun, dudakları olup dünyayı öpsün; artık kendisine sarılan düşman vücudunu değil de, onunla ikisi el ele ilerleyip ancak mezarda ayrılacak şekilde dost olacak bir vücut halini almasını istiyordu. Ruh istiyordu, istiyordu ama ben bırakmıyordum. Ben kimdim? Kendi içinde bir şeytan, yeni bir şeytan, Buddha!.. "Dilek, ateştir" diye bağırıyordu; "sevgi ateştir, erdem, ümit, ben, sen, cennet, cehennem ateştirler. Seni yakan ateşleri; evet, onları ışık yap, sonra üfle, ışığı söndür!"

Artık günün yakıcılığı sona erip küçük Hint köyünün sokaklarına, evlerin çatılarına ve insanların göğüslerine gölgeler düşünce, ilâhi okuyucu ihtiyar, kulübesinden çıkıp harekete geçer, kapı kapı dolaşır ve dudaklarının arasındaki büyülü flütü, ruhları iyi eden def ilahisi gibi tatlı, ninnili bir sesle çalar.. Bu, "Kaplan melodisi"dir, adına böyle derler ve söylendiğine göre günün yarasını iyi eder... Bu melodiyi daha açık bir şekilde duymak için odama kapandım ve geceli gündüzlü, büyük kitapların üstüne eğilerek Buddha'nın sözleriyle öğretisini okudum.

"Hayatımın baharında, siyah, kıvırcık saçlarımla, tam mutlu gençliğin neşesi ve erkekçe kuvvetin ilk gururu üzerimde iken, saçlarımı kökünden kestim, sarı cüppeyi giydim, evimin kapısını açtım, çölün içine girdim..."

Ve çilecilik mücadelesi başladı. "Kollarım kuru kamışlar gibi oldu. Bütün bir gün ve bir gece bir pirinç tanesiyle besleniyordum. Ve sanmayın ki pirinç, o zaman şimdi olduğundan daha büyüktü, tıpkı şimdiki gibiydi; kıçım devenin ayakları, belkemiğim tesbih gibi oldu; kemiklerim dağılmış bir kulübenin tahta iskeleti gibi ortaya çıktı. Gözlerim derin bir kuyudaki sular gibi parlıyordu. Başım güneşte kuruyup buruşan susak gibiydi."

Ama kurtuluş, çileciliğin bu çetin yolundan gelmiyordu. Budd-

ha köye indi, yedi içti, bir ağacın altında oturdu, ne sevinçli, ne üzgün, sadece sakindi, dedi ki: "Kurtuluşu bulmadan bu ağacın altından kalkmayacağım, bu ağacın altından kalkmayacağım!"

Parlak bir göz, temiz bir ruhla, ruhların topraktan yükselip kaybolduğunu, çaresizliği, tanrıların bulutlar gibi gökte yayıldığını, bütün seyri gördü ve ağaca dayandı, ağaca dayanır dayanmaz çiçekler saçlarıyla dizlerine ve Ulu Nebilik de beyninc dökülmeye başladı.

Sağa sola, öne arkaya döndü: Hayvanlarla insanlarda, tanrılarda böğüren oydu; içini bir sevgi bürüdü. Dünyaya dağılmış, acı çeken kendisi için, sevgi ve merhamet duyan, dünyanın bütün acısı göğün bütün acısı onundu: "İnsan bu berbat vücut içinde —kan, kemik, beyin, ten, damarlar, sperma, ter, gözyaşları ve pislik yumağı— nasıl mutlu olabilir? Kıskançlığın, nefretin, yalanın, korkunun, acının, açlığın, susuzluğun, hastalığın, ihtiyarlık ve ölümün tehdit ettiği bu vücut içinde insan nasıl mutlu olabilir? Otlar, böcekler, hayvanlar, insanlar, her şey çürümeye doğru gidiyor; artık ardında var olmayanlara bak. İnsanlar başaklar gibi olgunlaşır, tekrar filizlenir. Aşılmaz okyanuslar kurur, dağlar ufalanır, Kutup Yıldızı hareket eder ve tanrılar yok olur."

Merhamet, merhamet. İşte Budist gidişin rehberi Merhamet sayesinde vücudumuzdan kurtulur, ara duvarı yıkar, Hiç ile birleşiriz. Hepimiz biriz ve bu BİR acı çekmektedir, onu kurtarmalıyız. Bir damla su bile titreyerek acı çekse, ben de acı çekerim.

Dört "Büyük Kutsal Gerçek" beynimin içinde ayaklanır. Bu dünya, bizim yakalandığımız bir ağdır, ölüm bizi kurtarmaz, yeniden doğacağız. Susuzluğu yenelim, şikayeti kökünden sökelim, içimizi boşaltalım! "Ölmek istiyorum! Ölmek istemiyorum!" demeyin. "Hiç birşey istemiyorum!" deyin. Aklınızı şikayetin, umudun üstüne çıkarın, ancak o zaman canlı olarak da var olmayışın mutluluğu içine girebilirsiniz. Kolunuzla bile doğum bayırını tıkayabilirsiniz.

Buddha'nın biçimi karşımda, hiç bir zaman ışık içinde yükselmedi. Başlangıçta, nirvana'yla ölümsüzlüğü bir saydığımda, Buddha'yı da ordusunu dünyaya karşı sevkeden ümidin komutanı olarak görürdüm. Yalnız şimdi anlıyorum: Buddha, insanı ölüme razı ol-

maya, ihtiyacı sevmeğe, yüreğini evrensel akışa uydurmaya, maddeyle aklın birbirini kovaladığını, birleştiklerini, doğurduklarını, yok olduklarını görmeye iter ve "Bunu istiyorum" demesini ister.

Dünyanın doğurduğu bütün insanlar içinde Buddha, zirvede, tertemiz bir ruh halinde parlamaktadır. O hiç korkusuz ya da acımasız, iyilik ve bilgiyle dolu olarak, derin derin gülümseyerek elini uzattı ve kurtuluş yolunu açtı. Ve onun arkasından, meme emmeye giden oğlaklar gibi sıçrayarak, yokluğa isteyerek boyun eğmiş bir halde bütün böcekler gitmektedir. Yalnız insanlar değil, bütün hayvanlar, insanlar, canavarlar, ağaçlar... Buddha, İsa gibi yalnızca insanları ayırmaz, hepsine acır ve kurtarır.

Tek başına görünmez güçlerin yardımı olmaksızın, yüreğinin içinde dünyanın yaratılıp yok oluşunu duyuyordu. Güneşte pişmiş kafatasının içinde esir yoğunlaştı, bulut oldu, bulut yıldız oldu, yıldız tohum gibi kabuk bağladı, ağaçları, tanrıları çıkardı ve sonra kafatasının içine ateş geldi ve her şey duman olup dağıldı.

Günlerce, haftalarca bu yeni macerama dalmış halde yaşadım. Ne uçurummuş insanın yüreği! Yürek çarpması nasıl başlar da oynar ve bütün beklenmedik yollara dalar! Yoksa bütün ölümsüzlük isteği ve atılımı beni, sonuncu ölüme mi götürüyordu? Yoksa ölümle ölümsüzlük aynı şey mi?

Buddha, kurtuluşu isteyerek, yedi yıl acı çektiği ağacın altından kalkınca, artık kurtulmuş bir halde, büyük bir şehrin alanına bağdaş kurdu, konuşmaya ve kurtuluşu ilân etmeye başladı. Etrafını çevirip onunla alay eden dinsiz arhontlar, tüccarlar, savaşçılarsa, yavaş yavaş ciğerlerinin boşaldığını hissettiler. İsteklerden kurtuluyor ve beyaz, kırmızı, mavi bayramlıkları, Buddha'nın cüppesi gibi sararmaya başlıyordu. Ben de aynı şekilde ciğerlerimin boşaldığını, beynimin sarı bir cüppe giydiğini hissediyordum.

Viyana'nın büyük parkı Prater'de gezmeye çıktığım bir gece bir genç kız, boyalı bir kız ağaçların altında yanıma sokuldu. Korktum, adımlarımı hızlandırdım. Ama o bana yetişti, kolumdan tuttu; ağır menekşe kokuyordu ve ışıkta mavi gözlerini, boyalı dudaklarını, yarı açık göğsünü farkettim.

—Benimle gel!.. diye fısıldayıp bir göz attı.

Ben tehlikedeymişim gibi bağırdım:

—Hayır! Hayır!

O:

—Neden? dedi ve kolumu bıraktı.

—Vaktim yok, kardeşim, dive cevap verdim; beni bağışla!

—Sen deli misin? dedi ve acıyarak yüzüme baktı; keşiş misin? Bizi kimse görmüyor ki...

"Bizi Buddha görüyor!" diyecek oldum ama, kendimi tuttum. Bu arada kızın gözü yalnız olan başka bir yolcuya takılmış, ve yanaşmak üzere ona koşmuştu. Büyük bir tehlikeden kurtulmuş gibi derin bir soluk aldım ve aceleyle odama döndüm.

Buddha'nın tam içine dalmıştım. Aklım, sarı bir günebakan olmuştu, Buddha da güneşti. Bense onun doğuşunu, göğün ortasına gelişini, batışını izliyordum... Bir gün ihtiyar bir Rumelili: "Sular uyur ama ruhlar uyumaz!" demişti; fakat o günlerde bana öyle gelmişti ki ruhum, Budist hareketsizlik içinde mutlulukla uzuyordu. Tıpkı insanın rüya gördüğünü bilerek rüya görmesi ve rüyasında iyi kötü, neyi görüyorsa, sevinç, keder ya da korku vermemesi, çünkü uyanacağını ve her şeyin dağılacağını bilmesi gibi, dünyanın görüntü oyununun sevinçsiz, korkusuz ve heyecansız olarak gözlerimin önünden geçtiğini görüyordum.

Manzara çok çabuk dağılmasın, sonuncu kurtuluşu kelimelerle sağlayayım ve ruhum elle tutulur biçimde onu hissetsin diye, Buddha'nın sevgili öğrencisi Ananda'yla olan bir diyaloğumu yazmaya başladım:

Dağlardan barbarlar inmiş, şehri kuşatmışlardı. Buddha çiçek açmış bir ağacın altında bağdaş kurmuş, gülümsüyordu. Ananda onun dizlerine başını dayamış, dünyanın hayali görüntüsü düşündüklerini dağıtmasın diye gözlerini yummuştu. Etraflarında çömez olmanın özlemini çeken dinleyiciler kurtuluşun sözünü duymak için duruyorlardı. Fakat barbarların savaş açtıklarını duyar duymaz kızdılar.

—Üstat, dediler; kalk, öne geç de barbarları kovalım, sonra bize kurtuluşun sırrını söylersin!

Buddha başını salladı:

—Hayır, dedi; gelmiyorum.

Onlar hiddetle bağırdılar:

—Yoruldun mu? Korkuyor musun?

Buddha:

—Tükendim! diye cevap verdi; sesi yorgunluktan korkudan ve vatandan uzaktaydı.

Hepsi:

—Öyleyse, atalarımızın topraklarını savunmaya biz gidiyoruz, dediler ve şehre yöneldiler.

Buddha:

—Hayırduam sizinle olsun! dedi, elini kaldırdı ve hepsini kutsadı. Sizin gittiğiniz yere ben gittim ve döndüm; burada, bu çiçek açmış ağacın altında oturup söyleyeceğim şeyle sizin söyleyeceğiniz her sözün hepimiz için anlamı aynı olacaktır. Şimdi henüz çok erken. Ben başka şeyler söylüyorum, siz başka şeyler anlıyorsunuz; yani başka başka şeyler konuşuyoruz. Haydi, iyi yolculuklar, hayırlısıyla buluşalım.

Sariputo:

—Anlamıyorum üstadım, dedi; bizimle yine semboller kullanarak konuşuyorsun.

—Dönünce anlarsın, Sariputo. Şimdi söyledim size, henüz çok erken. Ben insanın hayat ve acısını yıllardar yaşıyor, yıllardır olgunlaşıyorum; bu kadar özgürlüğe hiç bir zaman ulaşmamıştım arkadaşlar! Neden mi? Çünkü büyük bir karar aldım.

Ananda:

—Büyük bir karar mı? dedi ve başını kaldırdı, eğildi, Buddha'nın kutsal tabanını öptü. Hangi karar?

—Ruhumu Tanrı'ya, sizin Tanrı dediğiniz şeye satmak istemiyorum; ruhumu Günah'a, sizin Günah dediğiniz şeye satmak istemiyorum. Özgürüm! Ne mutlu ona ki, Tanrı'nın ve Günah'ın pençesinden kaçabilir; o, yalnız o kurtulur.

Sariputo:

—Niçin kurtulur? dedi; ter alnından akıyordu. Neden kurtulur? Bir sözcük dudaklarında kaldı, üstadım ve seni yakıyor.

—Beni yakmıyor Sariputo, serinletiyor; bilmiyorum, korkuya kapılmadan onu duyabilir misiniz? Gücünüz yeter mi?

Sariputo:

—Üstat, dedi; savaşa gidiyoruz; belki dönmeyiz, belki bir daha seni görmeyiz; bize bu son sözü, bu son sözünü açıkla: Neden kurtuluyorsun?

Bu söz yavaş, ağır, boşluktaki bir cisim gibi Buddha'nın kısılmış dudaklarından döküldü:

—Kurtuluştan!

Sariputo bağırdı:

—Kurtuluştan mı? Kurtuluştan mı kurtuluyorsun? Üstadım, anlamıyorum!

—Daha iyi Sariputo, daha iyi; anlasan korkardın. Fakat bilin ki dostlar, benim özgürlüğüm budur; kurtuluştan kurtuldum!

Sustu, ama artık kendini tutamıyordu:

—Bilin ki, başka her türlü özgürlük esarettir; bir daha doğacak olsam, bu büyük özgürlük için savaşırdım: Kurtuluştan kurtulmak için... Ama yeter; henüz konuşmamız zamansızdır; siz savaştan dönünce, eğer dönerseniz, o zaman konuşuruz; sağlıcakla kalın!

Derin nefes alıyor, çömezlerinin tereddüt edişine bakıyordu; gülümsedi:

—Ne oturuyorsunuz, dedi, şu an göreviniz savaştır; gidin, savaşın, sağlıcakla kalın!

Sariputo:

—Hayırlısıyla görüşelim! dedi, gidiyoruz. Tanrı yardımcımız olsun!

Ananda hareketsiz durdu; Buddha sevinçle onu süzdü, Ananda:

—Ben seninle kalacağım Üstat, dedi ve kıpkırmızı kesildi.

Buddha:

—Sevgili Ananda, dedi; korkudan mı?

—Sevgiden, Üstadım!

—Artık sevgi yetmiyor sadık dostum, yetmiyor!

—Biliyorum Üstadım, sen konuşurken ağzını bir ateşin yaladığını gördüm.

—Ateş değildi, Ananda; ateş değil, sözdü. Sen benim sadık, küçük dostum, bu insan üstü sözü anlıyor musun?

—Anladığımı sanıyorum, onun için de seninle beraber kaldım.

—Ne anladın?

—Kurtuluş var diyen köledir; çünkü her an, her sözünü, her davranışını tartar ve titrer: Kurtulacak mıyım? Gökyüzüne gidecek miyim? Ümit eden bir ruh nasıl özgür olabilir? Ümitlenen kişi bu hayattan, öteki hayattan korkar, cesaretle askıda kalır ve Tanrı'nın kaderini ya da merhametini bekler.

Buddha avucunu Ananda'nın siyah saçlarına koydu.

—Kal! dedi.

Çiçek açmış ağacın altında bir süre sessiz durdular. Buddha sevgili öğrencisinin saçlarını yavaşça ve acılı bir tavırla okşadı.

—Kurtuluş, bütün kurtarıcılardan kurtulmak demektir; en üstün, en yüksek, insanın güçlükle soluduğu özgürlük budur. Dayanabilir misin?

Ananda başını eğmiş, konuşmuyordu:

—Şimdi en büyük kurtarıcının kim olduğunu anlıyorsun ya!..

Sustu ve biraz sonra, ağaçtan düşmüş bir çiçekle oynayarak:

—İnsanları kurtuluştan kurtaracak olan Kurtarıcı! Alfabenin yirmi dört harfiyle -başka taşlarım ve kirecim yoktur- kurtuluşa varan yolu döşerdim. Şimdi biliyordum, biliyor ve dünyaya korkusuz ve sûkunetle bakıyordum. Çünkü artık beni aldatamazdı. Penceremden eğiliyor, erkeklere, kadınlara, arabalara, yemekler, içkiler, meyvalar ve kitaplarla yüklü raflara bakıp gülümsüyordum. Hafif bir rüzgar esecek ve bütün bu alaca bulutları dağıtacak. Onları günah'ın gücü doğurdu, insanın susuzluk ve açlığı, küçük rüzgar esip dağılıncaya kadar, bir saat, iki saat, ne kadar elinden geliyorsa alıkoyuyor.

Dışarı çıktım, sokakta hızla koşan bir insan dalgasına karıştım; ben de onlarla beraber koşuyordum; artık korkacağım hiç bir şey yoktu. Bunlar çiğ taneleridir şebnemden oluşmuş sistir, diye düşünüyordum, niçin onlardan korkayım? Onlarla birlikte gideyim de bakayım ne yapıyorlar? Kırmızı, mavi, yeşil ışıklı bir sinemaya vardık, içeri girdik. Kadife koltuklara kurulduk, dipte ışıklı bir çarşaf... Üzerinden huzursuz, hızlı gölgeler geçiyordu; ne yapıyorlardı? Öldürüyor, ölüyor, öpüşüyorlardı. Yanımda bir genç kız oturuyordu, göğsünün inip kalktığını ve soluk alışını hissediyordum. Soluğu tarçın gibi kokuyordu. Bir ara dizi dizime dokundu; ürperiyor ama çekilmiyordum. Bir an döndü, bana baktı ve salonun yarı karanlığı içinde bana gülümsediğini sandım.

Artık gölgelere bakmaktan bıktım, gitmek üzere kalktım, kız da kalktı. Dış kapıda yine döndü, yine bana gülümsedi; konuşmaya başladık. Başımızın üstünde mehtap vardı. Parka doğru yürüdük, bir kanepeye oturduk. Mevsim yaz, gece tatlı, bal gibiydi; leylâklar kokuyor, çiftler geçiyordu. Bazıları çimenlerin üzerine uzanmış, birbirlerine sarılmışlardı. Başlarımızın üstünde, leylâklar arasına gizlenmiş bir bülbül ötmeye başladı ve yüreğim durdu... Kuş değil, herhangi bir kötü ruhtu bu. Bir zamanlar Girit'de Psiloritis'e çıkarken, sanırım bu sesi yine duymuştum ve ne dediğini biliyordum...

Elimi uzattım, kızın saçlarına koydum:

—Adın ne? diye sordum.

Gülerek cevap verdi:

—Frieda! Neden soruyorsun? Bana kadın derler...

Ve o zaman, ağzımdan korkunç bir söz kaçtı, bu benim değil, atalarımdan birisinin sesi olmalıydı. Babamın değildi; o, kadınlardan iğrenirdi; bir başkasınındı. Bu sözü ağzımdan kaçırır kaçırmaz korktum, ama artık olan olmuştu:

—Frieda, bu gece benimle kalır mısın?

—Bu akşam olmaz, yapamam, yarın akşam olur...

Hafifledim, aceleyle kalktım, ayrıldık. Hızla evin yolunu tuttum.

O zaman inanılmayacak bir şey oldu; hâlâ ürpermeden hatırlayamam; insanın ruhu gerçekten üç kat soylu olup öldürülemezmiş ve koynunda her gün çürüyen bir vücut taşırmış. Öyle, eve dönmek üzere yürürken kanımın beynime çıktığını duyuyordum, ruhum kızmıştı, vücudumun günaha girmeye hazır olduğunu hissetmiş, gurur ve öfkeyle ayağa fırlamış, ona izin vermek istemiyordu... Bütün kanım canlanıyor, yüzümde toplanıyor ve yavaş yavaş dudaklarımın, yanaklarımın, alnımın şiştiğini anlıyordum. Gözlerim öylesine küçülmüştü ki, iki çizgi halini almış olmalıydı, görmeyi güçlükle başarabiliyordum.

Adımlarımı hızlandırdım, sekerek koşuyordum; eve varmak, aynaya bakmak, ne hale geldiğimi görmek için acele ediyordum.

Sonunda varıp da ışığı yaktığım ve aynaya baktığım zaman korkudan bir çığlık attım: Bütün yüzüm şişmişti. Acınacak bir halde biçim değiştirmiştim; kıpkırmızı, taşmış etlerin arasından gözlerim

ancak görünüyordu ve ağzım küçücük bir delik halini almış, açılamıyordu. Birden Frieda aklıma geldi; yarın onu bu halde nasıl görecektim? Tutup ona bir telgraf yazdım: "Yarın gelemem, öbür gün geleceğim" ve ümitsizlikle kendimi yatağa attım. Acaba bu ne hastalığıdır, cüzam mı? Çocukken Girit'de hep parçalanıp dökülen, şişmiş, kıpkırmızı suratlı cüzamlıları görürdüm; bende doğurdukları acıyı ve bir gün şöyle demiş olduğumu hatırladım: "Eğer kral olsaydım, bütün cüzamlıların boynuna bir taş bağlar, denize atardım." Acaba şimdi, o görünmeyen biri, benim bu insanlık dışı sözümü hatırlayıp, bana acı çektirmek için bu hastalığı göndermiş olmasındı?!

Bütün gece gözümü yummadım; sabah olsun diye acele ediyordum, belki yarın sabaha kadar hastalık geçer diyor ve ikide bir, şişkinliği geçti mi diye yüzümü yokluyordum... Sabaha karşı yerimden fırladım, aynaya koştum, etten yapılmış uğursuz maske yüzüme yapışmıştı, deri çatlamaya ve beyazla sarı arası bir su akmaya başlamıştı; insan değil şeytandım!

Telgrafı vermek üzere hitmetçiyi çağırdım; kapıyı açıp da beni görür görmez bir çığlık attı; avuçlarıyla yüzünü örttü; yaklaşmaya cesaret edemiyordu. Telgrafı kapıp kaçtı. Bir gün, iki gün, üç gün geçti; bir hafta, iki hafta ve Frieda bir gün gelir, evde beni görür korkusuyla hep aynı telgrafı çekiyordum: "Bugün gelemem, yarın gelirim." Hiç acı çekmiyordum, ama ağzımı açıp yemek yiyemiyor, sadece bir kamışla süt ve limonata içiyordum. Sonunda dayanamadım —Freud'un ünlü öğrencisi Wilhelm Stekel'ın psikanalizle ilgili birkaç eserini okumuştum— gidip onu buldum. Neden olduğunu bilmeden bu hastalığı bana ruhun verdiğini, suçun onda olduğunu kestiriyordum.

Bilge profesör beni konuşturmaya başladı; ona hayatımı, daha ergenlik çağımdan beri bir kurtuluş yolunu nasıl aradığımı, İsa'yı nasıl izlediğimi, fakat şu son zamanlarda dininin bana çok basit, çok iyimser göründüğünü, onu terkedip Buddha'nın yolunu tuttuğumu anlattım.

Profesör güldü:

—Dünyanın başını ve sonunu bulmaya çalışmak hastalıktır, dedi. Normal insan yaşar, sevinir, acı çeker, evlenir ve nereden ne-

reye, neden diye sormakla vakit kaybetmeksizin çocuk yapar... Ama bitirmediniz, benden bir şey gizliyorsunuz her şeyi itiraf edin!

Frieda'yla nasıl karşılaştığımı ve ona nasıl randevu verdiğimi anlattım.

Profesör yüksek, alaycı bir kahkaha attı; ben sinirli sinirli ona baktım. Bu adamdan nefret etmeye başlamıştım bile, çünkü içimdeki bütün kapalı kapıları zorlamak ve görünmez bir büyüteçle bütün sırlarımı araştırmak çabası içindeydi.

—Yeter, yeter! dedi ve hâlâ alaycı olan bir tavırla kıkırdadı; Viyana'da kaldığınız sürece bu maske yüzünüzde yapışık halde duracaktır. Hastalığınız çilecilerin hastalığıdır, biz ona bu adı veririz ve devrimizde çok seyrektir. Çünkü bugün hangi vücut ruhuna boyun eğer? Siz hiç azizlerin hayatlarını okudunuz mu? Çileci, ıssız Thebes'den kaçar, en yakın şehre koşardı. Çünkü fuhuş şeytanı birden üstüne biner ve bir kadınla yatması gerekirdi. Koşar, koşardı ama, eşiği aşmaya hazırlandığı sırada korkuyla, vücudunu cüzamın sardığını görürdü. Bu, cüzam değil, hastalıktı, sizin hastalıktan. Böyle acıklı bir yüzle kadının önüne nasıl çıkabilirdi? Ona hangi kadın dokunabilirdi? Bunun üzerine çile yerine, yalnızlığa koşar ve kendisini günahtan kurtardığı için Tanrı'ya şükrederdi. Ve Azizlerin hayatını anlatan kitapları, Tanrı'nın onu bağışladığını ve vücudundan cüzamı sildiğini söyler. Şimdi anladınız mı? Budist dünya görüşüne gömülmüş ruhunuz —sizin ruh dediğiniz şey— kadınla yatmanın öldürücü bir günah olduğunu sanır, onun için vücudunun günah işlemesine imkan vermez. Devrimizde, ten üzerinde bu kadar baskısı olan ruhlar seyrektir. Bilimle ilgili hayatımda, bu türden olan tek bir olayla karşılaştım. Çok namuslu, çok dindar Viyanalı bir kadın, kocasını çok severmiş; ama adam cephedeymiş ve bu kadın rastlantı sonucu bir gençle karşılaşıp ona âşık olmuş. Bir gece âşığına teslim olmaya hazırmış, fakat ruhu birden isyan etmiş, karşı koymuş ve kadının yüzü, şimdi sizinkinde olduğu gibi şişmiş, fakat ruhu birden isyan etmiş, karşı koymuş yatıştırdım: "Kocanız savaştan döndüğü zaman iyi olacaksınız" dedim. Ve gerçekten, kocası savaştan döner dönmez, yani günah tehlikesi ortadan kalkar kalkmaz yüzü yine eski güzelliğine kavuşmuş. Siz de aynı durum-

dasınız: Viyana'dan ayrılıp da Frieda'yı ardınızda bıraktığınız zaman iyileşeceksiniz.

İnanmadım; nispet eden bir eda ile geri döndüm. "Bilimsel masalları" diyordum, "Viyana'da kalacağım, kalacak ve iyi olacağım!" Bir ay daha kaldım. Frieda'ya mektuplar göndermeye devam ediyordum: "Bugün gelemem, yarın gelirim." Ama bu yarın bir türlü gelmiyordu; ben de bıktım. Bir sabah kararlı olarak kalktım: Gideceğim! Valizimi aldım, merdiveni indim, sokağa çıktım, istasyona doğru yürüdüm. Sabahtı, serin bir yel esiyordu. Kadın ve erkek işçiler sürüler halinde işlerine koşuyor: hâlâ ağızlarında duran bir lokma ekmeği çiğneyerek gülüşüyorlardı. Güneş henüz sokaklara vurmamıştı; bazı pencereler açılıyor, şehir uyanıyordu. Çok yavaş yürüyordum, keyfim yerindeydi, ben de şehir gibi uyanıyordum ve ilerledikçe yüzümün hafiflediğini, gözlerimin kurtulduğunu ve dudaklarımdaki şişkinliğin indiğini, dudaklarımın açıldığını duyuyordum. Islık çalmaya başladım. Serin rüzgar yüzümün üzerinden, acıyan bir el gibi, okşayış gibi geçiyordu. Ve artık istasyona varıp cebimden küçük aynamı çıkararak bakınca nasıl bir sevinç, nasıl bir mutluluk duydum!.. Yüzümün şişi tamamen inmiş, eski karakteristik hatlarım, burnum, ağzım, yanaklarım meydana çıkmıştı; şeytan kaçmıştı, ben yeniden insan olmuştum.

O gün anladım ki, insan ruhu korkunç ve tehlikeli bir kışkırtıcıdır; etlerimizle iç yağlarımızın arasında, sarılmış büyük bir patlayıcı kuvveti taşıyor ve bunu bilmiyoruz. Daha da kötüsü, bilmek istemiyoruz; çünkü öyle olursa, namussuzluk, isyan ve yalan uyuşmaz; artık zavallılığın ve insanın sözde yüzsüzlüğünün ardına gizlenemeyiz. Eğer alçak, cesaretsiz ve yalancıysak, suç bizimdir; çünkü içimizde sonsuz güce sahip bir başka güç vardır ve biz onu kullanmaya cesaret edemeyiz, çünkü onun bizi yakacağından korkarız, ama onu bırakırız; bizim için öylesi daha uygundur, yavaş yavaş hızı kesilir ve o da iç yağıyla et olur. Bilmememiz ne korkunç şeydir; bilseydik, insan ruhuna hayranlıkla bakardık; yerde ve gökte insanın ruhu kadar Tanrı'ya benzeyen başka bir şey yoktur.

XXV

BERLİN - BİR YAHUDİ KIZI

VİYANA'DAN Berlin'e geçmiştim. Buddha, içimdeki pek çok susuzluğu dindirdi. Ama elimden geldiği kadar çok yer ve deniz görme susuzluğumu gideremedi. Her şeye ilkmiş gibi bakayım ve karşılayayım diye, kendisine "fil gözü" dediği şeyi vermişti bana; her şeye son kez bakayım ve veda edeyim diye...

Dünya bir mucize diyordum; insanlar şebnemin geçici çocukları, çiğ taneleridir; kara güneş Buddha kalktı, onlar da eriyor; ruhuma merhamet hakim, merhamet ve sevgi; daha bir an için bu mucizeleri gözümün önünde tutabilsem de sönmeseler! Ruhumun bütünüyle sarı cüppeye bürünmemiş olduğunu hissediyordum. Kıpkırmızı, inatla vurup, Buddha'nın beni bütünüyle fethetmesine imkân bırakmayan ve yürek çarpıntısı daha kalmıştı. İçimde bir Giritli başkaldırıyor ve sakin fatihe ekmekle tuz vermek istemiyordu.

Bunu Berlin'de anladım. Bu neşesiz şehirde, öldürücü Budist günahlarımı hatırlamak için gözlerimi yumuyorum ve hafızam çok sıcak sabahlamalarla ateşli sözler, çiçek açmış kestane ve kiraz ağaçları, doymak bilmez Yahudi gözleri, kadın koltuklarının kekre kokusuyla dolup taşıyor ve ben düzeni sağlayamıyorum.

Neyin önce, neyin sonra geldiğini, hangi yeminleri ettiğimizi ve ayrılışın nasıl olduğunu hatırlamak için sararmış yaprakları çeviriyorum... Gerçekten uçurumun kenarında durup bir süre insan yüreğini savunan ve onun, Buddha'nın dipsiz gözü içine düşmesi-

ne imkan vermeyen yazıların, o yirmi dört tane yazıcığın ne kadar da gücü varmış!

2 EKİM: Üç gündür Berlin'de tekdüze, sonsuz sokakları dolaşıyorum, kestane ağaçlarının yaprakları yolunmuş, buz gibi rüzgar esiyor; yüreğim buz tuttu. Bugün yüksek bir kapının üzerinde iri harflerle yazılı şu yazıyı gördüm: "KÜLTÜR REFORMCULARI KOMİTESİ" Kar yağıyordu; üşüyordum, içeri girdim. Çok kalabalıktı; kadın, erkek öğretmenler vardı, gözümle boş bir yer aradım. Birden gri ve siyah ceketlerin arasında portakal rengi bir bluz parıldadı. Böcek nasıl çiçeğin rengine kendini kaptırırsa, portakal rengi bluzlu kızın yanına doğru öyle süzüldüm, yanında bir yer boştu, oturdum. Kendinden geçmiş bir erkek öğretmen el hareketleri yapıyor, gırtlağını yırtıyor, su içip biraz dinleniyor, sonra yine fayrap ediyordu: Okul programlarını nasıl değiştirmeli, hem hayata, hem ölüme saygısı olan yeni bir German neslini nasıl işlemeli?.. Bu da kurtarıcıydı ve dünyayı fethederek kurtarmaya çalışıyordu.

Komşuma baktım; saçları mavimsi siyah, gözleri kocaman, siyah, badem biçiminde, burnu biraz kıvrıktı, yüzü hafif çilli ve esmer teni eski kehribar gibiydi. Eğilip sordum:

—Sizce nereliyim?

—Güneş ülkesinden, dedi ve kıpkırmızı kesildi.

Evet, güneş ülkesinden; yutkundum; çıkıp biraz dolaşalım mı?

—Çıkalım.

Sokakta zıplıyor, gülüyor, eline yeni bir oyuncak verilmiş çocuk gibi çığlıklar atıyordu.

—Adım Sarita, Yahudiyim; şiir yazarım.

Bir parka girdik, yere düşmüş sarı yapraklar ayaklarımızın altında çatırdıyordu. Elimi saçlarının üstüne koydum, ipek gibi sıcaktı. Kız sessizce durdu, dinliyormuş gibi boynu uzadı:

—Elinizden bir güç yayılıyor, dedi; sanki testiymişim de dolmak için çeşmeye gitmişim.

Öğle vakti yaklaşıyordu:

—Gidip yemek yiyelim, dedim; sıcak, koyu bir çorba; ısınalım.

—Biz Yahudilerin bugün orucu var, günahtır, diye cevap verdi; benim de karnım aç, ben de üşüyorum, ama günahtır.

—Daha sonra günah çıkarabilmemiz ve sizin o müthiş tanrınız Yehova'nın bizi bağışlaması için günah işleyelim.

Tanrısından böyle gülerek söz ettiğim için sıkılır gibi olmuştu:

—Senin tanrın kim?

İrkildim; bir anda ben de kendi tanrıma karşı günah işlediğimi anladım. Bütün o saatler boyunca, o gözlerin, o saçların, o kehribar rengi tenin mucize olduğunu nasıl da unutmuştum. Bu mucize dağılır diye üflemiyor, üflemek istemiyordum. Kız gülerek sordu:

—Dionyssos mu, o sarhoş mu?

—Hayır hayır, başka biri, başka biri, sizin Yehova'nızdan daha korkunç biri... Sorma bana!

O anda ayağa kalkmam ve gitmem gerekiyordu; fakat kendi vücuduma da, onunkine de acıdım ve kaldım.

Aklımı başka konuya kaydırmak için:

—Bana bir şarkı söylesene! dedim.

Yüzü aydınlandı, sesi çok okşayıcı ve acılıydı:

Gurbetin de vatan olduğunu
bilmeyen gurbetliler...
ve biz yeni şehirlerde yürürken,
yanımızda, sağımızda hemşire olarak
vatan yürür.
Bir gülücüğün bizi sevindirdiğini,
gurbetteki yüreğimizde
şarkılar şarkısının başladığını
hâlâ anlamayan gurbetliler.

Gözleri sulanmıştı.

Kendisine doğru eğilip sordum:

—Ağlıyor musun?

—Bir Yahudi'nin neresine dokunursan yaralıdır! diye cevap verdi.

3 EKİM : İnsan gerçekten sarhoşluğu delebilse, Dionyssos, Kadir-i Mutlak olsa! Ama, sarhoşluk çabuk dağılıyor, akıl arılaşıyor ve sıcak, sağlam tenler mucize halinde yeniden açılıyor. Geçen gün beynim isyan etti, küçümseyici ve ciddi bir tavırla bana baktı:

"İmansız, tutarsız, hain" diye bağırdı, "seninle bareber yürümekten utanıyorum; Buddha seni bağışlayabilir, ama ben yapamam; bir daha portakal rengi tuzağa düşme."

Fakat ben sabah yine aynı yolu tuttum, yine Komite'ye gittim. Baktım, portakal rengi elbiseyi hiç bir yerde göremedim, sevinecek oldum ama, başaramadım. Yine büyük laflar duydum, pek çok kişinin karnı açtı ve elma yiyorlardı. Bazıları da eğilmiş, tek kelime kaçırmadan yazı yazmaktaydı. Birden arkamda, sıcak nefes gibi bir yüzün beni aradığını ve gözlerini üzerime dikmiş olduğunu hissettim. Döndüm ve salonun dip tarafından onu gördüm; eskice, koyu nefti bir şalı, tüyleri yolunmuş kalkık bir kürk yakası vardı, çünkü hava soğuktu; bana gülümsedi ve yüzü güneşteki mermer bir taş gibi parladı.

Bir daha dönüp ona bakmadım, kaçmak istedim, ama koridorda bana yetişti, kendi yazdığı şiirlerden oluşan küçük bir kitabı verdi. Gülüyor, zıplıyordu, dünkü sarhoşluğu dağılmamıştı. Fakat ben ayrılmak için acele ediyordum; elimi ona vermek üzere eğildiğim anda gözlerinin sorucu, kararsız ve hafif bir korkuyla bana baktığını gördüm. Vücudu daha da küçülmüş, büzülüp kamburlaşmıştı; yüreğim paralandı. Onu omuzlarından kavradım ve narin omuzlarına yaklaştım. Memnunlukla acıdan bağırdı, kaçmak ister gibi yaptı.

—Neden canımı acıtıyorsun?

—Çünkü başka topraktansın, başka tanrın var ve bütün gece seni düşünüyordum. Sana sormak istiyorum ama, doğru söyleyeceksin!

—Doğruyu neden söylemeyecekmişim? Ben ondan korkmam, Yahudi'yim!

—Tanrın sana neyi öğütler? Hangi görevi verir? Daha ileri gitmemizden önce bunu bilmem gerek.

—Nefret! Nefret! Nefret! Birinci görev bu işte! Memnun musun?

Yüzünün biçimi birden değişmiş; kalın dudakları susmuştu, ama hâlâ titriyorlardı. Güzel; esmer yüzün arkasından, açık bir kaplan çenesi ve iki sarı göz belirmişti.

İnsanı baştan çıkaran bir tavırla tekrar sordu:

—Memnun musun?

Buddha'nın sözünü hatırladım; "Nefrete karşılık verirsek, nefret yeryüzünden asla kalkmayacaktır".

—Nefret, diye cevap verdim; önden gidip efendi geçsin diye yolu açan uşaktır.

—Hangi efendi?

—Aşk, sevgi...

Yahudi kızı alaylı bir tavırla güldü:

—Sizin İsa'nız bunları meliyor; bizim Yehovaysa, şunu salık verir: Dişini mi çıkardılar, çene sökeceksin! Sen kuzusun, ben yaralı dişi kurdum; birleşemeyiz; dudaklarımız birleşmeden önce bunu anlamamız iyi oldu.

—Dünya sana ne yaptı? Neden onu yıkmak istiyorsun?

—Sen galiba hiç aç kalmadın, hiç köprü altında yatmadın, pogromda(*) anan öldürmediler; öyleyse, sormaya hakkın yok! Bu dünya, senin dünyan adaletsizdir, namussuzdur, ama yüreğimiz değil; ben de onu yıkmak ve yüreğimizi utandırmayacak yenisini kurmak için, yıkan arkadaşlarıma yardım etmek istiyorum...

Çıplak ağaçların altında yürüyorduk; hâlâ tepelerde kalan birkaç yaprağı sert rüzgar sallıyor, yoluyor ve onlar da bizim başlarımızla omuzlarımıza oturuyordu. Bluz pamuktan, eldivenler delikti. Yahudi kızı titriyordu; yan basılmış kunduraları ve nefretle dolu olup, delercesine bana, dikilmiş bulunduklarını görerek ürperdim.

"Bu kız, bu kadar nefretle konuştuğuna göre, kim bilir nesi var?" diye düşündüm, "kim bilir hangi nedenle düşman safından bir erkeği sevmek için bir an korktu!"

Soğuktan dudakları morarmıştı, dişleri birbirine çarpıyordu. Utandım, kürklü paltomu çıkardım ve çekilmesine meydan bırakmadan çabucak omuzlarının üzerine attım. O, paltoyu atmak için hırsla silkindi, ama ben kendisini sıkıca tutuyor ve ona yalvarıyordum.

Soluğu kesilmiş gibi durdu; artık karşı koymuyordu; yüzü yavaş yavaş eski güzelliğini bulmaktaydı. Paltomdan yayılan sıcaklı-

---

(*) Rusça olup Yahudileri öldürmek için çarlık makamlarının tahrik ettiği bir nevi halk hareketi.

ğın yavaş yavaş vücuduna girdiğini anlıyordum. Dudakları kızarıyordu; kolunu bana dayadı, dizleri çözülmüş olmalıydı.

—Sıcaklık iyi şey, iyi şey, diye mırıldandı; yaşama değişiveriyor.

"Biraz sıcaklık, bir parça ekmke, bir çatı, iyi bir söz... ve nefret yok oluyor..." diye düşünüyordum.

Artık evine varmıştık:

—Tekrar ne zaman buluşacağız? diye sordum.

—Kürkünü al! dedi; kürkü olanların neden senin gibi konuştuklarını şimdi anlıyorum; al onu, çünkü yüreğim neredeyse duracak!

—Yüreğin değil, Sarita, nefret!

—Aynı şey, soğukla açlık sağ olsun; onlar olmasa kurtulmuş, yani gebermiş olurdum. Sağlıcakla kal!

Elini vermedi; kapıyı açmak için küçük çantasından anahtarı çıkardı.

Ben tekrar sordum:

—Bir daha ne zaman buluşacağız.

Ama yüzü, yeniden sarı bir maske halini almıştı; cevap vermedi. Kapıyı açtı, karanlığa daldı ve kayboldu.

Onu bir daha görmedim.

Odama kapandım, yüreğim tırtıl dolu bir kese halini almıştı. Dünya birden ten ve kemik biçimine dönüşmüştü; yine asıl şekliyle görünüyordu. Vücudumdaki beş istek açıldı ve ben Buddha'yı, gelip günahı defetsin diye çağırdım. Büyük bir aziz kırk yıl çilecilik ediyor, kırk yıl Tanrı'ya ulaşamıyordu; arada bir şey duruyor, onu engelliyordu; kırk yıl sonra anladı: İçine su koyduğu ve içip serinlediği küçük bir testiydi bu engel; onu kırdı ve birden Tanrıyla birleşti.

Biliyordum, benim bu testim. Yahudi kızının küçük, uysal vücuduydu; eğer ben de Tanrı'mla birleşmek istiyorsam, araya giren bu vücudu yok etmem gerekir. Bir yaban arısı, balı yağma etmek üzere kovanın içine girdiği zaman işçi arılar birden ona hücum edip bütün vücudunu kokulu balmumuyla sarar ve boğarlar. Benim balmumum kelimeler, mısralar ve ahenktir.

Şakaklarım zonklamaya başladı, bütün kafamı derledim; tek bir vücut, tek bir ses, doymaz bilmez iki siyah göz halinde toparlan-

maya çalışıyordum.Onları defetmek için; beni Buddha'dan bunlar ayırıyordu.

Sözcükleri seferber ettim; başa geçtim, savaşa giriştim; yazıyordum. Ama ben yazdıkça amaç yer değiştiriyor, arzu genişliyor, bir bütün olan Sarita geride kalıyor, küçülüp sönüyordu. Ve önümde sırf taştan yapılmış kırmızı çizgili bir yokuşta onu tırmanan bir adam belirdi: Basit, az çizgili, hiyeroglife benzeyen bir yokuştu bu. Onu tanıdım: Hayatımdı... Onu okuyordum. Nasıl, hangi umursamazlık ve nice umutlarla yola çıktığımı, tekrar hızlanmak üzere hangi duraklarda durduğumu (ego'da, ırk'ta, insan'da, Tanrı'da) ve nasıl birden tepemde en yüksek Sessizlik'i, Buddha'yı gördüğümü anladım. Ve içimde boşalan o istek: Yeryüzüyle göğün bütün yanlışlarının kılıfından ebediyen çıkabilsem de şu ıssız, kimsenin oturmadığı zirveye ulaşsam! Yazılı sayfaları yerden toplayıp okudum; korktum. Ben, Sarita'yı yok edecek bir lanetleme yazmak istiyordum, dünyayı yok edecek bir lanet yazdım. Buddha, hareketsiz, zirvede oturuyor, yokuşun dibinde debelenişime bakıyor ve kendinden emin bir halde merhamet ve iyilikle gülümsüyordu.

En eski soruları düzene soktum, kelimeler buldum, cevabı sağlamlaştırdım ve rahatladım. Ayağa kalktım, bunca gündür içerde kapalı duran vücudumun uyuşukluğu gitsin diye dışarı çıktım. Gece olmuştu, herkes yemeğini yemiş olmalıydı; yağmur ve kar yağmıyordu, sokaklar dolup taşmaktaydı. Büyük bir kapının üstünde rengarenk ışıklar, rengarenk yazılar gördüm: "Jawa raksları!" Dip tarafta salt ihtirası olan bir müzik duydum, erkekler ve kadınlar giriyordu, ben de girdim.

Raksla yıldızlı gökyüzü, daima ruhumun hoşlandığı en yüksek görünümler olarak kalmıştır. Hiç bir zaman şarap, kadın ve düşünce beni böylesine bir bütün halinde; ten, akıl ve ruh olarak sarsmamıştır. Bunca günlük bir çileci orucundan sonra, bu gece yalnız vücudum değil, beynim ve ruhum da (üç yol arkadaşı) uyuşukluktan kurtulup böyle sevinececkleri için memnun oldum.

Salona girdiğim zaman raks başlamıştı; ışıklar söndürülmüş ve yalnız sahne, esrarengiz bir mavili yeşilli ışıkla aydınlatılmıştı.

Sanki uzak bir Doğu denizinin dibiydi bu. Acayip, gözalıcı süsler taşıyan, ufak tefek yapılı, sırmalı yeşil elbiseli, yaz günlerinin sıcak saatlerinde erkek bir böcek gibi koyu esmer bir delikanlı; buğday esmeri, ince yapılı, hareketsiz bir kadının önünde raksediyordu. Raksediyor, raksediyor, dişiye ne kadar esneklik, kuvvet ve güzelliği varsa gösteriyordu. Kendisi için, kendine ya da bir başkasına, birleşip bir oğul meydana getirmelerinin ne kadar değeri olduğunu göstermekti bu! Bu büyük erdemlerin, esneklik ve kuvvetle güzelliğin kaybolmayıp bir oğula geçmesinin değerini... Dişiyse hareketsiz duruyor, ona bakıyor, karar vermek için onu gözleriyle tartıyordu. Birden karar verdi, o da raksa başladı; erkek korktu, kenara çekildi, şimdi de o hareketsiz, kendinden geçmiş halde durarak kadına bakıyordu. Kadın, korkudan büzülmüş erkeğin önünde raksediyor, oynuyor, ellerini açıyor, tülleri aralıyor, mavili yeşilli vücudu kâh yanıyor, kâh sönüyor, erkeğe yaklaşıyor, koynuna düşer gibi yapıyor, erkek muzaffer bir çığlık atıyor, kollarını açıyor; kadınsa süzülerek kaçıyor ve biraz ötede raksediyordu.

Raksın her kıvrıntısında hayvanlar, kuşlar, insanlar geçici maskelerini atıyor ve bütün maskelerin arkasından daima aşkın ezelî yüzü ortaya çıkıyor. Davalı çifte bakarak, başka bir raks diye düşünüyordum, aşkın ötesinde başka bir raks, Tanrı'nın raksı diyeyim... O da kıvranışıyla aşkın o maskesini atabilse: Acaba o zaman hangi korkunç yüz ortaya çıkardı? Bütün maskelerin arkasındaki sonuncu yüzü yakalamaya çalışıyor, ama yapamıyordum. Acaba hava Buddha'nın yüzü müydü? Bu arada iki oyuncu, kadınla erkek birleşmişti; şimdi birbirlerine sarılmış, kendilerinden geçmiş bir halde raksediyor, havaya fırlıyor, düşüyor, tekrar yukarıya doğru atılıyor, erotik bir hırsla insan sınırlarını aşmaya çalışıyorlardı.

Ayrıldım, gece yarısından sonralara kadar sokaklarda dolaştım; seyrek kar taneleri düşmeye başlamıştı ve ben onları, yanan dudaklarımı serinletmek için rahatlıkla karşılıyordum. İçimde yeni sorular doğuyordu. Bu akşamki raks, içimde kurumuş olduklarını sandığım kaynakları açmıştı ve ben, Giritli'nin içinin kolaylıkla boşalmadığını anlıyordum. İçimde, istedikleri kadar et yememiş, şarap içmemiş, canlarının çektiği kadar kadını öpmemiş korkunç atalar var ve şimdi kendileri ölmemek için kızgın halde silkiniyor,

benim ölmeme izin vermiyorlar! Bu, gerçekten Girit'de neyi arar ve neyi ümit edebilir?

Fener ışıklarının etrafında kar parçalarının kıvranışına bakıyordum, bunlar, aklıma bu akşamki Javalı erkekle kadını, raksederken savaşan birbirini arzulayan, birbirini kovalayan sayısız erkekle kadını hatırlatıyor ve raksın son figürü olarak oğul doğurmak, ölmemek için birleşiyorlar. Ölümsüzlük susuzluğu ölüm susuzluğundan daha yenilmezdir.

Uyumak üzere yorgun bir halde yattım; sık sık başıma geldiği gibi, uyanık olduğum zaman kafam sorularla uğraşıp çıkar yol bulamadığı an uyku yetişir, her şeyi basitleştirir ve masal haline sokar. Çiçek açtığı zaman, kuru gerçeğin tepesi böyledir.

Bir dağa tırmandığımı, Giritli çobanlar gibi omuzlarımdan çoban değneğini atıp şarkı söylediğimi gördüm rüyamda. Söylediğimin de çok sevdiğim bir halk şarkısı olduğunu hatırlıyorum:

Dudaklarıma biber tohumu ektim Margaro'nun,
O da bereketli yetişti, koca bir ağaç oldu,
Rumlar biçiyor onu, Türkler taşıyor,
Margaro da ata binmiş harmanlıyordu!

Ve birden bir mağaranın içinden, kolları toz içinde, elleri çamurlu bir ihtiyar dışarı fırladı. Susayım diye parmağını ağzına götürdü ve ciddi bir sesle: "Şarkı söyleme!" diye öğütte bulundu; "sessizlik istiyorum. Görmüyor musun?" ve ellerini gösterdi bana: "Çalışıyorum!" "Ne yapıyorsun?" diye sordum. "Görmüyor musun? Mağara'nın içinde Kurtulmuş'u yapıyorum." "Kurtulmuş'u mu? Kurtulmuş kimdir?" diye bağırdım ve içimde eski yaralar açıldı. İhtiyar: "Bütünlüğü anlayan, seven ve yaşayan" diye cevap verdi ve aceleyle mağaraya daldı.

"Bütünlüğü anlayan, seven ve yaşayan." Bugün, bütün gün rüyadaki bu sözleri söylüyor, tekrarlıyor ve onlara doyamıyorum. Acaba bu, geceleyin geveze beynin ağzı kapandığı zaman duyulabilen Tanrının sesi olmasın? Daima gecenin bize verdiği öğütlere inanmışımdır; muhakkak ki o deli bozuk gündüzden daha kutsaldır ve insana acır!..

Birkaç gün geçti. Hayatımda uyku bilmeyen iki Şeytan, Evetle Hayır, içimde mücadele edip çekişirken, beni üzen sorulara her

karşılık verişimde, bunu hep huzursuzlukla kabul ederim. Çünkü bu cevaptan yeni soruların doğacağını ve bu nedenle iki şeytanın içimdeki kovalamaca oyunlarının bitmediğini bilirim. Sanki her cevap, zamansız sağlamlığı içinde, geleceğin sorularını dürülmüş olarak saklar; onun için, daima rahatlıkla değil de, gizli bir huzursuzlukla geldiğini görürüm.

İsa içimde, çok derine gömülü olarak Buddha'nın tohumunu gizlerdi, acaba Buddha sarı cüppesinin derinliğinde dürülmüş olarak neyi gizliyor?

Yağmurlu bir pazar günü müzede yavaş yavaş dolaşıyor ve tahtadan, deriden, insan kafatasından yapılmış Afrika maskelerine bakıyor, maskenin sırrını çözmeye çalışıyordum. Bu, diye düşünüyordum, bizim gerçek yüzümüzdür. Şu ağızları kanlı, dudakları sarkık, korkunç gözlü canavarlar biziz. Sevdiğimiz kadının güzel yüzü arkasında, uğursuz bir maske ulumakta, görünen dünyanın arkasında kaos, İsa'nın tatlı yüzü arkasında Buddha bulunmaktadır. Bazen korkunç aşk, nefret ya da ölüm anlarında aldatıcı büyüleme kaybolur ve biz gerçeğin korkunç yüzünü görürüz. Girit dağında, o küçük kilisedeki İrlandalı kızı ürpererek hatırlıyorum. Dudaklarım ağzına dokunur dokunmaz, sanki yüzü çürüdü, döküldü ve acıklı, acı çekmiş, baygın bir maymun ortaya çıktı ve ben bir tiksinmeyle korkuya kapıldım. O günden bu yana, insanların yüzündeki örtüyü kaldırmamak için kendimi zor tutarım, çünkü o zaman sevgi anlaşma ve nezaket ortadan kalkar. Yüzlerine inanıyormuş gibi yapar, ancak böylece insanlarla birlikte yaşayabilirim.

Her sabah gün doğmadan önce bu maskelerin ustası olan atalar koşup tepelere çıkar, bağırır, güneşe doğması için seslenirler; olaki, geri gelmez diye ödleri kopardı. Yağmurlar toprağa inip onu tohumlayan erkek ruhlarla doluydu; şimşekler görünmeyen Reis'in kızgın bakışlarıydı. Ağaçların yaprakları insan dudakları gibi konuşur ve bazı ihtiyar kadınlar onların ne dediğini anlardı; nehir, onlar geçtiği zaman boğmak için kendine doğru çeker, onlarsa hızlanır, çabuk çabuk arşınlar ve öteki kıyıya vardıklarında kurtuldukları

için kahkahayı basarlardı. Her şey konuşur, acıkır, duyardı, soyu vardı, çiftleşirlerdi. Hava yoğundu, ölü ruhlarıyla doluydu ve yürüdükleri zaman onları aralamak için yüzermiş gibi kollarını açarak oynatırlardı. Bunun için olayların ardındaki tadı o kadar açık ve geçici yüzlerin arkasındaki maskeleri görürlerdi.

Bir kız geldi, yanımda durdu, o da maskelere bakıyordu; bir ara gidecek gibi yaptım. Yalnız olup da bir şeye büyük bir heyecanla bakarken başka birisi de gelerek baktığı zaman, hep bir huzursuzluk duyarım. Kısa boylu, tıknaz, dik göğüslü, sağlam çeneli, kartal burunlu; kocaman kirpikli gözleri olan bir kızdı bu.

Döndü, maskeymişim gibi süzgün, araştırıcı bir gözle bana baktı:

—Afrikalı mısınız? diye sordu.

Güldüm:

—Tamamen değil, diye karşılık verdim, yalnız yürekten!

O:

—Ya eller, ya yüz?.. dedi. Ben Yahudiyim

Onu kızdırmak için:

—Korkunç bir ırk, dedim; tehlikeli; dünyayı kurtarmak istermiş... Hâlâ Mesih'i bekliyor musunuz?

—Beklemiyoruz, geldi.

—Mesih mi?

—Mesih,

Ben yine güldüm:

—Ne zaman? Nerede? Adı ne?

—Lenin.

Sesi birden derinleşmiş, gözleri dalmıştı.

Lenin! Bir an için önümdeki bütün maskeler sallanmış, iri çeneleri açılıp kapanmış gibime geldi. Kız pencereden uzağa, kararan göğe baktı; susuyordu.

Bu da yeni bir kurtarıcı, diye düşündüm, bunda açlar, haksızlığa uğrayanlar, köleler; açlıklarına haksızlıklarına ve köleliklerine dayanabilmek için yarattılar; bu da umutsuzluğun ya da insan umudunun yeni bir maskesi...

—Ben insanları açlıktan, doymaktan, haksızlıktan ve adaletten ve en önemlisi, bütün Mesihlerden kurtaran başka bir Mesih biliyorum.

—Adı ne?

—Buddha!..

Kız alaylı bir tavırla gülümsedi, sesi hırslı bir tonla tısladı:

—Duydum, gölgedir o; benimkisi etten yapılmış.

Heyecanlanmıştı, açık bluzundan terlemiş bir vücudun kekre kokusu yükseldi; bir an gözlerim bulandı, koluna dokundum:

—Kızmayın, dedim, siz kadınsınız; ben erkeğim, belki anlaşırız.

Gözlerini kıstı, bana baktı; kaşları oynuyordu.

Bu sefer etraftaki maskelere, tahtadan tanrılara, egzotik silah takımlarına bakarak:

—Burası mezarlık, dedi; mezarlık, boğuluyorum; dışarıda yağmur yağıyor, gidip ıslanalım!

Büyük parkın ağaçları altında yürüyerek saatlerce yağmur yedik. Rusya'dan bugünlerde gelmişti; vücudundan hem sevgi, hem nefret tütüyordu. Adı İtka.

Kendisini dinliyor ve başlangıçta ona karşı direniyordum; ama kısa zamanda dinin, insan başının üstünde yüksek bir kata komuta ettiğini ve mantığın ona dokunmadığını anladım. Onun için bırakıyordum, konuşsun, dünyayı yıkıp yeniden yapsın diye kendisine izin veriyordum.

Sonunda akşam oldu; yolcular seyrekleşiyordu, ışıklar yandı. Evler, insanlar, ağaçlar, birden ışıklı yağmurun içinde boğulur gibi göründü.

Kız:

—Odama gidelim, dedi ve koluma yaslandı, yoruldum.

Parktan çıktık, daracık sokaklara saptık, bir halk mahallesine girdik.

—Üç kız arkadaşımı tanıyacaksın; bu akşam hep birlikte çay içeceğiz. Biri ressamdır, boyalarla uğraşır, yapar, yırtar, arar. Neyi arar? Bilmez. "Buldum mu?" der, "neyi öğreneceğim?" Adı Dina'dır, Yahudidir. Öbürü tiyatrocudur, o da arıyor. Oynadığı her kişiliğin biçimine bürünüyor, ama o biçimden çıktı mı yırtınıyor, adı Leia'dır, o da Yahudidir, Üçüncüsü çok güzel, nazlı ve fazla şımartılmıştır, babası zengindir, ona para verir; kız tuvaletler yapar, parfümler satın alır, seçtiği erkeklerle yatar; o Yahudi değildir, adı Roza'dır, Viyanalıdır. Neden bilmem, ama onu severim, çünkü...

Sustu, biraz sonra da mırıldandı:

—Kim bilir; belki de ona benzemek istediğim için...

Duymazlıktan geldim; fikirlerin, dünya yıkıntılarının ve kozmogonilerin üstünde, kadın sesi ölümsüz olarak yükseldiği için, içimden gizlice sevindim!

Kız arkadaşları gelmişti bile. Roza tatlıyla meyvalar getirmişti. Küçük sofrayı kurmuş, bekliyorlardı. Roza divana uzanmış, dudaklarını boyuyor, öbür ikisi bir gazeteyi açmış merakla okuyorlardı; ruhlar yine canlanmıştı, dünyanın yine ateşi vardı.

Çevremdeki dört vahşi ruha bakarak: "Tanrı kaderimden razı olsun!" diye düşündüm, "sağ olsun, beni hep Yahudi ruhlarının arasına götürür; galiba bunlar, Hıristiyan ruhlarından daha çok yakışıyor bana..."

Biz içeri girince üç kız bir çığlık attı, erkek, beklemiyorlardı!

İtka gülerek.

—Adını bilmiyorum, dedi; bir maskedir, onu Etnoloji Müzesi'nde buldum.

Sıcak soluklar, sabırsız gençlik, Roza sallandı ve havaya bir koku yayıldı. Bunca kadın göğsünün, bu kadar doymaz göz ve boyalı dudağın arasında sarsıldım. Neden bilmiyorum, bir utanmayla korkuya kapıldım, kaçmak istiyordum; fakat çaylar geldi, yerdeki yastıkların üstüne oturduk, dizlerimiz birbirine dokunuyordu... Bunca yıldan sonra, hayatımda bu kadar ağırlaşan bütün o geceden, yalnızca dünyanın kızıl başkenti Moskova'dan söz eden İtka'yı ve çayını içtikten sonra gülerek dudaklarını boyayan Roza'yla gözelirini büzüp susan öbür ikisinden başka bir şeyi hatırlamıyorum.

Gece oldu, üç kız gitmek üzere ayağa kalktılar, ben de kalktım, fakat İtka kolumu sıkarak bir işaret yaptı. Kal! Kaldım. O gece Buddha'nın hayali içimde solmaya başladı; o gece Buddha'nın hayalet olmadığını, kadın vücudunun sıcak, katı, ölümsüz suyla dolu olduğunu ve ölümün var olmadığını anladım.

Birkaç gece onunla kaldım; ağzından aşkla ilgili tek kelime bile çıkmadı. Yürek, iç çekmeleri ve yeminlerle, bizim çıplaklık konusundaki kutsal acılarımızı seferber etme cesaretini göstermedi. Hayvanlar gibi gövde gövdeye güreşiyor, uykuda bitkin ve ne-

şeli bir şekilde yuvarlanıyorduk. Buddha, diye düşünüyordum, Buddha... Ve gülüyordum!

Tenin manevi kuşkulara bulaşmayıp yeryüzünde hayvan gibi saf ve bozulmamış olarak kalması ne hafifliktir! Hıristiyanlık, kadınla erkeğin birleşmesini günah diye nitelemekle onu kirletti ve bu, eskiden kutsal bir hareket, Tanrı'nın dileğine neşeli bir uyma iken, budanmış ruhunda günah halini aldı. Aşk, İsa'dan önce kırmızı bir elmaydı; İsa geldi ve elmanın içine bir kurt girdi; onu boyuna yiyor...

İtka'nın vücuduna dokundukça, İbranî ırkına en sağlam ve en kısa yoldan giriyordum. Ateş alan, ama yanmayan bir çalıydım. Bu ırk, güzellikle ilgilenmiyor, onun en büyük isteği özgürlük değil, adalettir.

Bu ateşli Yahudi kızına hayranlıkla bakıyordum; bütün gece erkek yiyen, doymak bilmez bir canavar. Bütün ruhu ten halini alıyor, bütün günde tertemiz bir alevdir o. Bana, yine sırf vücut ve ruhtan ibaret, olağanüstü bir kadını, Azize Theresa'yı hatırlatıyordu. Manastır'ındaki kadınlar bir gün onun pişmiş bir kekliği oburca yuttuğunu görmüşler; basit rahibeler şaşırmış, Azize Theresa'ysa gülmüş: "Keklik olunca demiş, keklik; ibadet olunca ibadet!" Her davranışına kendini bütünüyle veriyormuş; vücudunu da, ruhunu da aynı doymazlıkla beslermiş.

Yahudi kızı bütün gece benimle oynardı; ama gündüz oldu mu kaşlarını çatar ve bana nefretle bakardı:

—İşin yolunda olsun, karnın aç olmasın, kışın titremeyesin, pabuçların delik olmasın, utanmıyor musun? derdi. Sokaklarda dolaşıp: Dünya iyidir, hoşuma gidiyor! demeye utanmıyor musun?

—Ben dünya iyidir; hoşuma gidiyor, demiyorum; diyorum ki, dünya bir görüntü oyunudur; açlık, soğuk, delik olan ve olmayan ayakkabılar bir görüntü oyunudur; küçük bir rüzgar esecek ve hepsi dağılacak; ben bunu söylüyorum!

O çileden çıkmış bir halde atılıp avucuyla ağzımı kapardı:

—Sus, sus, seni duymayayım! Siz, işi yolunda olanların acıyacak bir yürekleri yok mudur yani? Görecek gözleriniz yok mu? Gel de gör!

Beni alır, fakir mahallelerine götürür, bodrumlara dalardı, onu

herkes tanıyordu; bana aç çocukları, ağlayan anaları, işsiz oturan, dudaklarını ısırıp konuşmayan erkekleri gösterirdi. Kendilerine soru sorardım, onlar tepeden tırnağa bana bakar, başlarını öteye çevirirlerdi.

İtka'ya sordum:

—Neden konuşmuyorlar, neden?

—Konuşuyor, uluyorlar, ama sen nereden duyacaksın! Ama merak etme, bir gün işiteceksin onları!

İnsan acısının nasıl içe işlediğini görmek için gözlerini bana dikerdi, ama ben onunla alay ederdim.

Ona:

—Ben de ağzım tatlansın diye, herhangi bir karamelayı emmediğime üzgünüm: Vatan, Tanrı ya da senin gibi bir Karl Marks! Bu insan şekerciliğinin türlerinden hiç biri yok bende... Bir zamanlar, dünyanın en mutlu adamını tanıyordum, iki karamelayı emiyordu: İsa'yı ve Karl Marks'ı; bağnaz bir Hıristiyan ve bağnaz bir komünistti; bütün sorunları, yerdekileri de, göktekileri de böyle çözümlemiş oluyordu...

Gülerek söze başlamıştım, ama konuştukça ruhuma merhamet ve üzüntü çöküyordu. Fakat yalancılıktan ötürü bunu itiraf etmek istemiyordum; direnmekte ve karamelalar emerek avuntu bulmayışımdan ötürü kasılmakta ısrar ediyordum.

—Ben bu avuntuyu istemiyorum; mükafat vadeden her din bana mertçe olmayan bir teselliymiş gibi gelir; ihtiyarlar, zayıflar ve ot yiyiciler için iyidir.

Kız arkadaşım kızgınlıkla konuştu:

—Ben ne ihtiyarım, ne sakatım, ne de ot yiyici. Sen de horozlanma, senin Buddha'n da karameladır. Şunu da bil ki, artık seni dinlemek de, görmek de istemiyorum!

Kızgın bir halde başını kaldırıyor, kolumu bırakıyor, ilk karşımıza gelen yola sapıyor ve benden ayrılıyordu.

Ama akşam üzeri, kalın Yahudi dudakları gülümserdi:

—Gündüz söylediklerimizin hepsi eridi gitti; şimdi gece oldu.

Sabahleyin ayrılıyorduk; o çalıştığı fabrikaya gidiyordu; ben fakir mahallelerini tek başıma dolaşmayı adet edinmiştim. Artık İtka'yla arkadaşlık etmek istemiyordum. Onun yanındayken hatır

için kendimi ve yüreğimi kapalı tutuyordum. Yalnız kaldığım zaman, artık insanın acısı hayal ürünü olmaktan çıkardı; gölge değildi; acıkan, inleyen ve kanayan sahici bir vücuttu.

Tanrım, insanın dayanabileceği şeyleri verme. Dünyada bu kadar acının, bu kadar açlık ve haksızlığın var olduğunu bilmiyordum. Sıkıntı'nın bu acı yüzüyle henüz bu kadar yakından karşılaşmamıştım. Burada başka yasalar hüküm sürüyordu. Nefret başta gelen görevdir; on buyruk burada değişmelidir, hatta değişti bile; Sevgi, nefret, savaş, ahlak yeni bir anlam kazanmaktadır. Geçende iskeletleşmiş bir kadın gördüm, kaldırıma uzanmış yatıyordu, yırtık eteği açılmış, bacakları görünüyordu. Ona acıdım, eteğini indirmesini söylemek üzere durdum. "Vücudun görünüyor" dedim, o omuzlarını kaldırdı, dudaklarından alaylı bir gülüş döküldü: "Benim karnım aç, dedi; sen bana çıplaklıktan söz ediyorsun... Utanmak, zenginlere mahsustur."

Bu kadar acıya dayanamazdım; açlıktan avurtları çökmüş küçük çocuklar yiyecek bir süprüntü bulmak için çöpleri karıştırıyorlardı. Karınları yeşil ve şişkindi, bacak kemikleri sarı bir deriyle sarılıydı. Bazıları koltuk değneklerine dayanıyorlar, çünkü ayaklarını tutamıyorlardı; bazılarınınsa, çocuksu yanaklarında sakal çıkmıştı.

Artık tahammülüm yoktu, görmemek için gözlerimi öteye çeviriyordum, çünkü utanıyordum.

İyi hatırlıyorum; içimde insana acımadan önce, utanmayı duydum. İnsanın acısını görürken, bütün bu acıyı boş bir görüntüye dönüştürmeye çalışmamdan utanıyordum Şöyle diyordum, kendi kendime: "Doğru değil, sen de basit insanlar gibi kapılıp inanma, açlık ve tokluk, sevinç ve acı, hayat ve ölüm, hepsi hayaldir!" Bunu söylüyor, bir daha söylüyordum ama, aç olup ağlayan çocuklara, avurtları çökmüş, gözleri nefret ve acı dolu kadınlara baktıkça yüreğim yavaş yavaş eriyordu. İçimdeki umulmadık değişikliği heyecanla izliyordum. Başlangıçta utanç yüreğime vurdu, sonra acıma başladı. Başkalarının acısına kendi acımmış gibi bakmaya başlıyordum. Sonra bitkinlik, daha sonra da adalet isteği geldi. Ve hepsinin üstünde sorumluluk; suç bende, diyordum; dünyadaki bütün açlığın, bütün haksızlığın suçu bende.

Ne yapayım? Görevimin yer değiştirdiğini, dünyanın genişlediğini, yoksulluğun azdığını görüyordum. Görev, bir vücudun, bir ruhun içine hapsedilmiş olduğunu hissediyor, boğuluyordu. Ne yapmalıydım? Nereye gitmeliydim? Ta içimden, ne yapmam gerektiğini biliyordum, ama bunu açığa vuracak cesaretim yoktu. Bu yol benim yaradılışıma aykırı görünüyordu. Ben insanın sezgi ve mücadeleyle kendi yaradılışını aşabileceğinden emin değildim. Acaba, diye düşünüyordum, insanda bu kadar yaratıcı güç var mıdır? Eğer varsa, artık kritik anlarda kendi sınırlarını aşamazsa, kendini hiç bir yolla haklı gösteremez.

Benim, kendi yaradılışıma aykırı olarak, kindar ego'yu aşıp insanın acısını hafifletmeye çalıştığım bu günlerde, aklımdan sanki bana yol göstermek istermiş gibi, fedakarlık ve sevginin nazik bir şekli geçti ve bir gün şöyle diyen bir sözü hatırladım: "İnsanın, bize —imdat!— diye bağıran çığlığını daima işitmeliyiz!"

İtalya'daki ibadetim sırasında, Assisi'in dar sokaklarına girip de küçük Azizo Klara Manastırı'ndan Tanrı'nın Fukarası çan kulesinden ahenkli bir tonla çanların çalındığını işittiğim akşam vakti, tarif edilemez bir mutluluk hissetmiştim. O kutsal şehirdeki ihtiyar Kontes Enrikela'nın malikânesinde aylarca kaldım ve gitmek istemiyordum. Bu kez de ruhumun biraz daha yükselmek için mücadele ettiğini bu güç günlerde yüreğim açıldı ve içinden Assisi fışkırdı. Bu kritik günlerde Bernadena'nin oğlu ışığa çıktı, çullar içinde, çıplak halde öne geçti ve eliyle bana yolu gösterdi. Bu yol değil, sırf taş ve yokuşlarla uçurumlardan ibaretti. Ama hava, azizliğin kokusuyla mis gibi kokuyordu.

Françesko'nun şehadet ve şeref dağı olan Averna'ya çıktığım bulutlu günü hatırladım. Buz gibi kuvvetli bir rüzgar esiyordu: gri taşlar, çıplak, yosunsuz ve meyvasız ağaçlar siyahtı; çok çekmiş, çetin ve gülme bilmeyen çevre ulumaktaydı. Fakirlik, çıplaklık, ıssızlık, solgun ve az olan ışık Akşam oluyordu, zirve henüz yüksekteydi. İsteğimi toparlamaya, kuvvetimi kazanmaya boş yere çabalıyordum; vücudumun bir paniğe kapıldığını duymaktaydım: Donmuş, aç ve ıssızlık içinde geceleyen ruhuma. Ve birden mucize kendini gösterdi: Etrafımdaki alçak, çiçeksiz çevre sanki yer değiştirmiş, her gerçeğin gizlice arzuladığı esrarengiz basamağı çıkar

gibi olmuştu ve ben anladım: Bu, vücut kadar çetin ve yumuşak, kolay alışkanlıklar ve insanın bunca aşağılık sevinçleri için anlatılamaz bir şey olan franşeskan Fakirliği'dir.

Vücuduna işkence eden, beş duyunun hazlarını kabullenmeyen, içinde oburluk şeytanının yalandığını hissettiği zaman kızan azizin kendisiydi. Kışın ortasında donmuş ırmağa dalar, uykusuz, aç kalır, üşürdü ve çamurdan olan vücuduna o kadar işkence etmişki ki, ölürken ona acımış, dönüp şöyle demişti: "Beni affet, eşek kardeşim, sana çok işkence ettim."

Fakat bu fakirlik franşeskan'dı; yani zenginliğinden, hazırladığı esrarengiz baharlardan, içinde gizlediği meyva dolu sıcak yazdan emindi. Ve birden o akşam, örtüsünü attı. Averna'nın o çıplak dağı kafamda yemyeşil, kokulu, kelebek ve arılarla dolu halde ortaya çıktı: İçimdeki cennetin özel bir köşesi... Ve artık biçim değiştirmiş dağa tırmanıp bağırmaya başladım; "Kutlu ol, Hemşirem Averna, Hemşirem Fakirlik!"

Bahar geldi. Nasıl gideyim? Sırf franşeskan haz ve lütfundan ibaret küçük Azize Klara Manastırı karşısındaki ihtiyarın, Kontes Enriketa'nın malikanesinde mutluydum! Aziz Françesko'nun ilkbaharla beliren kimliğini bu kadar derinden hiç yaşamamıştım. Çünkü üç büyük Franşeskan misyonundan —Fakirlik, İtaat, Bakirlik— hiç biri, Françesko'nun saf, daima gençleşen ruhu ve büyük Bakirlik misyonuyla bu kadar uyumlu değildir. Başka yerlerde ilkbahar, insanın büyülenmiş, özlem dolu ruhuna gençliği, sevmiş olduğu bir kadını ve küçük kızını hatırlatır. Tabiat tekrar gençleşirken insanın yeniden gençliğe kavuşamaması karşısında küsebilir ve "ölümü beklemedikleri, ihtiyarlıkları olmadığı" için dağları kıskanır. Ama burada Assisi'de ilkbahar zorunlu olarak gülücüklerle Françesko'nun biçimine girer. Ve böyle bir tohumu doğurma mutluluğuna eren Umbria'nın bu toprağı genişler, zenginleşir iki katlı, üç katlı bir ilkbahar getirir ve burada, Assisi'de her çiçek, mutlu kaderini kesin olarak çıkaramadan yükselir; insan ruhunun çiçek açışının sembolü olur.

Françesko, içten arzulanan Orta Çağ kışından yükselmiş, tam olan iki çiçekti. Yüreği basitti, bakirdi; gözleri büyük şairin ve çocuğunkiler gibiydi, dünyayı ilk kez görüyorlardı. Françesko bir çi-

çeğe, bir su kaynağına, bir böceğe bakmış ve gözleri çoğu kez yaşlar içinde kalmıştır. Bu manzara nedir, bu mutluluk nedir, çiçeğin tanrısal sırrı, su, böcek nedir? diye düşünmüş olmalıdır! Françesko, bunca yüzyıldan sonra dünyayı, bakir gözlerle ilk kez gördü; Orta Çağ'ın bütün ağır, skolastik, güç hareket eden zırhı düşüyor, vücut ve ruh ilkbaharın bütün ürpertilerine teslim edilmiş bir halde çıplak kalıyordu.

Birkaç ay sonra dayanamadım, tekrar Assisi'den geçtim. Şimdi Umbria'nın meyvalı, zeytin, incir ağacı ve bağlarla yüklü ovasından geçiyordum, Yine köyden köye tek başıma yürüyor ve usulca, konuşmaksızın meyvalı toprağın, onun sürülmüş, sessiz bir sağlamlıkla canı yanmış, şimdi de memnun uzanmış, eteğinden meyvalar taşar bir halde dinlenen verimli, kutsal toprağının hazzını duyuyordum. İnsan onun, görevini yerine getirdiği için mutlu ve huzur içinde olduğunu hissediyordu. Asırlık yasalara uymuş, birlik ve acının bütün aşamalarından güven ve sabırla geçmiş, erdeminin bu sonbahar ürününe ulaşmıştı.

Ve yine ansızın, bilinçli hiç bir çaba harcamadan üçüncü temel françeskan misyonunun derin anlamını yaşadım: İtaat'ın! İnsanın çetin manata itaat etmesi; onların, her şeyi bildikleri ve senin hiç bir şey bilmediğin yolunda değişmez bir inançla etrafındaki yüksek, görünen ve görünmeyen kuvvetlere güvenle bakman: Verimliliğin biricik yolu budur. Bunun dışındaki her yol verimsiz ve serserice bir yoldur; çünkü hiç bir yere varmaz, sadece boş ve farfaracı dolaşmalardan sonra o kötü, lanetli ego'ya çıkar.

Ve yine böylelikle Aziz Françesko, bu sevgili toprağına çıktı. Ben onu sabaha karşı yerde, Azize Klara'nın bahçesinde güneşe, ateşe ve suya övgüler okuyarak ölürken buldukları gibi, toprağın üzerine uzanmış olarak buldum. Mutluydu; ebedi yasaya uymuş, ellerini meyvalarla doldurmuş, iyi bir işçi gibi Efendi'ye dönüyordu. Hatırladığıma göre, o aylarda Assisi'nin topraklarıyla dar sokaklarında dolaşarak, Tanrı'nın Fukarasının büyük malikanesindeki resimlere bakarak, ben de elimden geldiği kadar böyle bir baharı, böyle bir sonbaharı yaşamaya çalışıyordum. Gençliğin doymak bilmez, asi yılları. Günün ilk ışıklarıyla birlikte bu kutsal yerde ümitsiz ve mutlu dolaşıyordum. Her gencin duyduğunu, te-

ninin üstünde tilkiyi taşıyıp vücudu ürperen, ama sesini çıkarmayan, bağırmayan, canı yanan ve acısını yendiği için gurur duyan Sparta'lı gencin duyduğunu duyuyordum.

Fakat muhakkak ki, ben istemediğim halde yüzüm acımı ve iç mücadelemi belli ediyordu. Çünkü, Azize Klara'nın kale kapısından çıkarken ince, uzun boylu, sarışın, saçları ağarmaya başlayan bir adamla karşılaştım. Sık sık, onun da bu çok tapınılmış yerlerde dolaştığını görüyordum, ama hiç konuşmamıştık; sadece karşılaştığımızda, nezaketle birbirimize gülümsüyor ve sanki birimiz ötekinin sessizlik ve yalnızlığını bozmak istemiyormuş gibi adımlarımızı hafifleterek konuşmadan geçiyorduk.

Fakat bir sabah meçhul adam durdu, bana baktı, bir an duraksadı:

—İster misiniz, biraz beraber yürüyelim? dedi.

—İsterim.

Birkaç adım yürüdükten sonra:

—Ben Yunanistan'danım, dedim; Assisi'ye geldim ve Aziz Françesko'yu sevdim.

Meçhul adam:

—Ben de! diye cevap verdi Avrupa'nın öteki ucundan, Danimarka'danım; ben de Aziz Françesko'yu seviyorum ve burada, Assisi'de yaşıyor, ondan ayrılamıyorum. Adım Jorgensen'dir.

İrkildim:

—Aziz hakkında o parlak kitabı yazan mı?

Jorgensan acıyla gülümsedi, başını salladı:

—Aziz Françesko hakkında, onun layık olduğu derecede kim söz edebilir? Dante bile yapamaz bunu! Cennet'in On birinci Kantik'ini bilir misiniz?

Sevindim. O devirde bu kantike karşı bir sevgi besliyor ve sık sık, Assisi sokaklarında tek başıma yürürken, ilk mısralarını mırıldanıyordum:

Ey fanilerin bilinçsiz tasası,
aşağıda sana kanat çırptıran
kıyaslar o kadar hatalı ki(*)

(*) Bu mısralar çevirdiğimiz kitapta Yunanca anlamlarıyla verilmiştir. Dante'nin yazdığı İtalyanca aslıysa şöyledir: "O insensata cura de'mortall, — Ouanto sen difettivi sillogismi -Quel che ti fonno in basso batter l'ali." Milli Eğitim Bakanlığı'nın yaptırmış olduğu Türkçe İlâhi Komedi çevirisindeki anlam da aşağı yukarı budur.

Ve ikimiz, şiirin büyük kanadı altında hemen kardeş olmuş, o harika şiirin aslını okumaya başlamıştık. Çukurun üst tarafındaki zeytinlik ve bağlarla dolu yüksek yola girdik. Güneş artık yükselmişti, dünyayı ışık ve upuzun gölgelerle dolduruyordu. Bir süre sustuk. Sonunda arkadaşım döndü:

—Aziz Françesko'yu neden seviyorsunuz? diye sordu.

Ama hemen pişman olmuştu:

—Beni bağışlayın, dedi, boşboğazım...

—İki nedenle severim diye karşılık verdim:

Önce şair olduğu için, Rönesansın en büyük şairlerinden biri. Eğildi ve Tanrı'nın en önemsiz yaratıklarında, o içlerindeki ölümsüz şeyi, melodiyi işitti.

Jorgensen:

—Sonra, dedi, sonra?

—Sonra, onu seviyorum; çünkü ruhu çile ve sevgiyle gerçeği (kanatsız insanların gerçek dedikleri şeyi), açlığı, soğuğu, hastalığı, nefreti, haksızlığı, çirkinliği yendi ve onu neşeli, elle tutulur, gerçekten daha gerçek, bir rüya haline sokmayı başardı. Françesko, Orta Çağ ilm-i simyacılarının bulmaya çalıştıkları şeyi bulmuştu; en adî madeni bile katıksız hale sokan sırrı. Çünkü "filozof taşı" Françesko için, doğal yasaları alt üst ederek bulması gereken, insan dışında bir şey değildi; filozof taşı onun yüreğiydi. Böylelikle, esrarengiz ilm-i simya'nın mucizesiyle gerçeğe egemen oldu, insanı yaptı. Aziz Françesko bence insan sürülerini mutlak zafere doğru yönelten büyük generaldir.

—Başka bir şey değil mi?

—Neyi sorduğunuzu biliyorum, diye karşılık verdim; hayır, başka bir şey değil, general, şair, başka şey değil.

Yine sustuk ve az sonra Jorgensen:

—Yeterli değil, dedi ve bana dokunmak istermiş gibi elini uzattı.

Ama elini havada tuttu ve daha kararlı bir şekilde:

—Hayır, yeterli değil, dedi.

Cevap vermek isterdim, ama birden, konuşmaktan korkup kendimi tuttum.

Jorgensen'se sessiz, düşüncesini devam ettiriyormuş gibi:

—Bunun için, dedi; yüzünüz huzursuz; henüz mücadele halindesiniz, kurtuluşa varmadınız ve bu günlük mücadele sizi tüketiyor; bu sabah onun için sizi durdurup konuştum.

—Yani bana mücadelemde yardım edebilir misiniz, dedim ve istemeyerek sesim kızgın, alaycı bir tonda çıktı.

Utandım; bazen kendimize hâkim olamadan konuşuruz.

Jorgensen:

—Kızmayın, dedi; hayır, yardım edemem. Herkesin kendi yolunu bulması ve kurtulması gerek. Neden kurtulması? Geçici olan şeyden; geçici olandan kurtulması ve sonsuz olanı bulması.

—Siz, derken hâlâ hırslıydım; yüzünüzün sükunet ve sessizliğine, sağlam adımlarınıza ve her zaman tatlı olan sesinizin tonuna bakarak hüküm vermem gerekirse, yolunuzu bulmuşsunuz. Ve herhalde, hâlâ mücadele eden bizlere acıma ve belki de küçümsemeyle bakıyorsunuz. Belki de dengeli yeteneklerle, imtiyazlı olarak doğmuş bulunuyorsunuz.

Jorgensen durdu, bir an bana baktı, bu kez elini, boğulan birine uzattığımız gibi kararlı bir biçimde, bana uzattı ve kolumdan tuttu:

—Henüz gençsin, dedi; ben de bir zamanlar gençtim; biliyorum, sabrınız yok, alçalma yeteneğine sahip değilsiniz, henüz şöyle bağırmaya tenezzül etmiyorsunuz: İmdat!.. Bırakın sizinle konuşayım: Hayır, imtiyazlı olarak doğmadım ve mücadele, acı çekmeyle gevezeliğin ne demek olduğunu bilirim. Ben de gençken şeytani arzularım vardı; sırf duygusallık, alay ve ihtirastan oluşan romanlar yazardım; zamanla artık sanata sığmaz oldum; kendimi bilime verdim; Darvinizmle Hıristiyan aleyhtarı bütün düşüncelerin bağnaz bir taraftarı oldum. Bütün bağları, dinî, uygarlığı, ahlakı koparmak istiyor ve ego'yu hayatın merkezine oturtuyordum. "En eski düşmana karşı savaş!" diye bağırıyordum; en eski düşman, Tanrı'ya bu ismi veriyordum. Yazıyor, her tarafta konuşmalar yapıyor, elimde bir bayrak, konuşuyordum. Birden sustum, durdum. Beklenmedik, açıklanması imkansız bir huzursuzluk yüreğimi alt üst etti. Bu huzursuzluğun nasıl ve nereden geldiğini bilmiyordum: Yoksa hep içimdeydi de, saatini mi bekliyordu? Vatanımdan kaçtım, dostlarımla alışkanlıklarımdan kurtulmak istiyordum; Almanya'ya gittim, İtalya'ya indim, Assisi'ye girdim.

Gülümsedi:

—Ondan bu yana otuz yıl geçti; ondan bu yana otuz yıldır Assisi'de yaşıyorum; Tanrı'ya şükürler olsun!

Ben heyecanla:

—Peki, dedim; ben Aziz Françesko'dan başka kitabınızı okumadım.

—Daha iyi; bir seyahatname bastırdım. Eski şehirleri, kaleleri, kiliseleri, resimleri görmekle duyduğum heyecanı anlatıyor, anlatmaya çalışıyordum. Bir Benedikten Manastırı'na gitmiştim, ama korktum ve hemen ertesi günü kaçtım. Hayat bana bu sakin ve mutlu topluluk içinde o kadar tatlı ve büyüleyici, yaşamış olduklarımın hepsinden o kadar farklı görünmüştü ki. Mutluluğa giden yolun hangisi olduğunu ilk kez görüyor ve o yola girmekte tereddüt ediyordum...

Jorgensen döndü, bana eski kale duvarlarıyla yaralar içindeki akropolü, Roca Grande'yi, kale gibi üç katlı, büyük Aziz Françesko tapınağıyla Assisi kilisesini heyecanlı bir tavırla gösterdi.

—Dönüp ona bakalım mı? dedi.

Tekrar dönüş yoluna girdik; ince gözleriyle yanık köylüler geçiyor ve Umbria'nın ünlü, bembeyaz öküzleri ölçülü, ağır adımlarla önden gidiyor, boynuzlarında olgun başaklardan taçlar taşıyorlardı. Karga gibi siyah saçlı, gümüş sesli bir köylü kızı neşeyle bizi selamladı.

Jorgensen, Françeskan usulüyle selamını alırken:

—Pax est bonum! dedi.(*)

Assisi'nin dibinde, içinde Françesko'nun küçük kilisesi Protsiunkola,(**)nın bulunduğu büyük kiliseyi gösterdi:

—Burada, dedi, Protsiunkola'da ilk kez, istemeden dizlerimi büktüm ve Aziz'in vücudunun yaralı olan beş yerine baktım. Ama utandım, kızdım, kalkıp gittim. Kızgınlıkla kendi kendime soruyordum: Ne oldu bana? Ama aynı zamanda içime anlatılmaz bir

---

(*) Yunanca kitapta lâtince olarak yazılmış, "Barış iyidir" anlamında.

(**) 1208 yılında San Françesço, Françeskan mezhebini kurdu. Françeskan keşişi Elia İtalyanların Assisi dedikleri bu şehirde iki kiliseden ibaret bir bazilikayı 1228'de yaptırdı. Küçük kiliseye Porziuncola adı verilir. Santa Clara (Santa Klara) kilisesi ise 1257-1265 tarihlerinde yapılmıştır.

sakinlik de yayılıyordu. Ben yine kendi kendime soruyordum: Neden? Neden? Neden bu kadar hafifleme duyayım? Ve gerçekten hayatımda böylesine bir mutluluğu hiç duymamıştım. Fakat içimde, birisi buna inanmak istemiyordu. Her türlü olağanüstülükle alay etmekteydi, yalnız bir şeye güveni vardı: İnsanın aklına!. O ne derse, doğru olan oydu. Yüreğimin kapısında dikilen ve mucizenin içeri girmesine izin vermeyen akıldı.

Ben arkadaşımın yeniden susmasına bakarak sabırsızlıkla soruyordum:

—Peki, sonra? Kurtuluş size nasıl geldi?

—Her zaman olduğu gibi yavaş ve gürültüsüz. Bir meyvanın olgunlaşıp ballanması gibi... Yüreğim de öyle olgunlaşıp ballandı. Birden her şey bana basit ve sağlam göründü; acılarla tereddütler ve mücadeleler son buldu. Aziz Françesko'nun ayak ucuna oturdum, cennet'e girdim. Bu Françesko, bana kapıyı açan kapıcı biraderdir.

Artık Assisi'ye yaklaşıyorduk. Güneş yarı yıkılmış, kan rengi kalesini aydınlatıyordu. Azize Klara'nın küçük, gümüş sesli çanı neşeyle; dağ kekliği gibi kıkırdayarak çalmaya başladı.

Jorgensen:

—Beni hoş görün, dedi kendimden çok söz ettim; bunu itiraf olarak kabul edin. Sizden daha yaşlıyım, kendimden gençlere itirafta bulunmak hoşuma gidiyor. Çünkü, itiraf her halde yalnız gençlerin işine yarayabilir.

Bense, heyecanımı gizlemek için gülerek:

—Keşke Françeşko, gerçekten Cennet'in kapıcısı olsaydı, dedim! Günahkarlarla erdemlileri, dindarlarla dinsizleri, hattâ zenginleri bile içeri sokardı. Hattâ hattâ, en iğrenç hayvanları da: Fareleri, kurtları, sırtlanları...

Jorgensen gülmeden:

—Anarşi olurdu, dedi; yalnız anarşi değil, haksızlık da...

Kale kapısını geçtik, solda Azize Klara Manastırı, sağda kaldığım ev vardı.

Arkadaşım:

—Ben de bir an için çıkıp Kontesi selamlayacağım! dedi. Daha ilk geldiğim günden beri tanırım, Assisi'nin en güzel, en soylu ka-

dınıydı; genç yaşta dul kaldı ve bir daha evlenmedi. Hatırlarım, beyaz bir ata biner topraklarını dolaşırdı; zeytinlikleri, bağlarını... Eğer Aziz Françesko devrinde yaşasaydı, onun Azize Klarası olabilirdi.

Sordum:

—Acaba o da sizin gibi mi düşünüyor?

Cevap verdi:

—Yüzünü görmüyor musunuz? Işıldıyor.

Çıktık. Büyük, soylu evinin içi serindi ve Kontes'in odasında ocak yakılmıştı; hizmetçisi Ermelinda küçük sofrayı kuruyor, hanımına kahveyi, sütü ve buğday ekmeğini getiriyordu. Ermelinda bizi görünce başka fincanlar da getirdi; oturduk.

Kontesin ihtiyar, soylu yüzü gerçekten parlıyordu; pamuksu, iri, simsiyah gözlerini zaman etkilememişti. Bahçe kapısı açıktı; çiçek açmış bir gül ağacı güneşte ışıldıyordu.

Kontes sordu.

—Sabah sabah nereye gittiniz. Eminim ki Aziz Françesko'dan konuşuyordunuz.

Jorgensen:

—Nereden biliyorsunuz, Kontes? dedi ve gülümseyerek bana baktı.

Kontes güldü:

—Çünkü, diye cevap verdi, demin bahçeye çıktığımda uzaktan geldiğinizi gördüm, ikiniz de alevlere bürünmüştünüz.

Assisi'deki o günler tertemiz, bütün ayrıntılarıyla nasıl geri döndü ve Aziz Françesko ben yardımını istemeden nasıl da koşup bana yol gösteriyordu! Ah, elimden bir şey gelseydi! Uzaktan Aziz'in cüzzamlıları kucakladığını görüyor ve tiksinmeyle korkuya kapılıyordum; çıplak ayakla dolaşıp vaaz vermesi, yuhalanması, dövülmesi, taşa tutulması ve kutsallıktan yüzünün ışıması... Onu görüyordum, yüreğim dayatıyordu... Uslanmış bir halde, "bu asla olmaz, diyordum; şehadetle gelen beklenmedik bir ölüm daha iyi; her gün alayla karşılaşma benim direnme gücümü aşardı!"

İnsanlarla doğrudan doğruya temas, bende her zaman hoşnut-

suzluk yaratmıştır. Onlara uzaktan ve büyük bir sevinçle yardım etmeye hazırdım; hepsini seviyordum, hepsine acıyordum; ama uzaktan. Onlara yaklaştığım zaman, uzun süre kendilerini kabul edemezdi, ayrılırdık. Yalnızlığı, sessizliği, saatlerce ateşe ya da denize bakmayı ve başka hiç bir arkadaşlığa ihtiyacım olmamasını ihtirasa varacak derecede severim. Ateşle deniz benim her zaman en sadık ve en sevgili arkadaşlarım olmuşlardır ve ne zaman bir kadını ya da bir düşünceyi sevmişsem bu, onlarda, ateşle denizin başlıca karakteristiklerini bulduğum zaman olmuştur.

Sonra başarısızlığımı haklı göstermek için yaşadığımız çağdaki Zenginlik Tanrısıyla Moloh devrinde Françesko'nun yolunu izlemeyi ve Tanrı'nın Fukarası'nın yeniden dünyaya görünmesini nasıl da istiyordum! Böylesi, bir gökyüzü Don Kişotu değil miydi?

Teselli bulmak için bunu söylüyor, tekrar ediyordum. Çoktandır yeryüzüne yeni bir Tanrının Fukarası'nın geldiğini ve bunun siyah pullarla örtülü olduğunu bilmiyordum. Beni Budist hareketsizlikten ihtilalciliğe doğru iten o Berlin'deki geçici kritik günlerde kendisini tanısaydım, hareketsizliğimden ötürü belki daha da çok utanırdım. Onu çok, pek çok sonra tanıdım; hayatımın artık değişemeyeceği (belki de gereği olmadığı) bir zamanda; artık görevimi yerine getirmek için tamamen başka bir yola girmiş bulunduğum bir sırada...

Alsas ormanları içindeki küçücük Gunsbach'a giden dar yola girdiğim ve çağdaş Aziz Françesko'muzun kapısını çaldığım o ağustos ayının öğle zamanı çok heyecanlıyım. Kapıyı kendi açtı, elini uzattı; sakin sesi derinden geliyordu ve kalın, kır bıyıklarıyla gülümseyerek bana bakmaktaydı. Sırf iyilik ve yatışma bilmez bir iradenin sahibi nice Giritli ihtiyar savaşçılar görmüştüm.

Şansıma o an keyifliydi. Bu nedenle de içimiz açıldı; gece oluncaya dek yanında kaldım. İsa'dan, Homeros'dan, Afrika'dan, cüzzamlılardan ve Bach'tan konuştuk. Hava kararmaya başladığında köyün küçük kilisesine doğru yola çıktık.

Bana:

—Yolda konuşmayalım, dedi; sert yüzünü derin bir heyecan kaplamıştı.

Bach'ı çalmaya gidiyordu. Armoniumun başına oturdu; sanırım ki bu hayatımın en heyecanlı anlarından biri olmuştur.

Dönüşte anayolun kıyısında bir yaban çiçeği gördüm, koparmak için eğildim.

—Hayır! dedi ve elimi tuttu; onun da canı var, saygı göstermelisin.

Sokağın taşları üzerinde küçük bir karınca yürüyordu; sevgiyle tuttu, çiğnemesinler diye kenardaki bir toprak tümseğinin üzerine koydu. Bir şey söylemedi, ama dudaklarında Assisi'li atasının içten sözleri dolaşıyordu: "Kardeşim karıncacık!"

Ayrıldığımızda gece olmuştu; ıssız köşeme çekildim, ama ağustos güneşi hiç bir zaman beni bundan daha fazla etkilememiştir. Artık yalnız değildim; yanımda genç ve sağlam yürüyüşle o, mücadeleci ve değişmez bir kararlılık içinde yoluna devam etmekteydi. Bu benim yolum değildi, ama onun kendi yokuşunu bu kadar güven ve inatla çıktığını görmek benim için büyük bir avuntuydu. O günden başlayarak, Aziz Françesko'nun hayatının bir masal olmadığına inandım; artık insanın yeryüzüne mucizeyi indirebileceğinden emindim. Bunu gördüm, dokundum, onunla konuştum, beraber güldük ve sustuk.

Artık o günden sonra, geçici zaman içinde birbirinden o kadar ayrı, sonsuz zaman içinde o kadar birleşik, yani Tanrı'nın zirvesinde bulunan demek istiyorum, derinden iğfal edici iki şekli yüreğimde birbirinden ayıramadım. İki kardeşe benziyorlar. Assisi'li Aziz Françesko ve Albert Schweitzer.

Tabiata karşı aynı şiddetli ve içtenlikli sevgiyle yüreklerin de gece gündüz erkek kardeşimiz güneş'in kız kardeşimiz ay, deniz ve ateş'in şarkısı yankılanır. İkisi de parmak uçlarında bir ağaç yaprağın tutar ve ışığa doğru kaldırarak üzerindeki bütün yaratma mucizesine bakarlar.

Yaşayıp soluk alan her şey için aynı duygulu sırf saygıdan oluşan heyecan, insan, yılan, karınca için... Her ikisi için de hayat kutsaldır; her canlının gözlerine eğilmişler ve bu gözlerde yaratıcının bütünüyle yankısını gördüklerinden sevinçle ürperiyorlar. Karıncaya, yılana, insana bakarak hepimizin kardeş olduğunu mutlaka belirtiyorlar.

Acı çeken her şey için içten gelme ve iyilik dolu gerçeklik. Biri beyaz cüzzamlıları, öbürü Afrika'nın siyah cüzzamlılarını seçmiş:

Sefaletin, en acı olan şeyin uçurumu, İçtenlik ve iyilik dedim ama, META demeliydim: Yalnızca bu Hind sözcüğü, insanın bu iki kardeşte yarattığı duyguyu; yalnızca bu sözcük anlatabilir. İyilik ve içtenlikte iki şey vardır: Acı çekenle acı çekene içten acıyan kimse. Ama META'da bir nicelik vardır. 9. yüzyılın Müslüman mistiği Sari-Ül-Sakadi bunu tam olarak yorumlamıştır: "Yani, bir kişi bir başkasına, benim ego'm dediği zaman iki kişi birbirlerini tam olarak severler demektir."

Aynı tanrısal çılgınlık: İnsanın, hayatın zevklerini reddetmesi, büyük İnci'yi elde etmek için küçük incileri gözden çıkarması; kolay mutluluğa giden düz yolu bırakması ve iki uçurum arasında aynı çılgınlığa varan çetin, yokuşlu yola girmesi.

İkisi de aynı sevimli şeye sahiptir: İyi niyetli bir yüreğin derinliklerinden fışkıran gülüş, taşan zengin ruhun çok sevgili kızı sevinç, günlük gerçekler âleminin yüzüne duygulu ve tam anlayışlı bir biçimde bakmak ve kabul etmek gücü. Gülmeyen Spartalılar, gülme Tanrısı'na tapınak yapmışlardır; en aşırı ciddiyet daima gülmeyi davet etmiştir. Çünkü derin bir ruhun hayata dayanmasına ancak bu yardım edebilir. Tanrı bu iki kardeşe neşeli bir yürek vermiştir, onlara neşeli bir yürek verdiği için de mücadelelerinin zirvesine, Tanrı'ya doğru sevinç içinde gitmektedirler.

Müziğe karşı da sırf ihtiras dolu aynı sevgi Thomas Kelàno bir tanesi için ne demişse, öbürüne de tam olarak uymaktadır: "Birader Françesko'yu sonsuzluktan çok ince bir bölme ayırıyordu: Bunun için o ince bölmeden tanrısal melodiyi duymaktaydı" ikisinin de bu melodiyi dinlerken duydukları haz, kendinden geçmeye kadar varır. Biri: "Eğer uykumda keman çalan melekler yayı tellerin üzerinde bir kez daha çekselerdi, ruhum vücudumdan ayrılırdı; mutluluk o derece dayanılmaz haldeydi" diyordu. Ben inanıyorum ki, öteki de Bach'ı çalarken aynı mutluluğu duymaktadır.

İkisi de en adi madenleri altına, altını da ruha dönüştüren filozofik taşı biliyordu. En acı gerçeği, hastalığı, açlığı, soğuğu, haksızlığı ve çirkinliği içinde ruhun estiği en gerçek bir gerçekliğe dönüştürürler: Ruhun değil, sevginin. Ve yüreklerinde sevgi, büyük imparatorluklarda güneşin asla batmayışı gibi devam eder.

Bütün bunların ardından çok yıllar geçti. Bunları Berlin'de geçirdiğim kritik günlerde bilmiyordum ve Alsas'ın küçük köyünde beşerî mucizeyi gördüğümde artık parmaklarımı mürekkebe bulamıştım. Hayatı kelimelere yakıştırma ve mısralara dönüştürme gibi, dine aykırı bir maniye kapılmıştım. Hâlâ nasıl olduğunu bilmiyorum, yazar olmuştum. En nefret ettiğim şey başıma gelmişti. Açlığımı keçi gibi kâğıtla gidermek..

Bu Tanrı'nın Fukaraları bana, çok değerli olan birbirine bağlı iki yardımda bulunabildiler: İnsanın, seçtiği hedefe ulaşması gerektiğini ve ulaşabileceğini gösterdiler. Belki yolun ucunda bütün acı çekenler karşılaşacaktır; böylece de benim için ısrarın, sabrın ve ümidin yüksek örneği olarak kalmışlardır. Bu iki atlet mutlu olsunlar, bana sadece ümitle, umulmayana ulaştığımızı öğrettiler.

Onlardan cesaret alarak kendi yaradılışımı yenmek için girişimde bulundum ve bir süre için merhametin, aceleciliğin ve İtka'nın dikenli sözlerinin beni ittiği yolda gittim. Pişman değilim, kendi doğal yoluma döndüğümde yüreğimin insan acısıyla dolduğunu ve insanın bir tek kurtuluş yolu olduğunu anladım: Başkasını kurtarması, ya da şu kadarı bile yeter: Kurtarmak için mücadele etmesi. Bir de şu var: Dünyanın hayal olmadığı, gerçek olduğu ve insan ruhunun, Buddha'nın bana öğrettiği gibi hava değil, ten giymiş olduğu...

Fakat karar vermeye çalıştığım sıralar hatırlıyorum, beynim çok diretiyordu; hâlâ Buddha'nın sarı cüppesine sarılıydı. Yüreğime: "Yapmayı tasarladığın şey." diyordu, "boştur. Arzuladığın gibi kimsenin aç olmayacağı, üşümeyeceği, kimsenin haksızlığa uğramayacağı bir dünya yoktur, hiç bir zaman olmayacaktır." Ama yüreğimin, ta içimden ona cevap verdiğini duyuyordum: "Yoktur ama, olacaktır, çünkü ben istiyorum. Var olmayan bir dünyaya inanıyorum, fakat ona inanırken yaratıyorum da; biz yeteri kadar dilemediğimiz şeye yoktur deriz."

Yüreğimin bu cevabı beni sarstı; eğer bu dediği doğruysa, insanda dünyanın bütün haksızlık ve ayıplarına karşı ne çok sorumluluk vardır!..

Aradan çok geçmedi ve her halde ruhum daha hazır olduğu için tempo hızlandı. Olaylar birbirinin ardından gelip beni itiyordu. Başka zaman olsa onları görüntü olarak kabul edecektim, şimdi etimden bir parça diye kabul ediyorum.

Bir sabah henüz uyanmamıştık ki aşağıda, sokakta, sonsuz boğuk bir uğultu, uzun bir böğürme duyduk. Sanki çok uzaktan bir öküz sürüsü mezbahaya gidiyordu da şimdiden boyunlarında kırmızı çizgileri duyarak böğürüyorlardı.

İtka yataktan atladı, delik ceketine büründü ve bana dönüp bakmadan merdivenden paldır küldür indi. Uluma durmadan yaklaşıyordu; pencereye gittim, açtım, hafif kar taneleri dökülüyordu. Herhalde Yunanistan'da sabah güneşiyle dağlar ve kıyılar ışıldıyordu, ama burada çamurlu, hasta bir ışık, üzerine kar yağmış, asfaltta sürünmekteydi.

Yol ıssızdı; ne bir insan, ne bir köpek vardı ve öteden, o ağır uluma yaklaşmaktaydı. Bekliyordum, yol yavaş yavaş aydınlanıyordu; buz tutmuş bir ağaca sessizce iki karga kondu. Onlar da bekliyordu.

Birden yolun başında uzun boylu, çıkık kemikli, saçları çözülmüş bir kadının belirdiğini gördüm. Yürümüyor, sanki zıplıyordu; başının üzerinde siyah bir bayrağı dalgalandırıyordu. Ve hemen onun ardında erkek, kadın ve çocuklardan ibaret dörderli düzgün sıralar halindeki insanlar, karların içine batıp çıka ilerliyorlardı. Çamurlu ışık üzerlerine dökülüyor, insanın gözleri, siyah deliklerden ibaret bu solgun ve kızgın yüzlerden başka bir şey görmüyordu. Sanki mezarlardan kör, kurtlar tarafından yenmiş, yoğun bir kafatasları ordusu fırlamıştı.

Işık biraz daha güçlendi, şimdi daha açık görüyordum. Karşıda bazı iş sahipleri, dükkanlarını açmak için anahtarlarını çıkarıyor, ama azgın orduyu görünce anahtarlarını yine ceplerine sokup duvara yapışıyorlardı. Kadın onları gördü, kaldırımı geçti, yanlarına sokuldu, siyah bayrağı başlarının üzerinde salladı ve boğuk sesi havayı yırttı:

—Açız!

Kadın aynı anda gözlerini bulunduğum pencereye doğru çevir-

di, başını kaldırdı. Bana ne söyleyeceğini kestirdiğim için, kendim de ne söylediğimi bilmeden bağırmaya başladım:

—Sus!.. Sus!.

Hızla pencereyi kapadım ve ben de patronlar gibi pencerenin duvarına yaslandım. Kendimi toparlayıp: "Karınları aç! Karınları aç!" dedim ve ekledim: "Açlar ordusu bu!"

Bütün gün dışarı çıkmadım; çıkmaya cesaret edemedim. Yolda Açlık'ın siyah bayraklı kadınıyla karşılaşmaktan korkuyordum; karşılaşırsam o ağır, dayanılmaz sözü bana da söyleyecek zamanı bulur diye korkuyordum. Bunun hangi söz olduğunu biliyor, onun için korkuyor ve utanıyordum.

İtka öğleye doğru solgun ve heyecanlı bir yüzle geldi; delikli ceketini yere attı, dar odanın içinde gidip gidip geliyordu; ben onun ağır soluğunu işitiyor, köşeye büzülmüş bekliyordum. Birden dönüp elini uzattı:

—Suç sende! diye bağırdı, sende! Siz, bütün iyi niyetliler, karnı doymuşlar, umursamazlar... İsterdim, karnın aç olsun, çocuk sahibi olasın da, onların da karnı aç olsun; üşüyesin, onlar da üşüsünler. Çalışmak isteyesin de iş vermesinler. Şehirden şehire dolaşıp, müze ve kiliselerde ağzın bir karış açılsın, sana çok güzel ve çok korkunç göründükleri için yıldızlara bakarak ağlayasın diye değil... Ama, gözlerini indir zavallıcık da, ayaklarının dibinde ölmekte olan bir çocuğu gör!

Sustu, biraz sonra:

—Şarkılar yazıyorsun, sen de konuşuyorsun, utanmadan fakirlikten, haksızlıklardan ve alçaklıklardan söz ediyor, bizim acımızı güzellik haline sokuyorsun ve hızın geçiyor. İnsana, insanın acısını unutturan güzellik lanetlidir!

Gözlerinden iki damla yaş döküldü. Ona dokunmak, elimi saçlarına götürmek ve onu yatıştırmak için yaklaştım. Fakat o silkindi, beni itti ve bağırdı:

—Dokunma bana!

Sadece küskünlük ve hor görme değil, nefretle de dolu bir bakışla bana baktı.

Kan tepeme çıktı, kızdım:

—Ne yapmamı istiyorsun? diye bağırdım, bırak beni!

—Bırakmam, seni bırakayım da kurtulasın istiyorsun, bırakmam. Nefret edemiyorsun, sana öğreteceğim; savaşamıyorsun, sana öğreteceğim!

Gülecek gibi oldu, yüzünün anlamı değişti. Bu, gülme değil, teni çırpınmasıydı. Yanıma geldi:

—Sen, Doğu'nun şu sözünü bilir misin: "Kaplana kim binerse, bir daha inemez!" Sen de Kaplan'a bindin, yani bana; inmene izin vermeyeceğim!..

Küçük bir dolabı açtı; ekmek, biraz yağ, birkaç elma çıkardı; gaz ocağını yaktı, çay hazırladı. Sesimiz hiç çıkmıyordu; odadaki iki tabureye oturduk, küçük masayı yanımıza aldık, yemeye başladık. Kaşlarının oynadığını görüyordum; içmek üzere fincanı alıyor, eli havada, dalıp gidiyordu; aklı başka yerdeydi; onu bir düşünce meşgul ediyordu. Bense utanmış bir halde eğilmiş, ağzımdakini çiğniyordum; bu kadının benden daha güçlü olmasından utanıyordum!

Yemeği bitirdik; başını kaldırıp bana baktı; şimdi gözleri oynaşıyordu, dudakları kızarmıştı:

—Beni bağışla, dedi; seninle ağır konuştum, ama Açlık Ordusu'ndan dönüyorum!

Kalktı, pencereye gitti, partallaşmış perdeyi çekip kapattı; odayı sakin, içtenlik dolu bir ışık doldurdu. Küçük masayı kenara çekti, yer açtı, divana gitti, örtüleri kaldırdı; göz ucuyla onu izliyordum; bluzunun düğmelerini açar açmaz dönüp bana baktı:

—Uykun mu var? diyerek güldüm.

—Hayır, diye cevap verdi, sesi donuklaşmıştı, hayır, gel!

Ertesi gün şafaktan önce kalktı, aceleyle küçük valizini hazırladı, divana yaklaşıp beni uyandırdı:

—Gidiyorum! dedi.

Yerimden kalktım:

—Gidiyor musun? Nereye?

—Uzağa, sorma! Hayırlısıyla yeniden kavuşuruz.

—Ne zaman?

Omuzlarını kaldırdı. Yeşil bir eşarpla sıkıca saçlarını sardı, eğildi, küçük bavulunu aldı. Bana baktı, mavi gözleri sertti, kuruydu ve dudakları gülümsüyordu:

—Bütün geceler için teşekkür ederim; dedi, vücuda karşı olan borcu iyi ödedik; tamam, Buddha'yı kaçırdık... Neden öyle bakıyorsun, üzgün müsün?

Konuşmadım; ta içimde çok acı bir tat yerleşmişti. Bütün gecelerle gündüzler birbirine karışıyor, ciğerlerimi sessizlik ve acıyla dolduruyordu.

Yeniden sordu:

—Üzgün müsün?

Kapıya varmış, açmak üzere elini uzatıyordu. Ben inatçı bir tavırla:

—Evet, dedim; üzgünüm; Buddha'mı yıktın, yüreğim boşaldı.

—Bir sahibe mi ihtiyacın vardı?

Alaycı bir tavırla güldü.

—Evet var; içimde anarşi olacağına bir Efendi'nin bulunması daha iyi. Buddha hayatıma bir ahenk, bir amaç veriyordu; içimdeki şeytanlara kandil yakıyordu; şimdi...

Kaşlarını çatarak bir daha gülümsedi:

—Arkadaş, dedi (bana ilk kez arkadaş diyordu); arkadaş, yüreğin boşaldı, temizlendi, şimdi hazır. Ben de bunu istiyordum. Güvenim var artık ve sen, kızgın olduğun zaman söylediklerime bakma; namuslu ve huzursuz bir insansın, sana güvenim var!

Biraz düşündü:

—Sana değil, diye ekledi; devrimizin Çığlık'ına!.. Susarsan duyarsın. Sağlıcakla kal!

Kapıyı açtı; acele acele merdiveni indiğini duydum.

"Susarsan duyarsın!" İtka'nın bu sözleri günler ve gecelerce beni izledi. Susuyor, işitmek içni dinliyordum. Dinlerken Rusya'ya, dostlarının yaptığı konuşmaları uzanıyor, kitap ve gazetelerini okuyor, Berlin'in işçi mahallelerinde sabahlıyor, fakirlikle çıplaklığı görüyor, karamsar konuşmaları duyuyor ve kışkırtıcılıkla dolu bir havayı soluyordum. Başlangıçta acı ve merhamete kapıldım, sonra kızdım, daha sonra da sorumlu olduğuma inandım. Yaralı Yahudi kızı haklıydı; suçlu olan bendim! Neden kalkıp bağırmıyor, neden bakıyorum? Ben acıyor, fakat çabuk unutuyordum. Neden akşamları yatağa yatıp uyuyorum da, evsizleri düşünmüyordum?

Bir gece, Assisi'li Françesko'nun bir öğrencisi, kışın ortasında onu çıplak yürüyüp soğuktan titrer bir halde bulmuş. Şaşkınlıkla: "Peder Françesko", demiş; "bu soğukta neden çıplaksın?" "Çünkü kardeşim, binler ve binlerce kadın ve erkek kardeşim şu anda üşüyor; ısınmaları için onlara verecek örtülerim yok; onun için ben de onlarla birlikte titriyorum."

Tanrı'nın Fukarası'nın bu sözlerini hatırlıyorum. Ama şimdi, sadece bunu anlamam yetmiyor; başkalarıyla beraber üşümek yetmiyor. Haykır. Kimler açsa, kimler üşüyorsa, hep beraber ileri: Artan örtüleri alıp çıplaklığı ört!

Uçsuz bucaksız ülkede yavaş yavaş, Rusya'nın uçsuz bucaksız ruhunda oluşan denemenin, insanlık çapındaki önemini kavramaya başlıyordum. Başlangıçta bana çok basit, çok ütopik görünen ihtilalci denemeleri şimdi başka türlü karşılıyordum. Açların yüzlerine, çökük yanaklarına, sıkılmış yumruklarına bakıyor ve insanın tanrısal ayrıcalığını anlamaya başlıyordum: Göz yaşlarıyla teni ve kanıyla (göz yaşları yetmez, ter yetmez kan yetmez,) inanan, isteyen insanlar bir Masal'ı gerçek haline sokabilirler...

Ürperdim... İnsan baskısının ne kadar yaratıcı ve insan sorumluluğunun ne kadar büyük olduğunu ilk kez görüyordum. Eğer gerçek bizim istediğimiz şekli almazsa suç bizdedir. Yeterince istememiş olduğumuz şeye "yok" diyoruz. Onu iste! Kanınla, tenin ve göz yaşınla sula, o zaman gerçekleşir. Gerçek, acı ve isteğimize uymuş hayalden başka bir şey değildir. Aç olan ve haksızlığa uğrayan insanlar için yüreğim çarpmaya başladı; artık dayanamıyor, saldırıyorlar. Sanki bütün Giritli kanımı başkaldırma kokusu sardı ve kaynamaya başladı; karşımda yine ezeli hasımları. Özgürlük ve Kölelik'i gördüm ve Girit içimde silkinerek haykırdı.

Bir akşamüstü, o gün sabahtan beri dolaşarak gördüklerimi, duyduklarımı ve acıdıklarımı unutmak için, günün acıklı manzaralarından yorulmuş, masamın üzerine eğilerek Rönesans sanatıyla ilgili bir kitabın sayfalarını karıştırıyordum. Sanat insanı şarapla aşktan, ülserden ve düşünceden çok büyüleyip unuttarabilir. Görev yerini değiştirir, geçici olanı ölümsüzleştirmeye ve insanın acısını güzelliğe dönüştürmeye çalışır. Truva'nın kül oluşunun ve Priamos'la oğlunun ölmesinin ne zararı var? Eğer Truva mutlu hayatı-

na devam edip Homeros gelmeseydi ve katliamı on altışarlık ölümsüz mısralar haline sokmamış olsaydı sağlanacak fayda ne olurdu? Bir heykel, bir kıt'a, bir tiyatro, bir resim... İşte insanın yeryüzünde dikmiş olduğu en yüksek anıtlar.

İnsanın günlük acısı için en yüksek ve en tehlikeli destanlar; insanın ekmek ve hak uğruna, günlük küçük neşelerini küçümser ve ölümsüz çiçeği besleyen köklerin bunlar olduğunu unutur.

İlk Hıristiyanların Meryem'in resmini güzel yapmak istememekte hakları vardı; çünkü güzelliğiyle baştan çıkarıcı olur ve insan onun, Tanrının anası olduğunu unutur.

Birden kapı çalındı, açtım, Moskova'dan bir telgraf! Okudum, bir daha okudum, gözlerimi ovdum, tehlikeli bir sırrı saklıyormuş da, vermeden önce ışıkta farketmek istiyormuşum gibi aydınlığa tutup inceledim. Belki, diye düşünüyordum, bu küçük kâğıt, Kader'in bir haberidir de hayatımı değiştirecektir. İyiliğime mi, yoksa kötülüğüme mi? Kader'e kim güvenebilir? O, kendisi kör değildir, kör eder.

Gideyim mi? Gitmeyeyim mi? Telgraf beni Moskova'ya gelip ihtilalin onuncu yıldönümünde hazır bulunmaya davet ediyordu... Bütün dünyadan bu Kızıl Haç Yeri'ne tapınıcılar koşacakmış... Beni davet etsinler diye adımı onlara kim verdi? Neden beni seçtiler? Üç gün sonra anladım. Moskova'dan İtka'nın kısa bir mektubu geldi, benimle alay ederek çağırıyordu:

"Aristokrat karnı dolu, sahte Budist, acının amatörü, selam! Şimdiye kadar Tanrı'nın yüzünü arıyor ve yapmacı bir tanrıdan ötekine koşuyordun; buraya gel zavallıcık, gel de gerçek tanrının, insanın yüzünü bul. Kurtulmak istiyorsan gel. Yapmakta olduğumuz dünya inşa halinde, sen de eğil, bir taş koy. Buddha iyi, çok iyidir; ama ihtiyarlar için!"

Artık gece olmuştu; kalkıp pencereyi açtım; kar dinmişti, sessizlik vardı. Çan kulelerinin birinden bir saat buz gibi havanın içinde çok tatlı bir sesle çaldı. Aşağıda, yoldaki ağaçlar buza bürünmüş parlıyordu. Ve gözüm akşamın sislerine dalınca Rusya birden karlar içinde, uçsuz bucaksız, sıcak ve ışıklı izbeleri, karlar üzerinde giden kızaklarıyla önüme serildi. Atların burun deliklerinden buğular çıkıyor, şimdiden boyunlarındaki neşeli çıngırakla-

rın şıngırdadığını duyuyordum. İleride, karın ötesinde de kubbeler parıldıyor, tepelerinde haç yerine yangın gibi bir bayrak duruyordu. Aynaroz'daki sarsak bir keşişi hatırladım. Bana "Her insanın, demişti; her şeyin tepesinde bir alev püskülü vardır; eğer bu alevler sönerse, insan ve o şey kaybolur." "Hakkı varmış, diye düşündüm, Rusya'nın da bir alev püskülü var; alevler sönerse Rusya da mahvoldu demektir!"

Çabucak pencereyi kapadım; Moskova'ya gitmeye karar vermiştim.

XXVI

RUSYA

MUCİZE gerçeğe toslar, bir delik açar ve içeri girer. Lenin, zamanı gelince fakir çullarını topladı, el yazmalarını büyük bir paket haline soktu, bütün hayatını bir bohçaya sardı ve İsviçre'de kendisine bir oda kiralamış olan ev sahibi eskiciye veda etti.

Ev sahibi, elini tutup ona acıyan bir tavırla bakarak:

—Nereye gidiyorsun Nikolai İlyiç, nereye gidiyorsun Nikolai İlyiç, memleketine dönmek için kapıldığın bu, hırs nedir, ne yapacaksın oralarda? Acaba oralarda oda bulabilecek misin? İş bulabilecek misin? Rahat rahat burada kal Nikolai İlyiç, iyiliğin için söylüyorum, dedi.

O, cevap verdi:

—Gitmem gerek, gitmem gerek.

Ev sahibi soruyordu:

—Gerek mi? Neden gerek?

Lenin alçak sesle tekrarlıyordu:

—Gerekli.

—Ama, bütün kirayı ödedin ve ayın bütün geçmedi, bil ki üstünü vermem!.

O cevap veriyordu:

—Kalsın, zararı yok, alıkoy, ama benim gitmem gerek!

Ve gitti. Küçük kasketi, temiz, eski gömleği yıpranmış elbiseleriyle Rus toprağına ayak bastı. Solgun benizli, silahsız, kısa boyluydu. Karşısında uçsuz bucaksız Rus toprağı, karanlık, hayvanlaş-

mış Mujikler, aristokrat eğlenceleri, gücü sonsuz papaz sınıfı, kaleler, saraylar, cezaevleri, kışlalar, eski yasalar, tepeden tırnağa silahlı müthiş aristokrasi... Onunsa küçük kasketi, havaya dikilmiş Mongol gözleri ve içinde rakseden, ıslık çalan, dişlerini gıcırdatıp kendisiyle konuşan bir şeytanı vardı:

—Bütün bunlar senin, Nikolai İlyiç; onları sana veriyorum, armağan olsun sana! Sadece bir söz söyle, sana bunca yıldır öğrettiğim büyük sözü: "Dünya proleterleri birleşiniz!" Bunu söyle! Çarlar, altın sırmalılar, keçi sakallı papazlar, iyi besili, iyi giyimli işkembelilerin hepsi, senin bir üfürüğünle sırt üstü yuvarlanacaktır. Onların üstünden geç, Nikolai İlyiç... İleri delikanlım, üstlerinden geç ve çık, Kremlin'e kızıl bayrağı dik...

Lenin sordu:

—Sen kimsin? ve içinde yumrukları sıkılmış şeytanın varlığını duydu; bana adını söyle, bilmek istiyorum, kimsin?

Şeytan cevap veriyordu:

—Ben mucizeyim!

Ve boynuzlarıyla, Rusya'ya tos vuruyordu.

Şimdiye kadar çok az kimse, açık bir gözle, Rusya'nın çok yanlı, ışık ve gölgeler içindeki yüzünü ayrıntılarıyla görebilmiştir. İslav ve Frenk ruhları arasında bir uçurum vardır. Rus, Avrupa'lı mantığına göre, bağdaşamayan karşıtları uyumlu bir hale sokar. Avrupalı, her şeyin üstüne ince, mantığa göre, bağdaşamayan karşıtları uyumlu bir hale sokar. Avrupalı, her şeyin üstüne ince, mantığa göre derecelendirilmiş becerikliliklerin anlayışını getirir. Rus'sa, her şeyin üstüne ruhu karanlık, zengin, çelişkili insanın, şiddetli, onu mantığa uymaz bir ihtirasa iten kuvvetini getirir. Kör yaratıcı kuvvetler, onun içinde henüz mantık hiyerarşisi olarak belirli bir hal almış değillerdir. Rus, hâlâ toprağa ve kozmogonik karanlığa sıkı sıkıya bağlıdır.

Lenin'in ışıklı ve alevli biçimini düşünüyor. İnatçı aklının işlemeyi üzerine aldığı kara hamuru, yani Mujiği karşımda görüyordum. Kremlin'in kanlı ve kapalı tezgahında, ezeli iki barışmaz düşmanın ve iş ortağının —Ruhla Madde'nin— şiddetle döğüştüğünü bir an önce görmek için can atmaktaydım.

Yoğun bir kar yağıyor, sürülmüş ovalar örtülüyor ve ekilmiş

buğday karların altında besleniyor: Mujikler, ölümsüzleşmişler gibi hiç acelesiz ve yavaş yavaş kıpırdıyor; arada bir kapkara, sessiz bir karga uçup çatılara doğru bir şeyler yemeye gidiyordu.

İstasyonun birinde saatlerdir treni bekliyordum. Çevremde Mongol tipler, çekik gözler, kavun çekirdeklerini kabuklarıyla dolu sakallar görüyordum. İki kadın ellerindeki kağıtları attılar ihtiyar bir Mujik, küçük çay tabağına saldırıp hayvansı bir mutlululukla ve gürültülü bir şekilde çayı yuttu. Çocukları sırtlarında ya da kangurular gibi boyunlarına asılı pis yorganlara sarınmış Çinli kadınlar. Durmadan terleyip buğusu tüten sıcak bir insan kitlesi. Ve bütün hava ahır gibi kokuyor; belki Bethleem'deki ahır gibi...

Öğle oldu, akşam bastırdı, biz bekliyorduk. Etrafımdaki yüzler ağır ve sakindi, kimse dışarı çıkıp tren geliyor mu, gelmiyor mu, diye bakmıyordu. Emin bir halde, trenin bugün yarın gelmesini, geleceğini bekliyorlardı. Saatleri, saat denen aletle ölçmüyordu bunlar; zamanın bir soylu, bir dük olduğunu biliyor ve ona karşı gelmekten korkuyorlardı.

Sonunda sabaha karşı trenin düdüğü duyuldu. Yine acele etmeden hepsi kalktı, bohçalarını topladılar, yanımda uzanmış olup bütün gece horlayan kır sakallı biri, bana bakıp muzaffer bir eda ile şunu söylemiş gibi göz kırptı. Tren gelmiyor diye neden sinirlenip bütün gece gözünü yummadın babam? Nah, geldi işte!

Yine kar, küçücük köyler, yeşil, sivri kuleli kilisecikler, damların üstünde hareketsiz bir duman Yine kargalar, gökyüzü alçalmış. Ben bakıyor, bakıyordum ve bakışım, insan gözlerinin uçsuz bucaksız ovalarda gördüğü derin maviliğe dalmıştı. Bakıyordum ve birden öğleye doğru uzakta, grili siyah gökte yuvarlak, altın kuleler göründü.

Artık yaklaşıyorduk; Rusya'nın kalbine, Moskova'ya yaklaşıyorduk.

İstasyonda İtka bekliyordu, beni gördü, güldü.

—Tuzağa düştün, dedi. Korkma, büyüktür, ne kadar yürürsen yürü, demir parmaklıklarını bulamazsın ve bu da özgürlük demektir. Hoşgeldin!

Bütün gün dolaşıyor ve bu çok renkli, çok tohumlu kaosa bakıyorum. Bütün Doğu karların üzerine dökülmüş. Sarıkları ağır, doğulu seyyar satıcılar, maymunlar gibi yağlı Çinliler, deri kemerler, tahta ve kağıt oyuncaklar satıyorlar. Bütün kaldırımları kadınlarla erkekler tutmuş. Bağırarak meyvalar, türlü balıklar, bebekler için önlükler, tüyleri yolunmuş tavuklar satıyorlar. Kız çocukları, ağızlarında sigarayla gazete satıyor. Başlarında kırmızı mendilleriyle kadın işçiler geçiyor. Şişman, buruk suratlı, elmacık kemikleri ve gözleri Mongollarınkine benzer kadınlar, başları sivri astragan külahlı yarı çıplak çocukları, eller açık, her geçenden dilenen ve yerlerde sürünen sakatlar... Portakal rengi inekleri andıran derileriyle, mısır gibi sık sakallı Mujikler geçiyor ve bütün hava bir inek sürüsü geçmiş gibi kokuyor.

Yeşil altın kubbeli kiliseler, göktırmalayıcılar, yollarda, kiliselerde, tramvaylarda ve kilise duvarlarında dövizler. Birden, akşama doğru, bütün bu düzensiz uğultunun üstünde hâlâ yaşayan Rus kamplarının derin akşam sesleri tatlı tatlı yankılanıyor. Kaos: Moskova'nın insan üzerinde bıraktığı ilk izlenim bu.

İkincisiyse korku: Dünyanın başka hiç bir şehrinde bu sert, kararlı, gülmez yüzleri, yanan gözleri, büzülmüş dudakları, gerginliği ve coşkun ateşi göremezsiniz. İnsan, sanki her tarafı kule ve mazgallarla dolu bir Ortaçağ şehrine gelmiş ve düşman yaklaşırken savaşçılar kapalı kapıların arkasında silahlanıyorlar. Atmosfer çetin bir savaş hazırlığı içinde... Bütün başların üzerinde büyük bir tehdit ve ümit sallanıyor. Buradaki havada insana korku veren bir şey pusu kurmuş sanki... Kremlin'in kubbelerinde, gotik çan kulelerindeki Ortaçağ Simerasısına (*) benzer, sırf göz ve kılıçtan ibaret ateşten bir Kheruvium(**) ötüyor.

Sokağın köşesinden çetin bir savaş marşı söyleyen bir askerî birlik çıktı. Yol sarsıldı, yolcular koşuşarak yol verdiler, tombul bir kadıncağız elinde bir sepet elmasıyla bir çığlık attı ve kıpkırmızı elmaları karların üzerine yuvarlandı. Ağır adımlarla yürüyorlardı,

---

(*) Fransızların Chimère dedikleri aslan vücutlu, yaban keçisiyle ejdere benzer, ağzından ateş çıkaran mitolojik canavar.
(**) Dini inançlara göre, var sayılan davetsiz melekler birliği.

başlarında sivri Mongol kalpakları, ayaklarına kadar inen kaputları vardı, yüzleri vahşi ve dalgındı. Subay önde gidiyor, marşa o başlıyordu. Önümden geçerken gördüm: Ağzında saralı birinin ispamozları vardı, gırtlak damarları koparcasına şişiyordu; terler alnından akmaktaydı. Bir süre tek başına şarkı söyledi. Yürüdükçe, vücudunun uyumu öylesine rastgeleydi ki, insan onu raksediyor sanırdı. Tek başına şarkı söylüyordu ve birden şarkıyı askerler alıyordu; bütün o donmuş yol ateşlenip bir talimgah gibi yankılanıyordu. Sırtımda hafif bir ürperme hissettim; bu ürperme şimşek gibi içimde durdu. Kim bilir bu belki de onların Londra ya da Paris gibi büyük bir şehirde belirip onu yağma etmeleri gibi, gelecekle ilgili bir ihtimali bana hatırlatıyordu. En kan içici canavar nedir? Yeni din. En çok filiz yiyen hayvan hangisidir? İhtiyarlayan din. Şimdi yeni dinin ağzına girmiş bulunuyoruz.

Aynı akşam en duygulu mistik Mujik şairi Nikolai Kliuyefle tanıştım. Seyrek, sarı sakalları vardı, açık alınlıydı, kırk yaşlarında olmalıydı; ama yetmişlik gösteriyordu; sesi alçak ve sırf okşamadan ibaretti; gururla bana:

—Ben politika ve top yapan Ruslardan değilim; masallarla kutsal tasvirler yapan altın çocuğum, dedi; gerçek Rusya bize bağlıdır.

Sonra açık konuştuğu için pişman olmuş gibi sustu, ama içinden bir böbürlenişe kapılmıştı; kendini tutamadı:

—Boğalarla ayılar, Kader'in kapısını aşındıramaz, ama dişi güvercinin yüreği aşındırır, dedi.

Kadehine votka dolduruyor, yudum yudum içerek, memnun bir halde dilini şapırdatmaya başlıyordu. Konuştuğuna yine pişman oldu; gözlerini yarı yumarak bana baktı:

—Benim dediklerime kulak asma sen, ne dediğimi bilmem, şairim!.

Büyük günün öncesi; Rus İhtilali kendi kanlı doğuşunu kutluyor. Bütün dünyadan tapınıcılar gelmiş. Beyazlar, siyahlar, sarılar... Başka devirlerde esmer ve sarı insanlar, başka merkezlerde karınca kümeleri gibi toplanırdı. Artık dünyanın merkezleri yer de-

ğiştiriyor. Bugün düşmanlar ya da dostlar, nefret yahut aşkla, isteyerek ya da istemeyerek gözlerini buraya dikmiştir.

Kızıl Meydan'ın ortasındaki yeni Kudüs'ün Kutsal Mezarı karlarla örtülü. İnsanlar sağır, yoğun sıralar halinde alçak kapının açılmasını bekliyorlar. Kadın, erkek ve küçük çocuklar, dünyanın dört bucağından gelmiş, toprak altında yatan yeni kızıl Çar'a tapmayı bekliyorlar. Ben de aralarındayım. Kimse konuşmuyor. Karlar arasında ve soğuğun altında gözlerimiz saatlerdir Kutsal Mezar'a dikilmiş halde bekliyoruz. Birden kapının önündeki ağır kitle sallandı; muhafız kapıyı açtı.

Kalabalıklar yavaş yavaş, dörderli sıralar halinde karanlık giriş yerine dalıyor ve kayboluyorlar. Ben de onlarla birlikte gözden kayboldum. Yavaş yavaş yerin altına iniyoruz. İnsanların soluğu ile kokusundan ötürü hava ağırlaşmış. Birden, önümde giden iki mujiğin esmer, ineğe benzer yüzü, yeraltı güneşi yansımış gibi aydınlandı. Başımı uzattım; aşağıda, alçakta, kutsal kalıntıyı örten büyük kristal beliriyordu; bu kalıntı çok solgundu; başı saçsızdı. Lenin'in başı parlıyordu.

Üzerinde gri işçi gömleği, belinden aşağısı bayrakla örtülü, sağ eli yumruk halinde sıkılmış, sol eli açık bir halde göğsünün üstünde duruyor. Yüzü pembe, gülümsüyor. Küçük sarı bir sakalı var. Isınan yüksek kristali bir sessizlik kaplıyor. Rus halkları, daha birkaç yıl önce, yaldızlı tapınaklarda, tıpkı İsa'nın sarışın yüzüne baktıkları gibi, buna da aynı kendinden geçmeyle bakıyorlar. Bu da İsa: Kızıl isa... Haz aynıdır: İnsanın ümit ve korkudan oluşmuş aynı hazzı... Yalnız ümitler değişiyor.

Dışarıya, karlı alana, düşünceli bir halde çıktım; bu adam gurbette fakirlik, ihanet ve iftiralar ne kadar mücadele etmiş, neler çekmiştir diye hayretle düşünüyordum. En sevdiği dostları bile onun dininden ve inadından nasıl korkup kendisini terketmişlerdi. Aşağıda, kristalin altında gördüğüm saçsız kafatasında ve şimdi sönmüş olan küçük gözlerin ardında Rusya köyleri ve şehirleriyle, sonsuz ovaları, geniş, yavaş hareket eden nehirleri ve ıssız tundralarıyla bağırıyor, özgürlük istiyordu.

Rusya'nın en güçlü, en sorumlu ruhu olduğu için onun kendisini çağırdığına ve Rusya'yı kurtarma görevinin kendisine düştüğüne

inanıyordu. Acıları, kanları ve gözyaşlarıyla en korkunç, en öldürücü görevini vermek üzere neden en sağlam ruhu yaratmamıştı da onu yaratmıştı?

Ve ben Meydan'da böyle gidip gelir ve düşünürken, bana rehber olarak verdikleri İtka konuşuyor, ben de onun gençlik ve inancına hayranlıkla bakıyordum; o, Greco'nun azizleri gibi konuştukça da bütün vücudu ateş kesiliyordu.

—Bana neden onu soruyorsun? Ne söyleyeyim? Neyi daha önce söyleyeyim? O artık insan değil, paroladır. İnsanca olan karakteristik niteliklerini kaybetti, efsaneleşti. İhtilal aylarında doğan çocuklara Lenin'in çocukları diyorlar. Yılbaşında hediyelerle yüklü olarak gelen ve bunları çocuklara dağıtan esrarengiz ihtiyarın adı artık Aziz Nikolas, Aziz Vasilis ya da Noel Baba değil, Lenin'dir. Her mujiğin, her halk kadınının insanüstü bir avutucu ya da koruyucuya ihtiyacı varsa, yeni tasvir yerine onun resmini asıp ona kandil yakıyor. Kuzey Buz Denizi'nden Orta Asya'nın tropik olan en uzak köylerine kadar basit insanlar, balıkçılar, çiftçiler, çobanlar, geceledikleri sırada konuşurken, iç çekerken O'nun tasvirini çiziyorlar. Kadınlar onu ipeklerle işliyor, çocuklar bir kömür parçasıyla onun resmini duvarlara çiziyorlar. Hatta birinde Ukrayna'nın küçük bir köyünden ona resmini gönderdiler: Buğday tanelerinden yapılmış bir mozayik; dudakları da kırmızı biberdendi.

O hepimiz için bir semboldür. Büyük adam artık bizler için onu doğuran, halkın tepesinden inmiş kişi değildir, halkının içinden çıkmıştır. Halkın telaffuz etmeden haykırdığı şeyi o, söylenmiş söz haline sokar. Ve bu sözün, söylenir söylenmez artık dağılıp kaybolması söz konusu değildir; parola olmuştur.

Dört köşe yüzlü, güç hareket eden, çok kötü bakışlı, ağır, ölçülü el hareketleri olan o vahşi bıyıklı hakkında ne işiteceğimi merak ederek sordum:

—Ya Stalin? Stalin hangi türden kutsal canavardır?

İtka bir an sustu, sözlerini ölçüyormuş da, fazla bir şey kaçırmak istemiyormuş gibiydi; insan onun yasak bölgeye girmiş olduğunu anlayabiliyordu. Sonunda söyleyeceğini buldu ve konuştu:

—Lenin ışıktır, Troçki alev, fakat Stalin topraktır; ağır Rus toprağı Tohumu, bir buğday tanesini aldı. Şimdi ne olursa olsun, ne

kadar yağmur ve kar yağarsa yağsın, ne kadar yağmur ve kar yağmazsa yağmasın, o bu tohumu saklar, başak haline sokuncaya kadar onu bırakmaz. Sabırlı, inatçı ve sağlamdır. Onda, hayalin kabul etmeyeceği bir direnme vardır. Sana Tiflis'te işçi olduğu zamana, yani gençliğine ilişkin bir tek olayı örnek vereceğim ve anlayacaksın.

Şimdi bize masal gibi geliyor. Rusya'da büyük düklerin, sarhoş oldukları zaman, mujikleri bahçelerine sırasıyla dizip üzerlerinde atış talimi yaptıkları bir devirdi. Ama işçiler örgütlenmeye başlamışlardı ve Çarlık polisi ikide bir işçi liderlerini yakalıyor, hapse atıyor, Sibirya'ya sürüyor, öldürüyordu. Bir gün Tiflis trenlerini boşaltan işçiler de grev başladı. Ya yaşama şartlarını düzeltirsiniz, biz de insan gibi yaşarız, ya da çalışmayız dediler. Polis üzerlerine saldırdı, elli kadarını yakaladı, Tiflis dışında bir tarlaya dizdi, Çar'ın askerleri de savaş düzenine girdi, her birinin elinde çivili birer knut(*) vardı.

İşçiler birer birer vücutlarının üst kısmını soyuyor, dizilmiş askerlerin önünde geçiyor, her asker de knutu bütün gücüyle ona vuruyordu. Kan fışkırıyordu, dayanılmaz bir acı çekiyorlardı; çoğu bütün safın önünden geçmeyi başaramadı; bayılıyorlardı, bazıları da yere düşüyordu.

Sıra işçilerin liderine geldi; gömleğini çıkardı, vücudunu soydu, işkence başlamadan önce yere eğildi, ince bir otu koparıp dişlerinin arasına aldı. Sonra yavaş yavaş, eğilmeksizin her askerin önünden geçmeye başladı. Knut vücuduna kudurmuş gibi çarpıyor, kan yaralardan fışkırıyor, fakat o, ağzını açıp tek ses çıkarmıyordu. Askerler işi inada bindirdiler. Her biri iki üç kez vurmaya başladı. Knut vücuduna çılgın gibi çarpıyor, ama ondan ses çıkmıyordu. Eğilmeden, gık demeden bütün sırayı geçti, son askere gelince de dişlerinin arasındaki otu çıkardı ve ona verdi: "Al bunu, dedi; beni hatırlarsın; bak, hiç ısırmadım, Adım Stalin'dir."

İtka bana bakarak güldü:

—O yeşil otu, biz yıllardır dişlerimizin arasında tutuyor, ısırmamaya çalışıyoruz, dedi. Şimdi anlıyor musun?

(*) Çarlık Rusyası'nda kullanılan ve ucundaki topuzda dikenler olan madeni kırbaç.

Ürpererek cevap verdim:

—Anlıyorum; hayat çok zor...

İtka:

—Ama insanın ruhu daha zor, dedi ve bana gayret vermek istiyormuş gibi kolumu sıktı.

Ateşli İtka'nın konuşmasını duyuyor, üstümde stepin uzak, atak soluğu esiyormuş gibi başımı dik tutuyordum. Felaket ve yaratıcılık dolu bir Doğu rüzgarı şakaklarımı oynattı.

Her gün, beni her şeyden çok heyecanlandıran şey şuydu: Rusya'nın uğultulu şehirleri ve karlı ovaları içinde, görünmeyeni ilk kez bu kadar görünür halde görmek. Ve görünmeyen derken, herhangi bir papaz tanrısını, ya da mistik bilinci ya da gerçekten mükemmel herhangi bir yaratığı değil, kasaplık hayvan olarak biz insanları, bitkileri ve maddeyi kullanan ve bir Amacı varmış da bir yolu izlermiş gibi acele eden kuvveti anlıyorum. İnsan burada gözle ışığı yaratan kör kuvvetlerin kendi etrafını çevrelediklerini hissediyor. Mantıklı ve bilgece tartışmaların, ekonomik zorunluluklar ve politik programların ötesinde Sovyetler'in ve Komiserlerin üstünde, burada devrimizin korkunç, sarhoş ve merhametsiz Ruh'u çalışmakta ve hâkim bulunmaktadır. En hayvan mujikten, Lenin'in kutsallaştırılmış tasvirine kadar hepsi bilerek ya da bilmeyerek onun yardımcılarıdırlar.

Bu ruh, programlardan, liderlerden ve Rusya'dan üstündür. Onların üzerinde eser, onları geride bırakır ve seferber eder.

Ben bu korkunç tezgaha geldiğim zaman Rusya'yı kurtaran inanmış kişilere filozofça sorular soruyordum. Hâlâ yemiş, karnı doymuş olup tartışacak ve oynayacak rahata sahip bir şehir sakininin başıboş soylu tutkularına sahiptim. Görünen dünyayı görmüyor, görünmeyeni arıyordum; çünkü Buddha'nın çiriş otlu çayırından gelmekteydim.

Derler ki, artık ihtiyarlamış olan Sokrat bir sabah agorada dolaşır, ilk karşılacağı delikanlıyı durdurup onunla sohbete girişmek üzere fırsat arıyormuş. Ama o sabah, delikanlı yerinde Doğu'dan gelme yaşlı bir bilge belirmiş. Bu bilge yıllar önce Sokrat'ı bulmak üzere yola çıkmışmış. Onu görür görmez dizlerine sarılıp şunları söylemiş:

—Buddha, ey bu dünyadan kurtulmuş, hayatla şekil değiştirmeyi yenen, tanrıların hâkimi, hiçliğin büyüleyici tülünü çiğneyip yırtan beyaz fil, ey gözden, kulaktan, kokudan, tatdan ve dokunmadan ötede olan vücut, elindeki kurtarıcılık çanağını eğ ve beni yokluğun okyanusu içine bir damla gibi dök. Efendim, elini uzat ve bana sonsuz yokluğun yolunu göster!

Sokrat'sa, bu barbarca sözlere karşı alayını incelikle gizleyerek cevap vermiş:

—Ey yabancı, iyi anladımsa, tanrılarla sonsuzluktan söz ediyorsun. Seni Eleusina'da din liderlerine götüreceğim; dünyanın nasıl meydana geldiğini, nereden gelip nereye gittiğimizi ve yıldızların Peloponez'den çok daha büyük olduğunu o bilir. Ayrıca Tanrı'nın yer altında parlayan bir yıldız olduğunu da bilir ve sana, beyaz serviye karşı işeme işini o öğretecektir... Kusura bakma ama ben yalnız bu dünya ve insanlarla ilgilenirim.

Ben de yarın Kremlin'e gidip de kendisine ihtiyar Hintli'nin sorularını açıklasam, Stalin kim bilir nasıl güler? diye düşündüm.

Sabah oluyor, pencereden eğiliyorum, tuhaf pırıltılarıyla gökyüzü bütünüyle ışıklar içinde.

Acele giyindim. Oteldeki birçok katların koridorlarında, aşağı inmekte olan bütün ırklarla karşılaşıyorum: Bir dolu davetli. Beden ve fikir işçileri: Japon yazarlar, İran ve Afganlı temsilciler, iki Arap hocayla üç Hintli öğrenci ve portakal rengi lahurdan şallarla güzel iki Hint kızla karşılaşıp selamlaşıyorum. Birinci katta iki dev Mongol ve çok kızgın bakışlı, ufak tefek üç Çinli generalle alelacele selamlaşıyoruz ve ben, onların sözleriyle bakışlarında Asya'nın tüm tehlikeli kaynaşmasını hissediyorum.

Törenin başlangıcına yetişmek için koşuyoruz. Şiddetli bir soğuk var; gökyüzü gri, insanların ağızlarından buhar çıkıyor. Kızıl Meydan çoktan dolmuş. Lenin'in kutsal mezarının yukarısına resmi şahsiyetler dizilmiş; karşıda amfiteatr biçimindeki sıralarda bütün dünyadan gelme davetliler. Askerler düzenli bir biçimde sıraya girmiş. Arkada halk, uzaktan gelen bir yeraltı depremi gibi sağır ve yoğun bir uğultu. İnsanın ayağı altındaki toprak sallanıyordu. Dip

tarafta Korkunç İvan'ın sevgili, çok kubbeli, rengarenk katedrali sabahın sisi içinde bir hayalet gibi ortaya çıkmaktaydı.

Ufak tefek, göğüsleri madalyalı Çinli generaller, erkek ve kadın Hintler, Japon entelektüelleri, kulağında altın bir küpeyle dev cüsseli bir Arap yanıma gelip dikilmiş. Birbirimize içtenlikle bakıyor, gülümsüyor ve konuşmadan sevgimizi söylüyorduk. Bir Japon şairi elimi sıktı; sadece bir kelime Japonca biliyordum: Yürek anlamına gelen kokoro! Elimi yüreğimin üzerine koydum, kulağına eğildim ve "kokoro!" dedim, o da bana sevinçle sarılıp kucağıma atıldı.

Birden savaş boruları duyuldu, hepimiz doğrulduk; bütün yüzler aydınlandı. Çerkezler, Kafkaslılar, Mongollar ve Kalmuklar atlı olarak ortaya çıktılar. Başları önde, yalınkılıç gidiyor, onları üniformalarıyla süvariler izliyor, ellerinde rengarenk bayrak ve mızraklarıyla geçerek selam veriyor ve kayboluyorlar. Piyadeler, süvariler, Baltık ve Karadeniz'in bahriyelileri, havacılar, Moskova muhafızları, Gepeu, kısa tüfekleriyle deri ceketli işçiler, başlarında kırmızı mendiller, omuzlarında tüfeklerle kadın emekçiler yoğun, birbirini izleyen dalgalar halinde geliyorlar. Sonra, şaşkın ve coşkun halkın geçişi. Dev meydanın üç yanından ağır ağır akan üç nehir çıkıyor, öğrenciler öncüler, gençlik, köylüler, devlerinin üstünde Asyalılar, çenelerini açıp kapayan bezden yapılmış, kocaman bir ejderha ile Çinliler. Bir arabanın içinde, zincirlerle bağlanmış bir yer küresi, bir çocuk ve zincirlere bir çekiçle vurarak örseliyor. Sıra halindeki arabalarda savaş malulleri görünüyor ve havada bastonlarını sallayıp "Yaşa" diye bağırıyorlar. Analar kucaklarında çocuklarıyla geçiyor. Saatler ilerliyor, güneş birden sisi dağıttı, binlerce yüz parladı, gözler kıvılcımlandı. Bütün meydan "yaşa" sesleri ve insanların ayak vuruşlarıyla sarsılıyor. Önümdeki Hintli kızlar, portakal rengi lahur saçlarını sallıyorlar.

Çevreme bakıyorum, herkes ağlıyor. Bir daha bakıyor, bir şey göremiyorum. Benim de gözlerim sulanmıştı. Yanımdaki ince yapılı Çinli generale sarılıp gücümün yettiğince onu sıktım ve ikimiz de ağladık. Zenci de atılıp ikimizi birden kucağına aldı, o da ağlıyor ve gülüyordu. Tanrısal sarhoşluk kaç saat sürdü? Kaç yüzyıl sürdü? Bu, hayatımın en önemli ikinci günü olmuştur: Birincisi,

Yunan Prensi Yeoryios'un Girit'e ayak bastığı gündü. Ben kucağımda Çinli generali sıkıyordum, zenci bizi sıkıyordu ve sınırların yıkıldığını; isimlerin, ülkelerin ırkların yok olduğunu, insanın insanla birleştiğini, insanların ağladığını, güldüğünü, kucaklaştığını görüyordum. Beyinlerini bir şimşek aydınlatmış ve görmüşlerdi: Herkes kardeşti!

Ben de, küçük yüreğimin bağırdığını hissediyordum. Artık yüreğimin birliğe kavuşması, binlerce kölelikten kurtulmam, korkuyla yalanı yenmem ve başkalarına da korku ve yalandan kurtulmaları için yardım etmem konusunda kendi kendime yemin ettim. Artık insanların haksızlık etmesine müsaade etmeyecek, dünyanın bütün çocuklarına temiz hava, oyuncak ve okuma yazma sağlayacak, kadına özgürlük ve tatlılık, erkeğe iyilik ve nezaket ve insanın oynak yüreğine bir buğday tanesi verecektik.

Bu sesi, ölünceye kadar izlemeye yemin ediyordum.

Bunlar, âşıklara özgü yeminlerdi. Doğru söylüyordum, hayatımı vermekte kararlıydım; bir düşünce uğruna taşlanan, yakılan, çarmıha gerilen insanların duyduğu hazzı ilk kez duyacaktım. Kardeşlik ne demektir; hepimiz birimiziz, ne demektir, bunu böylesine derinden, ilk defa hissedecektim ve artık ben hayattan daha yüksek, iyi bir şeyin, ölümü yenen bir kuvvetin varlığını anlıyordum.

Panait İstrati'nin, Doğu'nun sihriyle dolu masallarını okumuştum. Onun, kahramanca çileci hayatını biliyordum, ama henüz kendisini görmüş değildim. Bir gün buruşuk, iri yazılarla acele yazılmış bir kağıt aldım: "Gel, beni gör; babam Rum, anam Romendi; ben Panait İstrati'yim."

Moskova'nın Pasaj adlı otelinde, kapısını çaldığım zaman gerçekten, bir mücadeleciyi göreceğim için seviniyordum. Ne zaman yeni biriyle tanışsam, duyduğum güvensizliği yenmişimdir. İstrati'ye de güven dolu bir halde gidiyordum. Yatakta hasta yatıyordu, beni görür görmez fırlayıp, Rumca:

—Hoşgeldin bre! dedi. Bre hoşgeldin!

Kritik olan iki karşılaşma samimi olmuştu. Keşfetmeye çalışıyormuş gibi birbirimize bakıyorduk; antenleriyle birbirini yokla-

yan iki karınca gibiydik. İstrati'nin yüzü ince, derin çizgili, çok acı çekmiş bir yüzdü. Parlak gri saçları, bir çocuğunkiler gibi durmadan alnına düşüyordu; gözlerinde sırf berbatlık ve tatlılık parlıyor, tekeninkilere benzeyen ve şehvetli olan dudakları sarkıyordu.

—Geçende, dedi, toplantıda yaptığın konuşmayı okudum; güzeldi. Heriflere iyi veriştirdin. Aptal Frenkler! Barışçı yazışmalarıyla savaşı durduracaklarını sanıyorlar; ya da savaş çıksa, sanki işçiler ayaklanıp silahlarını ellerinden atacaklar! Palavra! Palavra! İşçileri iyi bilirim ben! Yine mezbahaya gidip birbirlerini öldürürler. Diyorum ya, iyi veriştirdin onlara. Biz istesek de, istemesek de yeni bir dünya savaşı patlak verecek, hazır olmalıyız!

Gözlerimin içine bakıyordu; iri kemikli elini uzattı; dizimi sıktı, güldü:

—Bana mistik bir tutkulu olduğunu söylemişlerdi; ama bakıyorum aklın yerinde ve serin havayla karnın doymuyor. Mistik tutkululuk anlamına gelmez bu değil mi? Ne bileyim ben? Lâf, lâf! Ver elini bana!

Gülerek el sıkıştık, bir hamleyle yataktan fırladı. Bu adamın ani ve atik hareketlerinde, kaçak bakışında, vahşi hazzında yanan, kendine benzer bir şeyler var. Gaz ocağını yaktı, ibriği koydu. Garson gibi, şarkı söylercesine bağırdı:

—Orta biir, kaynamış olsun!

Yunanistanı hatırladı, Kefalonyalı kanı kaynadı, İbraila'nın Rum mahallesinde duymuş olduğu birtakım eski şarkıları söylemeye başladı:

Bir kelebek olsaydım,
yanına uçsaydım...

Yunanistan ta içinden yükseliyor, şimdi şifa bulamamış olan bu adam, vatana ulaşmanın hasretini çekiyor. Birden, ihtiraslı bir biçimde karar verdi.

—Yunanistan'a döneceğim!

Yoruldu, öksürüyor... Yine yatağa uzandı ve kahvesini içiyor.

Tekrar yatağın içinde oturdu. Sigaranın birini söndürüp birini yakıyordu; ihtirasla, düzensiz bir şekilde Rusya hakkında konuşmaya başladı. Sonra eserinden, eserinin baş kişisi olup bütün hayatı boyunca bir dost arayan ama bulamadığı için acı çeken Adrianos

Zografos'dan söz etti. Dilekleri gerçekleşecek gibi değil, yüreği dağınık; kafasında kaosa uyum verecek güç yok!

Ona büyük bir sevgi ve acımayla bakıyordum. Hayatının, kritik bir değişme noktasında bulunduğunu hissetmekteydim, ama içinden henüz izleyeceği yolu belirlememişti. Benden yardım istermiş gibi küçük, ateşli gözleriyle bakıyordu.

Gülerek ona:

—Sen, dedim; tıpkı kitaplarının kahramanı Adrianos'sun. Sandığın gibi ihtilalci değil, ayaklanmışsın sadece... İhtilalcinin eyleminde sistem, düzen ve birlik vardır; sen asîsin; bir fikre sadık kalman çok güçtür. Ama, Rusya'ya ayak basmış olduğun şu anda içini bir düzene sokmalısın. Karar vermen gerek; sorumluluğun var...

Boğazından tutuyormuşum gibi bağırdı:

—Bırak beni!

Ve biraz sonra acılı bir tavırla sordu.

—Emin misin?

—Romen Adrianos Zagrafos öldü dedim ve onu avutmak istermiş gibi iskeletleşmiş kolundan tuttum; Yaşasın, Rus Adrianos Zoğrafos! Artık İbraila'nın dar mahallelerinden kaç, Panait; dünyanın huzursuzluk ve ümidi genişledi. Adrianos'un hayatındaki başıboş, kişisel tempo Rusya'nın dünya çapındaki temposuyla birleşsin ve sonunda birlik ve inanç meydana getirsin. Bunca yıldır Adrianos'un, Panait'in boş yere istemiş olduğu yüksek dengenin gerçekleşmesi zamanı şimdi geldi; çünkü şimdi, temel olarak acı çeken büyük halkın yoğun kitleleri yerine, itaatsiz bir kişinin birleşmemiş kaderine sahip...

İstrati sinirli bir halde bağırdı:

—Yeter artık! Yeter artık! Hangi şeytan getirdi seni? Senin bu söylediklerini gece gündüz buraya, yatakta düşünüyorum; ama yapıp yapamayacağımı da sormuyorsun. Bağırıyorsun bana: Zıpla! Ama, yapabilir miyim diye sormuyorsun!..

—Göreceğiz, Panaitçik! diye cevap verdim; sinirlenme; zıpla, nereye kadar varacağını görürüz.

—Ama, bu oyun değil be! Nasıl konuşuyorsun böyle? Hayat ya da ölümdür bu!

Ben:

—Hayat da, ölüm de oyundur, dedim ve ayağa kalktım. Oyundur ve onu kazanmamız ya da kaybetmemiz böyle bir âna bağlıdır.

—Niçin kalktın?

—Gitmem gerek, seni yormaktan korkuyorum!

—Bir yere gitmeyeceksin? Kalacaksın, birlikte yiyeceğiz; ikindi üstü de beraber çıkarız.

—Nereye?

—Gorki'yi görmeye. Beni beklediği haberini göndermişti. Avrupa'nın bu ünlü İstratisini bugün ilk kez göreceğim! dedi ve iğneli sesi büyük üstat için duyduğu çocukça bir kıskançlığı açığa vurdu.

Yataktan fırladı, giyindik, dışarı çıktık. Kolumdan sıkıca tutuyordu.

—Dostça ayrılacağız, diyordu; dostça ayrılacağız, çünkü şimdiden suratına bir yumruk vurmak ihtiyacını duyuyorum. Şunu bilmen gerek: Ben yumruksuz dostluğu anlayamam. Ara sıra kavga etmemiz, kafalarımızı kırmamız gerek, duyuyor musun? Sevgi bu demektir!

Bir restorana girip oturduk. Muska gibi asmış olduğu bir şişe zeytinyağını boynundan çıkardı ve yemeğine serpti. Sonra yelek cebinden küçük bir kutu biber çıkardı ve koyu et suyuna bol bol döktü.

Dudaklarını yalayarak:

—Yağ ve biber; dedi, İbraila'da olduğu gibi.

Zevkle yedik, İstrati yavaş yavaş Yunancasını hatırlıyor ve aklına bir kelime geldikçe çocuk gibi ellerini çırpıyordu:

—Hoş geldin! diye bağırıyordu, hoş geldin! Benim neyim olyorsun?

Ama aklı da başındaydı: İkide bir saatine bakıyordu; birden ayağa kalktı:

—Vakit tamam! dedi, gidelim!

Garsonu çağırdı, Ermenistan'ın iyi şarabından dört şişe aldı, paltosunun ceplerini meze paketçikleriyle, tabakasını da sigarayla tıka basa doldurdu ve yola çıktık.

İstrati heyecanlıydı; büyük Gorki'yi ilk kez görecekti. Muhakkak ki kucaklaşmalar, hazır sofralar, göz yaşları, gülüşler, sohbet üstüne sohbet, sonra yine veryansın kucaklaşmalar bizi bekliyordu.

—Panait, dedim; heyecanlısın.

Büyük bir binaya vardık, merdivenleri tırmandık, göz ucuyla arkadaşıma baktım. İnce uzun vücudunu, fazla kullanılmış işçi elbiselerini, doymak bilmez gözlerini gördükçe seviniyordum.

—Şimdi, dedim, Gorki'yi görünce kendini tutup kucaklaşma ve bağırmalara başlamadan edebilir misin?

Kızgın bir tavırla cevap verdi:

—Hayır hayır! Ben İngiliz değilim, Rumum; Kefalonyalıyım... Kaç kere söyleyeceğim sana? Bağırırım, kucaklarım, kendimi veririm. Sen İngilizlik tasla...

Bir saniye sonra da ekledi:

—Hem sana bir şey söyleyeceğim: Yalnız olmayı tercih ederdim; arkadaşlığın beni sinirlendiriyor.

O daha sözünü bitirmeden, Gorki ağzında bir izmaritle merdivenin başında göründü. Cüsseli, iri kemikli, yanakları çökük, çıkıntılı şişkinlikleri olan küçük, mavi, acılı ve huzursuz gözler, tarif edilemeyecek kadar acılı bir ağız. Bir insanın ağzında böylesine bir anlamı hayatımda görmemiştim.

İstrati onu görür görmez basamakları üçer üçer atlayarak elini yakaladı; Gorki'nin geniş omuzlarına atılmaya hazır bir halde bağırdı:

—Panait İstrati.

Gorki sakin bir tavırla elini uzattı ve İstrati'ye baktı. Yüzünde katiyen ne sevinç, ne de hayret vardı. Sessizce ve dikkatle İstrati'ye bakıyordu.

Biraz sonra:

—İçeri girelim! dedi.

Sakin adımlarla önden kendi girdi, İstrati de onu sinirli bir halde izliyor ve paltosunun cebinden dört şarap şişesiyle mezeler görünüyordu.

İnsan dolu küçük bir daireye girip oturduk. Gorki yalnız Rusça biliyordu. Konuşma güçlük içinde başladı. İstrati çatra patra ve büyük bir heyecanla konuşmaya başladı; bana ne söylediğini hatırlamıyorum, ama konuşmasının ateşliliğini, sesinin tonunu, geniş hareketlerini ve ateşli bakışını ara sıra hatırlarım.

Gorki sakin, bir iki sözcükle, tatlı ve düz bir sesle cevap veri-

yor, durmadan sigara yakıyordu. Gülümseyişinin azlığı, sakin olan konuşmasına derin, trajik bir anlam vermekteydi. İnsan onun çok çekmiş ve hâlâ çok çeken biri ve hiç bir şeyin, ne Sovyet bayramlarının, ne yaşa naralarının, ne değer ve şanların yok edemeyeceği manzaralar görmüş olduğunu anlıyordu; mavi gözlerinin ardında sakin ve iyi olmaz acısı yatmaktaydı.

—Benim en büyük hocam, diyordu; Balzac olmuştur. Hatırlarım, onu okurken sayfayı ışığa kaldırıp hayretle şöyle derdim: "Fakat, bu kadcr canlılık ve bu kadar kuvvet ncrede?

Ben sordum:

—Ya Dostoievski, ya Gogol?

—Hayır, hayır, Ruslardan yalnız bir kişi var; Laskof.

Sustu ve biraz sonra:

—Ama, dedi, ben her şeyin üstünde çok çektim, çeken insanı çok sevdim; başka hiç bir şey değil...

Ve sigarasının mavi dumanını, yarı kapalı gözleriyle izleyerek sustu.

Panait şişeleri çıkardı, masanın üstüne koydu; irili ufaklı paketler halindeki mezeleri de dizdi. Fakat açacak cesareti yoktu; uygun düşmeyeceğini anlamıştı; beklediği hava doğmuş değildi. Ama bekliyordu; iki büyük kavgacının içip bağırmasını, ağızlarından büyük lâfların çıkmasını, şarkı söylemelerini, raksetmelerini ve toprağın sarsılmasını bekliyordu. Ama Gorki hâlâ kendi iç mücadelesinde dalgındı ve tabii henüz ümit yoktu.

Ayağa kalktı:, kendisini birkaç genç çağırmıştı; onlarla birlikte yandaki büroya kapandı. Biz yalnız kaldık..

—Panait, dedim, Hocayı nasıl buluyorsun?

O ispazmozlu bir hareketle bir şişe açtı:

—Bardağımız yok, dedi; şişeden içebilir misin?

—İçebilirim?

Şişeyi aldım,

—Sağlığına Panait, dedim; insan çöl canavarıdır, her insanın etrafında uçurum vardır ve hiç bir yerde köprü yoktur. Üzülme, Panaitçik; bunu biliyor muydun?

Usanmış bir halde:

—Çabuk iç, dedi; ben de içeyim, susuzum!

Dudaklarını sildi:

—Biliyordum, diye cevap verdi; ama hep unuturum!..

—Senin büyük değerin bu, Panaiti bilmeseydin vay haline! Budala olurdum. Bilip de unutmasaydın, vay haline; soğuk ve duygusuz olurdun; oysa şimdi gerçek insansın: Sıcak, saçmalıklarla dolu, ölünceye kadar ümitler ve hayal kırıklıklarından ibaret bir yumak.

—Şimdi Gorki'yi gördük, bu da geçti! dedi, şişeleri tekrar cebine soktu, büyük ve küçük paketleri topladı, çıktık.

Yolda:

—Gorki bana çok soğuk göründü, dedi; sen nasıl buldun?

—Bana çok acılı, teselli edilemez bir halde göründü.

Panait heyecanla bağırdı:

—Bağırsaydı, içseydi, hafiflerdi!

Ben cevap verdim:

—Bir zamanlar bir Müslüman emiri, savaşta yakınları ölünce, ırkının erkekleri için bir emir çıkarmış: "Ağlamayın, bağırmayın, acı hafiflemesin!" İnsanın kendi içine sokabileceği en mağrur disiplin budur, İstrati! Onun için Gorki benim çok hoşuma gitti.

Ertesi gün, Moskova'nın büyük katedralinin önünden geçiyordum; içeri girdim. Sonsuz büyüklükteki tapınak, Çarlık Rusyası'nın bu iftihar vesilesi boş, ıssız ve soğuktu. Renkli uzun dualar, azizler, kışın ıssız karanlığı içinde donuyordu. Peykede, içinde metelik bulunmayan bir tepsiyi tutmuş bir kadıncağız, ağız ve burun deliklerinden duman gibi çıkan soluğuyla tir tir titreyen bu kutsal sürüyü ısıtamıyordu.

Birden, kadınların mahfilinde, dua okuyan çok tatlı kadın ve erkek sesleri duydum. El yordamıyla dönen merdiveni bulup çıkmaya başladım. Önümde, yarı karanlıkta, bohçalarıyla soluya soluya yukarı çıkan iki üç kadın ve erkek ihtiyarcık gördüm.

Merdivenin başına çıktım, kendimi sıcak bir köşede, baştan aşağı yaldızlı küçük bir kilise, yanan meşaleler, diz çökmüş insanlar, sırma ve ipekliler giymiş diyakoslar, papazlar ve despotlarla dolu minberle karşı karşıya buldum...

Bu köşenin sıcaklığıyla verdiği hazzı unutamayacağım. Erkek-

lerin çoğu eski soylular ya da soylu evlerinin muhafızları gibi favorili ihtiyarlardı. Kadınlar saçlarını bembeyaz takkelerle örtmüşlerdi. İsa, tasvir yerinde doymuş, gül gibi kırmızı, ışıldıyordu ve göğsü süslerle örtülüydü: Gümüş ve altından yapılmış insan elleri, ayakları, göz ve yürekleri. Diz çökmüş yığının içinde, ayakta duruyordu, heyecanımı denetleyemiyordum; bütün bu topluluk, yürek paralayıcı bir vedalaşmaymış, çok sevilen biri uzak ve tehlikeli bir seyahate gidiyormuş da, dostları kendisini uğurluyormuş gibime geldi... Son dindarlar, Tanrı'larının sevgili biçiminden, çok acıklı bir tarzda ayrılıyor ve korkunç yeni Sır şeklinin dindarları merhametsizce atılıp eski, iktidarsız putlara saldırıyorlar... Eski bir dinin ölmekte olduğu ve kanlar içinde yeni bir dinin doğduğu kritik ve merhametsiz bir anda yaşamaktayız.

Geçirmekte olduğumuz devirler güçtür ve daha da korkuncu çocuklarımızla torunlarımızın geçirecekleri devirler daha güç olacaktır. Ama güçlük, hayatta daima, birden karşımıza çıkan engeli aşmamız için, iyi ve kötü bütün atılımlarımızı uyarıp bir araya toplayan kışkırtma olmuştur. Böylece başka türlü olduğu takdirde uyuyacak, dağınık ve isteksiz hareket edecek olan bütün kuvvetlerimizi seferber ederek, bazen umduğumuzdan daha da uzağa varırız. Çünkü, seferber edilmiş olan kuvvetler, bizim bireysel kuvvetlerimiz ve hatta insanlara özgü kuvvetler değildir. Sıçramak için yaptığımız hamlede, içimizden üç yönlü kuvvet boşanır: Kişisel, bütün insanlara ait ve bütün insanların dışındaki kuvvetler. İnsan, sıçramaya girişmek üzere bir kışkırtıcı olarak gerildiği anda, içimizde gezegenimizin bütün kuvveti de gerilip hamle eder. O zaman kolaylığın uygun ve engelsiz anlarında sık sık hasretini çektiğimiz çok basit gerçeği anlarız: İnsanın ölümsüz olmayıp, ölümsüz olan bir Şey'e ya da bir kimseye hizmet ettiğini.

Âyin bitip de, son dindarlar yavaş yavaş mermer merdiveni inerken, bir genç yanıma sokuldu; sarışın sakalları, yorgun mavi gözleri vardı; zayıf, solgun benizliydi ve öksürüyordu. Benimle konuşmaya başladı.

Heyecanla sordu:

—Siz de bizden misiniz? Siz İsa'ya ihanet etmediniz mi?

—O bana ihanet etmezse, ben de ona etmem! diye cevap verdim.

Bu sözüme hayret eden genç:

—İsa asla ihanet etmez, dedi; ihanet etmez, kendisi ihanete uğrar. Ama gelin, hava soğuk, bize gidip birer çay içelim!

Babası eski bir soyluymuş, büyük bir evi varmış, şimdi iki odaya tıkmışlar. Evlerinin geri kalan kısmı işçi aileleriyle doluymuş ve küçük çocukları olmadığı için ona en az güneş gören odaları vermişler, çünkü işçilerin çocukları varmış ve güneşten yararlanmalıymışlar. Genç, yaşamak için fabrikada çalışıyormuş, ama şairmiş ve biraz zaman bulunca şarkılar yazarmış:

—Şimdi, dedi; büyük bir şarkı, bir diyalog yazıyorum, İsa'yla bir işçi konuşuyor. Vakit sabahtır, fabrika düdükleri ötmektedir, hava soğuktur, kar yağar. Erkek ve kadın işçiler, vücutları titreyerek fabrikalara koşarlar. Benim işçi, İsa'nın elinden tutarak onu fabrikalarda, kömür ocaklarında, limanlarda dolaştırır. İsa içini çeker: "Bunlar neden cehennemlik?" diye sorar, "Ne yapmışlar?" İşçi: "Bilmem" diye cevap verir; "bunu bana sen söyleyeceksin!" Sonra onu ocağı sönmüş, çocukları aç ve ağlayan bodrumuna götürür. İşçi kapıyı kapatır, İsa'nın kolundan tutup bağırır: "Sezar'a karşı nasıl davranacağız, Tanrı? Onun olan neyse verelim, bizim olan neyse alalım!"

Delikanlı heyecanla durdu; huzursuzlukla ve hızlı hızlı ellerini sallıyordu.

—Peki, dedim; İsa ne cevap verdi?

Son dindar:

—Bilmiyorum, diye karşılık verdi ve korkuyla çevresine bakındı; henüz bilmiyorum, ya da daha doğrusu, artık bilmiyorum!

Delikanlı patlak bir koltuğa çöktü ve elleriyle yüzünü örttü.

Sonra mırıldandı:

—Neden? Neden?

Bu da soruyor, diye düşündüm ve cevap bulamıyor. Acaba İsa cevap verebilir miydi? Neden Lenin'e sormuyor?

—Neden Lenin'e sormuyorsun, dedim ve sesim istemeyerek hiddetli çıktı.

—Sordum!

—Ne cevap verdi?

—"Dünya proleterleri birleşiniz!" Ben kızgınlıkla irkildim:

"Ama, dedim; ben sana ruh için soruyorum; Nikolai İlyiç, Tanrı için, edebiyat için!"

—Peki?

—Omuzlarını kaldırıp güldü: "Burjui.." diye mırıldandı ve içtiği sigarayı topuğuyla çiğnedi.

Orman büyük, hava güzel.

İleri Be-Ku, yayını kuşan!

Buradan şuradan, şuradan buradan!

Bir domuz! Kim öldürür domuzu?

Zavallı Be-Ku! Be-Ku!

Fakat kim yer onu? Zavallı Be-Ku!

Haydi, parçala onu; işkembeyi yiyeceksin...

Bam! Bir fil yere yuvarlandı!

Kim öldürdü onu? Be-Ku!

Pahalı fildişilerini kim alacak? Zavallı Be-Ku!

Sabır Be-Ku; kuyruğu sana verecekler.

(Pigme şarkısı.)

Günler geçtikçe, esrarengiz Rusya büyüsünün daha çok içime girdiğini hissediyordum. Beni büyüleyen şey, sadece Uzak Kuzey'den gelen egzotik kış ve etrafımdaki, bana yabancı Slav yaşantısı (insanlar, saraylar, kiliseler, troykalar, balaykalarla rakslar) değil, başka, daha derin, daha mistik bir şeydi: Burada, Rus havası içinde, çok eski kozmogonik iki kuvvetin açıkça, hatta gözle görünür bir şekilde çalıştığını hissediyordum ve insanın içine, etrafındaki savaş havası öylesine giriyordu ki, kozmogonik güçlerin biri ya da diğeri yanımda mücadeleye girip savaşıyordu. Mikroskobik varlığımın içinde canlı olarak tattığım şeyi burada, Rusya'nın sonsuz gövdesinde merhametsiz ve korkunç bir şekilde görüyordum. Hiç farksız olarak aynı mücadele, aynı kavga ve aynı ezeli hasımlar vardı: Işık ve Karanlık... Böylece yavaş yavaş mücadelem, Rusya'nınkiyle aynı şey oluyordu ve Rusya'nın kurtuluşu sanki benim de kurtuluşum olacaktı. Çünkü ışık tektir, farksızdır ve nerede yener ya da yenilirse, insanın içinde de yener ya da yenilir. Bu kanı içime yerleştiğinden beri, buranın Kaderi, benim de kaderim olmuştur. Artık Moskova'ya sığmıyordum. En eski düşman ve iş ortaklarının dövüştüğü bütün alanı yakından görmek üzere yola

çıktım: Leningrad'dan Vladivostak'a ve Murmanskla Kuzey Buz Denizi'nden Buhara ve Semerkant'a kadar.

Her insan, her halk kendi çarmıhını omuzunda taşır; çoğu ölünceye kadar götürürler ve onları çarmıha gerecek kimse bulunmaz. Çarmıha gerilecek olana ne mutlu, çünkü Diriliş'ten yalnız o yararlanacaktır. Rusya çarmıha geriliyordu. Şehir ve köylerini dolaşırken, kutsal iyimserliği karşısında ürperiyordum. Çarmıh'ın üzerinde bu kadar mücadele, bu kadar acı ve bu kadar ümidi hiç bir yerde görmedim. İnsanın, ileri doğru bir adım atmak, eski sevgisini eski Tanrı'sını, çok eski alışkanlıklarını yenmek için ne kadar güç karar verdiğini ilk defa olarak anladım. Ruh olup kendisini yukarı çıkmak için iten bütün bu şeyler, zamanla ağır madde halini aldı, yolun ortasına yığıldı ve yeni yaratıcı soluğun geçmesine izin vermiyorlar.

Milyonlarca mujik direniyor, anlamıyor, kurtulmak istemiyorlar; ellerinde çiviler, Ana'yı çiviliyorlar. Kuşaklar boyunca toprağı işliyorlar, toprak oldular, alevden nefret ediyorlar ve aç, yaralı, sırf alev olan işçileri, çalışmayan kitleyi, bazen iyilikle, bazen zorla kurtuluş yoluna girsin diye itiyorlar.

Ve namuslu, doymuş olan Dünya, Işıkla Karanlığın dövüştüğü Rus alanının çevresinde durmuş, kahkahalarla gülüyor: "Tamam, Rusya mahvoldu!" Çünkü namuslular, doymuşlar, çarmıha gerilişin görünmez dirilen kuvvetlerini anlayamazlar. Ama, İsa'nın dediği gibi, buğdayın başak olması için toprağa inip ölmesi gerekir; Rusya da aynı şekilde çalışıyor; bir buğday tohumu, büyük bir fikir gibi...

Gizli bir İncil, sevgili çömez Yuhanna'nın, Çarmıha Gerilmiş'in önünde, ayakta ağlarken, hayret verici bir hayal gördüğünü yazar: Çarmıh tahtadan değil ışıktandı ve üzerinde Çarmıha Gerilmiş olan, bir insan değil, binlerce kadın, erkek ve çocuk olup inleyerek ölüyordu. Sevgili çömez titriyor, hiç bir şekli yakalayıp durduramıyordu; sayılmayacak kadar çok olan bütün şekiller değişiyor, koşuyor, kayboluyor ve başkaları ortaya çıkıyordu... Birden bire hepsi söndü, Çarmıh'ın üzerinde sadece bir Çığlık kaldı.

Bugün, bu görüntü karşımızda çırpınıyor, ama Kurtarıcı bir tek insan değil, bütün bir Halk'tır. Bütün Rusya, milyonlarca erkek, ka-

dın ve çocuk çarmıha gerilmiş debeleniyor; kayboluyor, düşüyor, yenileri ortaya çıkıyor; insan belirli bir şekli ayırt edemiyor; fakat Çığlık, sayısız ölümlerin arasında mutlaka kalacaktır.

Bu bile yeter; Dünya yine bu şekilde kurtulacaktır. Kurtulacak, ne demek? Hayat için yeni bir mazeret bulması demek. Çünkü eskisinin hızı geçti ve artık insanlık onun ağırlığını taşıyamıyor. Ne mutlu ona ki, devrinin Çığlık'ını duyar, çünkü her devrin kendi Çığlık'ı vardır ve onunla birlikte olur, yalnız o kurtulur.

Yaşıyor ve bu arada devrimizi görmüyoruz; ama bugün Çarmıh'a gerilen yeni bir düşünce tutuşur ve dünyayı gençleştirirse, bizim bu devrimizin adı Dirilme değil, Orta Çağ olsun... Orta Çağ, yani Orta Hükümranlık. Bir uygarlık yok oluyor, yaratıcı gücünü kaybediyor, bir bölük insanı taşıdığı yeni bir Soluk; sevgiyle, sertlikle, inançla bir yenisini yaratmaya çabalıyor.

Bu yeni uygarlığın yaratıcılığı sağlam değildir; başlangıçta hiç bir şey sağlam olmaz. Belki gelecek bütünüyle felâket, belki de küçük ruhlu bir anlaşma olabilir ve biz onu, bu doğmakta olan uygarlığın çırpınan güçlüklerinin geçici devresi içinde yaşıyoruz.

Hiç bir şey kesin değildir. Bunun için de, her ulusla her bireyin sorumluluğu, devrimizde şekilsizdir. Sabit değil, her zamankinden büyüktür. Çünkü bu kesin olmayan, ihtimallerle dolu devirlerde, halkın ve bireyin borcu umulmadık bir değere sahip olabilir.

Öyleyse, görevimiz nedir? Yaşadığımız tarihi anı iyi ayırt etmemiz ve küçük çalışmamızı belirli bir kampa bilinçli bir şekilde yerleştirmemiz. İlerleyen akıntıya kendini ne kadar çok uydurursan; insanı güç, sırf tehlike ve kararsızlıktan ibaret olan yükselişine o kadar çok yardım edersin.

Bütün ziyaretlerimi bitirip birkaç gün dinlenmek üzere Buhara'da kaldıktan sonra, Sibirya'da ki o derece aşağılık soğuğun arkasından sevgili güneşin üzerime vurduğunu ve belkemiğimle ruhumu ısıttığını duydum. Buhara'ya öğleden az önce varmıştım; hava çok sıcaktı ama yolları sulamışlardı ve ortalık yasemin kokuyordu; rengârenk sarıklı Müslümanlar hasır tentelerin altında oturuyor, soğuk şerbetler içiyorlardı; tombalak çocuklar, göğüsleri açık, kah-

velerde yüksek taburelere oturmuş, amane'leri(*) okumaktaydı. Bir kavun satın aldım, ünlü Kok-Kuba(**) camiinin gölgesine oturdum; kavunu dizlerime dayadım. Karnım çok açtı ve çok susamıştım. Kavunu dilim dilim kestim, yemeye başladım. Kokusu ve tadı iliğime kadar işledi; Jericho'nun (***) solmuş gülü gibiydim ve kavunun serinliğine dalarak kendime geldim.

Yedi yaşlarında küçük bir kız çocuğu geçti. Sırtı bir sürü ince saç örgüsüyle örtülüydü ve her örgüde, nazar için ya bir deniz kabuğu ya mavi bir taş ya da bronzdan bir hilal vardı. Önümden geçerken kalçaları olgun bir kadınınkiler gibi sallanıyor, hava mis kokuyordu.

Öğle üzeri, karşıki minareye bembeyaz sakallı, yeşil sarıklı bir müezzin çıktı, avuçlarını kulaklarına götürdü ve gökyüzüne bakarak ölçülü, tatlı bir sesle müminleri ibadete çağırmaya başladı. O ezan okurken kızgın havada bir leylek süzüldü, sonra gidip tek ayağıyla minarenin tepesine tünedi.

Kulak kabartıp dinliyor, gözlerimi açıp bakıyor; kokulu, çok tatlı meyvayı yiyordum, çok mutluydum. Gözlerimi yumdum, fakat uykuya dalarım da bütün bu mutluluğu kaybederim korkusuyla tekrar açtım. Önümde Buhara'nın ünlü Registan alanı ıpıssızdı. Bir zamanlar, ilkbaharda bütün Müslüman ülkelerinden, ateşli müminler buraya koşup, Ali'nin haksız yere öldürülen iki oğlu Hasan ile Hüseyin için yas tutarlardı. Baharat, elma, hurma ve kutsal fahişelerle yüklü kervanlar, ellerinde beyaz birer güvercin, başları kazınmış, toz ve saman içinde beyaz atlara binmiş oğlan çocukları, onların arkasında bembeyaz celebiyeli müminler. Çılgın bir halde yatağanlarını başlarına vuruyor, kanlar burma bıyıklarından sakallarına ve beyaz çelebiyelerine akıyordu. Kırk gün, kırk gece inleyerek ağlarlardı: Hasan! Hüseyin! Hasan! Hüseyin! Sonra, çiçek açmış ağaçların altına uzanarak kanlar içinde, kutsal fahişelerle birleşirlerdi!

(*) İçinde, aman aman sözünün çok geçtiği Türk şarkılarına Rumların verdiği ad.

(**) Gök kubbe olması gerek.

(***) Kudüs'ten 23 km. ötede bir şehir.

Şimdiyse, ünlü Registan alanı ıssızdı; hayranlık verici rengarenk cami, yarı yarıya yıkılmıştı. Bütün o kalabalık sanki hayaletti de horoz ötmüş, kaçmışlardı.

Acaba insanın bütün bu gürültüsü, ağlaması tanrısal hiddete karşı mıydı? Hangi amaçla?

Ruhumu bir acı kapladı, ölüleri diriltmekten yorulmuştum; uyumak, kurtulmak için gözlerimi yumdum. Ve bir rüya gördüm: Yüzü olmayan, titrek iki kadın dudağı havada sallandı; harekete geldiler ve bir ses duydum: "Senin Tanrın kimdir?" Tereddütsüz cevap verdim: "Buddha!"; fakat dudaklar yine oynadı: "Hayır, hayır, Epafos!(*)"

Ayağa kalktım; bu üç ay süresince, beynimin mahzenleri içinde dolanan bütün çalışmanın örtüsü kalktı, içimin kapağı açıldı, gördüm! Bütün bu zaman süresince acı çekiyor, didiniyordum. Yılan gibi dikenlerin içinde gömlek değiştirip yenisini çıkarmak için çabalamaktaydım; acı çekiyor ve neden olduğunu bilmiyordum; şimdi de rüya: Buddha... bu eski kılıftı, Epafos'sa yenisi.

Teni gölgeden koruyan ve kurt gibi kendisi de aldığı haberlerle doymayan, temas Tanrısı Epafos! O, ne göze inanır, ne kulağa.. Dokunmak, insanı ve toprağı yakalamak, onların sıcaklığını tazelemek ve onlarla bir olmak için kendi sıcaklığıyla birleştirmek ister. Dokunmak için ruhu da vücut haline sokmak.. Yeryüzünde yürüyen, toprağı seven ve onu kendi tasvirine göre yeniden yaratıp onunla birleşmek isteyen en sağlam, en çalışkan Tanrı. Benim tanrım budur...

Rusya konuşmadan, gürültüsüz bir şekilde kendi mucizesini yarattı. Yeni kılıfı henüz oluşmamış üşüyüp güneşte ısınmak için sürünen yılan gibi, benim ruhum da yeni güneşte sürünüyordu. Uyandığım zaman artık aynı adam değildim, çünkü daha önce bilmiyordum şimdi biliyorum. Fakat bir rüya insanın hayatını nasıl değiştirebilir? diye de kendi kendime soruyordum. Değiştirmiyor, diye cevap veriyordum; değiştirmiyor, sadece değiştiğini haber veriyor.

İnsanın kapıldığı bütün çılgınca mücadele neye karşı? diye so-

(*) Mitolojide Zeus'un oğludur.

ruyordum. Daha önce mutlulukla gülümseyerek şöyle cevap verirdim: "Hayal oyunu. Dünya yoktur. Haksızlık, açlık, sevinç, acı, mücadele yoktur; her şey hayaldir; esti, dağılacaktır."

Ama şimdi hafiflemiş olarak kalktım, ünlü Registan alanı üzerine akşamın alaca karanlığı inmeye başlamıştı, başımı kaldırdım: "Amaç nedir? Sorma. Kimse, Tanrı bile onu bilmez; çünkü o da, el yordamıyla arayarak, tehlike geçirerek, acılı bir halde bizimle birlikte ilerliyor. Yürekte çok açlık, haksızlık ve karanlık var; bu gördüklerin hayat değil, ne kadar üflersen üfle dağılmazlar. Onlar ten ve kemiktir; kendilerine dokun, vardırlar. Havada bir çığlık duymuyor musun. Bağırıyorlar. Nasıl bağırıyorlar? İmdat! diye, Kime bağırıyorlar? Sana, Sana, her insana! Ayağa kalk, görevimiz sarmak değil, hep elele tutuşup yukarı çıkmaktır!"

Bu üç aydan sonra, Yunanistan'dan dönerken, Viyana'dan geçip tekrar Berlin'e uğradığım zaman dünya değişmişti; dünya değil, gözlerim değişmişti. Eskiden bana tuhaf ve büyüleyici görünen ne varsa —hayasızca rakslar, barbarca modern musiki, boyanmış kadınlar, boyanmış erkekler; keskin, alaycı gülümseyiş, altına ve öpmeye karşı olan kudurganlık— şimdi bende tiksinti yaratıyor ve onlara bitişin habercileri gözüyle bakıyorum. Dünya çürüyormuş gibi havada ağır bir pis koku var. Sordum ve Gomorra da herhalde böyle kokuyordu!..

Kül olmadan önce Pompei de böyle kokuyor olmalıydı. Bir gece, Viyana'nın kadın ve erkeklerle dolu ışıklı sokaklarında dolaşırken, birden cehennemlik şehvet şehrinin kafamda canlandığını hissettim. Onu ilk gördüğüm zaman henüz gençtim ve bize getirmekte olduğu korkunç haberi göremedim, görmeye de çalışmadım. O vakitler onun kaderinin, bizim de kaderimiz olabileceği aklıma gelmemişti; Dünya, o asırlarda benim için İsa'nın omuzları üzerinde sağlam bir şekilde oturmuştu; ya şimdi?.. Onu tekrar görmek için çıktığım seyahatte küçük bir dönüş yapmaya karar verdim.

Gökyüzü hafif bulutluydu, ilkbahar çimenleri eşiklerle avluları örtmüştü, yollar hoşlandığım gibi tenhaydı ve ben boş şehirde ıslık çalarak tek başıma dolaşıyordum.

Evler açık, kapısız, sahipsizdi. Meyhaneler, tapınaklar, tiyatrolar, banyolar, hepsi ıssızdı; duvarlarda hâlâ hayasız, çıplak dansöz-

ler, budala sevda kuşları, horozlar, köpekler ve açık saçık, havyanca birleşme izleri vardı.

Birden kulağımda bir ses çınladı: "Keşke Paris'te ve Londra'da da böyle dolaşsam ve arkadaşlarla Rusça konuşsam!" Ürperdim!.. sırtımdan korkunç bir titreme geçti.

Pompei'nin kilerleri dolu, kadınları utanmasız, yeni yıkanmış ve kısırdı. Erkekler dinsiz, alaycı ve yorgundu. Bütün tanrılar — Yunanlı, Afrikalı, Asyalı— demokratik bir sefaletle, inançsız, korkak, oraya yığınlar halinde toplanmış, aralarında kötü gülücüklerle kutsanmış ekmekleri ve ruhları bölüşüyorlardı. Bütün şehir, Vezüv'ün eteklerine sırt üstü yatmış, endişesiz kahkahalar atıyordu.

Yüksekçe bir yere çıktım; bu kadar yıl, bu kadar mücadeleden sonra anlamıştım. Bize şu haberi getiren bu şehir mazur görülmelidir: Bütün Dünya, patlamadan biraz önceki bir Pompei'dir. Utanmaz kadınlar, dinsiz erkekler, alçaklıklar, haksızlıklar ve hastalıklarıyla böyle bir şehir neye yarar? Bütün bu açıkgöz tüccarlar, kaba insanlar, üç kağıtçı papazlar, tahrikçiler ve sakatlar niçin yaşasın? Neden bütün şu çocuklar büyüsün de babalarının oturdukları yerlerde, meyhanelerde, fabrikalarda, genelevlerde otursunlar? Bütün bu malzeme ruhun geçmesini engelliyor. Ne ruhu varsa, parlak bir uygarlık yaratarak harcadı: Fikirler, dinler, zenaat ve sanatlar, bilim, eylem... Şimdi hızı geçti; barbarlar gelsin de tıkalı yolu açsınlar, ruha yeni bir yuva kursunlar.

Haksızlığa uğrayıp aç olan kalabalıkların, ağır yiyip içmekten hareketsiz oturan efendilerin kurulu sofrasına saldırışına bakıyorum. Kuruntu, çıkış yapan yüzleri alevlendiriyor. Ötekiler, oturanlar birden uğultuyu duyarak dönüyorlar; önce gülüyorlar, sonra benizleri atıyor, huzursuz bir şekilde aşağı yukarı eğilerek farkediyorlar: Kadın ve erkek uşakları, ayaktakımı, hizmetçiler, yalınayaklar yukarı çıkıyor. Kutsal an! Düşüncenin, sanatın ve eylemin en büyük adamları, insanın bu cesurca yükselişinde doğmuşlardır.

Efendiler direnmek için hazırlanıyor, karşı koyuyorlar, ama devrimizin tüm akışı onların aleyhine. Yediler, içtiler, bir uygarlık yarattılar. Görevlerinin sonu geldi artık: Yok olmaları!

Yeni sofralar kurulur kurulmaz, uşaklar da şişmanlayıp uyuş-

maya başlayacaktır. Ve yine, zulüm görmüş başka halklar yerden kalkacak, yine Açlık ile Kuruntu, yani ruhların başdamarları ilerleyecektir. Bu durmadan, ahenkli bir şekilde sonsuza kadar devam edecektir.

Yasa budur, hayat ancak böyle yenilenip ilerleyebilir. Her canlı organizma —fikirlerle uygarlıklar da canlı organizmalardır— içinde, zorunluluğu, hem de daha artmış olarak yenilemez bir şekilde hisseder: Etrafında kapıp emebileceği ne varsa kendine maletme ve yapabilirse dünyaya hakim olma görevi... Yeni düşünceden daha kudurgan, daha kapkaççı bir canavar yoktur.

Ama bununla birlikte, acımasız olan yasa da işlemeye başlar: Organizma, görevinin genişleyip egemen olmasını ne kadar tamamlarsa, yokoluşuna da o kadar çok yaklaşır. Küfür, belki de evrensel uyumun öldürücü sayıp affetmediği biricik günahtır. Bir organizma gücünün gizliliği, mukadder olarak onun mahvoluşunu doğurur.

Yorulmayan bir de şu var: Canlı organizma, görevini tamamladığı için de yok olur. Bunu yerine getirmese, yaşar ve daha uzun zaman başkalarını üzmeden, kendi de üzülmeden yaşamaya devam ederdi.

İnsan, bu uğursuz görevin, işini bitirip devleştikten sonra fethini yapıp, baş kaldırmaya başlayan ve dünyaya hakim olmak isteyen başka bir canlı organizmaya engel olmamak için yok olmasına yardım etmek amacıyla, organizmanın yüreği içine sokulmuş olduğunu sanır. Sanır ki, hayatın her molekülüne bütün hayatın hızı, her çatışmada patlamaya hazır olarak dolmuştur; böylece de hayat, içindeki istekleri serbest bırakarak ilerler.

Önceleri bu yasa bize haksızmış gibi görünür ve bizi kızdırır; ama daha derine iner de bakarsak hayrete düşeriz. Bu yasa sayesinde barbar kuvvet sonsuz güçlülüğünü kaybeder. Güçlü olan, küstahlık ve cüretle böbürlenmez. Çünkü bu uyum yasası onu, bir yandan gücünü sonuna kadar götürmeye iter, öbür yandan da, bütüne hizmet edişinin her anında kendi yok oluşuna doğru ilerlediğini kendisine hatırlatır.

Bolşevik liderler bunu bilmezler, bilmeleri de gerekmez. Kader, nereye gittiklerini görmesinler diye gözlerine bir bez bağlar; çünkü görselerdi hızları azalırdı.

Ben, elimden geldiği kadar insan enerjisinin tüm çevresini kucaklamaya ve insanı yukarı doğru iten bütün bu dalgaları anlamaya çalışıyor ve yaşadığım devir içinde sonsuz çevrenin farkedilemeyen çemberine doğru eğiliyor, çağdaş görevi belirli bir şekilde görmeye çabalıyorum. Belki insan, yalnız bu yolla hayatının geçici bir anında ölümsüz herhangi bir şeyi tamamlayabilir çünkü o sonsuz bir tempoyla birlikte çalışmaktadır.

Çok derinden hissediyorum. ACIÇEKMİŞ'in biri, maddeden bitkilere bitkilerden hayvanlara, hayvanlardan insanlara doğru yükseliyor ve özgürlük için savaşıyor. ACIÇEKMİŞ kişi, her kritik anda yeni bir yüz kazanır. Bugün, onun yüzü şudur: Yukarı doğru çıkmakta olan işçilerin liderliği. Bağırıyor, işaretler veriyor: Adalet, mutluluk, özgürlük! Ve arkadaşlarına cesaret aşılıyor. Hiç kimse de korkunç sırrı bilmiyor: Adalet, mutluluk, özgürlük hep uzaklaşmaktadır.

Fakat, ulaşacaklarını sandıkları ve ulaştıkları zaman, dünyaya mutluluğun hakim olması ideali için mücadele etmek doğru ve değerli bir şeydir. Ruh, böyle cesaret bulur ve sonsuz yükseliş için gayrete gelir. Arabacı da aynı şekilde, ağır yükü çeken araba atının ağzına bir avuç saman kor, at boynunu uzatır, bir sap yer, ama saman uzaklaşır, at da onu izleyerek yetişmeye çalışır ve böylece ilerleyerek yukarı çıkar.

İçimde bir saygı var. Bu karanlık kitlelerin arasında yükselen ve dünyayı da yükselsin diye iten GÖRÜNMEZ'in ÇIĞLIK'ını farkediyorum. Başka yüzyıllarda yaşasaydım, bu ÇIĞLIK'ı, soylu kitlelerin arasından, o zaman yükselen sahiplerin, endüstrici ve tüccarların içinden farkeder ve ben de onlarla birlikte çarpışırdım. Ebedi, insandan üstün olan bir hamle insanları yakalıyor, yukarı doğru itiyor ve artık bitkin bir hale geldikleri zaman onları bırakıp bozulmamış, hızı geçmemiş başka bir malzemeye yöneliyor.

Kendi çağımızda bu ebedi hamleyi izlemek, ona yardım etmek, onunla birlikte çalışmak görevimizdir. O, bugün çalışan ve aç olan kalabalıkları yakalamıştır; bu kalabalıklar onun bugün bozulmamış malzemesidir. Bu merhametsiz hamleyi kitleler farketmez, dar beyinler için anlaşır ve günlük ihtiyaçları için sevilir hale sokmak amacıyla ona küçük isimler veriyorlar.

Mutluluk, eşitlik, barış adını veriyorlar ona; ama görünmeyen mücadeleci, bu yemlerin, kitlelere cesaret vermesine imkân bırakarak beyinlerle tenlere işlemek ve nefretle açlığın bütün çağdaş çığlıklarından bir özgürlük sözünü yaratmak için çetin ve merhametsiz bir şekilde dövüşüyor.

İnsanın eğilip görmesi. Çok tehlikeli bir şeydir bu; insan korkuya kapılabilir, çünkü o takdirde korkunç bir sırrı bulacaktır: Mücadeleci, insanla değil, insanı yakan ateşle ilgilenir. Onun izlediği yol kırmızı bir çizgidir ve bir tesbihin taneleri gibi insan beyinlerini deler. Ben bu kırmızı çizgiyi izliyorum; delerek, aşındırarak. Kendi kafatasımdan da geçtiğini farketsem bile dünyada, beni yalnız o ilgilendirir; zorunluluğu, özgür bir iradeyle kabul ediyorum.

Ama, insanlığın sınırlarında duralım; ancak orada çalışıp görevimizi yapabiliriz; daha ileriye, uca kadar ilerlemeyelim. Çünkü uçta uçurum açılır, ödümüz kopabilir. Uçta sakin, zehirli gülücüğüyle üflediği zaman dünyayı yok eden sihirbaz, yani Buddha dikilmektedir. Biz, ne dünyanın yok olmasını, ne de onu, İsa'nın yüklenerek gökteki yerini değiştirmesini istiyoruz; onun bizimle beraber yaşamasını ve mücadele etmesini istiyor ve Çanakçı'nın, çamurunu sevdiği kadar seviyoruz; işleyecek başka malzememiz, ekip biçecek başka tarlamız yok.

XXVII

KAFKASYA

SOSYAL YARDIM Bakanı'nda, Bakanlık Genel Müdürü olarak, yüz binden fazla Yunanlı'nın tehlikede bulunduğu Kafkasya'ya, bunların Yunanistan'a nakledilmeleri ve kurtulmalarına çalışma gibi özel bir görevle gitmek isteyip istemediğimi soran, Atina'dan çekilmiş bir telgrafı aldığımda henüz İtalya'da bulunuyordum.

Hayatımda ilk defa faaliyete geçip, artık teoriler, fikirler, İsalar ve Buddha'larla değil, canlılarla et ve kemikle, yeni insanlarla uğraşma fırsatını buluyordum. Sevindim; hayallerle uğraşmak, sorular taşıyıp karşılık aramak suretiyle ülkeden ülkeye gezmekten bıkmıştım. Sorular durmadan yenileniyor ve cevap durmadan yer değiştiriyordu. Soru soru üstüne yığılıyor, ben boğuluyordum. Eylemin, kılıcımla teorinin çözülmez düğümlerini keserek tek başına cevap verebileceğini denemenin tam zamanıydı.

Bu görevi, başka bir nedenle daha kabul ettim: Yüzyıllardan beri çarmıha gerilen ve yine Kafkasya'nın Promete'yle ilgili dağında tehkilede bulunan ırkıma acıdım. Bu kez Devlet tarafından ve Zorla Kafkasya'da Çarmıha Gerilmiş olan —onun çarmıhı buydu— Promete değil, Yunanistan'dı ve bağırıyordu. Bugünün acılarını, trajik çağdaş acıları sembolleştirerek Yunanistan'ın ezeli acılarıyla bu şekilde nitelendiriyordu; kabul ettim.

İtalya'dan ayrıldım, Atina'dan geçtim, yanıma çoğu Giritli olan seçme on yardımcı arkadaş aldım. O, binlerce canın nasıl kurtula-

bileceğini yakından görmek üzere Kafkasya'ya gittim. Güney'de Kürtler yakaladıkları Rum'u nallıyor, Kuzey'den Bolşevikler ateşle ve baltayla iniyorlardı, orta yerde de Batum, Sohum, Tiflis, Kars Rumları vardı ve boyunlarındaki ilmik durmadan daralıyordu; aç, çıplak, hasta bir halde ölümü bekliyorlardı. Yine bir yanda Devlet, öte yanda da Şiddet vardı: İki düşman.

İnsanın büyük bir amaç uğruna hareket etmesi, etrafında ateşli ve namuslu yardımcıların bulunması büyük bir zevktir. Yunan kıyılarını ardımızda bıraktık ve bir sabah puslu denizle gökyüzü arasında solgun benizli İstanbul göründü.

Hafif bir yağmur yağıyordu, minareler bembeyazdı; serviler, batık bir şehrin direkleri gibi gökyüzünü delerek yükseliyordu. Ayasofya, Saraylar, yarı yıkık imparatorluk surlar yavaş yavaş yağan ümit kırıcı yağmur altında kayboluyordu. Hepimiz vapurun güvertesine yığılmış, gözlerimizin yoğun sisi delmesini ve bir şeyler görmesini bekliyorduk. Arkadaşlarım üzgündü. Ama ben yüreğimin sakin olduğunu hissediyordum. Bu efsaneleşmiş surların önünden başka zaman geçseydim kafam, halk şarkıları ve aşırı dileklerle alevlenir, ellerimde Meryem'in tasvirinden akan iri, sıcak göz yaşlarını hissederdim. Bugün, bütün bu şehir, dileğimin çok uzak, çok olanaksız bir yansıması, sis ve hayalden yapılma bir yaratıkmış gibime geldi.

İki günden beri İstanbul'a karşıdan bakıyor, denizin yatışmasını ve yola çıkmayı bekliyorduk. Yağmur yağdığı için önümü göremediğime ve şehre çıkmadığımıza bayağı seviniyordum.

Evet, yağmur yağıyordu, İstanbul sanki tümüyle batmaktaydı; deniz yemyeşil bir renge bürünmüştü, dalgalar yavaş yavaş alçalıyordu. Üçüncü gün sabahleyin yola koyulduk. Boğaziçi'ni geçtik, sık bahçeler azar azar seyrekleşiyor, evler azalıyor, sağda solda Avrupa ve Asya kıyıları hırçınlaşıyordu. Korkunç Karadeniz'e girdik. Yine şiddetli bir rüzgâr ve tuzlu bir deniz kokusu vardı; dalgalar Homeros'un atları gibi köpükler içinde kabararak ileri atılıyordu. Benim kamaramda toplanmış, acılı ve bin bir yarası olan ölümsüz Yunanistan'dan, sorumluluğumuzdan, gittiğimiz yerlerde Yunanistan'ı utandırmamamız gerektiğinden konuşuyorduk.

Heyetimizin geçirdiği maceraları buraya almayacağım. Arka-

daşlarımla bir ay, Rumlar'ın dağılmış olduğu köylerle şehirleri dolaştık, Ermenistan'a girdik. O günlerde Kürtler Kars dışında üç Rumu yakalayıp katırlar gibi nallamışlardı. Kars yakındı, gece gündüz top seslerini duyuyorduk.

—Birimiz Kars'da kalıp erkek, kadın ve çocukları, hayvanlarıyla eşyalarını toplamalı ve başa geçip onları Batum limanına getirmeli, dedim; yiyecek, giyecek ve ilaçlarla yüklü vapurların gelmesi ve dönüşte halkı götürmesi için raporumu hazırladım. Kars'ta kim kalmak istiyor? Görevi tehlikelidir, bunu bilesiniz! dedim.

Etrafımızda Kars'ın ileri gelenleri toplanmış bizi dinliyorlardı; ümitleri ağızlarımızdaydı.

On arkadaşım birden ileri atıldı; hepsi kalmak istiyorlardı. Eski savaşlarda yaralanmış, en gösterişli eski bir sınıf arkadaşımı, sırf umursamazlık ve neşeden ibaret olup tehlikeyle şakalaşmaktan zevk alanını seçtim.

—Sen kal, İraklis, dedim. Yunan Tanrısı yardımcın olsun!

O gülerek cevap verdi:

—Nalları dikersem beni bağışlayın, Tanrı da sizi bağışlasın!

Elini sıkarak kendisinden ayrıldık. Birkaç hafta sonra toz içinde, üstübaşı yırtık, simsiyah bir halde Batum'da göründü. Önden gidiyordu, arkasında Kars'ın Rumları, öküzleri, atları, takım taklavatları, ortalarında kilisenin gümüş kaplı İncil'liyle papazları ve kucaklarında kutsal tasvirlerle ihtiyarlar vardı. Köklerinden kopmuşlar, artık yeniden kök salmak için özgür Yunanistan'a gidiyorlardı.

O arada biz de, Gürcistan'ın bütün Rumlarını toplamıştık. Bir sabah bağırışlar, neşeli haykırışlar, silah sesleri duydum; limana koştum: Onları götürecek olan vapurlar görünmüştü.

Güç bir mücadeleydi bu. Yorgunluktan, uykusuzluk ve endişeden erimiştik. Ara sıra vahşi, üzüntü verici dağlara, ıssız ovalara; buradaki çok güzel Doğulu gözleri, yenilmez tatlılığı, dostça gülümseyen kuşkusuz ruhuyla, insan türüne kaçamak bir göz atıyordum. Çok renkli böcekler gibi içiyor, raksediyor, öpüşüyor, katmerli bir neşeyle ölüyorlardı.

Beni buraya getiren ağır görevden ayrılacak vaktim yoktu ve bunu yapmayı da aklımdan geçirmiyordum. Etrafımda kadın, er-

kek ve küçük çocukların aç, ümitsiz birbirlerine sokulduklarını, gözlerimin içine baktıklarını, kurtuluşu benden beklediklerini görüyordum; onlara nasıl ihanet edebilirdim? Kendilerine: Sizinle beraber ya kurtulacak ya yok olacağım! diyordum. Korkmayın kardeşlerim, hep beraber olacağız!

Bazen de, yüzyıllarca kendisiyle uğraşılan ve barbarların, açlığın, fakirliğin, depremlerin, ikiliğin yok etmek istediği çok çekmiş ırkımızdan söz ediyor, ama onun ölümsüz olup, işte binlerce yıldan beri yaşamakta olduğunu söylüyordum! Böylece zavallılar, akılları Yunanistan'da olmak yoluyla dayanabildiler.

Yalnız hatırladıkça utanırım: Bir akşam az daha onlara ihanet edecektim. Akşamüstü, Batum'un çakıllarla örtülü ve etrafı kıvrım kıvrım vişne rengi çiçekler açmış Arap sazlarıyla çevrili deniz kıyısında, kapalı bir bahçedeydim. O günlerde dayanılmaz bir huzursuzluk çekiyordum: Henüz başka vapurlar gelmemişti. Gelecekler mi, gelmeyecekler mi, benim boynuma asılı bulunan bütün bu canlar kurtulacak mı, kurtulmayacak mı? Birkaç gün önce, Gürcü Barbara Nikolayevna'yla tanışmıştım; beni çok üzgün gördüğü ve acıdığı için, o akşam kapalı bahçeye davet etmişti. Hayatımda ondan daha güzel bir kadına rastlamadım. Güzel değil, sözlere sığmayan başka bir yanı vardı: Baştan çıkarıcı ve yılanınkiler gibi tehlikeli, sırf vaat, ret ve tatlılıkla dolu hafif boğuk bir ses. Ona baktıkça, insan öncesine ait ulumalar belkemiğimin içinden yükseliyor, içimde kara mağaralar açılıyor, çok eski, kıllı atalar çıkarak Barbara Nikolayevna'ya bakıp kükrüyorlardı.

Ona ben de bakıyor ve düşünüyordum: Bu an, asla bir daha geri gelmeyecektir. Bu kadın bir daha bulunmaz. Bu kadınla benim gibi bir erkeğin doğması ve Kafkasya'nın bir kıyısında, bu çiçekli Arap kamışlarının bulunduğu kapalı bahçede buluşmaları için milyonlarca yıl geçmiştir. Bu tanrısal ânı, elimizden kaçıracak mıyız?

Kadın döndü, gözelerini yarım yumdu. Bana:

—Nikolai Mihailoviç, dedi; benimle birlikte kaçar mısınız?

Ürperdim; benim şiddetle isteyip de söylemeye cesaret edemediğim şeyi bi kadın söylüyordu.

—Gidelim! dedim; nereye gidelim?

—Buradan uzaklara; kocamdan bıktım; burada boğuluyor, vücuduma acıyorum, Nikolai Mihailoviç; acıyorum ona, gel gidelim!

Oturduğum sandalyeye sıkıca tutundum; önümüze bir kayık yanaşmıştı; onu belinden kavrayıp içine atmamdan ve birlikte kaçmamızdan korktum. Direnmeye çalıştım.

—Ya görev, Barbara Nikolayevna? Benden kurtuluş bekleyen binlerce can?

Kadın bir hareket yaptı, ipek kurdelesini başında çözdü, sarı saçları omuzlarına döküldü inatçı bir tavırla dudaklarını büzdü.

Sonra alaylı bir edayla

—Görev dedi. Birdir o. Bunu benden öğrenmiş ol; görev mutluluğun elinden kaçmasına imkân bırakmayan onu saçlarından yakalaman! Beni saçlarımdan Nikolai Mihailoviç, bizi kimse görmüyor.

Ben denize bakıyordum, içimde bütün şeytanlar boğuşmaktaydı; bir tek melek yoktu. Kader karşımda duruyor ve bekliyordu. Bir süre geçti ve kadın birden, yüzü soluk bir halde ayağa kalktı:

—Geçti artık, dedi; hemen kabul etmedin, saçlarımdan yakalamadın, zararla kazancı ölçtün, artık geçti! Şimdi kabul etsen de ben etmem. Sağlıcakla kal, Nikolai Mihailoviç, namuslu adamsın, toplumun direği dedikleri türden... Sağlıcakla kal, iyilikler dilerim!..

Bunları söyledi ve buruk Ermeni şarabıyla dolu bardağını boşalttı.

Sanki binlerce yıl sonra, umutsuz ihtiyarlığım içinde gözlerimi kapıyordum. Arap kamışları tekrar filizleniyor, Karadeniz şakaklarıma çarpıyor, Barbara Nikolayevna gelip karşıma, sandalyeye değil, çakıllar üzerine oturuyor; ona bakıyor, bakıyor ve düşünüyorum: Acaba tanrısal anda saçlarından yakalamamakla iyi ettim mi?

İçimi çekiyor, kendi kendime diyorum ki: Pişman değilim!

İki hafta sonra Kafkasya'dan ayrıldım. Son günler çok kısa geçti; vapurlar gerçekten canlılarla yüklü olarak yola koyulmaya başlamıştı. Eylem alanındaki girişiminin meyva verdiğini, o çalışkan Yunanlılar'ın Makedonya'yla Trakya'ya yerleştiklerini ve düşmanlarca çiğnenmiş, ıssız kalmış eski topraklarımızın buğday, tütün ve Yunanlı çocuklarla dolduğunu görüyordum. Mutlu olmam gereki-

yordu. Oysa küçük bir kurt çalışıyor ve yavaş yavaş yüreğimi deliyordu. Ama, yeni huzursuzluğumun yüzünden henüz açıkça ayırdedemiyor, sadece acısını duyuyordum.

Vapura binmeye hazırlandığım sırada, ihtiyar bir Ponlus'lu yanıma sokuldu:

—Okumuş olduğunu duydum, Patron; izninle sana bir şey sormak istiyorum. Troya savaşında dövüşmüş olan Lidyayılar, Elen miydi?

Şaşırdım; hiçbir zaman, bunun bir sorun olup insanı uğraştırabileceği aklıma gelmemişti.

—Yunanlı mı? diye cevap verdim; hiç bir zaman, Lidyayılar Anadolulu idi.

İhtiyar başını salladı:

—Demek, senin ataları reddettiğini söylemeleri doğruymuş. Güle güle!..

Kafkasya'da duyduğum son söz bu oldu.

Daha sonraları, o ihtiyar Pontuslu'yu sık sık hatırladım ve yavaş yavaş, insanı uğraştıran sorunun (küçük ya da büyük) ne olduğunun değil de, kendini uğraştıracak nedeni bulmanın önem taşıdığını anladım. Yani, aklına egzersiz yaptırmanın, gerçeğin kendisini aptallaştırmasına imkân vermemesinin, karşısında kapalı bir kapı bulup onu açmaya çalışmanın... Kendini yönetmeye, basacak sağlam toprak bulmaya, yemeğe ve ekmeğini yerken arkasında sayısız aç ağzın açık beklediğini görmeye acele eden insan, "Gerçek olmadan yaşayamam!" der. Başkaları da "gerçeksizliği istemiyorum, ondan ayrı yaşayamam!" diye bağırır, bilinçleri sakin olduğu halde yemek yemez, kâbussuz uyumaz, şöyle demezler: Bu dünyanın kötülenecek yanı yoktur, yetersiz olan şey yüzyıl değişmesin! Sağ olsunlar, bunlar Tanrı'nın tuzu olup ruhun çürümesine imkân bırakmazlar. İhtiyar Pontuslu'nun komik huzursuzluğunu duyunca gülmüş, onunla alay etmiştim. Fakat şimdi, seni bir daha görsem, kollarına atılırdım kardeşim ve mücadele arkadaşım!..

Vapur, topraklarından sökülmüş ve benim, Yunanistan'a yeniden dikmeye götürdüğüm canlılarla doluydu: İnsanlar, atlar, öküz-

ler, tekneler, İnciller, çapalar ve kazmalar, Bolşevikler'le Kürtler'in elinden kaçmış Yunanistan yolunu tutmuştu. Derin bir heyecana kapılmış olduğumu söylersem ayıp olmaz herhalde; Kentaure imişim de bütün bu vapuru doldurup taşıran kalabalık boynumdan aşağı benim vücudummuş gibi...

Karadeniz, koyu lacivert renkte hafif hafif dalgalanıyor ve karpuz kokuyordu. Solumuzda ışıltılı, sonsuz deniziyle Pontus ve dağları vardı. Kafkasya ışık altında sönmüştü. Ama sırtları dönük ihtiyarlar güvertede oturuyor, gözlerini deniz ufkundan ayıramıyorlardı. Kafkasya kaybolmuştu, artık hayaldi ve dağılıyordu, ama gözlerinin bebekleri içinde batmayan bir güneş gibiydi. Ruhun vatandan ayrılması zor, çok zor bir şey; dağlar, denizler, sevilen insanlar, sevilen bir fakir evi; ruh bir ahtapot, bütün bunlar da onun kolları...

Güvertede bir ip kangalının üzerine oturmuştum. Çevremde de kimisi Kars'tan, kimisi Sohum'dan, bazıları da Taygan'dan koşup gelmiş kadın ve erkekler toplanmıştı. Acıları bitmiyordu; her biri bütün acısını söylemek, hafiflemek için acele ediyordu. Rum ırkının dayanıklılığını duyuyor ve gizliden gizliye süzüyordum; çünkü kaybolan yakınlarını, yanan evlerini, çektikleri açlık ve korkuları anlatarak göz yaşı dökerlerken, bir tanesi birdenbire ortaya kaba bir şaka atıveriyor ve bütün üzüntü yok olup başlar yine yukarı kalkıyordu. Tıknaz bir kadın, öldürülen kocası için ağladığı bir sırada simsiyah, sarkık bıyıklı, iriyarı bir erkek, kocaman elini kaldırıp omuzuna dokundu:

—Ağlama be Marioritsa, dedi; dünyada yalnız iki kişi, mesela seninle ben kalsak, Yunan topraklarını yine çocukla doldururuz.

Sonra gözlerini süzdü:

—Biliyor musunuz be kardeşler, dünyanın ümidi nerededir? Başta mı? Hayır diyeceksiniz, daha aşağıda! Yürekte mi diyeceksiniz? Hayır, hayır, daha aşağıda, daha aşağıda be!..

Kadınlara hızlı bir bakışla baktı:

—Ah ulan, kadınlardan utanmasam ben size dünyanın ümidinin nerede olduğunu gösterirdim! dedi. Onun için ağlamayın!..

Kadınların yüzleri kızardı, erkekler gülüştü.

—Allah senden razı olsun be Thodoris, dediler; bizi güldürdün, sağ olasın!

Yalnız bir kişi, kenarda konuşmadan oturuyordu. Konuşmuyor, acısını söylemiyordu; sanki hafiflemeye istekli değildi. Canavar gibi bir vücut, boğa gibi bir ense, ayağa kalksa dizlerine kadar uzanacak uzun, kocaman eller, tüyler içinde açık bir göğüs. Hayatımda ayıya bu kadar benzeyen başka bir adam daha görmemiştim.

Hepsi dağılıp da, uyumak üzere çullarının üstüne uzandıkları zaman o, kalın boynunu uzatmış, denize bakar bir durumdaydı. Yanına yaklaştım. Bu hareketsiz insan yumağının, huzursuz bir gücü ilham ettiğini hissediyordum.

Kendisiyle sohbeti açmak için:

—Sen konuşmadın! dedim.

Döndü, bana baktı, kollarını uzattı, kemikleri kütürdedi.

—Ne söyleyeyim? Hafiflemek için acımı mı? Hafiflemek istemiyorum ben!

Sustu, gitmek istermiş gibi ayağa kalktı, tekrar oturdu; kendi kendiyle mücadele ettiğini, ama yüreğinin taştığını hissediyordum; ayrıca yalnız da kalmıştık ve gece basmıştı; biraz yumuşadı;

—Kafkas'taki dağlarla ormanları gördün mü? dedi. Ben, oralarda tek başıma yıllarca dolaştım. Kimseyle dostluk kurmadığım için bana "yaban domuzu" diyorlardı; ne meyhaneye giderdim, ne kiliseye. Diyorum ya, dağlarda ve ormanlarda tek başıma dolaşıyordum. Taştan taşa dağları yedim ben; taş yontucu, yarıcı, kömürcü oldum, çıplaklık, açlık çektim... Ama gençtim, canavar gibi ve kimseye ihtiyacım yoktu. Oysa bir gün, dağın birine tırmanırken kuvvetimin bana kalleşlik ettiğini anladım ve aşağı yuvarlanmamak için dağı yontmaya en kalın çamları kesmeye ve bir kaynağın yanında bir ev yapmaya koyuldum. Yaptım, kapısı penceresi tamamdı. Yakında köyden kadınlarla erkekler onu görmeye geldiler; şarapla meze de getirmişlerdi. Fakat ben, karşıdaki bir taşa oturmuş, ona bakıyordum. Bir de kız gelip yanıma oturdu; o da baktı. Öyle ikimiz beraber eve baktığımız sırada başım döndü, ertesi sabah da kendimi evlenmiş buldum.

İçini çekti:

—Kendimi evli buldum, baş dönmesi geçti, akıl yüksek dağlara döndü.

—Ne yapacağız be karı? diye sordum; ben bir kişiyi beslemiyorum, iki kişiyi, çocukları nasıl besleyeceğim?

O:

—Boşver! dedi, kiliseye gidelim!

—Kilisede ne yapacağım ben? Gitnem!

—Gideceğiz diyorum!

Gittik, istavroz çıkardık, cesaret bulduk.

Karım:

—Şimdi tarlamızı işlemeye gideceğiz dedi.

—Hangi tarlayı be? Taş her taraf.

—Taşları kıracak, dövecek, tarla yapacağız.

Gittik; taşları kırdık, toprak haline getirip işledik, diktik.

Kadın yine:

—Şimdi zeytinleri budamaya gideceğiz! dedi.

—Hangi zeytinleri be? Kütük onlar!

—Gideceğiz diyorum!

Gittik, kütükleri budadık. Diktik, budadık; ekmekle karnımız doydu, bağırsağımızı yağladık. Tanrı dedemin kemiklerini kutsasın! Bana; "korkma, derdi; fakirlikten, çıplaklıktan korkma. Yeter ki iyi bir karın olsun!"

Yine sustu; urganın bir ucunu tuttum, yabani bir kedi gibi tırnaklarıyla tırmalıyordu; karanlıkta dişlerinin gıcırdadığını duydum.

Heyecanla sordum:

—Sonra? Sonra?

—Yeter, yeter benim de acımı söyleyeceğimi sanıyorsun?

—Peki karın?

—Yeter diyorum sana!

Başını dizlerinin arasına sıkıştırdı ve bir daha konuşmadı.

Bir gün, fakir evinin eşiğinde güneşe karşı diz çökmüş ısınan, yüz yaşında bir Akedonyalı: "İnsanların gözyaşları, bütün dünyadaki su değirmenlerini işletebilir, ama Tanrı'nınkini çeviremez!" demişti. Sevgiyle acıma, Tanrı'nın değil, insanın kızlarıdır. Bu vapur, nasıl dayanılmaz bir acıyı yüklenmiş Yunanistan'a götürüyor-

du! Fakat zaman sağ olsun; bize o acıyor... Zaman bir süngerdir, siler o. Yeni ilkbahar otu da kısa zamanda biterek mezar taşlarını örtecek, hayat da tekrar soluyarak yokuşu çıkacaktır...

Gökyüzü yıldızlarla doluydu. Sevgili burcum Akrep, kıvrık kuyruğu, kırmızı gözüyle kızgın denizden yükseldi. Etrafımda insanın acısı, yukarıda merhametsiz, konuşmayan, yıldızlarla kaplı, sırf korkudan ibaret gökyüzü. Mutlaka bu bin gözlü Argos, korkunç bir sırrı saklıyordur; ama neyi? Bilmiyorum; yalnız derinden şunu hissetmekteyim: Bu sırrın insan yüreğiyle hiçbir ilgisi yoktur. Sanki dünyada birbirinden farklı iki krallık var: İnsanın ve Tanrı'nın krallıkları...

Karadenizi bu düşünceler ve böyle konuşmalarla geçtik. Bu kez uzaktan bahçeler, minareler ve eski yıkıntılarla dolu, güneş içinde yıkanan İstanbul'u gördük. Heyecana gelen yol arkadaşlarım istavroz çıkarıp tapındılar; bir tanesi de küpeşteden eğilip "Gayret!" diye bağırdı, "gayret be ana!"

Yunan kıyılarıyla karşılaştığımız zaman da bizimle birlikte yolculuk yapan Sohum papazı ayağa kalktı, âyin atkısını boynuna astı; ihtiyar, buruşuk ellerini gökyüzüne doğru kaldırdı, Tanrı sesini duysun diye kuvvetle bağırdı: "Tanrım, Tanrım, Halkın'ı kurtar; onun yeni topraklarda kökleşmesine, taşlarla odunları kilise ve okul haline sokmasına ve sevdiğin dilde adını ululamasına yardım et!"

Trakya ve Makedonya kıyılarını geçtik, Aynaroz'a başverdik, Selanik limanına girdik. Görevim on bir ay sürdü. İnsanlar ve hayvanlarla dolu vapurlar, Kafkasya'dan birbiri ardısıra geliyor, taze kan gibi Yunanistan'ın damarlarına giriyordu. Makedonya'yla Trakya'yı dolaşıyor, kaçanların bıraktığı tarlalarla köyleri geziyor, yeni mülkleri fethediyordum. Ziraate, dikmeye, bina yapmaya başlıyorlardı. Bence, insanın en önemli hazlarından biri, çalıştığını ve çalışmasının meyva verdiğini görmesidir. Bir keresinde, bir Rus tarımcısı, İstrati'yle beni, Astrakhan yakınındaki bir köye götürdü; kollarını kaldırdı, muzaffer bir edayla sonsuz kumu kucaklarcasına: "Binlerce işçim var," dedi. "Yağmurla toprağı tutan derin köklü bir otu dikiyorlar; birkaç yıl sonra, bütün bu çöl bahçe olacaktır." Gözleri parlıyordu: "Bakın etrafta çepeçevre köyleri, bahçeleri, su-

ları görüyor musunuz?" İstrati hayretle bağırdı: "Nerede? Nerede? Biz bir şey görmüyoruz!" Tarımcı gülümsedi: "Birkaç yıl sonra göreceksiniz." dedi ve yemin ediyormuş gibi bastonunu toprağa soktu.

Şimdi görüyorum, hakkı varmış. Ben de tıpkı onun gibi çevremde, yol arkadaşlarıma bölüştürülen ıssız toprakların insanlar, bahçeler ve sularla dolu olduğunu görüyor, müstakbel kiliselerin çanlarıyla okul avlularında gülüşüp oynaşan çocukların seslerini duyuyordum. Karşımda çiçek açmış bir badem ağacı var; elimi uzatsam, çiçekli bir dalı koparacağım. Çünkü, henüz var olmayan bir şeye inandığımız zaman, onu yaratırız; yok olan şey, yeteri kadar arzulamadığımız şeydir, güçlenip yokluğun karanlık eşiğini asabilmesi için kanımızla yeteri kadar sulamadığımız şeydir!..

Artık her şey bitince, birden yorgunluğumu duydum. Ayakta duramıyor, yemek yiyemiyor, uyuyamıyor, okuyamıyordum; bitmiştim. Şimdiye kadar, büyük zorunluluk var olduğu sürece, bütün güçlerimi seferber etmiştim ve ruhum vücudumu tutarak ayakta durmasını sağlıyordu. Ama kavga biter bitmez, içimdeki seferberlik kalktı, vücudum dayanıksız kaldı ve düştü. Ama, bana verilmiş olan görevi tamamlamaya vakit bulmuştum, serbesttim. İstifamı verdim ve hemen yüzümü Girit'e doğru çevirdim; toprağına ayak basayım, dağlarına dokunayım da kuvvet bulayım diye...

XXVIII

KURTULMAMIŞ'IN GERİ DÖNÜŞÜ

BİR İNSAN, yıllarca süren bir mücadeleden ve gurbette dolaştıktan sonra vatana dönüp de ecdat taşlarına dayanır, yerli insanların yoğun bir biçimde oturduğu, çocukluk anılarının ve gençlik tutkularının bulunduğu yerlere gözlerini döndürürse, kendisini birden soğuk bir ter basar...

Ata toprağına dönüş insanın yüreğini titretir. Gurbette birden, yüreğimizde bir ağırlık hisederiz. Burada, domuzlar arasında ne işimiz var ve neden pelit yiyoruz? Ardımıza, kaçtığımız yere bakar, içimizi çeker; sıcaklığa, iyi geçime, sükunete ve kurtulamamış oğul gibi ana bağrına döneriz.

Bu geri dönüş, bende daima bir ürperme, ölümmüş gibi bir önyargı yaratmıştır. Sanki, hayatın mızrak darbeleri ve kurtuluşu olmayan maceralarından sonra, uzun zamandır arzulanan ata toprağana dönüyordum. Sanki ellerinden kurtulamadığımız gizli, karanlık kuvvetler, bize belirli bir siparişte bulunmuşlar da şimdi, geri döndüğümüz sırada, ciddi bir ses toprağımızın ulu derinliklerinden yükselerek soruyor: "Sana verdiğim işi yaptın mı? Hesap ver!"

Bu topraktan yapılmış döl yatağı, evladının dengesini şaşmaz bir şekilde bilir ve yarattığı ruh ne kadar yüksekse, ona o kadar güç görev verir. Kendini, ırkını ya da dünyayı kurtarına. Ruhunun yükseklik derecesini, onun sana verdiği birinci, ikinci ya da üçüncü görevle ölçülür...

—Ruhun, tırmanması görev olan, doğduğu yerde derin bir şekilde çizilmiş bulunan bu yokuşu farketmesi, her insanın görevidir. Seni yaratan bu topraklar, ruhunla esrarengiz bir ilişki ve anlaşma halindedir. Köklerin, haklarını bulmaları ve yollarının sonuna ulaşmaları için, ağacın tepesine çiçek açma ve meyva verme emrini gönderdikleri gibi, aynı şekilde ata toprakları da, doğan ruhlara güç görevler verir. Sanki toprakla ruh aynı tada sahiptir ve aynı yolda giderler. Ruh da sadece en son zaferdir.

En ileri yaşa kadar gençliğini inkar etmemen, hayatın boyunca delikanlılığına ait tomurcuklanmayı meyvalarla yüklü bir ağaç haline getirmen... sanırım mükemmel insanın görevi budur.

Ruh, çoğu kez unutmuş gibi yapsa da, ata topraklarına söz vermesi gerektiğini çok iyi bilir. Vatan demiyor, ata toprakları diyorum. Ata toprakları daha derin, daha uysal ve az konuşan, aşınmış, çok eski kemiklerden meydana gelen bir şeydir.

Hâlâ canlı olan, vücudunun en derin yerlerinde düşünen, hayatının dünyasal ve biricik İkinci Görünüşü budur. Ne cevap verebilirsin? Dudaklarını ısırır ve şöyle düşünürsün: "Ah, mümkün olsa da, hayatımı yeniden kurabilsem!"Ama, artık vakit geçtir, edebiyat içinde fırsat daima bir defa için ele geçer, fazla değil!

Hatta her yerde ortaya çıkan çocukluk anıları da acıyı azaltmaz. Akılsız ruhumuzu kalın bir kabuk kaplamış, onu buruşukluk ve kıvrıntı verici, kabalaştırıcı alışkanlıklarla hareketsiz hale sokmuştur. Gençliğin çok hareketli ateşi içinde dünyaya hakim olmak isteğiyle yanıp tutuşan ve kendi parlak delikanlı vücuduna sığmayan o, şimdi bu buruşmuş, yıpranmış vücudun bir köşesinde tir tir titremektedir. Eski ve yeni bilgeliklerin geri dönmesi ve onun anlayış ve sabırla zorunluluk yasasına uyması boştur. Kendisini aşağılık bir biçimde alçaltarak bitkiler, hayvanlar ve tanrıların da hamle yaptığını, yenilip düşkünleştiğini söylerler. Ama titiz bir ruh , bu tür avuntulara tenezzül etmez! Nasıl etsin? O, tam bir zorunluluk yasası içinde savaşı başlatmak için doğmuştur.

Ata toprağına dönüş kritik bir iştir. Yasaya aykırı ve derli toplu olan kabuk çatlar, çiğnenmiş olanı açılır ve bilincimiz içinde, öldürmüş olduğumuz doğruya yakın özelliklerimiz, bütün o olabileceğimiz, fakat tembellik, zavallılık ve cesaretsizlikten olamadığımız en iyi egoların hepsi hortlayıp zıplarlar.

İnsanın ata toprağı zahmetli ve düzensiz olduğu zaman, bu işkence dayanılmaz bir hal alır. Dağlar, denizler ve ruhlar bu çeşit kaya ve tuzdan yapılmış olduğu vakit insanın toparlanmasına, yumuşayıp "yeter!" demesine bir an bile izin vermezler. Şu Girit'de aşağılık bir şey var; sevdiği için işkence edip etmediğini bilmiyorum, yalnız bildiğim bir şey varsa, o da kanatıncaya kadar kırbaçladığıdır.

Bir gün Harasa'nın oğlu Giailan'a sormuşlar: "Arapların, çökmemek için ne yapmaları gerekir?" O da şu karşılığı vermiş: "ellerinde kılıcı tuttukları, başlarında sarık bulunduğu ve at üstünde koştukları sürece işler yolunda gidecek demektir." Girit'in havasını soluyor, Giritlilere bakıyor ve bu Arap öğüdünü düşündükçe yeryüzünde daha inançlı, daha mağrur bir halkı bulamıyorum.

Hayatın en tehlikeli anında genç adam, fazla olan güçlerini ayırarak içlerinden bir tekini seçtiği, kaderini ona bağlı kıldığı ve erkeklik çağına girdiği zaman üç kritik olay ruhunu kurtarmıştır; kurtarmış değil, kurtarmaya çalışmıştır. Onlar belki başka ruhları da kurtarabilir; bunun için, izin verin de onları anlatayım: Çok basit, kaba, köylülere yaraşır bir kabukları vardır, ama bu kabuğu kim kırabilirse, üç lokma aslan beyni yemiş demektir.

a) PSİLORİTİS'in yamacında vahşi bir köy olan Anayo'dan bir çoban kendisine anlatılan Meğalo Kastro'yla ilgili mucize ve harikaları dinliyordu. Bu şehirde dünyanın bütün iyilikleri vardır. Baklalar kürekle, tuzlanmış bakalyaros, sardalya ve ringalar çuvalla; mağazalarıysa ağzına kadar çizmelerle dolu. Kimi dükkanlarda istediğin kadar tüfek, çakılar, bıçaklar satılır; kimilerindeyse sabahleyin fırınlar dolusu has ekmek ve francala vardır. Akşam da, insanı Girit kızları gibi öldürmeyen, tenleri francala gibi beyaz ve tatlı olan kadınlar bulunurmuş.

Çoban bütün bu mucizeleri dinler, salyaları akar ve Meğalo Kastro hayalinde bakalyaros, tüfekler ve kadınlarla dolu bir Girit Cenneti gibi ışıldarmış. Dinlemiş, dinlemiş ve sonunda bir öğle üzeri, geniş kuşağını beline sarmış, omuzuna en iyi, en süslü, deriden heybesini asmış, çoban değneğini yakalamış ve Psiloritis'ten

aşağı inmiş. Birkaç saat sonra, Meğalo Kastro karşısına çıkmış, henüz gündüzmüş ve kale kapısı daha açıkmış. Çoban eşikte durmuş; bir adım daha atsa Cennet'e girecekmiş; fakat birden ruhunda bir ürperti olmuş. Sanki isteğin sırtına binmiş olduğunu, artık istediğini yapamayan ruhun özgür olmadığını duyar gibi olmuş, utanmış. O Giritli kaşlarını çatmış, onuru kabarmış:

—İster girerim, ister girmem demiş. Girmiyorum!

Sırtını Kastro'ya çevirmiş ve tekrar dağa doğru yollanmış.

b) GİRİT'in başka bir köyünde, Leuka Ori'de Güzel bir delikanlı ölmüş ve en iyi dört arkadaşı ayağa kalkmışlar.

—Gidip geceyi yanında geçirelim de, kadınların ağlayışını hafifletelim...

Hepsi boğulan bir sesle:

—Gidelim! demişler.

Köyün en iyi delikanlısıymış, yirmi yaşındaymış, ölümü herkesin yüreğine bir bıçak yarası gibi işlemiş.

Birtanesi:

—Ne dersiniz be çocuklar, demiş; bana, ölüleri bile dirilten bir rakı getirdiler: Dut rakısı. Bir büyük şişe doldurup yanımda götüreyim mi?

—Benim hatun da bugün ekmek pişirdi; yanıma iki üç tane arpa simitli alayım mı?

—Ben de de domuz sucuğu var, bir kangal getireyim mi?

Dördüncüsü:

—Ben kadehlerle, serinlemek için iki üç hıyar getireceğim! demiş.

Herkes kumanyasını almış, kısa çuha kaputunun altına sokmuş ve akşam olunca dördü birden ölünün evine gitmişler.

Fesleğen ve mercanköşklerle süslü olan ölü, evin ortasında, ayakları kapıya gelmek üzere, sehpalar üstündeki bir tabutta yatıyormuş; etrafında da kadınlar ağlaşmaktaymış.

Hayırlı akşamlar dileyen dört arkadaş:

—Haydi kadınlar, siz gidip uyuyun, ölüyü biz bekleyeceğiz, demişler.

Kadınlar içeri girmiş, kapıları mandallamışlar. Dört arkadaş, ta-

bureleri yaklaştırmış, rakıyla mezeleri ölünün ayak ucuna koymuşlar ve yaşlı gözlerle ölüye bakmışlar. Konuşmuyorlarmış. Aradan yarım saat geçmiş, bir saat geçmiş, sonunda biri gözlerini ölünün üzerinden kaldırmış:

—Ne dersiniz be çocuklar, birer tane içer miyiz?

Ötekiler:

—Neden olmasın? Ölü müyüz biz? diye cevap vermişler.

Eğilmişler, mezeleri kaldırmışlar, bir tanesi bir kağıt tutuşturmuş, sucukları pişirmiş. Ölü odası mis gibi kokmuş. Kadehleri doldurmuşlar, tokuştururken ses çıkmasın diye avuçlarının içine almışlar.

—Tanrı onu affetsin! Bizim de cenaze törenimizin şerefine!..

—Bizimkilere de! Tanrı affetsin onu...

Bir, iki, üç, içmişler, meze yemişler, şişelerin dibini bulmuşlar, aşka gelmişler.

Yine ölüye bakıyorlarmış ve birden biri ayağa kalkmış, gözlerinin ucuyla ölüyü göstermiş:

—Ne dersiniz be çocuklar? Hoplatalım mı?

—Hoplatalım!

Şalvarlarını toplamışlar, koşarken engel olmasın diye uçlarını kuşaklarına sokmuşlar, ölüyü eşiğe getirmişler, avlu kapısını açmışlar:

—Tuh! Tuh! diye avuçlarına tükürmüşler ve hız alıp ölüyü hoplatmaya başlamışlar.

c) Bir sonuncusu daha:

Paskalya günü, doğmak üzeredir. Papa-Kafatos, Girit dağları içinde köyden köye koşmakta, çabuk çabuk İsa'yı diriltmektedir; çünkü köyler çoktur ve hepsinin papazı kendisidir; hepsinde de Diriliş töreninin yapılması gereklidir. Kolları sıvalı, tören elbisesini ve ağır gümüş İncil'i yüklenmiş olarak, kutsal gece içinde yalçın kayalara tırmanmakta, soluk soluğa koşmakta, bir köye varmakta, dirilişi yapmakta ve dili bir karış dışarı çıkmış halde başka bir köye koşmaktadır.

Kayalar arasına sıkışmış küçük bir köyde, ufacık kiliseye top-

lanmış olan köylüler kandilleri yakmışlar, bayırdan defne ve mersin dalları toplamış tasvirlerle kapıyı süslemişler; kandillerini sönük tutuyor, yakmak için Ulu Söz'ün gelmesini bekliyorlarmış.

O sırada, sessizlik içinde acele eden bir at, dağın yamacını tırmanıyormuş da taşlar aşağı yuvarlanıyormuş gibi çakıl sesleri duyulmuş birden

—Geliyorlar! Geliyorlar!

Hepsi dışarı fırlamışlar. Artık çoğu pembeleşiyor gökyüzü gülüyormuş. Ağır bir soluk duyulmuş, çoban köpekleri neşeyle havlamışlar ve birden, kıvırcık bir pınar ağacının arkasından esmer, tıknaz, saçlarının örgüsü dağılmış, göğsü bağrı açık, terden sucuğa dönmüş, koşmaktan kızışmış, diriltmiş olduğu bir sürü İsa'dan ötürü heyecanlı, ihtiyar Papa-Kafatos çıkmış.

Tam o anda dağın kaşı üzerinden Güneş'in ucu görünmüş, papaz bir hamle yapmış, köylülerin önüne gelmiş, kollarını açarak bağırmış:

—İsa dipdiri, be çocuklar!

Çok kullanılmış, malûm "anesti"(*) kelimesi birden ona küçük, ince ve çok zayıf görünmüştü; "Büyük Haber"i kapsayamazdı; sözcük papazın dudaklarında genişlemiş, devleşmişti. Dil yasaları tükendi, ruhun gidişine uyarak kırıldılar, yeni yasalar yaratıldı ve işte, ilk kez İhtiyar-Giritli papaz, o sabah yeni kelimeyi yaratarak, bütünüyle İsa'yı gerçekten yarattığı duygusuna kapılmıştı!

Cennet için de olsa ruhunu köleleştirmeye tenüzzül etmemek, özgürlük aşkı; sevgi, acı ve ölümden üstün yiğitlik oyunu... Artık sen içlerine sığmadığın zaman eski ve en kutsal kalıpları aşındırman... İşte Girit'n üç büyük sesi!..

Bu üç şart içinde, ruhu katıksız bir sevinçle dolduran şey şudur: Burada, kendi huzurları içinde, yüksek ve güç teorileri tehlikesizce yaratıp sürdüren filozof ve ahlakçılar değil, içlerinden gelen atılışı izleyerek, insanın solumadan ulaşabileceği en yüksek doruklara,

(*) Tamamı "Hristo Anesti"dir, "İsa Dirildi!" demektir. Papaz burada "Dirildi!" sözcüğünü kuvvetlendirmek için "Asentakas!" diyor. Biz "Dipdiri! dedik, fakat sözcüğün tam karşılığı değildir.

özgürlüğe, ölümü küçümseyişe, yani tanrıya, yaratışa doğru yükselen basit insanlar, Girit'in köylüleri konuşmaktadır. Onlar size burada, çok soylu insan kökeninin üzerindeki örtüyü açarlar. Çünkü, iki ayaklı hayvanın, bilinenlerden başka yollar izleyerek insan olmayı başardığını görürsünüz. Böylece de, zeka Golgotha'sındaki mukadder yürüyüş, daha sorumlu bir hal alır. Çünkü artık Giritliler'e bakarak biliyorsun ki, insan olamadığın takdirde suç senin, yalnız senindir. Çünkü bir ulu tür, yani insan vardır, yeryüzüne gelmiştir ve düşüşünle cesaretsizliğini haklı çıkaracak hiç bir şey yoktur.

Girit'de kendini ya da başkalarını aldatmaya tenezzül etmeyen bir ruh, başka hiç bir yerde olmadığı kadar, hatır tanımayan, sorumluluğu kimsenin, ne insanın, ne Tanrı'nın kucağına oturtmayan tek memeli tanrıçayla karşı karşıya gelir.

Gençliğimin geçtiği, sevdiğim eski yerleri dolaştım. Deniz kıyısında gezintiler. Akşama doğru, siyah oldukları zamanda saçlarımın üstünde esen aynı serin ve hafif bir rüzgar esiyordu. Akşam üstü, dar sokaklardan geçerken aynı yasemin, fesleğen ve mercankoşk kokuları vardı, kapılar açıktı ve yine evin kızı, avlusundaki saksıları suluyordu.

Havanın, koku ve denizin gençliği ölümsüzdür. Yalnız evler ve eski dostlarım ihtiyarlamış. Birçoğunu tanıyamadım, birçokları beni tanımadı, bir an için baktı, kendilerine birini hatırlatıyordum ama, kimi? Hatırlamaya üşendiler, geçip gittiler. Yalnız biri, beni görür görmez hayretle kollarını açtı ve durdu.

—Sen misin, eski dostum? diye bağırdı. Bu hale nasıl geldin?

Semiz, sırf kokusunu alarak kendisini aldatmak ve tütünü bırakmak için ağzında boş bir pipo bulunan, "Dostluk Derneği"ni birlikte kurmuş olduğumuz üçüncü samimi dostum, bana küçümseyerek bakıyor, gözleriyle yokluyordu.

—Nasıl inceldin? Nasıl karardın? Yanakların çökmüş, kaşların çalılar gibi azmış ve gözlerinden ateş saçılıyor. Ne oldu sana? Hâlâ mı yanacaksın? Hâlâ mı dünyayı dolaşacaksın? Ne zamana kadar?

—Yaşadığım sürece. Artık değişmeyeceğim, ağzımda sönük bir

pipoyla mutlu ve ölü olup, yaşayanlarla alay edeceğim zamana kadar...

Dostum ıslık gibi alaylı bir kahkaha atarak.

—Ben mi ihtiyarladım? Ben mi öldüm? dedi.

Konuşmadım. İçimi eski dostum adına birden bir üzüntü kapladı. Onu nasıl sevmiştim! Meğalo Kastro'nun sokaklarında sabahlara kadar, gençliğin tanrısal ve komik yeterliliğiyle dolaştığımız zamanlarda dünyayı nasıl bir inanç ve cesaretle yıkıyor, yeniden kuruyorduk! Küçük şehrimizin sınırlarına da, öğretmenlerin bize öğretmiş olduğu fikirlere de sığmıyor, insanların alışılmış ümit ve sevinçleriyle yetinemiyorduk. Her zaman "sınırları parçalayalım!" derdik. Hangi sınırları? Bilmiyor, sadece boğuluyormuş gibi kollarımızı açıyorduk.

Şimdiyse, dostum kollarını kapamış, rahatlıkla soluk alıyor ve hâlâ içinde gayrı meşru bir isteği varsa, tütünsüz piposunu emerek bunu boğmaya çalışıyor.

Geldiğimin ilk gecesi babam sordu:

—O Rusya'ya ne yapmaya gittin?

Bana bir boğa gibi bakıyor, hırsını güç tutuyordu. Yıllardan beri yazıhane açmamı, köy gezilerine çıkmamı, vaftizler yapıp sağdıçlıklar kurmamı, dostlarımın çoğalmasını, sonra da adaylığımı koyup milletvekili olmamı bekliyordu. Şimdiyse, dünyayı dolaştığımı duymuş, kitaplar yazdığımı öğrenmişti. Kendisini son görüşümde: "Ne kitapları?" diye sormuştu; masallar mı, küçük aşk mektupları mı, şiirler mi? Utanmıyor musun? Yalnız hadımlarla keşişler kitap yazar; artık memleketinde toparlan, erkeksin, erkekçe iş yap!"

Şimdi, yine bana yan yan baktı, dudakları ıslık çalıyordu:

—Yoksa, sen de mi Bolşevik oldun? Ne Tanrı, ne vatan, ne namus, girin köpekler, haydi! mi?

Rusya'da nelerin geçtiğini, orada nasıl yeni bir dünya kurulduğunu, kendisine anlatmanın tam zamanı olduğunu düşündüm. Artık orada ne zengin, ne de fakir olduğunu, herkesin çalışıp yediğini, efendilerle uşakların ortadan kalktığını, herkesin efendi

olduğunu, yeni bir insanlığın, daha üstün bir ahlakın, daha namuslu bir değerin, yeni bir aile biçiminin ortaya çıktığını basit bir dille anlatmaya başladım. Rusya, başta giderek yol gösteriyor, diyordum. Sonunda yeryüzünde doğrulukla mutluluğun egemen olması için bütün dünya onu izleyecektir...

Hararetlenmiştim, vaaz veriyordum; babamsa dinliyor, konuşmuyor, bir sigara sarıyor, bozuyor, tekrar sarıyor ve yakmaya karar veremiyordu. "Şükür Tanrı'ya, anladı!" diye düşündüm. Birden, sinirli bir halde kolunu uzattı; ben sustum. Başını salladı:

—O dediklerin iyi ve kutlu şeylerdir, ama olurlarsa!...

Bu demekti ki; Konuş, üşenmiyorsan konuş. Laf onlar, saçma, kimseye zararı olmaz, ama aklını başına topla zavallıcığım, uygulamaya kalkışma!

Bu sözleri gerçekleştirmeyi gerçekten isterdim, ama yapamayacağımdan korkuyordum. İçimdeki ilk kaynağın gücü hızını almış, atamın korsan gemisi batmış; eylem, söz; kansa mürekkep haline gelmişti. Benim elimde tutup savaşacağım bir mızrak yerine, küçük bir hokkam vardı, yazı yazıyordum. İnsanlarla ilişki kurmak beni üzüyor, gücümle sevgimi bozuyor, sadece yalnız olup insanın kaderini düşündüğüm zaman yüreğim acıma ve ümitlerle dolup taşıyordu.

Ama şimdi, Sovyet tezgahından dönüşümde güçlendim. "Acaba insan, zavallılıklarını ve noksanlıklarını yenemez mi?" diye düşünüyordum; "yener; tabiatın bana vermiş olduğu şeyi olduğu gibi kabul etmem ayıptır; isyan edeceğim!" Ve tam ihtiyacım olduğu bir anda, zengin bir dayı ortaya çıkıp, artık serserice dünyayı dolaşmayayım da işe koyulayım, bir avukat yazıhanesi açayım, milletvekili ve belki de günün birinde bakan olayım, böylece soyumun taşıdığı isme şeref kazandırayım diye gereken parayı verdi.

Yani sülâlenin ilk okumuşu, kitap açıp okumuş ilk adamı oluyordum. Öyleyse, bu benim görevimdir...

Bu düşünceyi kafamda evirip çeviriyordum. Hayır, henüz böyle bir şeyi yapamazdım. Ben bir yazıhaneye kapanırsam boğulurum. Pratik hayata başka bir yoldan gireceğim. Ama hangi yoldan? Onu bilmiyordum.

Kafamda, hep birlikte bir eseri işleyeceğimiz, aynı yemeği yi-

yeceğimiz, aynı elbiseyi giyeceğimiz birtakım işçileri seferber ediyordum. Bu işte efendiyle işçi mevcut olmayacak. İşçi değil, benimle aynı haklara sahip, iş, yani çalışma arkadaşlarım var olacaktı...

Kısacası, Rusya'dan dönmüş olduğuma göre; ben de bu küçücük girişimimi yaparak fildişi kulemin içinden çıkmak ve insanlarla hep birlikte çalışmak istiyordum, Herhalde o sıralarda Kader'in keyfi yerinde olmalıydı ki, benimle oynamak istermiş gibi, yaşlı bir maden işçisi olan ZORBA'yı tanıdım!

XXIX

ZORBA

HAYATIMDA en iyi dostlarım, seyahatler ve hayaller olmuştur. Canlı ve ölü, çok az insan bana, mücadelemde yardımcı oldu. Ama, ruhumda en derin izleri bırakan insanları saymak istesem, belki Homeros, Buddha, Niçe, Bergson ve Zorba'yı sayardım. Birincisi benim için, her şeyi kurtarıcı bir ışıkla aydınlatan güneşin yüzü gibi, sırf ışıktan ibaret sakin bir göz olmuştur. Buddha, dünyanın, içinde boğulup kurtulduğu dipsiz göldü. Bergson, beni gençliğimin ilk yıllarında, uğraştırıcı bazı çözülmemiş felsefe sorunlarından kurtarıp hafifletti. Niçe, yeni acılarla zenginleştirdi beni ve sıkıntıyı, acıyı, kararsızlığı gurura dönüştürmeyi; Zorba'ysa hayatı sevmeyi, ölümden korkmamayı öğretti.

Eğer hayatımda manevi bir rehber, Hintlilerin dediği gibi bir Guru, Aynaroz'da söylendiği gibi bir ihtiyar (*) seçmem gerekseydi, mutlaka Zorba'yı seçerdim. Çünkü onda, bir mürekkep yalayıcısının kurtulması için gereken her şey vardı: Besinini, bir göz hareketiyle yüksekte yakalayan atasal bakış, her sabah durmadan, her şeye yenilenen bir basitlikle bakması ve ezeli günlük şeylere bir bekaret vermesi, yani havaya, denize ateşe, kadına, ekmeğe... Elinin sağlamlığı, yüreğinin serinliği, içinde ruhtan daha yüksek bir güç varmış gibi kendi ruhuyla alay etme yiğitliği ve nihayet en kritik anlarda, bir kurtarıcı olarak Zorba'nın ihtiyar göğsünden, insanın içindeki en derin, dipsiz bir kuyudan yükselen vahşi, kıkır kıkır

(*) Yunancası, Yerondas.

gülüşü. O, silkinir ve korkak insancığın zavallı hayatını yarım yamalak koruyabilmek için bütün perdeleri yıkabilirdi ve yıkıyordu da...

Kitaplarla öğretmenlerin bunca yıldır kudurmuş ruhumu doyurmak için beni hangi besinle beslediklerini ve Zorba'nın bana hangi aslanca besini birkaç ay içinde yedirdiğini düşündüğümde acıyla kızgınlığımı zor tutabiliyorum. Onun benimle yaptığı sohbetleri, benim için yaptığı raksları, Girit'in bir deniz kıyısında, sözde linyit bulmak için toprağı kazarak yaşadığımız altı ay içinde bana çaldığı santuru hatırlarım da, yüreğim nasıl canavarlaşmaz?! İkimiz de bu pratik amacın, âlemin gözünü kapamak için bir kül olduğunu biliyorduk. Biz, ne zaman güneş batacak da işçiler gidecek, ne zaman kumsalda yalnız kalıp soframızı kurarak, basit köy yemeğimizi yiyecek, buruk Girit şarabımızı içecek ve sohbete başlayacağız diye acele ederdik!

Ben çok az konuşurdum; bir Ejder'in yanında bir "entelektüel" ne demektir? Onun bana Olympos'taki köyünden, karlardan, kurtlardan, komitacılardan, Ayasofya'dan, linyitten, kadınlardan, Tanrı'dan, vatan ve ölümden söz edişini dinlerdim. Ve birden, boğulup artık meramını sözlerle anlatamadığı zaman, denizin iri çakılları üzerinde ayağa fırlar, raksa başlardı. Sağlam, vücudu dimdik, iri kemikli, eğilmez başlı, kuş gibi yusyuvarlak gözlüydü. Raksediyor, çığlık atıyor, kaba tabanlarını denize vuruyor, yüzümü deniz suyuyla ıslatıyordu.

Sesini, sesini değil haykırışını dinleseydim, hayatım değer kazanır, şimdi afyon yutmuş gibi düşünüp kağıt ve kalemle harekete getirdiğim şeyi kanım, tenim ve kemiğimle yaşardım. Ama cesaret edemedim. Zorba'nın gece yarısı kişneyerek raksedişini görüyor ve bana da, uslulukla alışkanlığın düzgün kabuğundan fırlayıp büyük, dönülmez seyahatlere çıkmam için haykırdığını duyuyor, titreyerek yerimde hareketsiz duruyordum.

En yüksek çılgınlığın —hayatın tadının— yapmamı haykırdığı şeyi, yapmasın diye ruhumu tuttuğum için çoğu kez utanmışımdır; ama ruhumdan ötürü, Zorba'nın önünde olduğu kadar hiçbir zaman utanmamışımdır.

Linyit girişimini şeytan alıp götürdü; Zorba'yla ben, felakete

ulaşmak için gülerek, oynayarak ve konuşarak elimizden geleni yaptık. Biz toprağı, linyit bulmak için kazmıyorduk. Bu iş, basit ve dürüst insanlara karşı bir vesileydi; Zorba: "Bizi limon kabuğu yağmuruna tutmasınlar diye..." diyor ve kahkahadan kırılıyordu. "Fakat, Patron (bana patron der ve gülerdi), bizim başka, büyük amaçlarımız var..." diyordu. Ben: "Ne amaçları be Zorba?" diye sorardım. "İçimizde hangi şeytanların bulunduğunu görmek için kazıyoruz..."

Zavallı dayımın, bana büro açmak için vermiş olduğu parayı çabucak bitirmiş, işçileri salıvermiş, bir kuzu pişirmiş, küçük bir fıçı şarap doldurmuş, kömür ocağının bulunduğu deniz kıyısına kurulmuş, yiyip içmeye başlamıştık. Zorba santurunu aldı, ihtiyar boynunu kaldırdı, şarkısına başladı. Yiyor, içiyorduk; ben bu kadar keyifli olduğumuzu hiç hatırlamıyorum, "Tanrı, linyit girişimini affetsin!" diye bağırıyorduk, "Tanrı rahmetliyi bağışlasın, biz sağ olalım, şeytan alsın linyiti!"

Sabaha karşı ayrıldık; ben yine kağıtlarla mürekkeplerin yolunu tuttum. Ne isim vereceğimizi bilmeyip ruh dediğimiz şey tarafından şifa bulmaz biçimde yaralanmış bir haldeydim. O, Kuzey'in yolunu tuttu. Sırbistan'da, Üsküp yakınındaki bir dağda, zengin bir manganez damarı bulduğunu söylediği yere yerleşmiş, paralı birkaç kişiyi tavlamış, ortaklıklar kurmuş, işçileri seferber etmiş ve yine yer altında galeriler açmaya başlamış. Kayaları dinamitlemiş, yollar açmış, su getirmiş, ev yapmış; ihtiyar, fakat güçlü bir adam olduğu için neşeli, güzel bir dulla, Liuba'yla evlenmiş ve ondan bir de çocuğu olmuş.

Bir gün kendisinden bir telgraf aldım. "Çok güzel, yeşil bir taş buldum, derhal gel!-ZORBA." Yeryüzünde harekete geçen fırtınanın gürlemelerinin uzaktan duyulmaya başlamış olduğu bir devirdi: Dünya Savaşı!.. Milyonlarca insan, açlığın ve çılgınlığın geldiğini görerek titreşiyordu. İnsanlığın bütün demonları uyanmıştı ve hepsi kana susamışlardı.

Zorba'nın telgrafını böyle zehir gibi acı günlerin birinde almıştım. Önce kızdım; dünya mahvoluyor, insanın hayatı, namusu ve ruhu tehlikede ve siz güzel bir yeşil taşı görmek için, binlerce mil yolu aşın diye bir telgraf alıyorsunuz!.. "Lanet olsun güzelliğe!" dedim, çünkü kalpsizdir ve insanın acısıyla ilgilenmez.

Ama birden irkildim; hiddetimin hızı geçti ve acı içinde anladım ki, Zorba'nın bu insanlıkdışı acısı, insanın içindeki insanlık dışı başka bir haykırışa cevap veriyor. Vahşi bir hayvan içimde gitmek üzere harekete geçti. Ama ben gitmedim; böyle bir şeye yeniden cesaret edemedim; gitmek için herhangi bir davranışta bulunmadım, içimdeki canavarca tanrısal sese uymadım; cesurca ve çılgınca bir hareket yapmadım. Mantığın soğuk, beşeri sesini izledim, kalemi aldım, Zorba'ya mektup yazarak bir açıklama yaptım.

O da bana şu karşılığı verdi: "Bağışla ama, Patron; sen bir kağıt faresisin. Sen de zavallıcığım, hayatında güzel yeşil bir taş görebilirdin, görmedin. Yemin ederim ki, işim olmadığı zamanlarda otururr, kendi kendime şöyle derdim: Acaba cehennem var mı, yok mu? Ama, dün mektubunu aldıktan sonra şöyle düşündüm: Mutlaka, bazı kağıt fareleri için bir cehennem vardır!"

Aradan yıllar geçti. Hani zamanın hızlanıp çıldırdığı, coğrafi sınırların hora tepmeye başladığı ve devletlerin akordeon gibi açılıp kapandığı uzun, korkunç yıllar. Zorba'yla ben kasırganın içinde kaybolmuştuk. Yalnız, ara sıra Sırbistan'dan kısa bir kart alıyordum: "Daha yaşıyorum, çılgın bir soğuk var, onun için evlenmek zorunda kaldım; kartın arkasına bak, suratçığını gör, güzel bir parça. Karım biraz şiş, çünkü bana küçük bir Zorba doğurmaya hazırlanıyor. Adı Liuba. Üstümdeki tilki derisi yakalı palto karımın evlilik hediyesidir. Bana, yedi yavrusu olan dişi bir domuz da verdi. Dostça saygılarımla. Sabık dul, Aleksi Zorba."

Başka bir defasında bana Sırbistan'dan püskülünde gümüş çıngırak bulunan işlemeli bir Karadağ başlığı gönderdi. "Bunu giy!" diye yazıyordu. "çizi§tirdiğin o martavalları yazarken giy; ben de çalışırken aynı başlığı giyiyorum. İnsanlar gülüyor; delirdin mi, Zorba, diyorlar; çıngırağı neden giyiyorsun? Ama ben gülüyor ve onlara cevap vermiyorum; biz ikimiz Patron, çıngırağı kafamıza neden geçirdiğimizi biliriz..."

Ben o sıralarda kendimi tekrar kağıtla kaleme koşmuştum. Çok geç tanımıştım Zorba'yı; artık benim için kurtuluş yoktu, deva bulmaz bir kağıt faresi olmuştum gayri!..

Yazmaya koyuldum. Fakat şiir, tiyatro, roman, ne yazarsam yazayım, bilinçsiz olarak eserin aldığı akış ve biçim her zaman dra-

matikdi. Zincirleme çatışan kuvvetler, mücadele, kaybedilmiş bir dengenin kovalanması ve hırslanma... Hepsi isyanla dolu!.. Yaklaşmakta olan fırtınanın önsezileri ve kıvılcımlarıyla... Ben, yazdıklarıma dengeli bir biçim vermeye çalıştıkça, onlar çabucak çetin bir dramatik tempo alıyorlardı. Çıkarmak istediğim sakin ses, ben istemeden çığlık haline dönüşüyordu. Bunun için de, bir eseri bitirince, bu bitirme beni hafifletmiyor, ümitsiz bir halde bir yenisine başlıyordum. Bugün savaş durumunda bulunan karanlık ve aydınlık kuvvetleri barıştırabileceğim ve geleceğin ahengini keşfedeceğim ümidindeydim. Dramatik durum, eserin karşılıklı kahramanlarında zamanın ve ruhumuzun dizginsiz güçlerini formüle etme kuvvetini verir. İçinde bir rastlantı sonucu olarak doğduğum ilginç devri sadakat ve yoğunluk içinde yaşamaya çalışıyordum.

Çinliler'in tuhaf bir ilenmesi vardır: "Lanetim üstüne olsun ve önemli bir devirde doğasın!" derler. Biz, kararsız girişimler, tehlike ve çatışmalarla dolu önemli bir devirde doğduk. Yalnız, eskiden olduğu gibi erdemlerle kötülükler arasında değil -ki bu, en trajik olan şeydir, bizzat erdemlerin arasında bulunan çatışmalar... Bilinen eski erdemler, artık eski değerlerini kaybetmeye başladı. Çağdaş ruhun dini, ahlakî, manevî ve toplumsal gereğiyle yetinilmiyor artık... Sanki insanın ruhu genişledi ve artık eski kalıplara sığmıyor. Çağımızın, çağdaş olan her insanın içinde ne bilinçli, ne de bilinçsiz olarak, hızını almış, hâlâ hayatımıza bir ahenk vermeye çalışan, bir zamanların sonsuz güçteki masalıyla, henüz beceriksiz ve örgütsüz bir biçimde ruhlarımıza egemen olma çabasındaki yeni masal arasında acımasız bir iç savaş patlak vermiş bulunuyor. Onun için, bugün her yaşayan insan devrinin dramatik kaderi tarafından yoklanmaktadır.

Bu insanların hepsinden çok da, yaratıcı olanı... Fırtına yaklaştığı zaman, kendilerine binlerce iğne batıyormuşcasına duyarlı olan dudaklar ve parmak uçları vardır. Yaratıcının dudaklarıyla parmak uçları böyledir. Ve o, üzerimize doğru gelen fırtına hakkında böylesine kesinlikle konuşurken, söylediği şeyler hayal değildir, fırtınanın ilk kıvılcımlarına dudakları ve parmakları dokunmaya başlamıştır bile... Bizim, kahramanca karar vermemiz gerekir; sessizlik, kuşkusuz sevinç, sözü edilen mutluluk, geçmiş ya da gelecek baş-

ka devirlere aittir, bizimkine değil. Biz, artık mücadele burcuna girmiş bulunuyoruz.

Ama ben, bilinçli bir şekilde sürdürmeksizin, bu mücadeleyi, formüle ederek onu asmak ve bulmak, bir kurtuluş yolunu ortaya çıkarmak ya da yaratmak için çabalıyordum. Yazılarımda sık sık eski zamanlarda eski efsaneleri araç olarak kullanmaktaydım. Ama ortaya çıkan tat, bugünün canlı, mücadele ve çağdaş problemlerle yırtınan tadıydı.

Fakat bana mücadelelerden çok, hâlâ bizi ayakta durdurup önümüze, fırtınanın ötesindeki insan kaderine güvenle baktıran ve hâlâ görünmez olan, yer değiştirmiş, büyük, görünmeyen ümitler acı çektiriyor, beni onlar baştan çıkarıyordu ve ben onların yüzlerini saptamaya çalışmaktaydım.

Beni, günümüzün bozulan insanının kuşkusu o kadar sarsmıyordu da, geleceğin oluşan ve doğmakta olan kuşkusu sarsıyordu.

Yaratıcının sorumluluğunu daha açık bir şekilde anlıyordum. Gerçek; diye düşünüyordum, bizden bağımsız olarak mükemmel ve tam bir şekilde mevcut değildir, insanın değerine benzer. Eğer biz yazarak, çalışarak bir nehir yatağını açarsak, gerçek bu yatağa girer, müdahale etmeseydik girmiş olmazdı; bizdeyse, kesin bir iz değil, büyük bir sorumluluk vardır.

Dengeli olan başka devirlerde yazı yazmak belki oyundu; bugün ağır bir görevdir. Akıl masallarla eğlendirip onu uyutması değil, devrimize uzanan ve insanı iterek elinden geldiği kadar hayvanı geçmesini isteyen bütün aydınlık kuvvetlere doğru seferberlik yapması gerekir.

Eski Yunan trajedilerinde kahramanlar, sadece kendi aralarında çatışan Dionyssos'un dağınık uzuvlarından başka bir şey değillerdi. Çatışıyorlardı, çünkü parçalar halindeydiler, her biri tanrılığın sadece bir parçasıydı, noksansız tanrı değillerdi. Noksansız Tanrı Dionyssos trajedinin ortasında görünmez halde bulunur: masalın doğuşunu, evrimini ve arınışını yönetirdi. Alışkın seyirci için Tanrı'nın kendi aralarında çatışan dağınık uzuvları, onun içinde birleşmiş, barışmış ve Tanrı'nın noksansız vücudunu oluşturmuş, ahenk halini almıştır.

Bugünkü trajedinin parçalanmış, birbirinin düşmanı olan parça-

ları arasındaki gelecekle ilgili ahengin, düşmanlıklar ve mücadeleden uzak, noksansız bir halde her zaman yükseldiğini düşünmüşümdür. Bu pek güç, belki de henüz imkânsız olan bir görevdir. En yiğitçe kişisel girişimlerin çoğunlukla başarısızlığa mahkum bulundukları dünyayı yıkan kozmogonik bir anda bulunuyoruz, ama bu başarısızlıklar da bizim için değil, gelecektekiler için verimlidir, yol açarak geleceğin içeri girmesine yardım ederler.

Baba evinin sukuneti içinde kendimi unutmuş olarak yazıyordum ve bu korkunç sorumluluk aklımdaydı. Gerçekten başlangıçta Söz, eylemden önce Tanrı'nın oğlu, hem de biricik oğluydu; görünen ve görünmeyen dünyanın yaratıcısı spermayla ilgili Söz...

Yavaş yavaş ve huzurla mürekkebin içine dalıyordum; yüreğimin çukuru etrafında büyük gölgeler dolanıyor ve canlanmak için sıcak kan içmeye çabalıyorlardı: İulianos Paravatis, Nikeforos Fokas, Konstantinos Paleologos, Promete. Hayatlarında çok acı çekmiş, Tanrıyla Kader'i sevmiş ve saygısızlıkla ona karşı koymuş, acılı büyük ruhlar... Canlı insanların karşısında, onların acısıyla çektiklerini, yani insanın acısını ve çektiklerini yüceltmek için kendilerini Öteki Dünya'dan çekip çıkarmaya çalışıyordum. Kendim de cesaret bulayım diye. Biliyorum; yazdığım şey sanat açısından asla değerli olmayacaktır, çünkü benim isteğim, sanatın sınırlarını aşmak için mücadele ediyor, böylece de güzelliğin tadı olan uyum meydana geliyor.

Yazdıkça, daha da derinden hissediyordum. Yazmakla güzellik için değil, kurtuluş için mücadele etmekteydim. Güzel bir cümleyi süzerek, zengin bir kafiyeyi düşünerek sevinen gerçek bir yazar değil, kendim de acı çeken, mücadele edip kurtuluş arayan bir insandım. İçimdeki karanlıktan kurtulmak ve içimde uluyan korkunç atalarımı ışık haline sokmak, onları insanlaştırmak isteyen bir insandım. Bu yüzden de en güç ve en yüksek engelleri aşan büyük ruhları davet ediyor, insan ruhunun her şeyi yenebildiğini görerek cesaret bulmaya çalışıyordum. Çünkü bilip görmekteydim: Çocukluğumda, gözlerimin önünde patlak vermiş olan ebedi savaş, içimde de, dünyada da kötü bir şekilde patlak veriyordu. Bu mücadele, hayatımın sonu gelmez hareket ettiricisiydi; bu nedenle bu iki dövüşçü daima eserimde başrolü oynuyordu. Eğer yazı yazıyorsam,

ne yazık ki ancak yazıyla mücadeleye yardımcı olabildiğimdendi bu. Giritle işgalci; İyiyle Kötü; Işıkla Karanlık durmadan içimde çatışmaktaydı ve benim yazmaktan amacım, başlangıçta bilinçsiz, sonra bilinçli bir şekilde Girit'in, İyi'nin, ışığın kazanmasıydı. Benim yazı yazmaktan amacım güzellik değil, kurtuluştur.

Ve ben, rastlantıyla bu kavganın o kadar güçlü ve yardım zorunluluğunun o kadar kaçınılmaz bulunduğu bir durumda doğdum ki, kişisel mücadelenin birbirine çok benzediğini kısa zamanda gördüm, ikimiz de aynı şekilde kurtuluş için mücadele ediyoruz; ben eski atalardan, o eski aşağılık dünyadan, ikimiz de kurtulmak için.

İkinci Dünya Savaşı patlamış, dünya delirmişti. Artık her devrin kendi şeytanının olduğunu; bizim değil, onun hükmettiğini ve devrimiz şeytanının kan içici olduğunu açıkça görmekteydim. Bir dünya, çürüdüğü ve yok olması gerektiği zaman şeytan daima böyledir. Sanki alçakça, insanüstü bir akıl, ruhun çürümüş insanlardan kurtulmasına yardım eder ve bir âlemin engel olduğunu gördüğü zaman, ruhun geçmesi için onu yıkmak, daima kanlı olan bir yolu açmak için kan içici felâket şeytanını gönderir.

Şimdi sürekli olarak çevreme bakıyor, dünyanın yıkıldığını hissediyorum. Hepimiz onun yıkıldığını görüyoruz, iyi ruhlar buna karşı koymaya çalışıyor, fakat şeytan onların üstüne üflüyor ve tüyleri yolunuyor.

Savaş başladığı sırada yine Girit dağlarına çıkmış bulunuyordum; yalnız orada sadece sessizlik ve avuntuyu değil, insanın güç anlarla alçalmamak için gerekli huzuru bulacağını bilmekteydim. Bir pazar günü, âyinden sonra, bir kilisenin eşiğine oturmuş, gençlere yiğitliğin çalımlarını öğreten eski bir mücadelecinin: "Yapabilirsen, korkunun gözlerinin içine bak, o zaman korku korkacak ve kaçacaktır," dediğini duymuştum.

Kısacası, elime bastonumu, omuzuma da heybemi aldım ve dağların yolunu tuttum. Alınanların Norveç'i zorladığı ve boyunduruk altına almaya çalıştığı devirdi.

Psileridain eteğinden geçerken tepemde, çok yukarıda korkunç bir ses duydum.

—Hey, Vatandaş, sana bir şey soracağım, dur!

Başımı kaldırdım, bir kayanın ardından bir adamın çıktığını ve aşağı doğru indiğini gördüm. Geniş adımlarla kayadan kayaya iniyor, taşlar ayaklarının altında yuvarlanıyor, bir uğultu yükseliyordu; sanki bütün dağ onunla birlikte yuvarlanmaktaydı. Artık belli bir şekilde, bunun iri cüsseli ihtiyar bir çoban olduğunu görmekteydim. Durup onu bekledim. Benden ne isteyebilir? diye düşündüm, bu kadar acele etmesi neden?

Yaklaştı, bir taşın üstünde durdu; açık, kıllı göğsünden buğular çıkıyordu.

Soluyarak sordu:

—Ee, vatandaş. Norveç ne yapıyor?

Bir ülkenin köle olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu duymuştu, Norveç'in ne olduğunu, nerede bulunduğunu, insanların orada nasıl yaşadığını doğru dürüst bilmiyordu; yalnız çok iyi anladığı bir şey vardı: Özgürlüğün tehlikede olduğu!..

—Daha iyi, Dede, dedim, üzülme daha iyi.

İhtiyar çoban:

—Tanrı'ya şükürler olsun! diye homurdandı ve istavroz çıkardı.

—Bir sigara ister misin? diye sordum.

—Sigarayı ne yapayım be? Hiç bir şey istemiyorum. Norveç iyi olsun yeter!

Bunu söyledi, çoban değneğini uzattı ve sürüsünü bulmak için tekrar yokuşa sardı.

Yunanistan'ın havası gerçekten kutsal, diye düşündüm; özgürlük mutlaka burada doğmuştur. Dünyada, başka bir köylü ya da çobanın, özgürlüğü için mücadele eden meçhul, uzak bir ülke uğruna bu kadar acı duyarak ve böylesine çıkar gütmeksizin yaşayıp yaşamadığını bilmiyorum. Norveç'in acısı bu köylünün acısı olmuştu; çünkü özgürlüğü kendi kızı gibi kabul ediyordu.

Ben de ebedi mücadelenin içinde yer almaya çalışarak, baba evinin sessizliğine girerek böyle bir görev duygusuyla yazıyordum. Fakat, bazan kağıtlarla mürekkepleri bırakıyor, Knossos'a doğru giden zeytinlik ve bağlar arasındaki yola dalıyordum. Bu beklenmedik Girit mucizesi, bahar gibi topraktan yükseldiği ve taş merdivenleri, sütunları, avluları, duvar yazılarını gördüğüm zaman, o kaybolan müstesna dünya ile aydınlıkta bir kıvılcımı elinde tutan

ve ebediyen kaosa gömülen devlere yaraşır insan çabası için anlatılmaz bir sevinç ve acı duyuyordum. Girit güneşi altında, kral sarayı doğrulup yükseldikçe ve boğa güreşleriyle dik, açık göğüslü, dudakları boyalı ve dalgalı kıvırcık saçlı kadınlar yarı yıkık duvarlarda yeniden canlandıkça karşımda bir görüntü yükseliyor; topraklardan pek çok, eski, dilsiz, güleç, şeytanî atalar, gökyüzü ve deniz yıldızları ve yeryüzü çiçekleriyle süslenmiş etekleri işlemeli kadın cetler yükseliyor, kollarında Tanrının zehirli yılanlarını oynatıyorlardı.

Ama, bugün yeşilden yeşil yola girip İkinci Görünüş'ün kutsal zirvesine vardığım sırada ve mucizeler arasında dolaşırken, bir resim beni hepsinden çok sarstı. Sanki onu ilk defa görüyordum. Bu resim ruhumun bugünkü kuşku ve ümitlerine karşılık olmalıydı ki, ilk kez bugün, onun esrarengiz anlamını kavradım: Birçok balık, kalkık kuyruklarıyla, denizde mutluluk içinde yüzüyor, oynaşıyordu ve birden, aralarından bir kırlangıç balığı kanatlarını açmış, bir hamle yapmış, hava almak için denizin dışına fırlamıştı. Hayat boyunca su içinde yaşamak, balıktaki kölece yaradılışa sığmıyordu. Kaderini aşmak, serbest havayı solumak, kuş olmak isteğini duymuştu. Sadece bir an için, dayanabildiği kadar... Ama bu yeterdi; bu şimşek kadar kısa an, ebediyetti. Ebediyet bu demektir zaten...

Bu kırlangıçbalığına, kendi ruhummuş da, orada, Saray duvarının üzerine binlerce yıl önce resmedilmiş gibi heyecan ve acımayla bakıyordum. Girit'in kutsal balığı budur, diye mırıldandım; zorunluluğu aşmak ve özgürlüğü solumak için zıplayan balık İHTHYS (*) olan İsa da, insanın kaderini aşmak, yani mutlak özgürlükle, Tanrı'yla birleşmek isterken aynı şeyi yapmış olmuyor muydu? Sınırları yıkmaya çalışan her ruh aynı şeyi istemez mi? Özgürlük için mücadele edip ölen bu ruh sembolünün dünyada, belki de ilk defa Girit'de doğmuş olması ne büyük mutluluktur! diye düşünüyordum. Kırlangıçbalığı... Acı çeken ve güveni olmayan insan ruhu budur işte!

Kırlangıçbalığının su dışına öldürücü sıçramayı yapma cesaretini gösterişine ince belli, neşeli, atik kadınla erkeğin taş harmanlar

* İhthys eski Yunanca balık demektir. Balık burcu anlamına gelir. Yazar göğe çıkmış İsa'nın bu burçta bulunuşunu ima ediyor olmalı.

içinde boğayla oynayışına, zambaklar arasında sakin sakin uyuyan dişi aslana bakıyor ve onların gizlediği anlamı bulmaya çalışıyordum: Saygı gösterdikleri bunca yiğitlik ve neşe nereden geliyor, kadının siyah yılanlar dolanmış çıplak ve muzaffer kolları kime saygı gösteriyor? Bu sönmez yaşama susuzluğu, tehlikeyle ölüm karşısındaki korkusuz gülümseme, içimde öldürücü atasal yiğitlikleri ve Ecelle uzun, acılı karşılaşmaları uyandırıyordu. Boğayla insan, Ecelle Ruh sanki dost olmuş da güneş ışığı devam ettiği sürece bir saat, iki saat, ikisi de çıplak, ikisi de güreşçiler gibi kokulu yağ sürünmüş, oynuyorlar.. Heyecanla; "Burada, Giritli'nin uçurumla karşılaştığı Girit sırrını gizleyen hangi korkunç an var? Benim onu bulmam gerek!"

İsa, Buddha ve diğerleri içimde silikleşmiş, Girit toprağı bana hâkim olmuştu, başımı arkaya döndürmüyordum. Görünmeyen, hâlâ bulutlara bürünmüş bir tepeye, gözlerimi kaldırmış bakıyordum. Çetin sorumluluklar ve şimşeklerle Tanrı'nın oturduğunu sezinlediğim, Sina'nın tanrılar uğrağı bir tepesi...

Damarlarımı yeni bir kuvvetin, yeni bir sorumluluğun şişirdiğini hissediyordum. Sanki Girit toprağı da, ruhum da zenginleşmişti; daha bol, çok eski gülücük ve gözyaşlarıyla yoğrulmuş olduğunu hissetmekteydi. Toprakla ruhumun hangi kuvvet ve mistik kesinlikle ilişkili bulunduğunu anladım. Mutlaka çiçek de çamurun içinde kökten yükselip nasıl koku ve renk halini aldığını hissediyordu.

Ruhumun, kendi kanım içinde Girit'in esrarengiz bir minyatürü gibi yayıldığını hissetmekteydim. O da aynı biçimdeydi. Üç direkli bir gemi. Kutsal Doğu'nun, yaralı Afrika'nın ve üzgün Avrupa'nın üç toprağında, üç çetin spermatik yol arasında yüzerek, aynı yüzyılları, aynı korku ve sevinçleri o da yaşadı.

Ve bilinçli ya da bilinçsiz olarak yıllardan beri arzuladığım şey şimdi daha emredici bir tarzda uyarmıştı. Bu birbirinden farklı istek ve cüreti dengeli bir hale sokmam, en yüksek çalışmaya, senteze, kutsal uç temelli Birlik'e varmam gerekti.

Kutsal Teslis'in, insanlar arası dini sembolü, içimden daha az sembolik olan yüzeye intikal etti, ayna ve emredici bir gerçek oldu. Doğrudan, en yüksek görev halini aldı; bir dalgınlık anında: "ya hep, ya hiç!" diye kendi kendime yemin ettim. Bu Teslis, yukarı-

dan bana hazır olarak verilmedi; onu benim yaratmam gerekti, görevim buydu; yalnız bu; başka bir şey değil! Girit, boşuna üç büyük Soluk'un arasına yerleşmedi, ruhum boş yere Girit'in şekil ve kaderine bürünmedi. Yüzyıllar boyunca Girit'in; insanları, dağları ve etrafındaki köpüklü denizleriyle bütün ruhu, bütün vücuduyla uyurken ve uyanıkken haykırdığı şeyi tam söz haline sokmak benim görevimdi. Ben onun oğlu değil miyim? Bana, onun acısının en gizli anlamını, bunca yüzyıl niçin bağırdığını ve neden mücadele ettiğini, insanlara söylemek istediği kendi Girit mesajının ne olduğunu anlamayı salık veren o değil mi?

Eve gitmek üzere gerisin geri döndüm; Zeytinleri, bağları ne zaman geçtim, Meğalo Kastro'ya ne zaman girip, eve ne zaman vardım? Hiç bir şey görmüyordum; ümitsiz kırlangıçbalığı gözlerimin önünde sıçrıyordu. Bir an için de olsa, zıplayıp insan sınırlarını aşan bir ruhu yaratabilsem! diye düşünüyordum. Bir şimşeklik zaman kadar da olsa, ihtiyaçtan kurtulsun; sevinçleri, acıları, fikirleri, tanrıları ardında bıraksın ve bozulmamış, içinde yaşanmamış havayı solusun!

Evde beni kötü haber getiren bir mektup bekliyordu. Zarfta Sırp pulu vardı; anladım; onu tutuyordum ve elim titriyordu. Ne diye açayım? Acı haberi hemen anlamıştım: "Öldü, öldü!" diye mırıldandım ve gözümde dünya karardı.

Bir süre, pencereden inmekte olan geceye baktım. Bu akşam avludaki saksıları sulamış olmalılar; toprak kokuyor. Akşam Yıldızı, mimoza çiçeğinin dikenleri arasında bir damla şebnem gibi sarkmış! Akşam güzeldi, hayat bana çok tatlı görünüyordu; elimdeki acı mektubu bir an için unutmuştum.

Utandım; birden dünyanın güzelliğine bakarak ölümü unutmaya çalıştığımı anladım; sert bir hareketle zarfı yırttım; önceleri yazılar gözlerimin önünde raksediyordu; sonra yavaş yavaş durulduular, durulduular ve okuyabildim:

"Ben köyün öğretmeniyim. Buradaki maden ocağına sahip Aleksi Zorba'nın geçen pazar günü öğleden sonra saat altıda öldüğü hakkındaki acılı haberi size ulaştırmak için yazıyorum. Can çekişirken beni çağırdı: "Gel buraya, öğretmen, dedi, Yunanistan'da filanca dostum var; ben ölünce ona ölümümü, son ana kadar aklı-

mın bütünüyle başımda olduğunu ve kendisini hatırladığımı yaz. Ne yaptımsa pişman olmadığımı da... Sonra, ona de ki. Artık akıllanması zamanı geldi! Ve eğer, herhangi bir papaz gelip de günahımı çıkarmak isterse defolup gitmesini, lanetinin üstüme olmasını istediğimi söyle! Hayatımda yaptım, yaptım, ama yine de az yaptım; benim gibi adamların bin yıl yaşaması gerekirdi. İyi geceler!"

Gözlerimi yumdum, ılık göz yaşlarımın yanaklarımdan aşağı yavaş yavaş aktığını hissettim. "Öldü, öldü, öldü..." diye mırıldanıyordum. "artık Zorba yok! Gülüşü öldü, şarkısı kesildi, santur kırıldı, denizin çakılları üzerindeki raks durdu, deva bulmaz şekilde susamış olarak, daima soran ağız tıkandı; taşı, denizi, ekmeği ve kadını onun kadar ustaca okşamasını bilen başka bir el daha asla olmayacak..."

İçimi acıma değil, korku kapladı. "Haksızlık!.. Haksızlık!" diye bağırdım, "Böyle canların ölmemesi gerekir. Artık toprak, su, ateş ve kader, bir Zorba'yı asla yaratamayacak mı?"

Kendisinden haber almayalı birkaç ay olmuştu, ama rahattım. Sanki onun ölümsüz olduğuna inanıyordum. "Böyle bir kaynak nasıl kuruyabilir?" diyordum. "Bu kadar büyük bir mücadeleciyi Ecel nasıl yere yıkabilir? Son anda, onu kurtaracak bir gülüş, bir raks, bir çelme bulunamaz mıydı?"

Bütün gece uyuyamadım; anılar harekete geçmişti, birbirinin sırtındaydılar, acele ediyorlardı; huzursuz, soluk soluğa beynime tırmanıyor, sanki dağılmasını önlemek için Zorba'yı topraktan, havadan toplamak istiyorlardı. Ve onunla ilgili en önemsiz ayrıntılar hafızamda açık, berrak bir yaz denizindeki, hızlı giden ve çok değerli balıklar gibi ışıldadılar. Ona ait olan hiç bir şey içimde ölmemişti; sanki Zorba'nın dokunduğu her şey ölümsüzleşiyordu.

Bütün gece: "Ne yapayım, ölümü defetmek için ne yapayım?" diye düşünüyordum!

İçimin kapanı açıldı, anılar birbirini iterek yukarı doğru fırlıyor, acele ediyor, kızgın bir halde yüreğimi izliyorlar; ağızlarını açıp kapıyor; yerden, denizden ve havadan Zorba'yı toplayayım ve onu dirilteyim diye bağırıyor, haykırıyorlar!.. Zaten, yüreğin görevi de bu değil midir? Tanrı onu, bunun için, sevilenleri diriltsin diye yaratmadı mı?

Mutlaka insanın yüreği derin, kapalı bir kan çukurudur ve açıldı

mı sevdiğimiz, hep çevremize üşüşüp havayı karartan, bütün teselli bulmaz, susamış gölgeler, içip diriltmek için koşarlar. Yüreğimizin kanını içmek için koşarlar. Çünkü başka türlü bir dirilişin var olmadığını bilmektedirler.

Bugünse, hepsinin önünde Zorba, o uzun adımlarıyla koşuyor, diğer gölgeleri kenara itiyor, çünkü hayatımda hepsinden çok onu sevdiğimi biliyor.

Sabahleyin bir karar vermiş, sakinleşmiştim; sanki yüreğim bir Magdalena'ydı da, mezara koşup adam diriltiyordu.

Geç kalkmıştım, güleç ilkbahar güneşi içeri giriyor ve çocukluğumda babamın bilmem nerede bulup baş ucuma astığı sevgili kabartmayı aydınlatıyordu. Ben, tesadüfe değil, kadere inanırım. Bu kabartma, hayret verici bir basitlikle hayatımın ve belki Zorba'nın da hayatının üstündeki sırrı açıyor. Eski bir kitabenin kopyası bu: Ölümünden sonra bile miğferini bırakmayan çıplak bir savaşçı, sağ ayağıyla diz çökmüş, iki avucuyla göğsünü bastırıyor ve kapalı dudaklarının etrafında sakin bir gülümseme var. Güçlü vücudun güzel davranışı budur ve siz bunun ölüm mü, raks mı olduğunu ayırt edemezsiniz. Yoksa raksla birlikte ölüm mü?

Savaşçının üzerine düşüp de onu canlandıran neşeli güneşle cesaret bularak, ölüm de olsa diyordum; ölüm de olsa, biz onu raks haline sokarız. Biz yüreğimizi, kanımızı verelim de ona, o da dirilsin; bu olağanüstü yiyici, içici, çalışkan, kadın düşkünü serserinin biraz daha yaşaması için elimizden geleni yapalım... Bu raksedicinin, bu savaşçının... Hayatımda gördüğüm en rahat, en sağlam vücut, en özgür çığlıktı o....

XXX

ODYSSEIA TOHUMU İÇİMDE OLUŞURKEN

ZORBA efsanesi içimde belirli bir hal almaya başladı. Önceleri sanki, yeni bir müzikal heyecan, can damarımda kan dolaşımını hızlandırmıştı. Ateş ve baş dönmesi, güçlükle farkedilebilen bir şehvet ve memnuniyetsizlik hissediyordum.. Sanki içime yabancı, istenmeyen bir vücut girmişti. Bütün organizmam ayaklandı ve onu kovmak için saldırdı. Ama o direniyor, yalvarıyor, kök salıyor, bazan ciğerimin birine, bazen diğerine tutunuyor, gitmek istemiyordu. Bir tohum, bir buğday tanesi olmuş, sanki içinde başaklarla ekmeğin hapsedilmiş bulunduğunu ve gerek kendisinin, gerekse içindekilerin yok olmamaları yolunda ümitsizce, yok olma tehlikesini hissediyordu.

Dışarı çıkıp saatlerce tarlalarda geziyor, denizde yüzüyor, Knossos'a tekrar, tekrar gidiyordum. Üzerine kudurgan bir at sineği konmuş da onu kovmak için silkinen, çabalayan bir beygir gibiydim. Ama boşuna; tohum durmadan yeni kökler salıyor, yayılıyordu.

O zaman da içimde, ikinci bir çatışma başladı: Bu tohumu beslemek, onu kanımla sulamak, onun kendi içim olmasını sağlamak ve ondan sonra sindirerek ehlileştirmek. Ondan, başka türlü kurtuluş ümidi yoktu; beni fethetmek üzere, içimde benimle bir olan o, yani ikimiz de fetihçi ve fethedilmiş olmalıydık.

Yabancı tohumun çevresiyle çabucak kafiyeler, yakınlaşmalar

harekete geçerek onu derlemeye ve embriyon gibi beslemeye başladılar. Az hatırlanan anılar canlandı; batmış olan sevinç ve acılarımız, gülüşlerimiz ve artan sohbetlerimiz yükseliyordu. Beraber yaşamış olduğumuz bütün ak, güzel, dişi güvercinler gibi gurultulu günler önümde yürümekteydi. Anılar, gerçeğin bir, yalanın da iki kat üstüne çıktı; Zorba yavaş yavaş şekil değiştiriyor, efsane halini alıyordu.

Geceleyin uyumak üzere yatmaktan çekiniyordum. Uykumda tohumun çalıştığını hissetmekteydim; gecenin kutsal sessizliği içinde onun, ipekböceği gibi, yüreğimin yapraklarını yediğini ve onları ipek haline sokmak istediğini duyuyordum.

Geceleri Meğalo Kastro'nun dar sokaklarında dolaşmaktaydım ve her köşeden çok eski anılar beliriyordu. Kendimi tek başına yürüyen, başka çocuklarla gezmek istemeyen bir çocuk, sonra, arkadaşlarıyla Venedik surlarının tepesinde, denizde dolaşan çekingen delikanlılardan biri olarak görüyordum. Denizden esen rüzgar tuz, komşu bahçelerden esen yasemin, kızlar yönünden esen de tatlı bir koku getiriyor, dönüp kendilerine bakmamıza can atan genç kızlarsa, Tanrı'yla ruhun ölümsüzlüğü üzerine konuştuğumuz için gülüşerek bizimle alay ediyorlardı. Ve Ay parlak olduğu zaman derin, başkan çıkarıcı bir sarhoşluğa kapılır, benimle birlikte evlerin pencereleriyle kapıları da sarhoş olurdu: Taşlar, odunlar, çeşmeler, çan kuleleri kaba vücutlarını soyuyor, gündüzün üzerlerine çöken ağırlıktan kurtuluyor, çıplak ruhları, ay ışığında parıldıyordu.

Yılbaşı geldi. Gökyüzü toprağa yaklaştı. Tohumlar yeşerdi ve toprak olukların içinde neşelerini buldular. Ben artık baba evine sığamıyordum. Tek başıma, şehrin dışına, deniz kıyısında bir arkadaşın terkedilmiş evine sığındım. Yüksek duvarlı, dört köşe bir avlu ve içinde iki limon, bir servi, birkaç saksı fesleğen ve mercanköşk; kale kapısı gibi üç kat ağaçtan yapılmış ağır bir dış kapı, insanın kaldırmak için bütün gücünü ve iki elini kullanması gereken, zor kalkar bir mandal. Mandalı kaldırıp kapıyı açtığım, kapı sürgüsünü sürdüğüm ve yalnız kaldığım zaman büyük bir mutluluk duydum. Artık yalnızlığımı kimse bozamazdı.. "Cennete gireceğim zaman." diyor ve mandala minnetle bakıyordum; "seni sıkıca tutacağım ve sen de Cennet'e benimle birlikte gireceksin." Kimisi

çalışıp ekmeğini kazandığı aletlerini, kimisi savaştığı mızrağını, kimisi yazı yazdığı kalemini, kimisi de sevgilisini elinden tutacak; bense bu mandalı yakalayacağım.

İnsanın yalnız olması, eşiğinin dışında denizin kıpırdayışını duyması, avlusundaki limon ağaçlarıyla servilerinin üzerine ilk yağmurların dökülüşünü dinlemesi ne mutluluktur! Bir de, içinin tam ortasında, bir tohumun onu yediğini hissetmesi! Zorba içimde sert, saydam bir kabukla sarılı bir kurt gibi yatıyor, kımıldamıyordu. Ama ben, bu sessiz kurdun kabuğunun içinde sessizce, gürültüsüzce, geceyi gündüzden ayırdetmeksizin, sırf sırdan ibaret bir çalışmayı sürdürdüğünü, boşalmış damarlarının yavaş yavaş dolduğunu hissediyordum. Kurumuş etleri yumuşamaktaydı; neredeyse sırtındaki kabuk çatlayacak, henüz olgunlaşmamış kıvırcık ve güçsüz kanatları meydana çıkacakmış gibi... Kabuğun içine bir kurt uzanmış, onu ansızın tanrısal bir çılgınlık hakim olmuş, kelebek olarak dışarı çıkmak istiyor. Bense ilk yağmurları, toprağın çatlayıp ileri atılışı kabul etmesini, buğday tanelerinin toprak içinde suyu içtiklerini, şiştiklerini, toprağa yapışmak için sonsuz güçte yeşil bir oltayı attıklarını, gün ışığına çıkarak başak ve yaşayıp Tanrı'nın ölmesine imkan bırakmamak için ekmek halini almak üzere toprağı kaldırdıklarını hissediyordum. Her küçük otun içinde bir ruhun bulunduğunu, onun büyümesine ve yeryüzündeki görevini tamamlamasına yardım ettiğini duyuyordum. Burada, bozulamaz yalnızlığımın içinde, en önemsiz Tanrı yaratığının, bir buğday tanesinin, bir kurdun, bir karıncanın bile birden, ansızın tanrısal kökenini hatırladığını, kendisine tanrısal bir hırsın egemen olduğunu ve basamak basamak yukarı çıkarak Tanrı'ya dokunmak istediğini hissediyordum. Ona dokunmak ve böylece onun, meleklerin ve başmeleklerin yanında durarak, kendilerinin de melek ve başmelek olmak istediklerini seziyordum.

Ve hâlâ toprak üzerine gölgesini düşüren ve ne kendisinin ne şarkının, hatta ne de raksın vücuduna sığmadığı Zorba'yı tanımış olan ben, vakti geldiğinde, şimdi içimde kendisini hareketsiz tutan saydam kılıfı kırıp hangi canavarın ortaya çıkacağını hasretle bekliyordum! Hangi canavar, hangi doymak bilmez acı, hangi dinmez, ümitsiz ateş! Bir kurt, diyordum; değersiz bir kurt kelebek olmak istiyor. Öyleyse, bir Zorba ne olmak isteyecektir.!..

Kutsal toparlanışın unutulmaz günleri. Yağmur yağıyor, bulutlar eriyor, yeni yıkanmış bir güneş doğuyordu. Limon çiçekleri olgunlaşmıştı. Limon ağaçlarında henüz yeşil olan kutsal tohumlar parıldıyordu. Gecenin içinde yıldızlar yükseliyor, başımın üzerinde bir çember meydana getiriyor ve Batı'ya iniyorlardı: Zaman ölümsüz bir su gibi akıyordu. Kafamın, zamanla Tufan'ın üzerinde Nuh'un Gemisi gibi, güvenlik içinde ve sağlamca, her çeşit tohumla yüklü olarak yüzdüğünü hissediyordum: Hayvanlar, kuşlar, insanlar, tanrılar... Bütün anılarımı seferber ediyor, bütün seyahatlerimi yeniden yapıyor, ruhumda meşale olarak yakmış olduğum bütün büyük ruhları tekrar aklımdan geçiriyor, içimdeki tohumu beslesin diye kanımı dalga dalga gönderiyor ve bekliyordum. Baba sevgisinin ne demek olduğunu ve oğulun nasıl bir sonsuzluk kaynağı teşkil ettiğini ilk kez tadıyordum. İncil nasıl bir hastalık ve istiridyenin büyük bir çabasıysa, aynı şekilde kanımda bir ateş ve derin kaynaklardan gelen gizli bir haberle hayatımın en kesin anına ulaştığımı, ulaşmak üzere olduğumu hissetmekteydim. Kaderim, bu tohumla, bu oğulla belirlenecekti.

Sonbahar geçti, kış geldi. İnzivaya çekilmiş olduğum evin etrafındaki sürülmüş tarlalarda, çimensiz toprağın da tohumu nasıl tuttuğuna ve güvenle ilkbaharı bekleyişine bakıyordum. Ben de onunla birlikte sabretmekteydim: Sanki cinsiyet değiştirmiş, ben de toprak gibi dişileşmiş, Söz denen tohumu besliyor ve bekliyordum. Ah diye düşünüyordum, bu Söz'ün içinde bütün ümitleri tek bir vücut haline sokabilsem de kapıyı açıp gittiğim zaman ardımda böyle bir oğulu bırakabilsem!

Bir gün, Ayranoz'da, karşılaştığım çileciyi hatırladım; elinde bir söğüt yaprağı tutuyor, ışıkta ona bakıyor ve gözlerinden yaşlar akıyordu. Ben şaşkınlıkla kalakalmıştım: "Neden bu yaprağa bakıp ağlıyorsun, muhterem Peder?" diye sorduğumu hatırlıyorum. O: "İçinde Çarmıha Gerilmiş İsa'yı görüyorum!" diye cevap verdi. Yaprağın öteki yüzünü çevirmiş, bu kez yüzü neşeyle parlamıştı. Ben yine sordum:"Şimdi yaprakta ne görüyorsun da seviniyorsun?" "Dirilmiş olan İsa'yı görüyorum, oğlum."

Yaratıcı da, yeryüzünün en gösterişsiz ayrıntısında, bir böcekte, bir kabukta, bir damla suda bütün acılarıyla bütün ümitlerini göre-

bilseydi; hatta yalnız kendininkileri değil, bütün dünyanınkileri de!.. Her yürek çarpmasında Çarmıha Gerilmiş insanı, dirilen insanı görebilse! Karıncalar, yıldızlar, hayaletler, düşünceler hepimiz aynı anadan doğduğumuz, hepimizin acı çekip gözlerimizin açılacağını, hepimizin bir olduğumuzu ve kurtulacağımızı ümit ettiklerimizi anlasa!

Ben, o esrarengiz bekleme aylarını hiç bir zaman unutmayacağım. Limon ağacının çıkardığı hışırtı, uçan bir arı, uslanmayan, yalnız içini çekip kapımı çalan, evin çatısı üzerinden geçen bir kasırga. Sanki bir Tanrı vücudumun derisini yüzmüş te havanın soluğuna bile dayanamıyormuşum gibi canımı acıtıyor ve beni bağırtıyordu.

Sonunda, daha bir gün bile dayanamadım. Yıllardan beri büyük bir acıdan ya da büyük bir sevinçten kurtulmam için sadece bir çarenin var olduğunu biliyordum: Sözün, büyülü defetme gücüyle acı ya da sevinci yatıştırmak. Tropik ülkelerde iplik kadar ince bir kurt insanın teni içine girer. Büyücü gelir, uzun sihirli flütünü çalar, büyülenen kurt görünür, yavaş yavaş açılır, açılır ve dışarı çıkar. Sanatın flütü de aynıdır.

Tanrı'nın büyük iyilik nedeniyle, zavallı deniz kuşlarının sağlamlaşıp kayalar arasına yumurtalarını bırakabilmeleri için, özellikle kış ortasına yerleştirdiği, Ocak kuşunun güneşle yıkanan günleri gelmişti. Bu günlerden birinin sabahında denize daldım, yüzdüm, çıkıp güneşte ısındım. Vücudun böylesine hafifleyişini, ruhun bu tür neşesini hayatımda nadiren tatmışımdır. Eve döndüm, hokka kalemi aldım bu flüttür, hafif bir ürpertiyle kağıdın üzerine eğildim.

Yazıyor, siliyor, uygun kelimeleri bulamıyordum. Kelimeler kimi zaman bulanık ya da ruhsuz, kimi zaman utanmaz derecede şatafatlı, kimi zaman da boş, sıcak bir vücuttan yoksun ve içleri hava doluydular. Amaç azgınlaşmış, kendisini soktuğum kalıplardan taşmış, utanmazcasına fazla zaman ve mekan işgal ediyordu. Değişiyor, bir daha değişiyor ve ben onun biçimini tespit edemiyordum. Onunla birlikte ruhum da değişiyor, yeniden değişiyordu ve ben ruhumu sabitleştiremiyordum.

Heyecanımı aşırı derecede zenginlikle doldurmayacak ve biçi-

mini değiştirmeyecek, alacalı süslerden arınmış, basit sözü bulmak için boşuna uğraşmaktaydım. Susayıp da kovasını içeceği suyu çekmek üzere kuyuya salan Müslüman mistiği kimdi? Kovayı yukarı çekmiş, altın dolu olduğu için dökmüştü. Kovayı tekrar salmış, tekrar çekmiş, bu kez de gümüş dolu olduğu için yine dökmüştü. "Tanrım! demiş, senin hazinelerle dolu olduğunu biliyorum, fakat sen bana yalnız içecek su ver, susuzum!" Bir daha kovayı indirmiş, bu defa su çekip içmişti. Söz'ün de böyle süssüz olması gerekir.

Durdum; anlamıştım. Daha zamanı gelmemiş, tohumun içindeki gizli değişme henüz bitmemişti. Bir zamanlar bir zeytin ağacının gövdesinden bir sürfeyi sökmüş, avucumun içine almıştım. Saydam kabuğunun içinde, hareket eden canlı bir şeyi farkettim; herhalde esrarengiz oluşum sonuna doğru gelmiş olmalıydı ve henüz tutsak olan geleceğin kelebeği, yavaş yavaş kıpırdanarak güneşe kavuşacağı kutsal anı bekliyordu. Acelesi yoktu; ışığa, serin havaya, Tanrı'nın ebedi yasasına güveni vardı.

Ama ben acele ediyordum; mucizenin nasıl doğduğunu, tenin mezar ve tabutundan nasıl çıkıp ruh halini aldığını bir an önce görmek istiyordum. Eğildim ve ona doğru hohlamaya başladım: İşte o zaman, sürfenin sırtında bir çatlak belirdi, kabuğun hepsi sonuna kadar açıldı. Az sonra, oluşmamış bulunan kelebek, henüz sıkı sıkıya kapalı, kanatları büzülmüş, ayakları karnına yapışık halde ortaya çıktı. Sürüp giden sıcak soluğumun altında çırpınıyor, durmadan canlanıyordu. Kanatlardan biri vücuttan ayrıldı. Yumuklaşmış bir söğüt yaprağı kadar yeşildi. Bütünüyle açılmak için çırpınmaya başladı; ama boşuna... Yarı açık ve buruşuk bir halde kaldı. Az sonra öteki kanat da kıpırdadı, o da gerilmeye çalıştı, başaramadı ve öyle yarı açılmış halde durdu. Titriyordu. Bense, insanların yırtıklığıyla ona doğru eğilmiş, sıcak soluğumla hohluyordum; ama halsiz kanatlar, artık bitkin bir halde düşmüşlerdi.

Yüreğim burkuldu; ezelî bir yasayı bozmakta gösterdiğim acelecilikle kelebeği öldürmüştüm. Artık elimde bir kadavra taşıyordum. Aradan yıllar geçti ama o zamandan beri kelebeğin o hafif kadavrası hâlâ bilincime bir ağırlık vermektedir.

İnsan acele eder, Tanrı'nın acelesi yoktur. Onun için insanın

eserleri de kararsız ve yarım yamalak; Tanrı'nınkilerse eksiksiz ve sağlamdır. Gözlerim sulandı ve bir daha bu ezeli yasayı asla bozmamaya yemin ettim. Ağaç gibi üzerime yağmur yağacak, güneşleyeceğim. Rüzgarın dayağını yiyecek ve güvenle bekleyeceğim. Uzun zaman arzulanan çiçek ve meyvanın saati gelecektir.

Ama, işte şimdi yeminimi bozuyorum. Zorba'nın sürfesi henüz olgunlaşmamıştı, kabuğunu açmakta acele ettim. Utandım, kağıt üzerine karaladıklarımın hepsini yırttım ve çıkıp deniz kıyısına uzandım.

Zorba'nın bir sözü aklıma geldi: "Ben, her zaman ölümsüzmüşüm gibi davranırım." Büyüklük taslamaktan ve utanmazlıktan dolayı değil, ruhun yukarıya doğru olan, yenilmesi imkansız hırsından dolayı biz ölümlüler Tanrı'nın bu yöntemini izliyoruz. Bir kıl kadar ve bir an için de olsa, insanlığın sınırlarını aşmanın (kırlangıçbalığını düşünün) biricik çaresi Tanrı'yı taklide çalışmamızdır. Vücut içinde hapsedilmiş bulunduğumuz, yani sürfe olduğumuz sürece, Tanrı'nın bize verdiği en değerli öğütler sabır, toparlanma ve güvendir.

Batmakta olan güneşe, karşıda mutlu mutlu, öpülmüş bir yanak gibi kızaran ıssız adaya bakıyor, bütün gün şakıyıp koşuşmaktan yorularak şimdi uyumak üzere geri dönen küçük kuşları dinliyordum. Az sonra, yıldızlar yükselecek, birer birer sıralanacak ve gecenin çarkı dönmeye başlayacak; gece yarısı olacak, şafak sökecek, güneş mutlaka doğacak ve günün çarkı dönecek...

Tanrısal ahenk... yıldızlar, kuşlar, toprakta tohumlar... Hepsi buna uyuyor ve yalnız insan, başını kaldırıp yasayı çiğnemek, itaati özgürlüğe dönüştürmek istiyor. Onun için Tanrı'nın bütün yaratıkları içinde yalnız İNSAN günah işler. Günah işlemek ne demek? İNSAN ahengi bozuyor.

Bekleyecek sabrı bulmak için bir seyahat yapayım dedim. Ege'nin güzel adalarına giden bir kayığa bindim: Santorini, Naksos, Paros, Mikonos.. Söyledim, tekrar söylerim. İnsanın bu dünyada duyabileceği hazların en büyüğü, mevsimin ilkbahar olması, hafif bir rüzgarın esmesi ve Ege Denizi'nde gezinmektir. Ben cennetin, başka türlü olabileceğini hiç bir zaman hayalimden geçirmemişimdir. Gökte ve yerde, insan ruhuna daha iyi uyabilecek başka

hangi haz vardır? Bu haz atılıma kadar gider, ama şükür Tanrı'ya, daha öteye gitmez. Hatta tersine, görünmez dünya görünür hale gelir ve Tanrı, ebedî hayat, mutluluk dediğimiz şeyler bizim kayığımıza binip bizimle birlikte denizde gezerler. Acı ölüm saatinde gözlerini yum; Santorini, Naksos, Paros ve Mikonos'u görürsen, toprağın aracılığı olmadan cennete girdin demektir. Bu su, taş ve serin meltemden ibaret Elen sonsuzluğu karşısında Abraham Körfezi'yle Hıristiyan cennetinin maddesiz güzelikleri nedir ki?

Kişi, insan ve Elen olarak, dalgın düşüncenin şekil bozucu aracılığı olmadan, Ege'nin, benim babadan kalma mirasım olduğunu güdüsel bir biçimde hissedebildiğim ve adalarda mutluluktan mutluluğa, ruhumun sınırları dışına çıkabildiğim için seviniyordum. Bu Tanrısal adalar, kekliğin kabarık göğsü gibi ışıldıyor, ışıkla gölgede oynaşarak kâh kahverengi oluyor, kâh üzerlerine toz yaldız serpilmiş gibi her an değişiyor, sabahleyin güllerin, öğleyin tertemiz zambakların ve güneşin batacağı sırada menekşelerin rengine dönüşüyor.

Bu sözde balayı seyahatı on beş gün sürdü. Deniz kıyısındaki küçük eve döndüğüm zaman aklım durulmuştu; yüreğim sakin sakin çarpıyordu. İsa, Buddha ve Lenin, hayatımın üç büyük korsanı yok olmamıştı, ama hafızanın fosforlu, yarı karanlığı içinde yüksek, üstün anlamlı bir çeşit süs hiyeroglifleri gibi ışıldıyorlardı sadece...

Bütün yolculuğum süresince akılla ilgili hiç bir kuşku, beni yolumdan saptırmamıştı. Uykumda da, hiç bir rüya gelip bana, çözülecek yaratıcı sorunlarım olduğunu ve bunları çözemediğimi hatırlatmadı. Bakıyor, dinliyor, dünyayı kuşkusuz bir basitlikle kokluyordum. Sanki ruhum da vücut olmuş, görünen dünyaya mutlulukla bakıyor, onu dinliyordu.

Görünen dünyayı daha iyi çizdikleri konusunda çekişen iki eski ressam kimdi? Biri ötekisine: "Şimdi sana, benim daha iyi ressam olduğumu kanıtlayacağım" dedi ve resim tuvalini gösterdi. Rakibi: "Örtüyü kaldır da resmi görelim!" dedi. Ressam gülerek: "Resim bu örtüdür!" diye karşılık verdi.

Ege'de yaptığım bütün bu seyahat boyunca, perdenin resim olduğunu derinden hissediyordum. Yazım ona ki, resmi görmek için

perdeyi yırtar; çünkü bu durumda kaostan başka bir şey göremeyecektir.

Yalnızlığın ciddi sessizliği içinde birkaç gün daha kaldım. İlkbahardı; avludaki çiçek açmış limon ağacının altında oturuyor ve Aynaroz'da işitmiş olduğum bir sözü sevinç içinde mırıldanıyordum: "Hemşire badem ağacı, bana Tanrı'dan söz etti" Ve badem ağacı çiçeklerle örtüldü.

Tanrı gerçekten bu olmalı. Üzerine çiçekler, kuşlar ve insanlar işlenmiş örtü. Bu dünya eskiden sandığım gibi, onun elbisesi değil, kendisidir. Şekille tat aynı şeydir. Ege'ye tapmamdan sonra bu gerçeği bir ganimet olarak almış, geriye öyle dönmüştüm. Zorba bunu biliyor, söyleyemiyor, ama onu raksa dönüştürüyordu. Bense, bu raksı söz haline sokabilsem, diye düşünüyordum.

Ve bunu düşünür düşünmez aklım aydınlandı, gördüm. Bunca yıldır Tanrı'yı arıyor, önümde olduğunu görmüyordum; tıpkı nişan yüzüğünü kaybedip onu her yanda üzüntüyle arayan, bulamayan ve onu parmağında taşıyan nişanlı gibi...

Yalnızlık, sessizlik, Ege takımadaları gizlice, acıyarak benimle işbirliği yapıyorlardı. Zaman üzerinden geçiyordu, o da iş ortağıydı ve içimde tohumu olgunlaştırıyordu. Kuşlar ve yıldızlarla birlikte, ben de kendimi ebedi çarka koştum ve sanırım ki, gerçek özgürlüğün ne olduğunu ilk kez anlıyordum: Tanrı'nın (âhengin demek istiyorum) terazisine girmek.

Yaratma, aşk gibi kararsızlık ve yürek çarpıntısıyla dolu, baştan çıkarıcı bir avdır. Bu esrarengiz ava çıktığım her sabah yüreğim acı, merak ve neden bilmiyorum, derin bir alçakgönülülüğe benzeyen garip bir iç böbürlenişiyle çarpardı. Çünkü daha ilk günlerden başlayarak. düşünmediğim halde, görünmeyen ve belki de var olmayan kuşu kovaladığımı korkuyla anladım. Dağlar keklikklerle, geçitler kumrularla, göller yaban ördekleriyle doluydu. Ama ben bütün bu lezzetli uçan etleri küçümseyerek geçiyordum. Henüz sadece tüylerden yapılmış olup ara sıra yüreğimin yaprakları arasında kanat çırptığını duyduğum, tutulması imkansız kuşu kovalıyor; onu yakalayabilmek için de sağlam bir gövde haline sokmaya çalışıyordum.

Önceleri kendisine bir isim veremiyor, belki de bunu yapmak

istemiyordum. Çünkü ismin ruhu hapsettiğini, kelimenin içine sığabilmesi için onu sıkıştırdığını ve onun anlattığının dışında, ifade edilemeyen, çok değerli, yeri doldurulamaz nesi varsa terketmeye zorladığını biliyordum.

Ama bu isimsizliğin, avı güç hale soktuğunu, onu hiç bir yere yerleştirip tuzak kuramadığını, çabuk anladım. Havada, her yerde; her yerde ve hiç bir yerde görünmeyen varlık meydan okumaktaydı. İnsan mutlak özgürlüğe dayanamaz. Böyle bir özgürlük onu kaosa götürür. Eğer insanın mutlak özgürlükle doğması mümkün olsaydı, yeryüzünde yararlı olmak istiyorsa, ilk görevi bu özgürlüğü sınırlamak olmalıydı. İnsan yalnız bir alanda, sınırlı bir alanda çalışmaya dayanabilir. Şu halde, benim de onu aşmak istiyorsam, bu insanca zaafa boyun eğmem gerekiyordu. Böylece, isteğimi daraltığım yolundaki acı bilinçle de, kovaladığım esrarengiz kuşa bir isim vermek zorunda kaldım. Sınırları mümkün olduğu kadar hareketli, çevresi benim görebilmem için mümkün olduğu kadar şeffaf; hatta ardında ve çevresinde ne olduğunu görmeme imkan verdiği sürece, buğulu da olabilecek bir isim...

Bu zorunluluk içimde gece gündüz, gizliden gizliye çalışıyordu. Bereket versin, aklım bunu bilmemekteydi; yani ondan gizli oluyordu bu iş. Ve bir sabah kalktım; kuşun ismi, umulmadık bir şekilde havada parlamaktaydı: Bu, bir isim değil, sayısız ağızlardan çıkan bir çığlıktı. Hemen onu tanımıştım; benim kovaladığım çığlıktı bu. Onun için acı çekiyor ve uğraşıyordum: Geleceğin Çığlık'ı... Ben, onun için doğdum ve başka her şey, sevinçler acılar ve seyahatleri, erdemlerim ve kötülüklerim, bu Çığlık'a doğru gidişimden başka bir şey değildi. İsa, Buddha, vb. bu gidiş üzerindeki istasyonlardı. Benim, onların önünden geçmen gerekiyordu; esrarengiz kuşun gidiş yollarını onlar gösteriyordu. Onlar benim, Çığlık'ın yerini bulmama yardım eden çığırtkanlardı.

—O halde, boşuna giden hiç bir şey yok mu? Manevi serserilikleriminin ve çarpık gidişlerimin her biri, tek başına kaybedilmiş bir zamanla olgunlaşmamış, başsız bir beyine işaretti. Ama şimdi görüyorum ki, hepsi birden, yalnızca çarpık giderek bu anormal dünyada ilerleyebileceğini bilen şaşmaz, hızlı bir çizgiyi teşkil ediyorlardı. Birbiri arkasına beni büyüleyen, hayal kırıklığına uğratan ve

terkettiğim büyük düşüncelere karşı inanmazlıklarımın hepsi de birden hazza karşı değişmez bir din meydana getirmekteydi. Sanki Şans'ın (ona hangi ismi vermeli?) da, Şans değil Kader'in de gözü ve merhameti vardı ve beni elimden tutarak yol gösteriyordu. Beni nereye götürdüğünü ve benden ne istediğini de ancak şimdi anlamış bulunuyorum: Geleceğin Çığlık'ını işiteyim, ne istediğini, neden bağırdığını ve bizi nereye gitmeye çağırdığını anlayayım.

Kan, sadece neşeyi mırıldanarak başıma çıktı, kalemi aldım ve yukarı, kağıdın üst tarafına, başladığım kesin son eserin motifini çizdim:

YAŞŞA BE İNSAN, TÜYLERİ YOLUNMUŞ KÜÇÜK HOROZ! KULAK ASMA SEN, DOĞRUDUR, SABAHLARI ÖTMEZSEN GÜNEŞ DOĞMAZ!

Başımın üstüne serin, oynak bir alev oturmuştu ve ben onun havada, kırmızı bir tüy gibi dalgalandığını hissediyordum. Bu, esrarengiz bir kuş olup şakıyordu; savaşçının kızgınlık ve ümidini artıran büyülü, ateşten bir miğfer.

Yüreğim sabırsızlıkla çarpıyor, hızlanacak gibi oluyor, fakat önümdeki uçuruma (Uçuruma mı, Tanrı'ya mı?) bakıyor ve tereddüt ediyordu. Zavallı tenin maceraya hiç hevesi yoktu. Bu, limon ağaçları, denizi ve ağır mandalıyla sessiz küçük evde rahatı yerindeydi: Geri geri gidiyor ve çığlıklar atıyordu. Ama vücudumun üstünde, gerçek vücudumdan daha gerçek olan görünmez bir vücut yükseliyordu ve asıl hükmeden de oydu. Ben bir gemi olmuş, kendi kendime denizi yenmeyi vaadediyordum. Pruvanın ön tarafına bir deniz kızı dikildi. Bir eli göğsünde, öbürü koruyucu bir durumda dümdüz, ileriye doğru uzanmaktaydı. Bu, Nike değil, Büyük Çığlık'tı. Ve gökyüzüyle deniz arasındaki yolu gösteriyordu.

Bildiğim bütün kelimeler, masallar ve şakalar geminin içine girdi. En iyi dostlarımı, hayalimin en renkli yiğitlerini, birçok yiyeceği, birçok şarabı ve vakit geçireyim diye, ağaç üzerine kaba bir şekilde oyulmuş eski Tanrı'yı gemiye aldım, yelkeni fora edip yola koyulduk.

Başı ne yana çevirecektik? Kafamda hiç bir şey yoktu, şakaklarım açıktı ve dört rüzgar da aynı kuvvetle esiyordu. Parmaklarımın arasında katı bir çamur topağını, geleceği tutuyor, yoğuruyordum. Ona bir insan, bir Tanrı, bir Şeytan şekli veriyor, bozuyor, yenisini yapıyordum. Parmaklarımın ucundan şekiller saçılıyor, bir an için havada duruyor, sonra tekrar kaosa dökülüyorlardı. Oynadığımı söyleme; oynamıyor, acı çekiyordum; ruhumun biçimini çamura vermeye çalışmaktaydım.

Güç ve ümitsiz bir mücadele; çünkü ruhumun yüzünün nasıl olduğunu pek iyi bilmiyor, çamuru yoğurarak bunu bulmaya çalışıyordum. Beyine güvenim yoktu. O, yalnız vücudu, yani çevresinin ne olduğunu farkedebilir. Vücudun etrafında dolaşan, başın tepesine sıçrayan ve bayrak gibi rüzgarda çırpınan ateşi görmez. İşte ruh, tamamen budur; onun için mistik kuvvetlerin parmaklarımı gütmesine imkan veriyordum.

Bir fakir gibi üç gün hareket etmeden, konuşmadan kendimi toplamış, hayatımı yeniden yaşıyordum. Hiç bir şey yok olmuş değildi ve en önemsiz ayrıntılar, örneğin Kalamata yakınında çiçek açmış bir nar ağacı, Santorini'nin bir köyünde kucağımı dolduran kokulu bir kavun, Napoli'de yasemin satan esmer bir kız çocuğu, evinin avlusundaki bir düğünde rakseden bir dulun takunyalarından çıkan neşeli ve muzaffer bir yankılanma, Moskova'da bir Çerkez kızının büyük iki yaya benzeyen kaşları... hepsi, hepsi hafızanın dibinden yükseliyor ve içimi mutlulukla dolduruyordu. Geceleyin uyumak üzere yattığım zaman da, uykuda seyahatlere devam ediyordum. Yalnız, geceleri gerçeğin ağırlığından kurtulup hafifleyen bu seyahatler havaya, çok hafif ve çok değerli bir hazla meydan okuyorlardı.

Gerçekten daha gerçek olan bir şey var mıdır? Evet, vardır: Masal, geçici olan gerçeğe ölümsüz anlamı o verir. Şimdi, bütün seyahatlerim, nereden, niçin hareket ettiğimi ve nereye gittiğimi bildiğim paha biçilmez bir yolculuk halinde ahenkleniyor, birleşip yoğunlaşıyordu. Her istasyon, Şans'ın anlamsız özelliği değil, Kader'in biçimlenmiş şekliydi. Bütün seyahatlerim insandan hareket ederek Tanrı'ya (ümidin en yüksek zirvesine demek istiyorum) ulaşmak isteyen kırmızı bir çizgi halini almıştı.

Şimdi, yükselişimi gösteren kırmızı çizginin nereye kadar varmış olduğunu anlamaya çalıştığımın dördüncü günü, birden, kutsal bir korkuya kapıldım: Bu kırmızı çizgiyi çizmiş olan şey kanım değildi. Yükselen, benimle kıyaslanamayacak kadar yüce olan başka bir dev, bir deniz savaşçısı ve dağlı bir ata idi. Karalarla denizlerin üstündeki kırmızı yolu onun yaralarından akan kan çiziyordu. Ben onun, kendisini izleyen sadık gölgesinden başka bir şey değildim. Onu görmüyordum; sadece ara sıra iç çekişimi ya da gümbürtülü kahkahasını duyardım. Döner, kimseyi göremezdim, ama üstümde onun büyük soluğunu hissederdim.

Onun varlığıyla dolu gözlerle (çamurdan olanlar değil, ötekiler) kâğıda doğru eğildim. Yazısız kâğıt, şimdiye kadar olduğu gibi yüzümü yansıtan bir ayna değildi artık. İlk kez büyük Yol Arkadaşı'mın yüzünü görmüş oldum. Onu hemen tanıdım. Başında sivri denizci külahı vardı; kartal bakışlı, kısa, kıvırcık sakallı, ufak, hızla hareket eden, yılanınkiler gibi büyüleyici gözlü, çalmayı kafasına koyduğu bir koçu, ya da ansızın denizden, rüzgarlarla yüklü bir bulutu, ya da cesur veya kalleş davranmanın yararlı olup olmayacağını gözüyle tartıyormuş gibi hafif çatık kaşlıydı.

Kuvvet, yüzünde sessiz, hareketsiz, saldırmaya hazır bir halde pusuya yatmıştı. O, ölümü istemeyen, bağırmadan, küfretmeden, gözlerinin içine baka baka dikkatlice ve titizlikle ölümle savaşan bir güreşçiydi. İkisinin de vücudu yağlanmıştı, çırılçıplaktılar; aydınlıkta, güreşin çok yanlı şartlarına uyarak güreşiyorlardı. Büyük Yol Arkadaşı güreşçinin kim olduğunu biliyor, ama paniğe kapılmıyor; gözlerini kaldırıp sayısız yüzü alarak giden ölümün suratına bakıyordu: Bu yüzler bazen kumsalda göğsünü tutarak şarkı söyleyen bir kadın, bazen fırtınalar koparıp onu boğmak isteyen Tanrı ve bazen de evinin damı üzerinde çok hafif bir dumandır. O İsa, yalanarak, ölümün bütün yüzlerinden hoşlanıyor ve oburcasına sarılarak onunla güreşiyor.

Bu sendin, hemen tanımamazlık edebilir miydim? Sen, Yunanistan Gemisinin Sahibi sevgili dedem, dedemin dedesi, sendin! Sivri külahın, masallar yaratıp, yalandan sanki sanatmış gibi hoşlanan, doymak bilmez şeytanca aklınla aceleci, inatçı, insanın dürüstlüğüyle tanrısal çılgınlığını ustaca bir araya toplayan, Yunanis-

tan gemisinde ayakta duran, binlerce yıldan beri dümeni bırakmayan ve daha binlerce yıl bırakmayacak olan sen!

Seni her tarafta görüyorum; aklım şaşıyor. Bazen gözüme yüzlük bir ihtiyar, bazen saçları mavi, kıvırcık, üstleri tuzlu bir erkek, bazen de hem denizin, hem karanın iki memesini yakalamış emen küçük bir çocuk gibi görünüyorsun. Seni her tarafta görüyor ve sözün içine tıkmak, yüzünü tespit edip sana: "Elimdesin, kaçamazsın!" demek için çabalıyorum. Ama, sen, seni içine alacak sözcüğü ufalıyorsun ve onun seni kaplaması imkansız hale geliyor! Kayarak kaçıyorsun, başımın üstünde, havada senin gülüşünü duyuyorum.

Seni yakalamak için nice isimlerden tuzak kurdum! Sana, Tanrı'yla oynayan, Tanrı'yla mücadele eden, Tanrı'yı öldüren, Tanrı yaratan, yedi canlı, çok akıllı, ağ kafalı, çok sivri akıllı, yürek aldatıcı, yürek düşmanı, yürek tanıyıcı, ev kapatıcı, ruh kapıcı, ilk ruhun fidancısı, çekirge, dünyayı dolaşıcı, akıl yayı, kale yapıcı, kale yıkıcı, deniz düşmanı, açık denizin göğsü, yunusbalığı, çok anlayışlı, çifte karar verici, zirve, in, kuş avcısı, ümidin büyük yelkenli üç direkli gemisi adlarını verdim!.

Ve bir de, henüz seni bilmediğim ilk zamanlarda, en ustaca yapılı bir tuzak olduğunu sandığım İthaki'yi yolunun üstüne kurdum. Ama sen kahkahayı bastın, derin bir nefes aldın ve İthaki bin parça oldu. Sağ olasın, vatan öldürücü o zaman anladım. İthaki yoktur, sadece deniz ve insanın vücudu kadar ufak bir gemi ve kaptan olan Akıl vardır. O kemikten kabini içinde, kadın erkek beraber duruyor ve ekip doğuruyor; acılarla sevinçleri, güzellikleri, erdemleri ve maceraları, dünyanın kanlı ve sevilen bütün görüntü oyununu. Gözleri, kendisiyle birlikte küçük gemisini çeken ölümün çağlayanına dikilmiş, hareketsiz duruyor; doymak bilmez beş kudurmuş kolunu karaya ve denize salıyor. "Neye yetişebilirsek!" diye bağırıyor, "bir bardak soğuk su, şakaklarımızda hafif bir rüzgar, tatlı bir kadın soluğu ve bir düşünce; ne rastgelirse, çabuk olun be çocuklar, hepsi kazançtır!"

Hayatım boyunca, kütürdeyip kütürdeyip kopması yaklaşıncaya kadar aklımı germeye, hayatla ölüme yeni bir hayat verip insanları avutabilecek yeni bir düşünce yaratmaya çalıştım.

Ve işte şimdi zamanla, yalnızlıkla, çiçek açmış limon ağacıyla düşünce, masal oldu. Büyük bir sevinç... İyi an erişti; kurt, kelebek oldu.

Yıllar önce, eski bir haham olan Nahman, ağzımı açıp konuşacağım, kalemi alıp yazacağım saatin geldiğini nasıl anlayacağımı bana söylemişti. Basit, güleç, aziz bir adamdı; öğrencilerine kendilerini de nasıl basit ve güleç olup azizleşeceklerini öğretiyordu; ama bir gün ayaklarına kapandılar:

—Sevgili peder, diye yakındılar, neden sen de Haham Zadig gibi konuşmuyor, büyük düşünceler sıralamıyor, büyük teoriler kurmuyorsun da, insanlar kendilerinden geçmiş bir halde ve ağızları açık olarak seni dinlesinler istiyorsun? Neden yaşlı nineler gibi sadece basit sözlerle konuşuyor, masallar anlatıyorsun?

İyi yürekli Haham gülümsedi, cevap vermek için bir süre sustu; sonunda ağzı açıldı:

—Bir gün, dedi; ısırganlar gül ağacına şu soruyu sordular:

"—Bayan gül ağacı, sırrını bize de öğretmez misin? Gülü nasıl yapıyorsun?"

Gül ağacı şu karşılığı verdi:

"—Sırrım çok basittir, ısırgan hemşirelerim; bütün kış toprağı sabırla, güven ve sevgiyle işliyorum ve aklımda sadece bir şey var: GÜL. Beni yağmurlar döver, rüzgarlar oramı buramı çekiştirip yolar, karlar üstüme yığılır, ama benim aklımda sadece gül vardır. Sırrım budur benim, ısırgan hemşirelerim..."

Öğrenciler:

"—Anlamadık öğretmenim! dediler."

Haham güldü:

"—Ben de doğru dürüst anlamıyorum, dedi."

"—Peki, öyleyse, öğretmenim?"

"—Aşağı yukarı şunu söylemek istiyordum gibime geliyor: Bir düşüncem olduğu zaman, onu konuşmadan, sabırla, güvenle ve sevgiyle işlerim ve ağzımı açtığım zaman, bu ne sırdır çocuklarım, ağzımı açtığım zaman düşünce, masal olarak çıkar!"

Sonra tekrar güldü:

"—Biz insanlar ona masal deriz; dedi, gül ağacı da gül der."

Babamı, hiç bir zaman şefkatle karşılamamıştım. Bende yaratmış olduğu korku o kadar büyüktü ki, sevgi, saygı, samimiyet, hepsi birden yok olurdu. Sözü ağır, susması daha ağırdı. Çok az konuşurdu; ağzını açtığı zaman da, sözleri sayılı, iyice tartılmış olur, karşı bir söz söylemek için bir tutamak bulunamazdı. Kendisi daima haklıydı ve sanki onu yenilmez hale sokan şey de buydu. Sık sık şöyle düşünürdüm: Ah, haklı olmasaydı, belki o zaman yüreğimi sıkar, onun söylediğinin tersini söylerdim. Ama o, hiç bir zaman böyle bir fırsatı vermez ve insan onun bu yönünü asla affedemezdi. Katı gövdeli, sert yapraklı, acı, meyvasız, çiçeksiz bir çınardı. Çevresindeki bütün kuvveti yer ve gölgesinde bütün başka ağaçlar cüceleşirdi. Ben de, aynı şekilde onun gölgesinde büzülüyor ve soluğunun altında yaşamak istemiyordum. Gençliğimde, içimde ümitsiz isyanlar patlak verirdi; tehlikeli serüvenlere atılmaya hazırdım. Ama babamı düşünürdüm ve yüreğim titrerdi. İşte bunun için de, eylem alanında büyük bir mücadeleci olacağım yerde, babamın korkusuyla yapmak istediğim şeyi yazmak zorunda kaldım... O, kanunu mürekkep haline sokmuştu.

Üç gün sonra, deniz kıyısındaki küçük eve döndüğüm zaman, itiraf edilemez, saygısız bir hafifleme hissediyordum. Üzerimden bir ağırlık, bir gölge kalkmıştı. Beni boyun eğmeye ve korkuya bağlayan esrarengiz, görünmez ip koptu; şimdi isteğimi söyleyip, istediğimi yazabilirdim; artık kimseye söz vermek zorunda değildim. Vasi gitti, bakan göz söndü, affetmiyordu. Kölelik kâğıdı yırtıldı; şimdi serbesttim, tam serbest...

Çok geç... Artık bir yola girmiştim, ben onu değil, o beni seçmişti; önümdeki ve ardımdaki bütün diğer yollar kapanmıştı. Belirli alışkanlıklarla, belirli sempati ve antipatilerle yetinmiştim, artık ani bir dönüş yapmam ve savaş cephesini değiştirmem için vakit çok geçti. Girdiğim yolun hepsini aşmam, uca ulaşmam gerekti, başka hiç bir şey değil... Ama şimdi, büyük bir kazancım vardı: Hafiflemiştim ve serbestçe, istediğim gibi yürüyebilirdim; şarkı söyleyerek, gülerek, durarak, oynayarak... Utanmıyor, kimseden

korkmuyordum, hayatımda yalnız bir adamdan korktum: Babamdan. Şimdi kimden korkacaktım? Küçük çocukken gözlerimi kaldırır ona bakardım ve bana dev gibi görünürdü; büyüdükçe etrafımdaki her şey küçülüyordu. İnsanlar, evler, ağaçlar... Yalnız o, çocukluğumda gördüğüm gibi dev olarak kaldı; önümde kule gibi yükseliyor ve güneşimi örtüyordu. Baba evinde, aslan ininde kalmaktan boş yere kaçınırdım. Serserilik ediyor, geziyor, güç, manevî maceralara atılıyordum; daima, benimle ışık arasında onun gölgesi vardı; sonsuz bir güneş tutulmasının altında yürüyordum.

İçimde, birçok karanlıklar, pek çok baba vardı. Bütün hayatım boyunca bu karanlıkların niteliğini değiştirip onları ışık, bir damla ışık haline sokmak için ümitsiz bir halde çalışıyorum. Erdem benim için, tabiatımın ürünü değil, mücadelemin ürünüdür; onu bana Tanrı vermedi, kılıcımla kendim zaptetmeye çalışıyorum. Benim için erdemin çiçeği, nitelik değiştirmiş bir gübre yığınıdır.

Bu savaş hiç bir zaman bitmedi. Şimdiye kadar kesinlikle yenilmiş değilim; sürekli olarak mücadele ediyorum ve her an bütünüyle mahvolabilir, bütünüyle kurtulabilirim. Henüz boşluk üzerindeki Kıl'dan köprüyü geçmekteyim.

Soyundum, denize atladım, yüzdüm; vaftizin sırrını bütün basitliğiyle hissettim. Bugün, bunca dinin, ışığa yeni çıkanın hayata başlamadan önce, su ile yıkanmayı (yani vaftizi demek istiyorum) neden, başlangıcının kaçınılmaz ön şartı saydıklarını anladım. Suyun serinliği, kemiklerdeki iliğe ve beyine kadar girerek ruhu bulur; o da suyu bulur ve martı yavruları gibi sevinçle kanatlarını çırpar; sevinir, serinler. Her günün basit suyu nitelik değiştirir, ölümsüz su halini alır ve insanı gençleştirir... Ve yeni ışığa kavuşan sudan çıkınca, dünya ona değişmiş gibi görünür... Dünya değişmemiştir, o daima olağanüstü ve müthiştir, alçak ve güzelliklerle doludur, ama şimdi, vaftizden sonra ona bakan gözler değişmiştir.

Denizden çıktığım zaman güneş batıyordu. Karşıda, denizle göğün birleştiği yerdeki iki ıssız ada, gün doğuyormuş gibi kızarmıştı; çok hafif bir dalga beyaz çakılların üzerinde tatlı tatlı mırıldanı-

yordu; ihtiyar denizin tümü mutlulukla gülümsüyordu. Bir balıkçı kayığı geçti, kürekler parıldadı; bunlar suyun neresine çarpıp da yaralıyorsa oradan katıksız altın çıkıyordu. Sandaldaki balıkçı kuvvetle içini çekti ve akşamın sessizliği içinde tutkulu, aşk ve şikayet dolu iç çekişi duyuldu. Genç ve yapayalnız olmalıydı ve denizin güzelliği öyle dayanılmazdı ki, onu ancak "Ah!" kapsayabilirdi.

Küçük adalar şimdi menekşe rengine bürünmüş, deniz de koyulaşmıştı. Deniz kuşları gözkapaklarının üstünde gecenin tatlılığını hissederek gözlerini açtılar; karınları acıkmıştı. iki yarasa üzerimizden, gagaları açık bir halde sessizce uçtu, avlanıyorlardı. Bunlar fareydiler; bilgeler bilmez ama halk bilir, fareydiler ve kilisede İsa'nın vücudunu, kutsanmış ekmeği yediler, kanatlandılar. Yarı karanlıkta onların, fareye benzeyen vücuduna bakıyor ve yine dünyanın ahengini hayranlıkla seyrediyordum. İnsanları da, hayvanları da, ikisini de aynı basit yasalar yönetmektedir; yarasa hemşireninki gibi, insan ruhunun macerası da aynı olmuştur. O da fareydi; İsa'nın vücudunu yedi, içine Tanrıyı alarak kanatlandı.

Fareden daha igrenç hiç bir hayvan, yarasadan da daha iğrenç hiçbir kuş bilmem. Et, kıl ve kemiklerden yapılmış insan vücudu kadar iğrenç başka bir bütün de bilmiyorum. Ama, bütün bu gübre, nasıl nitelik değiştirip, kanadın, yani Tanrı'nın tohumu içine sokulduğu zaman tanrılaşıyor!

Eve döndüm; bütün gece bu düşünce beni avuttu... Sabaha karşı da rüyamda babamı gördüm. Hareketsiz, tatlılık içindeki vücudu parlıyordu; yeşil bir hendeğin içinde, yanımda duruyordu; upuzun, saydam, buluttan yapılmış gibiydi. Ben, öyle bakıp da, yaşadığı sürece kendisine hiç söylememiş olduğum iyi sözü söylemek üzere sevinçle ağzımı açtığım anda hafif bir yel esti —bu, hafif bir rüzgar mı, yoksa benim soluğum mu idi acaba?— ve sonunda bulut oynadı, seyrekleşti, insanca şekli bozuldu, çiğ gibi otların üzerine serpildi.

Uyandığımda güneş içeri girmiş, yatağımı dolduruyordu. Dirseklerimin üzerinde doğrulduğum zaman, pencereden denizin gülümsediğini ve güneş ile okşansın diye ufacık memelerini yukarı doğru yükselttiğini gördüm. Bu sabah gün, Tanrı'nın bir nimeti. Dünya her sabah bekaretine yeniden kavuşur ve insan onun, tam o

anda, Tanrı'nın elinden çıktığını sanır. Hafızası olmasa gerek... Onun için yüzü hiç buruşmuyor, dün neler yapmış olduğunu hatırlamıyor ve yarın neler yapacağı ile de ilgilenmiyor. Şimdiki anı sonsuzlukmuş gibi yaşıyor; önünde ve ardında hiç bir şey yok...

Deniz tam göğsüme gelsin diye pencerenin önüne oturdum ve yazısız kağıdın üzerine eğildim. Bu, yazısız bir kağıt değil, bir aynaydı ve ben onda yüzümü görüyordum; biliyordum ki, ne yazarsam itiraf olacaktı. İkinci Görünüş'ün en değerli saati budur. İnsanın yüreği, görünmez Yargıç'ın önünde durmakta ve utanmadan günahlarını haykırmaktadır: Çaldım, öldürdüm, yalan söyledim, komşunun karısını arzuladım, bir bölük Tanrı yarattım... İnsanı aşmaya, senin yapmadığın şeyi yapmaya kalkıştım. Seni tahtından düşürmek, oraya kendim oturmak ve dünyaya yeni bir düzen getirmek üzere, elimdeki bütün karanlık ve aydınlık kuvvetleri seferber ettim: Daha az haksızlık ve açlık, daha az konuşan erdem ve daha çok seferber olmuş sevgi...

İçimde yüreğimin uluduğunu hissediyordum. Şikayetleri çoktu; Tanrı'yla anlaşamıyordu, ona dilekçe vermesinin ve artık dişlerinin arasından sabırsızlığı ile acısını söylemesinin zamanı gelmişti.

Mâlum, yıllar geçiyor, ben de onlarla beraber geçiyorum. Toprak, konuşmadan önce ağzımı örtmemelidir. Her insanın, ölmeden önce havaya salacağı bir Çığlık vardır, bunun için, onun Çığlık'ını yakalamakta acele etmeliyiz. Belki bu Çığlık, havada boşuna dağılabilir, belki ne yer altında, ne de havada onu işitecek kulak yoktur; zararı yok, sen koyun değil, insansın; insan rahat olmayan ve bağıran bir varlıktır; bağır!

Büzülme diyordum, gelip geçici bir hayvan olduğun için dünyanın yönetimine karışamayacağını sanma... Ne yazık ki, eğer sen gücünü bilseydin, insanın sınırlarını çoktan aşmış olurdun.

Bahar geldi ve beni, hâlâ yabanî birer kısrak olan sözcükleri ehlileştirmeye çalışır bir halde buldu.

İnsanlığın ilk şafağından bu yana binlerce, milyonlarca yıl geçti. Ama görünmeyeni ehlileştirme sanatı daima aynı olarak kalmış, avcının yasaları değişmemiştir. Hâlâ aynı ustalıklara, aynı çıkarcı

tapınışlara değer veriyoruz. Görünmeyen'e yalvarıyor, onu korkutuyor, aynı kaba, müzevir fikirlerle kendisine karşı tuzak kuruyoruz. Çünkü ruh, böyle vücutla beraber olduğu için kanatlarını açamaz; tenin patikalarını yaya olarak izlemek zorundadır.

Atalar, mağaraları içinde istedikleri hayvanın resmini yaparlardı. Bu karınlarının açlığından ileri geliyordu, bunu yaparken asla bir sanat, çıkarsız bir güzellik ortaya koymak niyetinde değillerdi. Kayanın üzerine oyma çizgiler ve boyalarla yaptıkları canavar taslağı, onlar için defetme aracı değil, canavarın ilerleyip içine gireceği ve kendilerinin onu yakalayacağı esrarengiz tuzaktı. Bu nedenle, resmin, kovalanan canavarın adanması için mümkün olduğu kadar aslına benzemesi gerekiyordu. Ben de aynı şekilde, elimden gelen sahtecilikle, önümde giden, tutulması imkansız Çığlık'ı tutmak için kelimelerle tuzak kuruyordum.

Birden, araştırma ve mücadelenin ara duvarı gürültüsüzce yıkıldı. Vahşiler kendilerine işkence eden Tanrı ya da şeytanın adını buldukları zaman istedikleri yere götürmek üzere ona yular takarlar. Ben de, aynı biçimde, kahramanıma bir isim verirken, onun kuvvetinin, yani attaki gücün süvarisini aşması gibi beni aştığını anlayarak hızlandım.

Önümde her şey açılıverdi. Kanımı kendilerine vereyim de bir vücut sahibi olsunlar diye can atan boş gölgeler, kahramanca seyahat ve maceralar, savaşlar, katliamlar ve nihayet yolun tâ ucunda mezar gibi dar, uzun bir sandal, içinde ise, iki ihtiyar kürekçi, iki yaşlı delikanlı: Kahramanım ve Ege!.. Ve Girit Denizi'nin, kabaran, birbirinin üstüne atlayan, güneşte ışıldayıp kıkırdayan, sürü halinde koşup denizin çakılları üstünde mırıldanarak kırılan dalgaları, on yedişer heceli mısralar halini aldı. Beynimin güneşle yıkanan çevresi onları karşılıyor ve Girit kıyısı gibi gülüyordu...

Günler, haftalar geçiyordu. Sabah olsun, tekrar yazısız kağıdın üzerine eğileyim de, onun ne yapacağını, nereye gideceğini, bugün bütün deniz ufkundan esen aydınlık ve karanlık kuvvetlerle nasıl boğuşacağını ve bunların, onun yelkenini nasıl dolduracağını göreyim diye acele ediyordum. Ne olacağını ben de bilmiyor, içimdeki efsaneyi açarken olacak şeyi öğrenmek amacıyla, hasretle bekliyordum. Yazışım, aklın planına göre değildi; kafamın içinde değil,

belimin etrafında kurulmuş, bana hükmeden başka kuvvetler vardı. Elimi onlar güdüyor, beynimi, kendilerini izleyerek yazdıklarıma düzen vermek zorunda bırakıyorlardı.

İpekböceğinin hafifliğini ve acısını, bu kadar düzenli şekilde hiç bir zaman yaşamış değilim. Artık, yemiş olduğu bütün dut yapraklarını, onun içinde şekil değiştirerek ipek haline geldikleri zaman yaratıcılık başlar; başını sağa sola sallar ve ürpererek içini kökünden söker, ipeği iplik iplik çıkarır, beyaz, altın sarısı, çok değerli, haz halindeki mezarını sabırla ve esrarengiz bir bilgelikle sarar.

Sanırım ki, bütün kurdun ipek, bütün tenin ruh halini almasından daha tatlı bir acı ve daha zorlayıcı bir görev olamaz... Hatta Tanrı'nın tezgahında hüküm süren yaslara daha uygun bir görev de yoktur.

XXXI

GİRİT BAKIŞI

YARATTIĞIN sürece, kendi içiyle oğlunu besleyen kadının hastalığı senin de hastalığın olur. Kimseye bakamıyordum; en hafif gürültü. Apollon derimi yüzmüş gibi, bütün vücudumu sarsıyor, çıplak sinirlerime rüzgar değmiş gibi acıtıyordu.

On yedişer hecelik mısralar, gürültülü bir biçimde ve denizden gelmiş gibi kağıt üzerine bir biri ardından yuvarlanıyorlardı. Odysseas'ın yaptığı büyük işleri ve çektiği acıları hareketsiz bir şekilde yaşıyordum. O, dönüşü olmayan büyük bir seyahat için yola çıkmıştı; artık küçük adası, önemsiz kadıncığı ve sevgili, iyi niyetli oğlu kendisine yetmiyordu; gözlerini çevirdi ve gitti. Sparta'dan geçti, artık kendisi de sakin hayata sığmayan Eleni'ni buldu, Girit'e indi, Barbarlarla birleşti, kokuşmuş sarayı yaktı; boğuluyor, büyük arhont adasına da sığmıyordu... Geminin başını yeniden güneye çevirdi... Gemisine ben de binmiştim, onunla birlikte seyahat ediyorum. Pruvasında bir deniz kızı vardı, aklım yusyuvarlak bir yer küresi halini almıştı. Uğradığımız limanları ve dünyanın öbür ucuna kadar ötekileri kırmızı mürekkeple işaretliyordum. Her şeyi, her şeyi biliyor, görüyor, güdüyordum. Korkunç yol içimde apaçıktı ve parlıyordu. Ama bütün manzaranın kelimeler içine kapanması ve dışarı bir damlanın bile dökülmemesi ne acıdır!

Yaratıcı, sert, görünmez, kendinden üstün bir hazla güreşir ve en büyük galip yenik olarak çıkar. Çünkü bizim, en derin, söylenmeye değer biricik sırrımız her zaman, söylenmemiş olarak kalır.

O, asla, sanatın maddî programına bağlı kalmaz. Bizse, her kelimede boğuluruz: Çiçek açmış bir ağacı, bir kahramanı, bir kadını, Sabah Yıldızı'nı görür, bağırırız: "Ah!" Ve başka hiç bir şey sevincimizi kapsayamaz. Bu "Ah!"ı çözümleyerek düşünce ve sanat haline getirmek, insanlara nakletmek, kendi eskitmemizden kurtarmak istediğimiz zaman utançsız, boyalı, hayal ve hava dolu sözler halinde ortaya çıkar!

Ama, yine de heyhat! İçimizdeki biricik ölümsüzü, bu "Ah!"ı, insanlara sunmanın başka bir yolu yoktur. Kelimeler, kelimeler! Ne yazık ki, benim için başka kurtuluş yolu yok... Emrimde, sadece yirmi dört tane, kurşundan yapılmış küçük askercik var, alfabenin yirmi dört harfi... Seferberlik ilan edecek, ordu kuracak, ölümle savaşacağım...

Ölümün yenilmez olduğunu pekâlâ biliyorum; ama, insanın değeri Zafer değil, Zafer için mücadeledir.

Ben, bir de şunu, zafer için mücadele değil de güç olanını biliyorum. İnsanın değeri tektir; Mertçe yaşayıp ölmesi ve armağana tenezzül etmemesi!.. Ayrıca şunu, üçüncüsü ve hepsinden güç olanını: Armağanın var olmadığı yolundaki kesinliğin, insanın dizlerinin bağını kesmemesi için sevinç, gurur ve erkeklikle davranmayı...

Yazdıkça, ben istemeden, hattâ kaçınmaya çalıştığım halde. iki kelime dilimin ucuna geliyor, bir daha geliyor ve gitmek istemiyordu: Tanrı ve Yokuş kelimeleri... Tanrı nedir? En yüksek kuruntu ya da Ümit, ya da en yüksek Kesinlik mi? Yıllardan beri uğraşıyor, bu trajik soruya kesin bir cevap verme kararını alamıyordum. Ruhumun Tanrı'yı düşünürken hissettiği cesaret, güvenlik ya da cesaretsizliğe göre, içimdeki cevap değişmekteydi. Bu üç Peri (Kuruntu, Ümit, Kesinlik)den hangisinde karar kılıp, ruhumu hangisine teslim edeceğim konusunda, kesinlikle emin değildi. Üçünün de şarkısı beni aynı şekilde büyülüyordu ve bunu duydukça daha ileri giderek kaybolmayı istemiyordum.

Fakat, bütün hayatım boyunca, yalnız bir şeyden emindim: Tanrı'ya, bir yolun, sadece bir yolun gittiğinden, yokuşun! Asla iniş ve asla düz bir yol değil; sadece yokuş. Çoğu kez duraksadım; insanlarca çok kullanılmış, çok kurcalanmış Tanrı sözcüğünün

hangi muhtevaya sahip olduğunu açıkça ayırdetmekte tereddüt gösteriyordum. Tanrı'ya götüren sözde ise asla tereddüt etmedim: Yani insan isteğinin en yüksek zirvesine yol demek istiyorum.

Bir de şu var: Tanrı'nın üç yaratığı her zaman beni büyülüyor ve onların yanında mistik bir birlik hissediyordum... Semboller her zaman hayatımın yolunu sembolize ediyor gibime gelirdi: Kelebek olan kurt, kendi doğasını aşmaya çalışırken suların üstüne sıçrayan kırlangıçbalığı ve kendi içini ipek haline sokan ipekböceği. Miken mezarlarında bulunan, bir kefesinde bir kurt, diğerinde bir kelebeğin oyulmuş olduğu sikke terazilerini gördüğüm zaman ne kadar sevinmiştim. Bunlar mutlaka Girit'ten alınmış sembollerdir. Kurdun kelebek olma özlemi, benim için daima kurtla insanın en emredici ve aynı zamanda en meşru görevi olmuştur. Tanrı seni kurt yapsın, sen de kendi mücadelenle kelebek olasın!...

Knossos duvarlarındaki resimlerde, kırlangıçbalığının kurtları olduğunu ve denizin üstüne fırladığını gördüğüm zaman da aynı heyecanı duymuştum. En eski atalar sayesinde kimliğimi anladım; binlerce yıl sonra içten bir bağlılıkla onların izlerinden gittim ve ben de Girit'in toprağını kanata dönüştürdüm.

Bir keresinde, Yunan adalarının birindeki bir kır manastırında Meryem Ana'nın bir tasvirini görmüştüm (Gerçekten gördüm mü, yoksa gördüğümü mü sandım, pek bilmiyorum). Dindarlar buna dikenlerden yapılmış bir çerçeve uydurmuş, üzerine ipekböceği tohumu atmışlardı. İpekböceğinin tohumu açıldı ve içinden mucizeli küçük kurtlar çıktı; bunlara, her gün dut yaprağı yediriyorlardı... Ben tasviri gördüğümde kurtlar görevlerini bitirmiş, dut yapraklarının niteliğini değiştirerek, ipek yapmış ve Meryem Ana bembeyaz kozalarla çerçevelenmişti. Ah!.. İlkbahara kadar bunun karşısında kalabilsem de, kozaların açıldığını ve ayva tüylü, bembeyaz, çok küçük parlak gözlü kelebeklerin Tanrı anasını çevrelediğini görebilseydim!..

Fanatik bir Hıristiyan bana şöyle diyebilir: "Senin gördüğün şey rüya değildi; kurtlar değildi; bizdik; insanlar. Yeryüzünde görevimizi bitirince mezarlara girecek ve oradan ruhlar halinde çıkıp, sonsuzluğa kadar Tanrı Anası'nın etrafında kanat çırpacağız. Tanrı bize göz verdi, görüyoruz, bize kurdu gönderdi, yolu gösteriyor.

Yüreğimiz bir an için kutsal peygamber sembollerini görerek çarpıyor ve daha ileri gitmeye, inanmamaya, ümidi kesinliğe dönüştürmeye cesaret edemiyoruz!"

Bugün dünya parıldıyor, buğusu tütüyordu. Geceleyin şiddetli bir bora patlamış, kuru topraklar gökyüzünün sularını almış, serinlemişti. Sabahleyin de pencerenin önüne vardığımda, yeni yıkanmış olan gökyüzü ışıldıyordu; güneşin sıcağıyla bembeyaz kesilmişti; toprak ve deniz kokuyordu. Göğsüm de, bir toprak parçası gibi serinlemiş ve gecenin bütün borasını kuru toprak gibi kabullenmişti. O kadar seviniyordum ki, bugün kağıdın üstüne eğilip dünyayı on yedişer hecelik mısralar haline sokamıyordum. Kapıyı açtım ve dışarı çıktım..

Ağustos ayı; kucağı ballanmış meyvalarla dolu erkek mal sahibi; bostanlarla bağlarla dolaşıyor, şarabın tortularıyla kuşanmış; katmerli dudakları, üç katlı karınları ve kalkık kuyruğu ile kutsal Satir, sırtı büyük, Yunanistan bağında sonsuzluğa kadar sevinip bağbozumu yapıyor.

Bunlar bizim yerli, gerçek, ölümsüz tanrılarımız; böyle bir denizin karşısında, böyle dağların arasında, böyle bir ışıktan nasıl doğabildiler ve hepsi göbeksiz, neşesiz, şakaklarında bağ yaprakları olmadan, başka tanrılar nasıl başarıya ulaşabildi? Ve Yunanistan'ın oğullarıyla kızları, bu toprağın cennetinden başka bir cennete nasıl inanabildiler?

Bağların içine girmiştim. Güneş yakmasın diye beyaz örtülere bürünmüş genç kızlar şarkı söylüyor, başlarını insanın yürüdüğü yöne doğru çevirip, kaldırıyorlar. İnsan simsiyah, güneşte kamaşan, içleri erkeklerle dolu iki iri gözden başka bir şey göremiyor!

Gövdemi, istediği yola gitsin diye serbest bırakmıştım. Ben onu değil, o beni güttüğü için seviniyordum; güvenim vardı ona! Yunanistan'ın ışığı içinde vücut kör, bozulmamış bir madde değildir, ruh onun içinden geçer, onu fosforlandırır, onun başarılı olmasını serbest bıraktığımız zaman karar verebilmesini ve aklın müdahalesi olmaksızın doğru yolu bulmasını mümkün kılar. Ruh da, görünmez bir put ve hava değildir; o da vücudun sağlamlık ve sıcaklığından

bir şeyler almıştır ve sanki ağzı, burun delikleri varmış gibi dünyayı sevinçle koklar; onu okşayacak elleri var gibidir. İnsan, çoğu kez insanlığını tam olarak koruyamaz, kütükleşir. Bazen ruhundan, bazen vücudundan kurtulmak ister; ikisinin birden hazzını almak ona ağır gelir. Ama burada, Yunanistan'da bu iki ebedi ve güzel unsur birbirini aşılayabilir; ruh vücuttan, vücut da ruhtan bir şeyler alıp barışabilirler ve böylece insan Yunanisan'ın tanrısal harmanında yaşayıp tamamen kendini idare edebilir.

Yolda bir çeşme! Durdum; ince bir zincirin ucunda bir tas sarkıyordu. Susamıştım; su beni, tabanlarıma kadar serinletti ve kemiklerim kütürdedi. Bir an için zeytin ağacının altında durdum, karınlarını gövdelerine yapıştırıp öten cırcırböcekleri sustu; beni, yani kocaman cırcırböceğini görünce korktular. İki köylü, üzüm yüklü eşekleriyle geçti; ellerini göğüslerine götürüp selam verdiler: "Ömrünüz çok olsun!." Sakallarına cibreler yapışmıştı, bütün yol üzüm suyu koktu. Karşımda, kireçli çitin arkasında siyah istavrozlar ve serviler göründü; burası ölülerin yattığı dış avluydu; babam da orada yatıyor. Bir zeytin yaprağı kopardım, dişlerimin arasına koydum, ısırdım, ağzım acılaştı.

Hızlı adımlarla zeytin ağacının gölgesinden çıktım, yine yola koyuldum ve o zaman vücudumun nereye gittiğini gördüm: İri bademi gözlü, kalın dudaklı, ince belli, binlerce yıldır büyük güçlü Tanrı boğayla oynamayan atalara doğru.

Öyle sanıyorum ki insan atalarının, yeni köklerinin yattığı toprağı çiğnediği zamandakinden daha temiz ve daha derin bir dinsel korkuyu duyamaz. İnsanın kendi ayakları da kök salar ve toprağa inip ölülerin büyük, ölümsüz kökleriyle birleşmeye çalışır. Toprakla papatyadan kekre bir koku yükselir, insanın içi ebedî yasalara karşı itaat ve özgür bir uygarlıkla dolar. Ya da insanın içinde, henüz ölümün tatlı meyvası olgunlaşmamışsa kızar, başkaldırır, şimdiden hayatın ışığı ve büyük acılarıyla mücadeleden geri kalmayı kabul etmez. O zaman, Ata beyinleri ve kemikleriyle meydana gelmiş toprakları, ayakları kök salmadan hızlı hızlı aşar, kendini tekrar güreş meydanına, ışığa atar.

Knossos'un çok eski toprakları üzerinde yürürken, heyecanım aşırı derecede zengin olduğundan onu farkedemiyorum; etrafını

hayatla ölüm çevirmiştir onun!.. Hayır, acı ve ölüm değil, sükunet de değil. Çözülmüş ağızlardan ciddi görevler yükseliyor ve ölülerin, beni kendi serin karanlıklarına indirmek için değil, bana tutunup benimle birlikte ışığa çıkmak ve güreşe başlamak için ayaklarıma salkım salkım asıldıklarını hissediyordum. Giderilemez sevinç ve susuzluk, yukarıdaki hendeklerde böğüren canlı boğalar, otun kokusuyla denizin tuzluluğu, binlerce yıldan beri yer kabuğundan geçiyor ve ölülerin ölmesine imkan bırakmıyorlardı.

Duvarlardaki boğa güreşi resimlerine, kadının incelik ve hoşluğuna, erkeğin şaşmaz kuvvetine, korkusuz bir gözle hiddetli Boğa'ya bakıp onunla görüşmelerine bakıyordum. Doğu dinlerinde olduğu gibi onun sevdikleri ve kendisiyle birleşmek istedikleri ya da korkuya kapılıp ona bakmaya cesaret edemedikleri için öldürmüyor, kendisine inat, saygılı bir şekilde oynaşıyorladı; nefretle değil!.. Belki de minnettarlıkla; çünkü Boğa ile olan bu kutsal güreş Giritli'nin kuvvetini bilemekte, vücudunun atiklik ve hoşluğunu, hareketinin ateşli ve soğuk değerini, isteğinin disiplinini çalıştırmakta ve güçlükle zaptedilebilen cesaretin, canavarın korkunç gücü karşısında paniğe kapılmaksızın direnmesini sağlamaktadır. Bu yolla da Giritliler, boğa güreşini acıyı olgunlaştırarak insan erdeminin, akılsız büyük kuvvetle doğrudan teması sayesinde esnekleşip galip geldiği pahalı bir oyun haline sokmuşlardı. O, Boğa'yı yok etmeksizin yeniyordu, çünkü ona düşman gözüyle değil, iş ortağı gözüyle bakmaktaydı; o olmadan vücut o kadar esnek ve kuvvetli, ruh da o kadar cesur olamazdı...

Muhakkak ki, böyle tehlikeli bir oyunu seyretmek ve bu oyunu oynamak için insanın büyük bir vücut ve ruh gücüne ihtiyacı vardır. Ama insan bir defa antreman yapıp da oyunun havasını alınca, artık her zaferi basitleşir, sağlamlaşır, kolaylaşır ve gözü korkuya, ürkmeden bakar.

İnsanla (bugün Tanrı dediğimiz) Boğa'nın yüzyıllar öncesine ait, duvarlara çizilmiş mücadelesi buydu; Girit Bakışıydı bu!

Aklım birden —ve yalnız aklım değil yüreğimle belim de— bir geçişle doldu. Ben, herhalde Girit Bakışıyla kendi Odysseas'ımı doldurmak istiyor, bunu arıyordum... Devrimiz çetin. Boğa, yani karanlık yeraltı kuvvetleri serbest kaldı. Yeryüzü kabuğu çatlıyor.

Nezaket, uyum, denge, hayatın tadı, mutluluk, bütün bunlar, kendilerine veda etmek cesaretine sahip olmamız gereken hazlar olmalı. Bunlar geçmiş ya da gelecek başka devirlere aittir. Her devrin kendi yüzü vardır; devrimizin yüzü çetindir. İnce ruhlar onun gözlerinin içine bakmaya cesaret edemezler...

Odysseas (yazdığım on yedişer heceli mısralarda dolaşanı) herhalde boşluğa bu türden gözlerle bakıyordur; ümitsiz ve korkusuz, fakat aynı zamanda uçurumun kıyısında saygısızlıkla durarak...

O günden —ben buna Girit Bakışı adını verdim— itibaren hayatım değişti. Hayatım, duracağı ve bakacağı yeri buldu ve bana işkence eden korkunç sorunlar sakinleşti, gülümsedi, sanki bahar geldi, ilkbaharda dikenlerin olduğu gibi sorunların da üzerleri çiçeklerle örtüldü. Geç kalmış, beklenmedik bir gençlik. Yani eski Çinli Bilge gibi, ben de çok ihtiyar, ak sakallı doğmuştum, yıllar geçtikçe sakallarım kırlaşıyor, sonra yavaş yavaş kararıyor, sonra dökülüyor ve artık ihtiyarlık yaşımda yanaklarımı gençliğin ayva tüyü örtüyordu.

Gençliğim sırf acılar, kâbuslar ve sorulardan; bütün erkeklik çağım yarım yamalak karnaval günlerinden ibaretti, yıldızlara, insanlara, fikirlere, kaosa bakıyordum.

Bunların arasında ise Tanrı'yı kırmızı tırmaklı mavi kuşu kovalamak ne sıkıcı şey!.. Bir yola giriyor, ucunu buluyordum; korkuyla geri dönüyor, başka bir yola giriyordum, onun ucunda yine uçurum; kaçma ve yeni yolculuk yeniden başlıyor ve birden karşıma tekrar aynı uçurum çıkıyordu... Yani, Akıl'ın bütün yolları uçuruma çıkmaktaydı... Panikle ümit, aklı havada gençlik ve erkeklik yıllarımın, aralarında gelip gittiği iki kutuptu. Ama şimdi, ihtiyarlığımda, uçurumun önünde sakin, korkusuz duruyor, artık kaçmıyor, alçalmıyorum. Ben değil, yaratmakta olduğum Odysseas; boşluğu sükûnetle karşılasın diye onu yaratıyorum ve yaratırken de ona benzemeye çalışıyorum. Ben kendim yaratılıyorum! Bütün isteklerimi bu Odysseas'a emanet ediyorum; geleceğin insanı dökülsün diye hazırladığım kalıptır o!.. Benim şiddetle isteyip de yapamadığım şeyi o yapacak. Geleceği yaratan karanlık ve aydınlık kuvvetleri hafifleten bir defetme âyini... Gelen kim? Yaratılmış Odysse-

as! O Orijinal'dir; yaratıcının yönetimi büyüktür; çünkü geleceği büyüleyebilecek ve karar verebilmesini sağlayacak yolu o açar.

Girit'in açık denizine bakıyordum. Süzülerek yükselen dalgalar bir an güneşte parlıyor ve denizin çakılları üstünde can vermek üzere kıkırdayarak koşuşuyorlardı. Kanımın, onların temposunu izlediğini, yüreğimden kaçtığını, saçlarımın kökleriyle parmaklarımın ucuna kadar yayıldığını hissediyordum. Açık deniz bende sonsuz yolculuk, uzak maceralar, uçurumun üstünde siyah ve kırmızı yelkenlerle seyreden gururlu ve ümitsiz bir şarkı oluyordu. Şarkının tepesindeyse bir denizci başlığı, başlığın altında da sert, güneşte yanmış bir alınla iki siyah göz, tuzlu su bulaşmış bir ağız, daha aşağıda dümeni tutan işlenmiş kocaman iki el!

Artık daralmış olan vatana sığmıyordu, sığmıyorduk, adanın en uslanmış ruhlarını seçtik, evlerimizden kapabildiğimizi kaptık ve bir gemiye binerek kaçtık? Nereye doğru? Rüzgar esecek ve bize yolu gösterecektir... Kuzey'el Sevişme kıyılarında solan, artık kendisi de güvenlik, erdem ve iyi geçime sığmayan Eleni'ye doğru!.. Artık arhontları sağlam bellere sahip olmadıkları için solan, denizin ortasında kollarını kaldıran ve kendileriyle çocuk yapmak için Barbarları çağıran büyük dişi arhont Girit'e doğru Arabistan'a, dünyanın ucuna, ebedî karlara, ölüme doğru!

Başlangıçta kırmızı tırnaklı mavi kuş, önümüzde gidiyordu, ama çabuk yoruldu, onu geride bıraktık, boş olan havada rehber kuş olmaksızın serbest kaldık. Bazı bazı gemimizin iplerine büyük, ölümsüz ruhlar tutunuyor, bizi baştan çıkarmak için ötüyorlardı, ama biz kahkahayı bastık; onlar da korkarak kaçtılar. Bazen denizin dibinden korkunç bir çığlığın yükseldiğini duyuyorduk: "Durun! Nereye gidiyorsunuz! Yeter!.." ve biz küpeşteden eğiliyor, ona bağırıyorduk: "Yetmez! Yetmez! Sus!.." Bir akşam da, bizim gibi tilki derileri giymiş, kırmızı püsküllü, mavi başlığı olan, bembeyaz sakallı, yüzü, göğsü, kolları, bacakları iyileşmiş yaraların izlerini taşıyan ve bize tatlı tatlı gülen Ecel, gelip güverteye kondu; anladık, artık yolculuğun sonuna yaklaşıyorduk.

Geminin güvertesine sırt üstü uzandık, gözlerimizi yumduk ve gördük: Üzerinden geçtiğimiz karalarla denizlerin, karşılaştığımız erkeklerin, öptüğümüz kadınların üstünde, toprağın, suyun, ateşin

ve tenin üstünde başka bir yolculuk... Ve gemi buluttan, karalarla denizler ve insanlar içimizden çıkmış ipek ipliklerden ibaret... Ve daha da yukarıda, en yüksek katta, buluttan gemimiz dağılmış, ipek ipliklerimiz çözülmüş, dünyanın putları yok olmuştu, en yüksek katta yalnız bir güneş vardı; siyahlıktan daha siyah, sağır, kör, hareketsiz bir güneş. İçimizden: "Kimbilir! dedik, herhalde Tanrı'dır!.. Herhalde Tanrı'dır!.." Ve kendisine hoş geldin demek için ellerimizi kaldıracak olduk, ama yapamadık"

Odysseas'ı Girit'deki deniz kıyımda yazdıkça cehennem kuvvetleri ikinci büyük savaşı hazırlıyor, insan neslinin üzerinde çılgınlık rüzgarı esiyordu. Yerin temelleri çatırdamaktaydı. İnsanlarla cehennem kuvetlerinin çıkardığı uğultuyu dinliyor, paniğe kapılmamak için canımı dişime takmış, katliamlar ve ağlamaların, bugünkü pitekantropusun, insanın ötesinde uyumlu sözleri bulmaya ve onu büyülemeye çalışıyordum. O, henüz havada olan bir hayaletti. Ama ben böyle eğilmiş bir halde yazarken kanımı ona naklettiğimi, içimin boşaldığını; onunsa, vücudunun yavaş yavaş sağlamlaştığını harekete geldiğini hissediyordum.

Derin bir rüyanın içine dalmıştım. Gerçeğin alt, sağlam, tamamı yere dayanan katı yok olmuştu ve havada, kuvvetli bir rüzgar üfürüyormuş gibi gerçeğin en yüksek katı, yani insan ruhu yalazlanmaktaydı.

Bütün gün, bütün gece çalışıyordum. Ben, hayatım boyunca hiç bir gece çalışmamışımdır; tıpkı güneş saatleri gibiyim: Sina sole sileo(*): Güneş almazsa susarım. Gece rüyaları ve sessizliği, içimde açtığı karanlık kapılarıyla bana, ertesi günün çalışmasını hazırlar. Benim için en yüksek iyilik zamandır. İnsanların gezindiğini ve saçma şeylerle vakit geçirdiğini ya da zamanı boş konuşmalarla harcadıklarını gördüğümde, yol kavşağına çıkıp elimi açmak ve dilenmek isteğini duyarım. Böyle bir şey olsa; "Merhamet edin, Hıristiyanlar!" diye yalvarırdım, "bana kaybettiğiniz zamandan birazını lütfedin... bir saat, iki saat, gönlünüzden ne koparsa..."

(*) Metinde lâtin harfleriyle yazılmıştır.

Artık güneş batıyordu, kollarımı kavuşturdum, başımı duvara dayadım... Batan güneşe bakıyordum. Ne sevinç, ne acı, ne de yorgunluk duyuyordum; yalnız içim boşalmış, kanım dökülmüş gibi bir hafifleme duydum; sanki zeytin ağacının gövdesinde, cırcırböceğinin bıraktığı ağır giysiydim. Kırmızı yelkenli küçük bir sandal balıktan dönüyordu. Güverte üstünde ışıldayan balıkları farkettim. Karşımda küçük bir ada menekşelerle doluydu ve dağın tepesinde Çarmıha Gerilmiş'in ıssız kilisesi yumurta gibi bembeyaz parlamaktaydı; ışık onun kireçli duvarlarına tutunmuş, gitmek istemiyordu.

Sağ tarafımdan çakıl sesleri duyuldu; birisi hızlı hızlı, denizin çakıllarını çiğneye çiğneye geliyor, yaklaşıyordu. Döndüm, menekşe rengi akşam ışığında sivri bir başlık parladı ve havaya insan terinin çıkardığı kekre bir koku yayıldı. Ona, üzerinde oturduğum eşikte, yanımda oturacağı kadar yer açmak için kenara çekildim.

—Hoş geldin! dedim, seni bekliyordum.

Eğildi, yerden denizin atmış olduğu bir yosunu aldı, dudaklarının arasına soktu:

—Geldim, dedi, hoşbulduk!..

Gece, gökten mavi ve tüylüymüş gibi iniyor, deniz yükseliyordu, ardımızda, karada da, gece kuşları, zeytin ağaçlarının arasında uçuşmaktaydı. Kara sessizliğin içinde aşkla açlığın iki büyük haykırışı duyuldu. Alçak dallara saklanmış küçük hayanlar da açtı, onlar da aşk istiyordu. Ve topraktan bir inilti yükseldi.

Susuyorduk, ikimiz de yüreklerimizin sakin sakin çarptığını duymaktaydık; sanki gecenin bütün bu gizli istekleri, bütün uzun çığlıklar içimizden geçerek ahenk halini almaktaydı.

Hazla tat o kadar boldu ki, ansızın gözlerimden yaşlar akmaya başladı; içimden eski, esrarengiz sözler, yükseliyor ve dudaklarımın üzerinde emekliyordu:

Ölümle doğum birdir, evlâtlarım;
yürekteki acıyla zevk de birdir;
uzağa kaçmak ve gelmek aynıdır, aynı,
sağlıcakla kal ve hoşbulduk!

Sağımdaki konuşmayan dostuma döndüm:

—Kaptan Odysseas, dedim; hareket ediyor muyuz? Vardık mı? Zaman bana durmuş gibi görünüyor, ebedileşmiş gibi... Ve zaman, avucumun içinde karalar ve denizlerle anlatılmış eski bir parşömen gibi kıvrıldı ve kurtuluş adını verdiğimiz erişmek için ellerimizi havaya kaldırdığımız şey, kulağımda bir dal fesleğen halini aldı. Havada kokusunu hissetmiyor musun?

Arkadaşım derin bir soluk aldı ve gülümsedi.

—Kurtuluştan kurtuldun, dedi; sesi denizin rüzgarlarıyla keskin ve boğuktu; kurtuluştan kurtuldun, insanın en zor olan işi budur. Ümit ve korku alanında görevin bitti; uçuruma eğildin, dünya putunu altüst olmuş halde gördün ve korkmadın. Uçuruma birlikte eğildik dostum ve korkmadık. Hatırlıyor musun?

Korkunç seyahat kafamda silkindi, deniz bir şakağımdan öbürüne doğru gürledi; hafızam kabardı ve gördüm. Oğulun, kadının, iyi geçimin ve vatanın gövdesinden ayrıldığımız, uçuruma doğru kahramanca baş açtığımızı görerek tekrar sevindim:

—Seyahat iyiydi, dedim ve heyecanı içinde dostumun dizine dokundum; artık vardık.

O hayretle.

—Vardık mı? dedi; vardık ne demek?

—Biliyorum, şu demektir: Şimdi yola çıkıyoruz.

—Evet, şimdi yola çıkıyoruz; gemisiz, denizsiz, vücutsuz...

—Özgürüz!

—Özgürlükten de kurtulmuş olarak; daha öteye...

—Daha öteye mi? Nereye? Kafam almıyor...

—Özgürlükten öteye, arkadaş, gayret!

—Seni izlemekten korkuyorum; gücüm buraya kadar yetiyor; daha ileri gidemem.

—Zararı yok baba; görevini yaptın, kendinden üstün bir oğul meydana getirdin; sen burada işaret olarak dur, ben daha ileri gideceğim.

Ayağa kalktı, kuşağını sıktı, ileriye, karanlığın içine baktı. Bir yıldız kaydı ve gözyaşı gibi gecenin yanağı üzerinde yuvarlandı. Yerden de rüzgar çıktı, sessizliğin içinde dalgalar, uyanan atlar gibi kişnedi. Bana elini uzattı.

Ruhum gidiyormuş gibi bağırdım:

—Gidiyor musun?

Eğildi, sağ omuzumu, sol omuzumu, sonra iki gözümü öptü; dudaklarıyla tuza bulandım. Gülümsedi; sesi tatlı, cilveli bir tonla duyuldu:

—Kırk yıl Tanrı'yı arayan ve bulamayan çileci kimdi? Arada karanlık yükseliyor, ona engel oluyordu ve bir sabah gördü: Bu, çok sevdiği ve ayrılmaya gönlünün razı olmadığı bir kürktü, onu attı ve birden Tanrı'yı karşısında gördü. Sen benim eski kürkümsün, sevgili arkadaşım, sağlıcakla kal!

Ürperdim; son sözleri çok uzaktan, öteki kıyıdan geliyormuş gibiydi; ayağa kalktım, karanlığı ellerimle yokladım; kimse yoktu...

SON SÖZ

SEVGİLİ DEDE; elinden, sağ omuzundan, sol omuzundan öperim; itirafım bitti; şimdi sen hüküm ver. Sana, günlük hayatın ayrıntılarından söz etmedim; bunlar kabuk olduğu için sen onları uçurumun süprüntüleri arasına attın, ben de attım...

Küçük ve büyük acılar, küçük ve büyük sevinçler... Hayat bazen beni yaralıyor, bazen okşuyordu, günlük alışılmış olaylar... Onlar bizi bıraktı, biz onları bıraktık; geri dönüp onları uçurumdan çekmemize değmez. Benim tanımış olduğum ruhlar yalnızlık içinde kalsa da, dünya yine bir şey kaybetmez; Çağdaş insanlarla ilişkin bana, hayatıma bir etki yapmadı; kendilerini anlamadığım, küçümsediğim ve belki de sevilmeye değer birçok insanı tanımadığım için, fazla kimseyi sevmedim. Fakat bazılarına istemeden kötülük etmiş olsam bile, kimseden nefret etmedim. Onları vasatlıktan ve harcıâlem olmaktan kurtarmaya çalıştım; dayanıklılıklarını hesaba katmadan onları ittim... Serçeydiler, ben kendilerini kartal haline sokmak istedim, ezildiler. Yalnız ölümsüz ölüler, ulu Periler, İsa, Buddha ve başkaları beni büyülediler. Ben, küçük yaşımdan beri onların dizlerinde oturuyor, aşk dolu aldatıcı şarkılarını dinliyordum ve bütün hayatım boyunca, hiç birini inkâr etmeden, bu perilerin tümünden kurtulmak, onların üç ayrı sesinden bir uyum meydana getirmek için kendilerini birleştirmek amacıyla çalışıyordum.

Kadınlar sevdim, talihliydim, yoluma güzel kadınlar çıktı... Er-

kekler asla bu kadınlar kadar bana iyilik etmemiş, mücadelemde bana yardımcı olmamışlardır. Hepsinin üstündeyse sonuncusu var, son kadın... Ama ben, seven vücudun üzerine, Nuh'un oğullarının, sarhoş babaları üzerine, attıkları tülü örtüyorum. Atalarımızın masalı, yani Aşkla Ruh masalı benim hoşuma gidiyordu; mutlaka senin de hoşuna gitmiştir, dede! Işığı yakman, karanlığı kovman, kucaklaşmış iki vücudu görmen büyük ayıptır, tehlikedir.

Tanrısal karanlığı içinc sevgili hayat arkadaşın Jeronima de las Cueves'ı gizlemiş olan sen bunu bilirsin. Ben de kendi Jeronima'm için aynı şeyi yaptım. Cesur bir mücadele arkadaşı, bizim alçakça yalnızlığımız için serin bir kaynak, büyük bir avuntu oldu. Fakirlik, çıplaklık; Giritliler'in söylemekte hakları var, fakirlik ve çıplaklık hiç bir şey değildir; yeter ki adamın iyi bir karısı olsun... İyi birer karımız vardı, seninkinin adı Jeronima, benimkinin Elenez'di... Ne talihdi bu, dede! Onlara bakarak, ikimiz de kaç kez içimizden şöyle dedik: "Tanrı doğduğumuz saatten razı olsun!"

Fakat, sevilen kadınlar bize yanlış adım attırmadılar; biz onların çiçekli yolunu izlemedik, onları yanımıza aldık; daha doğrusu almadık, onlar kendi istekleriyle bizim yokuşa, cesur birer arkadaş olarak geldiler.

Biz, bütün hayat boyunca bir şeyi kovaladık; çetin, et yiyici, öldürülemeyen bir görüntüyü: Tad'ı...

Onların hatırı için, Tanrılarla insanlar bize zehirler içirdi. Ne gözyaşları, ne terler döktük! Bir şeytan (Şeytan mı, yoksa Melek mi?!) hayatımız boyunca bizi rahat bırakmıyor, eğiliyor, üstümüze yapışıyor ve kulağımıza tıslıyordu: "Boşuna! Boşuna! Boşuna!"

Dizlerimizin bağını keseceğini sandı, ama biz başımızı sallıyor, onu kovuyor, dişlerimizi sıkıyorduk: "Biz bunu isteriz!" diye karşılık veriyorduk, "ücret için çalışmıyoruz biz, biz gündelik istemeyiz, ümitten uzakta savaşıyoruz, cennetten uzakta, boş havada!"

Bu tat çok isim aldı... Kendisini ne kadar kovalarsak o kadar maske değiştiriyordu: Buna bazen en yüksek ümit, bazen insan ruhunun zirvesi, bazen ıssızlığın yansıması, bazen de mavi kuş ve özgürlük adını veriyorduk! Ve sonunda, merkezinde insan yüreği ve çevresinde ölümsüzlük bulunan tam bir çembermiş gibimize geliyor ve ona keyfi olarak Dünyanın bütün ümit ve ağlamalarıyla yüklü bir isim takıyorduk: TANRI!

Her eksiksiz insanın içinde, yüreğinin yüreğinde esrarengiz bir merkez vardır ve çevresinde ebediyet dolanır. Bu yuvarlak topak, düşüncemiz ile davranışımıza birlik kazandırır ve bizim dünya ahengini bulmamıza ya da kurmamıza yardım eder. Kimisinde aşk, kimisinde öğrenme hırsı, kimisinde iyilik ve güzellik ya da altın ve egemenlik hırsı vardır. Hepsini bu merkezlerinde bir tutku olarak değerlendirirler.

Yazık o insana ki, kendisine basit bir monarhın hükmettiğini hissetmez; hayatı yönetimsiz ve kopuk kopuk, rüzgarların içinde dağılır.

Dede! Toprağının içinde dünyayı sürükleyip onu erkeklikle sorumluluğun üst katına çıkarmaya çalışan bizim merkezimiz şudur: Tanrıyla olan mücadelemiz! Hangi Tanrı? Durmadan ulaştığımız ve kendisi durmadan silkinip daha yukarı çıkan insan ruhunun vahşi zirvesi. Bir gün insanlar bana alayla: "İnsan Tanrı'yla mücadele eder mi?" dye sordular, Ben onlara şu karşılığı verdim: "Başka kiminle mücadele etmemizi istiyorsunuz?" Sahi, başka kiminle?

İşte Dede, bunun için bütün hayatımız YOKUŞ oldu; YOKUŞ, UÇURUM ve ÇÖL. Birçok mücadele arkadaşı, birçok düşüncelerle beraber yola çıktık; büyük bir kafileydi bu. Fakat YOKUŞ'u çıktıkça ve zirve yer değiştirip uzaklaştıkça, mücadele arkadaşları, düşünceler ve ümitler bize veda ediyor, soluyor, daha yukarı çıkmayı istemiyor, yapamıyorlardı. Biz de, gözlerimiz Hareket Eden Birlik'e dikilmiş halde yer değiştiren zirvede yalnız kalıyorduk. Bir gün zirvenin duracağı ve ona ulaşacağımız kuruntusuyla basit gerçekliği, bizi harekete getirmiyordu; ona ulaşsak bile, orada mutluluğu, kurtuluşu ve cenneti bulacağımız yolundaki kuruntu da öyle... Çıkıyorduk, çünkü bizim için mutluluk, kurtuluş ve cennet yukarı doğru çıkıştı.

İnsan ruhunu hayranlıkla süzüyorum, göğün ve yeryüzünün hiç bir kuvveti, bu kadar büyük değildir; biz içimizde sonsuz güçlülüğü taşıyor ve bunu bilmiyoruz. Ruhumuz onu et ve iç yağlarıyla bastırıyor, ne olduğumuz ve neyi yapabileceğimizi öğrenemeden ölüyoruz.

Dünyada başka hangi kuvvet, gözü kör olmaksızın dünyanın başlangıç ve sonuna bakabilir? Başlangıçta iç yağı ve etlerle örtülü

ruhlar egemen olduğu için Söz de, Eylem de, Yaratıcı'nın hayat kaynağı olan çamurla dolu eli de yoktu; başlangıçta Ateş vardı. Ve sonda ölümsüzlük, mükafat, cennet ve cehennem yoktu; sonda da Ateş vardı. Biz ikimiz bu iki ateş arasında gidiyorduk sevgili dede ve Ateş'in görevini izliyor, onunla birlikte çalışıyor, teni, düşünceyi, ümidi, ümitsizliği, değeri, değersizliği, şerefi alev yapmaya çabalıyorduk...

Sen önden gidiyordun, bense seni izliyordum. İçimizdeki alevin, tenin tabiatına aykırı olarak zamanla hepten gelişebileceğini bana sen öğretiyordun. Onun için sana bakıyor, hayranlıkla süzüyordum...İhtiyarladıkça hırçınlaşmaktaydım. Uçuruma yaklaştıkça yiğitleşiyor, vücutları, azizleri, arhontları ve keşişleri gözünün ocağı içine atıyor, onları madenler gibi eritiyor, paslarını temizliyor ve ruhlarının temiz altınını arıtıyordun. Hangi ruhun? Alevin. Ve onu, bizi doğuran, bizi yiyecek olan yangınla birleştiriyordun.

Namuslu kişiler bizi, meleklerin kanatlarını fazla yaptığımız ve oku, insanın sınırlarından öteye atmak isteme küstahlığını gösterdiğimiz için kötülediler. Ama oku sınırların ötesine atmak isteyen biz değildik, içimizde bir Şeytan (ışığı getirdiği için buna Sabah Yıldızı diyelim) vardı, bizi o itiyordu, insanın sınırlarını aşmak! Biz de bilmiyorduk, bir yere gitmek istiyordu; bildiğimiz şey yalnız şu idi: Yukarı gitmek istediği. Canavarın yemek istediği kral kızını Ayı Yorgi gibi, bu şeytan da, her canlıda boğulan ve tehlikede olan, kaçıp kurtulmak isteyen hayatı taşımaktaydı. Maymunlar da, aynı şekilde, içlerindeki evren hamlesinin, acıdan ulusalar da kendilerini arka ayaklarından itişini duyuyor, bir kıvılcım çıkarmak için iki odunu sürttükçe, diğer maymunların kendileriyle alay edişini hissediyor olmalıydılar. İşte, pitekantropus böyle doğdu, işte, insan böyle doğdu ve yine işte, öldürülmesi imkansız, yok edilemez kuvvet göğsümüzü, insandan kurtulmak, daha ileriye gitmek için böyle tekmeliyordu, dede... Bunun için, insanlar arasında bu kadar çırpındık, bu kadar acı çektik; "daha ileri gitmeyiz," diye bağırıyorlardı; "kanatları kütleştir, oku o kadar yükseğe atma; siz Tanrı'dan korkmuyorsunuz, aklın dediğini duymuyorsunuz; oturun aşağı!" Ama biz konuşmuyor, çalışıyorduk, kanatları işletiyor, yayı geriyor; şeytan geçsin diye içimizi yırtıyorduk.

Bir gün Toledo'nun Büyük Din Müfettişi seni azarlamıştı:

"—Çizdiğin Azizler hoşuma gitmiyor; melekler de... Bunlar seni tapındırmıyor, hayran bırakıyor; güzellik, bizimle Tanrı arasına bir engel halinde girmektedir."

Sen güldün: "Ama ben insanların tapmasını sağlamak istemiyorum. Sana, insanları tapındırmak istediğimi kim söyledi?" diye düşündün, fakat söylemedin.

Kendisi de ressam olan bir dostumsa, "Kasırgada Toledo'yu gördüğü zaman başını salladı:

—Yasaları çiğniyorsun, dedi: Sanat değil bu, sen mantığın sınırlarını aşıyor: Çılgınlığın içine dalıyorsun...

Sana gelince, nasıl oldu da kızmadın? Gülümsedin sadece:

—Sana, sanat yaptığımı kim söyledi, diye cevap verdin; ben sanat yapmıyor, güzellikle ilgilenmiyorum. Ne mantık, ne de yasa beni bağlamaz... Sağlam sulardan kırlangıçbalığı gibi fırlıyor, çılgınlıkla dolu, daha hafif bir havanın içine giriyorum.

Bir an için sustun. Kara bulutlarla, sarılı, şimşeklerle kılıç gibi kesilmiş, kuleleri, kiliseleri taş gövdelerinden kurtulmuş ve karanlığın ortasında huzur bozucu bir ışık giyinmiş hayalciler gibi görünen saraylarıyla, çizdiğin Toledo'ya baktın. Bunlara bakıyordun ve burun deliklerin açılıp kapanıyor, kükürt teneffüs ediyordu.

—İçimde hangi şeytan var? Toledo'yu kim ateşe verdi. Gerçekten çılgınlık ve ölüm dolu bir hava demek istiyorum... Ve on tırnağınla göğsünü tırmaladın.

Bu arada, keşiş de olsa, tanrısal maniyi yalnız bir şair, Peder Hortencio Felix Paravicino anlayabildi. Tehdit edici karanlıklara, müthiş şimşeklere, büyük kanatlara, erimiş vücutları meşale haline gelerek yanan azizlere bakıyordun; boyalara bulanmış elini tutup öptü: "Karları alevlendiriyorsun, doğayı aştım ve ruh, Tanrı'nın mı, senin mi yarattığın şeyin yaşaması gerektiği konusunda, hayranlık içinde duraklıyor" dedi. Son sözleri söylerken sesi titriyordu.

Sense küfürlerle övgüleri irkilmeden dinliyor ve gülümsüyordun; arasıra kızar gibi yapıyorsan da, hiddet yüzünde sığ bir fırtına gibiydi; aşağısı, dip tarafı hareketsizdi. Sende ne ümit, ne koku, ne böbürlenme vardı; çünkü büyük sırrı biliyordun. İnsanlar, kim bilir

belki de, Tanrı'nın ilk büyük unsuruyla, iki büyük görüntüyle uğraşıp dururlar. İyilik ve kötülük, iki büyük tecrübesiz şöyle der: İyilikle kötülük birbirinin düşmanıdırlar. Kimileri bir basamak daha yukarı çıkıp şöyle derler: İyilikle kötülük ortaktır. Kimileriyse bu yeryüzü kabuğu üzerinde hayat ve ölüm oyununu çepeçevre bir bakışla kavrayarak ahenkten hoşlanır, şöyle söylerler: İyilikle Kötülük BİR'dir!

Ama biz, dede, büyük sırrı biliyoruz. Kimse inanmasa bile açıklıyoruz; inanmamaları daha iyi; insan rahatsızdır, teselliye ihtiyacı vardır, inanırsa kuvveti kesilir. Ne sırdır bu? Bu BİR de var değildir!.

Bir gün, senin Toledo'daki evine gittim dede, senin azizlerini, havarilerini, çizmiş olduğun arhontlarını görmek için; onları tenin ağırlığından kurtarıp alev olmaya nasıl hazırladığını görmeye... Ben bunlardan daha harlı alevleri hayatımda görmedim; "ten böyle yenilir!" diye düşündüm. Bizim şu çamurdan yapılmış ellerimiz, sarışın ya da siyah saçlarımız değil, bu deriden yapılmış çok değerli ve bazılarının ruh, bazılarının da alev adını verdikleri o tat böyle kurtulur.

Eğer hâlâ tenin üstünde olsaydı, sana Girit'den hediye olarak sepet peyniri, balla portakal ve kulağında fesleğeniyle, sevdiğin üç maniyi söylesin diye usta bir çalıcısı Haridimos'u getirirdim:

Kader ne getirirse getirsin, orsa canına yandığım, orsa,
bir iş düzeleceği ya da tam bozulacağı yere kadar gider!

Bir işi tasarladın mı, orsa et ve korkma,
gençliğini salıver ve acıma ona!

Ben şimşeğin ve gök gürlemesinin oğluyum,
İstersem çakar gürlerim, istersem kar olur yağarım!

Ama sen alev olmuştun. Seni nerede bulayım, nerede göreyim, sana nasıl hediye getireyim de Girit'i hatırlayıp mezarlardan dışarı çıkasın? Senin karşında yalnız alev, acıma bulabilir; ah, alev olup seninle birleşebilseydim!

Bu Toledo kayası üzerinde otuz yedi yıl tünemiştin, şimdi be-

nim durduğum güneşli verandadan, çift yaylı Alcantara köprüsü altından Tago'nun denize gidişini, dökülüşünü, kayboluşunu seyrediyordun, aklın da, hayatın da beraber yuvarlanıyor, ölüme doğru akışa, kayboluşa gidiyordun ve içinden acı, asi çığlıklar yükseliyordu. Şimdiye kadar hiç, hiçbir şey yapmadım diye düşünüyor, kızıyor, yumruklarını sıkıyordun... Kızıyordun, ben bir şey yapmadım, boya ve muşambalarla ruh ne yapabilir? Burada, dünyanın bu köşesinde tünemek, boyaları karıştırmak, fırçayla oynamak ve azizlerle Çarmıha Gerilmiş İsa resimleri çizmek bana uymuyor, benim ruhum bu oyuncak çıkartmalarla hafiflemiyor, hayat dar, Tanrı dar, benim ateşi almam, ateşi, denizi, rüzgarları ve taşları almam, dünyayı istediğim gibi, boylu boyunca çizmem gerekirdi.

Güneş batıyor, çatılar yaldızlanıyor, nehir kararıyor, Akşam Yıldızı dağdan aşağı yuvarlanıyordu. Evde ışıklar yandı, sadık ihtiyar hizmetçin Maria Gomez sofrayı kuruyor, uykunun ve uyanıklığının Jeronima'sı terasta görünüyor ve titremesin diye elini çok hafif bir şekilde sana dokunduruyordu: "Akşam oldu, diyordu, bütün gün yemek yemedin, çalıştın, vücuduna acımıyor musun? Gel!..."

Ama sen, şimdi dünya yaratıcılığına ara vermiş, Girit'e atlamıştın; o tatlı sesi duymadın, beyaz eli hissetmedin. Girit dağlarını dolaşıyordun; henüz yirmi yaşında yoktun, hava kekik kokuyordu, karga gibi siyah olan saçlarını uzun püsküllü beyaz bir baş örtüsü sarıyordu, kulağına bir kadife takmıştın, üç sevgili mânini söylüyor ve ünlü Vrodisi Manastırı'na, Başrahibin ısmarlamış olduğu Kana'nın Düğünü'nü çizmeye gidiyordun,

Kafandan mavi, vişne rengi ve yeşil boyalar taşıyordu. Gelinle damat, çift başlı kartallar işlenmiş yüksek taburelere kurulmuştu; düğün sofraları doluydu; davetliler yiyip içmekteydi; lirci ortada oturmuş lirini çalıyor, hızlı düğün havaları söylüyordu. İsa kalkıyordu; içmiş, yanakları kızarmaştı ve lircinin alnına gümüş bir florin koyuyordu.

Birdenbire, sanki sevgili ses çok uzaktan geliyormuş gibi, onu işittin. Ona: "Geliyorum!" diye karşılık verdin ve seni, yeniden içtenlikle yeryüzüne indiren kadını gülümseyerek izledin. Ama, kafanın içinde Kana'nın Düğünü alevlenmiş, içinde Girit liri gümbürdemişti. Birden, günlük sofra sana, damat sofrasıymış gibi

göründü. Emrinde bulunan iki çalgıcıyı, yemek yediğin sürece, sen damat olmak üzere gösterişsiz yemek ve içkin, Kana'nın Düğünü halini alsın diye, lavta ve gitarlarını çalmaya davet ettin. Yemeğini bitirirken, sen de ayağa kalkıyor —kafanda çizmiş olduğun tasvirleri hatırlıyor— müzisyenlerin alnına eli açık bir asaletle iki düka altınını koyuyordun.

Çünkü bir arhont gibi yaşamaktaydın. Akıllıca davranışı hor görerek, sanatından kazandığını saçıp savuruyordun. Dostlarınla düşmanların seni kötülüyor ve azarlıyordu. Sana, evindeki yirmi dört odayı, çalgıcıları ne yapacaksın, neden sen de tenezzül edip tasvirleri sırtına yüklenmiyor, kiliselerle manastırları dolaşarak onları satmıyorsun? diyorlardı.

Senin için burnu büyük, tenezzül etmez ve garip adam diyorlardı. Sen, aksi bir sözle parlıyordun ve bir resmin için kaç düka altını istediğini sordukları zaman, "satılık değil, satın alınmaz, benimkiler gibi sanat eserleri sermayenin sınırlarını aşar; ben sadece bir tablo yapar ve istediğim zaman sizin düka altınlarını geri vererek resmimi alırım" diye cevap veriyordun.

Yargıçlar sana "Toledo'ya nereden geldin, neden geldin, kimsin?" diye soruyorlardı. Sen onların sözünü kesiyor: "Cevap vermek zorunda değilim, cevap vermiyorum!" diyordun. Ama seni zorlamadıkları zaman, resminin alt tarafına, mağrur bir tavırla KRİS diye adını yazıyordun.

Ve havadan nem kapan Filip, senin kendisi için çizmiş olduğun Ayios Mavrikios'a(*) bakarak irkildiği zaman, dudaklarını ısırdın, boyalarını sulandırmaya bile tenüzzül etmedin, laneti, gururu ve tapınılmamış sanatı yanına aldın ve alevlere bürünmüş bir halde Toledo'ya tırmandın.

Büyük bir andı bu. Terazinin bir kefesinde el değmemiş bir bilinç, diğer kefesinde otokrasi vardı ve sen, insan bilinci, kazançlı çıktın. Bilincin bu İkinci Görünüş'ü de Tanrı'nın önüne dikilebilir ve yargılanmaz. Çünkü insanın değerlilik, temizlik ve yiğitliğinden Tanrı korkar.

Beni bağışla dedi, kendimi tutamadım. Sen, başın yukarıda ol-

---

(*) Aziz Moris, ya da Saint Maurice

duğu halde, Escorial'in eşiğini öyle bir aştın ve dünyanın küçüklü büyüklü zevklerini bir küçümsemeyle terkederek öyle bir gittin ki, ben o oturaklı anı hayranlıkla seyrettim ve kaybolmasın diye mısralarla tespite karar verdim:

Kral Kurt kayada, alevli ateş içinde
dört köşe çöreklenmiş,
düşmanı taşın, kendi etrafında
ıpıssız mezarını yükseltişine bakıyor.
Pürtüklü, çıplak, kısır çığlıklı
—Hücre, Saray ve mezar—,
oyulamaz, vahşi, granitten yapı oluyor
Adaletsiz yargıcın mum gibi beyaz yüzü
ve ipince vücuduyla köpüklü,
kırmızı ağzı çürüyordu...
Ve birden, otuz yıl önce, oruçlu, pis
kokusunu sevinçle çınlatarak,
dağın saçlarından gevşek vücut üstüne
bir akbabanın indiği görüldü.
Ve zarif görünüşlü Giritli genç,
vahşi hayvanı kafasından silkip atmayı,
kral avcısı olmayı düşündü
Kulağının mağarasında,
rüyasının tapınağından kovduğu,
lanetlerle dolu tıslayan
kırbaç hâlâ yankılanıyor.
"Ay-Mavrikios'u kral istemiyor!"
Hava karıncalanıp sallandı,
her tarafta alevler, zırhlar ve melekler,
Tanrı'nın darbesini yemiş göğüsler ateş aldı
mızraklar güneşte yüksek zambaklar gibi...
ve çetin, kuru kaya çiçek açtı...
Giysiler sırdan, yakuttan ve zümrütten...
ve ışık aslan gibi dolanıp yiyor...
ve delikanlılar gökyüzünde
sabah yelindeki şebnemler gibi,
terden buhar tüten vücutlarıyla

sıra halinde yürüyorlar.
Delikanlı hırslı, solgun parmaklarında
Girit'in ateşli, yağlı topağını yoğurup,
durmadan elini kokulandırıyor.
Öğle vakti, yanıyordu taşlar,
yeni doğmuş, nazik çekirge
gökte ışıyan gizli vücudunun
görüyordu aydınlıkta parıldadığını.
Dik durup cesaretle açılan ve çatırdayan
sessiz manastır, dik bir tüy gibi sallandı;
ve insanın ağır siperi,
buğulu, mavi pencere olan yücut,
gökteki iki kanadı açtı.
Kuşlar tezgahta melektir,
başaşağı inerler ve pembe elmalar gibi
sarkar kara laflar...
akbaba olan Başmelek akıl da orada,
Giritlinin ruhunda, saf göğün
üst katlarına çıkan bir lokma
ateşle sağırdırlar...
Çocuklar, keşişler, bakireler ve
sarkık yanaklı arhontlarla oğulları
Tanrı'ya teslim olmuş analar geçiyor,
akşamın ateşli yangın sonrası gibi...
Delikanlının avuçları ateşten yanıyor,
sapık istekler boğuyor onu
ve havada doymak bilmez adımlarla
esirin muşambasını ölçüyor...
Kopkoyu boyalar dökülüyor ve beyinde
çabucak kaynıyorlar, el yetişemiyor
erkek melekler atılıp başların üzerine
göktaşları sel gibi yağıyor...
ve kafalarında bezleri sallayan havariler
onları tutuşturmuyor bayraklar gibi;
ellerinde ateşler tutuyorlar,
sevilen adam da tabakla yılanlı bir bardağı...

Eğilmiş Delikanlı, duyuyor Tanrı'nın
kendi üstüne yumak halinde alevler gibi
düştüğünü ve çarmıha gerilmiş vücudunda
mezbahanın yankılandığını...
Yer fokurduyor ve doymak bilmez
tanrısal alev, aslan dilli iri kayaları yalıyor...
Onun doğmamış, kıkırdaksı oğlu arı,
hızlı bir raksla etrafını örüyor.
Kıvılcımlanıyor gencin parmakları
ve sırayla dalların ucunda
iki boy meşale halinde ince
alevler gibi yanıyor...
Ay'ın gök yeşili sedefi gibi
toprağının üst katını
titreyerek gösteriyor...
"Gereceğim vücudu kırılsa da!
Tanrı mıknatıs gibi yüksek bulutlarda
çekiyor beni en hafif raks yerine!
Ama kısılmış, aslan kuyruğuyla kral
kovar kümesinden karanlığı,
ışığı görür ve korkuya kapılır!
Sağlıcakla kal be ve öğren delikten,
sanat itaat ve yasa değil,
kalıpları kıran şeytandır!
Ben, paçavra kalıntılarını çiğneyesin diye
seni çürümüş, iğdiş sanatçılarınla başbaşa bırakıyorum!"
Güneş karşısında granitlere doğru eğildiğini söylüyor.
pahalı, sert taşlar
saplanıyor sivri kayalara!
Lâden yağını kokladı ve sırf
şımarıklıkla dişi kaplan Girit,
ulumalı karanlıkların içine
kaydı ve seriliverdi!.
Ağır kuşkular, erkekçe gururlu
hırslarla haykırıyor göğüsler,
çiçekli çalıda vızıldıyor arı

ve canlandı akılda sevgili Gürleyiş'i!
Psiloritis sırf ateşleşmiş, buğulanıyor,
mermer çeşmeye çarpıyor soğuk sular
ve dimdik atıyla dimdik, orsa'yı çalıyor.
Dudaklarında denizin tuzluluğu
ve çileci öğretmen hâlâ,
Kastro limanında demir almadan önce
ihtiyar Diyakosun sıkı sıkıya
verdiği öğütü dinliyor:
—Sen Kiriako, sürün peygamberlik alevini,
girme iyi geçim çukuruna, girme
çanak yalayıcı olarak kral saraylarına!
Aşınmamış yollar aç da geç!
Delicesine gururlu yürek, neye saklandın da,
tatlı köle rüyalarını bana ısmarlarken
bilgiç ümit, niye kızgınlıkla tabanımı
kırbaçlamadın? Gerile bre, vatana gidelim!
dedi ve kale gibi yükseldi
ve leopar gibi sıçrıyordu küçük ruhu;
kaşlarında Tanrı parladı yıldız gibi,
ve döndü yolunu izleyerek.
Bir mâni çıktı yiğit küpesi gibi
ve ağır bastı irade terazisini:

Düşündün mü bir işi, dayan ve korkma!
Salıver gençliğini ve acıma ona!

İşte ben, acımıyorum gençliğime
bıktım ve sabır boğuyor beni!
Biz yüreğim, özgürlüğün sivri kanatlarını
hızla açmak ve yukarı çıkışta,
yanmak için yaratıldık!
Işığı kılıç gibi tutuyoruz elimizde!
Güneşin karşısında güneşe doğru eğil ki,
özgürlüğü, yalnızlığı bulalım!
Baba evine, demir atma yerine doğru

erken eğiliyor o;
Psiloritis'in mağrur tepesi
Aşı iğnesi gibi yukarıda dalgalanıyor
ve Mesara'nın sıcak bahçeli,
yeşil, geniş ovası yayılıyor!
Fakat birden, sanki iki korkunç el!
yakalamış gibi dimdik ayağa kalktı;
buğday bitiyle kanat sesi ve büyük kargaşa duydu!
Gözlerinden taştı yıldızlar!
Yeşil ve yaldızlı ruh ateşleri,
kükürt, şimşekler ve kızgın rüzgarlar,
kaçamaklı kafasının tepesini yalıyor,
Güneş'in sıcak Başmelceği hamle etti,
ve lâden yağı kokuyordu kanatları;
pürtüklü göğsünde kucaklıyor genci,
toprağı teperek dimdik hamleler yapıyor
ve mavi derinliklere yuvarlanıyor
Keskin ışık yağmuru altında delikanlının,
benzi soluk, Giritli mendilini
sıkıca bağlıyor
ve yiğitçe dudağını sıkarak,
açık, siyah gözleriyle bakıyordu
ışık yelinin karşısında eriyişine
Koca yapı Güneş karşısında kupkuru
ve ustalar karınca gibi işliyordu onu,
dağ tepeleri ıslık çalıyor, yeller örgü örüyor
ve akıl bilgiç pruvada eğilmiş
ışıkla arzunun zirvesinde hasadını yapıyor!
Toprağın görünmez endamı kalktı;
başmeleğin iç göğüsleri itiyor onu
bâkir olan zirveye,
vahşi özgürlüğün zavallı ümidine,
dünyanın o en yüksek tepesine,
Üst Girit'e, dokunulmuş tavana!

Bütün gün Toledo'nun daracık sokaklarında dolaşıyor, senin

geçişinden beri üç yüz yıldan fazla bir zamandır süregelen, yıldırım düşmüşcesine kükürt kokusunu teneffüs ediyordum. Sanki yılan geçmiş gibi, havada canavar kokusu vardı. İnsanın yürümesi ve tepesinde büyük bir ruhun kanat çırptığını hissetmesi ne büyük korku ve ne büyük sevinçtir!

Geceleyinse, uyumak üzere yatıp, içim senin soluğunla dolu olarak uyuya kaldım, dede! Uyku muydu bu, yoksa yelkenlerini açmış üç direkli bir gemi olup ben içine girmiştim de, nereye gittiğimizi kaptana sorar sormaz Girit'e, Meğalo Kastro'ya mı varmıştık? İkindi güneşi altında, Venedik'in taş aslanları pembeleşiyor, büyük kulede Aziz Markos'un bayrağı dalgalanıyor, rıhtım zeytin yağı, şarap ve turunç kokuyordu. Liman kapısının yanında Garonimos'un meyhanesi, Venedikli, Cenovalı sarhoş denizciler ve limanın hayasız kadınlarıyla doluydu. Biz ikimiz bir kenarda, bir varilni ardında oturuyorduk. Meze olarak pişmiş istiridye ve pavurya getirmişlerdi, bardakları doldurup boşaltıyor, birbirimizin gözlerine bakıyor ve konuşmuyorduk.

İkimiz de gençtik, sen yirmi yaşında, ben onyedi... Katıksız dosttuk. Aynı kızı seviyor ama kavga etmiyorduk. Geceleyin, onun penceresi altında ikimiz birlikte şarkı söylüyorduk; sende gitara vardı, bende lâvta ve manilerle yüreğimizdeki derdi hafifletiyorduk. Senin erkekçe ve benim henüz oluşmamış yüreğim seslerimizle birleşiyordu. Kapalı penceresi ardında kızın seçimini serbestçe yapmasını bekliyorduk. Şafak sökerken de ayrılıyorduk birbirimizden; sen âdetin olduğu üzere, tuvalin dışına taşan kocaman kanatlı melekler çizmek üzere, uyumadan önce fırçayı almak için, bense yorgun argın bir halde uyumaya, pencerenin açılacağını ve avucuma kırmızı bir elma düştüğünü rüyamda görmeye gidiyordum.

Şimdiyse meyhanede birbirimize bakıyor ve konuşmuyorduk, buruk Malea(*) şarabı içmiştik, beynimiz açılmış, dal budak salmış, bütün dünyayı sarıyordu:

—Kardeşim Menegi, dedim, dünya bizim, gidiyoruz.

Sendelememek için birbirimizin beline sarıldık, senin soluğunu beynimde hissediyor, düşünüyordum. Ne zamana kadar, ne zama-

(*) Peloponez'de bir yer ismi.

na kadar? Daha birkaç saat, sonra sabah olacak ve sevgili soluk üzerimden gidecek, bir daha hiç olmayacak! Ama gençtim, acıya dayanıyordum ve gözlerim sulanıyordu.

Limandaki kale kapısını geçtik, sağa saptık, şehri kuşatan Venedik surlarına çıktık. Ay acılı, yusyuvarlak tepemizde sarkıyor. Yalnızca en büyük yıldızlar onun ışığına karşı durabiliyor ve sakin, sessiz gökyüzünde ışıldıyorlardı. Sağımızda Girit Denizi uluyordu.

Sen durdun, sevgili arkadaşım, elini uzattın:

—Bak, dedin bana; denize bak, suları yemek için saldırıyor, Venedikleri kovmak için. Görmüyor musun? İyi bak, bunlar dalga değil, Menegaki (alay yollu bu ismi veriyordun,) at bunlar, korkunç süvariler!

Güldüm:

—Dalgadır Menegi, dedim, beygir değil.

Omuzlarını kaldırdın:

—Sen çamurdan gözlerle bakıyorsun dedin, ben ötekilerle; sen vücuda bakıyorsun, ben ruha.

—Belki de böyle birbirimizden ayrılmayı istemeyecek kadar dostuz, dedim; ruh kendi vücudundan ayrılmayı ister mi?

Ayrılışı hatırladık, yüreğimiz burkuldu;

—Gidelim, dedin ve kolumu sıktın; ayrılıktan söz etme!..

Mehtapta bir süre ilerledik, ama aklımız ayrılıştaydı. İkimiz de mantığı yola getirip ağlamaya başlamamak için çaba harcıyorduk; utanıyorduk ikimiz de. İkimiz de Azizlerin Hayatları'nı okumuş, onların acıya karşı direnmelerini ve en sevdiklerinden ebediyen ayrılsalar da yaşarmayan gözlerini kıskanıyorduk, onun için kendilerine benzemeye yemin etmiştik.

Sen sessizliği bozmak için bana sordun:

—Ne düşünüyorsun?

Ben heyecanımı gizlemeye çalışarak cevap verdim:

—Hiç, şey işte, Girit Denizi'nin ne kadar vahşi olduğunu; bunu düşünüyordum ve şimdi sana bunu söylerken içimden denize girmek ve boğulsam bile dalgalarla boğuşmak geliyor.

Sen:

—Gençlik kendinin ölümsüz olduğunu sanır ve onun için ölü-

me kafa tutar, diye cevap verdin ve denize inmeme engel olmak istermiş gibi elimden tuttun.

Sevindim; elinle sıkışın bana çok duyarlıymış gibi geldi ve seni kaybetmekten duyduğum acı büyüdü.

Ama, farkında değilmişim gibi davrandım; konuşmamızı günlük ihtiyaçlara götürmek ve böylece çok kısa bir süre için ayrıldığımız anı unutmak istedim,

Sana:

—O gurbet elde nasıl yaşayacaksın, Menegi? diye sordum; orada kimseyi tanımıyorsun, kimse seni tanımıyor, yıldızın henüz parlamadı ve kardeşin Manusas'ın sana vermiş olduğu düka altınları az. Ben senin elinin açık olduğunu biliyorum; çabuk harcarsın; sonrasından korkmuyor musun?

Sen bana cevap verdin.

—Benim için üzülme, Menegaki; ne kadar az param varsa bana yeter; ne kadar çok param varsa yetmez. Ne söylediğimi anladın mı?

—Hayır.

Sen çocuk gibi güldün:

—Ben de, dedin, ama öyle işte!

Ama benim üzüldüğümü gördün, omuzumdan tuttun; beni avutmak için:

—Üzülme Menegaki, dedin, mahvolmam; kafamda büyük amaçlar, ellerimde büyük bir kuvvet var. Gittiğim Frengistan'da ruhumu ya gelmek ya da yenilmeye zorlamak için, en büyüklerle mücadele edeceğim. Göreceksin. Göreceksin... Ve her şeyden önce korkma... Michael Angelo'yla işe başlayacağım. Geçende Roma'da çizdiği İkinci Görünüş'ün bir kopyasını gördüm! Hoşuma gitmedi.

Ay ışığında gözlerinden ateş saçıldı, sesin kesinleşmişti; eğildin, yerden bir taş aldın ve aşağı, denize attın; sanki kuvvetini göstermek istiyordun da dalgaları taşa tutmuştun.

—Ne bakıyorsun bana? Çok şarap içtim de, sarhoş oldum mu sanıyorsun? Sarhoş olmadım, hayır; hoşuma gitmiyor, ben istemiyorum onları! Ben, başka bir İkinci Görünüş resmi yapacağım. İki katlı: Alt katta açılan mezarlar ve insan vücudu kadar büyük, havayı koklar gibi başları kalkık, huzursuz kurtlar; üst katta İsa. Tek ba-

şına İsa... Eğiliyor, kurtlara doğru üflüyor ve hava kelebeklerle doluyor. Yeniden Diriliş bu demektir kurtların kelebek olması, geri dönmeleri ve bu kez ölümsüz kurtlar olmaları değil.

Başımı kaldırdım ve Ay'ın büyülü ışığında sana baktım; ateşli başının etrafındaki hava kelebeklerle dolmuştu.

Konuşmak için ağzımı açıyordum, bu İkinci Görünüş bana, din bakımından fazla sapkın görünüyordu, ama sen hararetlenmiştin, bana ayrılmamızdan önce sırlarını söylemekte acele ediyordun (artık sabah yaklaşıyordu); galiba artık benimle konuşmuyor, tek başına bir konuşmayı sürdürüyordun.

—Ruh-ül-Kudüs'ü, havarilerin başına inen güvercin gibi resmederler. Hiç utanmıyorlar mı? Hiç Ruh-ül-Kudüs tarafından yakıldıklarını hissetmediler mi? Bu mâsum, yenebilen kuşu nereden bulup bize ruh olarak sunuyorlar? Hayır, güvercin Ruh-ül-Kudüs değildir; ateştir, insan yiyen ateş ve azizlerin, din kurbanlarının, büyük mücadelecilerin tepesine yapışıp onları kül eder. Mütevazi ruhların onu güvercin sanıp keseceklerini ve yiyebileceklerini sanıyorlar.

Güldüm:

—Ben, eğer Tanrı isterse, Ruh-ül-Kudüs'ün, havarilerin başında resmini yapacağım, göreceksin.

Sustu, geleceğin Epifitis'ini(*) resmedermiş gibi elini hızla havada sallıyordu.

—Ateşi ışık yapamaz mısın? dedim, ama hemen vazgeçtim, çünkü dostumun yüzü karardı.

Kaşlarını çattın:

—Işığa karşı olan hırsın, dedin; bana baktın ve bir an için kızgınmışsın gibime geldi. Neden acele ediyorsun? Bu bizim işimiz değil, Toprak bu, bulut değil, teni olan vücut bunlar... Yağları, kemikleriyle biz onları alev yapalım! Bunu yapabiliriz, ötesini yapamayız, ama bu yeter... Bir kütükte de, bir ağacın yaprağında da, en parlak ipekli mantoda da ateş uyumakta, kendisini uyandırsın diye insanı beklemektedir; ateşi uyandır... İnsanın görevi budur işte! Bir ateş, taşların, insanların, meleklerin içinden geçiyor; ben onun resmini yapmak istiyorum; külün resmini değil... Ben ressamım,

(*) Ruh-ül-Kudüs ilhamı.

teolog değilim; Tanrı yaratıklarının yandığı anı, o anı resmetmek istiyorum; kül olmalarından az öncesini... Yetişeyim, sadece yetişeyim; bunun için soluyup acele ettiğimi görüyorsun; kül olmalarından önce yetişeyim diye...

—Sus, dedim; vücudumun etrafını alevlerle kuşatılmış hissediyordum.

—Korkma Menegaki, ateş Bâkire Ana'dır ve ölümsüz oğulu doğurur... Hangi oğulu mu? Işığı Hayat, Araf'tır ve biz yanarız; cennet, bizim kendisine hazırladığımız ateşi ışık yapsın; onun işi budur!..

Sustu ve biraz sonra:

—Bu, dedi; bil ki insanın Tanrı'yla işbirliğidir. Bazıları bana zındık diyorlar, desinler, benim kendi Kutsal Kitab'ım var, ötekinin unuttuğunu ya da söyleyemediğini o söyler; ona açıyor ve TEKVİN'i okuyorum: Tanrı dünyayı yaptı ve yedinci günü istirahat etti; son yarattığını, insanı çağırdı ve dedi ki:

"—Dinle, oğlum, hayırduam üstüne olsun; ben dünyayı yaptım, onu tamamladım, yarıda bıraktım; yaratıcılığı sen devam ettir ; dünyayı yak, onu ateş yap ve bana ver; ben onu ışık yapacağım!"

Temiz hava ve ciddi sohbetle sarhoşluktan ayılmaya başlamıştık; bir taşın üstüne oturduk; denize bakıyorduk; hava, güneşin tarafında ağarıp mavileşmeye başlamıştı. Bir ara döndüğümde bana, etrafında alevlerle çevriliymiş gibi göründün, Menegi!

—Anlatılmaz bir kutsallığı olan bir inceleyicisin, dedim ve ruhlarını kurtarmak için vücutları öldürüyorsun.

—Sen ona ruh diyorsun, ben alev diyorum, diye karşılık verdin.

—Ben ruhları severim, ten de bence kutsaldır; onu da Tanrı yarattı; hem sana bir şey diyeceğim ama gücenme, tenin de ruh olan bir yansıması vardır, ruhun da tenden ibaret bir ayva tüyü, ahenkli bir şekilde denge sağlıyor, beraber yaşıyorlar, iyi dost, iyi komşudurlar; sen kutsal dengeyi ufalıyorsun.

—Denge hareketsizlik demektir, hareketsizlik de ölüm!

—O halde hayat sürekli bir inkardır; sen denge kurarak yıkılışa karşı koyabilen her şeyi inkar ediyor, ufalıyor ve kesin olmayanı istiyorsun.

—Ben gerçek olanı istiyorum; maskeleri yırtıyor, tenleri kaldı-

rıyorum; olmaz, diyorum, tenlerin altında ölümsüz bir şey var; onu arıyorum ben... Geri kalanların hepsi etler, güzellikler, maskelerdir, onları Tintoretto ve Tizziano'lara bırakıyorum; hayrını görsünler!

—Sen Tizziano'yla Tintoretto'yu aşmak mı istiyorsun? Şu Girit manisini unutma:

"Yuvayı fazla yükseğe kuruyorsun, dal kırılacak!"

Sen başını salladın:

—Hayır, ben kimseyi aşmak istemiyorum; ben tekim!

—Sen aşırı derecede gururlusun Menegi, Sabah Yıldızı gibi...

—Hayır, ben daha da tekim.

—Tanrı palavracılıkla yalnızlığı cezalandırır, aklını başına topla, sevgili dostum!

Karşılık vermedin. Uluyan denize son kez baktın, hâlâ uykuda olan şehre göz gezdirdin, ilk horozlor öttü, kalktın...

—Gidelim, dedim, sabah oluyor.

Yine bana sarıldın, ilerliyorduk. Bir şeyler mırıldanıyor, ağzını açıp kapıyor; herhalde bir şey söylemek istiyordun da tereddüt ediyordun. Sonunda kendini tutamadın:

—Ağır bir şey söyleyeceğim. Menegi; beni hoş gör, farzet ki sarhoşum!

Ben güldüm:

—Tam fırsatı, dedim, sarhoşken, söyleyemediğin şeyi ağzından çıkarabilirsin; konuşan da sen değilsin, Malevo şarabıdır, Evet?

Sesin, solgun şafağın çok derininden geliyormuş gibi duyuldu; acılıydı:

—Bir gece Tanrı'ya sordum: "—Sabah Yıldızı'nı ne zaman bağışlayacaksın, Efendim?" Bana şu karşılığı verdi: "O da beni bağışlayacağı zaman." Anladın mı, genç dostum?

Bir gün sonra sana "Tanrı'nın en büyük iş ortağı kimdir?" diye sorarlarsa şunu söyle: Sabah Yıldızı! Sana, Tanrı'nın yaratıkları içinde en acılı olanının kim olduğunu sorarlarsa şunu söyle: Sabah Yıldızı!

Sana, bilesin diye en gizli sırlarımı açıklıyorum: Eğer ben, kafamda olanların hepsini bitirecek zamanı bulamazsam, mücadeleye sen devam et. Devam et, korkma ve Giritli'nin Giritli'ye verdiği

vahşi öğütü unutma. "Salıver gençliğini ve onu unutma!" Erkek bu demektir, yiğitlik bu demektir, kutsal alevin en son isteği budur.

Bana söz veriyor musun? Yapabilecek misin? Bayılmayacak mısın? Arkana bakıp şöyle demeyecek misin: "İyi geçim, kadın koynu ve ün iyi şeydir!" Neden konuşmuyorsun?

—Bana verdiğin öğüt ağır, Menegi; insanın görevi biraz yumuşayamaz mı?

—Olur, ama benim ya da senin için değil; ruhlar üç türlüdür, ibadetler de üç türlü:

a) Ben senin elinde yayım, Efendim; ger beni de çürümeyeyim.

b) Beni fazla germe Efendim, kırılırım;

c) Kırılsam da beni fazla ger!

Seçmesi senden.

Uyandım, Mahallemdeki Santo Tome'nin çanları sabah tapınışını haber veriyordu; gün doğmaktaydı. Sokakta, kadın topuklarının kaldırım üzerinde çıkardığı şakrak sesler duyuldu; avluda küçük bir horoz boğuk bir sesle öttü, Toledo uyanıyordu. Rüya hâlâ göz-kapaklarımdan sarkıyor, içimi korkuyla doldurup beni uykumdan uyandıran korkunç son sözü hâlâ işitiyordum: Seçmesi senden!

Sevgili dede! Benim, Toledo'da bir gece uyuduğum ve senin Toledoya bir Giritli'nin gelişinin kokusunu alıp mezarından kalktığın, rüya haline girdiğin, gelip beni bulduğun günden bu yana ne kadar zaman geçti? Bir şimşek mi? Üç yüz yıl mı? Sevgi rüzgarında şimşekle ebediyeti kim ayırdedebilir? Ondan bu yana bir hayat geçti; siyah saçlar ağardı, şakaklar çöktü, gözler bulanık görmeye başladı. Yay Tanrı'nın ellerinde mi gıcırdadı, Şeytan'ın ellerinde mi? Ben, hiç bir zaman bunu farkedemedim. Ama benimkinden çok daha büyük, çok daha iyi bir kuvvetin, okla silâhlanmış bir halde geçtiğini ve atış yaptığını hissetmekle seviniyordum. Bütün ağaçlar namusludur, çünkü bütün ağaçlardan haç yapabilirsin. Aynı şekilde bütün vücutlar kutsaldır, çünkü bütün vücutlardan yay yapabilirsin. Bütün hayatım boyunca merhametsiz, doymak bilmez ellerde bir yay oldum; görünmez eller kaç kez yayı gerdiler. Çok gerdiler ve ben onun kırılacak derecede gıcırdadığını du-

yuyordum! "Kırılsın!" diye bağırıyordum; zaten sen bana seçmemi öğütlemiştin dede, seçtim!

Seçtim ve şimdi akşam, tepelerde buğulanıyor; gölgeler büyüdü, hava ölülerle doldu; kavga paydos ediyor. Yendim mi? Yalnız şunu biliyorum: Vücudum yaralarla dolu ve ayakta duramıyorum.

Bütün göğsüm yaralarla dolu; elimden geleni yaptım dede, seni utandırmamak için yapabildiğimden de fazlasını... Ve artık savaş sona verdiği için, senin yanına uzanmaya, yanında toprak olmaya, seninle birlikte İkinci Görünüş'ü beklemeye geliyorum.

Elini öperim, sağ omuzunu öperim, sol omuzunu öperim.

Hoşbulduk, dede!

Edebiyatın birçok alanında yapıtlar veren *Nikos KAZANCAKIS* dünyaca ünlü bir Yunan yazarı. Yapıtlarında, doğup büyüdüğü yer olan Girit'in özgünlüğüne kendi, derin gözlem ve duygularını katarak eşine az raslanan bir dil yaratıyor.

El Greco'ya Mektuplar; Kazancakis'in kimi anılarını ve gezi gözlemlerini içeren bir yapıt. Bu anılar ve gezi gözlemleri çerçevesinde Kazancakis, tüm yapıtlarında rastlanan bir hesaplaşmayı; yaşamın tüm alanlarıyla kendisi arasındaki hesaplaşmayı ön plana çıkarıyor. Ülkeyi, dini, doğayı, yaratıcılığı, İsa'yı, felsefeyi, kurumları farklı bir bakışla; kendi deyimiyle "*Girit Bakışı*"yla ele alarak okurun karşısına çıkıyor. Nikos Svoronos'un deyişiyle Kazancakis: "... Anlatım diliyle evrensel, esin ve biçim açısından tümüyle Hellen tarzıyla, çok yönlü yapıtlarında çağdaş düşüncenin akımlarını insancıl bir yapıda birleştirme ustası."

"... Heyhat! İçimizdeki biricik ölümsüzü bu 'Ah!'ı, insanlara sunmanın başka yolu yoktur. Kelimeler, kelimeler! Ne yazık ki benim için başka kurtuluş yok... Emrimde sadece yirmi dört tane, kurşundan yapılmış askercik var, alfabenin yirmi dört harfi; seferberlik ilan edecek, ordu kuracak, ölümle savaşacağım..."

ISBN 975-390-117-8